

Univerzita Karlova v Praze
Katolická teologická fakulta

**Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu
kanonického práva s přihlédnutím k právu
České republiky
(*disertační práce*)**

Zpracoval: ThLic. Tomáš Kotrlý

Vedoucí práce: Prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc.

Tato práce vznikla za podpory Grantové agentury UK pod číslem 380/2006.

Praha 2009

Motto:

„Plod po potratu je šťastnější než ten, kdo po životě bez radosti je připraven o svůj hrob.“

Kazatel 6, 3

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma „Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky“ vypracoval samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne 19. března 2009 .....

*Jan obhlíží svůj hrob
byzantská miniatura (11. stol.) Vatikánská knihovna, Vatikán**

Zvláštní poděkování patří Dr. Vojtěchu Eliášovi za participaci na kvantitativním výzkumu pohřebišť v České republice. Profesorovi Ignáci Antonínu Hrdinovi patří můj dík za inspirativní podněty a Ing. Jiřímu Svobodovi za technickou podporu. S vděčností děkuji mnoha dalším kolegům a přátelům, především doc. Alešovi Opatrnému a Dr. Liborovi Botkovi, kteří se zájmem výzkum sledovali a nakonec se ochotně ujali nevděčné role prvních kritiků a recenzentů rukopisu. Chtěl bych též poděkovat Heleně Polehlové, která mi pomohla s překlady z latiny a všem členům své rodiny, obzvláště Marii.

---

* Převzato z knihy Příběhy apoštolů: Novozákonní apokryfy, DUS Jan A. (ed.), Praha: Vyšehrad, 2007.

První svazek disertační práce

Obsah

První svazek disertační práce	4
Obsah	5
Seznam grafů	9
Úvod	10
1 Metoda práce	15
1.1 Vymezení	15
1.2 Struktura.....	16
1.3 Prameny	19
1.4 Platná normativa	25
1.5 Církevní pohřeb jako badatelské téma.....	29
1.6 Terminologie.....	33
1.6.1 Pohřeb	35
1.6.2 Hřbitov	37
1.6.3 Kostel	39
2 Přehled vývoje právní úpravy.....	42
2.1 Ius sepeliendi	43
2.1.1 Lex duodecim tabularum	43
2.1.2 Res extra commercium	46
2.1.2.1 Sepulchrum	50
2.1.2.2 Sepulchrum violati	52
2.1.2.3 Actio funeraria	54
2.1.3 Damnatio memoriae.....	55
2.1.4 Pietas	57
2.1.5 Codex Iustinianus repetitae praelectionis	58
2.2 Pohřbívání v kostele.....	59
2.2.1 Od počátků do Graciánova dekretu.....	60
2.2.2 Graciánův Dekret a pozdější zákony	66
2.2.3 Přehled ustanovení pražských synod předhusitské doby	70
2.2.4 Reformace	72
2.2.5 Raný novověk a osvícenství.....	75
2.2.6 Pochovávání kleriků.....	76
2.2.7 Vyjádření interpretační komise z 16. října 1919.....	77
2.2.8 CIC 1983	78
2.2.9 Konfesní úprava v českých zemích.....	80
2.2.9.1 Neveřejné pohřebiště	81
2.2.9.2 Neveřejné pohřebiště v kostele	82
2.2.9.3 Řád neveřejného pohřebiště v kostele.....	84
2.2.9.4 Kostel - záruka pietní ochrany zemřelého?.....	85
2.2.10 Pohřbívání v kostele – shrnutí.....	87
2.3 Církevní hřbitov	90
2.3.1 Počátky v českých zemích	90

2.3.2	Konsekrece a benedikce.....	92
2.3.2.1	Autority kompetentní pro konsekraci či benedikci hřbitovů	94
2.3.2.2	Rušení a rekongiliace hřbitovů.....	97
2.3.3	Výběr hrobu	99
2.3.3.1	Podmínky pro právoplatný výběr hrobu	100
2.3.3.1.1	Způsobilost osobní.....	101
2.3.3.1.2	Uzavření manželství.....	102
2.3.3.1.3	Řeholní osoby	103
2.3.3.1.4	Lstivé jednání.....	104
2.3.3.1.5	Lokalita	106
2.3.3.2	Ubi tumulus ibi funus.....	107
2.3.3.3	Rodinná, nebo farní hrobka?.....	108
2.3.3.4	Domicil, quasi-domicil, vagi.....	110
2.4	Ius funerandi	112
2.4.1	Doktrína	114
2.4.2	Donatio mortis causa.....	116
2.4.3	Žebravé řády	117
2.5	Funeralium taxarum	119
2.5.1	Dopisy sv. Řehoře Velikého	120
2.5.2	Graciánův dekret.....	122
2.5.3	Koncily po Graciánově dekretu	123
2.5.4	Dekretisté a dekretalisté.....	126
2.5.5	Středověká církevní správa	128
2.5.6	Pražské synody a artikuly	129
2.5.7	Kodex kanonického práva.....	132
2.6	Odepření pohřbu	133
2.6.1	Pravidlo první – všichni pokřtění věřící a oni jediní mají právo na církevní hrob	134
2.6.2	Pravidlo druhé – quibus viventibus non communicavimus mortuis communicare non possumus	135
2.6.2.1	Pohřeb odepřený „ratione peccati publici“	136
2.6.2.2	Pohřeb odepřený „ratione censurae“.....	141
2.6.2.3	Pohřeb odepřený „ratione hereticae pravitatis“	144
2.6.2.4	Za prodej alkoholu a tajně uzavřené manželství.....	145
2.6.2.5	Sankce za neodmítnutí církevního pohřbu.....	146
2.6.2.6	Zákaz pohřbívání v celé diecézi.....	147
2.6.2.7	Formule, jejímž prostřednictvím se podávala žádost o exhumaci.	149
2.6.3	Detestandae feritatis abusum z 21. února 1300	149
2.7	Exkurz: Právní úprava testamentů v Praze ve 14. – 15 stol.....	152
2.7.1	Pražská synodální statuta	153
2.7.2	Testamentární svoboda	154
2.8	Přehled vývoje právní úpravy – shrnutí	156
	Druhý svazek disertační práce	161
	Obsah	162
	Seznam grafů.....	166
3	Aplikace CIC 1917	167
3.1	Pohřeb kanonickou formou.....	167

3.1.1	Odepření pohřbu	169
3.1.2	Protiopatření k zednářům	171
3.1.3	Nouzové pohřbení	173
3.2	Předkodexová právní úprava kremace	174
3.2.1	Počátky zákazu zpopelňování	176
3.2.2	Zákaz příslušnosti ke spolkům žehu	177
3.2.3	Odepření pohřbu tomu, kdo si zvolí zpopelnění	179
3.2.4	Zákaz udělování svátostí	181
3.3	Odsouzení kremace	184
3.3.1	Situace v Československé republice	187
3.3.2	Odepření pohřbu zpopelněným	193
3.4	Instrukce De Crematione Cadaverum (19. června 1926)	195
3.5	Exkurz: Funkce krematoria za nacismu a komunismu	200
3.5.1	Nacismus	200
3.5.2	Komunismus	201
3.6	Aplikace CIC 1917 – shrnutí	205
4	Aplikace CIC 1983	207
4.1	Zahájení legislativní činnosti	207
4.2	Předpřípravná akta 2. vatikánského koncilu	208
4.3	Instrukce De Cadaverum Crematione (5. 7. 1963)	213
4.3.1	Zmírnění opatření CIC 1917 ohledně zákazu zpopelnění	219
4.3.2	Zákaz vykonávání obřadů a modliteb na místě zpopelnění	221
4.4	Ordo exsequiarum	222
4.4.1	Komise pro revizi CIC 1917	224
4.4.2	Pohřeb v obřadní síni krematoria	226
4.4.3	Zákaz obřadu za přítomnosti urny	227
4.4.4	Česká kniha pohřebních obřadů	228
4.5	Odepření pohřbu	232
4.5.1	Církevní pohřeb: molte conferenze (29. května 1973)	235
4.5.2	Dekret o církevním pohřbu z 20. září 1973	236
4.5.3	Z důvodu kremace	236
4.5.4	Definice pohřbu	237
4.6	Pohřební mše	238
4.7	Pohřeb nepokřtěných dětí	241
4.8	Liber defunctorum	242
4.8.1	Tridentský koncil	243
4.8.2	Císařské patenty	244
4.8.3	Židovské a nekatolické matriky	245
4.8.4	Matrika z Horní Blatné z let 1541-1563	245
4.8.5	Matriční zákony	246
4.9	Exkurz: Direktář a Katechismus	247
4.10	Aplikace CIC 1983 – shrnutí	249
5	Sekulární právní úprava	255
5.1	Právní ochrana piety obřadu a pohřebiště	255
5.1.1	Počátky konfesní úpravy	256
5.1.1.1	Obecný zákon trestní	257
5.1.1.2	Konfesní pohřebiště	259
5.1.1.2.1	Článek 24 Konkordátu s Polskou republikou	260

5.1.1.2.2	Článek 17 smlouvy se Svobodným státem Durynsko.....	260
5.1.1.3	Zrušení pohřebiště.....	261
5.1.2	Platná veřejnoprávní úprava	261
5.1.3	Hřbitov umístěný ve volné krajině.....	263
5.1.4	K návrhu nového občanského zákoníku	265
5.2	Postavení hrobníka.....	266
5.2.1	Historické reálie o hrobníkovi	267
5.2.1.1	Biblické kořeny	268
5.2.1.2	Počátky profesionalizace	269
5.2.1.3	Pohřební bratrstva	272
5.2.1.4	Odepření pohřbení	273
5.2.1.5	Josefínské reformy	273
5.2.1.6	Přísaha a povinnosti hrobníků.....	275
5.2.2	Technologie výkopu hrobu a exhumace	277
5.2.3	Manipulace s exhumovanými lidskými ostatky.....	279
5.2.4	Hrobníci v ČR.....	281
5.2.5	Péče o hroby a provoz pohřebiště	282
5.2.6	Vliv krematoria na postavení hrobníka.....	284
5.2.7	Kvalifikace hrobníka.....	286
5.2.8	Pohřbívání národnostních menšin a cizinců	289
5.2.8.1	Multikulturní pohřebiště	289
5.2.8.2	Asimilační perspektiva.....	291
5.2.9	Pohřbívání cizinců v ČR.....	293
5.2.10	Postavení hrobníka - shrnutí	293
5.3	Pohřebnictví	295
5.3.1	Mezinárodní přeprava zemřelých	297
5.3.1.1	Mezinárodní průvodka mrtvého.....	298
5.3.1.2	Ukládání do rakve podle mezinárodních předpisů.....	298
5.3.1.3	Přeprava pohřebním motorovým vozidlem	299
5.3.1.4	Mezinárodní přeprava po železnici.....	299
5.3.1.5	Přeprava letecky a po moři	299
5.3.1.6	Porovnání obsahu Štrasburské a Berlínské dohody.....	300
5.3.2	Provozování pohřebiště.....	301
5.3.3	Evidence správce hřbitova	302
5.3.4	Počátky ingerence státu do vybírání hřbitovních poplatků.....	303
5.3.5	Současná sekulární úprava cen	305
5.3.5.1	Zákon o cenách	306
5.3.5.2	Nájem hrobových míst a ostatní služby.....	307
5.3.5.3	Zpopelňování zemřelých a ostatků v krematoriích.....	309
5.3.5.4	Pronájem obřadních místností krematorií.....	310
5.3.6	Odúmrť a sociální pohřby	311
5.4	Exkurz: Spalování části těl a plodů po potratu	313
5.4.1	Středověká úprava.....	313
5.4.2	Odpověď Sacra Congregatio de Propaganda Fide (7. 3. 1967).....	315
5.4.3	Situace v ČR k 1. lednu 2009.....	316
5.5	Sekulární právní úprava – shrnutí.....	318

Závěr	321
Seznam použitých zkratek	329
Prameny a literatura	332
Abstrakt	360
Abstract	362
Příloha I	364
Příloha II	370
Příloha III	393
Jmenný rejstřík	397
Anotace	400
Summary	401

Seznam grafů

Graf 1: Posvátná místa v Česku dle CIC 1983.....	79
Graf 2: Hřbitovy v Česku podle vlastnictví v roce 2006	82
Graf 3: Vývoj vzniku krematorií ve srovnání s vývojem míry kremace v Česku ve 20. století	190
Graf 4: Vývoj míry kremace a míry religiozity v Česku 1910 – 2006.....	191
Graf 5: Schéma výkopu hrobu z roku 2002	278

Úvod

Všeobecná pozornost římskokatolické církve ke smrti svého člena se aktuálně odráží v sedmé kapitole dogmatické konstituce *Lumen Gentium*.¹ 2. vatikánský koncil zde doporučil připomínku zemřelých a citoval v tomto kontextu 2Mak 12, 45. Zároveň potvrdil dekrety týkající se očištění vydané 2. nicejským, Florentským a Tridentickým koncilem.² *Lumen Gentium* ve vztazích církve putující k církvi nebeské „vybízí všechny, jichž se to týká, aby se snažili vymýtit nebo opravit zneužívání, výstřelky nebo nedostatky, jestliže se tu a tam vloudily, a aby všechno obnovili k větší chvále Krista a Boha.“³

Specifickou součástí duchovní komunikace mezi živými a mrtvými, spojenou s funerální kulturou jednotlivých národů, je pohřeb a hřbitov. List Kongregace pro nauku víry k některým otázkám eschatologie kritizoval vyjádření teologů, kteří pohřební obřady a pocty vzdávané zemřelým činí absurdními a nesrozumitelnými.⁴ V souladu s hebrejskou tradicí člověk „je povinen považovat své tělo za dobré a hodné úcty, poněvadž bylo stvořeno Bohem a posledního dne má být vzkříšeno.“⁵ Důležitost přímluvných modliteb za zemřelé, zvláště v rámci mše svaté, připomněl spolu se synodními otci ve své posynodální apoštolské exhortaci *Sacramentum caritatis* v roce 2007 papež Benedikt XVI.⁶ Česká liturgická kniha pohřebních obřadů zmiňuje také modlitby za rodiče zemřelých dětí, právě tak jako za příbuzné všech zemřelých, aby ve svém zármutku poznali útěchu víry.⁷

Cílem disertační práce je pochopení uvedených posvátných tajemství církevního pohřbu v jejich kanonickém kontextu; pohřeb jako základní právo každého křesťana (*ius sepeliendi*) a zákonná povinnost faráře (*ius funerandi*). V Kodexu kanonického práva z roku 1983 se nejedná pouze o „pohřeb“ a „hřbitov“, ale o „církevní pohřeb“

¹ Srov. 2. Vatikánský koncil: Dogmatická konstituce *Lumen Gentium*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 50-51.

² Srov. tamtéž, čl. 51, pozn. č. 20, 21 a 22.

³ Tamtéž, čl. 51.

⁴ Srov. POSVÁTNÁ KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY. List o některých otázkách týkajících se eschatologie (17. 5. 1979). In: Teologické texty 4, (1993) 168 (= výňatek nejdůležitější části dokumentu *Recentiores episcoporum Synodi: Epistola de quibusdam quaestionibus ad Eschatologiam spectantibus*, AAS 1979, roč. 71, 939-943; EV 6, 1033-1043), bod 4.

⁵ Srov. 2. Vatikánský koncil: Věřoučná konstituce *Gaudium et spes*, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 14.

⁶ Srov. POSYNODÁLNÍ APOŠTOLSKOU EXHORTACI *SACRAMENTUM CARITATIS* papeže Benedikta XVI., Praha: Paulínky, Česká biskupská konference, 2007, čl. 32.

⁷ Sov. POH čl. 13.

a „církevní hřbitov“. V centru naší pozornosti budou kanonické způsoby zacházení s lidskými pozůstatky, jejich přenesení do kostela, právo na pohřební obřady v něm nad nimi celebrowané a jejich uložení na místě právoplatně určeném pro pohřbívání zemřelých věřících. Přihlédneme k sekulární právní úpravě pohřebnictví v České republice, která musí pevně vzdorovat četným formám „obchodu se smrtí“, sledující pouze neúměrný zisk.

Zvolený přístup vychází ze dvou velmi blízkých právních disciplín, historické kanonistiky a konfesního práva. Metodologii jsme uplatnili tak, aby co nejlépe pomohla odkrýt, kdo má nárok na církevní pohřeb, kde se má konat, kdo odpovídá za jeho provedení, co je nutno dodržet, včetně zápisu do příslušných matrik. Které normy kanonického práva se týkají církevních hřbitovů coby posvátných míst, jejich žehnání a využívání, a zda je možné pohřbívát pod dlažbou kostela. V práci sledujeme vývoj této normativy v průběhu dějin i v závislosti na místě, a také vzhledem k ukládání ostatků do hrobu jako součásti církevního obřadu. Odpovídáme mimo jiné na otázku, do jaké míry mají církevní autority respektovat a chránit katolický zvyk pohřbívát těla zemřelých věřících do země.

Pro zpracování této práce jsme v minulých pěti letech realizovali jeden kvantitativní a několik dílčích terénních výzkumů, jejichž cílem bylo nejen zjistit, kolik a jak velkých máme v ČR církevních hřbitovů, ale i jaký mají odborníci na smrt, především provozovatelé pohřebních, kremačních a hřbitovních služeb, vztah k církevnímu pohřbu. Závěrečný dokument Plenárního sněmu katolické církve v ČR vybízí zkoumat, které mimoliturgické projevy naší víry jsou ještě nosné a které už nikoliv, a současně hledat, které možnosti a výzvy současné kultury zůstávají spíše nevyužité.⁸ Není český trend pohřbívát „bez obřadu“ odpovědí na nejlevnější způsob, jakým jsou lidské pozůstatky zpopelňovány a následně ukládány do hrobu?

Na první pohled se může zdát, že téma církevního pohřbu bylo vzhledem k ostatním právním otázkám okrajové, avšak jeho správné řešení, které je i dnes potřebné kvůli naléhavým pastoračním důvodům, vyvolávalo velké otazníky zásadního významu. Je třeba doplňovat očištění od hříchu, jež v době pozemského života nebylo dokonáno. Církevní pohřeb naskýtal možnost vykonat to také tehdy, když už se oči definitivně zavřely, srdce přestalo tlouci a člověk dýchat. Zamyslíme se nad tím, jaký smysl měl starodávný trest odeprít církevní pohřeb některým zemřelým křesťanům a co

---

⁸ PLENÁRNÍ SNĚM KATOLICKÉ CÍRKVE V ČR: Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě, závěrečný dokument, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2007, čl. 144, 46.

zákonodárce očekával od moderního zákazu zpopelňovat lidské pozůstatky křesťana v krematoriu. Biskupové v případě rozhodnutí věřícího pro zpopelnění svého těla potřebovali mít jasno ve věci týkající se udělování svátostí *sacramenta morientum*.

Téma je o to důležitější, že ve věci hrobu se k duchovním zájmům přidávají i velmi důležité zájmy materiální. Zvláštní pouto věřícího se neváže pouze k mrtvým předkům, ale rovněž i k místu jejich „posledního spočinutí“, které si zvolili a vlastními prostředky zbudovali. Povinnost respektovat pietu se proto týká nejen mrtvých samotných, ale též pietního místa. Pietní a emocionální vztah k hrobovému místu může být v takovém případě dokonce silnější než vlastnický vztah k tomuto místu, resp. než pocit „absolutního právního panství“ nad věcí – místem posledního odpočinku předků.

Budeme se věnovat poplatkům z hrobového místa a studii odměn získaných či poskytovaných za pohřební obřad a v souvislosti s ním. Mnozí věřící jsou ochotni kvůli zajištění modliteb po své smrti a důstojného hrobového místa darovat či odkázat církvi značně velké jmění. Snažil jsem se odpovědět na následující otázky: Lze v těchto případech předpokládat, že takový závazek pro církev platil jen formálně a v podstatě upadl v zapomnění? Kdo byl způsobilý si svobodně vybrat hrobové místo na církevním hřbitově? Jaké odchylky od všeobecné povinnosti pohřbívát na hřbitově byly upraveny v koncilních kánonech a v provinciálních statutech? Umožňuje dodones kanonické právo zřídit si rodinnou hrobku mimo hřbitov?

Plně vyvinuté středověké kanonické právo absorbovalo římské pojmosloví a římský příklon k organizovanosti života. Církevní hřbitov je prostor určený k pohřbívání, což je věc posvátná, ale je stejně tak věcí mimo dědictví a mimo obchod, *res nullius et divini juris*? Je pro své zvláštní určení vyňat ze soukromého vlastnictví? Nebo vlastníci tohoto majetku získávají pro sebe všechny příjmy, prodávají jej, přenechávají jej nebo jej vyměňují či rozdělují čistě podle svých zájmů a dědické právo toto rozdrobování ještě víc usnadňuje? Zdá se, že otázka vlastnictví hřbitovů nevyvolává žádné problémy, pokud každý farní kostel vlastní svůj hřbitov. Rozepře vyvolá situace, kdy je jeden hřbitov společný pro více farností. Chronologicky limity odpovědí na tyto otázky spadají do předkodexového období. V první části budeme muset proto podniknout exkurze nejen do církevního práva nejstaršího - *ius antiquum* -, ale i archaického práva římského.

Studium takové instituce, jako je pohřbívání, která prochází všemi věky, lze jen těžko podřídit strohosti chronologických rámců. Časové zarámování předkládané práce by bylo možná pohodlné, zato však nepřírozené. Pohřební praxe není určována minulostí, ale tradicí, jež zahrnuje nejen minulost a přítomnost, ale i jejich teologickou reflexi. Chceme-li porozumět celému spektru starobylých zvyků a praktik souvisejících s pohřbíváním křesťana – včetně přihlédnutí k právním úpravám v rámci evropské západní kultury – musíme vzít v úvahu celkem tři kategorie definovatelné těmito veřejnými úkony: bohoslužebnými, které jsou vnitřní záležitostí církve, normativně sekulárními, které jsou vnitřní záležitostí státu, a pietními, vycházejícími z lidové zbožnosti. Nebylo snadné zůstat lhostejný i k otázce aplikace příslušných církevních norem v praxi. Do jaké míry církev zacházela s mrtvým lidským tělem podle církevních předpisů a do jaké míry podle dobového a místního konvenčního rámce?

Pokud chceme pochopit, co znamená církevní pohřeb, neměli bychom se dát na studium sociokulturní či dokonce fyzické antropologie nebo si klást otázku, co myslíme, že dnes znamená tato liturgická skutečnost. Práci nevystavíme riziku „antropocentrismu“, který rdousí eschatologickou tvořivost. Ponoříme se raději do studia patristických svědectví a prvních středověkých právních sbírek a jejich komentářů a budeme se jimi probírat kousek po kousku, věk po věku. Snad se nám podaří zpochybnit některé běžně používané přístupy k chápání církevního pohřbu jako součásti pohanského přechodového rituálu, jehož „úspěch“ závisí na prosbách pozůstalých.

Podívejme se nyní na vymezení tématu, metodu a strukturu předkládané práce. Po seznámení s právními prameny, platnou normativou a základními právními pojmy nabízí tato první část sondu do soudobého stavu výzkumu pohřbívání v legislativě obou kodexů kanonického práva, jak toho z roku 1983, tak toho z roku 1917 (dále jen CIC 1917). Pohřeb a hřbitov stejně jako další právní instituty posvěcující služby církve kanonisté chápou zpravidla jako otázku, která má být zodpovězena právními prameny, spíše než jako předem přijatý závěr.

1 Metoda práce

Snad se leckomu může zdát zbytečné pokoušet se o analýzu toho, co je nasnadě a co každý dokáže snadno pochopit, ovšem ukazuje se, že je tomu naopak: nabízí se totiž několik výkladů. Narozdíl od pohřebních obřadů, *exequiae*, se samotného pohřbívání, *sepultura*, zbavit nelze; lze se pouze naučit vyrovnávat se s ním. Bude třeba různé výklady těchto kanonických pojmů rozebrat a vybrat z nich ten, který bude přiměřený.

I při snaze o stručnost je pro srozumitelnost textu často potřebné subtilnější zachycení jednotlivých vývojových fází a jejich komplexnější charakteristika. Tu nabídneme ve shrnutí jednotlivých kapitol, ve kterých se pokusíme i o naši vlastní interpretaci a výklad jednotlivých, ať již historických nebo platných, právních norem a institutů. Chceme tím přispět k právnímu výzkumu posledních věcí, vyvolat plodnou diskusi, jež by vedla k teologickému prohloubení dané látky a zároveň by posílila víru každého člověka, který by se úzkostně bál dušičkových návratů k církevním hřbitovům a starobylým rituálům.

Proto jsme zvolili výklad ve dvou vzájemně se prolínajících rovinách. První se snaží podchytit vývojové souvislosti a uceleně podat vnitřně bohatý obraz delšího období nebo obecnějšího institutu. V druhé rovině si pak všímáme jednotlivých událostí, orgánů, úseků či odvětví práva, právních pramenů atd. S popisovanými instituty se proto vesměs setkáme dvakrát: poprvé začleněnými do širšího kontextu (charakteristiky delšího časového úseku nebo komplexnějšího institutu), podruhé podrobněji charakterizovanými. Věříme, že v konečném výsledku tato kombinace vykreslí dostatečně plastický obraz a povede ke správnému pochopení popisovaných skutečností a vztahů mezi nimi.

1.1 Vymezení

Církvní pohřby zahrnují, v závislosti na různých tradicích, tři symbolicky nejucelenější momenty: (1) Modlitební bdění (vigilie u zemřelého)⁹, (2) Slavení eucharistie¹⁰ a (3) Obřad posledního rozloučení¹¹, průvod na hřbitov a uložení do

---

⁹ Srov. POH čl. 3 a 26.

¹⁰ Srov. POH čl. 6.

¹¹ Srov. POH čl. 10; 46 - 51.

hrobu. Detailní historií uvedených liturgických aktů v různých tradicích bychom překročili účel této práce. Už autor Kolínské sumy (*Summa coloniensis*) z roku 1169, jednoho z prvních komentářů ke Graciánovu Dekretu, v otázce přímluv za mrtvé, čili smyslu pohřební liturgie, přiznává: „Tuto otázku jsem nepojednal, neboť se týká spíše teologů než kanonistů.“¹² To však neznamená, že nebudeme sledovat důležitý liturgický rozvoj, ke kterému například došlo, když byl zaveden pohřební obřad pro děti, které zemřely bez křtu.

Výše zmíněné veřejné úkony bohoslužby nejsou jedinými způsoby duchovní pomoci zemřelému. Mezi další druhy duchovní pomoci zemřelým patří denní modlitba církve, půst, almužny a odpustky. Tyto zádušní, zpravidla postfunerální praktiky nejsou zahrnuty do této práce. Z praktických důvodů nejsou do této práce zahrnuty, až na výjimky spojené s opomíjenou rolí hrobníků, ani mimoliturgické pohřební zvyky a obyčeje spojené s pochováváním zemřelých a zádušními obřady. Léčebná, apotropaická funkce hrobového místa, stejně jako role pohřbu služebníka Božího v kanonizačním procesu a význam relikvie v křesťanství, byla tématem rigorózní práce. Vynecháme i pastorální otázku začlenění církevní složky v podobě pouhého kazatele – faráře, kněze – do rámce běžného civilního obřadu konaného v sekulárním prostoru.

Zemřelí křesťané mají mít církevní pohřeb (nikoli nutně na něho navazující zádušní pobožnosti) podle právních a liturgických norem.¹³ Z mimoliturgických zádušních pobožností křesťanského lidu nás budou zajímat ty, které jsou doporučeny Apoštolským stolcem a praktikovány v místních církvích podle nařízení a se schválením biskupa.¹⁴ Směrodatný je v této oblasti Direktář o lidové zbožnosti a liturgii vydaný Kongregací pro bohoslužbu a svátosti v roce 2001 (dále jen LID).

1.2 Struktura

Disertační práce je složena z pěti částí. První část pojednává o její struktuře a metodě. Druhá, nazvaná Přehled vývoje právní úpravy, se pokouší nahlédnout do tajů předkodexové právní úpravy církevního pohřbu a hřbitova a jejich vzniku (rané fáze

---

¹² KUTTNER Stephan, FRANSEN Gérard (eds.): *Summa „Elegantius in iure diuino“ seu Coloniensis*, New York- Città del Vaticano 1969-1990, 4 vols., IV/2, 260.

¹³ Srov. § 1 kán. 1176 CIC 1983: „Christifideles defuncti exequiis ecclesiasticis ad normam iuris donandi sunt.“

¹⁴ Teologické zhodnocení lidové zbožnosti srov. AMBROS Pavel: Lidová zbožnost – kulturní a eklesiologická provokace. In: AMBROS Pavel: *Teologicky milovat církev. Velehrad – Olomouc: Refugium*, 2003, 389-400 (zde lze najít i širší bibliografii).

jsou pro život organismu vždy určující). V této rozsáhlé kapitole nepotřebujeme a nehledáme mezníky k vymezení začátků a konců jednotlivých etap *ius sepeliendi* a *ius funerandi*, ale historický vývoj charakterizují trendy. Každý zvolený periodizační mezník by bylo nutné chápat jen jako symbol nastoupení nebo odeznění určitého vývojového trendu. Tato práce sleduje vývoj dvou konkrétních právních institutů obecně v římskokatolické církvi a na území České republiky do roku 2008. Je relativně stručná, a v mnohém tedy i velmi obecná. Proto jsme zvolili poměrně jednoduchou strukturu.

Nejprve se budeme zabývat umístěním hrobů – v kostelech a na hřbitovech. V několika kapitolách popíšeme hlavní trendy pohřbívání v českých kostelech v historické posloupnosti a přitom letmo porovnáme vztah dvou normativních systémů (právo kanonické – české právo sekulární). Upozorníme na obrovský podíl relativity a proměnlivosti v dílčích pravidlech, zvycích a normách a pokusíme se o hlubší zdůvodnění tohoto jevu z teologické perspektivy. Biskupské krypty v kostelech je nutno vnímat v kontextu vývoje představ o poslání biskupského úřadu. Svou diskusi rozdělím do tří hlavních částí: předně obecné neměnné důvody k pohřbívání *intra muros ecclesiae*, potom stručný přehled vývoje jeho právní úpravy, nakonec několik praktických závěrů, jež souvisí s naší dobou.

Z posvátné povahy, která je hrobům přisouzena církevní autoritou, vyplývá jejich ochrana, jejíž důsledky budeme studovat. Právo církve na místa posledního odpočinku prozkoumáme vzápětí. Další kapitola druhé části bude soustředěna kolem církve jakožto instituce zodpovědné za hrobové místo. Mohou si věřící zvolit místo odpočinku u jakéhokoli kostela a na jakémkoli veřejném pohřebišti? V případě, že si místo sami nezvolí, přísluší místo pohřbení danému farnímu kostelu nebo kostelu v místě úmrtí? Existuje-li rodinná hrobka, vztahuje se tato kompetence na kostel, kde se hrobka nachází? V další části se tedy budeme věnovat otázce ve zkoumaném období velmi důležité, a to otázce výběru místa hrobu. Následující kapitola se pak bude věnovat otázce kompetence kostela ve věci hrobu v případě, že jeho místo nebylo předem vybráno. Do přehledu včleníme též opomíjené české partikulární právo církevní, především pražské. S použitím přílušných dokumentů získáme určité množství faktů o provozu církevního hřbitova především v českých zemích.

Do třetí části konečně pronikne principiální sekularizace smrti, jež se obecně projevovala v kremaci stále víc a církevní zákonodárství ji mělo zastavit, ba dokonce zvrátit. Vyloučil nastupující vývoj směrem ke kremaci církevní pohřeb z pole veřejné

působnosti, a musíme proto žeh chápat jako specificky nekřesťanskou, či protikřesťanskou formu zacházení s lidskými pozůstatky? Anebo krematoria vznikla na principu politicko-sociálního řádu, který v zásadě odpovídá obsahu křesťanského zjevení, ale musela se prosadit proti institucionalizovaným silám křesťanství? Z určitého hlediska by se zpopelňování mohlo jevit také jako osvobození pohřební liturgie od samotného pohřbívání.

Ve čtvrté části zůstaneme u moderního tématu zpopelňování lidských pozůstatků a zjistíme, jak se k této praxi postavil 2. vatikánský koncil. CIC 1983 jako poslední koncilní dokument významně zjednodušil způsoby nakládání s mrtvými těly osob s právně pastoračními problémy,¹⁵ potvrdil právo věřícího být pohřben z kostela¹⁶ a zvolit si místo konání svého pohřbu i hřbitov k pohřbu.¹⁷ Kromě specifických rysů pohřební mše požadavky CIC 1983 v obecné rovině neustále krouží okolo koordinace fyzického umístění mrtvého lidského těla a od toho se odvíjejícího způsobu liturgického slavení komunity. Církev např. reguluje umístění těla ve vztahu ke slavení pohřební mše. Upravuje přechod věřících z domu smutku na místo eucharistického slavení, z kostela do místa pohřbení.

Pohřeb jako obřad není předmětem české sekulární právní úpravy pohřebnictví, nelze jej však důstojně provést ani v kostele, pokud lidské pozůstatky budou zaměněny nebo zlikvidovány jako biologický odpad. Za hranicemi církevního pohřbu se církev musí pohybovat v rámci příslušného zákonodárství, na druhé straně však musí být zákony formulovány tak, aby takový pohyb umožňovaly. Proto v páté a zároveň závěrečné části předkládané práce přihlédneme ke konfesní úpravě pohřbívání. Budou nás zajímat nejen kanonické, ale i občanské způsoby zacházení s lidskými pozůstatky a ostatky. Předpisy obojího práva v sobě spojoval a v praxi aplikoval křesťanský hrobník. Text v páté kapitole proto představí jak historickou (diachronní) interpretaci postavení hrobníka, tak i jeho sociokulturní (synchronní) vymezení.

Zvlášť citlivá je konfesní otázka úhrady ceny za nájem hrobového místa státem, tedy v záležitosti týkající se zajištění důstojného pohřbu osob, jejichž majetek připadne státu jako odumrtý, a to v případech, kdy tyto osoby projevíly ještě za svého života přání na vypravení církevního pohřbu a uložení svých pozůstatků do hrobu. Neméně

---

¹⁵ Heretiky, odpadlíky, schizmatiky, lidmi, kteří církev opustili, kteří učinili tak odpudivé skutky, že byli veřejně exkomunikováni nebo na ně byla uvalena klatba, lidmi, kteří úmyslně vědomě spáchali sebevraždu, těmi, kteří byli zabiti v souboji nebo na následky zranění v souboji zemřeli, osobami, které dali příkaz, aby jejich tělo bylo po smrti zpopelněno a dalšími veřejně známými hříšníky.

¹⁶ Kán. 1176 §1.

zajímavá je otázka exhumací, protože translace se v dnešním kanonizačním procesu uskutečňuje na závěr šetření právě exhumací (pro zabezpečení ostatků) s tím, že diecézní nebo eparchiální autorita musí obdržet povolení k exhumaci vyžadované podle místního občanského práva.¹⁸ Otázku, zda je právní úprava církevního pohřbu svou vnitřní strukturou rovna jiným konfesně právním úpravám pohřbu (a zda její platnou podobou je právní úprava pohřebnictví v ČR), anebo zda kanonická právní úprava způsob pohřbení transcenduje, považujeme v jistém smyslu za ústřední.

K práci jsou přiloženy některé základní právní prameny týkající se předkodexové (příloha I.) a pokodexové úpravy kremace (příloha II.) v latině a jejich překlad do českého jazyka. Nechybí ani ukázka platného řádu neveřejného pohřebiště jednoho českého konventu (příloha III.).

1.3 Prameny

Následující přehled pramenů je ve svém výčtu současně pokusem o vymezení předmětu zájmu oboru opomíjené části kanonického sakramentálního práva v českých podmínkách. Prameny této práce představují především právní normy, včetně historických: sbírky obecného práva církevního i sekulárního, akta ekumenických koncilů, včetně předpřípravných akt posledního 2. vatikánského koncilu,¹⁹ normy partikulárního práva (legátská, provinciální, diecézní statuta, statuta vydaná pro jednotlivé církevní instituce, řeholní společenství). Abychom nemuseli jednotlivé normy hledat v latinských středověkých rukopisech, použili jsme různé edice středověkého kanonického práva. V *Patrologii Latina* od J. P. Migneho jsou sice kanonické právní texty přepsány ze starších edicí, ale bez kritického aparátu.

Důležitým pramenem naší problematiky je proto samotný *Corpus iuris canonici*, termín, který se objevil na Basilejském koncilu (1431–1437)²⁰ a označoval kanonické sbírky od Graciánova Dekretu²¹ ke sbírce *Clementinae*.²² Tento mohutný svod šesti

---

¹⁷ Kán. 1177 §2 a kán. 1180.

¹⁸ Srov. Dodatek Instrukce Kongregace pro svatořečení *Sanctorum Mater*, in: AAS 99 (2007), 465-509, především Kanonická rekognoskace tělesných pozůstatků Božího služebníka, čl. 5.

¹⁹ *Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando Serie I (Antepreparatoria)*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1960-1961, 5 vols.

²⁰ Srov. MUSSELLI Luciano, *Storia del diritto canonico. Introduzione alla storia del diritto e delle istituzioni ecclesiastiche*, Torino: G. Giappichelli Editore, 1992, 51.

²¹ Sbírká boloňského kamalduliána a mistra práva na tamnější klášterní škole Graciána, nazvaná „*Concordantia discordantium canonum*“, byla sestavená kolem roku 1140. Srov. HRDINA I. Antonín: Graciánův dekret ve zkratce, in: *Revue pro církevní právo* 7 (1997), 5-13, 5.

právních sbírek vzniklých v období let 1140 až 1500, jako celek promulgovaný papežem Řehořem XIII. Dne 1. července 1580, byl účinný až do 18. května 1918. S pomocí středověkých glosátorů upřesníme dosah těchto historických pramenů.²³ Nepostradatelným glosátorem Graciána, abych zmínil jednoho za všechny, byl pro naše téma kardinál Hostiensis ve své *Summē a Dekretálech*.²⁴ Přestože glosy neměly stejnou váhu jako vlastní text sbírek, poslouží nám k analýze a vysvětlení nejasných míst a poukáží na vzájemné souvislosti. Pro historické kanonisty je nepostradatelný třísvazkový výběr středověkých právních pramenů a literatury od editora Helmuta Coinga.²⁵

Texty dekretů ekumenických koncilů jsou zpřístupněny například Arkadiem Baronem a Henrykem Pietrasem.²⁶ Akta 4. lateránského koncilu s komentáři („apparatus“) glosátorů, jakými byli Vintentius Hispanus a Johannes Teutonicus, jsou k dispozici v kritické edici Antonia Garcí y Garcí.²⁷ Legátská, synodální a provinciální statuta 13. století jsou prostředkována edicí Franze Xavera Himmelsteina²⁸ a starší, hojně užívanou, edicí Mansiho, ze které čerpáme.²⁹ Legátská statuta, provinciální a diecézní statuta pražských (arci)biskupů do husitské revoluce edičně zpřístupnili Rostislav Zelený, Jaroslav V. Polc, Jaroslav Kadlec a Zdeňka Hledíková.³⁰

²² Prameny cituji podle FRIEDBERG Aemilius (ed.): *Corpus Iuris Canonici. Pars II. Decretalium collectiones*, Lipsiae: Bernhard Tauchnitz, 1922; středověké dle TÝŽ (ed.): *Corpus Iuris Canonici. Pars I. Decretum Gratiani*, Lipsiae: Bernhard Tauchnitz, 1879 [repr. ed. Graz 1959²]. Toto lipské kritické vydání zpracoval RICHTER Emil Ludvík s důkladným výkladovým a odkazovým aparátem. Je v knihovnách k dispozici v originále nebo ve fotomechanickém přetisku, který vyšel v Grazu roku 1959 a je online k dispozici na stránkách Bayerische Staatsbibliothek, München, viz <http://mdz.bib-bvb.de/digbib/gratian> (1.2.2009).

²³ Ke studijním účelům je k dispozici *Dekret a Glossa ordinaria*, Distinkce I–XX v anglickém překladu, Gratian, *The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–20) with the Ordinary Gloss*, Washington: D.C.: The Catholic University of America, 1993.

²⁴ HENRICUS de Segusio: *Summa Aurea super Titulis Decretalium*, Lyon 1556, reprint Aalen 1962; TÝŽ: *In I-VI Decretalium Libros Commentaria*, Two volumes, Venice 1581 (známé také jako „Apparatus“ nebo „Lectura“), reprint Turin 1965.

²⁵ COING Helmut: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europäischen Privatrechtsgeschichte*, I-III, München, 1973-1988.

²⁶ BARON Arkadi, PIETRAS Henryk: *Decrees of the Ecumenical Councils, I. Nicaea I to Lateran V*, TANNER Norman P. (ed.), Georgetown 1990.

²⁷ *Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum*, GARCÍA Y GARCÍA Antonius (ed.): Mic series A: *Corpus glossatorum*, vol. 2, Città del Vaticano 1981.

²⁸ HIMMELSTEIN Franz Xaver: *Synodicon Herbipolense. Geschichte und Statuten der im Bisthum Würzburg gehaltenen Concilien und Dioecesansynoden*, Würzburg 1855.

²⁹ MANSI Joannes, Dominicus, (ed.): *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, Firenze-Venezia: Zatta, 1759-1827, 53 svazků (nové vydání PETIT, L. - MARTIN, J. B., (edd.), *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, 60 svazků, Paris: Huberti Welter, 1899-1927, reed. Graz 1960-1962). MANSI shromáždil texty právních sbírek do roku 1439.

³⁰ Reedice: *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, POLC Jaroslav V., HLEDÍKOVÁ Zdeňka (red.): Praha: Karolinum 2002.

Kodex kanonického práva byl promulgován dne 17. května 1917 konstitucí papeže Benedikta XV. „Providentissima Mater Ecclesia“ s účinností od 19. května 1918. Kopův překlad celého kodexu získal církevní schválení v Římě pod č. PCI 8/47 s účinností ke dni 22. ledna 1948.³¹ CIC 1917 byl plodem snahy uspořádat legislativní látku do té doby rozptýlenou do šesti sbírek starého svodu vyhlášeného roku 1580 pod názvem Corpus Iuris Canonici do zákoníku jediného, jednotného a výlučného.³² Nejdůležitější právní prameny naší látky v CIC 1917 uvádím v příloze i této práce včetně pracovního překladu z latinských originálů do českého jazyka. Komentáře a články k těmto pramenům přehledně uvádí Moschetti a Vermeer.³³

Kodex kanonického práva z roku 1983 je právním vyjádřením výrazné reformy uvnitř katolické církve započaté 2. vatikánským koncilem (1962 - 1965). Byl promulgován 25. ledna 1983 konstitucí papeže Jana Pavla II. „Sacrae disciplinae leges“ s účinností ke dni 27. listopadu 1983. Legislativní přípravu konaly desítky odborníků z celého světa bezmála dvacet let, od roku 1963, kdy byla za tím účelem ustavena papežem Janem XXIII. první komise. Významné shrnutí výtěžku práce Papežské komise pro revizi CIC z roku 1917 ohledně části věnované posvátným místům, dobám a božskému kultu je obsaženo v Communicationes.³⁴

Papežská komise pro autentický výklad CIC uvádí právní prameny kán. 1176, § 3 a kán. 1184, § 1, 2° CIC 1983,³⁵ jež jsou uvedeny v příloze II této práce, včetně pracovního překladu latinské předlohy do českého jazyka. Je možné přidat jeden oběžník a dekret, týkající se církevního pohřbu a nepřímého zpopelnění.³⁶ Zajímavým

---

³¹ Překlad Kodexu kanonického práva, přeložil KOP František, MICHAL Jaroslav (ed.): Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Litoměřicích, Olomouc 1968.

³² Srov. TRETĚRA Rajmund Jiří: Novodobé předpisy kanonického práva a jejich překlady, in: Revue pro církevní právo 2 (1995), 22-31, 25.

³³ Srov. MOSCHETTI G.: Bibliographia iuris canonici ex ephemeridibus ab a 1918 ad a 1934, in: Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque Iure, Ufficio Edizioni, 14 (1941), 121-415. Po něm na práci pokračoval VERMEER P.: Conspectus bibliographicus iuris canonici ab a 1934 ad a 1954, in: Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque Iure, Ufficio Edizioni. Ciudad del Vaticano 32 (1959) 401-429; 34 (1961) 415-444; 35 (1962) 170-204; 374-384.

³⁴ Pontificium Consilium de legum textibus interpretandis, Roma 1969-.

³⁵ Pontificia commissio Codicis Iuris Canonici authentice interpretando, Codex Iuris Canonici: Fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus, Città del Vaticano 1989, 536.

³⁶ S.C. pro Doctr. Fidei, litt., La sepoltora ecclesiastica: molte conferenze, (29. květen 1973), in: EV 4/2508; Nový decret o církevním pohřbu (20-9-1973) viz S.C. pro Doctr. Fidei, decr., De sepultura ecclesiastica, (20 sept. 1973), in: AAS 65 (1973), 500; EV 4/2610.

pramenem je i odpověď Sacra Congregatio de Propaganda Fide ze dne 7. 3. 1967,³⁷ který zmíníme v samostatném exkurzu o spalování části těl a plodů po potratu.

Zrušení zákazu pohřbu žehem a některé další právní instituty byly zaváděny již v průběhu přípravy 2. vatikánského koncilu a vyzkoušeny v praxi. Zaměříme se i na zmíněný Katechismus katolické církve z roku 1992 a Direktář o lidové zbožnosti a liturgii vydaný Kongregací pro bohoslužbu a svátosti v roce 2001, co se církevního pohřbu a zvláště zpopelnění týká, zda plně vyjadřují učení tradice, původní nauku a právní závěry obsažené v CIC 1983.

Judikatura, ač v systému práva kontinentálního, určitým způsobem dotváří psané právo. V období do roku 1948 je počet judikatury v oblasti konfesního práva značný (přestože postupně klesá) a sesbíraný do komentovaných příruček.³⁸ Mnou uvedená rozhodnutí jsou tedy převzata z těchto sbírek.³⁹ Při studiu právních pramenů jsem přihlížel i k rozhodnutím správních a soudním, neboť teprve praxe nám umožní nahlížet danou problematiku v plné šíři.

Aplikaci práva v praxi mohou osvětlit různé dokumenty: rejstříky episkopálních či arcijáhenských návštěv obsahují informace o stavu církevních staveb a hřbitovů, rejstříky církevních soudů povolaných rozhodovat ve sporech, listináře opatství, kde jsou zaznamenány převody týkající se hrobů, výběr hrobu, darování spojená s úmrtím, závěti, jejichž důležitost ve středověku byla potvrzena v mnohých pracích, papežské listiny, obsahující často řešení praktických překážek. Snažili jsme se také využít co největší množství lokálních studií, z nichž nám však mnohé zůstaly nedostupné, protože byly často vydány v rámci efemérních nebo nedosažitelných sborníků, informačních zpravodajů a věstníků.

Kanonická legislativa upravující církevní pohřeb předpokládá do detailů pravidla vztahující se k volbě hrobu, tj. dědické právo včetně právní úpravy testamentů. Bylo by však nad vytčený rámec této práce zabývat se dědickým právem. Vývoj

---

³⁷ S.C. de Prop. Fide, resp., Mens S.C. pro Doctrina Fidei circa amputationem foetus vel membrorum corporis humani, et circa cadaverum cremationem, (7 mar. 1967), in: OX, vol. 3, coll. 5121, n. 3543.

³⁸ TOMÁNEK František: Sběrka nejdůležitějších předpisů kultových platných v republice Československé, Praha 1928; BEDNÁŘ František: Sběrka zákonů a nařízení ve věcech náboženských a církevních v republice Československé, Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, Praha, 1929; BUŠEK Vratislav – HENDRYCH Jaroslav - LAŠŤOVKA Karel -MÜLLER Václav: Československé církevní zákony, díl I., Praha: Kompas, 1931.

³⁹ příp. z PAULY Jan: Hřbitovní a pohřební právo, Praha: C. A. T, 1941.

kanonického testamentárního práva postihl Johannes Kaps.⁴⁰ Samostatný a specifický okruh vytvářely penitenciální příručky.

Cennými partikulárními prameny naší problematiky se stal Order for Christian Funerals přijatý biskupskou konferencí USA v roce 1989⁴¹ a z bližší německé oblasti pak nové vydání Die kirchliche Begräbnisfeier, který postupně od roku 2006 schvalovala Německá biskupská konference, Rakouská biskupská konference, Švýcarská biskupská konference a arcibiskupové Lucemburska a Vaduzu.⁴² Tato liturgická kniha německých zemí obsahuje nové texty pohřebních obřadů a nahrazuje tím obřady z roku 1969.

Pro české země platí 36 let stará liturgická kniha Pohřební obřady. Kniha odmítá a mění dlouholeté teologické předpoklady. Za zmínku stojí zvláště rozšíření smutečního obřadu pro děti, který neexistoval jako plný obřad až do 10. února 1972.

Autentičnost a přechovávání lidských pozůstatků a ostatků Božího služebníka byla v podstatě součástí zvláštní formy soudního řízení, hledat je proto budeme v pramenech platného kanonizačního práva.⁴³ Právním pramenem pro způsob manipulace s jednotlivými lidskými ostatky Božího služebníka je právo sekulární, mezinárodní a občanské. Proto podrobně zmíníme mezinárodní smlouvy o převozu mrtvol⁴⁴ a porovnáme mezi sebou dvě nejdůležitější. Pro konfesní právo jsem využil základní výběr konkordátů, který nalezneme v textech ke studiu konfesního práva od

---

⁴⁰ KAPS Johannes: Das Testamentsrecht der Weltgeistlichen und Ordenspersonen in Rechtsgeschichte, Kirchenrecht und bürgerlichem Recht Deutschlands, Österreichs und der Schweiz, München 1958; pro vrcholný a pozdní středověk srov. 44-52. Platnému testamentárnímu právu se věnoval také ve své starší práci TÝŽ: Das Testament des Geistlichen, Breslau 1941³. K posledním vůlím z církevního prostředí v českých zemích srov. důkladnou studii RYANTOVÁ Marie: Normativní vymezení procesu vyřizování pozůstalosti světských duchovních a písemností s ním spojených v 17. a první třetině 18. století, in: HLAVÁČEK Ivan, HRDINA Jan (edd.): Facta probant homine, Praha 1998, 241-430.

⁴¹ Order for Christian Funerals, New York: Catholic Book Publishing co., 1989.

⁴² Die kirchliche Begräbnisfeier, Authentische Ausgabe für den liturgischen Gebrauch. München: Ständige Kommission zur Herausgabe der authentisch-liturgischen Bücher im deutschen Sprachgebiet, Herder Verlag, 2009.

⁴³ Apoštolská konstituce Divinus Perfectionis Magister, in: AAS 75 (1983), 349-355; Instrukce Kongregace pro svatořečení Sanctorum Mater, in: AAS 99 (2007), 465-509.

⁴⁴ Mezinárodní Ujednání o přepravě mrtvol (Berlín, 10. 2. 1937), publikováno ve Sbírce zákonů č. 44/1938 Sb.; vídeňská úmluva o konzulárních stycích (Vídeň, 24. 4. 1963), publikována vyhláškou ve Sbírce zákonů č. 32/1969 Sb.; úmluva o mezinárodní železniční přepravě (Bern, 9. 5. 1980), publikována vyhláškou ve Sbírce zákonů č. 8/1985 Sb., změna: č. 61/1991 Sb., č. 251/1991 Sb., č. 274/1996 Sb. (COTIF); letecký a přepravní řád a mezinárodní manuál TACT (The Air Cargo Tariff) – mají k dispozici pobočky všech leteckých společností.

Antonína Hrdiny.⁴⁵ Neopomeneme ani platný občanský zákoník pro ČR,⁴⁶ včetně vládního návrhu zcela nového občanského kodexu.

Důležitým pramenem českého sekulárního práva k pohřbívání je zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů ve znění pozdějších předpisů,⁴⁷ dále jen „ZP“, který porušil tradici jediného právního předpisu shrnující veškerou úpravu veřejnoprávních vztahů vznikajících v důsledku smrti, když problematiku zdravotních výkonů po smrti člověka ponechal v první části dosud platné vyhlášky č. 19/1988 Sb., o pohřebnictví a o postupu při úmrtí.⁴⁸ Tento zákon stanoví podmínky pro zacházení s lidskými pozůstatky a s lidskými ostatky. Ignác Hrdina jej řadí mezi ostatní zákonné prameny českého konfesního práva upravující záležitosti týkající se církevních hřbitovů a účasti duchovních při pohřebních obřadech na pohřebištích a v krematoriích.⁴⁹ Tím vzniká prostor kooperace mezi státem a náboženstvím.

Alespoň namátkově je třeba zmínit nevydané sekulární prameny. Nejdůležitější z nich představuje legislativní práce na návrhu zákona o pohřebnictví a jeho pěti novel a důvodové zprávy k nim. Z poslední doby se jedná i o návrh zákona o zdravotních a specifických službách ministerstva zdravotnictví, ke kterým autor v rámci vnějšího připomínkového řízení uplatnil a vypořádal několik zásadních připomínek z oblasti pohřebnictví.

Mimo náš zájem nezůstanou ani prameny poznání aplikace kanonického práva v praxi, tedy testamenty a úřední knihy správních institucí, především matriky zemřelých. Podrobný přehled vývoje českých úmrtních matrik nalezneme u Jindry Eliáškové.⁵⁰ Přezkoumání samotné praxe nám umožní zjistit, do jaké míry byla dodržována ustanovení, která jsme citovali. Svěbytné místo zaujímá autorovi zatím těžko dostupné pramenné bohatství vatikánského archivu: manuály notářů roty,

---

⁴⁵ HRDINA Ignác: Texty ke studiu konfesního práva I.-III., Univerzita Karlova v Praze, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006-2007; TÝŽ: Prameny ke studiu kanonického práva, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007.

⁴⁶ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁷ Ve znění zákona č. 479/2001 Sb., zákona č. 320/2002 Sb., zákona č. 274/2003 Sb., zákona č. 122/2004 Sb. a zákona č. 67/2006 Sb.

⁴⁸ Vyhláška bude pravděpodobně zrušena vládním návrhem zákona o zdravotních službách a nahrazena novým postupem při úmrtí. Na návrh MMR bude např. lékař ohledávající mrtvého povinen provést nezaměnitelné označení těla zemřelého. V posledních letech dochází k nárůstu počtu změn nebožtíků, které následně vedou k velké traumatizaci pozůstalých během truchlení.

⁴⁹ Srov. HRDINA Antonín: Náboženská svoboda v právu České republiky, I. vydání, Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 89 a 94.

⁵⁰ ELIÁŠKOVÁ Jindra: Matrika Horní Blatné z let 1541-1563 jako historický pramen, Filosofická fakulta UK v Praze, Praha: nepublikovaná diplomová práce, 1981.

registra, formuláře písemností, originály notářských instrumentů s rozsudky, libri formatarum aj.

Charakter zmíněných pramenů rozhoduje o hodnotě závěrů obsažených v této práci. Literatura je tu jen prvkem doplňkovým, zvláště když vysvětluje otázky a problémy obsažené v právních normách.

1.4 Platná normativa

Úvodním kánonem 1176 CIC 1983, který nemá precedens v CIC 1917, se definují účely církevního pohřbu jako celku; zahrnují duchovní pomoc zemřelému, úctu k jeho tělu, útěchu z naděje živým a zbožný zvyk pohřbívání těl zemřelých do země. Je to kánon spíše vysvětlující a doktrinální než normativní: zahrnuje definici pohřební liturgie a společně s úvodními kánony 834 – 839 celé IV. knihy CIC 1983 i odpovědnost ordináře, pravidla slavení pohřební liturgie, stanoví autority pro její úpravu a odpovědnost za mimoliturgické pohřební praktiky. Mimoliturgické pohřební praktiky se mnohdy zastaví jen na úrovni pouhých kultovních projevů, které nevyvolávají a nevyjadřují skutečnou víru. Můžou vést i k vytváření sekt a ohrožovat pravou církevní komunitu.

Úvodní dva kánony obou zmíněných materií

kán. 1176:⁵¹

- ▶ § 1 Zemřelí křesťané mají mít církevní pohřeb podle norem práva;
- ▶ § 2 Církevní pohřeb, jímž církev vyprošuje zemřelým duchovní pomoc a prokazuje úctu jejich tělům a zároveň živým dodává útěchu z naděje, je nutno konat podle předpisů liturgických knih;
- ▶ § 3 Církev velmi doporučuje zachovat zbožný zvyk pohřbívání těl zemřelých do země; nezakazuje však pohřeb žehem, pokud nebyl zvolen z důvodů odporujících křesťanské nauce.

kán. 1240:⁵²

---

⁵¹ Can. 1176 - § 1. Christifideles defuncti exequiis ecclesiasticis ad normam iuris donandi sunt. § 2. Exequiae ecclesiasticae, quibus Ecclesia defunctis spiritualem opem impetrat eorumque corpora honorat ac simul vivis spei solacium affert, celebrandae sunt ad normam legum liturgicarum. § 3. Enixe commendat Ecclesia, ut pia consuetudo defunctorum corpora sepeliendi servetur; non tamen prohibet cremationem, nisi ob rationes christianae doctrinae contrarias electa fuerit.

- ▶ § 1 Kde je to možné, ať jsou vlastní církevní hřbitovy nebo alespoň prostory na světských hřbitovech určené pro zemřelé věřící; obojí je nutno žehnat podle předpisu.
- ▶ § 2 Jestliže však toho nelze dosáhnout, pokaždé se jednotlivé hroby žehnají podle předpisu.

tvoří právní rámec celé materie pohřbívání a obsahují její základ. V následujících kapitolách je třeba uvést základní prameny poznání právního vývoje těchto norem a v průběhu celé práce nejdůležitější právní prameny postupně od těch nejstarších komentovat.

Křesťanský pohřeb je třeba provést podle liturgických zákonů. To se vztahuje jak na dny, ve kterých může nebo nemůže být pohřeb, respektive pohřební mše uskutečněna, tak na podobu a liturgii pohřbu samotného.⁵³ Spolu s kanonizačním právem⁵⁴, liturgické právo, které jako specifický normativní systém upravuje obřady katolické církve,⁵⁵ náleží podle současné klasifikace k mimokodexovému právu. Udílení všech svátostí reguluje sakramentální právo.⁵⁶ Částečně to odráží pastorační situaci, která je popsána v dokumentech 2. vatikánského koncilu, především v SC. Podle některých představuje liturgické právo autonomní normativní systém, který je specifický nejen předmětem úpravy, nýbrž i imperfektností⁵⁷ svých norem, a který teprve s kanonickým právem v užším smyslu tvoří jediný právní řád katolické církve.⁵⁸ Podle druhých je liturgické právo pouze specifickým subsystémem

---

⁵² Can. 1240 - § 1. Coemeteria Ecclesiae propria, ubi fieri potest, habeantur, vel saltem spatia in coemeteriis civilibus fidelibus defunctis destinata, rite benedicenda. § 2. Si vero hoc obtineri nequeat, toties quoties singuli tumuli rite benedicantur.

⁵³ Srov. REINHARDT Heinrich J. F.: Heiligungsamt: Begräbnis, in: HERAUSGEGEBEN Klaus Lüdicke: Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici, Band 3 (cann. 747-1310), Münster: Ludgerus verlag, November 1996, 1176/2., 4.

⁵⁴ HRDINA Antonín: Kanonické právo, Praha: Eurolex Bohemia, 2002, 395-397. O genezi kanonizační procedury viz MISZTAL Henryk: Svatí a blahoslavení laici, Olomouc 2004, 99-106 a především WETZSTEIN Thomas: Heilige vor Gericht. Das Kanonisationsverfahren im europäischen Spätmittelalter, in: Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 28, Köln-Weimar-Wien 2004, 203-513 (zde další literatura). O současném postupu blíže WOLF Gabriel: Kanonizační řízení v současnosti, in: Světcí a jejich kult ve středověku, red. Tomáš KUBÍN - Hana PÁTKOVÁ - Tomáš PETRÁČEK, Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, Dějiny umění - historie 4, 2006, 109-119.

⁵⁵ HRDINA Antonín: Kanonické právo, op.cit., 398-399.

⁵⁶ Tamtéž, 269n.

⁵⁷ Tj. zcela postrádají sankce při nedodržení své dispozice. Podle Hrdiny je toto označení nepřesné. Nejhrubší útoky proti liturgické kázni mohou být postiženy tresty podle CIC 1983 kán. 1371 odst. 2; kán. 1384 atd., nehledě k možnosti použití trestních příkazů. Viz HRDINA Ignác Antonín: Kanonické právo, op.cit, 399.

⁵⁸ Viz HRDINA Ignác Antonín: Kanonické právo, op. cit., 398-399.

kanonického práva.⁵⁹ Kompromisně lze liturgické právo označit za kanonické právo v širším smyslu.⁶⁰

Aniž bych se zde podrobněji vracel k diskusi úvodních odstavců, stručně shrnu to nejdůležitější – definici předmětu disertační práce: Budu zkoumat právní materii ohledně pohřbu, kterou nacházíme ve čtvrté knize CIC 1983 jednající o posvěcující službě církve (*De ecclesiae munere sanctificandi*), v její druhé části nazvané Ostatní úkony bohoslužby (*De ceteris actibus cultus divini*), stati třetí nazvané Církevní pohřeb (*De exequiis ecclesiasticis*, kán. 1176) obsahující dvě hlavy, z nichž první pojednává o konání pohřbu (*De exequiarum celebratione*, kán. 1177 - 1182) a druhá o dovození nebo odepření církevního pohřbu (*De iis quibus exequiae ecclesiasticae concedendae sunt aut denegandae*, kán. 1183 - 1185).

Druhá část IV. knihy CIC 1983 *De ecclesiae munere sanctificandi* je rozdělena do pěti hlav, které se zabývají určitými bohoslužebnými úkony, jinými než svátostnými (*Pars II De ceteris actibus cultus divini*). Tato druhá část sestává z 39 kánonů, které jsou sesbírány z různých částí III. knihy *De rebus* předchozího Kodexu kanonického práva z roku 1917 (dále jen CIC 1917). Prvním tématem, kterým se *Pars II De ceteris actibus cultus divini* CIC 1983 zabývá, jsou svátostiny (*Titulus I De sacramentalibus* - kán. 1166 – 1172). Následující druhá hlava upravuje liturgii hodin třemi kánony, které jsou v CIC 1983 zcela nové (*Titulus II De liturgia horarum* - kán. 1173 – 1175).

Problematika církevního pohřbu byla zredukována z původních 40 kánonů v CIC 1917 na 10 kánonů v CIC 1983. Připojíme-li k těmto deseti kánonům ještě devět kánonů v části třetí o posvátných místech a dobách upravující posvátná místa obecně (*Titulus I. De locis sacris* - kán. 1205 – 1213) a čtyři kánony upravující samotný hřbitov v hlavě páté, která je řazena za kostelem, kaplí, poutní svatyní a oltářem, pak současná normativa týkající se celé naší problematiky čítá 23 kánonů.

Na první pohled je nápadné, že vzhledem ke starému kodexu obsahuje CIC 1983 v úpravě pohřbu a hřbitova až o 30 kánonů méně. Naznačuje se tím však také zmenšení počtu zákonných reglementací? na tuto otázku nelze tak snadno odpovědět, neboť část zákonné materie týkající se pohřbu a hřbitova, která se dříve nacházela

---

⁵⁹ K těmto lze řadit amerického kanonistu Jamese H. PROVOSTA (1949 –2000), který pojem kanonické pohřební právo používá velmi volně. Srov. PROVOST James H.: *Canonical aspects of the treatment of the dead*, in: *Death, Dying, and Burial Conference*, Thomas J. Green (ed.), Catholic University of America, School of Canon Law, Washington DC 1999, *The Jurist*, vol. 59, no 1, 203-213, 203-204.

⁶⁰ Srov. HRDINA Ignác Antonín: *Kanonické právo*, op. cit., 399.

v CIC 1917, nyní upravují biskupské konference oprávněné k zákonodárství na základě vnitrocírkevní decentralizace.⁶¹

Biskup má církevní pohřeb chránit před takovými zvyky a praktikami, které by mohly vyvolávat zdání magie, spiritismu nebo nekromancie či jakékoli jiné nežádoucí manipulace s duší či tělem mrtvého, aby se jich věřící zúčastňovali uvědoměle, aktivně a s duchovním užitkem. Uděluje nezbytnou pravomoc klerikům, kteří se při pohřbu řídí příslušnými normami liturgických knih vydaných církevní autoritou. Diecézní biskup respektuje a chrání zvyk pohřbívat těla zemřelých věřících do země. Zde citované dokumenty vydané římskými kongregacemi velice vnímavě tento úkol zdůrazňují.

Materii hřbitova nalezneme v CIC 1983 ve stejné čtvrté knize jednající o posvěcující službě církve (*De ecclesiae munere sanctificandi*), v její druhé části nazvané Ostatní úkony bohoslužby (*De ceteris actibus cultus divini*), třetí části nazvané Posvátná místa a doby (*De locis et temporibus sacris*), ve stati první Posvátná místa (*De locis sacris*) pod názvem „hřbitovy“ (*De coemeteriis*, kán. 1240 - 1243). Ale protože se dosud často pohřbívá i v kostelech a kaplích, bylo nutné prostudovat i některé prameny ke kánonům týkajících se kostela (kán. 1214 – 1222) a kaple (kán. 1223 – 1229).

Význam právní regulace nesvátostranných úkonů veřejného kultu spočívá nejen v povaze předmětu jejich úpravy, ale i v jejich vysoké frekventovanosti a v případě posvátných míst i v jejich vysokém počtu. A právě frekventovanost použití norem kanonického práva (spolu se zkušenostmi s předchozím kodexem z roku 1917) byla jedním z kritérií pro zařazení církevního pohřbu do nyní platného kodexu.⁶²

Hrubý odhad církevních pohřbů v ČR lze odvodit z údajů, které jsem ve své rigorózní práci⁶³ využil z dat Plenárního sněmu katolické církve ČR za rok 1998, kdy bylo údajně vykonáno 33 358 římskokatolických pohřebních obřadů (zhruba dvě třetiny s uložením těla do země, jedna třetina v souvislosti s kremací; více církevních pohřbů

---

⁶¹ Srov. SCHEUERMANN A.: Zur Einführung in den CIC 1983, in: *Ordenkorr* 24 (1983) 391-403, 394.

⁶² Srov. HRDINA Antonín: Pokodexová kanonická legislativa, in: KUBÍN Petr, MIKULICOVÁ Mlada SVOBODA David (ed.): *Omnia autem probate*, sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, svazek VII., Vydala Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2005, 232-245, 232.

⁶³ KOTRLÝ Tomáš: *Teologicko-filosofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky*. Nepublikovaná rigorózní práce, Katolická teologická fakulta Karlovy Univerzity v Praze, Praha 2007.

bylo vykonáno v moravské provincii, méně v české). Vztáhneme-li tyto údaje k celkovému počtu zemřelých v roce 1998, zjišťujeme, že římskokatolický pohřební obřad byl vykonán zhruba pro 30 % zesnulých. Je ovšem pravděpodobné, že ne všechny obřady kněží řádně evidovali, zejména bude asi chybět určitý podíl těch, které se konaly v souvislosti s kremacemi. Tato práce však nemá být chápána ve smyslu propagace a zvyšování počtu slavených pohřebních liturgií, ale jako zlepšování jejich kvality. Katolické školy a kněží předsedající církevnímu pohřbu a pečující o církevní hřbitov si dobře uvědomují svoji odpovědnost ve vztahu k dosažení tohoto cíle.

Můžeme si připomenout, že na jednom církevním pohřbu, trvá-li více dnů, může být fyzicky postupně přítomno 5 miliónů lidí,⁶⁴ o dalších účastnících, kteří jeho část zhlédli v přímém přenosu nebo ze záznamu, ani nemluvě.⁶⁵ Takové velké množství lidí by nebylo akceschopné, kdyby nebylo strukturované. Nadto těmito veřejnými úkony plní církve své poslání, aby vrůstala v životní prostředí lidí. Církve vytváří takové normy, které odpovídají víře ve věčný život a slouží rozvoji života a poslání církve v konkrétních okolnostech místa a času.⁶⁶

1.5 Církevní pohřeb jako badatelské téma

Tematika pohřbu a hřbitova v kanonickém právu je při souvislém výkladu neatraktivní a dnešnímu vnímání až vzdálená, mnohdy nebyla vnímána ani jako právní. Snad k tomu přispěl i fakt, že se jí zpravidla okrajově zabývali historikové⁶⁷ nebo teologové se specializací na liturgii⁶⁸ bez právního zaměření. Možná i proto, že ne vždy byl a je vyhraněn a vyjasněn vztah mezi církevní správou, liturgickým a církevním právem. Vývoj právní úpravy církevního pohřbu a hrobu byl zpravidla

---

⁶⁴ Srov. Radio Vaticana: Zprávy 25. 4. 2005, 5 miliónů lidí ve Vatikánu za 21 dní při pohřbu papeže Jana Pavla II., <http://www.radiovaticana.cz/hledat.php4?nadpis=&telo=pohreb&datumVydani=&autor=&vyhledat=Vyhledat&limit=100> (22. 2. 2007).

⁶⁵ V ČR přímý přenos pohřbu papeže Jana Pavla II. sledovalo 948 tisíc diváků, z toho 11,1% dospělých a 1,3% předškolních a školních dětí. Srov. Tisková zpráva České televize, 12. 4. 2005, <http://www.blisty.cz/art/22896.html> (22. 2. 2007).

⁶⁶ Srov. SOCHA H.: De normis generalibus – Allgemeine Normen, in: HERAUSGEGEBEN Klaus Lüdicke: Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici, Band 3 (cann. 747-1310), Münster: Ludgerus verlag, November 1984, kán. 27/8.

⁶⁷ KERIN Charles Augustine: The privation of Christian burial; an historical synopsis and commentary, Washington: Dissertation, 1941; BOEHLKE H. K.: Das Bestattungs - und Friedhofswesen in Europa: Funeral Directing and cemetery administration in Europe, Wien 1977.

předmětem historické kanonistiky.⁶⁹ Velký zájem mezi právníky vzbudil moderní a obecný zákaz zpopelňování v roce 1886.⁷⁰

V posledních necelých deseti letech věnovali čeští historikové nejružnějším aspektům dějin smrti poměrně intenzivní pozornost, o čemž svědčí vedle řady dílčích studií také první monografie vztahující se k tomuto tématu,⁷¹ uspořádání konferencí, včetně vydání z nich vzešlých sborníků,⁷² a výstav provázených katalogy.⁷³

Samostatnou kapitolou je pak zintenzivnělý výzkum náhrobků historiky umění.⁷⁴ Patrně nejuceleněji se dosud do výzkumu dějin smrti zapojil Pavel Král, když po

---

⁶⁸ BRANDOLINI L.: Il Nuovo „Ordo Esequiarum“, in: *Ephemerides Liturgicae*, 84 (1970), 129-148; BUGNINI Annibale: *La riforma liturgica (1948-1975), Exsequiae*, Roma 1983, 747-753, TÝŽ: *The Reform of the Liturgy 1948-1975*, do angl. přel. Matthew J. O'Connell, Collegeville, MN: The Liturgical Press, 1990; KUNETKA František: *Nejstarší římské Ordo defunctorum v pohledu paradigmatu rites de passage*, in: *Studia theologica* 4 (2005), 13-25.

⁶⁹ MANY Séraphin: *Praelectiones Juris Canonici: Praelectiones de Sacra Ordinatione, Praelectiones de Missa, Praelectiones de Locis Sacris* [in 3 vols], Paris 1903-1905; RICCA-BARBERIS Mario: *Funerali*, Milano: Società Editrice Libreria 1906, včetně bibliografie do roku 1906, 12-20; HOFMEISTER Philips: *Das Gotteshaus als Begräbnisstätte*, in: *Archiv für katholisches Kirchenrecht mit besonderer Berücksichtigung der Länder deutscher Sprache (AkathKR 111)*, Mainz: Kanonistisches Institut der Universität München, 1931, 450-487; BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique. Du décret de Gratien au concile de Trente. Thèse pour le Doctorat (Diss)*, Paris: Les Editions Domat-Montchrestien, 1933; OESTERLE, D. G.: *De jure funerandi: Annotatio*, in: *Ephemerides juris canonici, Officium libri canonici* 2 (Roma 1946), 137-140; AUBERT J., *Pour une actualisation de la législation funéraire: rapport d'étude*, Paris 1981; AUBY J. F., *Votre commune et la mort: aspects juridiques, techniques, financiers*, Paris 1982.

⁷⁰ BENEDETTI E.: *Spigolature di Diritto Canonico. Circa la cremazione*, in: *Perfice Munus*, 2 (1927), 115-120.

⁷¹ KRÁL Pavel: *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002; TÝŽ: *Smrt a pohřby české šlechty na prahu novověku*, České Budějovice 2004.

⁷² LORENZOVA Helena, PETRASOVÁ Taťána (edd.): *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*, Praha 2001; *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, Studia Historica Brunensia C* 49, 2002; PRIX Dalibor, ROHÁČEK Jiří (edd.): *Epigraphica & Sepulcralia I. Sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2000 až 2004*, Praha 2005; RADIMSKÁ Jitka (ed.): *„Vita morsque et librorum historia“*. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, České Budějovice 2006 (=Opera romanica 9); HOLÝ Martin, MIKULEC Jiří (edd.): *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007 (=Folia historica Bohemica, Supplementum I). Za upozornění na tyto sborníky jsem díkem vázán Janě Noskové.

⁷³ HROPENIAK Vladimír (ed.): *Memento mori! Smrt jako brána k věčnosti ve výtvarném umění*, Muzeum Šumavy Sušice - Kašperské Hory 2004; JAKUBEC Ondřej (ed.): *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*, Olomouc 2007.

⁷⁴ PRAHL Roman a kol.: *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*, Praha 2004.

několik let soustředil svůj zájem na problematiku pohřbů české šlechty v 16. a na počátku 17. století.⁷⁵

V rozsáhlém seznamu využitých pramenů výsledné monografie z roku 2004 sice nechybí ani některé prameny právní, sama kanonická forma církevního pohřbu je však pouze stručně zmíněna v kapitole o testamentech.⁷⁶ I ve výzkumech zabývajících se hospicovým hnutím stále převažuje medicínský model vnímání smrti a pohřbu, a pouze výjimečně se prosazuje pohled na existenci přímého spojení mezi pietou, která se realizuje prostřednictvím pohřebních ritů nad mrtvým, a filosofickými a náboženskými idejemi, které ji formují.

U počátků moderních kanonistických bádání v právní úpravě pohřbu a hřbitova v Čechách a na Moravě stojí monografie a studie Jana Pauly.⁷⁷ Víceméně do zapomnění upadl dotaz týkající se pochybnosti ohledně církevního pohřbu těch, kteří nařídili, aby jejich vlastní tělo bylo zpopelněno, adresovaný bývalé Kongregaci Svatého oficia od pražského arcibiskupa Františka Kordače (1919-1931) z roku 1919, na který přišla odpověď těsně po založení národní církve československé, kvůli které byl dotaz formulován, dne 16. ledna 1920.⁷⁸

V následujících měsících vystoupilo z katolické církve kolem milionu osob. Na tuto problematiku navázala o deset let později Turečkova konfesní analýza o ukládání

---

⁷⁵ KRÁL Pavel: Pohřby posledních pánů z Hradce, in: BŮŽEK Václav (ed.), *Poslední páni z Hradce*, České Budějovice 1998 (=Opera historica 6), 401-512; TÝŽ: Ronšperské setkání. Švamborský pohřeb jako místo politické komunikace předbělohorské šlechtické společnosti, in: *Jihočeský sborník historický* 68, 1999, 291-307; TÝŽ: Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti, in: BŮŽEK Václav, KRÁL Pavel (edd.): *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (=Opera historica 8), 315-332; 117-137; TÝŽ: Žena a smrt v 16. a 17. století, in: LENDEROVÁ Milena (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, 105-130; TÝŽ: Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století, in: BŮŽEK Václav, KRÁL Pavel (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*, české Budějovice 2003 (=Opera historica 10), 439-456.

⁷⁶ KRÁL Pavel: *Smrt a pohřby české šlechty na prahu novověku*, op. cit., 83-93.

⁷⁷ PAULY Jan: *Pohřební právo náboženských společností v Rakousku po stránce státního zákonodárství*, Praha: Cyrillo-methodějské knihkupectví Gustav Francl, 1917; TÝŽ: *Hřbitovní a pohřební právo, příručka zákonitých předpisů o hřbitovech a pohřbívání*, Praha: Č. A. T., 1941. Nutno dodat, že celá Paulyho monografie věnuje způsobu vymáhání a stanovení výše štolových poplatků za pohřeb a poplatků z hrobových míst nejvíce prostoru. Obávám se, že tato složitá problematika byla hlavním důvodem k jejímu sepsání.

⁷⁸ Viz Příloha II této práce, č. 1.

uren z krematorií na konfesních hřbitovech.⁷⁹ Jiří Svoboda se nedávno věnoval kremaci v legislativě Kodexu kanonického práva z roku 1917.⁸⁰

Ze současné právnické literatury připomeneme komentáře ke kodexům kanonického práva⁸¹ a sborník z mezinárodní konference „Death, Dying, and Burial Conference“ věnované kanonickým způsobům zacházení s mrtvým lidským tělem, která se konala na School of Canon Law, Catholic University of America roku 1999.⁸²

Počet současných juristů s dlouhodobým zájmem o legislativní úpravu pohřbívání v kanonickém právu je omezen na jednoho v badatelské generaci.⁸³ Relativně velký zájem o komentování zrušení zákazu pohřbu žehem nastal po 2. vatikánském koncilu v Polsku.⁸⁴

V Itálii to byl taktéž Polák Zbigniew Suchecki, profesor kanonického práva trestního papežských universit Lateránské a sv. Bonaventury (zvané Seraphicum), který se pokusil o postžení určujících rysů moderního způsobu zacházení s lidskými

---

⁷⁹ TUREČEK Josef: Lze-li podle československého práva odepřít pohřbení urny s popelem na konfesním hřbitově?, in: zvláštní otisk z časopisu České Právo, 15 (1933), Praha 1933; TÝŽ: Povaha kultových práv k věcem, Příspěvek k dogmatice práva, platného v historických zemích ČSR, Knihovna sborníku věd právních a státních, Praha 1934.

⁸⁰ SVOBODA Jiří: Kremace v legislativě kodexu z roku 1917, in: Sborník Katolické teologické fakulty. Svazek 6/ editoři MIKULCOVÁ Mlada, KUBÍN Petr. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, 429-438.

⁸¹ OCHOA Xaverius (ed.): *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*, Commentarium pro Religiosit, Roma: 1966-1998, 8 vols; CORIDEN James A., GREEN Thomas J., HEINTSCHEL Donald E. (eds.): *The Code of Canon Law – a text and commentary*, The Canon Law of America, New York: Mahwah Paulist Press, 1985; *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici*, Band 3, Münster: Ludgerus verlag, November 1996.

⁸² Srov. PROVOST Jame H.: Canonical aspects of the treatment of the dead, in: *The Jurist, Death, Dying, and Burial Conference*, GREEN Thomas J. (ed.): Catholic University of America, School of Canon Law, Washington DC 1999, vol. 59, no 1, 203 – 213.

⁸³ BERNARDINI C.: *Privatio sepulturae ecclesiasticae*, in: *Il Diritto Ecclesiastico*, 4 (1929), 473-479; Současnou bibliografii viz SUCHECKI Zbigniew: *La Cremazione nel diritto canonico e civile*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995, 235-260.

⁸⁴ MICHAŁEK R.: Nove obrzedy pogrzebowe i zwiazane z nimi problemy prawno-liturgiczne, in: *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 27 (1974), 17-75; KUJAWSKI, T.: Przepisy kościelne w sprawie kremacji zwłok, in: *Homo Dei*, 1 (1975), 59-66; SUCHECKI Zbigniew: Zagadnienie kremacji w rozwoju historycznym. In: *Prawo Kanoniczne*, 36 (1993), fasc. 1-2, 145-159.

pozůstatky a zaměřil se na jejich zpopelnění v krematoriu.⁸⁵ Ani tak se ovšem neobešel bez některých odkazů na předkodexovou úpravu církevního pohřbu a hřbitova.

Obraz právních poměrů v oblasti církevního pohřbívání věrně poskytují výsledky jeho výzkumů, z nichž čelné místo zaujímá zmíněná monografie o zpopelňování z roku 1995.⁸⁶

Byl to právě Suchecki, který světové právnické obci představil netušené tematické oblasti právněhistorického studia a současně specifika související s odlišnostmi evropského vývoje (požadavek na zrušení zákazu pohřbu žehem). Vlastní reflexe z právních textů se proto ve velké míře opírají o materiály, které Zbigniew Suchecki shromáždil z koncilových diskusí.

Lze tedy na závěr říci, že se v naší práci jedná o nové právní téma? Je tomu právě naopak, právní studie církevního pohřbu a hřbitova je podložena bohatou monografickou literaturou.

1.6 Terminologie

Není snadné jasným způsobem vymezit, definovat, co vlastně církevní pohřeb je. Každý pokus definovat pohřeb zdůrazňuje spíše nějaký jeho prvek, přičemž přirozeně opomíjí jiné. Církevní tradice nám také většinou zachovala spíše pokusy o jeho

---

⁸⁵ Srov. SUCHECKI Zbigniew: *La cremazione dei cadaveri nel Diritto Canonico*, Roma 1990; TÝŽ: *La Cremazione nella Legislazione nella Chiesa*. In: *Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque, Iure Ufficio Edizioni*, 66 (1993), 653 – 727; TÝŽ: *La cremazione nel diritto comparato*. In: *Utrumque Ius. Collectio Pontificiae Universitatis Lateranensis, Vitam Impendere Magisterio: Profilo intellettuale e scritti in onore dei professori Reginaldo M. Pizzorni, O.P. e Giuseppe di Mattia, O.F.M. Conv. (a cura di D. J. Andrés GUTIÉRREZ, C.M.F.)*, Roma 1993, Libreria Editrice Vaticana (ed.), Libreria Editrice Lateranense, 111-167; TÝŽ: *La Cremazione nel diritto canonico e civile*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995; TÝŽ: *La cremazione dei corpi nelle disposizioni del „Codex Iuris Canonici” del 1917 e del 1983. (Studio storico-giuridico)*. in: *Aa.Vv., I problemi cimiteriali nell'Europa postindustriale, (Atti del convegno 24 - 25 maggio 1997 - Portoferraio [Isola d'Elba])*, Bologna 1997, 131-211; TÝŽ: *Il Diritto Canonico di fronte alla cremazione*. In: *I martedì 8* (1998), 48-50; 52-53; TÝŽ: *Relazione: Il diritto Canonico di fronte alla cremazione*. In: *Aa.Vv., Scegliere la cremazione: normative, problematiche di diritto, tecnologie e modalità di gestione, Idee e opinioni a confronto, Atti del convegno del 20 maggio 2000 (a cura di Comune di Treviso, Assessorato alla Sanità - Servizi Sociali - Servizi Demografici) Treviso 2000, 19-54*; TÝŽ: *Revisione della normativa della Chiesa nei confronti della cremazione*. in: *Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque, Iure Ufficio Edizioni*, 75 (2002), 263-299, fasc. 1-2; TÝŽ: *Revisione della normativa della Chiesa nei confronti della cremazione/parte I*. In: *I servizi demografici: mensile professionale per i servizi di anagrafe, stato civile, elettorale, leva, statistica ed informatica*, 3 (2002), 353-356.

⁸⁶ SUCHECKI Zbigniew: *La Cremazione nel diritto canonico e civile*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995. Další aktuální informace viz <http://www.socrem.bologna.it/> (17.2.2009).

popsání než přímé definice. Negativně lze říci, že předmětem právní úpravy církevního pohřbu nejsou vztahy vznikající v souvislosti se smrtí křesťana (jak jsme zvyklí z občanského práva) a právní úprava hřbitova zdaleka nepostihuje všechny právní aspekty s uložením mrtvého těla křesťana spojené. Kanonické právo obsahuje právní úpravu církevního pohřbu jako nesvátostného úkonu bohoslužby spojené s udílením některých svátostí a pojednává o hřbitově jako posvátném místě. Protože ritus pohřbu je předmětem liturgického zákonodárství,⁸⁷ omezuje se CIC 1983 na základní regulaci právní povahy církevního pohřbu, při kterém církev vyprošuje zemřelým duchovní pomoc, prokazuje úctu jejich tělům a dodává útěchu z naděje živým.⁸⁸

Klasická doktrína o pohřbu je zpracována do kánonů. Mnohoznačný pojem *canones*⁸⁹ je velmi široký a užívaný v mnoha souvislostech. Podstatou kánonu je vždy určitá zásada, spis nebo ustanovení, které získalo obecné uznání takového stupně, že se stalo nejprve myšlenkovou autoritou a pak normou, jež se přičiněním některé, v konkrétní společnosti uznávané instituce stala normou společnou a závaznou a alespoň pro určité období do značné míry i neměnnou. Pokud zákonodárce nehovořil s úplnou apoštolskou autoritou a pokud zákonodárce neurčil, že tato norma je církevním právo, neexistuje nic víc než nejistá pochybnost o původu a podstatě předmětného zákona. Normotvorné uplatnění kánonů vyústilo v právní význam tohoto pojmu, když středověké církevní právní sbírky shrnuté v *Corpus iuris canonici* označily nakonec všechny normy zde shrnuté za kanonické.⁹⁰ Odtud kanonické právo.

Termínem kanonické právo je v této práci tradičně myšleno církevní právo církve katolické.⁹¹ Dovolíme si nyní podat etymologický a významový přehled základních pojmů, která se v CIC 1983 nejčastěji v našem tématu používají. Myslím, že významové rozdíly jsou více než sémantické.

---

⁸⁷ Viz též CIC 1983 kán. 2.

⁸⁸ Srov. CIC 1983 kán. 1176 § 2.

⁸⁹ Z obsáhlé literatury k vývoji a uplatnění pojmu „kanon“ je tu možno upozornit jen na shrnutí ve stejnojmenném hesle v LThK V, sl. 1277-1285 a na tam uvedenou hlavní literaturu. Nověji stejné heslo ve třetím vydání téhož slovníku, V, Freiburg 1996, sl. 1177-1185.

⁹⁰ Srov. HLEDÍKOVÁ Zdeňka: *Sacri canones servandi*, in: KRAFL, Pavel (ed.): *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*. Kolektivní monografie (Opera Instituti historici Pragae, series C - Miscellanea, vol. 19), Praha: Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2008, 517 – 524, 518.

⁹¹ Mluví-li se dále v této práci o „kanonickém právu“ nebo o „kodexu“, rozumí se tím vždy kanonické právo západní církve a západní Kodex kanonického práva, není-li řečeno nebo nevyplývá-li ze souvislosti něco jiného. Univerzální normy týkající se pohřbu a hřbitova pro všechny katolické křesťany západního i východních obřadů v církvi formálně neexistují. Srov. HRDINA Antonín, BALÍK Stanislav: *Kanonické právo, dějiny, teorie, obecná část*, Fakulta právnická, Vydavatelství ZČU, Plzeň 1997, 27, 197 pozn. 67.

1.6.1 Pohřeb

Slovo *funestus*, z něhož po oslabení významu vzniklo francouzské *funeste* (neblahý, zhoubný), původně označovalo výlučně znesvěcení způsobené mrtvolou.⁹² Odvozuje se ze slova *funus*, jež má tři významy: pohřeb, mrtvé tělo a současně vražda.⁹³

České slovo pohřeb patří k slovům, vycházejícím ze základu všeslovanských slov od slovesa „*hrabati*“,⁹⁴ v praslovanštině „*grabiti*“ – což je překlad řeckého slovesa - *αρπαζειν*.⁹⁵ Slovensky *pohreb*, polsky *pogrzeb*, hornolužicky *pohrjeb*, srbochorvatsky *pogreb*, bulharsky *pogrebénije*; ale ukrajinsky *póchoron*, ruský *póchorony*, běloruský *pachavánnje*, dolno-lužicky *zakopowanje*.⁹⁶ Anglické *funeral* je adjektivem i substantivem označujícím obřady spojené s pohřbením (*burial*) nebo kremací (*cremation*).

V očích věřících dostával moderní křesťanský pohřeb ještě další rozměr díky přesvědčení, že tento obřad odlišuje lidské bytosti obdařené nesmrtelnou duší od zvířat, která zaniknou. Do francouzského popisu těch, kdo zanedbali nebo odmítali církevní pohřeb, proto snadno vstupovala představa zvířete. Světský pohřeb byl charakterizován jako *enfouissement* (výrazem normálně užívaným pro zvířata) nebo *encrottement* („vyhození na hnůj“) spíše než výrazem *enterrement*, který se užíval pro pohřbení lidských pozůstatků.⁹⁷

V soudobém českém jazyce je nutno rozlišit dva nejčastější významy pojmu pohřeb. Za první pohřeb ve významu *exequiae*, tj. náboženského obřadu a přechodového rituálu.⁹⁸ Podle výnosů nejvyššího soudu ze dne 4. dubna 1879, č. 1341 a ze dne 5. května 1893, č. 2926 pohřeb jako náboženský úkon začal ve chvíli, kdy se kněz v liturgickém oděvu dostavil k rakvi zemřelého, a trval do té doby, dokud se po výkonu z liturgického oděvu nesvlékl.⁹⁹ Ottův slovník naučný církevní pohřeb obecně

⁹² Srov. SKŘEJPEK Michal: *Ius et Religio, Právo a náboženství ve starověkém Římě*, Vydavatelství 999, 199.

⁹³ Srov. *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, Paris 1907-1953, heslo „Ad sanctos“, svazek 1, sl. 479-509.

⁹⁴ Jiné je „*hrabati*“ ve významu kupiti majetek. Srov. MACHEK Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, 181-182.

⁹⁵ Viz VASMER M.: *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1950-58; 449-450.

⁹⁶ Viz BAŃKOWSKI A.: *Etymologiczny słownik jazyka polskiego*, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2000, 677.

⁹⁷ LALOUETTE Jacqueline: *La libre pensée en France 1848-1940*, Bibliothèque de l'évolution de, Paris: Albin Michel, 1997, 346-347.

⁹⁸ Srov. JÜRGENSMEIER, F., *Die Leichenpredigt in der katholischen Begräbnisfeier*, in: Rudolf Lenz (Hrsg.) *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Bd. 1 Köln/Wien 1975, 122-154, 126-128.

⁹⁹ Srov. PAULY Jan: *Hřbitovní a pohřební právo*, op. cit., 187.

definuje jako „veškerý od církve ustanovený řád, kterým se pochovává tělo křesťanské“.¹⁰⁰

Za druhé pohřeb ve významu sekulárního právního aktu, profánního uložení lidských pozůstatků do hrobu nebo jejich zpopelnění v krematoriu. V tomto významu můžeme plně porozumět v překladu CIC 1983 užívanému spojení „pohřeb žehem“, namísto správného překladu „zpopelnění lidských pozůstatků“.

Hojně frekventovaná složenina „pohřeb bez obřadu“ také není významově zcela jasná, dokud nedáme přednost zmíněnému rozlišení pojmu pohřeb. Pohřeb bez obřadu je *de iure* zpopelněním lidských pozůstatků v bezobřadové rakvi v žárovišti krematoria bez pronajmutí obřadní síně s anonymním smísením popela z nevyzvednuté urny v obecním hrobě na veřejném pohřebišti. Toto smísení popela s ostatním popelem zajišťuje hrobník bez přítomnosti pozůstalých, kteří se zpravidla již nikdy nedozví ani číslo hrobového místa svého zemřelého předka, ani adresu pohřebiště, kde se žárový hrob nachází.

Jev „pohřbu bez obřadu“, vyhýbání se účasti na pohřbech, a tudíž i důležitým pocitem k přípravě na vlastní umírání a smrt se v posledních letech minulého století a prvních letech století jednadvacátého může projevit masově pouze při kremacích a v následných aktech zacházení s popelem zesnulých. V souvislosti s kremací je to nejčastěji absence sekulárního obřadu probíhajícího v krematoriu nebo v občanské obřadní síni, kde se pozůstalí symbolicky loučí se zesnulým přítomným v uzavřené rakvi. Je pronesen krátký proslov připomínající osobnost a život mrtvého, společně se v tichosti vyslechne několik hudebních skladeb, řečník poděkuje pozůstalým a ti vzdálenější pak vyjadřují soustrast nejbližším pozůstalým stisknutím ruky a slovně.

Náboženský obřad by neměl být podobný, koná-li se v souvislosti s kremací na stejném místě. Rozdíl je nejen v přítomnosti předsedajícího kněze nebo jiného duchovního v liturgickém oděvu namísto profesionálního řečníka zprostředkovaného pohřební službou.

Význam slova *exequiae* v CIC 1983 zdůrazňuje rity, které pohřbení do země obklopují,¹⁰¹ nikoli pohřbení do země samo o sobě. Například: podstatné je

---

¹⁰⁰ Srov. heslo „Exequiae“, in: Ottův slovník naučný, 948-949.

¹⁰¹ Význam latinského „exequiae“ (z lat. sequor = doprovázet, následovat) chápe církevní pohřeb jako jednotu celého procesu liturgického doprovázení, kterým se v antice vyprovázel zemřelý za brány města. Takové užití je i v řeckém ἐκφέρω - vynáším ven, které se pro pohřební průvod používalo také. V užším smyslu jsou Exequiae modlitby a oběť v den pohřbu aneb také eucharistie sama.

doprovázení zemřelého, odpuštění a jeho vyjádření, posílení naděje, méně podstatné či někdy vůbec nepodstatné, zda se tyto obřady vyjádří nějakým konkrétním, „standardizovaným“ způsobem: inhumací či incinerací; jak ukážeme, za určitých okolností může být takový požadavek dokonce nahlédnut jako deformující základní kanonickou ideu.

1.6.2 Hřbitov

Pohřebiště je původně pohanské místo určené k pohřbívání zemřelých.¹⁰² Latinský název pro křesťanský hřbitov „*coemeterium*“, který převzalo kanonické právo, pochází z řeckého mimobiblického κοίμητριον, s původním významem „společně spící“, „místo k odpočinutí“. Latinské slovo *coemeterium* mělo původně dva významy; bylo to nejen pohřebiště, ale i shromaždiště obce, shromaždiště jeho živých i mrtvých, místo, které nahradilo původní římské fórum.¹⁰³ Křesťanská těla odpočívají v pokoji v církevních „ložnicích“ a očekávají zvonění, nebo spíše troubení, soudného dne.

Cœmeterium chápe Durand v nejširším slova smyslu: „Au reste, ce lieu est appellé lieu religieux de diverses manières, à savoir cimetièrre (cœmeterium), polyandrium ou andropolis (ville des hommes), ce qui est la même chose. De même, le tombeau (sepulchrum) est appellé mausolée (mausoleum), ou, ce qui est aussi la même chose, dortoir (dormitorium), tertre (tumulus), monument (monumentum), prison (ergastulum), sarcophage (sarcophagus), pyramide (pyramis), tombeau (bustum), urne (urna), et caverne ou caveau (spelunca).“¹⁰⁴

Hřbitov označuje především místo situované vně kostela, které je určené k pohřbívání věřících, ale mohl mít také širší význam, a dokonce jím mohl být označován i samotný kostel od chvíle, kdy se v něm nacházejí hroby.¹⁰⁵ Stávalo se také, že slovo hřbitov neoznačovalo jen místo, kde se ukládalo do hrobu. Jak dále ukážeme, mohlo se jednat o bývalý hřbitov, jemuž bylo zachováno právo azylu, někdy to byly zastavěné plochy, jindy se zas jednalo o místa, kde platil zákaz pohřbívání.

---

¹⁰² heslo „pohřebiště“, in: Příruční slovník jazyka českého, IV./I., Praha: třetí třída České akademie věd a umění, Školní nakladatelství, 1941-1943, 524.

¹⁰³ MOŽNÝ Ivo: Moderní rodina. Mýty a skutečnosti. Praha: Nakladatelství Blok, 1990, 40.

¹⁰⁴ Srov. DURAND Guillaume: Rational ou manuel des divins offices, Paris 1854⁵, reprint DAVRIL Anselmus., Thibodeau, T. M. I (eds.): DURANTI Guillelmi: Rationale divinatorum officiorum, Brepols: Turnholti, 1995, sv. 1, 74, odst. 3.

¹⁰⁵ „Cœmeterium, locus in quo humantur fidelium corpora“ a „Cœmeterium, ecclesia in qua humantur corpora defunctorum.“ Viz BERNARD Antonie: La Sépulture en droit canonique. op. cit., 30.

Slovo *cæmeterium* může také označovat poplatky z hrobu.¹⁰⁶ Vedle slova *cimeterium* (slovensky *cintorín*) nacházíme často, ve smyslu hřbitova, i slovo *atrium*. Ve vícero jazycích germánského původu má slovo označující hřbitov literální význam jako dvorana kostela: v němčině *Kirchof*; v holandštině *Kerkhof*; v dánštině *Kirkegaard*; ve švédštině *Kyrkogard*; v angličtině *Churchyard*, *kerkhof*. Nepohřbívalo se tedy jen na výsadních místech kolem kostela, ale také *in atrio*, na dvoraně, jež se později proměnila ve vlastní hřbitov. Německého jazyka neznalí Češi si to uzpůsobili na „*krchov*“.

Stojí za povšimnutí, že jedno z nejstarších francouzských slov označujících hřbitov nemá ani náboženský význam související s odpočinkem nebo spánkem, ani realistický význam související s pohřbíváním - slovo *atrium* jednoduše označovalo kostelní dvůr. Slovo *atrium* označuje hřbitov „protože hřbitov býval téměř vždy situován před kostelem, „*in atrio ecclesiae*““.¹⁰⁷ Ačkoli je užití slova *atrium* ve smyslu hřbitova velmi časté, nelze opominout i další často užívané významy tohoto slova. Některé dokumenty nás ale přivádějí k úvaze, že v mnohých případech *atrium* a hřbitov nesplývaly, pokud samotné *atrium* předcházelo hřbitovu.¹⁰⁸

Atrium tedy označuje ohrazený pozemek sousedící s kostelem a na tomto pozemku mohly být vystavěny domy určené kněžím nebo laikům sloužícím kostelu většinu času, a nemusí se tak se nutně vztahovat k hřbitovu. *Atria*, ve kterých se domy nacházely, byla území opevněná, stejně jako mnohé katedrály, kláštery, převorství a hřbitovy. Zejména pak venkovské farnosti, nejvíce vystavené izolaci, musely ve své době myslet na takovou ochranu proti invazím a drancování. Stejně jako slovo *cæmeterium* může i slovo *atrium* označovat poplatky z hrobu. Byla tu i další slova sloužící k označení hřbitova, například *area Africe*, *hortus* a *polyandrum*, která však nedošla velké oblíbenosti a velmi často upadala v zapomnění.

V židovském prostředí pojem „hrob“ označuje prosté místo hrobu bez náhrobku, v další fázi má již hrob náhrobek - *sijun* -, je ohrazen ze čtyř stran. Těmito ohrazeními - *mehisot* - jsou míněny obvodové zdi okolo hrobu bez zastřešení.¹⁰⁹ Některé hroby jsou starší než samotný hřbitov. Ústřední pohřebiště zakládalo zpravidla město, ale přemístily se do nich hroby z dnes už zrušených církevních hřbitovů.

---

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ PHILIPPE André, Sur une acception particulière du mot „atrium“ au moyen âge, in: Bulletin monumental. Tome XC (1931), Paris: Picard, 279-294, 283.

¹⁰⁸ Tamtéž, 283.

Podle statistického přehledu k 1. 1. 2003 měla katolická církev 3 137 farností,¹¹⁰ podle výzkumu Katolické teologické fakulty UK k 2. listopadu 2008 žádá z katolických farností neprovozuje církevní veřejný hřbitov.¹¹¹ Polovina z nich jej ani nevlastní – ve vlastnictví katolické církve je 1 565 hřbitovů. Počet posvátných míst, definovaných podle kritérií CIC 1983, se v ČR pohybuje okolo 8 500, z toho počet katolických kostelů a kaplí (včetně poutních svatyní a oltářů) k 1. 1. 2003 činil 7 137, a počet hřbitovů ke dni 2. 11. 2008 dosáhl výše 5 354.

1.6.3 Kostel

Křesťanské pohřební obřady se zpravidla slavily v kostele. Talmud také zmiňuje, že tělo učence mohlo být přineseno do synagogy, kde byl pronesen pohřební proslov *hesped*,¹¹² ve skutečnosti se však pohřební rituály odehrávaly mimo synagogu.

Je zvláštností češtiny a slovenštiny, že pro křesťanskou bohoslužebnou budovu užívají výrazu odlišného od výrazu církev, a sice *kostel*, resp. *kostol*, odvozeného od latinského *castellum*, tj. hrad (snad v souvislosti s tím, že kostely byly v raném středověku budovány na způsob hradu, tedy s hradební zdí, popřípadě, že byly stavěny především na hradech).¹¹³ Kratší verze Arnoštových provinciálních statut z roku 1349 (ex statutis provincialibus) zakazuje pod trestem exkomunikace úmysl postavit si pevnost v kostele nebo kostelní opevnění, poničit hřbitov příkopy kvůli svému bezpečí.¹¹⁴

V polštině naproti tomu je *kościół* označení nejen pro kostel – bohoslužebnou budovu, ale též pro církev jako společenství. V blízkosti každého ze starších kostelů se dodnes nachází nakupení vzájemně se překrývajícími hrobů. Barbarský zákoník

¹⁰⁹ Srov. BOUŠEK Daniel: Židovská pouť a poutní místa na Blízkém východě v hebrejské cestopisné literatuře 12.-16. století, Praha: Karolinum, 2008, 299-300.

¹¹⁰ Viz Náboženská situace v ČR v současnosti, statistické podklady (práce sněmovní komise č. 2 mezi 1. a 2. zasedáním Plenárního sněmu katolické církve v ČR), nepublikováno, Praha 2005, 25.

¹¹¹ Kromě neveřejných pohřebišť, které církve provozují podle ZP.

¹¹² Srov. Babylónský talmud (Bavli, asi rok 500), Megila, 28b.

¹¹³ Pro kostel katedrální, tj. biskupský či arcibiskupský, se užívá také výrazu *katedrála* nebo *dóm* a pro kostel na poutním místě výrazu *svatyně* (*sanctuarium* podle kán. 1230-1234 CIC 1983). Větším kostelům se někdy nepřesně říká také *chrám*, což ale neznamená žádné kvalitativní odlišení. Naproti tomu od kostela se odlišuje *kaple* (oratoř) jako označení malého kostelíka, případně sakrální místnosti ve větší budově (světské nebo církevní, případně takové poboční místnosti přímo v kostele), určené k bohoslužbám určitých menších církevních komunit. *Soukromá kaple* (*sacellum*) je určená ve prospěch jedné nebo více fyzických osob (srov. kán. 1223-1229 CIC 1983). V některých církvích se pro budovu nebo místnost určenou k bohoslužebným účelům užívá výrazů *modlitebna* nebo *sbora*, v židovské náboženské společnosti *modlitebna* nebo *synagoga*.

¹¹⁴ „Nullus sub excommunicationis pena in ecclesia vel de ecclesia munitionem seu fortalicium presumat erigere aut ipsius cimiterium pro eius firmitate fossatis quibuscumque violare.“ PK 183.

Lex Sali počátkem 6. století zakazoval vzájemné překrývání těl v jednom hrobě.¹¹⁵ Právě v nařízení Lex Salica bývá hledán vzor pro řadová pohřebiště, umístěná mimo sídliště, ve volném prostoru, kde se jednotlivé hroby většinou nepřekrývají.¹¹⁶ Podobně synoda v Mâconu roku 585 zakazuje ukládat jedno tělo na druhé: „Comperimus multos necdum marcidata mortuorum membra sepulchra reserare et mortuos suos superimponere vel aliorum. Quod nefas est...“¹¹⁷

Vzhledem k tomu, že bylo velice obtížné proniknout do „omezeného a vyhrazeného“ prostoru kostela, věřící se snažili zajistit si místo svého posledního odpočinku alespoň pod ochranou jeho hradeb. Od XII. století začínají vzájemně se překrývající hroby postupně mizet, hřbitovy začínají pokrývat čím dál tím větší území. Někdy lze velkou rozlohu středověkého hřbitova vysvětlit tím, že pohřební právo tehdy nenáleželo všem kostelům. Byly to pouze křestní kostely, kterým toto právo náleželo a které se ze všech sil snažily uchovat si je co nejdéle.

Nejčastějším označením hrobu uvnitř kostelů jsou kamenné desky, tzv. náhrobníky.¹¹⁸ Náhrobníky jsou součástí mediální inscenace smrti a pohřbu, stejně

---

¹¹⁵ „Si quis mortuum hominem aut in nauffo aut in vasa, quae vasa et usu sarcophagii dicuntur, super alium miserit.. culpabilis judicetur.“ HOLDER Alfred (ed.): *Lex Salica Emendata nach dem Codex von Trier-leijden (vossianvs LAT. OCT. 86)*, Leipzig: B. G. Teubner, 1880, kap. XVII, odst. 3.

¹¹⁶ Srov. SOMMER Petr: Christianizace střední Evropy a archeologické prameny, in: *Slavia Antiqua* 37, (1996), 137-145, 139.

¹¹⁷ Cit z TREFFORT Cécile: L'interprétation historique des sépultures atypiques. Le cas du haut MoyenÂge, in: *Archéologie des pratiques funéraires. Approches critiques. Actes de la table ronde des 7 et 9 juin 2001*. Dir. L. Baray, Glux-en Glenne, 2004, 131-140, 133, pozn 3.

¹¹⁸ Většina dnes známých náhrobníků je umístěna v sekundární, nejčastěji vertikální poloze. Srov. POJSL Miloslav: Sepulkrální památky na Moravě a ve Slezsku do roku 1420, in: *Monumenta Moraviae et Silesiae Sepulcralia I.*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2006, 47.

jako castrum doloris,¹¹⁹ epitaf, epicedium, tiskem vydané pohřební kázání či pamětní mince.¹²⁰ V tomto smyslu mají hroby v kostelech výrazně reprezentativní funkci, vztahující se k osobě zesnulého, rodu i instituci, již představoval. V neposlední řadě je náhrobník spolu s hrobkou rodovým „lieu de memoire“, jež podává svědectví o dějinách dvořanova rodu a zprostředkuje symbolickou komunikaci mezi jeho žijícími a zemřelými členy.¹²¹

---

¹¹⁹ HELFERTO VÁ Jitka: Castra doloris doby barokní v Čechách, in: Umění XXII, 1974, 290-308; KRÁL Pavel: Smrt a pohřby české šlechty na prahu novověku, České Budějovice 2004.

¹²⁰ Blíže viz HENGERER Mark (Ed.): Macht und Memoria. Begrabniskultur europaischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit, Köln-Weimar-Wien 2005.

¹²¹ Srov. WINKELBAUER Thomas, KNOZ Thomas: Geschlecht und Geschichte. Grablegen, Grabdenkmaler und Wappenzyklen als Quellen für das historisch-genealogische Denken des österreichischen Adels im 16. und 17. Jahrhundert. In: BAHLCHE J. - STROHMEYER A. (edd.): Konstruktion der Vergangenheit. In: Zeitschrift für historische Forschung. Beiheft 29. Berlin 2002, 129-178, 132.

2 Přehled vývoje právní úpravy

V dnešní době zaujímá kanonické právo vzhledem k postavení a místu církve v České republice zcela logicky okrajovou roli. Zjišťujeme, že dochází k projekci takového hodnocení i na starší období. O právním významu pojmu „pohřeb“ a „hrob“ lze hovořit, až když středověké církevní právní sbírky shrnuté v *Corpus iuris canonici* označily nakonec všechny normy zde shrnuté za kanonické. Gracián zdaleka nesebral ani nepoužil všechna legislativní nařízení ohledně uložení mrtvého do hrobu. Aniž bychom si v této studii činili nárok na vytvoření kompletního inventáře textů, považujeme i přesto za užitečné seskupit ty nejdůležitější, abychom lépe poznali alespoň pole jejich vrcholné aplikace v polovině XII. století, pokud se nám to nepodaří u jejich principů.

Jak jsme již upozornili v úvodu, právní povaha této studie vylučuje takové aspekty vývoje, které by mohly být zařazeny pouze do všeobecných dějin pohřbívání a pohřebních ritů.¹²² Většina pohřebních situací měla prapůvod již v přírodně-primitivním předkřesťanském chápání světa; v dlouhém období středověku byly tyto situace modifikovány křesťanským ritem a tradicí.¹²³ Důležitou roli při utváření pohřebního rituálu hrály zkušenosti předešlých generací,¹²⁴ civilizační prvky doprovázející pokrok společnosti¹²⁵ a duchovní rozměr doby.¹²⁶ Šlechtické prostředí se v rámci předpokládaného kulturního transferu navíc nechávalo nezřídka inspirovat

¹²² Pro podrobný přehled srov. ROWELL G.: *The Liturgy of Christian Burial: An Introductory Survey of the Historical Development of Christian Burial Rites*, London: S.P.C.K., 1977, především 64-71.

¹²³ Takovouto synkrezí předkřesťanských a křesťanských rituálů dokazuje například GUREVIČ A.: *Kategorie středověké kultury*. Praha 1972. V podobném smyslu velmi podnětně TŘEŠTÍK D.: *Král muž. Slovanský etnologický mýtus v Čechách 9.-10. století*. In: CHOCHOLÁČ B., JAN, L., KNOZ, T. (edd.): *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*. Brno 1999, 71-86.

¹²⁴ K tomu KRÁL Pavel: *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*. České Budějovice 2002 (= *Monographia historica* 2), 95-96.

¹²⁵ Srov. ELIAS Norbert: *Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*. Frankfurt am Main 1976; TÝŽ: *Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie*. Frankfurt am Main 1990; DUINDAM J.: *Myths of Power. Norbert Elias and the Early Modern European Court*. Amsterdam 1994.

¹²⁶ Důležitou roli v průběhu sledovaného období hrál nástup baroka. Srov. KALISTA Zdeněk: *Tvář baroka. Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*. Praha 1990, zejména 44-52.

panovnickým prostředím.¹²⁷ Nepředbíhejme a začněme od dostupných právních počátků, tedy právem římským.

2.1 *Ius sepeliendi*

Cílem této kapitoly je ukázat, kolik římskoprávních zásad týkajících se pohřbívání mohlo recipovat středověké kanonické právo. Byla i v oblasti pohřbívání přijata zásada, že „Církev žije podle římského práva“ (*Ecclesia vivit lege Romana*)?¹²⁸

Základní otázkou týkající se právní úpravy pohřbívání je, za jakých podmínek a ve kterém okamžiku se z hrobového místa stává věc posvátná, která potřebuje právní ochranu. Skutečně zákonodárcům archaického římského práva stačilo, aby každý podle své vůle určil náboženské (pietní) místo tak, že na toto své místo přinese zemřelého...?¹²⁹ Předtím než se budeme zabývat dopodrobna rozpracovaným právem určit hrob (*ius sepeliendi*), poukážeme na starobylý zákon XII. desek, ve kterém je primitivně kodifikováno římské obyčejové právo.¹³⁰

2.1.1 *Lex duodecim tabularum*

V X tabuli Zákona dvanácti desek z let 451-450 př. Kr. lze najít vlastní zdůvodnění římské právní tradice pohřbívání:

---

¹²⁷ KRÁL Pavel: Rituál a ceremoniál. Na příkladu pohřebních slavností na šlechtických dvorech v raném novověku, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, *Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis*, C 49, Brno 2004, 71-86, 72.

¹²⁸ Srov. BALÍK Stanislav, HRDINA Antonín: Kanonické právo, dějiny, teorie, obecná část, op. cit., 10.

¹²⁹ Srov. GAIUS II, 7; D. 1, 8, 6, 4: „Religiosum autem locum unusquisque sua voluntate fecit dum mortuum infert in locum suum“.

¹³⁰ „Je to právo agrární společnosti, které zná vyvinutou formu testamentu, což je v primitivních řádech jev docela výjimečný.“ KINCL Jaromír, URFUS Valentin, SKŘEPEJK Michal.: Římské právo. 1. vydání., Praha: C. H. Beck, 1995, 15.

„TABULA X.

1. HOMINEM MORTVVM IN VRBE

NE SEPELITO NEVE VRITO.

2. [...] HOC PLVS, NE FACITO:

ROGVM ASCIA NE POLITO“.¹³¹

Desátá tabule obsahovala právní úpravu pohřbívání mrtvých, z níž je patrné, jak důležitý byl pro Římany a jejich rody kult mrtvých. Neuvažovalo se jen z hlediska územního plánování: mrtví nesmějí ubírat životní prostor živým, a tudíž nesmějí být pohřbíváni ve městě.¹³² Podle Cicera důvodem tohoto ustanovení bylo nebezpečí ohně, které se snadno z otevřených žárovišť mohlo rozšířit po celém městě.¹³³ Svou roli zajisté hrálo i znečištění městského ovzduší. Stejně jako dnes ale mohly být zpopelněné lidské ostatky ve městě legálně ukládány: „To, že je tam dodáno „ANI NESPÁLÍŠ,“ neznamená zákaz nepohřbívát [ve městě] toho, který byl spálen, ale toho, který má být pohřben do země.“¹³⁴ Tato možnost zajisté přispěla k oblíbenosti kremace.

Některým slavným mužům bylo podle Cicera před vydáním zákonů XII desek povoleno, např. Publicolovi a Tupertovi, aby byli pohřebni ve městě, protože jejich potomci se drželi tohoto práva.¹³⁵ Cicero pokračoval: „Nebo těm, kteří byli svými zásluhami osvobozeni od zákona, jako Gaius Fabricius. Avšak zákon zakazuje pohřbívát ve městě a dekret kolegia pontifiků zakazuje, aby na veřejném místě byl hrob. Znáte chrám cti za Kollinskou bránou. Prý na tom místě býval oltář. Byla tam objevena medaile s nápisem „medaile cti“. To je důvod, proč tento chrám měl být zasvěcen Cti. Ale později na tomto místě bylo mnoho hrobů a byly zaorány (jak se

---

¹³¹ „1. Mrtvé lidské tělo ve městě nepohřbíš ani nespálíš. 2. [...] tím spíše nedělej toto: nevyřezávej a neuhlazuj sekyrou hranici.“ Viz *Leges duodecim tabularum*, in: RICCOBONO Salvator (ed.): *Fontes Juris Romani Ante Justiniani*, Firenze 1941, vol. 1, 66-67; CICERO, M. T., *De legibus*, lib. 2, 23, 59, in: SEMI Francesco: *Scriptorum Romanorum quae extant omnia*, Padova 1968, vol. 27.

¹³² Vycházím především ze závěrů a odkazů Skřejpekových, srov. SKŘEJPEK Michal: *Ius et Religio*, op. cit., 208.

¹³³ „HOMINEM MORTUUM“, inquit lex in XII: „IN VRBE NE SEPELITO NEVE VRITO“. Credo vel propter ignis periculum.“ in: RICCOBONO Salvator (ed.): *Fontes Juris Romani Ante Justiniani*, op. cit., vol. 1, 66-67; CICERO, M. T., *De legibus*, lib. 2, 23, 59, in: SEMI Francesco: *Scriptorum Romanorum*, op. cit., vol. 27.

¹³⁴ „Quod autem addit ‚NEVE VRITO‘ indicat non qui uratur sepeliri, sed qui humetur.“ Tamtéž.

¹³⁵ CICERO, M. T., *De legibus*, lib. 2, 23, 58, in: SEMI Francesco: *Scriptorum Romanorum quae extant omnia*, op. cit., vol. 27.

město rozrůstalo). Kolegium pak ustanovilo, že veřejné místo nemůže být svázáno se soukromými náboženskými obřady.¹³⁶

Dále pak existovaly dva zákony o hrobkách, z nichž jeden se týkal soukromých budov s hrobkami a druhý přímo hrobek. Podle Cicera se zakazovalo postavit novou hrobku či hranici méně než 60 stop od sousedního domu bez souhlasu majitele, kvůli možnosti požáru, což „máme v zákonech XII desek, samozřejmě je to zcela podle přirozenosti, která je normou zákona.“¹³⁷

„Dříve byl každý Říman pohřbíván ve svém domě. Později to bylo zákony zakázáno, aby těla žijících lidí nebyla nakažena zápachem. Píše se, že senát v r. 260 př. Kr. nařídil, aby nikdo nebyl pohřben ve městě (Římě).“¹³⁸ V této souvislosti lze vzpomenout v otázce pohřebních zvyklostí na římské podzemní pohřebiště (v tufové hornině tzv. „katakomby“), rozložená při výchozích cestách římských měst, stejně jako na polohy řeckých posvátných okrsků ve vyčleněných hájích a pahorcích.

Smuteční slavnosti měly probíhat bez pláče na pohřbu a bez přehnaných oslav mrtvých.¹³⁹ Tak vzniklo dojemné rčení: „Homini mortuo ne ossa legito, qvo post fvnvs faciat,“¹⁴⁰ které v přenesném významu dodnes znamená: zbytečně netruchlete.

---

¹³⁶ „Quid? qui post XII in urbe sepulti sunt clari viri? M. Credo, Tite, fuisse aut eos, quibus hoc ante hanc legem virtutis causa tributum est, ut Publicolae, ut Tuberto, quod eorum posterī iure tenuerunt, aut eos, si qui hoc, ut C. Fabricius, virtutis causa soluti legibus consecuti sunt. Sed <ut> in urbe sepeliri lex vetat, sic decreta a pontificum collegio non esse ius in loco publico fieri sepulcrum. Nostis extra portam Collinam aedem Honoris. Aram in eo loco fuisse memoriae proditum est. Ad eam quum lamina esset inventa et in ea scriptum lamina: honoris, ea causa fuit aedis huius dedicandae. Sed quum multa in eo loco sepulcra fuissent, exarta sunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuisse privata religione obligari“, viz tamtéž.

¹³⁷ „Due sunt praeterea leges de sepulcris, quarum altera privatorum aedificiis, altera ipsis sepulcris cavet. Nam ROGVM BVSTVMVE NOVVM VETAT PROPIVS SEXAGINTA PEDES ADIICI AEDES ALIENAS INVITO DOMINO, incendium veretur acerbum. Haec habemus in XII, sane secundum naturam, quae norma legis est“, CICERO, M. T., De legibus, lib. 2, 24, 61, in: SEMI Francesco: Scriptorum Romanorum quae extant omnia, op. cit., vol. 27.

¹³⁸ „Prius autem quisque in domo sua sepeliebatur. Postea uetitum est legibus, ne foetore ipso (fortasse ipsa) corpora uiuentium contacta inficerentur. Senatū ne quis in urbe sepeliretur a. 260 a. C. cauisset scribit“, in: RICCOBONO Salvator (ed.): Fontes Iuris Romani Ante Justiniani, op. cit., vol. 1, 66-67.

¹³⁹ „O nárcích se říká toto: ‚AŤ SI ŽENY NEDRÁSAJÍ TVÁŘE A NENAŘÍKAJÍ NAD MRTVOLOU.‘ Staří překladatelé Sextus Aelius, L. Acilius říkali, že tomu nerozumí dost dobře, ale domnívali se, že jde o nějaký druh šatu pro pohřební obřady. L. Aelius se domníval, že to znamená žalostné kvílení nebo výkřik. Tím více soudím, že měl pravdu, protože Solonův zákon toto zakazuje. To je chvályhodné (nařízení) skutečnitelné bohatými i chudými. Neboť to, co je ve smrti nejpřirozenější, je, že stírá rozdíl mezi bohatými a chudými.“ „De lamentis uero expressa uerbis sunt: «MULIERES GENAS NE RADVNTO NEVE LESSVM FVNTERIS ERGO HABENTO», CICERONE, M.T., De legibus, 2,23,59; Hoc veteres interpretes Sex. Aelius, L. Acilius non satis se intelligere dixerunt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris, L. Aelius lessum quasi lugubrem eiulationem, ut vox ipsa significat; quod eo magis iudico verum esse, quia lex Solonis id ipsum vetat Haec laudabilia et locupletibus fere cum plebe communia. Quod quidem maxime e natura est tolli fortunae discrimen in morte“, CICERO, M.T., De legibus, lib. 2, 24, 59.

¹⁴⁰ „Nesbírejte kosti mrtvého, když už je po pohřbu.“ CICERO, M. T., op. cit., lib. 2, 24, 60.

„Později, jak píše Phalereus, začaly být pohřební obřady a nářky nákladné. To bylo Solonovými zákony zakázáno. Tento zákon naši decemvirové téměř stejnými slovy vtělili do desáté desky.“¹⁴¹ S výjimkou věnce, jímž byl zemřelý za svého života vyznamenán, nesměly být do jeho hrobu kladeny žádné další dary, zejména zlato.¹⁴² Zubní zlato se však nesmělo před pohřbením odstranit.¹⁴³

Dále Lex duodecim tabularum omezoval vlastnické právo tím, že vlastník pozemku nesměl zrušit hrob, který se na pozemku nalézal, a navíc byl povinen umožnit k němu přístup.¹⁴⁴

2.1.2 Res extra commercium

Vrozený smysl Římanů pro právní život je vedl také k přesnému rozlišování nábožensky významných míst a k jejich přesné regulaci. Jednalo se o věc v právním smyslu, nebo mělo hrobové místo zvláštní právní režim? Věc (res) v právnickém smyslu je prostorně omezený kus zevního světa, hmotný nebo tělesný, který může být samostatným předmětem práv, nikoli však jejich subjektem.¹⁴⁵

V pramenech se často uvádí, že posvátná místa jsou *res extra nostrum patrimoniae* (věci mimo naši panství), nebo také Římané mluví o *res, quarum commercium non est*, křesťané o *res extra commercium*, o věcech vyloučených z právního obchodu (z

---

¹⁴¹ „Postea quam, ut scribit Phalereus, sumptuosa fieri funera et lamentabilia coepissent, Solonis lege sublata sunt: quam legem eisdem prope verbis nostri decemviri in decimam tabulam coniecerunt.“ CICERO, M. T., op. cit., lib. 2, 23, 58.

¹⁴² „Ať se (lidé) vyhýbají drahému pokropení, velkým věncům a skříňkám na kadidlo. Je jisté, že mrtvým náleží ozdoby chvály, neboť zákon příkazuje, aby věnec získaný ctí byl bez podvodu vložen (na hlavu) tomu, kdo jej získal a jeho rodiči. Myslím, že to, co se dělávalo, že bylo více pohřebních obřadů a průvodů pro jednoho zemřelého, bylo zákonem zakázáno. Existoval zákon: NEPOHŘBÍVEJ ZLATO.“ „Quae et recte tolluntur, neque tollerentur, nisi fiiiissent. NE SVMPTVOSA RESPERSIO, NE LONGAE CORONAE NEC ACERRAE praetereantur. Illa iam significatio est laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod CORONAM VIRTUTE PARTAM et ei, qui perperisset, et eius parenti sine fraude esse lex impositam iubet, credoque, quod erat factitatum, un uni plura fierent funera lectique plures sternerentur, id quoque ne fieret lege sanctum est. Qua in lege quum esset, NEVE AVRVM ADDITO...“ CICERO, M. T., De legibus, lib. 2, 24, 60.

¹⁴³ „[...] jiný zákon však dělá humánní výjimku: KDO MÁ ZUBY ZLATEM PŘIPEVNĚNÉ, AŽ JE POHŘBEN ČI SPÁLEN S NIMI. Z toho je zřejmé, že pohřbívat a spalovat bylo něco jiného.“ „[...] quam humane excipit altera lex: QVOI AVRO DENTES VINCTI ESUNT, AST IM CVM ILLO SEPELIRE VRERĚVE SE FRAUDE ESTO. Et simul illud videtote, aliud habitum esse sepelire et urere.“ CICERO, M. T., De legibus, lib. 2, 24, 60.

¹⁴⁴ Srov. tamtéž 155.

¹⁴⁵ Srov. HEYROVSKÝ Leopold: Dějiny a systém soukromého práva římského, čtvrté opravené vydání, Praha: Knihkupec C. K. české univerzity J. Otto, 1910, 295.

právních jednání mezi živými), a byly proto nepřevoditelné právními jednáními *inter vivos*.¹⁴⁶

Ve vstupní pasáži II. knihy Učebnice,¹⁴⁷ která má rubriku *De rerum divisione* (O rozdělení věcí) Gaius rozdělil věci, které mohou a které nemohou být předmětem soukromých práv jako *res extra commercium*: vedle *res sacrae* (např. posvátné náradí) a *res sanctae* (např. městské hradby, vstupní brány) mezi ně zařadil i *res religiosae*, tj. pozemky, kde leží pohřbení lidé, a to bez ohledu na to, zda zaživa svobodní nebo otroci.¹⁴⁸

Definice v Digestech, která vychází ze stejného místa, je totiž silně upravená a zestručněná.¹⁴⁹ „Loca sacra, item religiosa, quasi nostra in rem actione peti non possunt.“¹⁵⁰ Toto rozdělení převzal i Justinián ve svých Institucích. Svatá místa (chrámy, hradby) a místa posvátná (hroby, potřebiště) patří mezi *res extra commercium* a jako je vyloučen obchod s nimi, je vyloučeno i klasické soukromé vlastnictví, a tudíž i vindikační ochrana.¹⁵¹

V žádném případě k těmto věcem nemohl nabýt vlastnické právo jednotlivý člověk, a dokonce ani soubor osob - osoba právnická, zejména tedy stát. Jindy, a nutno říci, že častěji, jsou tyto věci označovány jako tzv. věci božského práva - *res divini iuris*. Právě ono druhé uvedené souhrnné označení určuje také právní režim takovýchto věcí - „patří“ totiž bohům, stojí pod jejich ochranou. Protože se však právní ochrana uskutečňuje pomocí žalob, a ty bohové ani při nejlepší vůli sami podat nemohou, byly zmíněné věci chráněny lidmi. Ne vždy se však jednalo o žaloby, které měly charakter žalob trestních, jež mohl podat kdokoli (*actiones populares*), ale používaly se i žaloby soukromoprávní, respektive takové, které měly smíšenou povahu. Jelikož však mají činy, jakýmkoli způsobem útočící na věci se vztahem k náboženství, v drtivé většině případů charakter trestných činů, bude o tomto aspektu pojednáno až

---

¹⁴⁶ „Omnium rerum, quas quis habere vel possidere vel persequi potest, venditio recte fit: quas vero natura vel gentium ius vel mores civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est.“ L. 34 § 1 D. de C. E. 18, 1. Paul. Cit. z HEYROVSKÝ Leopold: Dějiny a systém soukromého práva římského, op. cit., 297.

¹⁴⁷ Gaius II 2-9. Srov. MOMMSEN Theodor, KRUEGER Paulo: Gai institutionum commentarii quatuor, Corpus Iuris Civilis, I, Berlin 1954, především kap. 11. 7. 0. De religiosis et sumptibus funerum et ut funus ducere liceat, 112.

¹⁴⁸ Srov. tamtéž 85.

¹⁴⁹ Gaius Digesta 1, 8, 1, pr.

¹⁵⁰ D 6, 1, 23, 1. „Vydání svatých míst, stejně jako míst posvátných, i když nám (jakoby) patří, nemůže být věcnou žalobou požadováno.“

¹⁵¹ Srov. BUBELOVÁ Kamila T.: Předmět reivindikace podle justiniánského práva, in: *Facultas iuridica* 5, 6 – 2003, 2004, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 48 - 66.

v kapitole *sepulchrum violati*. Na tomto místě je však vhodné vymezit, které věci (tzv. věci božského práva) měly takovou povahu.

Res religiosae (věci zasvěcené) se vztahovaly k bohům podsvětním. Vedle míst zasažených bleskem to byly především věci, týkající se pohřbů. Jak říká Gaius: „zasvěcené ty, jež byly zůstaveny bohům podsvětním.“¹⁵² Byly to tedy pozemky a náhrobky, do nichž byly uloženy pozůstatky zemřelých. Byly to také například předměty uložené do hrobu, nikoli však ty, které se nacházely v hrobech Římanů mimo římské území. Vyžadovalo se přitom, aby pokud pohřeb neproběhl na místě patřícím pohřbívacímu, stalo se tak alespoň s jeho souhlasem.

Právo pohřbívat (*ius sepulchri*) bylo převoditelné v rámci dědického řízení, ať již na potomky (*sepulchra familiaria*), nebo na jakéhokoli jiného dědice (*sepulchra hereditaria*). V žádném případě to však neznamenalo negaci obecného vymezení takovýchto míst jako věcí vyloučených z právního obchodu, protože v klasické době římského práva nikdy toto právo nemělo majetkovou povahu.¹⁵³ Předpokládalo se, že pohřbení se stalo na vlastní půdě zemřelého nebo pohřbivšího, nebo na cizí půdě s povolením vlastníkovým, k odpočinku trvalému a od osoby, jíž příslušelo pohřbení onoho mrtvého.¹⁵⁴ Jen potud jest *locus religiosus* předmětem lidského práva, že zakladatel pohřebiště a potomci nebo dědicové jeho mají právo užití místa k dalším pohřbům (*ius sepulchri: familiaris nebo hereditarii*), jsouce v tomto soukromém právu svém chráněni interdikty *de mortuo inferendo nebo sepulcro aedificando*.

Ve všech městech římské říše působila pohřební bratrstva nebo různé pohřební spolky *collegia funeraticia*, jejichž úkolem bylo mimo jiné zřizovat hřbitovy, eventuálně starat se i o jejich údržbu. Právě *collegia funeraticia* snad posloužila prvním křesťanům jako právní model pro jejich obce, protože prvním majetkem křesťanského sboru (obce) byly římské katakomby.¹⁵⁵

---

¹⁵² „religiosae quae diis manibus relictæ sunt“ II 4. Srov. také CICERO, De leg. II 55nn.; MACER. Digesta 11, 7, 37, 1; Ulp. Digesta 50, 16, 60.

¹⁵³ Srov. SKŘEJPEK Michael: Ius et Religio, op. cit., 124-125.

¹⁵⁴ „Religiosum vero nostra voluntate facimus mortuum inferentes in locum nostrum, si modo eius mortui funus ad nos pertineat.“ Gai. II., 3-6. 8. § 7-9 I de R. D. L. 1 pr. L. 5. 6 § pr. 2-5 L 7-9 D. eod. 1, 8; L. 2-4 D. de relig 11, 7. „Ait praetor: ‚in loco sacro facere inve eum immittere quid veto.‘“ L. 1 pr. D. ne quid in loco sacro 43, 6. L. 13 § 5 L. 22 § 4 D. quod vi aut clam. 43, 24; L. 3 pr. D. de sepulchro viol. 47, 12; PL 4 § 2 L. 7 pr. L. 11 ad leg. lul. pecul. et de sacril 48, 13. L. 1 - 5 C. de sepulc. viol. 9, 19. Cit. z HEYROVSKÝ Leopold: Dějiny a systém soukromého práva římského, op. cit., 298.

¹⁵⁵ Srov. SAUMAGNE Ch.: Corpus christianorum, in: Revue internationale des droits de l'Antiquité 57, 1960, 438 – 478. TÝŽ: 58, 1961, 258-279.

Veškeré hřbitovy se nacházely za hradbami. Ať už šlo o hřbitovy inhumační nebo cinerační. Hřbitovy i nákladné rodinné hrobky (mauzolea) zřizovali Římané za hradbami při konzulárních silnicích (např. Via Aurelia, Via Flaminia, Via Salaria, Via Nomentana, Via Tiburtina, Via Praenestina, Via Latina, Via Ostiensis), kde náhrobky a hrobky plnily vedle praktické také funkci reprezentativní.¹⁵⁶ Nejproslulejším místem hřbitovů a rodinných hrobek se stala Appiova silnice - Via Appia.¹⁵⁷ Vedle hřbitovů na povrchu byla s ohledem na místní geologické podmínky zřizována rozsáhlá podzemní pohřebiště.

Císař Julianus nazývá pohřebiště *aggeres consecratos*.¹⁵⁸ Křesťané se samozřejmě nemohli ve věci konsekrace vlastních hrobů obracet na pohanské římské pontifexy. Měli své vlastní kněze a své vlastní posvátné rituály, díky nimž mohly jejich hřbitovy obdržet liturgickou konsekraci. Nicméně tím však nezískali stejné postavení jako po vysvěcení pohanskými kněžími, takto vysvěcené místo se nestávalo *sacer*. V křesťanství byl pro označení míst vysvěcených církevními autoritami přijat termín *locus sanctus*. Po Constantinově míru upadlo v zapomnění mnoho termínů ze starého pohřebního práva. *Locus sanctus* se stalo synonymem pro *locus sacer*, výrazu, který křesťané nepřevzali, protože příliš silně připomínal pohanské rituály.¹⁵⁹ O rozlišování mezi *locus purus*, *locus sacer* a *locus religiosus* v římském právu blíže M. Morel.¹⁶⁰

Jak bylo řečeno, ochrana *res religiosae* byla zajišťována pomocí mimosoudních zásahů praetora - jeho interdikty - a žalobami. Vzhledem k tomu, že hrob podle zákonného ustanovení (*sanctio*) nebylo možné porušit beztrestně, jsou podle Heyrovského věci posvátné a pohřebiště zároveň *res sanctae*.¹⁶¹ Bylo to jednak obecné *interdictum quod vi aut clam* a také speciální *interdictum de mortuo*

¹⁵⁶ MANODORI A. (a kol.): Mura e Via Consolari, 1. - 2., Via Cassia, Via Flaminia, Via Salaria, Via Nomentana, Via Tiburtina, Via Prenestina, Via Casilina, Via Appia, Via Ostiense, Via Portuense, Via Aurelia, Via Trionfale. Roma Archeologica. Guida alle antichità della città eterna, nono izinerario, Elio de Rosa editore, Roma 2000, 120-128.

¹⁵⁷ QUILICI L.: Via Appia - Della Pianura Pontina a Brindisi. Ed.: Itinerari d'arte e di cultura, Roma 1989, 55.

¹⁵⁸ Cod. Theod., 9, 17 De sepulcris violatis, 5.

¹⁵⁹ Dict. d'archéol. et de liturg., heslo *Ad sanctos*, I, 1.část, sl. 1644-- 1645.

¹⁶⁰ Srov. MOREL, Maurice Le.: „sepulchrum“, étude de droit romain, in: Annales de l'Universite de Grenoble, nouvelle série 5 (1928), 5-180, 7 a především 13.

¹⁶¹ Srov. HEYROVSKÝ Leopold: Dějiny a systém soukromého práva římského, op. cit., 299. V jistém ohledu Heyrovský považuje *res religiosae* za *res sanctae*, protože i ony byly, stejně jako uvedená kategorie, chráněny právními normami. Protože však byly takto chráněny také *res sacrae*, měly by pak povahu *res sanctae* všechny *res divini iuris*.

inferendo. Vedle nich se používala rovněž *actio sepulchri violati*, kterou mohl podat kdokoli z občanů, bylo to tzv. *actio popularis*.¹⁶²

2.1.2.1 Sepulchrum

Nejdříve je třeba stanovit, co asi obsahoval římský výraz *sepulc/h/rum*. Byl to nejen hrob či hrobka, ale také pohřebiště a nakonec každé místo, kam již byly uloženy pozůstatky člověka nebo kde se konal pohřeb:

*Sepulchri autem appellatione omnem sepulturae locum contineri existimandum est.*¹⁶³
(Pod pojmem hrob je třeba rozumět každé místo, kde došlo k pohřbu.)

Nutnou podmínkou však zůstává, aby již došlo k pohřbení mrtvoly (*illatio mortui*):

*Sepulchrum est, ubi corpus ossave hominis condita sunt.*¹⁶⁴
(Hrob je místo, kde je pohřbeno tělo nebo kosti člověka.)

*Sepulcri autem appellatione omnem sepulturae locum contineri existimandum est.*¹⁶⁵
(Hrobem se má označovat každé místo pohřbu.)

Nejednalo se tedy o hrobku sice již vybudovanou, ale pouze připravenou k pohřbu - nepoužitou. Teprve aktem uložení mrtvoly se z takovéto stavby či místa stalo místo zasvěcené (*locus religiosus*).¹⁶⁶ V Římě tedy dodával samotný čin pohřbení lidského těla danému pozemku, ať byl jeho vlastníkem kdokoli, náboženský charakter. Předpokládalo se, že pohřbení bylo provedeno na věčné časy. Aby však hrob mohl nabýt povahy *locus religiosus*, bylo třeba, aby se kolem něj odehrály rituální obřady v souladu s pontifikálním právem, jak říká Cicero.¹⁶⁷ Je dokonce pravděpodobné, že římské hřbitovy, vysvěcené pontifexy, spadaly, na rozdíl od izolovaných hrobů, do kategorie *res sacrae*.

---

¹⁶² Podrobněji o tom v kapitole „*Crimen sepulchri violati*“.

¹⁶³ Ulpianus, Domitius U., *Digesta* 47, 12, 3, 2.

¹⁶⁴ Ulp. *Digesta* 11, 7, 2, 5.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Inst. Just., II, 1, 9. „*Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum inferitur locum suum.*“ Takto uvedený všeobecný princip vyvolává mnoho komplikací při samotné aplikaci. Srov. navíc MOREL, M., *Le «Sepulchrum», étude de droit romain*, in: *Annales de l'Université de Grenoble, nouvelle série*, V. (1928), 14n.

¹⁶⁷ CICERO, *De legibus*, II, 22, § 55-57: „*Siti dicuntur ii qui conditi sunt. Nec tamen eorum ante sepulchrum est quam justa facta, et corpus incensum est, et quod nunc communiter in omnibus sepultis penitus, humati dicantur; id erat proprium tum in iis quos humus injecta contegeret, eumque morem jus Pontificale confirmat. Nam priusquam in eos injecta gleba est, locus ille ubi crematum est corpus, nihil habet religionis. Injecta gleba, tum illic humatum est, et gleba vocatur; ac tum denique multa religiosa loca jura complectitur.*“

Pohřbení popela zemřelého po kremaci neučinilo z hrobového místa ani místo posvátné *locus religiosae*. Hrobové místo získalo posvátný charakter a podléhalo ochraně ze zákona pohřbením alespoň určité nezpouštěné části nebo kosti z mrtvého těla. Proto přetrvávala praxe odřezávání kostí z mrtvého těla před vlastní kremací nebo záchrana kosti před spálením přímo na hranici, aby mohly být takto zachráněné lidské části uloženy společně s popelem do hrobu.¹⁶⁸

Myšlenka ústředního všeobecného pohřebiště pro všechny obyvatele města, okresu, jakož i neomezené, neoddělené pohřbívání přátel a nepřátel, příbuzných a cizinců do jednoho hrobového místa, kde by se jejich popel mísil, byla Římanům neznámá a taková praxe byla zákonem trestána velmi tvrdě. Taktéž církevně schválené relikvie vkládané pod oltáře musí dodnes mít takovou velikost, aby bylo možné rozeznat, že se jedná o části lidských těl. Příliš malé relikvie jednoho nebo více svatých nesmí být pod oltář ukládány.¹⁶⁹

Hrobky se běžně používaly k více pohřbům a v klasickém právu se pak rozlišovalo mezi hrobkou rodinnou (*sepulchrum familiae*), kde právo pohřbívát přecházelo vždy na potomky (tzv. agnáty) a *sepulchrum hereditarium*, které bylo předmětem dědění obecně a mohl ji tedy používat každý dědic. „Familiaria sepulchra dicuntur, quae quis sibi familiaeque suae constituit, hereditaria autem, quae quis sibi heredibusque suis constituit.“¹⁷⁰

„Jestliže označuješ hrob za monument (hrobku, památník, pomník), máš vědět, že podle práva dominia si na něj nemůže činit nárok nikdo, ale (pokud je rodinný) právo na něj může přecházet na všechny dědice a nemůže rozdělením (dědictví) být přiřčen pouze jednomu dědici.“¹⁷¹ Aby se jednalo o hrobku v právním smyslu se všemi z toho plynoucími důsledky, bylo nařízeno, aby uložení ostatků provedla osoba, která k tomu byla podle římského práva oprávněna - měla *ius inferendi* (nebo také *ius mortuum*).¹⁷²

---

¹⁶⁸ Srov. WAGNER J. F.: *Cremation, Cases of Conscience from The Casuist*, Vol. II, New York 1908, 3.

¹⁶⁹ Srov. CORIDEN James A., GREEN Thomas J.; DONALD E. Heintschel (ed.): *The Code of Canon Law – a text and commentary*, The Canon Law of America, New York: Mahwah Paulist Press, 1985, 851.

¹⁷⁰ „Rodinným hrobem se nazývá ten, jež někdo ustanovil sobě a své rodině, dědičným hrobem pak ten, jež někdo ustanovil sobě a svým dědicům.“ GAIUS, in: D. 11, 7, 5.

¹⁷¹ „Si sepulchrum monumenti appellatione significas, scire debes iure dominii id nullum vindicare posse, sed <et, si familiare fuit>, ius eius ad omnes heredes pertinere nec divisione ad unum heredem redigi potuisse.“ Imperator LICINIO Alexander, a. 223, in: C. 3, 44, 4.

¹⁷² Viz Gaius institutiones II 6.

Proto také v klasické době, z pohledu římského práva, chyběl zcela náboženský prvek u hrobů cizinců (*sepulchra hostium*), které z toho důvodu nepožívaly ochrany.¹⁷³ S výše uvedenými oprávněními se také často pojilo *ius sepulchri*, což bylo oprávnění (a povinnost zároveň) starat se nejen o vlastní hrob, ale také pečovat o kult Mánů zde pohřbených osob.¹⁷⁴ *Ius sepulchri* náleželo nejen rodinným příslušníkům pohřbených, ale také dědicům. Nikoli všem, ale pouze těm, kteří dědili na základě závěti - byli tedy vybráni samotným zůstavitelem, a to nejen k převzetí pozemských statků, ale i k vykonávání sakrálních úkonů spojených s péčí o hrob.

Kromě toho, že *sepulchrum* bylo, jako místo mající vztah k náboženství, chráněno, existovalo ještě jedno zvláštní oprávnění zvané *iter ad sepulchrum*. Jednalo se o služebnost, která opravňovala k přístupu k rodinné hrobce. Právě z náboženských důvodů, na rozdíl od ostatních služebností, nezanikala jejím nevykonáváním, avšak na druhé straně nebylo možné toto oprávnění ani vydržet.¹⁷⁵

2.1.2.2 *Sepulchrum violati*

Sepulchrum violatum bylo označením pro násilné narušování hrobů, přičemž někdy se také používalo varianty *sepulchrum violatum*. Rekonstruovat metodu ochrany hrobů v nejstarších dobách není téměř možné. Lze se však celkem oprávněně domnívat, že tato místa požívala té nejvyšší ochrany (vždyť byla spojena s náboženstvím) a jejich porušení patrně zakládalo skutkovou podstatu sakrálního trestného činu, který můžeme v archaické době označit obecně jako *sacrilegium*.

Crimen sepulchri violati, jak ho známe z císařské doby, byl zaměřen proti ničení hrobů a narušování pohřebišť vůbec.¹⁷⁶ K náboženství měl tedy velmi blízko, vždyť místa, kde jsou pohřbeni lidé, mají takovýto charakter vždy. Ochrana míst, kde byl někdo pohřben, měl v římském právu zvláštní charakter a náležel do skupiny takových vztahů, jejichž zařazení kolísalo mezi právem veřejným a soukromým. Zatímco v pozdější době (za císařství) se útoky na taková místa řadily mezi „normální“ trestné činy, za republiky spadaly pod *ius privatum*.

Skřejpek v právní ochraně hrobů zaznamenává mimořádně zajímavý a do značné míry ojedinělý úkaz jenž se vymykal z obecné tendence ochrany věcí a vztahů

---

¹⁷³ PAULUS, Iulius, Digesta 47, 12, 4, Paul. Sententiae 5, 19⁵.

¹⁷⁴ *Ius inferendi a ius sepulchri* v poklasickém právu za Justiniana splynula. Srov. SKŘEJPEK: *Ius et Religio*, op. cit., 209.

¹⁷⁵ CICERO M. Tullius: *De legibus* II 24.

týkajících se „pohanského“ náboženství.¹⁷⁷ Ta v tomto případě neslábla, naopak byla posilována. Tak alespoň vypovídají dochované a nám dostupné prameny.

V době klasické republiky již *sepulchrum violatum* nebylo trestným činem, ale jeho úpravu nalezneme v soudní vyhlášce magistrátu - v praetorském ediktu.¹⁷⁸ Pokud byl zničen či poškozen cizí hrob, neaplikovala se žaloba z Aquiliova zákona o způsobené škodě (*lex Aquilia de damno*): „Jestliže někdo zničí hrobku, nepoužívá se *lex Aquilia*.“¹⁷⁹

Praetorský edikt totiž obsahoval speciální žalobu zvanou *actio sepulchri violati*, která byla používána nejen v případě ničení náhrobků, ale také tehdy, pokud někdo v hrobce bydlel či ji neoprávněně stavěl. Pachatel byl odsouzen k pokutě, o jejíž výši si můžeme udělat představu z pozdně římských císařských konstitucí. Tehdy se jednalo o 2027 nebo 1028 liber zlata, což odpovídalo 20 000 respektive 10 000 sesterciů. *Actio sepulchri violati* tedy byla žaloba tzv. poenální. Kromě toho se řadila také mezi *actiones in bonum et aequum conceptae*, při nichž soudce přihlížel k nejrůznějším okolnostem - dnes bychom řekli, že zkoumal polehčující i přitěžující okolnosti. Kromě této základní žaloby mohl praetor podle potřeby vytvářet žaloby další (byly to *actiones in factum conceptae* - tedy nikoli žaloby, které již byly ediktem proponovány, ale vytvářené na základě popsání určitého skutku), které je doplňovaly.¹⁸⁰ Nejčastěji se patrně jednalo o žaloby proti osobě, která pohřbívala do cizí hrobky, zabraňovala v pohřbu nebo pohřbívala na veřejném místě.

Actio sepulchri violati se změnilo v *crimen sepulchris violatis*. Proto se také v poklasických sbírkách objevují samostatné zvláštní části (tituly), které o tomto trestném činu pojednávají: *De sepulchris violatis* v Kodexu císaře Theodosia II.,¹⁸¹ a *De sepulchro violato* v Justiniánově Kodexu¹⁸² a stejnojmenný titul v Digestech.¹⁸³ Nebylo výraznějšího rozdílu mezi dikcí konstitucí císařů pohanských a křesťanských,¹⁸⁴ avšak z původní ochrany sídla Mánů se stává ochrana vysvěcených míst podle křesťanského ritu. Filozofie ochrany se tedy ve spirále

---

¹⁷⁶ Srov. SKŘEJPEK: *Ius et Religio*, op. cit., 214-215.

¹⁷⁷ Srov. tamtéž 217.

¹⁷⁸ Viz ROBINSON O. F.: *The Criminal Law of Ancient Rome*, London 1995, pozn. 127. Autor však vidí v tomto jednání záležitost sakrálního a nikoli sekulárního práva.

¹⁷⁹ „Si sepulchrum quis diruit, cessat Aquilia.“ Ulp. *Digesta* 47, 12, 2.

¹⁸⁰ Srov. SKŘEJPEK: *Ius et Religio*, op. cit., 224.

¹⁸¹ C. Th. 9, 17.

¹⁸² C. I. 9, 17.

¹⁸³ *Digesta* 47, 12.

¹⁸⁴ Srovnej například konstituce císaře Constantina (C. I. 9, 14, 4) a Iuliana Apostaty (C. I. 9, 19, 5).

vracela ke svým východiskům, opět na prvním místě stálo náboženské hledisko, avšak nyní se již jednalo o náboženství křesťanské. Proto také lze v této době *crimen sepulchri violati* označit za svého druhu *sacrilegium* - *quasi sacrilegium*.¹⁸⁵ Byl to *crimen laesae religionis*. Žalobu mohl nyní podat kdokoli,¹⁸⁶ vždyť to byl „obyčejný“ trestný čin, a nejen tehdy, pokud zainteresovaný nebyl přítomen, či vůbec neexistoval. Tento *crimen* byl v poklasické době jednoznačně chápán jako samostatný trestný čin, o čemž svědčí již výše uvedené zvláštní tituly v poklasických sbírkách. Zůstává otázkou, za jakých okolností se tak stalo. Formálně se totiž jednalo o souběh více trestných činů. Nejčastěji tento trestný čin naplňoval skutkovou podstavu jak zločinu proti náboženství (*sacrilegium* v širším významu), tak i veřejného násilí (*vis publica*).¹⁸⁷

Crimen sepulchri violati zahrnoval za císařství celou řadu skutkových podstat a rozhodně byl chápán šířeji, než tomu bylo za republiky. Toto zobecnění je dobře vystiženo v následujícím fragmentu z *Digest*: „kdokoli, kdo neudělá nic pro ochranu náhrobku, loupí nebo rozmetá“.¹⁸⁸

Na prvním místě ze skutků, řadících se pod tento trestný čin, je samozřejmě nutné zmínit „obyčejné“ porušování hrobů bez úmyslu se obohatit. Stačilo tedy pouhé rozbíjení náhrobků, strhávání ozdob atp. - trestným byl tedy zcela po právu také *vandalismus*.¹⁸⁹ Druhou velkou skupinu pak tvořilo přímo znesvěcování hrobů, spočívající ve vykopávání hrobů a vybírání kostí¹⁹⁰ či svlékání mrtvol,¹⁹¹ přičemž tyto činnosti byly nejčastěji motivovány snahou obohatit se - jednalo se tedy o vykrádání hrobů. Od doby vlády císaře Constantina Velikého pak byl v souvislosti s ochranou křesťanských náhrobků ukládán stále častěji nejvyšší trest.¹⁹²

2.1.2.3 Actio funeraria

Kdo opatřil pohřeb místo osoby, jež byla zavázána jej vypravit (hlavně místo dědice, neuložil-li zůstavitel v testamentu pohřební povinnost jiné osobě), bez jeho příkazu, měl proti němu podle ediktu praetorského *actionem funerariam* (*in aequum et bonum*

---

¹⁸⁵ Srov. FALCHI G. F.: *Diritto penale romano. I singoli reati*, Padova 1932, 190.

¹⁸⁶ PAULUS, Iulius, *Digesta* 48, 13, 11, 1.

¹⁸⁷ MACER *Digesta* 47, 12, 8.

¹⁸⁸ „quive fecerit, quo minus sepeliatur, quo magis funus diripiatur distrahatur“ MARCROBIUS, *Digesta* 48, 6, 5, pr.

¹⁸⁹ *Codex Iustinianus* 9, 19, 5; Ulp. *Digesta* 47, 12, 2.

¹⁹⁰ Paul. *Digesta* 47, 12, 11.

¹⁹¹ Ulp. *Digesta* 47, 12, 3, 7.

¹⁹² C. I. 9, 19, 4.

conceptam) nárok na náhradu pohřebních útrat.¹⁹³ S nárokem tím bylo spojeno *privilegium exigendi*. Jednatelovi se nahradily nezbytné útraty jen v případě, pokud je podnikl s úmyslem dát si je nahradit. I když jednatel vypravil pohřeb proti vůli zavázaného, vyplatilo se mu *actio funeraria*, kázala-li to za daných okolností slušnost. V pozdním klasickém právu poskytuje se *utilis actio funeraria* po případě i tomu, kdo opatřil pohřeb, předpokládaje omylem sebe za zavázaného (za dědice).¹⁹⁴ Nárok na pohřební útraty má stejnou absolutní přednost jako fiskální pohledávka a v právní úpravě římského konkursu je tato útrata řazená mezi *privilegia causae*.¹⁹⁵

2.1.3 Damnatio memoriae

Pro staré Řecko je pro pohřeb typický výraz *epitafios*, *epitafion* s dvojitým významem. Mínil se jím jednak „pohřební nápis“ nebo „pohřební řeč“ (*epitafios logos*, lat. *laudatio funebris*), zvláštní forma slavnostní řeči nad nebožtíkem, nejčastěji při pohřbu padlého bojovníka, hrdiny. Druhý původně řecký výraz je odvozen od slova *kenotafion* (*kenos tafos* - prázdný hrob).

Římané používali *cenotaphium* - symbolický hrob. Kenotaf se budoval takovým nebožtíkům, jejichž tělo nebylo k pohřbení. Zahynuli v bitvách, na moři nebo jejich převozu bránila velká vzdálenost. Podle antických představ takový mrtvý bez řádného obřadu a hrobu bloudil světem a mohl se dokonce změnit v škodícího démona. Proto jim byly budovány „čestné“, „symbolické“ nebo „prázdné“ hroby. Při postavení kenotafu bylo třeba třikrát zvolat jméno zemřelého, aby byl přivolán do hrobu. Kenotafem se ovšem mýnily rovněž čestné památníky stavěné významným a zasloužilým osobnostem, vítězům apod.¹⁹⁶

Opakem *kenotafion* v tomto posledně zmíněném významu je *damnatio memoriae* - zahlazení památky na odsouzeného. Římské pohřební právo bylo *juxta ordinem*, ale rozhodnutí v provinciích bylo často *extra ordinem*, tedy římský způsob zacházení s těly popravených byl ponechán na místní samosprávě. Někdy bylo jejich tělo jen odklizeno, jindy pohřbeno zvláštním způsobem, v jiných případech bylo pozůstalými pohřbeno podle většinového pohřebního ritu. Pohřeb do země byl odpírán zrádcům,

¹⁹³ Srov. HEYROVSKÝ Leopold: Dějiny a systém soukromého práva římského, op. cit., 775.

¹⁹⁴ Praetor ait: „Quod funeris causa sumptus factus erit, eius recipiendi nomine in eum, ad quem ea res pertinet, iudicium dabo.“ L. 12 § 2 D. de religiosis et sumptibus funerum 11, 7; L. 12 § 3—5 L. 14 § 3. 6. Cit. tamtéž, 775.

¹⁹⁵ Srov. Tamtéž, 545.

¹⁹⁶ Ani v rané novověku nebyl u nás tento druh náhrobku příliš častý. Srov. POJSL Miloslav: Sepulkrální památky na Moravě a ve Slezsku do roku 1420, in: Monumenta Moraviae et Silesiae Sepulcralia I., Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2006, 48.

protože, jak vysvětluje Filostratos, nebyli hodni, „*aby je posvětila země*“.¹⁹⁷ Již Livius píše, že když syn římského konzula velícího vojsku přes zákaz velitele dosáhl dílčího vítězství a prokázal osobní statečnost, byl na rozkaz otce-konzula popraven, tak že „(...) *Všichni zůstali bez sebe nad tak krutým příkazem. (...) Byl uspořádán pohřeb s takovou nádherou, jak jen bylo možné při vojenské horlivosti, a tělo mladíka, pokryté zbrojí nepřítele, bylo spáleno na hranici vystavěné mimo násep*“.¹⁹⁸ Jinak neměli delikventi v Římě právo na rituální pohřeb a jejich těla se pohazovala na Esquilinu a vhazovala do Tiberu. Jindy ale byli popravení na rozkaz císaře jen vhozeni do stok, tak jako se to stalo dětem a přátelům Kleandra, který byl popraven kvůli obvinění z přípravy atentátu na císaře Commoda.

Římský zákon¹⁹⁹ připouštěl, že zamítnutí povolení k pohřbení delikventa nebylo nespravedlivé. Mohlo mít totiž prospěšný účinek – pro odstrašení zločinců zůstávali oběšenci často ponecháni nepohřbeni, bez hrobu. Také církevní kanonisté, jak dokazujeme v kapitole Odepření pohřbu, ač zároveň neodmítali popraveným církevní obřady ani pohřbení do posvěcené země, prohlašovali, že zmíněné osoby nelze pohřbít bez souhlasu civilní moci.²⁰⁰ Odůvodnění pro tuto římskou praxi nalezneme v jednom z kánonů Graciánova *Dekretu*. „Kánony předepisují udělení posledního přijímání ve chvíli smrtelné všem těm, kteří, kajíce se ze svých hříchů, se z nich vyzpovídali... Proč bychom tedy konali jinak v případech těch, které za jejich zločiny čeká nejvyšší trest? Je psáno, že Bůh netrestá dvakrát stejné zločiny.“²⁰¹ Je však třeba obdržet souhlas civilní moci.

Vedle klasického stětí se v antice za císařství používalo také oběšení a pak tzv. *summa supplicia* - zostřené způsoby výkonu trestu smrti, jako bylo ukřižování nebo předhození šelmám. Podle římského zvyku zůstávala těla na kříži, dokud ptáci, divocí psi nebo jiná zvířata a hmyz neohlodali mrtvolu na kost. Smrt na kříži byla jasným znakem, že ten, kdo byl zavěšen na dřevě, nepochází od Boha. „...*Židé však mají tak*

¹⁹⁷ Cit. z HARRISON Jane Ellen: *Prolegomena to the Study of Greek Religion*, New Jersey: Princeton University Press, 1991, 599.

¹⁹⁸ LIVIUS, *Dějiny VIII/7*, přel. Pavel Kucharský – Čestmír Vránek, Svoboda, Praha 1979, 64.

¹⁹⁹ *Digesta* 48, 24, 1: „*Hodie eorum, in quos animadvertitur, corpora non aliter sepelientur, quam si fuerit petium et permissum, et nonnunquam non permittitur.*“

²⁰⁰ *Glossa*, C. 13, q. 2, c. 30: „*Licite sepeliuntur suspensi, et concremati dummodo hoc fiat auctoritate principis.*“

²⁰¹ C. 13, q. 2, c. 30: „*Si omnibus de peccatis suis puram confessionem agentibus et indigne poenitentibus communicatio in fine secundum canonicum precepta danda est: cur canones communionem vel sepulturam eis interdicerent, qui pro peccatis suis poenam extremam persolverunt? Scriptum est enim: „Non iudicat Deus bis in idipsum.“* In: *CICan I.*, sl. 731.

*velikou péčí o pohřby, že i ty, kdo byli za trest ukřižováni, snímají před slunce západem a pohřbívají“.*²⁰²

Během židovské války v letech 66 -70 po Kr. byli Židé též Římany odsouzeni na kříž a spoluvěřící je nepokládali za prokleté, ale za skutečné mučedníky, a podle toho je i důstojně pohřbili. Bylo dokonce možné ukřižované - dokonce za mimořádného stavu - tedy i za války - rovněž individuálně pochovávat v sarkofágu.²⁰³ Nejednou posloužily římské sarkofágy i k opětovnému použití ve středověku.²⁰⁴ Hrobky totiž především vystavovaly na odiv bohatství a je naprosto jisté, že zachování blahobytu předních rodin bylo součástí každé politiky.²⁰⁵ Naproti tomu pohřební jáma místem hanby a odkazovala na římskou soudní praxi *damnatio memoriae* - zahlazení památky na odsouzeného.

2.1.4 Pietas

Společenský charakter římské zbožnosti, jež na prvním místě přisuzuje důležitost vztahům s bližními, je jasně vyjádřen termínem *pietas*. I přes spojení se slovesem *piare* (usmířit, očistit poskvrnění, zažehnat špatné znamení), *pietas* znamená svědomité dodržování obřadů, ale také úctu k přirozeným vztahům (tj. vztahům, předepsaných normou) mezi lidmi.

Už u Vergilia se lze setkat s koncepcí hrdiny povoláného naplnit jakési vyšší poslání než jen vojenskou zdatnost nebo lstivost.²⁰⁶ Pro syna spočívá *pietas* v poslušnosti vůči svému otci, neposlušnost se rovná obludnému činu, odporuje přirozenému řádu a viník musí odpykat toto poskvrnění vlastní smrtí.²⁰⁷ Vedle *pietas* vůči bohům existuje *pietas* vůči členům skupiny, k níž patříme, vůči městu a nakonec vůči všem lidem. Předky rozumíme rodiče, prarodiče a praprarodiče.²⁰⁸

„Právo lidí“ (*ius gentium*) předpisovalo povinnosti dokonce vůči cizincům. Tato nová role – *pietas* – svědomité plnění všech mravních závazků, ať už ve vztahu k bohům, k vlastnímu otci nebo k národu, se stává základním východiskem kodifikace práva na důstojné pohřbení každého mrtvého lidského těla. Toto pojetí se plně rozšířilo

---

²⁰² Srov. JOSEPHUS: Válka židovská, II., kniha čtvrtá, kapitola 5, (317), přel. J. Havelka, Academia 1992, 55.

²⁰³ Srov. BLINZLER J.: Das Turiner Grablinnen und die Wissenschaft, Ettal 1952, 54.

²⁰⁴ Srov. POJSL Miloslav: Sepulkrální památky na Moravě a ve Slezsku do roku 1420, in: Monumenta Moraviae et Silesiae Sepulcralia I., Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2006, 13.

²⁰⁵ Srov. BARKER G., RASMUSEN T.: Etruskové, Praha: Lidové noviny, 2005, 270.

²⁰⁶ Srov. ŠUBRT J.: Římská literatura, Praha: Oikoymenh 2005, 151.

²⁰⁷ Srov. ELIADE Mircea: Dějiny náboženského myšlení II., Praha: Oikoymenh, 1996, 109.

²⁰⁸ „Parentes usque ad tritavum nominantur“. Digesta 38, 10, 10, 7

„pod vlivem řecké filozofie, když se jasně vynořilo pojetí *humanitas* - myšlenky, že pouhá skutečnost příslušnosti k lidskému druhu vytváří opravdovou příbuznost, obdobnou té, jež spojovala členy jedné gens či jednoho sídla a ukládala povinnost solidarity, přátelství či přinejmenším úcty“.²⁰⁹ „Humanitářské“ ideologie 18. a 19. století pouze převzaly, desakralizovaly a přepracovaly starou koncepci římské pietas.

Pro zbožnost ve smyslu niterné úcty k posvátnému bylo v antice používáno řecké slovo *eusebia*. Právě na poctivosti, neposkvrněné občanské cti si Římané vždy velmi zakládali. Není vůbec náhodné, že fides (čest) psali brzy s velkým počátečním písmenem a začali ji uctívat - došlo k její personifikaci v bohyni Fides. Doprovázela ji virtus (zmužilost, statečnost, posléze chápána jako ctnost obecně) a pietas - zbožnost, spíše ale ve významu úcty k bohům, plnění povinností vůči nim (*iustitia adversus deos*),²¹⁰ ale také k rodičům (předkům) i tradici. Je třeba zdůraznit, že pietas je často kolektivním stavem, protože kult není prováděn jednotlivci, ale celou komunitou a osobní zbožnost má v Římě relativně malou důležitost. Tři výše uvedené pojmy (bohyně - Virtus, Fides, Pietas) tvořily souhrn základních kladných vlastností Římana.

Příslušníky rodu (*gentiles*) nespojovala pouze obrana území, ale také společné pohřebiště a kult: *Hereditas est successio in [universum] ius quod defunctus habuit*.²¹¹ Dědictví je nastoupení do [veškerého] práva, které měl zemřelý.

2.1.5 Codex Iustinianus repetitae praelectionis

Zmíněný byzantský císař Justinián (527-565) považoval katolickou (tj. „nicejskou“) víru za významný jednotící prvek svého impéria, proto církvi obdaroval četnými privilegii, zatímco kacíře trestal jako nepřátele státu. Křesťanství bylo státním náboženstvím. Teologicky nepřilíš vzdělaný, zato sebevědomý Justinián byl jedním z nejvýraznějších představitelů tzv. východního césaropapismu. První část jeho rozsáhlé kodifikace, Codex Iustinianus z r. 529, poněkud zastarala v důsledku zpracování citovaných Digest (r. 530-533), proto císař nařídil její přepracování. Výsledkem byl Codex Iustinianus repetitae praelectionis, který Justinián promulgoval 16. 11. 534 konstitucí „Cordi Nobis“. Revidovaný kodex nabyl účinnosti spolu s ostatními dvěma částmi kodifikace (tj. Digesty a Institucemi/Elementy) 29. prosince

---

²⁰⁹ GRIMAL Pierre: La civilisation Romaine, Paris: Verlag Flammarion, 2009, 89.

²¹⁰ Cic. De nat. deor. I 41. cit. z SKŘEJPEK: Ius et Religio, op. cit., 23.

²¹¹ Iul. Digesta 5, 17, 62. cit. tamtéž 42.

534.²¹² Pro naši látku je důležité, že v II. kapitole „O přesvatých chrámech a jejich statcích a privilegiích“ v odst. 2 se zakazuje pohřbívat v některých kostelích:

*Císařové Augustové Gratianus, Valentinianus a Theodosius prefektovi města Pancratiovi: Ať se nikdo nedomnívá, že v sídle apoštolů a mučedníků je dovoleno pohřbívat mrtvá těla. Dáno v Heraklei 3. dne před srpnovými Kalendami za konsulátu Eucheria a Syagria.*²¹³

Stejně jako někteří slavní muži byli i navzdory zákazu obsaženém v zákonech XII desek pohřbeni ve městě, podobné výjimky existovaly i v případě církevního zákazu pohřbívání v kostele. Věnujme se tedy vývoji obecné právní úpravy pohřbívání pod dlažbou kostela v následujících kapitolách podrobněji. Možná se nám podaří nalézt motivy, které přispěly k rozvoji pohřbívání v církevních stavbách nebo jen předložit fakta a popsat odolávání i ústupky církevních či sekulárních zákonů. Jinak řečeno, cílem bude nahlédnout do těsného vztahu mezi náboženskými a čistě profánními důvody pohřbívání v kostelech.

2.2 Pohřbívání v kostele

V archaickém římském právu s nám nepodařilo nalézt zákaz pohřbívat mrtvá nespálená lidská těla v římských sakrálních stavbách. Jaké předpisy v této oblasti mělo židovské náboženské právo? O tom, že se nad hroby světců z důvodů uctění jejich památky stavěly i synagogy, svědčí mezi jinými synagoga na místě hrobu makabejských martyřů v Antiochii postavená po zničení druhého Chrámu, jak nás informuje zpráva rabího Nisima ben Ja'qova z Qajruwānu (990-1062) v knize Kitāb al-farağ.²¹⁴

V biblické tradici za účinného přímluvce ve věci uzdravení platil díky biblickému příběhu zvláště Elíša, podle nějž mrtvý při styku s Elíšovými kostmi obživil (2Kr 13, 21). Sírachovec k tomu dodává: „Dokud žil, dělal zázraky, i po skonání byly jeho skutky podivuhodné“ (48, 14). Jaké podivuhodné skutky světec činil po smrti,

---

²¹² Viz HRDINA Antonín, *Texty ke studiu konfesního práva*, I. Evropa a USA, Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, 44.

²¹³ Viz KINCL J.: *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva I.* - Starověk, Praha 1972, 242-243, převzato z HRDINA Antonín: *Texty ke studiu konfesního práva*, I. Evropa a USA, Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, 46.

²¹⁴ „Poté je <martyry> přikázal pohřbít v jednom hrobě a postavil nad nimi synagogu (kanīsa) Hasmonejců, která je první synagogou, jež byla postavena po druhém Chrámu.“ Viz JEREMIAS, Joachim., *Heiligengräber in Jesu Umwelt. Eine Untersuchung zur Volksreligion der Zeit Jesu*, Göttingen 1958, 20-23, 122-129.

vidíme i z líčení sv. Jeronýma, autora itineráře poutnice Pauly (385), kde u hrobů Elíši, Abdijáše a Jana Křtitele v Samaří popisuje skupiny duševně chorých - výjev znázorňující nejstarší ústav pro duševně choré v Palestině.²¹⁵ O tom, že se hroby na konci období druhého Chrámu staly předmětem kultu, nás zpravují i Ježíšova káravá slova adresovaná farizeům kvůli stavění náhrobků na hrobech proroků (Lk 11, 47-48 a Mt 23, 29).²¹⁶

Zdá se tedy, že hroby mučedníků byly zahrnuty do židovského kultu a že starověký zvyk spojovat hrob světce či martyra se synagogou se stal pravidlem, jež sloužilo od 4. století církvi za vzor. První z oddílů této rozsáhlé kapitoly však nemůže být z praktických důvodů věnován biblickým pramenům. Studii fenoménu hrobu v kostelech načrtneme od počátků prvotní církve do Graciánova dekretu; následující oddíl se pak bude věnovat Graciánovu dekretu a pozdější legislativě.

2.2.1 Od počátků do Graciánova dekretu

Otázka povolení pohřbívání věřících v sakrálních budovách přitahovala již od prvních století našeho letopočtu pozornost svatých Otců, papežů, biskupů, panovníků, ale i židovských učenců a kabalistů. Jak to trefně vyjádřil Reiner, s příchodem židovských exulantů do země Izraele po mamlúdkém období se „kult svatých míst změnil na kult světců“.²¹⁷

Ještě dříve začala v intravilánu obce vznikat nad hroby kultovní místa s křesťanskými memoriálními stavbami. Nad Petrovým hrobem na vatikánském pahorku se postavil oltář již v roce 180 po Kristu.²¹⁸ U Petrova hrobu se shromažďovala křesťanská obec na svátek mučedníků.²¹⁹ Za Konstantina byly v Římě nad hroby postaveny baziliky – nad Petrovým hrobem vatikánská.²²⁰ Kán. 400 § 1 CIC 1983 diecézním biskupům

---

²¹⁵ JEREMIAS Joachim: Heiligengräber in Jesu Umwelt. Eine Untersuchung zur Volksreligion der Zeit Jesu, Göttingen 1958, 108-110, 132-133.

²¹⁶ Oproti Lukášovi evangelista Matouš vedle proroků jmenuje i „pomníky spravedlivých“, ovšem není jisté, zda je jeho tvrzení založeno na skutečnosti. Boušek se domnívá, že Ježíšova kritika kultu světců odpovídá tehdy rozšířené rabínské teologii. Viz BOUŠEK Daniel: Židovská pouť a poutní místa na Blízkém východě v hebrejské cestopisné literatuře 12.-16. století, Karolinum, Praha 2008, 292, pozn. 13.

²¹⁷ REINER E., 'Alija ve-'alija le-regel 1099-1517, Jerušalajim 1988, Hebrejská univerzita v Jeruzalémě, disertační práce, 304. Cit. z BOUŠEK Daniel: Židovská pouť a poutní místa, op.cit., 266.

²¹⁸ Srov. STÄHLER Klaus: Grabbau, in: Reallexikon für Antike und Christentum, 12 (1983), sl. 423.

²¹⁹ HÄUSSLING A. A.: Mönchskonvent und Eucharistiefeier. Mönchskonvent und Eucharistiefeier. Eine Studie über die Messe in der abendländischen Klosterliturgie des frühen Mittelalter und zur Geschichte der Messhäufigkeit (LWQF 58), Münster 1973, 213 n.; BAUMEISTER V: Heiligenverehrung I, in: Reallexikon für Antike und Christentum, 14 (1988), sl. 96-150, sl. 115, 120.

²²⁰ Srov. BRANDENBURG H.: Kirchenbau I (Der frühchristliche Kirchenbau), in: Theologische Realenzyklopädie, 18 (1989), 421.

do dnes ukládá při návštěvě papeže v Římě povinnost uctít hroby apoštolů Petra a Pavla.

U hrobů povyšovaných od poloviny 4. století na oblíbená kultovní místa²²¹ se začaly stavět kaple a poté i kostely; stejně jako na římských hřbitovech, kolem kterých vznikala nová sídliště. Tak tomu bylo v případě většiny mučednických kostelů v Římě, stejně jako v pozdně antické Římské říši.²²²

Pohřbívání v kostelech bylo zpočátku povoleno v první řadě důležitým církevním a laickým hodnostářům, Božím služebníkům, postupně bylo povolováno všem duchovním a později i laikům.²²³ Lid opakovaně činil paradoxní rozhodnutí a projevil jistý fanatismus, když již za života vybudoval asketovi hrob, nebo dokonce pro něj postavil kapli či kostel, kde pak byly uloženy jeho ostatky a kde se po jeho smrti scházeli věřící k projevům náboženské úcty.²²⁴

Již bylo zmíněno, že římské sakrální právo zakazovalo pohřbívat ve městě. Proto byli i křesťanští mučedníci ukládáni mimo město na římských hřbitovech. V důsledku touhy křesťanů být pohřben v blízkosti svatých a po úpadku římského práva se od konce 5. století zakládaly hřbitovy přímo ve městech v těsném sousedství obydlí živých. Někdy dokonce křesťané nechávali kostely i stavět, jen aby v nich mohli být pohřbeni. „Spojení ostatků mučedníků a oltáře bylo osudné, změnilo totiž na staletí význam oltáře: nesymbolizoval již v první řadě Krista, ale stal se hrobem světce.“²²⁵ Starost o zajištění si ochránce a strach ze znesvěcení svého hrobu na odkrytém pohřebišti byly dozajista jedněmi z nejdůležitějších motivů, které přispěly k rozšíření zvyku pohřbívání v kostelech. Tento zvyk byl u jedněch znakem vypočítavosti, kdy

---

²²¹ Srov. KÖTTING Bernhard: Der fruhchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude, Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen. Geisteswissenschaften, Heft 123, Köln 1965, 15; BAUMEISTER V.: Heiligenverehrung, op. cit., sl. 115.

²²² Srov. ROLLASON David: Saints and Relics in Anglo-Saxon England, Oxford 1985, 15-18. Autor vysvětluje na základě archeologických nálezů, že takovýto vývoj probíhal částečně též v Anglii. Srov. též KRAUTHEIMER Richard: Rom. Schicksal einer Stadt 312-1308. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1996, 29-41.

²²³ Sv. Optát ve svém spise *De schismate Donatistarum* (kolem 366) tvrdí, že tento zvyk v té době již existoval: „Basiliscas invadere voluistis,“ říká, když se obrací k donatistům, „ut vobis solis coemeteria vindicetis non permittentes sepeliri corpora catholica.“ PL 11, 1080. Satyr (375), bratr svatého Ambrože, byl pohřben v bazilice svatého Satyra, známé nejprve jako bazilika Svatého Victora.

²²⁴ Srov. THEODORETUS di CIRO, Religiosa historia. Cap. 3. PG 82, 1450.

²²⁵ KUBÍN Petr: Kanonizace v raně středověkých Čechách, in: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV. Kolektivní monografie (Opera Institutii historici Pragrae, series C - Miscellanea, vol. 19), KRAFL, Pavel (ed.): Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2008, 139 – 144, 142.

cílem bylo zajistit pokoj svým ostatkům před vykradači hrobů, a u druhých důkazem horoucí a nezištné zbožnosti.

Zmíněný zvyk našel rychle své příznivce. Svatý Ambrož,²²⁶ svatý Augustin,²²⁷ svatý Maxim Turínský (†466),²²⁸ svatý Řehoř Veliký.²²⁹ (†604) a papež Mikuláš I.²³⁰ se ve svých spisech vyjadřují velmi vstřícně k pohřbívání vedle těl mučedníků. Svatý Lev Veliký († 461) zahájil téměř nepřerušenu řadu papežů pohřbíváných v bazilice svatého Petra, zakončenu až Urbanem II. (†1099).²³¹ I křesťanští císařové záhy obdrželi právo být pohřbíváni u vchodů kostelů.²³²

V barbarské době požívali samozřejmě stejných pohřebních poct i křesťanští králové, také oni byli přijímáni do hrobů uvnitř kostelů.²³³ V oratoriích klášterů byli potom pohřbíváni zakladatelé církevních řádů a opati. Takto byl pohřben svatý Benedikt, otec západního řeholnictví, v oratoriu kláštera Monte Cassino.²³⁴ V kostelním areálu panoval Boží mír pro živé i pro mrtvé: „*omnino sunt (cimiteria) in pace Domini*“.²³⁵

Mezi nejslavnější fueros patří „Fuero de Leon“ z let 1017-1020, pocházející z kolébky španělské reconquisty (tj. boje za znovuzískání Hispánie na Arabech)²³⁶. Z úryvku vyplývá, že se v kostele běžně pohřbívalo a proto kostel požíval zvýšené státní ochrany. 4. Prikazujeme dále, aby se nikdo neodvážil něco církvi (kostelu) uloupit; neboť sebere-li něco loupežně na hřbitově, ať odčiní (svůj zločin) jako svatokrádež; a cokoli by odtamtud odnesl, ať vrátí jako uloupené. Kdyby však

---

²²⁶ „Commendabiliorum Deo futurum esse me credam, quod supra sancti corporis ossa quiescam“ *De excessu fratris sui Satyri*, PL 16, 1352; Epistula 22, *De invenciónem corporum Gervasii ac Protasii*, § 13, PL 16 1023.

²²⁷ „Sepeliri apud martyrum memorias in hoc defuncto prodest, ut commendans etiam in martyrum patrocinio affectus pro illo supplicationis augeatur“. *De cura pro mortuis gerenda*, PL 40. 593-596. Augustin odpověděl na následující otázku svatého Paulína z Noly: „an cuique post mortem prosit quod corpus ejus apud sancti alicujus memoriam sepeliatur.“

²²⁸ „Hoc a majoribus provisum est, ut sanctorum ossibus nostra corpora sociemus, ut dum illos Tartarus metuit, nos poena non tangat, dum illos Christus illuminat, nobis tenebrarum caligo diffugiat: cum sanctis martyribus ergo quiescentes evadimus inferni tenebras, eorum propriis meritis attamen consocii sanctitae“. *Homil. in: natali SS. Martyrum Tauriensium*, PL 57. 428.

²²⁹ *Dialogus*, 1. IV, c. 50, 52, 53, PL 77. 412.

²³⁰ *Resp. ad. Bulg.* (866), c. 99, PL 119. 1013; MANSI 15. 431. Srov. X. 3, 28, 13.

²³¹ HOFMEISTER Philipp: *Das Gotteshaus als Begräbnisstätte*, op. cit., 452-453.

²³² Srov. BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique*. op.cit., 17.

²³³ Chlodvík (†511) a královna Chlotilda byli pohřbeni v bazilice, kterou nechali sami vystavět. V bazilice svatého Denise, která se později stala místem odpočinku většiny francouzských králů, byli pohřbeni v roce 657 Dagobert I. a královna Nantilda. Srov. HOFMEISTER Philipp, *Das Gotteshaus als Begräbnisstätte*, op. cit., 455.

²³⁴ HOFMEISTER Philipp: *Das Gotteshaus als Begräbnisstätte*, op. cit., 455.

²³⁵ Srov. ARIÈS Philippe: *Dějiny smrti I.*, Praha: Argo, 2000, 75.

²³⁶ Viz HRDINA Antonín: *Texty ke studiu konfesního práva*, op. cit., 52.

protiprávně sebral majetek církve (kostela) mimo hřbitov, ať jej vrátí a podle mravu země ať zaplatí pokutu správcům kostela samého²³⁷.

Do X. století jsou kostely a k nim náležející hřbitovy majetkem svých zakladatelů – a to jak laiků, tak duchovních. Zakladatelé kostelů a klášterů si přirozeně vyhrazovali právo být v těchto svatyních pohřbeni a snažili se přenést toto právo i na své potomky.²³⁸ Jejich nároky, proti nimž bojovala synoda v Meaux (845),²³⁹ Regino de Prüm ve své penitenciální knize²⁴⁰ a Yves de Chartres,²⁴¹ byly přijaty až Jeanem Belethem²⁴² a Guillamem Durandem²⁴³ ve XIII. století.

Kanovník Zbyhněv zahrnul do zakládající listiny svého kostela zvláštní ustanovení *de sepultura igitur corporis mei*: chce být pochován vedle hrobu, kde se křtí v takové poloze, že se jeho nohy budou dotýkat dutiny vyhloubené pro křtitelnicí.²⁴⁴ Smrt se zde mísí s křesťanským narozením a víra v zmrtvýchvstání sílí v nalezení zázračného tajného soudu přepečlivě hlídaného pro urozeného zakladatele. Není to reprezentativní údaj pro celé středověké české země, tato citace nám však zřetelně ukazuje Iví podíl vrchnosti na organizaci farnosti. Pán vynakládá prostředky na stavbu kostela, tyto prostředky slouží k jeho reprezentaci. Provinciální statuta počínaje 13. stol. se dlouze zabývala všemi nevýhodami tohoto masivního vlivu laiků na nižší církve.

Hroby laiků se do kostela však mohly dostat i jinými způsoby:

- ▶ Kostel byl vybudován na starším pohřbišti²⁴⁵
- ▶ Kostel nebyl v době pohřbu ještě dokončen²⁴⁶
- ▶ Kostel se na místo hrobů postupně rozšířil²⁴⁷

²³⁷ Viz BALÍK Stanislav, (red.) a kol., Texty ke studiu obecných dějin státu a práva II. - Feudální stát a právo, Praha 1974, 228-232, převzato z HRDINA Antonín: Texty ke studiu konfesního práva, op. cit., 53.

²³⁸ Tamtéž, 460.

²³⁹ *Capitula excerpta*, c. 19, MANSI 14. 852.

²⁴⁰ *De synodalibus causis et disciplinis ecclesiasticis libri duo*, WASSERSCHLEBEN F. G. A. (ed.) Leipzig 1840, I, 123; PL 132. 216.

²⁴¹ *Decretum*, III, 221; PL 161. 251;

²⁴² *Rationale divinatorum officiorum* (1165), c. 159, PL 202. 157.

²⁴³ Srov. DURAND Guillaume: *Rational ou manuel des divins offices*, op. cit., sv. 1, 22.

²⁴⁴ Codex diplomaticus Boh. t. 1 no 124, in: *Fontes Rerum Bohemicarum*, Pragae 1891, 367. Komentář viz KÖTTING Bernhard: *Der frühchristliche Reliquienkult und Bestattung im Kirchengebäude*, Köln 1965, 24.

²⁴⁵ Doklady o této skutečnosti známe z Čech například z Budče, kde základy severní stěny kostela Panny Marie porušují hrob č. 143, srov. ŠOLLE Miloš: *Kostel Panny Marie na Budči (okr. Kladno)*, in: *Památky archeologické*, 72/1 (1991), 231 – 265, 235.

²⁴⁶ Srov. např. SOCHOR Stanislav: *Pohřebiště pánů z Kunštátu v klášteře žďárském*, in: *Zprávy anthropologické společnosti*, 3 (1948), 3-25, 5-6.

► Kostel byl v době vybudování hrobu již odsvěcen.²⁴⁸

Adekvátní zobecnění tohoto historického procesu by vyžadovalo dlouhou a podrobnou analýzu.

Císařové Gracián, Valentinianus a Theodosius v roce 381 pohřbívání v kostelech zakazovali.²⁴⁹ Jednalo se v podstatě o oprášení zastaralých zákonů, avšak zvyk pohřbívání v kostelech se i nadále rozvíjel a samotná legislativa ukazuje, jak málo byly zákazy vydané světskou mocí i církevními autoritami dodržovány: toho jsou nejlepším důkazem pravidelná vyhlašování nových zákonů opakujících stejná nařízení.

Mnohé synody z VI. století přísně zakazovaly pochovávat uvnitř kostelů,²⁵⁰ bylo to však marné, neboť v roce 797 si orleánský biskup Théodulfe stěžuje na postupnou přeměnu kostelů v opravdové hřbitovy, „*loca divino cultui mancipata et ad offerendas hostias praeparata, caemeteria sive polyandria facta sunt*“ a zakazuje, aby se v kostelech nadále pohřbívalo, „*nisi forte talis sit persona sacerdotis aut cujuslibet iusti hominis, quae per vitae meritum talem vivendo suo corpori defuncto locum acquisivit.*“²⁵¹ na konci IX. století Triburská synoda opětovně zakazuje pohřbívání uvnitř kostelů a přikazuje zřízení hřbitovů okolo všech kostelů, aby se tak zamezilo

²⁴⁷ Srov. POULÍK Josef: Nález kostela z doby říše Velkomoravské v trati Špitálky, in: Památky archeologické, 46 (1955), 307-350, 312.

²⁴⁸ Srov. GALUŠKA Luděk: Uherské Hradiště – Sady, Křesťanské centrum říše Velkomoravské, Moravské zemské muzeum, Brno: Nadace Litera, 1996, 49. Pohřbívání u kostelních zřícenin se projevuje jednak přítomností stavební suti, případně zlomků krytiny v zásypech hrobů, nebo přítomností mincí v hrobech. Srov. UNGER Josef: „Motte“ a kostel na zaniklé vsi Divice u Brumovic. In: Archaeologia historica, 13 (1988), 369-373; MĚŘÍNSKÝ Z., UNGER Josef: Archeologický výzkum pozůstatků kostela na zaniklé vsi Koválov u Žabčic. In: Jižní Morava, 19 (1983), 119-135.

²⁴⁹ C. Th., 9,17, *De sep. viol.*, 6. „Nemo apostolorum vel martyrum sedem humanis corporibus existimet esse concessam“, ustanovení reprodukováno v C. I. 1,2, *De sacrosanct. eccles.*

²⁵⁰ Bracarská synoda (563), c.18: „Placuit, ut corpora defunctorum nullo modo in basilica sanctorum sepeliantur, sed si necesse est, deforis circa murum basilicae usque adeo non abhorret“. MANSI 9. 779. Auxerreská synoda (578), c. 14 „Non licet in baptisterio corpora sepeliri“. MANSI 9. 913. – Obvykle se k těmto nařízením připojuje c. 3 z koncilu, který se měl konat v Nantes v roce 658, zde je jeho znění: „Prohibendum est etiam secundum maiorum instituta, ut in ecclesia nullatenus sepeliantur, sed in atrio, aut in porticu, aut in exedris ecclesiae. Infra ecclesiam vero, aut prope altare, ubi corpus Domini et sanguis conficitur, nullatenus sepeliantur.“ MANSI 17. 168. Tento kánon, který se nachází v RÉGINON de Prüm (I, 125, PL 132. 216), u BURCHARDA de Worms (*Libri decretorum* III, 159, PL 140. 705); YVESE de Chartres (III, 222, PL 5, 161. 252) a u GRACIÁNA, (*Causa* 13, q. 2., c. 15), který jej považuje za úryvek z koncilu ve Varesni, je podvrh RÉGINONA de Prüm. Srov. FOURNIER P., *L'œuvre canonique de Réginon de Prüm*, in: *Bibliothèque de l'École des Chartes* 81 (1920), 20, zvláštní výtisk.

²⁵¹ c. 9, PL 105. 194; MANSI 13. 997.

neoprávněnému zabírání prostor, které nedokázala zastavit ani sama posvátnost místa.²⁵²

Pravděpodobně hroby panovníků podněcovaly touhu i nižších společenských vrstev demonstrovat svůj status pohřbem v kostele.²⁵³ Mnohokrát obnovované zákazy nedokázaly odradit laiky, kteří se snažili dosáhnout na pochovávaní v kostelech dědičného práva.²⁵⁴ Reakce proti této tendenci k vymáhání práva na pohřbívání v kostelech se objevuje v kapitule Hincmara z Reims²⁵⁵ a v synodě v Meaux (845),²⁵⁶ jejíž nařízení byla potvrzena Karlem Holým v kapitule v Epernay (846).²⁵⁷

Zákonná nařízení zakazující hroby uvnitř kostelů, která se objevovala v Itálii, ve Francii, v Německu a ve Španělsku byla stejně tak přijata v Anglii. Jeden pseudo-teodoriánský penitenciál uvádí: „In ecclesia sanctificata nulli mortui sepeliantur, si autem mortui antequam fuerit sanctificata sepulti sunt, non sanctificetur.“²⁵⁸ Žádná výjimka není povolena, a to dokonce ani biskupům, kteří, až po sv. Teodora, arcibiskupa z Canterbury († 690), byli všichni pohřbeni „in porticu ecclesiae (SS. Petri et Pauli) aquilonari“. Teodor byl první, který měl právo být pohřben v tomto kostele.²⁵⁹ Král Eduard I. vznesl kolem roku 967 stejný zákaz²⁶⁰ jako biskup Canterbury. Tato opatření byla schválena ve dvou Wintonských synodách na konci XI. století.²⁶¹

²⁵² 895, c. 17. „Secundum statuta sanctorum Patrum et experimenta miraculorum, prohibemus et praecipimus ut deinceps nullus laicus in ecclesia sepeliatur. Corpora vero antiquitus in ecclesia sepulta, nequaquamprojiciantur, sed pavimento desuper facto, nullo tumulorum vestigio aparente, ecclesiae reventia conservetur. Ubi vero hoc pro multitudine cadaverum difficile sit facere, locus ille cœmeterium et polyandrium habeatur, ablato inde altari, et constituto ubi reiligiese sacrificium Deo valeat offerri.“ MANSI 18A. 141.

²⁵³ HASSENPFUG Eyla: Das Laienbegräbnis in der Kirche, Historisch-archäologische Studien zu Alemannien im frühen Mittelalter, Rahden/Westf: Vlg Marie Leidorf, 1999, 69 – 70.

²⁵⁴ HOFMEISTER Philipp: Das Gotteshaus als Begräbnisstätte, op. cit., 459. Samotní klerici napomáhali této tendenci, čehož důkazem je následující ustanovení obsažené v nařízení vydaném klerikem Hildéricem koncem VIII. století pro klášter ve Farfa: „Tantum volo, ut mei haeredes qui futuris temporibus fuerint, in ipsa ecclesia et in atriis ejus ecclesiae sepulturas sibi faciant.“ STUTZ Ulrich Georg: Geschichte des Kirchlichen Benefizialwesens von seinen Anfängen bis auf die Zeit Alexanders III, I. 1., Stuttgart 1895, reprint Scientia, Aalen 1995, 124, pozn. 61.

²⁵⁵ Cap. z 852, c. 12, MANSI 15. 477 a cap. z 857, c. 2, MANSI 15. 492.

²⁵⁶ c. 72. „Ut nemo quemlibet mortuum in ecclesia quasi hereditario jure, nisi quem episcopus aut presbyter pro qualitate conversationis et vitae dignum duxerit, sepelire praesumat.“ MANSI 14. 836.

²⁵⁷ BORETIUS A.(ed.): Capitularia regum Francorum, Monumenta Germaniae Historica, Hannover 1883, sv. III, II, 262, viz http://mdz11.bib-bvb.de/dmgh_new/ (9.2.2009).

²⁵⁸ *Paenitentiale nostrum*, c. 1, PL 99. 983.

²⁵⁹ BÈDE, *Hist. Gentis Angl.*, I, II, c. III, „nam praedicta porticus capere nequivit“ PL 95. 86.

²⁶⁰ c. 29, MANSI 18A. 515.

²⁶¹ r. 1074 a r. 1076, c. 9: „Utin ecclesiis corpora defunctorum non sepeliantur.“ MANSI 20. 401 a 460.

Nakonec je třeba dodat, že ne všichni, kteří měli to právo být pohřbeni v kostele, přijali tuto poctu. Už papež Damasus I (†384) odmítl útěchu odpočinku v kostele.²⁶² A tento příklad pokory není jediným. Řehoř z Tours (†594) si přál, aby jeho hrob mohl být pošlapáván všemi kolemjdoucími.²⁶³ Svatý Ludger, biskup Münsteru (†809), byl pohřben mimo svůj kostel.²⁶⁴ Někteří věřící chtěli dokonce být pohřbeni pod kostelními okapy, protože se nepovažovali za hodné spočinout uvnitř.²⁶⁵

S hrobkami v interiérech moravských kostelů se setkáváme již v době hradištní, kdy byly uloženy pohřby ve čtyřech kostelech v Mikulčicích a v hrobové komoře v Uherském Hradišti – Sadech.²⁶⁶ Honorius d'Autun považuje ve XII. století kostel za *běžné hrobové místo*.²⁶⁷ Hrobky byly v kostelech častější než prosté hroby. Takový je stav zákonodárství, doktríny a praxe ve chvíli, kdy se objevuje *Graciánův Dekret*.

2.2.2 Graciánův Dekret a pozdější zákony

Graciánův Dekret obsahuje pouze dva kánony týkající se pohřbívání v kostelech. Přebírá třetí kánon nepravého Nantského koncilu (658)²⁶⁸ a kánon 52 Mayenského koncilu (813).²⁶⁹ První z těchto dvou kánonů nevzbudil pozornost vykladatelů. Byl to pouze výklad slov *fideles laici* pocházející z Mayenského koncilu, který vybízel ke kontroverzi. Podle Huguccia *fideles laici* neoznačuje pouze pokřtěné laiky, kteří jsou díky této svátosti s církví spojeni, ale toto spojení označuje také ty laiky, kteří se stali díky svým kvalitám příkladem pro budování církve: ti, kteří zemřeli v závoji svatosti a velebení zázraky.²⁷⁰ Tento názor však nesdílí Johannes Teutonicus, který ve své *Glose* cituje Huguccia, aby ho popřel, a prohlašuje, že zastává názor těch, kdož

²⁶² *Carm.*, XXXIII, PL 13. 408.

²⁶³ *Vita*, 26, PL 71. 128: „Nam in tali loco se sepeliri fecit, ubi semper omnium pedibus conculcatur.“

²⁶⁴ „Non erat consentiens ut in ecclesia sua consecrata sepeliretur corpus humanum.“ *Vita*, 32, cit. z HOFMEISTER Philipp: *Das Gotteshaus als Begräbnisstätte*, op. cit., 461 a pozn. 5.

²⁶⁵ Srov. HOFMEISTER Philipp: *Das Gotteshaus als Begräbnisstätte*, op. cit., 468-469.

²⁶⁶ Pro základní informaci viz KUDLÁČOVÁ Alena: *Pohřbívání v kostelech na Moravě a ve Slezsku v 9. – 15. století*, Masarykova Univerzita v Brně, Přírodovědecká fakulta, Katedra antropologie, nepublikovaná magisterská diplomová práce, Brno 2006, 46.

²⁶⁷ *Gemma animae*. 1. 1, c. 57. PL 272, 510. Srov. HOFMEISTER Philipp: *Das Gotteshaus als Begräbnisstätte*, op. cit., 468.

²⁶⁸ „Prohibendum etiam secundum majorum instituta, ut in ecclesia nullatenus sepeliantur, sed in atrio aut in porticu aut in exedra ecclesiae. Infra ecclesiam vero aut prope altare, ubi corpus Domini et sanguis conficitur nullatenus habeant licentiam sepeliendi“. MANSI 17. 168; srov. C. 13, q. 2., c. 15, in: CICan I., sl. 726.

²⁶⁹ Tamtéž, C. 13, q. 2, c. 18: „Nullus mortuus infra ecclesiam sepeliatur, nisi episcopi, aut abbates, aut digni presbiteri, vel fideles laici. Gratian. Quid vero mortuis prosit iuxta ecclesiam sepeliri quid ue ad eos perueniat, Augustinus in libro de agenda cura pro mortuis [cap. ult.] ostendit, dicens.“ In: CICan I., sl. 727.

²⁷⁰ HUGUCCIUS Pisanus, *Summa Decretorum*, I, Distinctiones I-XX, Oldřich Přerovský (ed.): *Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana*, 2006, § ms lat., v° *Fideles*, PL 3892, § fol. 215 r°.

tvrdí, že *laici fideles* označuje všechny křesťany zemřelé ve shodě s církví.²⁷¹ Byl to nicméně názor Huguccia, který v doktríně převážil a byl citován kanonisty ještě na konci XIX. století.²⁷²

*Dekretály Řehoře IX,*²⁷³ *Dekretály Bonifáce VIII,*²⁷⁴ *Klementiny*²⁷⁵ obsahují v knize III nadpis *de sepulturis*, stejně jako *Extravagantes communes.*²⁷⁶ Otázky zvažované v těchto kompilacích se však dotýkají pouze dvou bodů spojených s pohřbíváním, a to na kterém hřbitově se má pohřeb uskutečnit a jaký obnos náleží farářům, pokud je pohřeb proveden na hřbitově cizí farnosti či opatství. V citovaných sbírkách se ale neobjevuje žádné principiální řešení pro pravidla pohřbívání *intra muros ecclesiae* a osob majících na takové pohřbení právo.²⁷⁷ Tudíž se nelze divit nejednotě v zákonech jednotlivých synod a koncilů týkajících se našeho tématu. Rozpory přetrvávaly až do sepsání *Kodexu kanonického práva* (1917).²⁷⁸

Od XIII. století lze dělit konciliární a synodální nařízení vztahující se k pochovávání v kostelech na tři skupiny. Podle první skupiny nařízení nemůže být hrob *intra muros ecclesiae* přidělen všem věřícím, přesněji řečeno, všem členům církve, laikům či klerikům. Přijati budou pouze duchovní a ti laici, kteří si svými výjimečnými ctnostmi nebo svými službami ve prospěch církve takovou poctu zaslouží. Tak předkládá pravidla synoda v Chichesteru (1292)²⁷⁹ a koncil v Rouen (1581),²⁸⁰ ke kterým je třeba přidat koncily Toulouský (1590)²⁸¹ a Narbonneký (1609).²⁸² Koncil v Rouen na druhou stranu tvrdí, že bohatství nesmí být důvodem pro něčí

²⁷¹ Glossa, § vº Fideles, tamtéž.

²⁷² BERNARD Antonie: La Sépulture en droit canonique. op.cit., 23.

²⁷³ Liber Extra, in: CICan II, X, 3, 28.

²⁷⁴ Liber Sextus, in: CICan II, VIº, 3, 12.

²⁷⁵ Clementinae, in: CICan II, 3, 7.

²⁷⁶ Exvag. comm., in: CICan II, 3, 6.

²⁷⁷ Některé dekretály ve skutečnosti předpokládají přijímání laiků do hrobů v kostelech, např.: X. 3, 28, 5: „Qui sepeliunt parochianum alienum, quem sepelire non debent, coguntur restituere corpus, et quae ratione ipius obtinuerunt. Hoc dicit cum cap. sequenti. Idem. Ex parte canonicorum Obrigensium nobis est intimatum, quod prior de Insula quendam parochianum suum post appellationem ad nos factam in sua ecclesia sepelivit. Unde, quoniam hoc ecclesiasticae disciplinae contrarium esse dignoscitur, et a rationis tramite penitus alienum, ut quis falcem mittat in messem alienam, fraternitati tuae per apostolica scripta praecipiendo Mandamus, quatenus praefatum priorem moneas et districte compellas, ut memoratis canonicis praedicti parochiani sui corpus restituat, et exinde pacifice et amicabilem conveniat cum eisdem, aut in praesentia nostra se non differat exhibere.“

²⁷⁸ Srov. BERNARD Antonie: La Sépulture en droit canonique. op.cit., 24.

²⁷⁹ c. 5; MANSI 24. 1100.

²⁸⁰ Tit. *de curat. offic.*, 31; MANSI 34. 648.

²⁸¹ c. 5, tamtéž, col. 1291.

²⁸² c. 24, tamtéž, col. 1502.

upřednostňování: „ne is honor detur pecuniis potius quam gratiis Spiritus sancti“; toto nařízení však nebývalo často aplikováno.²⁸³

Texty druhé skupiny stanoví, že laici by v podstatě neměli být pohřbeni v kostele bez souhlasu faráře. V tomto smyslu lze citovat ze synody v Angers (1279)²⁸⁴ a koncil v Tours z konce XVI. století (1583).²⁸⁵ Třetí skupina synod a koncilů, ze všech zdaleka nejdůležitější, tvrdí, že pro pochování v kostele je v zásadě nezbytné povolení biskupa či generálního vikáře. Do této skupiny náleží synoda v Cognacu (1255),²⁸⁶ ve Valencii (1262),²⁸⁷ v Nogaro (1303),²⁸⁸ v Marciac (1326),²⁸⁹ v Praze (1349),²⁹⁰ v Nantes (1481),²⁹¹ v Miláně (1576),²⁹² v Remeši (1583)²⁹³ a v Bordeaux (1583).²⁹⁴ Byly však výše uvedené zákony respektovány? Tvrdit, že ano, by bylo troufalé.

Přehled posledních vůlí z diecéze Salisbury odhaluje, že 65% testátorů před rokem 1379 předpokládalo pohřeb na církevním hřbitově. V 15. stol. požadovalo pohřbení v sakrálních prostorách 61%.²⁹⁵ Tento nárůst naznačuje, že hrobka uvnitř sakrálního prostoru si spíše než hrobka na přeplněném hřbitově déle zachovávala

²⁸³ HOFMEISTER Philipp: Das Gotteshaus als Begräbnisstätte, op. cit., 470.

²⁸⁴ c. 3, MANSI op. cit., 24. 309.

²⁸⁵ c. 18, MANSI 34. 849.

²⁸⁶ c. 39, MANSI 23. 876.

²⁸⁷ MANSI 23. 1051.

²⁸⁸ c. 8, MANSI 25. 113.

²⁸⁹ c. 22, MANSI 25. 784. V textu posledních dvou koncilů je uvedeno „sille licentia praelati et rectoris“. Výraz *praelati* označuje ve XII. století faráře (X, 1, 31, c. 3; X. 3, 6, c. 4), ale od druhé poloviny XIII. století náleží tento titul hodnostářům, biskupům či opatům klášterů. (X, 2,1, c. 2; 3,49, c. 4; 5,39, c. 25; 1,6, c. 40, 41, 44; VI°, 1,6, 3, § 5; Clem. 5, c. 1.)

²⁹⁰ Praga, 11.-12. novembris 1349: [42] [De hiis, qui debent in ecclesia sepeliri]

„Plebanus ecclesie vel ipsius vices gerens, si preter licentiam sui episcopi vel ipsius in spiritualibus vicarii defunctum intra parochialem ecclesiam presumpserit sepelire in penam unius sexagene grossorum pragensium ad fabricam cathedralis ecclesie applicandam incidat ipso facto. Et nihilominus per episcopum subiiciatur penitentie graviori, nisi is qui est sepultus fuisset presbyter vel patronus ecclesie aut alius ipsius ecclesie notabilis benefactor.“ PK 138. Překlad do českého jazyka a další ustanovení jiných pražských synod podrobněji v následující kapitole Přehled ustanovení pražských synod předhusitské doby.

²⁹¹ MARTÈNE Edmond, *De antiquis ecclesie ritibus libri*, Rouen 1700-1702, 1. III, 1015, reprint Olms (Hildesheim ed.), 1967-1969.

²⁹² 1. část., c. 13, MANSI 34, 201.

²⁹³ *De sepult.*, n. 5, MANSI 34, 698.

²⁹⁴ c. 30, tamtéž, 785.

²⁹⁵ Srov. DANIELL, Christopher, *Death and Burial in Medieval England 1066-1550*, London: Routledge, 1997, 96-97; BROWN, Andrew, D., *Popular Piety in Late Medieval England: The Diocese of Salisbury 1250-1550*, Oxford: Clarendon press, 1995, 93.

svou identitu a svůj význam, a to i v nepříliš honosných kostelech a navzdory vysoké ceně.²⁹⁶

Jednotlivé kostelní hroby nahradily kostelní krypty navrhované pro více osob, které se objevují i v českých a moravských zemích ve větší míře až od sklonku 15. století.²⁹⁷ Pro duchovní i světskou elitu se kostely staly otevřenou knihou jejich rodinné historie.²⁹⁸ Zajímavým způsobem se s otázkou uložení vlastního těla vyrovnávali příslušníci aristokracie, kteří opustili stranu pod jednou, avšak jejich rodová pohřebiště byla vázána na katolické kostely.²⁹⁹ Provozování krypty pod kostelem začalo být záležitostí konfese nikoli uzavřeného společenství. Duchovenské hroby však měly v řadě případů velmi blízko k problematice hrobů šlechtických, což platilo zejména s ohledem na olomoucké biskupy, kteří byli v pozdním středověku až na několik výjimek šlechtického původu.³⁰⁰

Určitou výjimkou byli cisterciáci, kteří alespoň v prvních stoletích své existence brali jednak velmi přísně klausuru, ale i reformní přísnost ve věci uměleckého vybavení. Pohřby ve svých kláštorech odmítali jednak pro rušení klauzury účastníky pohřbu, jednak nutností pořídit náhrobník v dlažbě kostela. To zase narušovalo soustředění mnichů v jejich kontemplaci a řádovou chudobu budováním honosných náhrobníků nebo epitafů. Proto od poloviny 12. století nesměl být v klášterním kostele pochován nikdo mimo krále, královnu, arcibiskupa nebo biskupa.³⁰¹ Ani pohřeb fundátora,

²⁹⁶ V pražském kostele Panny Marie Na Louži je doložen i poplatek za pohřeb do již existující hrobky. Srov. TEIGE Josef: Základy starého místopisu pražského (1437-1620) II., Oddíl I, díl II. Staré Město pražské, Praha 1915, čp. 56, č. 41, 49 (s odkazem na AHMP, § 1653, fol. 91), zápis z r. 1598: „... od p. *Falúna Kirchmeiera dítěte, kteréž pochováno v hrobě p. Jana Nerhofa, 2 k*“.

²⁹⁷ Srov. UNGER Josef: Objev pozdněgotické krypty v brněnském minoritském kostele, in: Pravěk (Nová řada) 8 (1999), 297 – 303, 298; WIEGANDOVÁ Lea: Další nálezy z kostela sv. Václava v Ostravě. Přehled výzkumů 1972, 92.

²⁹⁸ Kostel Tewkesbury Abbey v anglickém hrabství Gloucestershire byl doslova kolonizován rodinou Despenzerů. Jejich hrobky byly vybaveny dynastickým vzkazem pro příští generace ve formě zdobených skleněných pamětních desek, zatímco jiná část kostela byla vydlážděna náhrobníky zdobenými heraldickými dlaždicemi. Viz GREENE J. Patrick: Norton Priory: the archaeology of a medieval religious house, Cambridge: Cambridge University Press, 1989, 12-14, 124-3.

²⁹⁹ Od roku 1600 začal být uplatňován zákaz pohřbívat evangelíky např. v brněnském farním kostele sv. Jakuba a na přilehlém hřbitově. Srov. KRÁL Pavel: Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice 2004, 240-241; nově ŠRONĚK Michal: Pohřební ceremonie Petra Voka z Rožmberka a jejich konfesijní pozadí, in: Dalibor Prix - Jiří Roháček (edd.), Epigraphica & Sepulcralia I, Praha 2005, 201-215. V citovaných pracích další literatura.

³⁰⁰ ELBEL Petr: Testamentum meum de libris meis. Knihovna olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole (1454-1457) opět v centru pozornosti, in: KRUŠÍNSKÝ Rostislav (ed.): Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2005. Architektura knihy (forma, obsah a jejich tvar). Sborník z 14. odborné konference, Brno 2006, 85-119. Studie obsahují také edice testamentů a některých souvisejících dokumentů.

³⁰¹ Srov. POJSL Miloslav: Hrobka moravského markraběte Vladislava Jindřicha na Velehradě, in: Slovácko 10/11, 1968-1969, 86 – 96, 86; TÝŽ: Středověké sepulkrální památky bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě, in: Archaeologia historica 10 (1985), 423 -438, 425.

nespadal-li do jmenovaných společenských kategorií, neměl nárok na pohřeb v klášterním kostele. Ke kostelu přiléhaly, zejména na severní a východní straně, hřbitovy pro mnichy i světské donátory a příznivce kláštera. Významnější osoby mohly mít hrob v klášterním ambitu nebo výjimečně také v kapitulní síni.³⁰²

2.2.3 Přehled ustanovení pražských synod předhusitské doby

Nyní od obecných základů a předpokladů skočíme přes několik století k pokusu o postižení toho, v jakém stadiu bylo vytváření a uplatňování kánonů upravující pohřeb a hřbitov v úzkém časovém úseku a na malém teritoriu českých zemí, případně v jakých souvislostech k tomu docházelo a hlavně s jakými důsledky.

Na území pražské a olomoucké diecéze platila až do roku 1349 mohučská provinciální statuta, posléze pražská provinciální statuta.³⁰³ Samozřejmě, že tu statuta, stejně jako kdekoli jinde, respektovala obecný právní stav, který pro místní potřeby shrnovala a dotvářela. Veškerá provinciální statuta mohučských arcibiskupů ztratila v Čechách a na Moravě svoji platnost promulgací výlučné kodifikace Arnošta z Pardubic na provinciální synodě z 11. -12. listopadu 1349. Současně se mohučská statuta stala významným pramenem a základem pro většinu článků Arnoštových provinciálních statut, nová kodifikace vznikla v podstatě jako racionalizovaný výtah z mohučských konstitucí.

Synodami rozumíme shromáždění kleriků diecéze svolaná místním biskupem (výjimečně jeho zástupcem), jež projednávala otázky církevního života v nejširším smyslu; biskup předem určoval obsah synodálního jednání a na závěr ho shrnul do formy statutu publikovaného jeho jménem jako právně závazné diecézní normy.³⁰⁴ Metropolita využíval své pravomoci vydávat zákony s platností pro celou církevní provincii formou provinciálních statut.

Pražská synoda z roku 1308 zakazuje církevně trestaným nejen sloužit bohoslužby a vysluhovat svátosti, ale i předsedat církevním obřadům: „Pokud se nějaký presbyter tak opovážlivý dopustí toho, že v době interdiktu nebo v době pozastavení výkonu církevních obřadů nebo v případě, že zakazujeme před tváří samých zločinců slavit bohoslužbu, by ji vědomě slavil pro ně nebo za jejich přítomnosti nebo přijal v době

---

³⁰² Srov. POJSL Miloslav: Středověké sepulkrální památky bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě, op.cit., 426.

³⁰³ Souhrnně HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Synoden in der Diözese Prag 1280-1417, in: Partikularsynoden im späten Mittelalter, red. Nathalie Kruppa - Leszek Zygmier, Veroffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 219, Studien zur Germania Sacra 29, Göttingen 2006, 307-330.

³⁰⁴ PK 13.

interdiktu či pozastavení církevních obřadů někoho k církevnímu pohřbu pod trestem exkomunikace, který na něj tím skutkem chceme uvalit, ať je zbaven církevního benefícia či beneficií, pokud nějaká má, a ať je suspendován z vykonávání kněžství.“³⁰⁵

Synodální statuta z let 1329-1332 stanoví: „4. Rovněž opakovaně nařizujeme, aby si žádný nemyslel, že pohřbí v kostele někoho, pokud to není místní patron nebo někdo ustanovený v kněžské službě.“³⁰⁶

Provinciální sněm arcibiskupa Arnošta z Pardubic z roku 1349 nadto stanoví: „Pokud plebán kostela nebo jeho zástupce proti povolení jeho biskupa nebo vikáře pro věci duchovní pohřbí zemřelého ve farním kostele, upadá tímto skutkem do trestu pokuty 60 pražských grošů, která má být předána dílně katedrálního kostela. Nicméně je mu biskupem určeno těžší pokání, pokud ten, který byl pohřben, nebyl presbyter či patron kostela či jiný významný dobrodinec kostela.“³⁰⁷ Kratší verze provinciálních statut z roku 1349 (ex statutis provincialibus) v tomtéž c 42 stanoví obdobně: „Ať není ve farních kostelech pod pokutou 60 (pražských grošů) pohřben nikdo kromě kněží, patronů a význačných dobrodinců.“³⁰⁸

Výše zmíněná privilegovaná skupina věřících – patron, významný dobrodinec, ba i kněz - pokud někdo z nich zemřel v době, kdy byl stížen církevním trestem, byl mu „zakázán vstup do kostela, zemřel v době trvání tohoto interdiktu, nesmí být pohřben v kostele nebo na církevním hřbitově, neboť exkomunikace trvá (je účasten dřívější exkomunikace).“³⁰⁹ To je logický důsledek exkomunikace, protože „je-li někomu

---

³⁰⁵ Statuta synodalia (Praha, 20. července 1308): „[8] Quod si aliquis presbyter tam temerarius extiterit, quod interdicto vel cessacione durante vel in casu ergo, [quod] coram malefactoribus ipsis divina prohibemus officia celebrari, eis vel coram eis celebrare presumpserit vel interdicto vel cessacione durante aliquem seu aliquos ad ecclesiasticam receperit sepulturam, propter excommunicationis sententiam, quam eum ipso facto incurrere volumus, beneficio vel beneficiis ecclesiasticis, si que habet, eo ipso privatus et ab executione ordinum sit suspensus.“ PK 98.

³⁰⁶ Statuta synodalia (fragmentum), (oct. 1329-1332): „[4] [Item mandamus] renovantes, ut nullus in ecclesia quempiam presumat sep[elire nisi sit] aut patronus loci aut alias in sacerdocio constitutus .. quempiam sepelire presumat.“ PK 103.

³⁰⁷ Statuta provincialia, (Praga, 11.-12. novembris 1349): „[42] [De hiis, qui debent in ecclesia sepeliri] Plebanus ecclesie vel ipsius vices gerens, si preter licentiam sui episcopi vel ipsius in spiritualibus vicarii defunctum intra parochialem ecclesiam presumpserit sepelire in penam unius sexagene grossorum pragensium ad fabricam cathedralis ecclesie applicandam incidat ipso facto. Et nihilominus per episcopum subiiciatur penitentie graviori, nisi is qui est sepultus fuisset presbyter vel patronus ecclesie aut alius ipsius ecclesie notabilis benefactor.“ PK 138.

³⁰⁸ „c 42 Non sepeliantur sub pena unius sexagene in ecclesiis parochialibus nisi sacerdotes, patroni et notabiles benefactores.“PK 182.

³⁰⁹ Statuta provincialia, (Praga, 11.-12. novembris 1349): „[75] De clerico excommunicato vel interdicto vel irregulari celebrante. Talis etiam cui est ingressus ecclesie interdictus, si interdicto huiusmodi durante decedat, non debet sicut et communicarus excommunicatione maiori in ecclesia vel cimiterio ecclesiastico sepeliri.“ PK 156.

za života bráněno ve vstupu do kostela, je mu jako zemřelému odepřen křesťanský pohřeb.³¹⁰

Dále provinční statuta z roku 1349 požadují, aby nikdo nekonal současně bohoslužby za živé i za zemřelé v sedmý anebo výroční den.³¹¹ Že tento zvyk přežíval po celá desetiletí, svědčí i další podobné zákazy synod z 16. června 1384 a z 18. října 1390, která jej nazývá zlozvykem, neboť někdy se sloužilo až pět mší najednou, což vyburcovalo neúctu laiků a podporovalo chantivost kněží.³¹² Stejně byl zdůvodněn další zákaz z 16. června 1384 nezpívat mše za zemřelé místo slavné farní mše o nedělích a svátcích. Současně byl vydán i zákaz zpívat v době Velikonoc během mše za zemřelé velikonoční graduál *Christus resurgens*.³¹³

2.2.4 Reformace

Ze specificky právního pohledu, který musíme brát v úvahu, nepřinesl Tridentský koncil (1545-1563) žádnou změnu, pro celou právní úpravu pohřbívání znamenal pouze přechodné období. Rozchod s katolickým pojetím spásy, odmítnutí očištění a tím i aktivit pozůstalých ve prospěch spásy duše zesnulého však znamenalo hluboký zásah do tradičního propojení světa živých a mrtvých a tuto mezeru bylo nutno zaplnit.

Právě onen přesah solidárních skutků lásky až k zesnulým, který Luther smazal odmítnutím odpustků, představoval do popředí vystupující vrchol systému dobročinné lásky. To, co Luther nahlížel jako svévolnost papežství, které zapomnělo na Boží slovo,³¹⁴ vidí kanonické právo³¹⁵ jako odpověď na základní otázku naděje, mířící k budoucímu životu a prokazující dobrodiní i drahým zesnulým, kteří nedokončili svůj proces očišťování.³¹⁶ Reformátor Frith odmítl myšlenku, že

---

³¹⁰ Statuta provincialia, (Praga, 11.-12. novembris 1349): „[78] De penitentis et remissionibus [...] alioquin et vivens ab ingressu ecclesie arceatur et moriens christiana careat sepultura.“ PK 157.

³¹¹ Srov. Statuta Provincialia (Praha, 11.-12. listopadu 1349): De celebratione missarum [49], PK 141.

³¹² [12] PK 223; [4], tamtéž, 151.

³¹³ „[18] Též se nařizuje, aby v době velikonoční při mši za zemřelé nezpívali na místě graduálu *Christus resurgens*, ale aby sloužili mši za zemřelé obvyklým způsobem.“ „Item mandatur ne tempore paschali in missa defunctorum *Christus resurgens loco gradualis non decantent, sed missam defunctorum more solito perficiant.*“ PK 225.

³¹⁴ Srov. PROSPERI; Adriano: *Tribunali della coscienza. Inquisitori, confessori, missionari.* Torino 1996, 22-23.

³¹⁵ Srov. kán. 994 CIC 1983.

³¹⁶ Důsledkem odmítnutí odpustků je nejradikálnější popření očištění, které pochází od protestantů. Východní církve umisťují duše spravedlivých po celou dobu, která předchází univerzálnímu vzkříšení, do „podsvětí“, kam tyto duše nevyhnutelně sestupují prostřednictvím smrti. Srov. ŠPIDLÍK; Tomáš: *Věřím v život věčný. Eschatologie.* Praha: Velehrad-Roma: Refugium, 2007, 157. Zde i odkazy na další literaturu o očištění.

modlitby za mrtvé mohou být jakkoli prospěšné. Jediný způsob, jak očistit hřích bylo krví Ježíše Krista, který stál mezi Bohem a lidstvem. Byl to Kristus, a Kristus sám, který mohl spasit: kněží, modlitby, almužny, odpustky nebo jiné tradiční metody neměly na spásu duše žádný dopad.³¹⁷

Nezbývá než souhlasit s tím, že namísto duchovní péče o mrtvé a systému přímluvných modliteb se do centra protestantského pohřbu dostávají „živí“, tedy pozůstalí souvěrci, jež je možno při uložení mrtvého těla do země poučit slovem Božím a následováníhodným příkladem dobrého života a dobré smrti právě pohřbívaného člena komunity.³¹⁸

Pohřební kázání,³¹⁹ jímž Luther nahradil requiem, se tak dostává do samotného centra pohřbu, má význam útěšný a didaktický a směřuje (oslavou a dobrou vzpomínkou na zesnulého) k živým. Každé pastorovo kázání by mělo připravovat posluchače na to, že jednoho dne uslyší i pohřební kázání.³²⁰

Když Luther vyvěsil v roce 1517 na dveře zámeckého kostela svých 95 tezí, bylo uvnitř dobrých 19 000 relikvií.³²¹ Lutherovo načasování nebylo ani zdaleka náhodné. 31. říjen byl předvečerem svátku všech svatých, což znamenalo, že následujícího dne kostel navštíví rekordní počet návštěvníků. Vždyť i oficiální jméno zámeckého kostela zněl Kostel všech svatých. Jeho kritiku si tehdy vysloužila i přehnaná péče o pohřeb a hrob. Přesto měl nakonec Luther tři pohřby s konduktu, které trvaly týden, a jeho hrob byl vykopán před kazatelnou zámeckého kostela ve Wittenbergu.³²²

Reformační pohled na hodnotu křesťanské smrti byl vnitřně živý, docházelo k mnoha konverzím in articulo mortis, „žít jako protestant, zemřít jako katolík“ bylo jedno z hesel doby, ještě i úvahy kardinála Newmana v Apologia pro vita sua o rozdílech

---

³¹⁷ FRITH John: A Disputacion of Purgatorye, Antwerp, 1531, in: WRIGHT Nicholas Thomas (ed.): The work of John Frith, Abingdon: Sutton Courtenay Press, 1978, 196-197.

³¹⁸ PAVLÍČKOVÁ Radmila: Triumphus in Mortem, pohřební kázání nad biskupy v raném novověku, Bohumír Němec – Veduta, České Budějovice 2008, 17, 193.

³¹⁹ Srov. SLÁDEK Miloš: Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století. Literární archiv 27, 1994, 191-208; TÝŽ: Vítř jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze. Praha 2000, zejména 157-168; SVOBODA Milan: Pohřební kázání - jeden z pramenů poznání aristokratické společnosti. Ke společným vazbám šlechtických rodin na území dnešního Euroregionu Nisa. In: Časové úvahy 12 (2001), 35-53.

³²⁰ Srov. ALBRECHT Michael J.: Jsme žebráci. Martin Luther o umírání a smrti, Praha: Lutherova společnost, 2007, 13.

³²¹ Tamtéž, 61.

³²² Srov. tamtéž, 76-83.

mezi umíráním katolíků a protestantů jsou toho dokladem.³²³ Jiný případ nastal, když držitelé far nechtěli povolovat pohřby jinověrců ani na farních hřbitovech. Ze zápisů Angličana Fynese Morysona z konce 16. století vyplývá, že zemřeli cestující protestant v katolické zemi jako Itálie nebo Španělsko „... jeho tělo nespočine na hřbitově, ale zahrabou je někde při cestě.“³²⁴

V českých zemích se tak dělo protiprávně, jak dosvědčuje právní kniha Ctibora Tovačovského z Cimburka, podle níž byli kněží na Moravě, ať římské či kališnické církve, povinni křtít i pochovávat farníky bez ohledu na jejich vyznání.³²⁵ Podobně to mělo být i v Čechách po uzavření tzv. kutnohorského náboženského míru roku 1485.³²⁶ Ve skutečnosti tomu bylo často jinak, a to jak ze strany katolíků, tak i utrakvistů. Ostatně pražský kanovník a kronikář Pavel Zídek o tom již v druhé polovině 15. století napsal: „Leč ktos na poli jako hovado sejde a tu lehne nebo v některým pustým kostelíku, jenž jednu za rok jedna služba Boží bude.“³²⁷

Pozorný návštěvník katolického hřbitova pociťuje osobitou atmosféru rodinné intimity. Na některých protestantských hřbitovech se však hrobová místa obsazovala postupně podle pořadí úmrtí, takže se stávalo jen výjimečně, že by byli příbuzní, nebo dokonce manželé pochováni vedle sebe či v tom stejném hrobě. Ojediněle si manželský partner, vdova anebo vdovec, rezervoval sousední místo.³²⁸ V přesných zákrytech a řadách jiného protestantského hřbitova jsou všechny hroby stejné.³²⁹ Každé hrobové místo je opatřeno žulovým rámem obdélníkového tvaru a kamennou bílou deskou s nápisem. Starší hroby sice zarůstají břečťanem, ale podle záznamů na tabulkách u těch novějších je zřejmé, že i v současnosti se v jednotném stylu pohřbívání pokračuje. Úprava má připomínat, že předkové hlásící se k odkazu a ideálům protestantské Jednoty bratrské usilovali o soulad a rovnost i po smrti.

---

³²³ Srov. OSOLSOBĚ Petr: *Ars Moriendi*, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, *Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis*, C 49, Brno 2004, 99-118, 108.

³²⁴ BEJBLÍK Alois (ed.): *Fynes Moryson, Cesta do Čech*, Praha: Mladá fronta, 1977, 125.

³²⁵ UNGER Josef: *Pohřbívání v šestnáctém století*, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, *Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis*, C 49, Brno 2004, 41-48, 42.

³²⁶ MACEK Josef: *Víra a zbožnost jagellonského věku*. Praha 2001, 29.

³²⁷ URBÁNEK Rudolf: *České dějiny*. III/3. Věk poděbradský. Praha 1930, 776.

³²⁸ OBUCHOVÁ Viera, HOLČÍK Štefan: *Cintorín pri Kozej bráně*, Bratislava: Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2006, 18.

³²⁹ Hřbitov se nachází za obcí Opolany v okrese Nymburk u silnice směrem na Žehuň. Hřbitov postavili členové zdejšího sboru Českobratrské církve evangelické v roce 1899 z podnětu faráře L. B. Fikejze. Inspirací jim byl hřbitov bratrské církve v německém městečku Ochranowě, ležícím u hranic nedaleko Žitavy. Od roku 1958 je hřbitov ve správě obce. Návštěvníky hned upoutá uspořádání pohřebiště, jeho jednoduchost a prostota. Hřbitov byl v roce 1989 prohlášen za kulturní památku.

Doba reformace se projevila nejen v homiletice, pohřebním ritu a ve správě hřbitova,³³⁰ ale i v praxi pohřbívání v kostele. Šlechta v období reformace pohřbívala, pokud jí to poměry dovozovaly, i nadále v kostelech a kláštorech.

Utrakvistické víře odpovídaly spíše prosté náhrobníky bez portrétu zemřelého, jen s rodovým erbem. V 16. století se od tohoto zvyku postupně upouštělo a šlechta a bohatší měšťané si nechávali zhotovovat epitafy. Někdy si na hřbitově postavila šlechtická rodina i mauzoleum, jako například Bukůvkové roku 1592 v Postřelmově na severní Moravě.³³¹ Bratrští Žerotínové sídlící v Židlochovicích si vybudovali hrobku pod podlahou bratrského sboru založeného roku 1566.³³² V našem prostředí byla mimořádným počinem stavba pohřební kaple v areálu telčského zámku Zachariášem z Hradce v sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století, která, co se týče stavebního typu, vychází z francouzského královského prostředí, kde má analogie v kapli z Ambois. Po stránce výtvarné však ji vyzdobili italští umělci zvyklí zdobit pohřební kaple připojené k církevním stavbám.³³³

Existovala v českých zemích mimo protestanty další církev, která by se od církevního pohřbu a hřbitova záměrně chtěla distancovat? Byli to především moravští novokřtěnci, kteří pohřbívali svoje zemřelé na zvláštních hřbitovech nedaleko od svých dvorů z důvodu separace vůči katolíkům i protestantům.³³⁴ V jejich pohřebním ritu se projevila averze vůči katolíkům, smysl pro kolektivnost a také ona racionalita ve využívání času a prostoru, která na poli hospodářském vedla k jejich velkým úspěchům.

2.2.5 Raný novověk a osvícenství

Jako součást osvícenské politiky v oblasti medicíny na konci 18. stol. probíhala v západní Evropě kampaň za uzavření městských hřbitovů a ukončení pohřbívání v kostelech. V roce 1726 uveřejnil londýnský vikář Thomas Lewis traktát

---

³³⁰ V Německu a Švýcarsku byl pohřební ritus zpracován v období reformace např. v ILLI Martin: *Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Kirchhof in der vorindustriellen Stadt.* Zürich 1992; DESCOEUDRES Geirges (ed.): *Sterben in Schwyz. Beharrung und Wandlung im Totenbrauchtum einer ländlichen Siedlung vom Spätmittelalter bis in die Neuzeit.* Basel 1995.

³³¹ DOUBRAVSKÝ Zdeněk: Bukůvkové a jejich renesanční hrobka v Postřelmově. *Postřelmov* 2000.

³³² KRÁL Adolf Bunny: Nálezy ze žerotínské hrobky v Židlochovicích, in: *Jižní Morava* 5 (1969), 58-79, 61-64.

³³³ KORČÁKOVÁ Veronika: Ikonografický program pohřební zámecké kaple Všem svatých v Telči, in: *Průzkumy památek* 8/1 (2001), 21-36.

³³⁴ Srov. UNGER Josef: *Wiedertäuferfriedhöfe in Südmähren*, in: *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 7 (1991), 129-132: „Na jižní Moravě se podařilo lokalizovat celou řadu těchto hřbitovů, pro něž je charakteristická chaotická orientace, velká hustota hrobů a absence jakýchkoliv předmětů s výjimkou špendlíků z barevného kovu a háčků se záponkou.“ *Tamtéž*, 130.

s výstižným názvem Kostely nejsou márnice,³³⁵ ve kterém tvrdil, že kromě křesťanů všechna jiná náboženství dbala na to, aby své mrtvé pohřbívala důstojně na čestná místa. Toto pojednání odráží sympatie vyššího kléru k zákazu pohřbívání v kostelech a jejich obavy o znesvěcení posvátných míst ukládáním lidských pozůstatků do jejich interiérů v době morové nákazy (která v době napsání traktátu decimovala Marseille). Londýnské kostely byly po roce 1712 postavené v souladu se zákonem *O padesáti nových kostelech*, který standardizoval výstavbu kostelních krypt jako jejich povinnou výbavu.³³⁶

2.2.6 Pochovávání kleriků

Řada ustanovení řádových rituálních v raném novověku se týkala přípravy hrobu, a to na společném hřbitově bratří, v kapitule, pokud šlo o hrob opata, a v kostele v případě biskupa.³³⁷ Poměrně malá pozornost je v jednotlivých provinciálních svodech konsvetudinářů věnována místu pochování zesnulého. Pochovávání jezuitů v řádovém kostele, nejčastěji v jeho kryptě, bylo asi takovou samozřejmostí, že ho zmiňuje jen rakouský konsvetudinář.³³⁸

Na Moravě až zřízení brněnského biskupství roku 1777 znamenalo zřízení biskupské krypty na ose lodí chrámu sv. Petra a Pavla, kam byli moravští biskupové pohřbíváni jako výjimka i po státním zákazu pohřbívání v interiérech kostelů.³³⁹ Ani na hřbitovech nebyly povolovány hrobky vrchní, nadzemní, neboť od dvorského dekretu ze dne 23. 8. a 13. 9. 1784, č. 2951, se v českých zemích mělo pohřbívat pouze do země. Jako příklad výjimky z těchto zákonných ustanovení uveďme stavbu

---

³³⁵ *Churches no Charnel-Houses: being An Enquiry into the Profaneness, Indecency, and Pernicious Consequences to the Living, of Burying the Dead in Churches and Churchyards*, cit. z JENNER Mark: *Death, Decomposition and Dechristianisation? Public Health and Church Burial in Eighteenth-Century England*, in: *English Historical Review* 120 (2005), 615-632.

³³⁶ *Fifty New Churches Act*, cit. z COX Margaret: *Life and Death in Spitalfield 1700-1850*, York: CBA, 1997, 251.

³³⁷ Kupříkladu *Rituale cisterciense 1721*, Liber V, De Cura Infirmorum & Mortuorum, 306-382. Dále srov. ZDICHYNEC Jan, KUCHAROVÁ Hedvika: *Poznámky k pohřebním rituálům u cisterciáků v raném novověku ve srovnání s rituály premonstrátského řádu*, in: HOLÝ Martin, MIKULEC Jiří (edd.): *Církev a smrt*, Praha: Historický ústav, 2007, 209-228, 219.

³³⁸ VALENTOVÁ Kateřina, ČERNÝ Karel: „Imponuntur omnes in tumbam“, *Smrt a pohřeb ve světle jezuitských konsvetudinářů*, in: HOLÝ Martin, MIKULEC Jiří, (edd.): *Církev a smrt*, op. cit., 245-264, 248.

³³⁹ Podle vládního cirkuláře ze dne 9. 4. 1751, o zákazu pohřbívání v kostelech.

nadzemní Schwarzenberské hrobky v Třeboni, která od roku 1877 nahradila knížecí rodině zaplněnou rodovou hrobku ve hřbitovním kostelíku sv. Jiljí.³⁴⁰

Orientace hrobů duchovních pohřbených v kostele se až do 16. století v podstatě shodovala s orientací chrámu a hrobů ostatních pohřbených - a to tak, že v podstatě dodržovala směr západ - východ. Skutečností ovšem je, že z období raného středověku žádné nařízení o orientaci pohřbeného těla neznáme a tato praxe je kodifikována až ve 13. stol. Např. již zmiňovaný Guillaume Durand upřesňuje, že pohřbený má být uložen hlavou k západu a nohama k východu, jako by se touto polohou modlil a dosvědčoval, že je připravený pospíchat od západu k východu: „Debet autem quis sic sepeliri ut, capite ad occidentem posito, pedes dirigat ad orientem, in quo quasi ipsa positione orat et innuit quod promptus est ut de occasu festinet ad ortum....“³⁴¹ Od 16. století se prosazovalo pohřbívání duchovních opačně tak, aby zemřelý kněz i po smrti byl obrácen tváří k věřícím.³⁴²

2.2.7 Vyjádření interpretační komise z 16. října 1919

Již před účinností CIC 1917 bylo ke zřízení rodinné hrobky na římskokatolickém hřbitově v českých zemích zapotřebí podle oznámení arcibiskupské konsistoře v Praze i schválení konsistoře.³⁴³ Podle vyjádření interpretační komise ze dne 16. října 1919³⁴⁴ nebylo v CIC 1917 zakázáno uchovávat mrtvá těla v kryptových komorách nebo pod dlažbou kostela, pokud to nebyla místa, určená pro konání veřejných církevních bohoslužeb. V nutných případech se dovolilo umístit tělo pod dlažbou, nejméně však jeden metr od oltáře. Jestliže se pod oltářem již hrob

³⁴⁰ Soudobý Ústavní soud se z tohoto důvodu neztotožnil s hodnocením odvolacího soudu, že stavba hrobky není věcí ryze osobní, resp. rodinné povahy. Naopak z provedeného dokazování vyplynulo, že motivem stěžovatelčiných předků, resp. právních předchůdců k vystavění hrobky byl nedostatek hrobových míst v přilehlém kostele sv. Jiljí, kam byli členové rodu Schwarzenbergů pohřbíváni, a přijetí nových hygienických předpisů, které vyžadovaly oddělení hrobky od prostoru kostela. Nelze proto akceptovat názor, že hrobka není stavbou funerální, nýbrž v podstatě stavbou sakrální. Naopak primárním účelem této stavby bylo vytvoření nového a dobovým veřejnoprávním předpisům odpovídajícího místa k ukládání ostatků členů rodiny, a teprve sekundárně toto místo plnilo roli sakrální (původně pro účely pohřebního obřadu a posléze obřadů pro širší okruh místních farníků), což je z dobového hlediska zcela logické. Podle Ústavního soudu proto stavba hrobky je místem, na které se vztahuje pietní ochrana, která – jak vyloženo shora – je součástí práva na rodinný život stěžovatelky. Srov. nález Ústavního soudu ze dne 7. ledna 2009, sp. zn. I. ÚS 2477/08, čl. 47.

³⁴¹ DURAND Guillelmi: *Rationale divinatorum officiorum*, op. cit., odst. 35, 99.

³⁴² UNGER Josef: *Pohřbívání v šestnáctém století*, op. cit., 41-48, 45.

³⁴³ z 30. června 1870, č. 4272, uveřejněného v ordinariátním listě z roku 1870, 54. Viz Nejvyšší správní soud, Pramen: [Boh. A 1199/44 (1267/41)], vydaný dne 25.02.1944, Evidenční číslo v ASPI: 13080 (JUD), <http://spcp.prf.cuni.cz/judikat/boh/1199-44.htm> (2.10.2007).

³⁴⁴ AAS 11 (1919), 478; *Codicis Iuris Canonici interpretationes authenticae seu responsa a Pontificia Commissione ad Codicis canones authentice interpretandos annis MCMXVII-MCMXXXV data et in unum collecta atque Romanorum Pontificum actis et R. Curiae decisionibus aucta*, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticani, 1935, 65.

nacházel, bylo nutné nad ním vyzdít dvojitou klenbu, jinak na takovém oltáři nebylo dovoleno sloužit mši svatou. Šlo o důkladnou kasuistiku CIC 1917,³⁴⁵ která se v praxi projevila především v sakrální architektuře, v plánech nově budovaných kostelů, ve kterých se s pohřbíváním pod jejich dlažbou zpravidla již nepočítalo.

2.2.8 CIC 1983

Platný kodex kanonického práva, který upravuje pohřbívání *intra muros ecclesiae* v titulu *De ceometeria*³⁴⁶ stejně jako sekulární právní úprava v ČR, nepřipouští možnost pohřbení lidských pozůstatků do země mimo hřbitovy, ledaže jde o hroby v kostelech³⁴⁷ pro omezenou skupinu: papežové, kardinálové a diecézní (i emeritní³⁴⁸) biskupové nebo o hřbitovy v soukromém vlastnictví. Kán. 1239 § 2 CIC 1983 zakazuje pod oltář uložit tělo zemřelého, jinak na něm není dovoleno sloužit mši.³⁴⁹ Na druhé straně předchozí kán. 1237 § 2 doporučuje podle staré tradice církve a liturgických knih vložit do oltáře relikvie.³⁵⁰ Z těchto dvou ustanovení logicky vyplývá, že CIC 1983 jasně rozlišuje, stejně jako zákon o pohřebnictví,³⁵¹ mezi mrtvým lidským tělem do pohřbení a zetlelými lidskými ostatky po pohřbení. Jistě nelze vyloučit, že se pevný nebo přenosný oltář nachází nad již zetlelými lidskými ostatky, které byly uloženy do země ještě před zřízením oltáře. Takovou situaci lze považovat za legální.

Právní osoby nebo rodiny mohou mít podle CIC 1983 zvláštní hřbitov nebo vlastní hrobku, které mají být podle úsudku místního ordináře žehnány (benedikovány).³⁵² Kodex předpokládá partikulární zákon k ochraně posvátného charakteru hřbitova, aby se posvěcený hřbitov ve vlastnictví obce nebo fyzických osob nepoužil ke světským nebo jiným než vlastním účelům.³⁵³

³⁴⁵ Srov. CORIDEN James A., GREEN Thomas J.; DONALD E. Heintschel (ed.): *The Code of Canon Law*, op. cit., 852.

³⁴⁶ Kán. 1242 CIC 1983. Kodex převzal původní kánon 1205 § 2 v CIC 1917 a vypustil v něm lidské pozůstatky „opatů nebo prelátů nepřislušejících k žádné diecézi a královských osob.“ Nabytá práva jednotlivých královských osob na pohřbení v kostele před účinností CIC 1983 zůstávají v platnosti. Srov. REINHARDT Heinrich J. F.: *Kirche als Begräbnisstätte*, op.cit., 1242/1.

³⁴⁷ nebo v kostelních kryptách vyhrazených pro veřejné bohoslužby, srov. CORIDEN James A.: *The Code of Canon Law*, op. cit., 852.

³⁴⁸ Pomocní biskupové toto právo nemají. Pouze papež a kardinálové mají dosud neomezenou výjimku z kanonického zákazu pohřbívání v kostelech, takže si můžou za místo k pohřbení vybrat jakýkoli kostel. Srov. tamtéž.

³⁴⁹ „Subtus altare nullum sit reconditum cadaver; secus Missam super illud celebrare non licet.“

³⁵⁰ „Antiqua traditio Martyrum aliorumve Sanctorum reliquias sub altari fixo condendi servetur, iuxta normas in libris liturgicis traditas.“

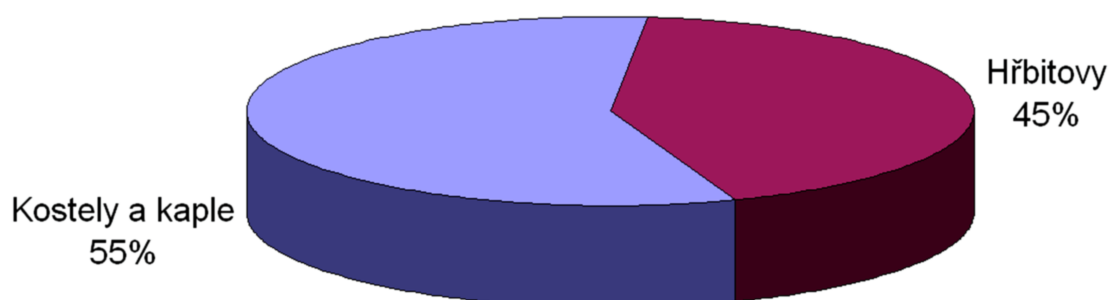
³⁵¹ Srov. § 2 ZP.

³⁵² CIC 1983 kán. 1241 § 2. Toto ustanovení je v přímém rozporu s ustanovením § 2 písm. c) ZP.

³⁵³ Kán. 1171 CIC 1983.

Následující graf ukazuje podíl církevních hřbitovů na celkovém počtu kanonických posvátných míst v ČR. Sakralizace krajiny se mj. také projevuje zatím ještě malou výstavbou nových pohřebišť nebo přeměnou odsvěcených kostelů a kaplí na stavby výhradně k pohřebním a hřbitovním účelům.³⁵⁴ Díky spolupráci krajských úřadů v databázi neveřejných pohřebišť přibývají údaje o provozovaných kolumbárijních zdech ve sborových budovách církve čs. husitské a v přilehlých stavbách evangelických chrámů.³⁵⁵

Graf 1: Posvátná místa v Česku dle CIC 1983³⁵⁶

Kanonický zákaz pohřbívat mrtvé lidské tělo v kostele se týká i pohřbení pouhé jeho části nebo uložení popela, včetně urny³⁵⁷ a taktéž nedovoluje umísťovat v kostele nové náhrobníky.³⁵⁸ Svatostánek nesmí mít formu hrobu či pohřební schránky.³⁵⁹ Platný Kodex kanonického práva vytvořil v otázce hrobů *intra muros ecclesiae* velký prostor pro partikulární právo a úsudek místního ordináře. To naznačuje už změna

³⁵⁴ Zřídít obřadní síň nebo rozšířit hřbitov lze i z vnitřních zdrojů, např. jedinečná pohřební síň vznikla z farního kostela sv. Jiljí v Milevsku, nové kolumbárium vzniklo nedávno ze hřbitovně nefunkční kaple na hlavním hřbitově v Plzni.

³⁵⁵ Např. Husův sbor v Havlíčkově Brodě provozuje kolumbárium v suterénu kostela se samostatným vstupem o rozloze 240 m² s kapacitou 580 schránek. Zaslát údaje o provozovaných hrobech v kostelech je možné elektronicky na adresu KTF UK dabaze@pohrebiste.cz. Kvalifikovaný odhad počtu provozovaných pohřebišť (veřejných i neveřejných) v kostelech se pohybuje okolo čísla 50. Výsledky tohoto výzkumu jsou zveřejňovány v mapových službách portálu veřejné správy, www.portal.gov.cz.

³⁵⁶ Místa se stávají podle kán. 1205 CIC 1983 posvátnými místy jejich žehnáním a zasvěcením; validita jakékoli statistiky v této oblasti je proto výrazně omezená. Tento vlastní graf vycházel z těchto dat: 7 137 římskokatolických kostelů a kaplí, stav k 1. 1. 2003, viz Náboženská situace v ČR v současnosti, statistické podklady, (práce sněmovní komise č. 2 mezi 1. a 2. zasedáním Plenárního sněmu katolické církve v ČR), Praha 2005, viz <http://snem.cirkev.cz/download/Statistiky%20studijn%ED>. doc (5. 3. 2007); 5 354 církevních hřbitovů (tj. včetně obecních, ale vyjma hřbitovů židovských a nekatolických) stav k 2. 11. 2006 viz Vojtěch ELIÁŠ, KOTRLÝ Tomáš, Přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v ČR, Praha: Vyšehrad 2006, 17.

³⁵⁷ AAS 20 (1928), 261-264.

³⁵⁸ Srov. CORIDEN James A., *The Code of Canon Law*, op. cit., 852.

³⁵⁹ LID 141. Při zmiňování místa, kam byla Nejsvětější svátost uložena, je nutné vyhýbat se označení „hrob“. Má být upraveno tak, aby nepůsobilo jako místo určené k pohřbení.

názvu samotného titulku v Kodexech kanonického práva ze *sepultura ecclesiastica*³⁶⁰ *na exequiae*.³⁶¹ Význam pojmu *exequiae* zdůrazňuje rity, které pohřbení do hrobu obklopují, nikoli způsob a místo pohřbení samo o sobě.

2.2.9 Konfesní úprava v českých zemích

Vzácné obrazy, sochy, malby, architekturu, liturgické předměty - to vše nám v českých a moravských kostelech chrání církev ve spolupráci s památkáři. Dohled nad tím, co zazní v posvátné budově určené pro veřejnou bohoslužbu, je také bedlivě zachován.³⁶² K vnitřním církevním záležitostem je však nutné počítat i zřizování a provozování hrobových míst uvnitř kostelů, kaplí a klášterů (ambity, rajske dvory, kapitulní síně).³⁶³

V rámci této mimořádné funkce sakrálního objektu římskokatolické církve je dost nesnadné zůstat lhostejný k současné obnově pohřbívání v šlechtických kostelních hrobkách.³⁶⁴ Jak dále ukážeme, vnitřní předpisy některých řeholních a nekřesťanských náboženských společností ani neumožňují ukládání lidských pozůstatků a zpopelněných lidských ostatků na veřejném pohřebišti.

Jde dále i o otázku, zda sekulární české zákonodárství nestojí v cestě schválení požadovanému vnitřními církevními předpisy, t. j. zda dnešní zákonodárství takové schválení nezakazuje nebo zda ho nepovažuje za nutné. Jen za takového stavu by bylo možné mluvit o zásahu do jinak autonomní sféry církve, který v tomto směru samosprávu církve vylučuje nebo neuznává.

Jak ukážeme na příkladu pohřbívání lidských pozůstatků diecézních biskupů římskokatolické církve, pokud příslušná biskupská krypta v sídelním kostele není součástí veřejného nebo neveřejného pohřebiště, české zákonodárství naopak takové

---

³⁶⁰ Srov. CIC 1917, Titulus XII. De sepultura ecclesiastica. Kán. 1203-1242.

³⁶¹ Srov. CIC 1983, Titulus III. De exequiis ecclesiasticis. Kán. 1176-1185.

³⁶² Srov. Prováděcí směrnice ČBK k instrukci *Koncerty v kostelích*, in: *Kongregace pro bohoslužbu a svátosti, Koncerty v kostelích*, červená řada dokumentů ČBK, Praha 1995, 13-21.

³⁶³ Srov. KOTRLÝ Tomáš: *Pohřbívání v kostele*, in: *Revue pro církevní právo* 3 (2007), 232-250; TÝŽ: *Pohřbívání v současných českých kostelech*, in: *Akord, revue pro literaturu, umění a život*, roč. XXVII, č. 3-6, Brno 2007, 146-208.

³⁶⁴ Soudobé veřejné uložení kosterních ostatků pod dlažbou kostela proběhlo například dne 18. března 1999 v kostele sv. Tomáše v Brně. Mši celebrou Mons. brněnský biskup Vojtěch Cikrle. Ještě před touto bohoslužbou byly ostatky moravského panovníka Jošta Lucemburského od 13. 00-15. 00 hodin ve svatotomášském kostele vystaveny a celá akce byla zpřístupněna široké veřejnosti. Srov. MARÁZ Karel: *Popis barokního i současného otevření hroby Jošta Lucemburského v kostele sv. Tomáše v Brně*, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis*, C 49, Brno 2004, 135-143, 142.

schválení požaduje, i když by ho podle církevních předpisů v případě zemřelého diecézního biskupa vůbec nebylo třeba.³⁶⁵

2.2.9.1 Neveřejné pohřebiště

V ustanovení § 3, v podstatě mimo vymezení základních pojmů, zákon o pohřebnictví, stejně jako slovenská právní úprava,³⁶⁶ přejímá kanonickou normu,³⁶⁷ která je určena pouze církvím nebo náboženským společenstvem, jejichž vnitřní předpisy neumožňují ukládání lidských pozůstatků a zpopelněných lidských ostatků na veřejném pohřebišti, přičemž tuto skutečnost musí církev a náboženské společnosti před zřízením nového neveřejného pohřebiště prokázat krajskému úřadu.

Také díky židovské náboženské společnosti, na jejíž hřbitovy se vztahovalo jedno z ustanovení přemyslovských privilegií již z roku 1255 a církevních z roku 1349,³⁶⁸ se ukázala *lacuna iuris* před vydáním ZP, totiž absence právního předpisu, upravujícího institut neveřejného pohřebiště. Zřizování a provozování hrobových míst v kostelech je tímto ustanovením upraveno všeobecně; v jednotlivostech, ať již jsou tato místa omezena na osobu toho, kdo je zřídil, nebo jsou-li rodinnými hroby³⁶⁹ naopak předpokládá existenci příslušných církevních předpisů a vlastního řádu pohřebiště. Kostelní kryptu lze zřídit výhradně na návrh registrované církve na pozemku v jejím vlastnictví.

Z dílčích závěrů probíhajícího výzkumu katedry pastorálních oborů Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (od roku 2004) vyplývá, že

---

³⁶⁵ Kán. 1242 CIC 1983; kán. 874 § 3 CCEO 1990.

³⁶⁶ § 17 zákona č. 470/2005 Z. z. z 23. 9. 2005 o pohřebnictví.

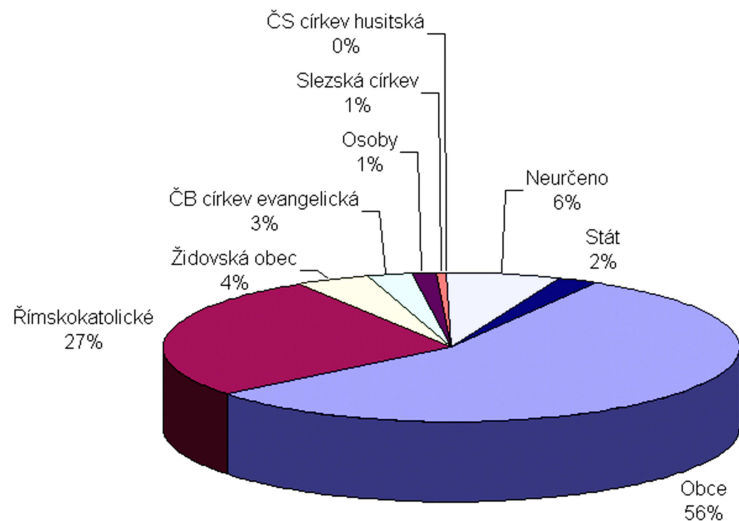
³⁶⁷ CIC 1983, kán. 1241; CCEO/1990, kán. 874 § 4. Srov. např. ustanovení hl. V. § 6 platné řádové konstituce konventu Řádu rytířů Kristových: „Socii ordinis eorumque necessarii proximi in sepulcra propria (hypogea, conditoria) sepeliantur, legibus atque valetudinibus regulis servatis. Vide etiam CIC, Can. 1241, §-2“, viz Provozní řád neveřejného pohřebiště České provincie Řádu rytířů Kristových, archiv Konventu a provinční správy, Zámek 1, Stránecká Zhoř (Příloha této práce.)

³⁶⁸ Ex Statutis Provincialibus Anni 1349: „Ať však nejsou při jejich náboženských svátcích a na hřbitovech [židé] obtěžováni (rozrušováni).“ „In suis tamen religiosis festivitatibus et cimiteriis non perturbentur.“ PK 184; Statuta provincialia (Praha 11.-12. listopadu 1349), Vacat [De Iudeis] [68], PK 153.

³⁶⁹ Rodinným hrobem je hrob zajištěný pro určitou rodinu na dobu delší než je doba tleci. Srov. Nejvyšší správní soud, Pramen: [Boh. A 11049/34 (1688/34)] vydaný dne 07.02.1934, Evidenční číslo v ASPI: 12034 (JUD), <http://spcp.prf.cuni.cz/judikat/boh/1199-44.htm> (2.10.2007).

z celkového počtu 5799 pohřebišť v ČR je nezrušených neveřejných pohřebišť pouze 125, nepočítáme-li 397 hřbitovů židovských.³⁷⁰

Graf 2: Hřbitovy v Česku podle vlastnictví v roce 2006³⁷¹

Vysoký počet a různorodost neveřejných pohřebišť velmi dobře vyjadřuje charakter české religiózní krajiny.³⁷²

2.2.9.2 Neveřejné pohřebiště v kostele

Na Ministerstvo pro místní rozvoj (MMR), které je od roku 2000 ústředním orgánem státní správy v oblasti pohřebnictví,³⁷³ proběhlo v červnu 2007 vnitřní připomínkové řízení iniciované písemnou žádostí odboru církví Ministerstva kultury. Šlo o tvorbu

³⁷⁰ Srov. ELIÁŠ Vojtěch, KOTRLÝ Tomáš (a kol.): Přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v ČR, 1. vydání, Praha: Vyšehrad 2006., 15 a 17. Vysoký počet nezrušených oddělených hřbitovů pro příslušníky dnes již zaniklých židovských diaspor ukazuje, jak výrazně se do primárního zakládání pohřebišť kdysi promítala v našem prostředí rozrůzněnost populace.

³⁷¹ Vlastní graf: zdroj ELIÁŠ Vojtěch, KOTRLÝ Tomáš (a kol.): Přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v ČR, 1. vydání, Praha: Vyšehrad 2006. Celkem bylo zjištěno 9 typů vlastníků pohřebišť (řazeno podle četnosti): obecní, římskokatolické, městské, vlastník nezjištěn, židovské, evangelické (Českobratrská nebo Slezská církev), soukromé (uvádíme i jména právnických a fyzických osob), státní, husitské (Církev československá husitská). Posledně jmenovaná církev sice vlastní jen pár rakvových hřbitovů, ale desítky kolumbárií uvnitř svých chrámů.

³⁷² Srov. HAVLÍČEK Tomáš, HUPKOVÁ Martina: nepublikovaný výzkumný projekt GA AV č. IAA701110701 s názvem: „Diferenciace proměn religiózní krajiny Česka v transformačním období“ katedry sociální geografie a regionálního rozvoje při PŘF UK v Praze, blíže viz www.religion-landscape.cz (14.11.2007).

³⁷³ Podle usnesení vlády ČR č. 218 ze dne 28. února 2000 a podle následně novelizovaného ustanovení § 14 odst. 1 zák.č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČSSR, ve znění pozdějších předpisů.

návrhu oficiální odpovědi veřejné správy na dotaz Studentské iniciativy za záchranu kostela sv. Michaela archanděla na Starém Městě v Praze na otázku, zda může být kostel neveřejným pohřebištěm.³⁷⁴ Podle stanoviska odboru legislativně právního MMR ze dne 29. června 2007, které se odvolává na blíže nespecifikovaný kanonický zákaz pohřbívání v kostelech, krypty v kostele sv. Michaela archanděla na Starém Městě v Praze, v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha³⁷⁵ a v kostele Všech svatých na Pražském hradě, nejsou neveřejnými pohřebišti. Nesplňují podle ministerských právníků jeho znaky stanovené v § 3 ZP. Výraz „neveřejné pohřebiště v kostele“ se stal do jisté míry neurčitý.

Neveřejné pohřebiště v kostele není jednoúčelovou funerální stavbou, jak je tomu v případě solitérních hrobek významných či majetných osob. Typologicky se jedná o sakrální stavbu, která má dispozičním uspořádáním všechny podstatné části kostela či kaple (presbyterium, loď, chor, sakristie), které k tomu účelu také byly od dokončení využívány. Samotné hrobky bývají polozapuštěnými suterénními součástmi stavby jako krypty. Toto pojetí je standardní u všech sakrálních staveb, kde se vedle bohoslužebných účelů rovněž pohřbívalo. Příkladem je naprostá většina městských a klášterních kostelů a kaplí.

Provozování kostelní krypty, do které se dosud nepřestalo pohřbívat, musí být povoleno registrovanou církví. Na její žádost i příslušným krajským úřadem, v jehož obvodu hodlá církev toto neveřejné pohřebiště zachovat nebo zřídit (srov. § 3 ZP). Církev předloží krajskému úřadu vnitřní předpisy, které jí neumožňují ukládání lidských pozůstatků nebo zpopelněných lidských ostatků na veřejném pohřebišti, schválený řád neveřejného pohřebiště, upravující zejména způsob pohřbívání, a vyžádá si jeho stanovisko. Stanovisko krajského úřadu je jedním z podkladů pro vydání příslušného územního rozhodnutí.

Provozování neveřejného pohřebiště nesmí ohrozit veřejné zdraví a podléhá státnímu zdravotnímu dozoru podle zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví. Veřejné nebo neveřejné pohřebiště lze zřídit na návrh registrované církve nebo náboženské společnosti na pozemku v jejich vlastnictví na základě územního rozhodnutí a následného stavebního povolení, je-li podle zvláštního právního

---

³⁷⁴ Viz KŘÍSTEK, Adam, SNOPEK, Lukáš, nepublikovaný dopis ze dne 21. května 2007 ve věci *Dotaz na právní názor ve věci pohřebišť v sakrálních stavbách* adresovaný ředitelce odboru církví Ing. Pavle Bendové, archiv MMR.

předpisu vyžadováno; dotčenými orgány jsou vždy také krajská hygienická stanice a vodohospodářský orgán.

2.2.9.3 Řád neveřejného pohřebiště v kostele

Kdo a za jakých podmínek bude pohřben v kostele, o tom dnes rozhoduje provozovatel tohoto pohřebiště, který se ve své činnosti musí řídit schváleným řádem pohřebiště. Nositelem hřbitovního práva je na takovém pohřebišti dotyčná církev resp. náboženská společnost, jíž také přísluší schválení řádu pohřebiště. Dozor nad touto činností církve a náboženské společnosti vykonává podle § 28 ZP územně příslušný krajský úřad, který rovněž vymáhá splnění uložených povinností.

Pro neveřejná pohřebiště platí obdobně jako pro veřejná, že dno hrobu musí ležet nejméně 0,5 m nad hladinou podzemní vody (další podmínky viz § 22 odst. 1 až 5 ZP), neuplatní se 0,3 m boční vzdálenost mezi hroby a dále se uplatní případy vedoucí k zákazu pohřbívání. Na neveřejná pohřebiště se nevztahuje § 22 odst. 6 ZP, tj. pokud jsou lidské ostatky uloženy v kostelní hrobce, je vždy k jejich přemístění, přestože nemá být rakev otevřena, třeba souhlasu krajské hygienické stanice. Další způsob ukládání lidských pozůstatků, pokud jde o druhy rakví, stavbu a údržbu krypt a úpravu zemřelých lze pokládat za vnitřní záležitosti církve, pokud to tak má upraveno v řádu svého pohřebiště.

Poněvadž české zákonodárství nepředepisuje žádná určitá pravidla pro publikaci řádu neveřejného pohřebiště, postačí, jsou-li uveřejněny na vývěsce kostela nebo přímo před kostelní kryptou. V případě nutnosti uzavřít neveřejné pohřebiště je vhodné umístit v kostele na viditelném místě oznámení o uzavření hrobky.

Řád veřejného nebo neveřejného pohřebiště v kostele by měl např. stanovit, že kolumbárijní zdi (ne nadarmo se jím říká posmrtné paneláky) nemají být budovány uvnitř budovy kostela, ale ve stavbách k němu přilehlých, např. v portiku, krytých sloupových halách, průchodu, rampě, lávce či podél cest a chodníků okolo kostela.³⁷⁵ Dále by měl řád určit, za jakých podmínek je povoleno exhumovat lidské ostatky a stanovit výši pokuty za jejich nesplnění. Např. V anglikánské církvi lze získat povolení k exhumaci již zetlelých lidských ostatků v kostele pouze od konzistorního

---

³⁷⁵ Ze 27 biskupů po založení pražského biskupství v r. 997 je v katedrále pohřbeno 17 biskupů a ze 35 arcibiskupů tam odpočívá 21 arcibiskupů. Naposledy byly pohřbeny v pražské katedrále před 15 lety lidské pozůstatky kardinála Tomáška (tj. před účinností ZP).

³⁷⁶ Srov. HENCHAL Michael J.: Cremation: Canonical Issues, in: The Jurist 55 (1995), 281-298, 290.

soudu na základě písemné žádosti, což snižuje počet antropologických výzkumů těchto lidských ostatků.³⁷⁷

2.2.9.4 Kostel - záruka pietní ochrany zemřelého?

Pieta je zákonem o pohřebnictví definována jako takový způsob zacházení s lidskými pozůstatky, který by nebyl újmou ani pro živou osobu s výjimkou nezbytných zdravotně hygienických opatření.³⁷⁸ Právní zárukou pietní ochrany zemřelého v kostele je úkon, na jehož základě dochází k uložení lidských pozůstatků do kostelní hrobky. V daném případě nelze uplatnit ustanovení o nájmu hrobového místa,³⁷⁹ neboť jde o vztah tzv. na věčné časy, tj. na dobu trvání „hřbitova“ – kostela. Podle ustanovení § 3 a § 17 ZP hrob v kostele lze zřídit nebo do něho pohřbít lidské pozůstatky pouze za předpokladu, že je toto hrobové místo součástí pohřebiště.

ZP v zásadě nepřipouští možnost pohřbu lidských pozůstatků mimo veřejná pohřebiště, ledaže jde o pohřeb do neveřejných pohřebišť církví a náboženských společností (včetně řeholních) a neveřejných pohřebišť zřízených před datem účinnosti zákona (šlechtické hrobky). Církevní komunita se před pohřbením svého člena pod dlažbou kostela schází ke slavení pohřební mše nebo k nesvátostrným liturgickým aktům, které jsou spojeny s udílením některých svátostí. Proto se kostely nemohou považovat za veřejné prostory „určené k pohřbení lidských pozůstatků nebo uložení zpopelněných lidských ostatků v podobě míst pro hroby a hrobky nebo úložiště jednotlivých uren nebo jejich kombinace.“³⁸⁰

To může navozovat i otázku ingerence do práva vlastnického ve vztahu k osobám, které by si neveřejné pohřebiště chtěly zřídit na vlastním pozemku, jak to kdysi bývalo možné a jak to vnitřní předpisy v ČR registrovaných církví a náboženských společností dodnes předpokládají. Při značně extenzivní interpretaci by patrně bylo možno argumentovat, že přání provozovat vlastní rodinnou hrobku mimo veřejné pohřebiště nabývá podobu předem vysloveného přání podle čl. 9 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně. Možnost vyvození právní odpovědnosti z nezaznamenání či

---

³⁷⁷ Srov. <http://www.spoilheap.co.uk/burintr.htm> (12.10.2007), jde o přehled právních aspektů archeologických výzkumů v kostelech ve Velké Británii.

³⁷⁸ Srov. důvodová zpráva k § 4 ZP.

³⁷⁹ § 25 a § 29 odst. 4 ZP.

³⁸⁰ Srov. § 2 písm. d) ZP.

nedodržení takového práva je však dle mého názoru spíše teoretická.³⁸¹ Podle jurisdikce Evropské komise pro lidská práva může sice státní opatření, které odmítá pohřbení na soukromém pozemku, zasáhnout do čl. 8 odst. 1 Evropské konvence o lidských právech, je ovšem nutno zohlednit i zájmy veřejného zdraví, územního plánování apod.³⁸²

Neveřejné pohřebiště v kostele, včetně nadzemní hrobky, je však podle nálezu Ústavního soudu místem, na které se vztahuje pietní ochrana, jež je součástí práva na rodinný život.³⁸³ Rozsah výkladu pojmu rodinný život je dán především sociální zkušeností, která se v průběhu společenského vývoje může měnit. Jednoznačně lze konstatovat, že rodina a rodinný život představují společenství osob spojených biologickou, emoční a odvozeně též majetkovou vazbou; jde o soubor těchto vazeb udržovaných nejen mezi živými jednotlivci, ale o vazby, které naopak transcendují lidský život. Představují linii, která spojuje současníky s jejich předky i potomky, byť lze předpokládat, že intenzita takových vazeb se liší, pokud jde o vztah mezi výlučně živými příslušníky rodiny a vztah k již dávno zesnulým předkům.

V tomto smyslu rodina zprostředkovává spirituální, duchovní domov, zakotvení a pocit společné identity.³⁸⁴ Ústavní soud byl současně toho názoru, že závěr o porušení práva na rodinný život může dopadat pouze na místo posledního spočinutí příslušníků rodu, tj. na hrobku včetně všech jejích součástí a příslušenství a pozemek pod ní. Pouze k těmto místům se váže pietní ochrana a výše vyložená rodinná vazba mající zvláštní význam toliko pro příslušníky rodiny.³⁸⁵

---

³⁸¹ Stěžovatelé ve Francii se nedávno odvolali na Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv a základních svobod, která garantuje právo na vlastní přesvědčení a jeho projevy a právo na rodinný a soukromý život. Jde o rozsudek, který počátkem roku 2006 vydala Státní rada Francouzské republiky ve věci *Rémy X. a další*, 6. 1. 2006, č. 260307, Recueil Lebon. Šlo o uložení mrtvého těla do speciálního mrazícího boxu v rodinné kryptě soukromého zámečku v Preuil v departementu Maine-et-Loire, které bylo trestně stíháno od roku 2002. Soud v Saumuru na západě Francie nařídil lidské pozůstatky manželů pohřbít na hřbitově. Tribunál současně povolil úřadům, aby v případě potřeby při naplňování verdiktu použily sílu.

³⁸² Evropský soudní dvůr pro lidská práva, rozsudek ze dne 17.1.2006, Elli Poluhas Dödsbo, č. 61564/00, bod 23 ff ohledně švédského zákazu přemístění urny do jiné urnové schránky.

³⁸³ Srov. Nález Ústavního soudu ze dne 7. ledna 2009, sp. zn. I. ÚS 2477/08, <http://www.usoud.cz/scripts/detail.php?id=620> (7. ledna 2009). Národní památkový ústav zpochybnil, že by hrobka byla výsostně osobním majetkem rodu. „Novogotická stavba s kaplí v Domaníně u Třeboně není jednocílovou funerální stavbou. Jedná se o sakrální stavbu se všemi částmi kostela či kaple,“ namítali památkáři. Povahu hrobu jako pietního místa má podle nich jen krypta v suterénu stavby. Ústavní soud se s tímto názorem neztotožnil. „Z provedeného dokazování vyplynulo, že důvodem k vystavění hrobky byl nedostatek pohřebních míst. Nelze proto akceptovat názor, že stavba není stavbou funerální, nýbrž sakrální,“ odůvodnila soudkyně zpravodajka Eliška Wagnerová. Viz tamtéž.

³⁸⁴ Srov. PESCHKE, K.-H.: Křesťanská etika. Praha: Vyšehrad, 2004, 479.

³⁸⁵ Srov. Nález Ústavního soudu ze dne 7. ledna 2009, sp. zn. I. ÚS 2477/08, op.cit., čl. 52.

Pietní ochrana hrobových míst patří mezi základní práva na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života podle čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, resp. právo na respektování soukromého a rodinného života podle čl. 8 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Kostelní krypta nebo kaplová hrobka se citovaným nálezem ÚS stala v českém právním řádu nemovitostí vysoce osobního charakteru a připomíná „rei extra commercium“.³⁸⁶ Takový závěr zastává též judikatura Evropského soudu pro lidská práva, podle níž způsoby pohřbívání a nakládání s pohřbenými ostatky spadají pod rozsah čl. 8 Úmluvy, přičemž tohoto práva se mohou domáhat pozůstalí.³⁸⁷

Ustanovení ZP však neupravuje vztahy mezi těmi, kdo chtějí být pohřbeni mimo veřejné pohřebiště a nositeli hřbitovního práva, co do pohřbívání lidských pozůstatků (a uren s popelem) v kostele. Jak dokládám v příloze této práce v platném řádu neveřejného pohřebiště konventu Řádu rytířů Kristových v ČR z roku 2006, některé charitativní neziskové organizace mají zájem o legální pohřbívání svých členů.

Další otevřenou otázkou zůstává, jakým způsobem církev či náboženská společnost jako provozovatel neveřejného pohřebiště bude zjišťovat náboženskou příslušnost zemřelého. Obec jako provozovatel veřejného pohřebiště nesmí bez předchozího výslovného souhlasu zjišťovat náboženskou příslušnost zemřelých, protože jde podle zákona 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, o jeden z údajů označený jako citlivý.

2.2.10 Pohřbívání v kostele – shrnutí

Historická kanonistika a konkrétní dobová praxe nám ukázala dvě základní tendence: tendence církve omezit počet pohřbených uvnitř kultovních budov a tendence věřících znásobovat počet takových míst. Věřící laici usilovali o získání práva být pohřben v kostele a přenést toto právo na dědice. Církevní právo se proti této tendenci nepřestalo dosud bránit. Všechny kostely však nutně nesloužily k pohřbívání. V nově budovaných klášterech a kostelech v českých zemích v moderní době nejsou zpravidla krypty plánovány vůbec.

---

³⁸⁶ „Stěžovatelka zdůraznila, že konfiskace hrobky a zejména tělesných ostatků jejích předků nemohla být žádným z předpisů konfiskována, neboť by odporovala českému ordre public. V případě hrobky se jedná o rei extra commercium, pro níž nemohou platit závěry plynoucí ze stanoviska Ústavního soudu Pl. ÚS –st. 21/05, neboť pro ni neplatí zájmy sledované v tomto stanovisku.“ Nález Ústavního soudu ze dne 7. ledna 2009, sp. zn. I. ÚS 2477/08, op.cit., bod. 9.

³⁸⁷ Srov. rozsudek Evropského soudního dvora pro lidská práva ze dne 17. 1. 2006 ve věci Elli Poluhas Dödsbo v. Švédsko, č. 61564/00, bod 23 ff.

Protože Bůh nestanovil kultovní předpisy týkající se zacházení s mrtvým do detailů (jako ve Starém zákoně), měli zákonodárci značně volný prostor (*tempus perfectae libertatis*).³⁸⁸ Sv. Tomáš Akvinský ale přesto, či právě proto varoval, aby se tato svoboda nestala záminkou k vytvoření nového jha zákonů a předpisů, od kterého byli věřící osvobozeni Ježíšem.³⁸⁹

Lidová zbožnost chápala kláštery, zbudované z donací, almužen a záslužnými oběťmi celých generací jakožto instituci účinně napomáhající dobré smrti a vykoupení, především prostřednictvím každodenní a ustavičné přímluvné modlitby za duše v očistci. A dodejme: modlitby za všechny duše, tedy i bez zvláštních nadací, a tudíž i bez sociálních rozdílů a preferencí.³⁹⁰ To ovšem platí nejen pro klášterní modlitby hodinek, ale i pro přímluvné modlitby za duše v očistci během každé mše svaté.

Vedle explicitní pietní ochrany zesnulého je nutno v katolickém prostředí zvážit komemorativní efekt kostelních hrobek obecně. Kostelní krypta tvoří vrchol kultovního zacházení s mrtvým tělem. Absolutní odmítnutí pohřbívání v kostelech v sobě mohlo zahrnovat konfesní významy a bylo - vedle liturgicky odlišných rituálů - tichou demonstrací konfese. Základní rysy pohřbívání v kostelech vykazují nadkonfesní stabilitu: hrobka má být důstojná, lidské pozůstatky křesťanské a jejich pohřbení se odehrává veřejně a při modlitbách s blízkými. Pokud výběr hrobových míst vyplývá přímo z povahy křesťanské smrti jako takové, pak tento náhled lze opřít o fakt, že jen hroby v kostelech dnes viditelně postulují rozlišení mezi občanským pohřebišťem a církevním hřbitovem, což je požadavek, který je např. pro islám velmi těžko pochopitelný, ne-li vůbec nepřijatelný. Křesťané jej ovšem mohou opřít o známý výrok, o němž bylo řečeno, že žádný jiný nepřestoupil ostřeji současně Zákon, dobré mravy a zbožnost:³⁹¹ *at' mrtví pohřbívají své mrtvé* (L 9, 59-60).³⁹²

Současná veřejná pohřebiště v kostele bude možné zřizovat jen za cenu toho, že budova určená pro slavení křesťanské liturgie ztratí svou identitu. To neplatí pro

---

³⁸⁸ Srov. AQUINAS Thomas: *Summa Theologiae cum Supplemento et Commentariis Caietani*, Editio Leonina, IV.-XI., Romae 1886-1906, I-IIae 108, 1 a 2.

³⁸⁹ AQUINAS Thoma: *Summa Theologiae*, op.cit., I-IIae 107, 4: „Praeter praecepta legis naturae paucissima superaddidit in doctrina Christi et Apostolorum: licet sint postmodum superaddita ex institutione sanctorum Patrum. In quibus etiam Augustinus dicit moderationem attendendam, ne conversatio fidelium onerosa reddatur.“

³⁹⁰ OSOLSOBĚ Petr: *Ars Moriendi*, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis*, C 49, Brno 2004, 99-118, 101.

³⁹¹ Srov. HENGEL Martin: *Nachfolge und Charisma. Eine exegetisch-religionsgeschichtliche Studie zu Mt 8, 21 und Jesu Ruf in die Nachfolge*, in: *Beihefte zur Zeitschrift für die neuestamentliche Wissenschaft* 34, Berlin, 1968, 16.

neveřejná pohřebiště uzavřených šlechtických rodů a řeholních komunit. Kard. Josef Ratzinger vnímal křesťanské pohřbení do krypty kostela jako akt setby, během kterého „ukládáme lidské pozůstatky do země jako semeno nesmrtelnosti“.³⁹³ Předává-li se kostel ke světskému užívání podle CIC 1983 kán. 1222 § 2, pak vždy jen se souhlasem těch, kteří si v něm zákonně vyhradili právo k pohřbívání.

Zraňující příklad kostela svatého Michaela na Starém Městě pražském ukazuje, že novým uživatelům mohou být lidské ostatky v kostele na překážku a končit v kontejneru nebo zazděné kdesi v pytlích od cementu, a to i přesto, že mrtvá lidská těla - včetně mrtvě narozených těl a potratů, částí těl včetně amputovaných končetin a orgánů a lidských zetlelých ostatků - nejsou odpadem.³⁹⁴

Úvodní otázku, zda platnou podobou právní úpravy církevního pohřbení v kostele je právní úprava neveřejných pohřebišť v ČR, anebo zda kanonická právní úprava místo pohřbení transcenduje, považuji v jistém smyslu za ústřední. Lze bez nadsázky konstatovat, že všechna nařízení týkající se ať už povolení pohřbívání v kostelech, či přímo zřizování kostelních hrobek, lze vnímat jako projev a důsledek institucionální struktury církevní organizace - a v důsledku toho i jako projev stále výraznější institucionalizace nejrůznějších oblastí lidského života, včetně jeho závěru v podobě výběru místa k pohřbení. Uložení lidských pozůstatků do hrobu v kostele je náboženský rituál, ale současně svým způsobem i mimořádná festivity. Samostatnému bádání by však bylo nutno podrobit už předpoklad její výjimečnosti, a sice nakolik je kanonický zákaz pohřbívání v kostelech jednotný a nakolik vychází farnosti a kláštery z místních zvyklostí.

Platná kanonická úprava jako pramen práva na mimořádné provozování kostela jako církevního hřbitova neztratila nic na své povaze vnitřních předpisů příslušného nositele hřbitovního práva. Panuje shoda v tom, že krajské povolení k pohřbívání lidských pozůstatků (nikoli ostatků) v kostele může být odepřeno jen z důvodů veřejného pořádku, zejména v oblastech hygienického dozoru. Tato shoda by však měla být kodifikována v konkordátu, to jest ve smlouvě uzavřené mezi státem

---

³⁹² Podrobněji viz KOTRLÝ Tomáš: Pohřeb Ježíše Krista, Pána a Spasitele, in: Akord, revue pro literaturu, umění a život, roč. XXVI, č. 1-7, 2006, 298-328.

³⁹³ Promluva kardinála Ratzingera při pohřbu Jana Pavla II. 8. 4. 2005, *Následuj mě!*, (Překlad J. Koláček), http://www.vira.cz/index1.php?sel_id=486 (28.11.2007). Podobně vnímají pohřeb liberální židé na židovském hřbitově, srov. BOROWITZ Eugen, B.: *Liberal Judaism*, New York: Union of American Hebrew Congregations, 1984, 16-17.

³⁹⁴ Srov. ustanovení § 2 písm. e) zákona o odpadech č. 185/2001 Sb.

a církvi.³⁹⁵ Nutné je především upozornit, že v případě kostela, který není církevním majetkem, je povolení k pohřbení v něm velmi nejisté.

2.3 Církevní hřbitov

Pohřbívání na církevních hřbitovech nebylo nikdy podřízeno tak podrobné reglementaci jako pohřbívání v kostelech, o které, jak jsme ukázali v předchozí kapitole, byl zájem především, zatímco hřbitovy byly určeny běžným věřícím. Naproti tomu na židovský hřbitov *bejt kvarot* byly v Talmudu stanoveny přísné požadavky co do umístění a charakteru hřbitovního pozemku.³⁹⁶ Dějiny hřbitovů tedy nejsou o nic méně zajímavé a hrají dodnes nejen v církevním, ale i v ekonomickém a sociálním životě důležitou roli. Tato role se projevuje i při integraci Evropy. Ignorovat všechny kříže na evropských hřbitovech by bylo stejně obtížné jako psát o historii či současnosti Evropy bez odkazu na křesťanství.³⁹⁷

Již na konci 4. století sv. Augustin uvádí zákaz pohřbívát katechumeny mezi věřícími.³⁹⁸ Během doby se pak hřbitov – coemeterium – stává místem, kde má každý pokřtěný věřící právo a zároveň povinnost být pohřben. To se ještě více konkretizuje v souvislosti s upevňováním práv farností (což probíhá v závislosti na geografické oblasti v různém období), kdy vzniká požadavek, aby každý byl pohřben ve farnosti, ke které byl přidělen (v západní Evropě se první takové požadavky se objevují již v druhé polovině 9. století, tedy mnohem dříve než u nás).³⁹⁹

Podívejme se, v čem spočívaly právní předpisy o církevních hřbitovech v samotných počátcích jejich právní regulace.

2.3.1 Počátky v českých zemích

Prvky kanonického práva nalezneme v kratší redakci civilního zákoníku *Zákon sudnyj Ljudem, neboli Soudní zákon pro laiky, tedy osoby světské*.⁴⁰⁰ Podle Knolla „jde o upravený překlad byzantského zákoníku Ekloga, pocházejícího snad z roku

---

³⁹⁵ Srov. článek 24 konkordátu s Polskou republikou nebo článek 17 smlouvy se Svobodným státem Durynsko, in: *Revue církevního práva* 9 (1998) 47; 17 (2000), 243.

³⁹⁶ Srov. SLÁDEK Pavel, *Malá encyklopedie rabínského judaismu*, op. cit., heslo hřbitov, 92-93.

³⁹⁷ Srov. WEILER Joseph: *Ein Christliches Europa: Erkundungsgänge*, Mnichov: Verlag Anton Pustet, 2004, 46.

³⁹⁸ *De sepultura catechumenorum*, srov. TREFFORT Cécile: *Du cimenterium christianorum au cimetière paroissial: évolution des espaces funéraires en Gaule du VIe au Xe siècle*, in: *Archéologie du cimetière chrétien*. Edd.: H.Galiné, E. Zadora-Rio, Tours 1996, 55-63, 58.

³⁹⁹ Tamtéž, 60.

726, uspořádaný do 33 článků.⁴⁰¹ Obsahuje ustanovení o právu azylu v kostelech, o křesťanském manželství a pohlavních deliktech.⁴⁰² V článku 27 pokutuje ty, kdo vykrádají hroby: „Kdo mrtvé v hrobě svléká, ať je pokutován.“⁴⁰³

V karolinském zákoníku - *Capitulatio de partibus Saxoniae* – najdeme zákaz pohřbívat pod pohanskými mohylami a požadavek ukládat těla na církevním hřbitově.⁴⁰⁴ V Čechách, téměř o tři století později, zavazovala dekreta knížete Břetislava I., vyhlášená nad hrobem sv. Vojtěcha v Hnězdně roku 1039, velmože i lid k dodržování církevních předpisů, mimo jiné také k pohřbívání na hřbitově věřících.

Většina těchto ustanovení se nevžila, přesto jsou Dekreta Břetislavova důležitým pramenem pro poznání veřejné správy prostřednictvím právního řádu u nás na konci etapy raného feudalismu. V Dekretech Břetislavových pronikají principy kanonického práva do ustanovení o stíhání pohřbívání mimo hřbitov a zřetelně při těchto procesech vystupuje i účast církevních orgánů. V následujícím textu se jedná o jeden z devíti závažných trestných činů, přestupků knížecího práva:

*VII. Podobně s těmi, kdož své mrtvé ve víře zemřelé pohřbívají na polích nebo v lesích: kdož se toho opováží, dají arciknězi vola, knížeti pak 300 denárů, a mrtvý přece ať je dopraven na křesťanský hřbitov. Biskup Šebíř nato všechna nařízení vévody stvrdil vlastní pravomocí.*⁴⁰⁵

Nařízení Břetislava I. jsou dokladem doby, kdy veškeré zákonodárství ve státě náleželo knížeti; církevní právo se redukovalo na právo státně církevní.⁴⁰⁶ Nelze než souhlasit s Knollem, že „státní správa se kryla se správou církevní, jejíž místní

---

⁴⁰⁰ KRAFL Pavel: Církevní právo v Čechách a na Moravě ve 13.-15. století. In: *Sacri canones servandi sunt*, op.cit., 93.

⁴⁰¹ KNOLL Vilém, VOJÁČEK Ladislav, SCHELLE Karel: *České právní dějiny*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 35.

⁴⁰² HAVLÍK Lubomír: Zákon sudnyj ljudem (Soudní zákoník pro lid), in: *Almanach Velká Morava*, Brno 1965, 102-103; VAŠICA Josef: K otázce původu Zákona sudného ljudem, in: *Slavia* 30, 1961, 7, 9, 12-14.

⁴⁰³ Cit. z VAŠICA Josef: *Literární památky Epoque Velkomoravské 863-885*, Praha 1996, 149-156, 150.

⁴⁰⁴ „Iubemus ut corporachristianorum Saxanorum ad cimiteria ecclesiae deferantur et non ad tumulus paganorum.“ *Capitulatio de partibus Saxoniae*, in: BORETIUS A.(ed.): *Capitularia regum Francorum*, op. cit., 68-70, c. 22, 69.

⁴⁰⁵ Cit. z *Prameny k dějinám státu a práva v Československu*, část I. uspořádal VANĚČEK Václav, část II. uspořádal MALÝ Karel, Praha 1977, 16-18.

⁴⁰⁶ JIREČEK Hermenegild: *Právní život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce IX. do konce XIX. století*, Praha-Brno 1903, 8-9; VANĚČEK Václav: *Pronikání římského a kanonického práva*, in: *Sacri canones servandi sunt*, op.cit., 29; KEJŘ Jirí: *Pronikání kanonického práva*, in: *Sacri canones servandi sunt*, op.cit., 138.

představitel, kterým byl na úrovni hradskeho obvodu arcikněz, měl i určité pravomoci ve světské oblasti.“⁴⁰⁷

Podobně se vyjadřuje Kosmova kronika česká II.4, 84: „Similiter et qui in agris sive in silvis suos sepeliunt mortuos, huius rei presumptores archidiacono bovemet CCC in fiscum ducis solvant nummos; mortuum tamen in poliandro fidelium humi condantdeno.“⁴⁰⁸ Podruhé se proti pohřbům, „... jež se děly v lesích a na polích...“ ohradil kníže Břetislav II. v roce 1092.⁴⁰⁹ V pozdějších pramenech se již s tímto nesetkáme a pohřeb mimo „hřbitov věřících“ je naopak vnímán jako trest a ponížení a to nejen z církevního hlediska. Problematikou vyloučení z prostoru hřbitova a odmítnutí křesťanského pohřbu se budeme zabývat později. Nyní obraťme pozornost k obecnému právu.

2.3.2 Konsekrace a benedikce

Vysvěcení či benedikce posilují posvátnou povahu míst určených k pohřbívání, kterou ostatně zajišťuje již prosté přidělení k náboženským účelům kompetentní autoritou.⁴¹⁰ Již Tertullianus káral pohřební obřady následované hostinami přímo na hřbitově.⁴¹¹ I svatý Ambrož⁴¹² a svatý Augustin⁴¹³ vystupovali proti těm, kteří se oddávali orgiím na místech věčného odpočinku. Léridská synoda z roku 524 zakazuje ženám zdržovat se v nočních hodinách na hřbitovech.⁴¹⁴

⁴⁰⁷ 34.

⁴⁰⁸ BRETHOLZ B. (ed.): Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, Monumenta Germaniae Historica - Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series, Berlin 1923, 88.

⁴⁰⁹ Kosmova kronika česká III.1, 139 „...itemsepulturas, que fiebant in silvis et in campis...“ BRETHOLZ B. (ed.): Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, op. cit., 161.

⁴¹⁰ X. 3, 40, 10: „Ecclesia, etiam non consecrata, si polluitur, reconcilianda est. Idem eidem. Si ecclesia non consecrata cuiuscunque semine fuerit aut sanguinis effusione polluta, aqua protinus exorcizata lavetur, ne divinae laudis [in ea] organa suspendantur; est tamen, quam citius fieri poterit consecranda.“ Blíže MANY Séraphin: Praelectiones Juris Canonici: Praelectiones de Sacra Ordinatione, Praelectiones de Missa, Praelectiones de Locis Sacris [in 3 vols], Paris 1903-1905, 48. Takto může být nevysvěcený kostel znesvěcen.

⁴¹¹ *De Testimonio animae*, c. 4, PL 1. 614.

⁴¹² *De Elia et jejuniis* (okolo r. 390), c. 17, PL 14. 719.

⁴¹³ *De moribus ecclesiae catholicae*, lib. 1, c. 34, PL 32. 1342. „Novi multos esse qui luxuriosissime super mortuos bibant, et epulas cadaveribus exhibentes, super sepultos seipsos sepeliant, et voracitates ebrietatesque suas deputent religiorni.“ *Contra Faustum*, lib. XX, c. 21, PL 42. 385. „Qui autem se in memoriis martyrum inebriant, quomodo a nobis approbari possunt cum eos, etiam si in domibus suis id ranciant, sana doctrina condemnet?“

⁴¹⁴ c. 35. „Placuit prohiberi ne feminae pervigilent, eo quod saepe sub olentu orationis latenter scelera committant.“ D'ACHERY Lucas: *Spicilegium: Sive, collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant: olim editum opera ac studio D.Lucae d'Achery*, Paris 1723, reprint Gregg, 1967, 1, 581; viz také <http://www.ceec.uni-koeln.de/projekte/CEEC/texts/Achery1723/Achery1723-Inhalt.htm> (12.12.2008).

Od XI. do XVII. století jsou nařízení koncilů a synod obzvláště častá: zakazují hry, hostiny, chorály, tance, obscénní zpěvy, pořádání trhů a poutí, soudních zasedání a všeobecně jakékoli světské a profánní činy na hřbitovech. Měl-li nějaký kněz od arcibiskupa dovolení užívat přenosný oltář, nesměl jej bez svolení arcibiskupova, podle nařízení neznámého arcijáhna z roku 1353, pod trestem měsíčního zákazu používat na hřbitově při posvícení: „Zjistili jsme, že někteří obyčejní kněží o svátcích zasvěcení kostela a jiných svátcích svého kostela a při prvních mších slaví bohoslužby na přenosném oltáři v kostele nebo na hřbitově bez povolení arcibiskupa nebo svých vikářů pro věci duchovní.“⁴¹⁵

Odstavec 11 pražských synodálních statut z roku 1408 „nařizuje plebánům, aby se postarali, aby hřbitovy byly opevněné a aby byly udělány mříže u vchodu na hřbitov s největší pečlivostí, protože se stává, že vícero hřbitovů je ničeno kvůli tomu, že laikové, kterým se nedařilo zbořit opevnění kostela, se hádali a měli spor na posvátných místech. Ať se na nich nepase dobytek a ať (plebáni) nedovolí, aby se tam dělaly díry, ať tam nevypouštějí žádné nečistoty a odpadky z domů, ani nic nevyhazují z oken domů pod pokutou jedné čtvrtmarky, kterou získá dílna pražského kostela do rukou místního děkana tolikrát, kolikrát to bude potřeba.“⁴¹⁶ Taktéž se nařizuje pražským farářům (plebánům), aby svým farníkům zakázali dělat během bohoslužeb na hřbitovech hluk.⁴¹⁷

Kánon 11 Basilejského koncilu z roku 1435 vyhlašuje pragmatickou sankci všem představeným kostelů, kteří budou na pozemcích svého kostela nebo hřbitova tolerovat oslavy, představení, hostiny, trhy nebo poutě: budou jim po dobu tří let odebrány všechny jejich církevní příjmy.⁴¹⁸

---

⁴¹⁵ „c 52 [8] Item invenimus quod quidam simplices sacerdotes in dedicacionibus aut festivitibus suarum ecclesiarum et in novis missis celebrant divina in altari viatico in ecclesiis aut cimiteriis sine licentia domini archiepiscopi aut suorum vicariorum spiritualium.“ PK 171.

⁴¹⁶ Statuta synodalia (Praha, 18. října 1408), titulus De cimiteriis muniendis: „[11] Item mandatur plebanis, ut procurent cimiteria muniri aut sepis auf fieri cancellos in transitu cimiterii cum summa diligencia, quia reperiuntur pluracimiteria violari ex eo, quod laici municionem ecclesie destruere non valentes litem et dissensiones in locis sacris commiserunt; nec pecora nec pecudes pascant in eisdem nec aliqua foramina in eisdem fieri permittant nec aliquam immundiciam sive scopem domus effundant sive eiiciant per fenestras domus super cimiteria sub pena unius fertonis pro fabrica Pragensis ecclesie recipienda per decanum loci tocies quociens fuerit opportunum.“ PK 289.

⁴¹⁷ Statuta synodalia (Praha, 15. července 1409) „[4] Item mandatur, ut plebani suis parochianis prohibeant, ut infra divina murmurent in cimiteriis.“ PK 289.

⁴¹⁸ HEFELE Chaules-Joseph, LECLERCQ DoM H.: *Historie des conciles d'après les documents originaux*, II, Paris 1907, 887; c.11 du concile de Bâle, session 21, viz také <http://www.archive.org/details/histoiredesconci52hefele> (10.5.2008); MANSI 29. 108.

Legislatura *Corpus iuris canonici* se omezuje na dopis Lucia III., na který se odvolávají *Dekretály* Řehoře IX. pod názvem *De immunitate ecclesiarum*, c. 5,⁴¹⁹ který zakazuje soudit uvnitř kostelů a na hřbitovech. Stejný zákaz se objevuje i v *Liber Sextus*, kde jsou kromě jiného zakázány veškeré profánní činnosti jako trhy, poutě a shromáždění.⁴²⁰ Naopak se doporučuje na hřbitovech kázat, jak je podle pražských synodálních statut z roku 1410 odedávna zvykem.⁴²¹

Kostely a hřbitovy mohou vlivem určitých činů ztratit povahu posvátného místa (*exsecratio*), jiné činy pak mohou způsobit jejich *znesvěcení*, tedy narušení jejich posvátné povahy a nutnost jejich rekonsolidace. Aniž bychom setrvali příliš u těchto skutečností, musíme se ptát, která z autorit je kompetentní pro konsekraci či benedikci hřbitovů? Které skutečnosti mohou hřbitovy připravit o jejich posvátné postavení? Které skutky jim potom toto posvátné postavení mohou navrátit?

2.3.2.1 Autority kompetentní pro konsekraci či benedikci hřbitovů

Nevíme, v jakém období se s oficiální konsekrací pohřebních lokalit započalo. Žádný z dostupných dokumentů o tomto bodu nezpravuje. Nicméně dle svědectví Řehoře z Tours, zvyk konsekrace míst určených k pohřbívání biskupem diecéze existoval v VI. století.⁴²² Tento obyčej byl schvalován kanonickou legislativou. Z první distinkce *De Consecratione* uvedené v Graciánově dekretu, stejně jako z listiny *De Consecratione* z *Dekretálů* Řehoře IX. vyplývá, že je to právě biskup, který je odpovědný za konsekraci kostelů a hřbitovů.

Konsekrací či benedikcí udělenou biskupem se hrobová místa stávají místy posvátnými. Svaté místo tak představovalo lokální svatyni se světce v úloze ochránce zaručujícího svému okolí bezpečnost. Tuto funkci svatého místa můžeme

---

⁴¹⁹ X. 2, 49, 5: „Quum ecclesia Dei secundum evangelicam veritatem domus orationis esse debeat, non spelunca latronum aut sanguinis forum: saeculares iudices causas, ubi de sanguinis effusione et corporali poena agitur, in ecclesiis vel coemiteriis agitare sub interminatione anathematis prohibemus. Absurdum enim est et crudele, ibi iudicium sanguinis exerceri, ubi est tutela refugii constituta.“ Dekret. Lucia III (1181-5), in: JAFFÉ Philipp: *Regesta pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, 2 vols., Leipzig 1885-1888, reprint Graz 1956, sl. 9686.

⁴²⁰ VI°, 3, 23, c. 2; c. 35 Lyonského koncilu, 1274.

⁴²¹ Statutum synodale (Praha, 16. července 1410): [4] „...ne per amplius aliquis vestrum et ex vobis audeat predicaciones et sermones facere ad populum in locis privatis civitatis predictae, nisi in ecclesiis cathedralibus, collegiatis, parrochialibus, monasteriis et eorum cimiteriis, prout olim iuxta iuris ordinem fieri est consuetum.“ PK 297.

⁴²² Když měla být královna Radegonda pohřbena v jednom klášteře v Poitiers, abatyše, podle svědectví Řehoře z Tours, zvolala: „Quid faciemus, si episcopus urbis non advenerit, quia locus ille, quo sepeliri debet, non est sacerdotali benedictione sacratus?“ *De gloria conf.*, c. CVI, PL 70. 906.

v židovských cestopisech nalézt v pasážích hovořících o úschově nejrůznějších předmětů na světcově hrobě, včetně měšců s penězi nebo knih.⁴²³ Vedle této úlohy bylo svaté místo především místem, kde okolní obyvatelstvo hledalo uzdravení svých nemocí nebo ochranu před válečnými pohromami. K tomuto statutu ve středověku kanonické právo přidalo určitá privilegia, mezi něž také patřila imunita, jejímž nejpodstatnějším důsledkem byl azyl.⁴²⁴

Starobylé právo azylu v kostelích a na hřbitovech bylo v českých zemích potvrzeno provinčními statuty z roku 1349, které se jím zeširoka zabývají. Zakazuje se v nich, aby jakýkoliv světský soudce, nebo kdokoliv jiný, kdo vykonává světskou moc, vztáhl ruku na kohokoliv, ať je to sebevětší zločinec, uteče-li se do kostela. Na přímluvu správce kostela má mu být zachráněn život, nesmí být fyzicky trestán a má mu být uložen mírnější jiný trest. Je-li to ovšem veřejný zločinec nebo noční zloděj, či okrádá-li pole, anebo když v onom kostele nebo na jeho hřbitově někoho zabil či zranil, pak není hoden práva azylu. Rovněž si nikdo nesmí z kostela učinit opevněnou tvrz. „Ať mu zachovají život a tělo bez úrazu a ať mu uloží trest peněžní či méně závažný, pokud tento zločinec utíkající do kostela nebude veřejný zločinec nebo noční lupič či pytlák nebo pokud spáchal v tomto kostele nebo na jeho hřbitově vraždu či zohavil tělo v naději na nedotknutelnost; neboť takoví nejsou privilegia nedotknutelnosti hodni.“⁴²⁵

Stručnější verze provinčních statut z roku 1349 (ex statutis provincialibus anni 1349) upravuje azyl následovně: „c 58 Ať se nikdo neodváží násilím vytáhnout zloděje, který se utekl do kostela, pokud to není veřejný zločinec nebo noční pytlák (polní puch) nebo pokud spáchal v tomto kostele nebo na jeho hřbitově vraždu či zohavil

---

⁴²³ Srov. BOUŠEK Daniel: Židovská pout' a poutní místa na Blízkém východě v hebrejské cestopisné literatuře 12.-16. století, op. cit., 310.

⁴²⁴ Imunita související se hřbitovy byla imunitou místní a bylo třeba se vyvarovat její záměny s imunitou církevního majetku či imunitou věcnou. Místní imunita bylo právo, na jehož základě bylo posvátné místo chráněno před profánními skutky a mohlo poskytnout azyl některým zločincům, kteří z něj nemohli být vyhnáni bez souhlasu církevních autorit. Srov. BRAS Gabriel Le: L'immunité réelle, étude sur la formation de la théorie canonique de la participation de l'Eglise aux charges de l'Etat, et sur son application dans la monarchie française au XIIIe siècle (thèse de doctorat), Rennes, 1920, 12.

⁴²⁵ Statuta provincialia (Praha 11.-12. listopadu 1349): „[58] De immunitate ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum [...] eidem vitam et membra illesa conservent et ipsum pecuniaria vel alia disciplina puniant minori nisi malefactor ad ecclesiam fugiens publicus latro fuerit vel nocturnus fur et predator agrorum aut si in ipsa ecclesia vel eius cimiterio homicidium vel membri truncationem sub spe immunitatis perpetraverit; tales enim cuiuslibet immunitatis privilegio sunt indigni.“ PK 146.

tělo v naději na nedotknutelnost.⁴²⁶ Azyl se objevil již v předstátní společnosti.⁴²⁷ Církev uznává hřbitovy jako posvátná místa, kde není dovoleno zabít ani vraha.

Pokud hřbitov náležel ke kostelu, dostalo se mu konsekrace či benedikce zároveň s ním. Pokud byl však oddělený, musel obdržet benedikci samostatně.⁴²⁸ Konsekrace hřbitova byla starodávným ceremoniálem, který nám zde nenáleží popisovat a který spočíval od počátku druhého tisíciletí především v modlitbách, kropení svčenu vodou a pomazáních, se řídí Římským benedikcionálem.

Pravidlo, podle něhož je biskup jediná kompetentní osoba pro svěcení hřbitovů, přetrvalo v legislativě i po *Dekretálech*, nicméně se neubránílo určitým zmírněním. Členové běžného duchovenstva se při svém výkonu setkávali s určitým odporem ze strany biskupů. Bylo tedy ustanoveno, že mniši mohli požádat biskupa dle svého výběru, aby vysvětil jejich hřbitov, a v případě, že biskup diecéze odmítl, mohli sami vykonat tuto ceremonii či zmocnit k tomuto účelu nějakého podřízeného. Ač udělována zpočátku jako výsada, byla tato odchylka ustavena všeobecným zákonem buly *Dum intra*, vyhlášeným 19. prosince 1516 Lvem X., při příležitosti pátého lateránského ekumenického koncilu.⁴²⁹

Současný Římský benedikcionál v závěrečné XXXV kapitole „Ordo ad coemeterium benedicendum“ třetí části „De benedictionibus rerum quae in domibus ecclesiae ad usum liturgicum vel piae devotionis destinantur aut eriguntur“, v čl. 1115-1136,⁴³⁰ uvádí tento obřad: Po zahájení se jde průvodem ke hřbitovu, před křížem se koná

---

⁴²⁶ „c 58 Quantumcumque maleficum ad ecclesiam confugientem nullus audeat violenter extrahere, nisi sit publicus latro, aut nocturnus predator agrorum aut si in ipsa ecclesia vel eius cimiterio homicidium vel membri truncacionem sub spe immunitatis perpetraverit.“ PK 183.

⁴²⁷ „Takto vynucený odklad msty poskytoval čas nějakému prostředníkovi, který se snažil vyjednat usmíření, nejčastěji ve formě náhrady za prolitou krev.“ KNOLL Vilém, VOJÁČEK Ladislav, SCHELLE Karel: České právní dějiny, op. cit., 30.

⁴²⁸ Srov. DURAND Guillaume: *Rational ou manuel des divins offices*, op. cit., sv. 1, 136, odst. 26: „Neuvièmement, le cimetièrre, qui se réjouit (gaudet) de posséder les mêmes privilèges que l'église, est consacré et béni, comme le Seigneur béni, par les mains de ses serviteurs Abraham, Isaac et Jacob, la terre qu'ils avaient achetée aux fils d'Ebron pour servir à leur sépulture. Et on le bénit, afin que désormais ce lieu cesse d'être l'habitation des esprits immondes, et que les corps des fidèles y reposent en paix jusqu'au jour du jugement, à moins qu'on y ait inhumé les corps des païens ou des infidèles, ou même des excommuniés; et alors on ne le bénit qu'après les avoir jetés hors de là.“ In: DAVRIL Anselmus., Thibodeau, T. M. I (eds.): DURANTI Guillelmi: *Rationale divinatorum officiorum*, Brepols: Turnholt, 1995, sv. 1, 136, odst. 26.

⁴²⁹ „Nec ab alio episcopo (quam diocesano) consecrationem ecclesiae vel altaris aut coemeterii benedictionem petere, nisi ubi ordinarius bis aut ter cum debitis reverentia et instantia requisitus, sine legitima causa id recusaverit.“ *Bull. Rom.* (1742), I, 581. Papežský list, *Religionis suadet* ze 3. února 1515 uděluje Řádu Menších bratrů právo světit své vlastní kostely a hřbitovy, aniž by se museli obracet na místního biskupa. *Bull. Min.*, Řím, 1750, VI, 217. Autoři se vyslovují ve prospěch rozšíření tohoto privilegia na všechny řeholní řády. Cit z BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique*. op.cit., 47.

bohoslužba slova, po homilii pronese celebrant žehnací modlitbu, okouří kříž⁴³¹ a svčenu vodou pokropí hřbitov a shromážděné věřící. Případně se pak dokončí eucharistická bohoslužba, jinak následují přímluvy, modlitba Páně a propuštění.

Dojde-li ke zneuctění hřbitova, rozhoduje biskup, zda a jakým způsobem se má vykonat smírná (rekonciliační) bohoslužba.⁴³² Biskupovi také přísluší dát souhlas k pohřbu dítěte, které zemřelo dříve, než mohlo být pokřtěno,⁴³³ povolit katolický pohřeb pokřtěného nekatolíka, pokud výslovně nedal najevo, že si to nepřeje, a není-li dosažitelný jeho duchovní.⁴³⁴ Pohřbívá také kněze, kteří působili v jeho diecézi.⁴³⁵

2.3.2.2 Rušení a rekongiliace hřbitovů

Z pohledu zájmu naší studie zničení či zrušení kostela či hřbitova s sebou přináší zázak pohřbívání tamtéž. Tento bod v sobě nese žádné pochybnosti. *Znesvěcování* kostelů a hřbitovů má za důsledek zázak pohřbívání na znesvěcených místech až do doby, kdy bude přistoupeno k jejich *rekongiliaci*.⁴³⁶ Rozdíl mezi *znesvěcením* a *exsecratio* v případě hřbitovů spoívá v tom, že zázak pohřbívání není v případě znesvěcení definitivní. Pro obnovení povolení k pohřbívání v znesvěceném kostele či na znesvěceném hřbitově stačí pouhá rekongiliace. V textech je vyjmenováno vícero způsobů znesvěcení hřbitovů a kostelů: krveprolití, tělesné hřichy,⁴³⁷ pochování exkomunikovaných *vitandi*,⁴³⁸ nevěřících, vražda provedená⁴³⁹ v těchto místech.

Kající kánony upravující znesvěcení hřbitova se jakožto dodatek ke Graciánovu Dekretu dostaly i do Korpusu kanonického práva.⁴⁴⁰ Pro naši látku je zajímavé, že se znesvěcením kostela znesvětil i přilehlý hřbitov. Např. v *Canones poenitentiales*, které jsou od neznámého minority z Asti:

---

⁴³⁰ BENED. 425-432.

⁴³¹ Český benedikcionál má v rubrice jiné, nesprávné pořadí (145): „okuřuje hroby a kropí kříž...“ Hlavnímu kříži, stojícímu často na nejčestnějším místě uprostřed hřbitova, prokážeme úctu okuřováním, stejně jako v kostele během bohoslužby hlavnímu kříži oltárnímu.

⁴³² *Caeremoniale Episcoporum*, 1072., ed. typ. 1984.

⁴³³ CIC 1983 kán. 1183, § 2.

⁴³⁴ Srov. tamtéž, kán. 1183, §3.

⁴³⁵ *Caerem. episc.*, 821.

⁴³⁶ MANY S.: *De locis sacris*, op. cit., 70.

⁴³⁷ X. 3, 40, 10: „Si ecclesia non consecrata cuiuscunque semine fuerit aut sanguinis effusione polluta, aqua protinus exorcizata lavetur, ne divinae laudis [in ea] organa suspendantur“; VI°, 3, 21, c. 1.

⁴³⁸ X. 3, 40, 7: „Coemeteria vero, in quibus excommunicatorum corpora sepeliri contingit per suorum violentiam propinquorum, reconcilianda erunt aspersione aquae solenniter benedictae, sicut in dedicationibus ecclesiarum fieri consuevit.“

⁴³⁹ Tato dispozice zahrnující pouze kostely je rozšířena doktrínou i na hřbitovy. MANY S.: *De locis sacris*, op. cit., 248.

„Kdo se dopustí svatokrádeže tím, že znesvětil kostel nebo křížmo, nebo poskvrněnými rukama uchopí posvátný kalich či se dopustí podobné svatokrádeže, se postí po sedm let. První rok ať stojí před hřbitovem, který znesvětil, druhý rok před branami kostela, třetí rok v kostele; a během toho tříletí ať nejí maso a nepije víno, leda o Velikonocích nebo o Vánocích, ať necelebruje ani nepřijímá (eucharistii). Čtvrtý rok už může přijímat; a v tomto i v pátém, šestém a sedmém roce ať se postem zdržuje používání masa a vína po tři dny v týdnu. Avšak ten, kdo podpálí kostel, ať činí pokání patnáct let a nahradí škodu.“⁴⁴¹

Českého původu jsou Arnoštovy příkazy týkající se hřbitova, který byl poskvrněn krví nebo semenem. Takový hřbitov musel být napřed znovu vysvěcen, než v něm mohl být křesťan pohřben: „Pokud se stane, že kostel byl znečištěn lidskou krví či vylitím semene, a pokud s ním sousedí hřbitov, je považován za nečistý, dokud nebude znovu biskupem obnoven pořádek, nesmí se na něm slavit bohoslužby a nikdo na něm nesmí být pohřben.“⁴⁴²

Vzhledem k tomu, že hřbitov doplňuje kostel, může být znesvěcen už ve chvíli, kdy je znesvěcen samotný kostel - v případě, že k sobě přiléhají. Zkrácená verze pražských provinciálních statut z roku 1349 (ex statutis provincialibus) v c 48 jasně stanoví: „Pokud byl znesvěcen kostel a sousedí-li s ním hřbitov, je také znesvěcený a nikdo na něm nesmí být pohřben.“⁴⁴³

Pokud je hřbitov od kostela vzdálen, byť jen mírně, znesvěcení jej nezasáhne.⁴⁴⁴ Rozumí se tím také, že znesvěcení hřbitova přiléhajícího ke kostelu nezpůsobuje znesvěcení samotného kostela.⁴⁴⁵ Pokud potom sousedí dva hřbitovy oddělené zdí, nezpůsobí znesvěcení jednoho i znesvěcení druhého, protože jsou z právního hlediska zcela nezávislé.⁴⁴⁶ Znesvěcení kostela a hřbitova s sebou přináší jejich dočasné

---

⁴⁴⁰ Srov. HRDINA Antonín: Texty ke studiu kanonického práva, Právnická fakulta, Západočeská univerzita, Plzeň, 1998, 83.

⁴⁴¹ Přeložil HRDINA Antonín z Corpus iuris canonici, Basilej 1682, 1255-1264. Viz HRDINA Antonín, Texty ke studiu kanonického práva, op. cit., 85.

⁴⁴² Statuta provincialia (Praha 11.-12. listopadu 1349), 48: „Si ecclesiam pollui humani sanguinis aut seminis effusione contingat, ipsius ecclesie cimiterium si contiguum sit eidem, censetur esse pollutum et antequam reconcilietur per episcopum in ea non debent divina celebrari vel aliquis sepeliri.“ PK 141.

⁴⁴³ „c 48 Polluta ecclesia, cimiterium si est contiguum est pollutum et nullus debet sepeliri.“ PK 182.

⁴⁴⁴ VI° 3, 21, c. 1 a Glossa, čl. Contiguum.

⁴⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁴⁶ Tamtéž.

uzavření. Do té doby, než bude provedena rekonciliace, je zakázáno sloužit mše a pohřbívát v daném kostele či na daném hřbitově.⁴⁴⁷

Ve věci rekonciliace bylo třeba rozlišovat mezi kostely a hřbitovy, které byly konsekrovány, a kostely a hřbitovy, jež obdržely pouze benedikci. Jednalo-li se o místa konsakrovaná, z obecného práva byl kompetentním pro vysvěcení biskup diecéze, jemuž nebylo dovoleno převést toto právo k tomuto účelu na své podřízené.⁴⁴⁸ Papež však mohl zplnomocnit i běžného kněze k provedení rekonciliace. Řeholní řády mající právo nechat konsekrovat své kostely a přílehlé hřbitovy biskupem dle svého výběru, pokud to místní biskup zamítl, mohou použít stejné pravidlo ve věci rekonciliace.

A jednalo-li se o místa, která obdržela pouze benedikci? V tom případě bylo povoleno provést na těchto místech rekonciliaci běžnému knězi.⁴⁴⁹ Pokud byl kostel a hřbitov propojen a znesvěcením hřbitova bylo způsobeno znesvěcením kostela, potom byla provedena rekonciliace na obou místech zároveň dle pravidel uvedených výše. A v případě znesvěcení kostela či hřbitova následkem pohřbení osoby exkomunikované vitandus⁴⁵⁰ nebo osoby nevěřící, bylo třeba provést exhumaci těla a rekonciliace může proběhnout až po provedení této exhumace.⁴⁵¹

2.3.3 Výběr hrobu

Podle obecného práva spadá hrob každého z věřících do kompetence farního kostela. Toto pravidlo však není aplikováno v případě, že zesnulý vyjádřil přání být pohřben

---

⁴⁴⁷ Tamtéž: „Antequam (coemeterium) reconciliatum fuerit, non debet in eo aliquis sepeliri.“

⁴⁴⁸ X. 3, 40, 7 a 9: „Aqua per episcopum benedicta ecclesiam reconciliari posse per alium episcopum, non negamus, per sacerdotes simplices hoc fieri de cetero prohibentes, non obstante consuetudine provinciae Bracharensis, quae dicenda est potius corruptela; quia, licet episcopus committere valeat quae iurisdictionis existunt, quae ordinis tamen episcopalis sunt non potest inferioris gradus clericis demandare. Quod autem mandantibus episcopis super reconciliatione factum est hactenus per eosdem, misericorditer toleramus.“

⁴⁴⁹ X. 3, 40, 10: „Si ecclesia non consecrata cuiuscunque semine fuerit aut sanguinis effusione polluta, aqua protinus exorcizata lavetur, ne divinae laudis [in ea] organa suspendantur; est tamen, quam citius fieri poterit consecranda.“ Rekonciliace probíhala na náklady osob, které byly zodpovědné za znesvěcení. Srov. PETIT Joseph: Registre des causes civiles de l'officialité épiscopale de Paris (1384-1387), Paris 1919, in: Collection: Documents inédits de l'histoire de France, Paris: Comité des travaux historiques et scientifiques, 1996-2000, VIII-4, 168.

⁴⁵⁰ X. 3, 28, 12: „Sacris est canonibus institutum, et utentium consuetudine approbatum, ut quibus non communicavimus vivis non communicemus defunctis, et ut careant ecclesiastica sepultura qui prius erant ab ecclesiastica unitate praecisi, nec in articulo mortis ecclesiae reconciliati fuerint. Unde, si contingat interdum, quod vel excommunicatorum corpora per violentiam aliquorum, vel alio casu in coemeterio ecclesiastico tumulentur, si ab aliorum corporibus discerni poterunt, exhumari debent et procul ab ecclesiastica sepultura iactari. Quodsi discerni non poterunt, expedire non credimus, ut cum excommunicatorum ossibus corpora extumulentur fidelium, quum, licet non obsit iustis sepultura nulla vel vilis, impiis tamen celebris vel speciosa non prosit.“

⁴⁵¹ Srov. formulí, jejímž prostřednictvím se podávala žádost o exhumaci, v kapitole o odepření pohřbu.

jinde než ve své farnosti a stejně tak není aplikováno pokud zesnulý, ačkoli nevyjádřil žádné přání ohledně místa svého posledního odpočinku, vlastní rodinnou hrobku u jiného než svého farního kostela. Z tohoto principu vyplývá, že kostel zodpovídající za hrob může být buď kostel určený zesnulým, nebo kostel, u kterého se nachází rodinná hrobka či kostel farní.

Každý věřící měl už od raného středověku právo být pochován do hrobu, který si sám zvolil, a to i v případě, že se nacházel vně příslušné farnosti. Toto pravidlo bylo velmi jasně podané v prvním z dekretů Nos instituta papeže Lva III. (roku 816) v části nazvané De sepulturis: nikomu není odepřeno vybrat si vlastní hrob, ba i cizí.⁴⁵² Sám Ježíš Kristus šel příkladem, když si zvolil místo posledního spočinutí nikoli na židovském hřbitově, ale v cizím hrobě na zahradě (Janovo evangelium 19, 41), kterou udržoval zahradník (tamtéž: 20, 15), nedaleko místa poprav. Ani existence obecního hřbitova v moderní době sama o sobě nezakládala povinnost obyvatel obce dát se na tomto hřbitově pohřbít, protože každý občan se o této věci mohl svobodně rozhodnout.⁴⁵³

2.3.3.1 Podmínky pro právoplatný výběr hrobu

Takto ustanovený princip je obecný: posoudíme-li ho doslova, neobsahuje žádné omezení ohledně osob, které mohou uplatňovat právo na výběr, ani ohledně místa, které si zvolí. Pokud ale blíže prostudujeme provinciální sněmy a glosy k tomuto dekretu, okamžitě se objeví určité podmínky platnosti výběru hrobu. Abstraktní princip se tu upřesňuje a tím pádem se uzavírá do dosti úzkých limitů v okamžiku, kdy se uplatní v praxi.

„Generaliter dici potest quod quicumque adultus et discretus eligit sepulturam eam habebit.. nisi eligat eam malitiose.“⁴⁵⁴ Byly tak ohledně osob určeny tři podmínky pro

---

⁴⁵² X. 3, 28, 1: „Nos instituta maiorum patrum considerantes, illorum quoque decreta firmando statuimus, quod sanctissimum est, unumquemque videlicet in maiorum suorum sepulcris iacere, ut patriarcharum exitus docet. Nulli tamen negamus propriam eligere sepulturam, et etiam alienam. Dominus enim et magister alienam elegit, ut propriam, qui sine peccato erat. Sed quia dignus est operarius mercede sua, tertiam partem sui iudicii illi ecclesiae iure dare censemus, in qua coelesti pabulo a principio sui exordii quotidie refici consuevit, ut iuxta Apostolum [sic] sint consolationum socii, ut fuerunt et passionum, et sic demum ubicunque libitum fuerit eligat sepulturam. Aliter ne fiat, auctoritate Domini nostri Iesu Christi, qui per Prophetam locutus est, dicens: ‚Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui,‘ et Apostolorum P. et P. omniumque sanctorum sub anathematis vinculo detestamur et contradicimus, quia nec nostrum est, nec alicui unquam sacerdoti vel fidei laico unquam licuit, qualicunque ratione sine manifesta delicti culpa in talibus inferre praeiudicium.“ Lev III., srov. JAFFÉ Philips: Regesta Pontificum romanorum, op. cit., sl. 2536.

⁴⁵³ V českých zemích k tomu též výnos min. kultu č. 1240 ze dne 31. 1. 1876.

⁴⁵⁴ HISPANUS Vincentius; X. 3, 28, 1.

to, aby byl výběr hrobu považován za právoplatný: být dospělý, být svéprávný a konat bez špatných úmyslů.

Co se týká místa hrobu, jeden dekretál připisovaný Raymondem de Pennafort Innocencovi III., ve skutečnosti však vydaný Innocencem II. (1130 - 1143),⁴⁵⁵ prohlásil za neplatný výběr hrobu v místě „méně religiozním“, než na jakém lze pohřbívat podle obecného práva. Jsme tedy nuceni přezkoumat podmínky platnosti výběru hrobu v závislosti na osobě a v závislosti na místě.

2.3.3.1.1 Způsobilost osobní

Pokud to místní zvyky dovolily, otec měl právo ustanovit místo hrobu za svého nezletilého syna.⁴⁵⁶ V opačném případě byl syn pochován do hrobky ke svým předkům⁴⁵⁷ nebo pohřben na farním hřbitově. Pokud zvyk nebo okolnosti úmrtí neumožňovaly otci si vybrat, rodinná hrobka měla přednost před farním hřbitovem.

Henricus píše, že prepubescent by byl nezpůsobilý vybrat si hrob, protože není způsobilý zřídit závěť.⁴⁵⁸ Výběr hrobu je jedno z ustanovení poslední vůle, a proto je normální odeprít jejich právo výběru hrobu těm, kteří nemají účinný *facto testamenti*, tedy prepubescentům.

Není to ale vysvětlení, neboť ani pubescentní syn rodiny nepožíval účinný *facto testamenti*, a přesto mu nikdo neupíral právo na označení vlastního hrobu. Henricus prohlašuje, že takový pubescentní syn rodiny má právo vybrat si hrob, protože výběr hrobu spadá pouze do duchovních zájmů a protože pubescentní syn rodiny je označován jako *paterfamilias*, pokud jde o duchovno.⁴⁵⁹ Tato odpověď však jen

---

⁴⁵⁵ X. 3, 28, 3. PL 179. 626: „Qui vero relictis antiquis ecclesiis et patrum aliorumque parentum suorum sepulcris contra consuetudinem Patrum veteris testamenti, qui cum patribus suis sepulti esse leguntur, ad nova et minus religiosa loca se transferunt, irrationabiliter et contra antiquam institutionem facere videntur.“ Text pokračuje uvedením konkrétního případu a uvádí, že takový výběr „hoc non praeiudicat rationi, et viribus carere debet.“ Tento princip lze vyvodit již z dopisu svatého Řehoře Velikého z roku 598, jehož význam se nachází v Graciánově dekretu v následující podobě: „Ultima voluntas defuncti modis omnibus conservetur“. PL 77. 677.

⁴⁵⁶ VI°, 3, 12, c. 4: „Licet pater minores liberos, qui nequeunt antequam ad annos pubertatis perveniant, eligere sepulturam, possit, si consuetudo terrae id habeat, quo voluerit sepelire, hoc tamen non potest, ubi consuetudo hujusmodi non habetur, sed sunt cum suis majoribus vel in parochiali ecclesia tumulandi.“

⁴⁵⁷ Digesta 38, 10, 10, 7 „Parentes usque ad tritavum nominantur“. Předky rozumíme rodiče, prarodiče, a praprarodiče.

⁴⁵⁸ HENRICUS: Summa Auera, op. cit., III., De sepulturis, 5. „Impubes sepulturam eligere non potest quia nec testari“.

⁴⁵⁹ Tamtéž: „In spiritualibus quilibet filiusfamilias ex quo pubes est paterfamilias reputatur (..) Igitur cum sepultura spiritualia sit, ipsam eligere potest sicut quivis paterfamilias.“

oddaluje daný problém, aniž by nabízela opravdové řešení, které přinese později Johannes Andrae.⁴⁶⁰

Výběr hrobu, stejně jako závěť, předpokládal vyjádření vůle, a bylo tedy normální, že ti, kdož neměli osvícenou a rozvážnou vůli, nemohli označit svůj hrob. Prepubescenti by nemohli zřídit svou závěť, neboť nebyli duševně způsobilí a ze stejného důvodu jim bylo odepřeno právo zvolit si místo svého posledního odpočinku. Dospělé děti rodin nemohly ustanovit svou závěť, protože *alieni juris, in patria potestate*, nevlastnily žádný majetek. Byly však způsobilé učinit vlastní rozhodnutí, proto bylo přirozené, že ve věcech duchovních mohly ustanovit svou vůli tak, jak pokládaly za vhodné. V zásadě se ale připouští, že člověk není způsobilý učinit vlastní rozhodnutí dříve, než dosáhne dospělosti.

2.3.3.1.2 Uzavření manželství

Zdá se, že pro výběr hrobu by měl být v případě vdané ženy aplikován stejný postup jako při výběru hrobu pubescentním synem rodiny. Volba hrobu předpokládá duchovní zájmy a následkem toho musí vdaná žena disponovat možností vybrat si svobodně místo, kde si přeje být pochována. Toto řešení se zdá tím spíše racionální, že ženy obdržely plnou způsobilost ve věci závěti.

Středověcí kanonisté se však ohledně žen dostali mezi dvě protimluvna ustanovení. Jeden z dekretů Urbana III.⁴⁶¹ předepisuje, že nesmí být přijata žádná odlišnost mezi manželem a manželkou, neboť ve věci výběru hrobu manželské vztahy nemají existovat, zatímco v *Graciáně dekretu* je uvedeno, že ti, kteří byli spojeni svazkem manželským, musí být spojeni v hrobě.⁴⁶²

Ve světle těchto dvou textů navrhli dekretisté následující řešení ustanovující význam každého z nich. Podle nich se kánon *Dekretu* vztahuje na případ, kdy žena zemře, aniž by předtím vyjádřila svou vůli nebo ustanovila místo svého hrobu.⁴⁶³ V tom případě je přirozené, aby byla pohřbena ve stejném hrobě jako její manžel, a pokud

---

⁴⁶⁰ Glossa, VI°, 3, 12, c. 4.: „Certum est quod impubes non habet rationem ideo non potest eligere sepulturam“.

⁴⁶¹ X. 3, 28, 7: „De uxore vero, utrum, quemadmodum et vir, liberam debeat habere sepulturam, nobis videtur, quod nulla super hoc inter virum et mulierem sit facienda distinctio, sed utrique in casu isto aequalem esse credimus facultatem, quum electio ista ad eum potius statum pertineat, in quo mulier solvitur a lege viri.“

⁴⁶² C. 13, q. 2, c. 3.: „Unaquaeque mulier sequatur virum suum sive in vita sive in morte“. In CICan I., sl. 722.

⁴⁶³ BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique*. op.cit., 91.

jich měla více, potom ve stejném hrobě jako její poslední manžel.⁴⁶⁴ Pokud žena zemře dříve než manžel, bude pohřbena na místě, které on vybral, pokud nějaké vybral.⁴⁶⁵ Pokud manžel nevyjádřil v tomto bodě svou vůli, žena bude pohřbena dle obecného práva spolu se svými předky.

Graciánův dekret, interpretující předpokládanou vůli vdané ženy, uvádí, že v případě, že si sama neurčila jiný hrob, má být po své smrti pochována ke svému manželovi. Pokud však zemře manžel dříve než jeho žena, aniž by označil místo svého hrobu, a ta na rozdíl od něj místo svého hrobu označila, měl by tedy být tento muž pohřben na místo určené jeho manželkou? Většina kanonistů, kteří se touto otázkou zabývali, si myslí, že je logické v případě manžela uplatnit stejné řešení jako v případě manželky.

Z těchto vývodů vyplývá, že dospělost sama nestačí k platnosti výběru hrobu, je třeba být navíc způsobilý k rozhodnutí, *discretus*. Toto vylučuje kromě prepubescentů všechny dospělé osoby, které nemají mentální způsobilost (*furiosi*). Nakonec se také daná osoba nesmí vzdát možnosti zvolit si svůj hrob nebo mu nesmí být toto právo odepráno. Samozřejmě je tato možnost odňata všem těm, kterým je odeprán církevní pohřeb.

2.3.3.1.3 Řeholní osoby

Řeholníci si také nemohou vybrat místo svého hrobu, neboť se tohoto práva vzdali. „Religiosi, nisi apropiis monasteriis adeo forsitan sunt remoti, quod ad ea, cum moriuntur, commode portari non possint, nequeunt cum velle vel nolle non habeant, sibi, eligere sepulturam, sed sunt apud sua monasteria tumulandi“.⁴⁶⁶ Takto musí být mniši pohřbeni ve svém klášteře, neboť nemají vlastní vůli, a jsou tak nezpůsobilí k učinění rozhodnutí ohledně svého hrobu. Nicméně však získávají zpět své právo, zemrou-li tak daleko od svého kláštera, že je nemožné navrátit tam jejich ostatky. V takovém případě, pokud není vybrán žádný hrob, jsou mniši pohřbíváni ve farnosti, na jejímž území zemřeli.

---

⁴⁶⁴ VI°, 3, 12, c. 1: „Mulier autem, quae plures viros habuit successive, si sepulturam non eligat, est cum viro ultimo, cujus domicilium retinet et honorem, tumulanda.“

⁴⁶⁵ X. 3, 28, 7: „Propter unionem, quae fuit inter eos in vita, jus disposuit ut uxor deberet sepeliri in sepulcro mariti, ergo idem e contra.“

⁴⁶⁶ VI°, 3, 12, c. 5.

Co se týče noviců, ti svobodu ve výběru svého hrobu měli také. Neurčí-li však místo svého hrobu, budou pohřbeni v klášteře, ve kterém zemřeli.⁴⁶⁷ A nakonec služebníci řeholníků, ti, kteří jsou součástí rodiny - *familia* - kláštera, musí být pohřbeni v tomto klášteře, pokud nevyjádřili přání být pohřbeni na jiném místě.⁴⁶⁸ Světští duchovní nebyli ošetřeni žádným z textů, a tudíž je v jejich případě třeba aplikovat obecné právo.

2.3.3.1.4 *Lstivé jednání*

Způsobilost jakožto základní podmínka platnosti výběru hrobu nebyla sama o sobě dostačující. Bylo výslovně zakázáno opustit rodinný nebo farní hrob „ex illectione et odio“,⁴⁶⁹ zvolit si hrob v klášteře a připravit tak samotný kostel, *propria ecclesia*,⁴⁷⁰ o jeho farní práva. Zároveň bylo řeholníkům a světským duchovním zakázáno užívat lstivých jednání za účelem obdržení slibu od některých osob, že zvolí za místo svého pochování právě jejich kostel nebo klášter a nebo že neodvolají již učiněné rozhodnutí.

Tento zákaz vydaný papežem Bonifácem VIII.⁴⁷¹ byl reprodukován o něco později v dekretálu Klementa V., který v něm zostřil postihy za tyto přečiny. Bonifác VIII. označil za neplatnou takovou volbu hrobu, jež byla učiněna navzdory jeho opatřením. Zakazoval provinivším se jakoukoli novou volbu hrobu. Pokud byla dotyčná osoba již pohřbena, zodpovědní řeholníci nebo světští duchovní měli povinnost do deseti dnů restituovat poškozenému kostelu veškerý získaný výtěžek z pohřbení, a dokonce i tělo zesnulého, pokud o to byli požádáni a pokud byla exhumace možná. Pokud nebyly restituce uskutečněny v požadované době, kostel a hřbitov, kde byl pohřeb vykonán, byly zakázány *ipso facto*. Tyto sankce byly potvrzeny Klementem V.,⁴⁷² který navíc prohlásil za plnoprávně exkomunikované provinilé církevní hodnostáře.

Pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic v čl. 41 svých provinciálních statut (11. - 12. listopad 1349) v souladu s citovaným Bonifácem VIII (c. 1 in VI° 3, 12 ad verbum) a Klementem V. (c. 3 Clem., 5, 8) stanovil:

---

⁴⁶⁷ X. 3, 28, 2.

⁴⁶⁸ Arg. c. 11, Tridentského koncilu *Sess. XXV, De reforma*, MANSI 33. 176.

⁴⁶⁹ Vincent d'Espagne, § ms. lat. 8967, X. 3, 28, 3.

⁴⁷⁰ Tamtéž.

⁴⁷¹ VI°, 3, 12, c. 1.

⁴⁷² Clem., 5, 8, 3.

„Kteříkoli řádoví i sekulární klerikové navádějí někoho ke slibu, přísaze, kdy se zaručí svým slovem nebo slibováním něčeho (jiných věcí), že si zvolí pohřeb u jejich kostela nebo že již zvolený pohřeb dále nezmění, upadají tímto skutkem do trestu exkomunikace, od něž je v žádném případě nerozhřeší nikdo jiný než apoštolský stolec, vyjma v okamžiku smrti. Takováto volba je neplatná a ten, který tuto volbu učinil, nebude moci být pohřben u takto vybraného kostela, ani si nebude moci vybrat pohřeb jinde, aby se tím nepostavil proti volbě, přísaze nebo slibu něčeho, který sám učinil; ustane-li však spor, ať je pohřben u toho kostela, u kterého by měl podle práva být pohřben, pokud by snad jindy ustoupil od toho, že si nezvolí pohřeb. Pokud by tedy titíž řádoví bratři či klerikové pohřbili předem řečeného ve svém kostele či na hřbitově, jsou povinni exhumovat toto již pohřbené tělo, je-li to žádáno, a po deseti dnech vrátit poplatky za pohřeb jakýmkoli způsobem všem, kteří přišli při příležitosti jeho pohřbu. Neprovedou-li exhumaci, zůstane kostel a jeho hřbitov od té doby podřízen církevnímu interdiktu tak dlouho, dokud neučiní exhumaci před všemi jmenovanými.“⁴⁷³

Kratší verze Arnoštových provinciálních statut z roku 1349 (ex statutis provincialibus) se liší pouze svou stručností: „Řádoví i sekulární klerikové, kteří navádí k volbě pohřbu u svých kostelů nebo k tomu, aby již zvolený pohřeb nebyl změněn, podléhají exkomunikaci, od níž nejsou rozhřešeni nikým kromě papeže, vyjma v okamžiku smrti; takováto volba je neplatná a dotyčný nesmí být pohřben v onom kostele, ani si nemůže vybrat (pohřeb) někde jinde, pouze v tom kostele, ve kterém by měl být podle práva pohřben, pokud by si nebyl zvolil jinak. A jestliže by řádoví či sekulární klerikové chtěli pohřbít (člověka), který takto volil, jsou nuceni

---

⁴⁷³ „[41] De electione sepulture

Quicumque religiosi et seculares clerici aliquem ad vovendum, iurandum vel fide interposita seu alias promittendum inducunt ut sepulturam apud eorum ecclesias eligant vel iam electam ulterius non immutent, excommunicationis sententiam incidunt ipso facto a qua ab alio quam a Sede apostolica preterquam in mortis articulo nullatenus absolvuntur. Nec valet talis electio; et is qui sic elegerit nec apud sic electam ecclesiam sepeliri nec alibi poterit eligere sepulturam, ne contra votum, iuramentum, vel promissum huiusmodi a se factum materiam habeat veniendi, sed contradictione quacumque cessante, sepe-liatur omnino apud illam ecclesiam apud quam sepeliendus de iure fuisset si alias sepultura non electa forsitan decessisset. Si vero iidem religiosi vel clerici predictum in sua ecclesia vel cimiterio presumpserint sepelire, ad restitutionem am sepulti corporis, si petatur, quam etiam omnium que occasione sepulture illius pervenerint quomodolibet ad eosdem infra decem dierum integraliter faciendam obligantur. Quam nisi fecerint, ecclesia ipsa apud quam sepultus fuerit nec non ipsius cimiterium, ex tunc eo ipso sunt et tamdiu manebunt ecclesiastico supposita interdicto donec ab eis facta fuerit restitutio plenaria omnium predictorum.“ PK 137-138.

k navrácení (exhumaci) pohřbeného těla a všech poplatků po deseti dnech, jinak ať tento kostel se hřbitovem podléhá interdiktů.“⁴⁷⁴

Zákaz *ipso facto* vyslovený Bonifácem VIII. vůči kostelům a hřbitovům, stejně jako exkomunikace předpokládaná Klementem V. jsou odstraněny až v roce 1869, kdy je papež Pius IX. nezařadil do své Buly *Apostolicae Sedis*.⁴⁷⁵

2.3.3.1.5 Lokalita

Dekretály obsahují dopis papeže Innocence II.,⁴⁷⁶ který prohlašuje za neodůvodněné a odporující dávné církevní disciplíně volbu hrobu na „méně religiozním“ místě než takovém, kde se má pohřbívat v souladu s obecným právem. „Locus minus religiosus“ označuje církevní stavbu, v níž jsou bohoslužby slouženy méně často než v kostele kompetentním k pohřbívání v souladu s obecným právem.⁴⁷⁷ Bonifác VIII. učinil přítrž těmto diskuzím vydáním dekretálu v *Liber Sextus*, podle něhož je povoleno zvolit si hrob „in loco minus religioso“. „Si quis, antiqua dimissa, novam, etiam in loco minus religioso, elegerit sepulturam: electionem hujusmodi, licet jura super hoc videantur esse diversa, nequaquam volumus impugnari.“⁴⁷⁸ V dekretálu *Fraternitatem* se objevuje nářážka na profánní místa a na místa nevhodná k pohřbívání. V *Liber Sextus* je naopak „locus minus religiosus“ chápáno jako místo, kde jsou jen výjimečně slouženy bohoslužby a mše a kde se odehrává příliš málo veřejných modliteb. Tímto způsobem se každý z textů vztahuje k různým případům, ačkoli oba používají identické termíny. Názor doktríny je pak následující: je povoleno zvolit si hrob na místě, kde se jen vzácně slouží bohoslužby, věřící jsou nicméně

---

⁴⁷⁴ „c 41 Religiosi et clerici seculares inducentes ad eligendam sepulturam circa ecclesias suas vel non mutandam electam, incurrunt excommunicationem a qua nisi a papa absolvuntur preter in mortis articulo; nec valet electio nec sepeliendus est in illa ecclesia nec poterit alibi eligere; sed in ecclesie in qua de iure sepeliendus fuerat, si non elegisset. Et si religiosi vel seculares sic eligentem sepelire presumpserint, tenentur ad restitutionem sepulti corporis et omnium infra decem dium, alias ipsa ecclesia cum cimiterio subiaceat interdicto.“ PK 182.

⁴⁷⁵ Srov. BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique*, op.cit., 93.

⁴⁷⁶ X. 3, 28, 3: „Fraternitatem tuam non credimus ignorare, mortuorum sepulcra et coemeteria apud illas ecclesias et monasteria ex antiquo esse disposita, in quibus religiosorum fratrum conventus sunt constituti, et orationes atque missarum solennia tam pro vivis quam pro defunctis frequentius celebrantur. Unde ipsorum devotioni et extremae voluntati, qui apud huiusmodi ecclesias sepeliri desiderant, minime contradicendum est. Qui vero relictis antiquis ecclesiis et patrum aliorumque parentum suorum sepulcris contra consuetudinem Patrum veteris testamenti, qui cum patribus suis sepulti esse leguntur, ad nova et minus religiosa loca se transferunt, irrationabiliter et contra antiquam institutionem facere videntur. Unde, si forte P. de Castello contra tam antiquam et rationabilem consuetudinem aliquid de corpore suo sepeliendo mandavit, hoc non praeiudicat rationi, sed viribus debet carere, Quocirca per praesentia scripta mandamus, et mandando praecipimus, quatenus corpus ipsius P. dilectis filiis nostris monachis sancti Stephani reddi facias, et cum suis patribus sepeliri.“

⁴⁷⁷ BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique*. op.cit., 95.

⁴⁷⁸ VI°, 3, 12, c. 2, § 1.

vedeni k tomu, aby se nechávali pochovávat na hřbitovech kostelů, kde jsou bohoslužby konány často.

2.3.3.2 Ubi tumulus ibi funus

V dnešní době se často pohřební obřad a pohřbení odehrávají na různých, od sebe vzdálených místech. Nebylo tomu ale tak ve středověku, kde je třeba aplikovat princip „ubi tumulus ibi funus“. Tento axiom znamená, že pokud se má uložení do hrobu odehrát na hřbitově farního kostela nebo kláštera, pohřební obřad musí být sloužen v daném farním kostele nebo v kapli daného kláštera. Místo uložení do hrobu a kostel, kde se odehraje pohřební obřad, nemohou spadat pod dvě různé farnosti. Kostel kompetentní ve věci uložení do hrobu je také kompetentní ve věci pohřebního obřadu.⁴⁷⁹

Od IV. století křesťanského letopočtu věřící vyhledávali místo hrobu co nejbližší svým mučedníkům, které vzývali a ke kterým se za svého života modlili. Z kostelů se postupně stávají hřbitovy. Bylo tedy samozřejmé, že se od té doby obřady předepsané k pohřbům sloužily přímo v kostelech, jež měly zároveň funkci hřbitovů. Následkem toho začalo být *locus tumuli*, místo uložení do hrobu, považováno za hlavní prvek a za prvek vedlejší se potom považovalo *locus funeris*, tedy místo pohřebního obřadu.⁴⁸⁰ Rčení „Accessorium sequitur principale“ bylo uvedeno v praxi a kostel, kterému náleželo právo pohřební, obdržel tím pádem také právo sloužit pohřební obřady. V tomto smyslu je třeba interpretovat nařízení *Corpus juris canonici*, která dovolují věřícím zvolit si místo svého spočinutí mimo svou vlastní farnost, které, ač nemá právo pohřební, je zároveň ponecháno právo na farní podíl nebo na pohřební kvartu.⁴⁸¹

---

⁴⁷⁹ Srov. MAROTO Philipe: De axiomale „Ubi tumulus ibi funus“, in: Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque Iure, Ufficio Edizioni, I (1928), 22, 125, 263; NAJERA Blanco: Derecho funeral. Comentario canonico civil al Lib. III, tit. XII De sepultura ecclesiastica del Codex Juris canonici, in: Bibliotheca juridica de autores españoles y extranjeros, CXL VIII, Madrid 1930, 308-310.

⁴⁸⁰ NAJERA Blanco: Derecho funeral. op. cit., 301.

⁴⁸¹ X. 3, 28, 9: „Certificari voluisti a nobis, quomodo illa clausula, quae in privilegiis nostris solet opponi de salva iustitia illarum ecclesiarum, a quibus mortuorum corpora assumuntur, intelligi debeat et exponi. Quum autem super hoc articulo diversa antecessorum nostrorum manaverint instituta, Leone iustitiam illam quandoque tertiam partem, quandoque vero mediam partem, et Urbano III. quartam fore censentibus, nos tale praebemus in hac varietate responsum, ut, sicut beatus Hieronymus inquit, unaquaeque provincia in suo sensu abundet, secundum rationabilem consuetudinem regionis illa iustitia circa medietatem, vel tertiam aut quartam partem pro locorum diversitatibus attendatur.“; Clem., 3,7, c. 1. Tato interpretace je ostatně potvrzena rozhodnutími soudu v Rote, viz MANY S.: De locis sacris, op. cit., 304.

Kanonická legislativa tedy povoluje porušení principu „ubi tumultus ibi funus“, neboť doporučuje řídit se místními zvyky. Jedna ze synod v Cognacu (1260)⁴⁸² zakazovala odnesení těla na místo pohřbení, aniž by předtím nebylo odneseno podle zvyku do farního kostela, neboť právě farář bude vědět lépe než kdokoli jiný, zda dostal nebožtík zákaz vstupu do kostela nebo byl exkomunikován. Tatáž synoda zakazovala řeholníkům a světským kněžím přijímat jakékoli tělo ve svém kostele, aniž by jim bylo prezentováno příslušným farářem.

Analogická nařízení se uplatňovala během synod v Marciac (1326) a v Lavour (1368). První z nich dovoluje zvolit si hrob u řeholníků za podmínky, že tělo bude nejprve podle zvyku⁴⁸³ přeneseno do farního kostela. Druhé nařizuje přenesení těla zemřelého do jeho vlastní farnosti předtím, než bude přeneseno jinam, pokud tak velí zvyklost.⁴⁸⁴ Tyto předpisy nám nedovolují vyvodit všeobecné závěry. Je pravděpodobné, že většinou se lidé drželi dohod a vyrovnání mezi řeholníky a světským duchovenstvem ve věci hrobů, tedy dohod a vyrovnání schválených již zmíněným Bonifácem VIII.⁴⁸⁵

2.3.3.3 Rodinná, nebo farní hrobka?

Pokud zemřela osoba, která si za svého života nezvolila místo svého posledního odpočinku, měla být pochována ke svým předkům – takové je základní pravidlo ustanovené v roce 816 papežem Lvem III. a reprodukováno v *Dekretálech* Řehoře IX. „Nos instituta maiorum patrum considerantes, illorum quoque decreta firmando statuimus, quod sanctissimum est, unumquemque videlicet in maiorum suorum sepulcris iacere, ut patriarcharum exitus docet.“⁴⁸⁶ Stejné pravidlo, jak jsme dříve ukázali, bylo převzato papežem Innocencem II.,⁴⁸⁷ který zakázal zavržení rodinné hrobky ve prospěch „méně religiošního“ místa. Pochování v rodinné hrobce společně se svými předky tak převažovala nad hrobem v příslušné farnosti.

---

⁴⁸² c. 15: „Prohibemus, ne aliquis capellanus alicui portandi funus adlocum sepulturae licentiam concedat, quousque, ut moris est, ad parochialem ecclesiam fuerit deportatum, ut melius sciatur ibi quam alibi, an de functus interdictus vel excommunicatus existat.“, C.16: „Inhibemus ne quisquam saecularis, vel religiosus funus sibi delatum suscipiat, ni si per capellanium proprium eidem fuerit praesentatus, cum conditiones, personarum hujusmodi melius noverint proprii capellani.“ MANSI 23. 1036.

⁴⁸³ c. 24, MANSI 25. 785.

⁴⁸⁴ c. 64, MANSI 26. 514-515.

⁴⁸⁵ VI° 1, 18, c. 3.

⁴⁸⁶ X. 3, 28, 1.

⁴⁸⁷ Blíže viz kapitola Podmínky pro právoplatný výběr hrobu

V tomto bodě se podle Bernarda shodují všichni kanonisté.⁴⁸⁸ Tento princip ostatně vycházel z dávné tradice. Touha spočinout po boku svých blízkých je v podstatě přirozená. Byla velmi silná u Hebrejců. Z příběhu o jeskyni Machpela (Gn 48, 29-33) nebo o vynesení Josefových kostí z Egypta do Šechemu (Joz 24, 32) se dovídáme o postavení, které zaujímaly hroby v životě biblického člověka. Stejně tak Starý zákon hovoří i o místu pohřbu judských králů. Výjimku tvoří Mojžíš, jehož hrob „nikdo nezná až do dnešního dne“ (Dt 34, 6).

Ti, kteří disponovali potřebnými prostředky, si zajišťovali rodinné hrobky. Učinil tak Abrahám a do jeho jeskyně Machpela v Hebronu byli postupně uloženi Sára, Abrahám a Izák, na věčnost spojeni se svým lidem. Jákob, který strávil poslední léta svého života v Egyptě, trval na tom být také spojen se svým lidem, a tedy být pochován spolu se svými předky. Josef potom vyjádřil přání, aby Hebrejci jeho ostatky přenesli do země Chanaan, kterou jim Bůh vyvolil. Každý člověk si natolik přeje být spojen se svým lidem, tedy odpočívat v blízkosti svých předků v rodinné hrobce, že pokud se tak nestane a dotyčný není pochován u svých, je to považováno dokonce za trest.

Hebrejská tradice je přímým zdrojem listiny papeže Lva III., což dokazují slova „ut Patriarcharum existus docet“.⁴⁸⁹ Z tohoto však nelze usuzovat, že se jedná o zvyk specificky hebrejský. Dědičné rodinné hrobky ostatně často zmiňovali také římstí právníci. Ve společnosti, kde měla rodina takovou soudržnost, bylo jen přirozené nechávat se pochovat ke svým bližním.

Osoby, které neoznačily místo svého posledního odpočinku a nevlastní rodinnou hrobku, museli být pochovány na hřbitově své farnosti. Toto je velmi staré⁴⁹⁰ pravidlo, které je potvrzeno v *Liber Sextus* Bonifáce VIII.: „Is qui, habens domicilium in civitate vel castro, quandoque ad villam rurem se transfert recreationis causa, vel ut ruralia exercent in eadem, si non electa sepultura decedat ibidem, non in ecclesia

---

⁴⁸⁸ C. 13, q. 2., c. 1 in: CICan I., sl. 720; X. 3, 28, 1; BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique*. op.cit., 106 cituje dále Huguccia a Vincenta Španělského.

⁴⁸⁹ X. 3, 28, 1.

⁴⁹⁰ C. 13, q. 2., c. 1 in: CICan I., sl. 720; HUGUCCIUS, § ms. lat., 3892., fol. 213 r°, § Nunc, „De iure communi quilibet tenetur sepeliri in ecclesia sua scilicet ubi audit divinum officium et habet domicilium.“; INNOCENT IV, Apparatus, X. 3, 28, 1, prohlašuje, že volba hrobu je svobodná, avšak v případě absence takové volby a rodinné hrobky náleží farnímu kostelu právo k pochování zemřelého: „Si sepulturam paternam non habet in ecclesia parochiali sepeliri debet.“

dictae villae, sed in sua parochiali sepeliri debebit, dummodo absque periculo ad ipsam valeat deportaci.“⁴⁹¹

Důvod pochování v příslušném farním kostele je několikrát uveden v *Dekretálech a v Liber Sextus*. Farář kostela byl povinován věnovat své úsilí duchovnímu blahu zemřelého, a měl tudíž právo nárokovat si výsadu pohřbu svého farníka. Hrob v příslušné farnosti se tak jeví jako hrob vycházející ze všeobecného práva. Určení místa pohřbení zemřelým stejně jako existence rodinné hrobky jsou fakta, která musí být prokázána, v opačném případě nad nimi převažuje jako místo pohřbení farní kostel.

2.3.3.4 Domicil, quasi-domicil, vagi

Vzhledem k tomu, že každý má být pohřben na hřbitově své farnosti, musíme osvětlit, jak se takovým farníkem stát. Kanonisté prohlašují, že se stáváme farníkem ve chvíli, kdy danou farnost zvolíme za své bydliště.⁴⁹² Bydlištěm se rozumí místo, kde se daná osoba usadí a kde vlastní největší část svého majetku.⁴⁹³ Je to však především samotná intence bydlet, která vytváří bydliště.⁴⁹⁴ Je také všeobecně přijímáno, že jedna osoba může mít více bydlišť. Pokud například setrvává na dvou různých místech po stejně dlouhou dobu, má tak dvě bydliště za předpokladu, že má intenci přebývat na každém z těchto dvou míst.⁴⁹⁵ Vycházeje z tohoto pojetí bydliště definuje Huguccio farní kostel kompetentní ve věci hrobu jakožto kostel, v jehož obvodu má dotyčná osoba své bydliště.⁴⁹⁶ Přední dekretisté vážali ustanovení bydliště především k vnějším manifestacím dokazujícím ustanovení bydliště v určité farnosti,

---

⁴⁹¹ VI°, 3, 12, c. 3.

⁴⁹² HENRICUS: Summa Auera, op. cit., De parochiis, 7: „Dicitur quis parochianus ratione domicilii.“

⁴⁹³ GOFFREDI de Trano, Summa super titulis Decretalium, Venise 1570, in: ARMSTRONG L.: Usury and Public Debt in Early Renaissance Florence: Lorenzo Ridolfi on the Monte Comune, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Studies and Texts, 2003, De foro competenti, 4, 71: „Est autem domicilium ubi quis summam rerum suarum et fortunarum constituit, unde rursus discessurus non sit.“; HENRICUS, Summa, op. cit., 3.

⁴⁹⁴ Panormitanus, *Super Decretal.*, X. 3, 28, 10, „Domicilium .. non constituitur, nisi cum animo habitandi ibi perpetuo.“

⁴⁹⁵ GOFFREDI: Summa, op. cit., De foro competenti: „Potest quis duobus locis domicilium habere, vel pluribus: ut cum quis diversis locis se ita instruxerit, ut non minus in uno, quam in alio se collocare videatur.“

⁴⁹⁶ HUGUCCIUS, § ms. lat., 3892, v^o Nunc: „Ecclesia sua scilicet ubi audit divinum officium et habet domicilium“, § fol. 213 r°.“ Cit z BERNARD Antonie: La Sépulture en droit canonique. op.cit. 108.

jako jsou přítomnost na bohoslužbách a při udělování svátostí.⁴⁹⁷ Pro dekretisty byl tedy kostel, u něhož má být daná osoba pochována, právě ten, v němž slýchávala bohoslužby a kde jí byly udělovány svátosti. Je to tedy totéž, jako kdyby říkali farní kostel.⁴⁹⁸

Přesto nejsou definice dekretalistů zcela přesné. Kardinál Henricus prohlásil, že farním kostelem rozumí kostel, v jehož správním obvodu se odehraje smuteční obřad v případě, že uložení do hrobu se odehraje jinde.⁴⁹⁹ Johannes Andreae k tomuto pravidlu uvedl konkrétní příklad. Pokud se obyvatel města vydá na venkov, aby si tam odpočinul, a zemře tam, musí být pohřben u kostela své farnosti, pokud lze pohodlně uskutečnit převoz těla. Smuteční obřad se odehraje ve farnosti úmrtí, ačkoli kostel farnosti není farním kostelem zesnulého.⁵⁰⁰

Z výše uvedeného vyplývá, že kostel kompetentní ve věci určení hrobového místa je ten kostel, pod který spadá místo bydliště. Každý je farníkem toho kostela, do jehož obvodu jeho bydliště spadá. Stejně tak jako může mít jeden jedinec více bydlišť, může tedy být, v právním slova smyslu, farníkem více farností. Stejně tak lze nemít žádné bydliště, a nespadat tedy pod žádnou farnost.

Právní důsledky této myšlenky musí být přezkoumány s ohledem na

- ▶ osoby, které zemřou ve své farnosti,
- ▶ osoby, které zemřou mimo svou farnost,
- ▶ a ty, které k žádné farnosti nepřísluší, protože nemají žádné bydliště.

---

⁴⁹⁷ Arg. X. 3,28, 1. „Ecclesiae .. in qua caelesti pabulo refici consuevit“; VI°, 3, 12, c.2, „Illi ecclesiae, in qua ille (defunctus), officia consuevit audire divina, et ecclesiastica recipere sacramenta.“ HENRICUS, *Summa*. op. cit., *De sepulturis*, 5.

⁴⁹⁸ Protože právě ve svém farním kostele by se měli věřící účastnit bohoslužeb a přijímat svátosti. GOFFREDI: *Summa*, op. cit., *De parochiis*, 138 v°, 2: „Jus parochiae consistit in hoc ut in diebus dominicis et festivis missas audiant in ecclesia, in quarum parochiis habitant. Item consistit ... in sacramentis conferendis.“

⁴⁹⁹ *In I-VI Decretalium Libros Commentaria*, Two volumes, Venice 1581, dále jen „Lectura“; X. 3, 28, 10: „Privilegiati super iure funerandi sepelire possunt illos, qui apud eos eligunt sepulturam solvendo tamen canonicam portionem ecclesiae parochiali. Si vero alios sepeliunt, tenentur restituere quicquid occasione funeris receperunt.“

⁵⁰⁰ Novella super sexto Decretalium, Venetiis: Pincius 1499, reprint Graz 1996: Liber sextus decretalium/Comm. Johannes Andreae, in: MONELIENSIS Franciscus, NEVO Alexander de (eds.): 1 CD-ROM, 12 cm (Omnia opera. Angelo Mai; nebo také <http://visualiseur.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k593407>) fol. 131: „Quod si aliquis transtulerit se ad ruralia causa recreationis, ut ruralia exercent et ihi moriatur, non debet ibi sepeliri, sed debet deferri ad suam ecclesiam parochialem quae est in civitate, si commode fieri potest. Ecce ergo quod assumitur corpus de parochia ecclesiaeruralis nec potest dicere illa parochialis illius defuncti.“ Arg. VI°, 3, 12, c. 3.

Osoby, které zemřou ve farnosti, ke které přísluší, jsou v souladu s všeobecným právem pochovány na hřbitově této farnosti - tak je postupováno ve většině případů. Ti, kteří spadají pod dvě farnosti, protože mají dvě bydliště, pak jsou pohřbeni ve farnosti, ve které zemřeli.

Mezi těmi, kteří zemřou mimo svou vlastní farnost, bylo třeba odlišovat studenty a cestovatele. Ten, kdo odjíždí na cestu, nehodlá opustit své bydliště. Kde tedy má být pochován, zemře-li na své pouti? Graciánův Dekret ani *Dekretály* Řehoře IX. takovou možnost nezvažovali. Doktrína pak rozhodovala, že v takovém případě se muselo pohřbívat na hřbitově katedrál nebo kostela, na jehož území dotyčný zemřel.⁵⁰¹ V tomto případě míval katedrální hřbitov přednost.⁵⁰² Jedna listina Bonifáce VIII. tento režim změnila. Ten, kdo zemře na svých cestách, musí být pohřben do své rodinné hrobky nebo vrácen do své farnosti, je-li možné tělo převzít.⁵⁰³ V opačném případě se odehraje uložení do hrobu v místě, kde dotyčný skončil.

Všichni ti, kteří, ačkoli zachovají své bydliště, se vydali do jiné farnosti, aby tam nějaký čas pobýli, například studenti, musí být v souladu s právem pohřbeni v této farnosti, pokud si nezvolili hrob jinde.⁵⁰⁴ Obdrželi totiž v nové farnosti quasi-bydliště a tam jim byly udělovány svátosti a tam se účastnili bohoslužeb. Co do osob, které nemají žádné bydliště (*vagi*), ty nejsou tím pádem farníky žádné farnosti a musí být pochovány ve farnosti, na jejímž území zemřely.⁵⁰⁵

2.4 *Ius funerandi*

Pravidla vztahující se ke konsekraci a benedikci hřbitovů, která byla prostudována v předchozí kapitole, nás vedou k následujícímu závěru: pouze biskup a jeho diecéze měl právo a pravomoc hřbitovy konsekrovat, existuje přitom ale výjimka udělená řeholním řádům. Měl však biskup rovněž pravomoc udělit oprávnění ke slavení pohřebního obřadu jednotlivým kostelům a kaplím? Nepřipadá na toto pravidlo žádná výjimka?

---

⁵⁰¹ GOFFREDI: *Summa*, op. cit., De sepult., 8. „Quid si peregrinus viator decedat in loco, in quo parochiam non habeat, nec sepulturam? Dico ipsum sepeliendum apud majorem ecclesiam, vel apud ecclesiam in cuius parochia mortuus est ut C. 13, q. 2, c. Ecclesias“

⁵⁰² Nicméně HENRICUS: *Summa*, op. cit., De parochiis, 7, neváhá prohlásit: „Viator cuiuslibet ecclesiae ad quam venit parochianus intelligitur.“

⁵⁰³ VI°, 3, 12, c. 3. „Dummodo absque periculo ad ipsam valeat deportari.“

⁵⁰⁴ HENRICUS: *Summa*, op. cit., Contra Panormitanus 131, 10; X. 3, 28, 10.

⁵⁰⁵ MANY S.: De locis sacris, op. cit., 295.

Biskupové na sebou brali iniciativu udělit oprávnění k pohřbívání některým kaplím nebo kostelům v případě, že to bylo nezbytné pro odpovídající správu jejich diecéze. Tímto způsobem argumentuje biskup z Worchesteru u papeže Honora III. s tím, že kaple jeho diecéze jsou tak vzdálené od svých mateřských kostelů, *ecclesiae matrice*, že je nemožné k nim dopravovat těla zesnulých.⁵⁰⁶ Papež mu povoluje přidělit těmto kaplím jejich vlastní hřbitovy, a aby posílil svou pravomoc ve věci tak důležité, předem zamítá jakékoli odvolání proti svým rozhodnutím, *sublato frivole appellationis obstaculo*.

Teorie pravomocí biskupa ohledně hrobů byla hojně vysvětlována kanonisty. Rovněž pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic jejich výklad kodifikoval ve svých provinciálních statutech. Nemůže se nám proto arcibiskupovo dovolení v zásadě porušující farní přímus jevit ve své době jako „ojedinělé“, jak to označila Zdeňka Hledíková.⁵⁰⁷ Ustanovení, podle kterého mohl vzniknout hřbitov u vesnické kaple, jež byla současně připojena jako filiální kostel ke vzdálené předměstské faře, načrtl již Goffredi de Trano⁵⁰⁸ a doplnil ji Henricus,⁵⁰⁹ který jasně definoval roli představeného diecéze ve věci koncesního práva na hrob. Nejspíš to byla těžká dostupnost farního kostela prodražující náklady na pohřební průvod, která zdůvodňovala tuto výjimku. Říká, že větší kostely mají hřbitov o rozloze čtyřiceti kroků a menší kostely třiceti kroků, hřbitov jim musí být přidělen ve chvíli, kdy je kostel konsekrován.

Těmto kostelům náleží pohřební právo *ius funerandi*.⁵¹⁰ Pokud jde o kaple, ty nepožívají pohřebního práva, protože k nim nenáleží hřbitovy. A Henricus dodává: oprávnění k pohřbívání může být uděleno výhradně biskupem. Několika řeholním řádům (Řádu bratří kazatelů, Řádu Menších bratří, Templářům, Špitálníkům atd.)

⁵⁰⁶ MAURICE Clement: Recherches sur les paroisses et les fabriques au commencement du XIIIe siècle d'après les registres des papes, in: Mélanges d'archéol. et d'hist. de l'Ecole française d'Athènes et de Rome 15 (1895), 387-418, 402.

⁵⁰⁷ HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Arnošt z Pardubic, Vyšehrad, Praha 2008, 126 citujíc TADRA Ferdinanda: Cancellaria Arnesti. Formelbuch des ersten Prager Erzbischofs Arnest von Pardubic. Nach einer Handschrift der k.k. Universitäts-Bibliothek zu Prag, Wien 1880, 289, č. 64 oddílu diversa.

⁵⁰⁸ GOFFREDI: Summa, op. cit., 137.

⁵⁰⁹ HENRICUS, Summa Aurea super Titulis Decretalium, III, Lyon 1556, De sepulturis, 2.: „Habent enim ecclesiae majores cœmeterium 40 pedium spacium circa se, minores 30 pedium, per Pontifices assignatum, ut C. XVII, q. 4, c. sicut antiquitus (6), et debet talis locus assignari quando locus ecclesiae consecratur.. Hoc jus funerandi non habent capellae in castris, vel civitatibus positae vellocis aliis strictis, quia nullum habent cœmeterium, vel non ita latum. Nec hoc jus (funerandi) habet aliquis nisi sibi ab episcopo fuerit concessum.“ Cit z GALLAGHER Clarence: Canon Law and the Christian Community, op. cit., 170.

⁵¹⁰ HENRICUS, Summa Aurea super Titulis Decretalium, op. cit., 2.: „Quid jus funerandi?“ „Potestas sepeliendi in cœmeterio ecclesiastico“. Srov. C. 13, q. 2, c. 6, in: CICan I., sl. 723.

bylo však zároveň uděleno oprávnění k pohřbívání svých členů. Pokud však zneužívali tuto udělenou výsadu a přijímali k pohřbení na svých hřbitovech kohokoli bez rozdílu, tedy nejen své členy, je třeba je podřídít všeobecnému právu.⁵¹¹

Tímto mají farní kostely a katedrály ze své podstaty právo na pohřbívání a jak uvidíme dále, jsou tedy místem, kde by měl být pohřben každý člověk, který žil na jejich území. Některé kaple a některá oratoria mohou ostatně obdržet od biskupa své diecéze pohřební právo. Takový je ve zkratce stav legislativy pohřebního práva ve XIII. století.

Právo pohřbívát zesnulé v nefarních kostelech bylo nezbytně podmíněno souhlasem představeného diecéze, a to proto, aby se předešlo nejrůznějším překážkám, neboť „spojit hřbitov s kostelem či kaplí, které již sdružovaly sousední obyvatele, znamenalo spojit články jediné farnosti.“⁵¹² Udělit novému kostelu oprávnění k pohřbívání bylo v přímém střetu se zájmy již existujících kostelů, které tak byly připraveny o velkou část svých příjmů. Je pochopitelné, že se od té doby již existující farnosti ohrazovaly vůči zakládání farností nových a především vůči vykonávání farního úřadu mnichy, kteří navíc přitahovali štedrost věřících svým příkladným představením nábožné zanícenosti.

2.4.1 Doktrína

Ačkoli smrt vždy znamená jisté odloučení, přece křesťané ani smrtí nemohou být od sebe odloučeni zcela; protože údy Kristovy jsou jedno v Kristu.⁵¹³ V Graciánově Dekretu jsou z tohoto hlediska zajímavé dva kánony 22 a 23 druhé otázky třinácté kauzy. První z nich opakuje seznam sufragií, jak je zaveden už od Augustina a Řehoře Velikého: „*Duše zesnulých jsou vysvobozovány čtverým způsobem: obětmi kněží (bohoslužbami), modlitbami svatých, almužnami milovaných bytostí, půstem příbuzných.*“⁵¹⁴ Text má velkou váhu právě proto, že je součástí Dekretu. Legitimuje konání živých ve prospěch nebožtíků, připomíná prvořadost bohoslužby, zdůrazňuje nutnost církevního prostřednictví (kněží), podporuje kult svatých, prostřednictvím

---

⁵¹¹ HENRICUS, *Summa Aurea super Titulis Decretalium*, op.cit., 2.: „De quibus concessum est ab episcopo? Conceditur tamen aliquibus religiosis privilegio speciali, ut in oratoriis suis cœmeteria habeant et confratres suos possint enim tempore interdicti sepelire, ut in praedicatoribus, minoribus, templariis et hospitalariis et similibus.. qui si terminos privilegii sui excedant, et indistincte sepeliendos admittant, bene est ut ipsos oporteat communi jure censeri.“

⁵¹² MAURICE Clement: *Recherches sur les paroisses et les fabriques au commencement du XIIIe siècle d'après les registres des papes*, op. cit., 402.

⁵¹³ Srov. THESALONICKÝ Simeon: *De ordine sepulturae*, PG 155. 685 B; POH čl. 10.

⁵¹⁴ „Animae defunctorum quatuor modis soluuntur, aut oblationibus sacerdotum, aut precibus sanctorum, aut karorum elemosinis, aut ieiunio cognatorum.“ In: *CICanII*, sl. 728.

almužen udržuje oběh majetku (nebo jeho přesouvání do církve), podtrhuje roli pokrevně a duchovně blízkých osob - rodiny a přátel.

Kánon 23 nazvaný „Přede dnem Posledního soudu pomáháme mrtvým oběťmi (= bohoslužbami) a almužnami“, reprodukuje (až na jednu krátkou a pro nás zde nevýznamnou pasáž) kapitoly CIX a CX Rukověti (Enchiridion) sv. Augustina. Připomeňme si ten významný text:

A nelze popírat, že se polehčuje duším zemřelých zbožností těch, kteří je přežili, když se za ně přináší oběť Prostředníková, aneb konají-li se v církvi almužny. To však prospívá takovým, kteří, dokud žili, zasloužili toho, aby jim potom věci tyto mohly býti ku prospěchu. Je totiž jistý způsob života, který není ani tak dobrý, aby mu toho po smrti nebylo potřebí, ani tak špatný, aby mu to po smrti neprospívalo. Jiný však je tak dobrý, že toho zapotřebí nemá, a opět jiný tak špatný, že se mu po vykročení z tohoto života ani tím pomoci nemůže. Proto se zde dobývá všeliká zásluha, která by mohla každému po tomto životě buď polehčiti, aneb přitížiti. [...] Konají-li se buď oběti oltáře neb jakýchkoliv almužen za všechny pokřtěné zemřelé, pak bývají za (duše) velmi dobré díkůčiněním, za nevelmi zlé usmiřováním; a když těm, kteří byli velmi zlí, neslouží po smrti k žádné pomoci, bývají některým živým útechou. Kterým pak prospívají, těm prospívají, buď aby jim bylo odpuštěno, neb alespoň aby jim samo zavržení bylo snesitelnějším.⁵¹⁵

Přímluva za duši v očistci nebyla jen zbožným úkonem, ale jako taková zcela pronikla do jazyka vzpomínání: mít někoho „v mysli“, „pamatovat na někoho“, „zahrnout zemřelého do modlitby“ apod. Přímluvce je posilován Bohem a sám prosí o pomoc, často Pannu Marii, anděly a svaté v obcování svatých (communio sanctorum). Tento úryvek je dokladem toho, že v kanonickém právu měly své místo materiální úvahy, ale byly propletené i s problémy doktrinního charakteru. Je totiž

---

⁵¹⁵ Augustin, Enchiridion 110, cit. dle Svatý Augustin, Katechetické spisy, Vavřincova příručka o víře, naději a lásce, z latiny přeložil Richard Mašek, Krystal OP, Praha 2005, 144; srov. „Tempus, quod inter hominis mortem et ultimam resurrectionem interpositum est, animas abditis receptaculis continet, sicut queque digna est vel requie, vel erumpna, pro eo quod sortita est in carne dum viveret. Neque negandum est, defunctorum animas pietate suorum viventium relevari, cum pro illis sacrificium mediatoris offertur, vel elemosinae fiunt in ecclesia. Sed eis hec prosunt, qui, cum viverent, hec sibi ut postea possent prodesset meruerunt. §. 1. Est enim quidam vivendi modus, nec tam bonus, ut non requiratur ista post mortem, nec tam malus, ut ei ista post mortem non prosint. Est vero talis in bono, ut hec non requiratur, et est rursus talis in malo, ut nec his valeat, cum hec vita transierit, adiuvari. Quocirca omne hic meritum comparatur, quo possit post vitam relevari quispiam vel gravari. Et post pauca: §. 2. Cum sacrificia altaris sive quarumcumque elemosinarum pro baptizatis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propiciationes sunt, pro valde malis, etiam si nulla sunt adiumenta mortuorum, tamen vivorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certe, ut tollerabilior fiat ipsa damnatio.“ In: CICan I., sl. 728.

třeba si uvědomit, že církevní majetek byl ve středověku z velké části tvořen z darů spojených právě s úmrtím či s dědictvím, ke kterým je třeba připočítat fundace.

2.4.2 Donatio mortis causa

Zbožné dary a odkazy tvořily mešní fundace, zpravidla určitý počet jednorázových zádušních mší nebo jedna či více věčných výročních mší - anniversarií. Jejich počet kolísal testament od testamentu bez ohledu na to, zda se pohybujeme v první polovině 14. nebo na počátku 16. století.⁵¹⁶ Existovaly i jiné dary ke zbožným či charitativním účelům, které nebyly spojeny s nějakou liturgickou či modlitební povinností na straně obdarované církevní instituce.

Donatio mortis causa však byla určena především kostelu, k němuž hrob náležel; duchovní správci tohoto kostela pak měli povinnost zajistit modlitby za klid duše dárce či zůstavitele. Šlo tedy o dvoustranný právní akt, který byl jednáním mezi živými s účinky pro případ smrti.⁵¹⁷ Proto tedy bylo důležité upravit předpisem hroby v rámci farnosti, ustanovit jak práva farního kostela, tak práva farníka. O to usilovalo již ustanovení *De sepulturis* z *Dekretů* Řehoře IX, které rozhodovalo o dvou zvláštních bodech spojených s hroby, a totiž na jakém hřbitově se má pochování odehrát a na jakou částku má farář nárok, pokud se pohřeb odehraje na hřbitově jiné farnosti nebo kláštera. Ze čtrnácti kánonů vztahujících se k *De sepulturis* je šest z nich věnováno řešení rozporů mezi duchovenstvem světským a řeholním a zároveň formulaci principů pro budoucnost.⁵¹⁸

Pravděpodobnost tohoto tvrzení vyniká ještě jasněji, pokud přirovnáme ustanovení *De sepulturis* ke kauze 13, otázce 2 Graciánova dekretu. V dané kauze Dekretu již nacházíme stopy konfliktů mezi řeholníky a světským duchovenstvem ve věci hrobu, konfliktů, které však naberou na důležitosti až v následujícím století. Stejně tak je neopomněly zmínit sbírky, ze kterých Gracián čerpal. Takové konflikty spojené nejen s hroby, ale všeobecně s udělováním svátostí, jsou ve XIII. století velmi rozšířené.

---

⁵¹⁶ Srov. ELBEL Petr: Testamenty olomouckého kapitulního duchovenstva v pozdním středověku (1300-1526), in: Pozdně středověké testamenty v českých městech, prameny, metodologie a formy využití, sborník příspěvků; Praha: Skriptorium, 2006, 145-186.

⁵¹⁷ Srov. VOJÁČEK Ladislav, SCHELLE Karel, KNOLL Vilém: České právní dějiny, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 155.

⁵¹⁸ X. 3, 28, 2, 5, 6, 8, 9, 10.

2.4.3 Žebravé řády

Vznik a rychlý rozvoj žebravých řádů způsobují ve XIII. století narůst konfliktů ohledně výkonu farního úřadu, a to zejména, v souvislosti s tématem této práce, s oprávněním k pohřbívání. První rozepré ohledně farní správy mezi mnichy a světskými kněžími jsou však mnohem staršího data a zřejmě je lze datovat do XI. století,⁵¹⁹ tedy období, kdy byly dokonce sepsány některé falešné dokumenty pontifikálních povolení mnichům vést farní kostely.⁵²⁰

Právě potřeba či vzdálenost patří k nejčastějším důvodům tohoto přístupu. Biskup nakonec povoluje obyvatelům obracet se na převorství ve věci křtů a pohřbů. Tyto zdroje farářských příjmů vytvářely často napětí mezi příslušníky jednoho z tzv. žebravých (medikamentských) řádů a městskými faráři tím, že kostely žebravých řádů měly stejná práva jako kostely farní a odváděly tak městským farářům zesnulé věřící a tím snižovaly i příjmy městských far.

Rychlý rozvoj nově zakládaných žebravých řádů ve XIII. století musel přispět k nárůstu množství konfliktů ve věci pohřbívání. Velké množství věřících využilo svého práva vybrat si svobodně místo svého odpočinku, opouštělo své farnosti a žádali o pohřbení v kláštorech řádu bratří kazatelů nebo řádu menších bratří, často dokonce přímo v rouchu těchto řádů, jimž také adresovali své štědré dary.

Úkolem církevní moci byla tehdy snaha zachovat práva farářů jednotlivých farností. Ti se věnovali službám farníkům během jejich života a měli tedy mít i prospěch z jejich štědrosti, té, která byla prokazována především v otázkách smrti. Jak dokázala církev uvést do souladu princip volného výběru místa hrobky a uznání legitimních práv farářů jednotlivých farností? Toto je jedna z nejdůležitějších otázek, které budeme muset přezkoumat. Podívejme se nejdříve na český příklad, jak si s touto otázkou poradil arcibiskup Arnošt z Pardubic.

Arnoštův výrok z 16. listopadu 1351 pro kladskou kanonii, odkud sám pocházel, byl přesný a spravedlivý: analogicky k úpravě vztahu žebravých řádů k farnímu kléru na žádost znesvářených stran rozhodl, že augustiniáni kladské kanonie nemají,

---

⁵¹⁹ Srov. BERLIÈRE Ursmor: L'exercice du ministère paroissial par les moines dans le haut Moyen Age, in: Rev. bénédict. 89 (1927), 227-250, 231.

⁵²⁰ Zejména pak údajný dekret Bonifáce IV., s datem 27. února 610, kterým papež povoluje mnichům vést farní kostely. Jedná se o podvrh datovaný z první poloviny XI. století. Viz BERLIÈRE Ursmor: L'exercice du ministère paroissial par les moines dans le haut Moyen Age, op. cit., 233.

na rozdíl od farního kostela patřícího johanitům, právo pohřbívat. Pohřbít směli jen toho, kdo nebyl městským farníkem a požádal o to.⁵²¹

Konfraternita při kláštorech zaručovala bratřím a sestřám mnichů zajištění pohřbu. Familiares navíc umožnila odejít do kláštera, trávit poslední dny spolu s jeho členy jako příslušníci jejich klášterní rodiny, pokud klášteru předtím adresovali své štědrosti. Tento fakt lze konstatovat zejména pro *monachi ad succurendum* neboli laiky, kteří se přihlásili k náboženskému vyznání na smrtelné posteli.⁵²²

Ve XIII. století se projeví obavy kapitul a biskupů z mnišských řádů zejména omezeními, která hojně plnila zakládající charty opatství a klášterů.⁵²³ Kanonisté studovali tento dlouhý spor, ve kterém během velké části XIII. století a začátkem XIV. století stály proti sobě žebravé řády a světské duchovenstvo, tedy konflikt, do kterého se vložila pařížská univerzita⁵²⁴ a nejvěhlasnější preláti té doby.⁵²⁵

Právo k pohřbívání zaujímalo v těchto sporech vedle kázání a zpovědi důležité místo. Bylo to proto, že poplatky pocházející z oprávnění k pohřbívání zajímaly faráře zpravidla mnohem více než oprávnění udělování svátostí. „K právu na zádušní mši se přidaly mše výroční, fundace a početné odkazy. Navíc pohřbení jednoho člena rodiny zpravidla znamenalo i další členy rodiny. Lidé si vybírali hřbitov, kde chtěli být pochováni, a když jej vybrali, sloužil pak k odpočinku na věky věků celé rodině“.⁵²⁶ Odpor kapitul se někdy projevoval velmi ostře, nicméně však výměnou za úhradu ročního poplatku či za odvod určité části poplatků z hrobů mniši většinou právo na vlastní hřbitov získali a následně na něm mohli pohřbívat všechny, kteří o to projeví zájem. V těchto sporech ohledně farní a hřbitovní správy si žebravé řády zachovaly nepřetržitou přízeň papežů.⁵²⁷

---

⁵²¹ Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V, 1346 – 1355, SPĚVÁČEK Jiří – ZACHOVÁ Jana (eds.): Praeae 1928-1954, č. 1181, cit. z HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Arnošt z Pardubic, op. cit., 67.

⁵²² BERLIÈRE Ursmor: L'exercice du ministère paroissial par les moines dans le haut Moyen Age, op. cit., 244.

⁵²³ GRATIEN Père: Ordres Mendians et clergé séculier à la fin du XIIIe siècle, in: Etudes franciscaines 36 (1924), 491-518, 499.

⁵²⁴ WYNGAERT Anastase van den: Querelles du clergé séculier et des ordres mendians à l'Université de Paris au XIIe siècle, in: France franciscaine 5 (1922), 257-281, 369-397 ; 6 (1923), 47-70.

⁵²⁵ Bernard jmenuje tyto preláty: Henri z Gentu, Geoffroy de Fontaines, Guillaou de Mâcon, Gilles de Rome, Guillaou de Flavancourt. BERNARD Antonie: La Sépulture en droit canonique. op.cit., 75.

⁵²⁶ MORTIER Antonin: Histoire des Maîtres généraux de l'ordre des Frères prêcheurs, Paris 1903-1904, 333.

⁵²⁷ Srov. BERNARD Antonie: La Sépulture en droit canonique. op.cit., 76-77.

Bonifác VIII., který nejdříve potvrdil žebravým řádům všechna privilegia,⁵²⁸ vydal po stížnostech na ně bulu *Super cathedram*, která ošetřuje vztahy mezi řeholníky a farníky ohledně kázání, zpovědi a hrobů. Ve věci hrobů ustanovil, že řeholníci mohou svobodně pohřbívat ve svých kláštorech všechny, kteří projeví zájem, musí však odevzdat farníkům čtvrtinu darů a dědictví, které pohřbením obdrží.

Benedikt XI., který nastoupil po Bonifácovi VIII. nahradil bulu *Super cathedram* bulou *Inter cunctas* ze 17. února 1304.⁵²⁹ Vzhledem k tomu, že se stále zvedaly protesty proti řeholníkům, Klement V. svolal ekumenický koncil ve Vídni (1311-1312), který měl přezkoumat stížnosti prelátů na řeholníky. Guillaume Durand, biskup z Mende, vyčetl žebravým řádům, že se nepodřídily podmínkám pro přijímání věřících do hrobu,⁵³⁰ další preláti jeho kritiky potvrdili.⁵³¹ Všechny tyto právní úpravy, které jsme prostudovali, nás vedou k závěru, že biskup diecéze byl v podstatě jediný, v jehož pravomoci bylo udělování oprávnění k pohřbívání, a tedy práva na vlastní kostel, a že mnohá privilegia byla žebravým řádům udělena papežským stolcem. Na soudobých posvátných místech svobodně vykonávají svou moc církevní představení (srov. kán. 1213 CIC 1983). Ti rozhodují o používání kostelů, a to tak, aby byl zachován jejich posvátný charakter.

2.5 Funeralium taxarum

Ke zdrojům farářských příjmů patřily štolové poplatky, tj. odvod peněz za některé kultovní úkony, při kterých byl kněz oděn štolou - odtud jejich název. Mezi těmito příjmy zaujímaly důležité místo poplatky z hrobů a za pohřby: ty se skládaly, kromě samotných poplatků získaných podle nájemních zvyků, i z obnosů darovaných a odkázaných věřícími pro spásu jejich duše.

Pod označením *funeralium taxarum* byly souhrnně označovány všechny honoráře předepsané diecézními sazebníky, které museli farníci nebo věřící hradit farářům, duchovním správcům, vikářům nebo kaplanům při příležitosti pohřbu. Poplatek nebo dávka byl opakem pevného platu.

---

⁵²⁸ GRATIEN Père: Ordres Mendians et clergé séculier à la fin du XIIIe siècle, op. cit., 355.

⁵²⁹ Tamtéž, 358.

⁵³⁰ DAVRIL Anselmus, Thibodeau, T. M. I (eds.): DURANTI Guillelmi: Rationale divinatorum officiorum, Brepols: Turnholt, 1995, c. 5, 57-63.

⁵³¹ GRATIEN Père, Ordres Mendians et clergé séculier à la fin du XIIIe siècle, op. cit., 478.

V právních dílech⁵³² byly tyto honoráře nejčastěji nazývány *jura* nebo *taxa stolae*. Tento výraz je naprosto všeobecný, a tak se sluší pro naše účely hovořit o poplatcích černé štóly,⁵³³ protože máme na mysli honoráře spojené s hrobem. Můžeme tak rozlišovat mezi poplatky černé štóly a poplatky bílé štóly přijímané například za svatby či křty.

Podle Turečka se poplatky za hroby nepokládaly za poplatky štolové, nýbrž za zvláštní poplatky, placené náhradou za používání církevního ústavu. Plynuly přímo do kostelní pokladny nebo do zvláštních hřbitovních fondů, a to v důsledku toho, že konfesijní hřbitovy byly pokládány za pertinenci kostelů, a platí proto pro jejich udržování stejné předpisy jako pro udržování staveb kostelních.⁵³⁴ Podíváme se proto podrobněji na přehled vývoje tohoto právního institutu a prozkoumáme postupně nejstarší legislativu, středověkou doktrínu a současnou praxi.

2.5.1 Dopisy sv. Řehoře Velikého

Papež Řehoř Veliký (†604) v dopise adresovanému biskupovi Januariovi na Sardinii, který cituje Gracián, formálně zakázal „vyžadovat peníze za půdu určenou k rozkladu těla a těžít ze smutku pozůstalých věřících.“⁵³⁵ Stejný pontifex napsal biskupovi z Messiny: „Si gentiles, ut arbitramur, viri Sichimitae Abrahae pro Sara mortua, atque in loco proprio humanda sepulturam gratis obtulerunt, et vix magna eius importunitate coacti sunt, ut pretium de loco sepulturae perciperent; nos qui episcopi dicimur, de humanis fidelium corporibus pensa facere quid debemus.“⁵³⁶

Slova svatého Řehoře Velikého musela mít nezměrný dosah. Po něm papež Lev IV. (847-855) zakázal v jednom ze svých pastýřských listů, adresovaném kněžím

---

⁵³² Srov. FERRY WILLIAM A.: Stole fees, in: Canon law studies 59, Catholic University of America, Washington 1930, 20.

⁵³³ Tamtéž, 79: „The rights of the black stole“.

⁵³⁴ TUREČEK Josef: Povaha kultových práv k věcem. Příspěvek k dogmatice práva, platného v historických zemích ČSR, Praha: Knihovna sborníku věd právních a státních, 1934, 100.

⁵³⁵ C. 13, q. 2, c. 12: „Sed si quando aliquem in ecclesia vestra sepeliri conceditis, siquidem parentes ipsius, proximi vel heredes pro luminaribus sponte quid offerre voluerint, accipere non vetamus. Peti vero aut aliquid exigi omnino prohibemus, ne (quod valde irreligiosum est) aut venalis (quod absit) dicatur ecclesia, aut vos de humanis videamini mortibus gratulari, si ex eorum cadaueribus studetis querere quolibet modo compendium.“ In: CICan I., sl. 725; srov. Ad Januarium episcopum Caralitanum, lib. IX, Epist. 3, PL 77. 940: „Grave nimis et procul est a sacerdotis officio pretium de terra concessa putredini quaerere et de alieno velle facere luctu compendium.“ Viz JAFFÉ Philips: Regesta Pontificum romanorum, op. cit., 1524.

⁵³⁶ Ad Donum episcopum Messanensem! lib. VIII, epist. 3, PL 77. 908.

zodpovědným za duše, cokoli vyžadovat za hrob⁵³⁷. Karel Veliký⁵³⁸ a po něm Karel Holý⁵³⁹ dohlíželi na to, aby klérus toto pravidlo ctil.

Koncily potom musely zakázat vymáhání za hroby stejně jako za udělování svátostí. Koncil v Meaux⁵⁴⁰ v roce 845 je odezvou na slova Řehoře Velikého, koncily v Ravenne,⁵⁴¹ v Bourges,⁵⁴² v Remeši,⁵⁴³ v Plaisance⁵⁴⁴ a v Clermont⁵⁴⁵ proklamovaly principy, které jsou uvedeny výše. Ve XII. století pak synoda v Gran⁵⁴⁶ a koncily v Toulouse,⁵⁴⁷ v Remeši,⁵⁴⁸ v Londýně⁵⁴⁹ a ve Westminsteru,⁵⁵⁰ stejně jako 2. lateránský ekumenický koncil⁵⁵¹ v době Inocence II. postupně zavrhuje jakékoli zneužívání pravomocí a zároveň povoluje přijímání dobrovolných darů, které příbuzní či přátelé zesnulého byli ochotni věnovat za hrob. 2. lateránský ekumenický koncil vyhlásil tento kánon především kvůli Pierrovi de Bruys, zakladateli petrobrusiánské sekty, jejíž hereze nesla sémě dalších herezí, které budou později Wiclef nebo Jan Hus s takovým úspěchem kázat.⁵⁵²

Od roku 1009 synoda v Enhamu⁵⁵³ v Anglii předepsala, že milodary spojené s hrobem musely být uhrazeny u otevřeného hrobu. Takový byl tedy postup praktikovaný církví před Graciánem. Z nedostatku nařízení všeobecného dosahu, přehled koncilů vypovídá, že v celé západní Evropě se církevní legislativa snažila

⁵³⁷ LUCENCIS codex § ms. „Nullus pro mortuis sepeliendis praemium vel munera exigat.“ PL 115. 677, 678 (dvě varianty).

⁵³⁸ Capitulaire a sacerdotibus proposita (802), c. 12: „Ut nullus presbyter.. aliquid donorum spiritualium, pro aliquo pretio vendere praesumat.“ in: BORETIUS A.(ed.): Capitularia regum Francorum, op. cit., Capitularia I, 106.

⁵³⁹ Capitularia in villa Sparnaco (846), c. 72, in: BORETIUS A.(ed.): Capitularia regum Francorum, op. cit., Capitularia, 261. Je to potvrzení koncilu v Meaux (846), c.72, MANSI 14. 838.

⁵⁴⁰ c. 72, MANSI 14. 836.

⁵⁴¹ c. 3, MANSI 19. 222.

⁵⁴² 1031, c. 12, „Nullus pretium .. pro sepultura accipiat, ni si quod fideles sponte dare vel offerre voluerint.“ MANSI 19. 504.

⁵⁴³ 1049, c. 5 .MANSI 19. 742.

⁵⁴⁴ 1095, c. 13, „Illud quoque praecepimus ut.. pro sepultura nihil unquam exigatur.“ MANSI 20. 806.

⁵⁴⁵ 1095, appendix, c. 24, „Quod pro sepultura mortuorum pretium non exigatur.“ MANSI 20. 905.

⁵⁴⁶ 1114, c. 43, MANSI 21. 108.

⁵⁴⁷ 1119, c. 9, „Illud .. praecepimus ut.. pro sepulturae acceptione nullum venditionis pretium exigatur.“, MANSI 21. 227.

⁵⁴⁸ 1119, c. 5, stejné nařízení koncilu v Toulouse, MANSI tamtéž, 236.

⁵⁴⁹ 1125, c. 2, „Interdicimus etiam ut.. pro sepultura, nullum omnino pretium exigatur.“ MANSI tamtéž, 330.

⁵⁵⁰ 1138, c. 1.. „Interdicimus ut pro sepultura nullum omnino pretium exigatur: quod qui praesumpserit excommunicationi subjaceat“, MANSI tamtéž, 511.

⁵⁵¹ 1139, c. 24, „Illud.. praecepimus ut. . pro sepulturae acceptione nullum venditionis pretium exigatur“, MANSI 21. 532.

⁵⁵² HEFELE Chales-Joseph, LECLERCQ DoM H.: Historie des conciles d'après les documents originaux, op. cit., t. V, 1re part., 571, pozn. 1.

⁵⁵³ c. 131 „Aequissimum est ul animae symbolum (quam pecuniam sepulcralem nunc vocant) semper dependatur, cum sepulcrum sit effossum.“ MANSI 19. 307.

převážít nad principy, které Gracián předložil kolem roku 1140: církevní legislativa povoluje přijímat dobrovolné milodary a přísně zavrhuje jejich vymáhání.⁵⁵⁴

2.5.2 Graciánův dekret

Pouze čtyři kánony *Graciánova dekretu* se vztahují k poplatku z hrobů a zakazují požadovat cokoli výměnou za místo pohřbení nebo za pohřební obřad. První z těchto kánonů je vyňat ze zmíněného dopisu svatého Řehoře Velkého biskupovi na Sardinii. Následoval kánon vyňatý ze svatého Jeronýma, který odmítal jakoukoli spekulaci ve věci smrti.⁵⁵⁵ Kánon 16 synody v Tribur (895)⁵⁵⁶ a kánon 15⁵⁵⁷ se vracejí ke stejné myšlence v různých podobách.

Vyjádit se ke sbírce, kterou Gracián použil ve svých textech, se zdá být náročné. Pokud vypadá z všeobecného pohledu *Causa* 13, q. 2 jako vypůjčená z Burchardova *Dekretu*, podle soupisu zdrojů vyhotoveným Friedbergem, citované kánony 16 a 15 jsou zřejmě výjimkou.⁵⁵⁸

Z těchto čtyř textů lze shrnout, že bylo zakázáno vyžadovat cokoli výměnou za hrob,⁵⁵⁹ ať tím rozumíme slovo *officium sepulturae*⁵⁶⁰ nebo místo, půdu určenou

⁵⁵⁴ Na východě Justinián udělil rentu 70 zlatých liber kostelu v Konstantinopoli, aby pohřby mohly být zdarma. Pokuta 50 liber se pak vztahovala na ty, kteří jednali proti tomuto opatření. *Cod. Just.*, t. 2, 18, Novel., XLIII, LX.

⁵⁵⁵ C. 13, q. 2, c. 13: „Postquam precio victus est Ephron, ut sepulcrum venderet et acciperet argentum, licet cogente Abraham, vau littera, que apud illos pro o legitur, ablata est de eius nomine, et pro Ephron appellatus est Ephran, significante scriptura, non eum fuisse consummatae perfectae que virtutis, qui potuerit vendere memoriam mortuorum. §. 1. Sciant igitur qui sepulcra vendunt voluntarie, nec coguntur ut accipiant precium, sed a nolentibus quicquam extorquent, mutari nomen suum, et perire quiddam de merito eorum, cum etiam ille reprehendatur occulte, qui inuitus accepit.“ In: *CICan I.*, sl. 725; srov. *Quaest. Hebr. in Gen. cap. XXIII*, v. 16, PL 23. 272-273.

⁵⁵⁶ C. 13, q. 2, c. 14: „In ecclesiastico namque libro scriptum est: ‚Mortuo non prohibeas gratiam, sciens, quia omnes moriemur.‘ Et item: ‚Omnia, que de terra orta sunt, in terram conuertentur.‘ Quid terra terram uendis? memento, quod terra es, et in terram reuerteris, et quoniam mors tibi futura est, et appropriat, et si tardat. Recordare, quia non hominis terra est, sed, ut Psalmista commemorat: ‚Domini est terra, et plenitudo eius.‘ Si terram vendis, inuasione rei reus teneberis. Gratis accepisti a Deo, gratis da pro eo. Quare interdictum sit omnibus omnino Christianis terram mortuis vendere, et debitam sepulturam denegare, nisi forte proximi et amici defuncti propter nomen et redemptionem animae viri gratis aliquid dare velint.“ In: *CICan I.*, sl. 725-726; *MANSI* 18A. 140: „Interdictum sit omnibus omnino Christianis terram mortuis vendere et debitam sepulturam denegare.“

⁵⁵⁷ C. 13, q. 2, c. 15: „Precipiendum est secundum canonum auctoritatem, ut de sepulcris et hominibus sepeliendis nihil muneris exigant, nisi forte qui sepelitur vivens iusserit ecclesiae, in cuius atrio sepelitur, aliquid de suis rebus tribuere, aut etiam post mortem illius, quibus commissum est eius elemosinam facere, de rebus illius aliquid sponte dare voluerint; et tamen nullatenus a presbiteris illis aliquid exigatur, sive ab illis, qui locis et villis presunt.“ In: *CICan I.*, sl. 726.

⁵⁵⁸ BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique*. op.cit. 142.

⁵⁵⁹ HUGUCCIO, c. 12, c. 13, Pro sepultura: „Forte pro illo loco ubi erat sepultura, vel quia sepulta erat in tali loco, vel pro officio in ejus sepultura impenso,“ § ms. lat. 3892, fol. 214 r°.

⁵⁶⁰ Arg. C. 13, q. 2, c. 15 „De hominibus sepeliendis nihil exigatur“. In: *CICan I.*, sl. 726.

k pohřbívání.⁵⁶¹ Důvod tohoto zákazu vydaného církví byl dvojitý: církve se chtěla především vyhnout jakémukoli spojování se svatokupectvím, *ne dicatur ecclesia venalis*, a zároveň chtěla předejít jakékoli námitce, kterou by mohli někteří zlomyslně naznačit, že se duchovní radují ze smrti ostatních, protože z ní tyjí.⁵⁶² Pokud bylo výslovně zakázáno cokoli vyžadovat, bylo povoleno alespoň přijímat dobrovolné milodary? Všechny studované kánony toto povolují a tři z nich se k otázce staví explicitně.⁵⁶³ Církev tedy schvalovala přijímání dobrovolných darů. Takové jsou údaje, které přináší *Graciánův dekret*.

2.5.3 Koncily po Graciánově dekretu

Koncily se po *Graciánově dekretu* vrátily k otázce hrobů. Zákaz vyžadování jakékoli odměny se objevuje v remešské synodě (1148),⁵⁶⁴ synodě v Tours (1163),⁵⁶⁵ ve Westminsteru (1173)⁵⁶⁶ a v Londýně (1175).⁵⁶⁷ 3. ekumenický lateránský koncil

---

⁵⁶¹ Arg. C. 13, q. 2, c. 12 „pretium de terra quaerere“; Arg. C. 13, q. 2, c. 14: „terram mortuis vendere“, in: CICan I., sl. 725.

⁵⁶² C. 13, q. 2, c. 12: „Sed si quando aliquem in ecclesia vestra sepeliri conceditis, si quidem parentes ipsius, proximi vel heredes pro luminaribus sponte quid offerre voluerint, accipere non vetamus. Peti vero aut aliquid exigi omnino prohibemus, ne (quod valde irreligiosum est) aut venalis (quod absit) dicatur ecclesia, aut vos de humanis videamini mortibus gratulari, si ex eorum cadaueribus studetis querere quolibet modo compendium.“ In: CICan I., sl. 725.

⁵⁶³ C. 13, q. 2, c. 14: „Nisi forte proximi et amici defuncti, propter nomen Domini et redemptionem animae viri, gratis aliquid dare velint,“ In: CICan I., sl. 725-726; C. 13, q. 2, c. 15: „Nihil exigatur, nisi forte que sepelitur vivens, iusserit ecclesiae, in cuius atrio sepelitur de suis aliquid tribuere, aut etiam post mortem illius quibus commissum est ejus cleemosynam facere, de rebus illius aliquid dare sponte voluerint.“ In: CICan I., sl. 726.

⁵⁶⁴ c. 16, MANSI 21. 1148, vrací se k termínům druhého ekumenického lateránského koncilu.

⁵⁶⁵ c. 6: „Pro sepultura quoque nulla cuiusquam pretii exactio attentatur nec sub obtentu cuiusquam consuetudinis rectum suum quis teneatur, quia diuturnitas temporis non diminuit peccata sed auget.“ MANSI 21. 1178 reprodukováno nařízení z X. 5, 3, 8: „Pro sepultura quoque, et chrismatis et olei receptione, nulla cuiusquam pretii exactio attentetur, nec sub obtentu cuiusquam consuetudinis reatum suum quis tueatur, quia diuturnitas temporis non diminuit peccata, sed auget.“

⁵⁶⁶ c. 9; MANSI 22. 143.

⁵⁶⁷ c. 7, MANSI 22. 149.

vedený Alexandrem III.⁵⁶⁸ kladl opět dlouze důraz na tuto otázku, stejně tak činila synoda ve Westminsteru v roce 1200.⁵⁶⁹

4. ekumenický lateránský koncil, předsedáný v roce 1215 papežem Innocencem III., který ve své předvolávací bule předložil motivy vedoucí ke svolání koncilu, tedy neduhy církve, živě vylíčenou mravní zkaženost, dodal výše předloženým principům nový prvek a kapitální důležitost. Zachoval starou disciplínu a formálně zakázal vyžadování honorářů za hrob, nicméně povolil v této souvislosti praxi milodarů (nikoli těch, které se kladly společně s tělem do hrobu) a pro budoucnost ji prohlásil za povinnou.⁵⁷⁰ Přidělil nikoli farářům, ale biskupovi právo pronásledovat ty, kteří se odmítají podrobit tomu, co nazval *chvályhodná*, později *osvědčená zvyklost*. Citovaný kánon 66 tohoto koncilu, reprodukováný v Dekretálech Řehoře IX., tvoří první všeobecné nařízení v této věci. Až teprve od roku 1215 lze tedy hovořit o *jura stolae*.

4. lateránský koncil nejen vysloveně povolil farářům spontánní dary přijímat, ale také dával biskupovi právo nutit věřící k zaplacení toho, co nazývali *osvědčená zvyklost probata consuetudo*. V citovaném kánonu církve zavazuje věřící k ctění *osvědčených zvyklostí* a dává biskupovi svolení k pronásledování, i nátlakem je-li to nutné, laiků, kteří odmítnou podřídit se tomuto pravidlu. Od té doby se legislativa v našem oboru

---

⁵⁶⁸ 1179, c. 7: „Cum in ecclesia corpora omnia debeant ex caritate tractari, et quod gratis receptum est, gratis impendi: horribile nimis est, quod in quibusdam ecclesiis locum venalitas perhibetur habere, ita ut.. necnon pro sepulturis et exequiis mortuorum.. aliquid exigatur: et ille qui indiget non possit ista percipere, nisi manum implere curaverit largitoris. Ne igitur hoc de cetero fiat et.. pro mortuis sepeliendis.. aliquid exigatur, districtius inhibemus.“ MANSI 22. 221, reprodukováno in X. 5, 3, 9: „Quum in ecclesiae corpore +omnia debeant ex caritate tractari, et quod gratis receptum est gratis impendi: horribile; nimis est, quod in quibusdam ecclesiis locum venalitas perhibetur habere ita, ut pro episcopis vel abbatibus seu quibuscunque personis ecclesiasticis ponendis in sedem, sive introducendis presbyteris in ecclesiam, nec non et pro sepulturis et exsequiis mortuorum, et benedictionibus nubentium, seu aliis sacramentis aliquid requiratur et non possit ille, qui indiget, ista percipere, nisi manum implere curaverit largitoris. Putant autem plures, ex hoc sibi licere, quia legem mortis de longa invaluisse consuetudine arbitrantur, non satis, quia cupiditate caecati sunt, attendentes, quod tanto graviora sunt crimina, quanto diutius infelicem animam tenuerunt alligatam. Ne igitur haec de cetero fiant, vel pro personis ecclesiasticis deducendis in sedem, vel sacerdotibus instituendis, aut sepeliendis mortuis, seu benedicendis nubentibus, seu aliis sacramentis conferendis seu collatis aliquid exigatur, districtius prohibemus. Si quis autem contra hoc venire praesumpserit, portionem cum Giezi se noverit habiturum, cuius factum exactione turpis muneris imitatur.“

⁵⁶⁹ c. 8, MANSI 22. 717.

⁵⁷⁰ c. 66, „Ad apostolicam audientiam frequenti relatione pervenit quod quidam clerici pro exequiis defunctorum et benedictionibus nubentium et similibus, pecuniam exigunt et extorquent et si forte cupiditati eorum non fuerit satisfactum, impedimenta fictitia fraudulenter opponunt. Econtra vero quidam laici laudabilem consuetudinem erga sanctam ecclesiam, pia devotione fidelium introductam, ex fermento haereticae pravitatis nituntur infringere sub praetextu canonicae pietatis. Quapropter et pravas exactiones super his fieri prohibemus et pias consuetudines praecipimus observari: statuentes ut libere conferantur ecclesiastica sacramenta, sed per episcopum loci, veritate cognita, compescantur qui malitiose nituntur laudabilem consuetudinem immutare.“ MANSI 22. 1054. HEFELE Chauls-Joseph, LECLERCQ DoM H.: Historie des conciles d'après les documents originaux, op. cit., V, 2. partie, 1385.

opírá o kánon 66 lateránského koncilu, jehož ustanovení jsou převzata synodou v Oxfordu⁵⁷¹ v roce 1222 a synodou v Arles⁵⁷² v roce 1234.

Ve stejném roce vychází první oficiální sbírka kanonického práva, tedy *Dekretály* Řehoře IX. Titul 28 knihy třetí je věnován otázce hrobu *De sepulturis*, avšak pouze jediny ze čtrnácti *capitulum* seskupených pod tímto názvem Raymondem de Pennafort má za téma pohřební práva z pohledu vztahu farníků a farářů, jedná se o dekretál *Abolendae*.⁵⁷³ Texty zakazující vyžadování odměn za hroby⁵⁷⁴ je třeba hledat v knize v pod titulem O svatokupectví.

Ani *Liber Sextus* Bonifáce VIII. ani *Clementinae* a už vůbec ne *Extravagantes* nepřinášejí žádné nové texty v této věci. Co se týče koncilů, ty až do tridentského koncilu včetně neustále opakovaly, že svátosti a hrob mají být udělovány zdarma, ale že věřící mohou být nuceni k respektování osvědčených zvyklostí.

Citujme synody v Tours (1239),⁵⁷⁵ v Bordeaux (1255),⁵⁷⁶ synodu v Exceteru (1287),⁵⁷⁷ ve Wurzburgu (1239),⁵⁷⁸ jejichž formulace jsou obzvlášť energické, synodu v Konstanci (1300),⁵⁷⁹ provinciální synodu v Bourge⁵⁸⁰ který farářům a rektorům zakázal uzavírat dohody za účelem ustanovení odměny, která jim bude udělena při příležitosti ukládání do hrobu. Stejná pravidla jsou převzata synodami

---

⁵⁷¹ c. 29, MANSI 22. 1160.

⁵⁷² c. 1, „Ut statuta concilii Lateranensis IV diligenter observentur.“ MANSI 23. 337.

⁵⁷³ X. 3, 28, 13: „Abolendae consuetudinis, immo abominabilis corruptelae perversitas apud montem Pessulanum, ut dicitur, inolevit, ut videlicet decedentibus non prius permittatur effodi sepultura, quam pro terra, in qua sepeliendi sunt, certum pretium ecclesiae persolvatur. +Quia igitur id longe est a regula pietatis et ab ecclesiae honestate, praesentium tibi auctoritate Mandamus, quatenus, quum loci dioecesanus existas, inhibeas clericis, ne quicquam omnino praesumant exigere hac de causa, iniungens laicis, ut laudabilem consuetudinem, erga Dei ecclesiam pia devotione fidelium introductam, observent nec fermento haereticae pravitatis illam corrumpere videantur sub praetextu ecclesiasticae puritatis.“

⁵⁷⁴ X. 5, 3, 8: „Pro sepultura quoque, et chrismatis et olei receptione, nulla cuiusquam pretii exactio attentetur, nec sub obtentu cuiusquam consuetudinis reatum suum quis tueatur, quia diuturnitas temporis non diminuit peccata, sed auget.“ Viz také 6 koncil v Tours 1163; c. 9; c. 7 Lateránského koncilu 1179; c. 29 dopisu Innocence III., in: POTTHAST A.: Regesta pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCIV, 1, Berlin 1874-1875, reprint Graz 1957, č. 234, c. 42, převzatý c. 66 Lateránského koncilu 1215.

⁵⁷⁵ c. 4: „Innovamus, ut sacramenta ecclesiastica gratis exhibeantur inhibentes ne pro eis antequam fiant, aliquid petatur, seu etiam exigatur. Quibus gratis exhibitis, poterit peti quod de pia consuetudine exigi consuevit.“ MANSI 23. 498.

⁵⁷⁶ c. 26: „Volumus et praecepimus, ne aliquis sacerdos quicquam exigat pro administratione aliqua sacramenti, quousque ex toto fuerit ministratum. Et tunc, secundum consuetudinem ecclesiae honeste poterit quod justum est expetere et a suis invenerit praedecessoribus ordinatum“, MANSI 23. 864.

⁵⁷⁷ c. 38, MANSI 24. 821.

⁵⁷⁸ c. 15 „Obscenam illorum abominationem praesentis constitutionis oraculo detestantes, qui vendere dicuntur.. sepulturas mortuorum, talia de cetero fieri prohibemus omnino.“ MANSI 24. 856.

⁵⁷⁹ c. 58, MANSI 25. 49.

⁵⁸⁰ 1310, c. 10, MANSI 25. 362.

v Mayence,⁵⁸¹ v Bénévent,⁵⁸² ve Florencii,⁵⁸³ v Salzbürgu,⁵⁸⁴ v Kolíně⁵⁸⁵ a ve Freisinge.⁵⁸⁶

V XVI. století několik provinčních synod protestuje proti zneužívání moci kléru ohledně hrobů a opakují tradiční pravidla: stanovy Reformy publikované papežským legátem 7. července 1524 na shromáždění v Řeznu,⁵⁸⁷ sevillská synoda (1512),⁵⁸⁸ synoda v Sens (1528),⁵⁸⁹ augsburská synoda (1548),⁵⁹⁰ v Mayence (1549),⁵⁹¹ narbonnešská (1551).⁵⁹²

Tridentský koncil implicitně připouští existenci *osvědčených zvyklostí* zachováním principu úhrady pohřební kvarty kostelem, k němuž hrob náleží příslušnému farnímu kostelu.⁵⁹³ Upustíme zde od detailního přezkoumání legislativy po tridentském koncilu, neboť se můžeme spokojit s konstatováním, že to byla opět pravidla ustanovená v kánonu 66 čtvrtého lateránského koncilu, která byla převzata CIC 1917.

2.5.4 Dekretisté a dekretalisté

Dekretisté⁵⁹⁴ a dekretalisté se poplatkem z hrobu příliš nezabývali, kromě záležitostí dotýkajících se rozdělování mezi členy kléru, to jest především farní dávky. Jak jsou důmyslní a rozvláční ve studii rozdělování poplatku z hrobu, tak jsou struční ve věci *osvědčených zvyklostí*.⁵⁹⁵ V podstatě je tato otázka méně důležitá než rozdělování odměn. Navíc jsou texty přesné a nedávají příležitost k žádné kontroverzi.

⁵⁸¹ 1310, zakazuje pod trestem exkomunikace *latae sententiae* vyžadovat cokoli, co by přesahovalo rámec zvyklostí. MANSI 25. 32.

⁵⁸² 1331, c. 54, MANSI 25. 964-965 předepisuje pohřbívání chudých zdarma pod trestem exkomunikace. Stejně pravidlo je převzato koncilem v Bénévent v roce 1378, MANSI 26. 647.

⁵⁸³ 1346, MANSI 26. 47.

⁵⁸⁴ 1420, c. 7, všeobecný text, MANSI 28. 1011.

⁵⁸⁵ Synoda z roku 1423, c. 4: „Contra abrogantes pias et laudabiles consuetudines, tempore exequiarum, pia fidelium devotione introductas.“ Pokud nejsou opatření přijatá ohledně osvědčených zvyklostí odevzdána v měsíci, který následuje vydání synody, jejich autoři budou exkomunikováni. MANSI 28. 1051.

⁵⁸⁶ 1440, c. 20, MANSI 32. 14.

⁵⁸⁷ 1440, c. 20, MANSI 32. 14.

⁵⁸⁸ c. 6, HEFELE Chales-Joseph, LECLERCQ DoM H.: *Historie des conciles d'après les documents originaux*, op. cit., VIII, 2. part., 910. 9.

⁵⁸⁹ c. 61, tamtéž, VIII, 1. part., 387. 10.

⁵⁹⁰ c. 2, MANSI 32. 118-1.

⁵⁹¹ c. 22, MANSI 32. 1316. Zákaz uzavírání paktů ohledně svěcení pohřbů.

⁵⁹² c. 41, MANSI 83. 1266. Povoluje přijímání dobrovolných milodarů, zakazuje ale pakty.

⁵⁹³ Sess., 25, De reform., 3. prosince 1563, c. 13, MANSI I. 33, col. 189.

⁵⁹⁴ K dekretistům viz např. BUŠEK Vratislav: *Učebnice dějin práva církevního I*, Praha: Všeherd, 1946, 84-87.

⁵⁹⁵ Dosvědčuje to způsob argumetace u Henricuse, který po vznesení otázky „An clericis licitum sit aliquid accipere occasione funeris?“ zpracovává pod tímto nadpisem kanonickou dávku. Summa, op. cit., De sepult., 8.

Je to právě v Glosse ke kánonu 12, otázce 2 Graciánově třinácté kauzy, kde nacházíme vyjádření Hugucciových myšlenek. Načrtává zde rozlišení, které bude později převzato všemi glosátory *Dekretu a Dekretálů* ohledně hrobového místa a pohřebního obřadu.⁵⁹⁶ Jednalo-li se o celebrování pohřebního obřadu, *officium sepulturae*, bylo zakázáno vymáhat za tento úkon jakoukoli peněžní částku,⁵⁹⁷ pokud se ale naopak jednalo o místo hrobu, *terra aut locum sepulturae*, nabízelo se rozlišení mající zdroj v římském právu. Bylo zakázáno přenechání místa na hřbitově ke světskému užívání, a to proti jakékoli odměně, stejně tak tomu bylo mimo jakýkoli hřbitov, pokud na tomto místě byl již předtím někdo pohřben. Naopak bylo možné prodat nebo koupit pozemek světský a následovně z něj udělat místo pro určené k pohřbení.⁵⁹⁸

Pokud je tedy místo hrobu i místo posvátné, je postaveno mimo jakýkoli obchod a je zakázáno jej přenechat za jakoukoli odměnu. Henricus nabídl formuli, která obdivuhodně shrnuje náš závěr. Na otázku „*An clericis licitum sit aliquid accipere occasione funeris?*“ odpovídá: „*Dicas non ex pacto neque ratione terme... neque ratione officii.*“⁵⁹⁹

Avšak co se týkalo *officium sepulturae*, zdá se, že Henricus rozlišova mezi kleriky požívajícími výhody a zisky a těmi, kteří je nepožívají. Ti první mají povinnost splnit *officium sepulturae, ratione beneficii*, druzí mohli obdržet cenu jejich služeb, nicméně stále pod podmínkou, že tato cena nebyla dohodnuta v rámci jakéhokoli paktu, protože taková dohoda by pak byla potřísněna svatokupectvím.⁶⁰⁰ V souladu s legislativou své doby Henricus uznal, že je povoleno přijímat dobrovolné dary.⁶⁰¹

Panormitanus osvětlil slova, která předložil Henricus . Řekl, že klerici, kteří nejsou beneficiáři, nemohou přijmout odměny za bohoslužby, jednalo by se tak o svatokupectví, mohou však souhlasit s tím, že jim je něco věnováno odměnou

⁵⁹⁶ C. 13, q. 2, c. 12: „Pro sepultura: forte pro illo loco ubi erat illa sepultum vel quia sepulta erat in tali loco vel pro officio in eius sepultura impenso aliquid exigebat.“ In: CICan I., sl. 725.

⁵⁹⁷ Glossa, c. 13, q. 2, c. 11: Item quaeritur: „Sepultura dicitur ipse actus vel officium sepeliendi et illud non possunt vendere clerici qui ex officio suo ad hoc tenentur.“

⁵⁹⁸ Tamtéž „Sepultura dicitur, ipsa sepultura facta et haec vendi non potest specialiter si locus est sacer.“

⁵⁹⁹ HENRICUS: Summa, op. cit., De sepult., 8.

⁶⁰⁰ HENRICUS: Lectura, op. cit., X. 3, 28, 13: „Alii autem possunt inde accipere pretium, quia de suo facere non tenentur. Hoc autem intelligas non ex pacto, alioquin simoniacum esset.“ Toto rozlišení se nachází již u Johanese Teutonova : „In quarta, (acceptio sepultura dicitur) pro officio sepeliendi. Clerici qui ad hoc tenentur et propter talia habent beneficia ecclesiastica, si quid exigunt simoniam committunt... Illi autem qui ad hoc non tenentur ex officio vel beneficio licite pro exequiis mortuorum aliquid accipiunt.“ Glossa C. 13, q. 2, c. 2.

⁶⁰¹ Op. cit., fol. 214 r° „Sponte enim oblata licite recipiuntur, ubi exactio est, illicita.“

za jejich námahu a ztrátu času způsobenou pohřbíváním.⁶⁰² Tito klerici si vydělávali tak, že se nechávali najmout, a bylo proto spravedlivé je za jejich úsilí odměnit. Po odsloužení pohřebního obřadu mohli přirozeně beneficiáři stejně jako ostatní obdržet dobrovolné dary.⁶⁰³

2.5.5 Středověká církevní správa

První problém legitimacy poplatku z hrobu, který se staví do vztahu mezi farníky a jejich farárem nebo rektory, byl v předchozích kapitolách vyřešen. Dějiny poplatků černé štóly jsou však úzce spjaté s organizací farního systému. Nejnížší jednotkou církevní správy byly totiž farnosti, tedy obvody jednotlivých kostelů.⁶⁰⁴ Když je věřící pohřben mimo svou farnost, je to farář příslušné farnosti, nebo farář farnosti, kde se hrob nachází, kdo si má nárokovat tyto honoráře? Neměl by být poplatek z hrobu rozdělen mezi farní kostel a kostel, u něhož se hrob nachází? To je tedy otázka rozdělení poplatků z hrobu. Bude nutné sledovat, jak byly postupně ustanovován *farní podíl*, tedy ta část darů zanechaných za pohřbení, která příslušela faráři dané farnosti, pokud byl jeden z jeho věřících pohřben jinde než ve farnosti, do které patřil. Středověká jurisprudencce nejen církevních, ale i laických soudů se snažila určit co možná nejpřesněji sazbu pro dávky při udílení svátostin a seznam funkcí vyhrazených faráři farnosti *sacerdos parochialis*.

Každé založení nového kostela obnášelo získání nových věřících, kteří do té doby spadali pod jiné farnosti, a jejich přesvědčení, aby se nechali pohřbít v tomto kostele, což mělo často za následek, že farnosti tak byly připraveny o velké části příjmů. Zatímco citovaný papež Řehoř Veliký na počátku středověku zavrhoval přijímání poplatků za církevní úkony jako nemravné, vyvinuly se štolové poplatky jakožto zvykové právo právě v rámci systému vlastnických kostelů. Pán kostela, aby se mu „podnikání“ vyplatilo, žádal po knězi (u něj zaměstnaném), aby vybíral poplatky i za pohřeb.⁶⁰⁵ Takto se prosadil, již všeobecně, zvyk tyto poplatky požadovat. K tomu nesmíme ještě zapomenout na příjmy, které plynuly církevním institucím z jejich poplatků za hrobová místa.

---

⁶⁰² Tamtéž: „Possumus dicere, quod clerici extranei non debent convenire, ut pro officio divino detur eis pretium.. sed possunt convenire ut habeant aliquid pro labore, et in compensatione damnorum quae sustinent trahendo ibi moram“.

⁶⁰³ Tamtéž: „Sed ex postfacto possunt recipere gratis oblatum beneficiati, multefortius non beneficiati qui et possunt locare operas suas.“

⁶⁰⁴ Srov. KNOLL Vilém, VOJÁČEK Ladislav, SCHELLE Karel: České právní dějiny, op. cit., 34.

Tridentský koncil ponechal takové platby z obavy před zhroucením církevních financí, ale podrobil je přísnějším pravidlům.⁶⁰⁶ Není třeba zastírat, že pohřby příslušníků majetných vrstev v kostelích a kláštorech byly vydatným zdrojem příjmů, a proto v tomto ohledu se aktivními stávaly i církevní ústavy.⁶⁰⁷

Zakládání nových kostelů zajisté mnohokrát naráželo na odpor duchovních již existujících farností. Takový odpor se projevoval obzvláště silně ve vztahu k *ius funerandi*: tedy právu k pohřbívání svých věřících na hřbitově, který k danému kostelu náležel. Nelze se divit úvaze, „že všeobecně lze nalézt souvislosti mezi založením hřbitova společného pro všechny vrstvy věřících a založením farnosti. Shoda těchto dvou institucí se potvrzovala již od prvopočátků křesťanství, tak jak bylo ustanoveno pro starověké tituly města Říma.“⁶⁰⁸

2.5.6 Pražské synody a artikuly

Okázalé církevní pohřby nejsou k tomu, jak praví jedno české přísloví, aby se spustil nebožtík, ale aby se vytáhli pozůstalí. Pražští biskupové a arcibiskupové předhusitské doby z obavy z podezření ze svatokupectví nejdříve zakázali vyžadovat cokoli při příležitosti výkonu kněžských funkcí a v důsledku toho i ohledně hrobu.

Opakovaně synodální i provinciální pražská statuta řadí tyto zákazy pod svatokupectví: „Svatokupecká zvrácenost svádí srdce některých plebánů, že nechtějí svým poddaným slavit svátosti křtu, eucharistie, pokání nebo posledního pomazání, ani požehnání manželů, ani pohřeb zemřelých, ani jiné duchovní služby, pokud za tyto duchovní záležitosti nebo za jejich udílení není zaplácena nebo slíbena cena podle smlouvy, přitom kvůli omlouvání své nemravnosti, ba spíše obžalobě, tvrdí, že jde o dávný zvyk.“⁶⁰⁹

---

⁶⁰⁵ Srov. ZEMEK Metoděj: Spory o desátek a farní patronát v Uherském Brodě - pobělohorská církev v prostředí poddanského města, in: KORDIOVSKÝ E., JAN L. ed.: Vývoj církevní správy na Moravě, XXVII. Mikulovské sympozium 9. - 10. října 2002, Brno: Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003, 192.

⁶⁰⁶ Ses XXV. De reformatione, Caput XII.

⁶⁰⁷ Srov. POJSL Miloslav: Nástin vývoje sakrální architektury na Moravě, in: KORDIOVSKÝ E., JAN L. ed.: Vývoj církevní správy na Moravě, op. cit., 45.

⁶⁰⁸ MAURIE Clement: Recherches sur les paroisses et les fabriques au commencement du XIIIe siècle après les registres des papes, op. cit., 387-- 418, 400.

⁶⁰⁹ Statuta provincialia (Praha, 11.-12. listopadu 1349): „[65] De simonia et ne aliquid pro spiritualibus exigatur vel promittatur. In tantum peccatis exigentibus corda quorumdam presbyterorum simoniaca pravitas depravat quod nec baptismi, eucharistie, penitentie aut extreme unctionis sacramenta nec benedictionem nubentium aut exequias aut sepulturam mortuorum sive alia quecumque spiritualia, suis volunt subditis ministrare, nisi pro huiusmodi seu administratione ipsorum eis solvatur seu promittatur pretium, pro sue turpitudinis excusatione imo verius accusatione diuturnam consuetudinem pretendentes.“ PK 151.

O šest let dříve, kdy Praha byla ještě biskupstvím, synoda rozhodla: „Dále pak plebánům a jejich zástupcům přísně nařizujeme pod trestem zbavení úřadu či benefícia, ať za udílení svátostí, tedy křtu, těla Kristova, posledního pomazání, slyšení zpovědi a také požehnání sňatku nebo pohřbu [...] není požadováno vůbec nic dobrovolně...“⁶¹⁰

„Též nařizuje děkanům, aby ohlásili korektorům cizoložníky, svatokupce, kteří majetek získávají svatokupectvím, uchovávají ho, vybírají něco za svátosti zpovědi a pohřbu, lichváři a další žijící jako zločinci, pod trestem tělesným či peněžním, který na ně má být neodvratně uvalen podle rozhodnutí korektora.“⁶¹¹ Vložení uvedených textů pod tento titul se zdá býti logické ve chvíli, kdy si všimneme jejich všeobecného dosahu a faktu, že odmítají jakožto potřísněné svatokupectvím vyžadování peněžního obnosu výměnou za duševní vlastnictví.

Pražská synodální statuta ustanovila mimo zmíněné tresty tělesné a peněžní ještě jiné sankce za porušení zákazu vybírat za pohřeb peníze:

- ▶ vzdát se benefícia a vikář svého úřadu,⁶¹²
- ▶ trest věznění.⁶¹³

Pražská synoda z roku 1353 stanovila jasně: „Všem našim podřízeným jednotlivě přikazujeme, aby za církevní svátosti, které jsou Božím lékem, a za pohřeb do země

---

⁶¹⁰ Statuta synodalia (Praha, 18. října 1343): „[7][De simonia] Preterea plebanis et ipsorum vices gerentibus, sub pena privacionis officii et beneficii districte mandamus, quatenus pro sacramentorum administracione, videlicet baptismi, corporis Christi, unccionis extreme, confessionis audicione et eciam nubencium benediccione vel sepultura, vel eciam laboribus, inhibicione predictorum, impensis nihil penitus exigatur voluntarie...“ PK 111. Toto nařízení se nachází také v pražské synodě z let 1329-1342: „[2] Item volumus, ut nullus vestrum admittat in sua plebe committere seu obligaciones qualescunque, cum ex eisdem obvenciones in sortem voluerit computare eisdem iura ecclesiastica; si non cessaverint et plenam restitutionem non fecerint, nullatenus faciat eciam ad communionem altaris et ad sepulturam fidelium minime permittatis.“ PK 105.

⁶¹¹ Statuta synodalia (Praha, 18. října 1387): „[3] Item mandatur decanis, ut correctori deferant concubinaros, symoniacos, qui beneficia per symoniam recipiunt vel tenent, vel quis in sacramentis confessionis, eucaristie, sepulture aut aliis symoniam paciscendo pro ipsis committunt, usurarios et alios criminose viventes sub pena corporali vel pecuniaria decanis ad correctoris arbitrium irremissibiliter infligenda.“ PK 239. Statuta synodalia (Praha, 15. července 1404): „[13] Item mandat decanis, ut correctoribus concubinaros deferant, simoniacos, qui beneficia per simoniam recipiunt vel tenent vel in sacramentis confessionis vel sepulture exigant aliquid ut usurarios et alios criminose viventes sub pena corporali vel pecuniaria ad correctoris arbitrium irremissibiliter infligenda.“ PK 271.

⁶¹² Statuta synodalia 2 (Praha, 17. července 1394): „[4] Item quod nullus exigat aliquid in collacione sacramentorum baptismi, confessionis, copule, sacre unccionis, sepulture. Plebanus, si fuerit deprehensus, privari debet beneficio, vica-rius suo officio.“ PK 259. Tatáž synoda ve 2. článku prvního dílu navíc prohlašuje, že přitěžující okolností je, když „kvůli omlouvání své nemravnosti, ba spíše obžalobě, tvrdí, že jde o dávný zvyk.“ PK 257.

⁶¹³ Statuta synodalia 2 (Praha, 18. října 1390): „[9] Item mandatur, quod pro sepulturis et sacramentis non exigant sub pena carcerali.“ PK 253.

vůbec nic nevyžadovali.“⁶¹⁴ Podle nařízení neznámého pražského arcijáhna z roku 1353 „jiní zase vybírají peníze za pohřeb a tvrdí (předstírají), že tento zvyk nebo spíše úplatky jsou k odpuštění hříchů.“⁶¹⁵

V roce 1407 pražská synodální statuta přiznávají, že se „dostalo až na vědomost arcibiskupa, že se za pohřby věřících rozsáhle vybírá. Nařizuje se, aby tomu plebáni zabránili a sami za pohřby nevybírali nic, kromě toho, co bude darováno, neboť pokud se zachovají opačně, budou potrestáni podle příslušného rozhodnutí.“⁶¹⁶

Rozsah agendy vázané na pohřby je v dalších obdobích dokumentován i tím, že některá záduší měla zvláštní úředníky určené pouze k pohřbům, například ve staroměstském kostele u sv. Martina ve zdi; roku 1614 tam k této službě byly dokonce ustanoveny tři osoby.⁶¹⁷

Normativní stanovení cen za pohřby, s ohledem na zájmy záduší, nacházíme v Artikulích staroměstského kostela sv. Valentina.⁶¹⁸ Větší pozornost je zde věnována také dražším, výpravnějším pohřbům. Už jenom rozsah pasáží věnovaných této problematice dosvědčuje, že ceny spojené s pohřbem se stávaly předmětem nejedné kontroverze. Artikuly přímo zmiňují spory zádušních úředníků s urozenými majiteli domů osvobozených od městského práva, kteří odmítali přispívat na záduší, a přesto žádali pohřeb svých příbuzných nebo své čeledi ve farním kostele či na jeho hřbitově.

Mezi ceny, které měly spodní hranici danou oprávněnými nároky protistrany, patřily zejména náklady za zhotovení rakve a za vykopání hrobu. Cena zde závisela na velikosti mrtvého těla, v zinním období se u hrobnické práce připlácelo. U těchto

---

⁶¹⁴ Statuta synodalia (Praha 18. X. 1353): „65 [3] De ordine ecclesiastico Cum autem gracia, id est donum Spiritus sancti, si non gratis datur vel accipitur, gracia Dei non meretur, quare omnibus et singulis nobis subiectis firmiter inhibemus ut pro sacramentis ecclesiasticis, que medicina Dei sunt, et pro terre sepultura nihil penitus exigant.“ PK 165.

⁶¹⁵ Mandatum archidiaconi ad statuta synodalia anni 1353: „c. 65 [9] Alii quoque pro sepultura pecuniam intrepide exigunt, quasdam consuetudines vel verius corruptelas ad excusandas excusationes in peccatis pretendentes.“ PK 171.

⁶¹⁶ Statuta synodalia 2 (Praha, 15. července 1407): „[2] Item ad noticiam domini archiepiscopi pervenit, quod de sepulturis fidelium excessive exigitur; mandatur quod plebani talia intercipient et per se non exigant de sepulturis nisi quod fuerit oblatum, nam contrarium facientes condigna animadversione punientur.“ PK 282.

⁶¹⁷ Zádušní kniha z let 1600-1629, SÚA Praha, APA B 43/1, fol. 134. Cit z KŮRKA Pavel B.: Pohřby a záduší, Ekonomická stránka pohřbu ve městech kolem roku 1600, in: HOLÝ Martin, MIKULEC Jiří (edd.): Církev a smrt, Praha: Historický ústav, 2007, 69-78, 71.

⁶¹⁸ Archiv hl. m. Prahy (AHMP) 1-451/21, in: TEIGE Josef: Základy starého místopisu Pražského (1437-1620) II. Oddíl I, díl II. Staré Město pražské, Praha 1915, čp. 56, čl. 36, 277-281. O Artikulích obecně KŮRKA Pavel B.: Urozenost, ctnost, krása i umění. Za nic nestojí, když peněz není. Správa a majetek záduší kostela sv. Valentina na Starém Městě pražském v raném novověku, Pražský sborník historický 34, 2006, 93-126, zvláště 94-98.

cen se nepřipouštěla sociální úleva, aby ani truhláři, ani hrobníci nemohli být v takových případech poškozeni. Staroměstské nařízení stanovilo ceny rakví v rozsahu 6-25 grošů českých, kopání hrobu na 10-20 grošů českých. Zmíněné poplatky byly placeny přímo a v samotném zádušním hospodaření nefigurují.

Co se týče zvonění, bylo také nutné zaplatit odměnu pulsantům (chlapcům, kteří zvonili) a zvoníkovi náhradu, která měla v ideálním případě nahrazovat opotřebením zvonů a provazů. I zde jsou ceny stanoveny pevně, přesto je velká diferenciace mezi jednotlivými kostely. Staroměstské kostely byly nařízením z roku 1598 rozčleněny do pěti cenových kategorií. Vyzvánění v Týnském chrámě stálo celou míšeňskou kopu, pětinašobek toho, co v Betlémské kapli, pulsantům se muselo platit 15 grošů proti osmi.

Zvonění již bylo chápáno jako jistý nadstandard, podle formulace svatovalentinských článků „...ze zádušních peněz se na to nakládati muselo a časem někdy i zbytečně se zvonilo, ledajakýmž pacholatům poroučeli zvoniti...“⁶¹⁹ Současně však se vycházelo vstříc touze těch nejchudších, aby i na pohřbu jejich blízkých se zvonilo a byl jim nabídnut nejmenší zvon za čtyři míšeňské groše. I při běžných zvoněních se mohlo zaplatit méně než podle radního nařízení z předchozího roku, které žádalo 10 grošů českých za zvonění a pět pulsantů, zatímco artikuly požadovaly 8-20 míšeňských a prepuls nechávaly na dobrovolném uvážení.

2.5.7 Kodex kanonického práva

Podle kánonu 463 CIC 1917 farář mohl nahradit *probata consuetudo*, osvědčené obyčej, sazebníkem, *legitima taxatio* tj. právoplatně stanovenou sazbou podle předpisu kán. 1507, § 1.⁶²⁰ Kán. 1234 CIC 1917 stanovil, aby místní ordináři stanovili pro své území sazebník pohřebních poplatků či almužen a v něm limitní částku, která má být u příležitosti pohřbu poskytnuta faráři.⁶²¹ Církví stanovené pohřební třídy existovaly do konce první poloviny 20. století. Člověk byl pohřben podle toho, ke které sociální vrstvě patřil. Nádherný, a tedy i nákladný pohřeb si mohla dovolit jen společenská smetánka a následně existovaly „klasy“ finančně stratifikovaných

---

⁶¹⁹ Tamtéž, čl. 15.

⁶²⁰ CIC 1917 kán. 463, § 1: Farář má právo na plnění, jež mu přiznává buď osvědčený obyčej, buď právoplatně stanovená sazba. „Ius est parochi ad praestationes quas ei tribuit vel probata consuetudo vel legitima taxatio.“

obřadů. Tyto rozdíly pohřebních tříd byly jako pozůstatek překonaného společenského řádu definitivně zrušeny článkem 32 Konstituce 2. vatikánského koncilu *Sacrosanctum Concilium* o posvátné liturgii.⁶²²

Podle kán. 1181 CIC 1983 je především třeba vyhnout se pohoršení a skandálu a nikomu nesmí být odepřen pohřeb z důvodu nedostatku peněz.⁶²³ Také kán. 848 CIC 1983 obecně zakazuje odepření svátostí osobám chudým.⁶²⁴ Druhý odstavec kán. 1264 CIC 1983 ve věci poplatků stanoví, že přísluší shromáždění biskupů provincie, aby stanovilo dávky při příležitosti udílení svátostí a svátostin.⁶²⁵

Podívejme se nyní na situaci, kdy zemřelý i pozůstalí měli zájem o církevní pohřeb a hrob, byli ochotni uhradit jakékoli poplatky s tím spojené, ale církev jim tyto posvěcující služby v souladu s obecným právem odepřela.

2.6 Odepření pohřbu

Zbavení práva na církevní hrob byl jeden z nejhorších nápravných církevních trestů, kterými církev trestala ty, kteří překračovali její zákony. Byl to trest tak vážný, že *Kniha Kazatel* soudí, že plod po potratu je šťastnější než ten, kdo po životě bez radosti je připraven o svůj hrob.⁶²⁶

Tento přísný církevní trest poznalo křesťanství v tzv. kajících knihách (*libri poenitentiales*), které jsou sbírkami kánonů týkající se svátosti smíření. Ustanovení o pokání se nachází již ve starších sbírkách (například v *Graciánovi* a *Burchardově* sbírce), ovšem až dekret 4. lateránského koncilu *Omnis utriusque sexus* předepsal

---

⁶²¹ CIC 1917 kán. 1234. § 1: „Locorum Ordinarii indicem funeralium taxarum seu eleemosynarum, si non existat, pro suo territorio, de consilio Capituli cathedralis, ac, si opportunum duxerint, vicariorum foraneorum dioecesis et parochorum civitatis episcopalis, conficiant, attentis legitimis consuetudinibus particularibus et omnibus personarum et locorum circumstantiis; in eoque pro diversis casibus iura singulorum moderate determinent, ita ut quaelibet contentio et scandali removeatur occasio.“

⁶²² „Při liturgii ať se ani v obřadech ani vnější okázalosti nedává přednost soukromým osobám nebo společenskému postavení, kromě rozdílů, vyplývajících z liturgické funkce a ze svátostného svěcení a kromě poct, které podle liturgických předpisů náležejí světským představitelům.“ SC 32.

⁶²³ CIC 1983 kán. 1181 - U dávek při příležitosti pohřbu se zachovávají normy kán. 1264, při čemž nutno zabránit stranění osobám a zajistit, aby chudí nebyli připraveni o náležitý pohřeb. - *Ad oblationes occasione funerum quod attinet, serventur praescripta can. 1264, cauto tamen ne ulla fiat in exequiis personarum acceptio neve pauperes debitis exequiis priventur.*

⁶²⁴ CIC 1983 kán. 848 - *Minister, praeter oblationes a competentí auctoritate definitas, pro sacramentorum administratione nihil petat, cauto semper ne egentes priventur auxilio sacramentorum ratione paupertatis.*

⁶²⁵ CIC 1983 kán. 1264 - *Nisi aliud iure cautum sit, conventus Episcoporum provinciae est: 2. definire oblationes occasione ministracionis sacramentorum et sacramentalium.*

⁶²⁶ *Kazatel* 6:3: „...pokud dobra neužil a nebyl řádně pohřben, pravím, že mrtvý lidský plod je na tom lépe než on“. Motto této práce uvedené na straně 3 je vlastním překladem tohoto verše.

povinnou zpověď a učinil z ní instituci kanonického práva: „následkem je prostoupení teologické látky interpretacemi právní vědy.“⁶²⁷ Kající knihy připomínají vlastní část trestněprávních kodexů: za každý hřích (skutkovou podstatu) vyměřují pokání (trestní sazbu).⁶²⁸ Jsou nejen významným pramenem historického kanonického práva, ale mají význam i pro poznání mravní a kulturní úrovně své doby.⁶²⁹

Principiálně všichni pokřtění věřící a oni jediní mohli a museli být pohřbeni v posvěcené půdě, pokud nebyli prohlášeni za toho nehodné podle jednoho ze zákonných ustanovení. Církevní hrob, který s sebou současně nesl liturgické obřady a pochování na konsekrované místo či do posvěcené půdy, byl svědectvím spojení věřících s církví. Z tohoto důvodu kanonická legislativa odmítala přijímat do křesťanského hrobu ty, kteří nespádali do následující kategorie věřících: *Quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non possumus*. V následujících kapitolách je tedy třeba prostudovat do detailu tato dvě předložená nařízení, což nás tak povede k přezkoumání série hypotéz předpokládaných v textech. S pomocí glosátorů pak upřesníme jejich dosah.

2.6.1 Pravidlo první – všichni pokřtění věřící a oni jediní mají právo na církevní hrob

Toto pravidlo, které je přijímáno jednotně,⁶³⁰ nepřipouští žádné výjimky, a to ani v případě odsouzených na smrt.⁶³¹ Odůvodnění nalezneme v jednom z kánonů Graciánova *Dekretu*. „Kánony předepisují udělení poslední příjímání ve chvíli smrtelné všem těm, kteří, kajíce se ze svých hříchů, se z nich vyzpovídali ... Proč bychom tedy konali jinak v případě těch, které za jejich zločiny čeká nejvyšší trest. Je psáno, že Bůh netrestá dvakrát stejné zločiny.“⁶³² Je však třeba obdržet souhlas civilní moci. Jak jsme zmínili v kapitole *Damnatio memoriae*, doktrína se v tomto bodě

---

⁶²⁷ Viz KEJŘ Jirí: *Summae confessorum* a jiná díla pro foro interno v rukopisech českých a moravských knihoven, in: *Studie o rukopisech Monographia 8* (2003), 12-14, 27-28.

⁶²⁸ HRDINA Anatonín: *Texty ke studiu kanonického práva*, op. cit., 83.

⁶²⁹ Srov. tamtéž 83.

⁶³⁰ C. 13, q. 2, c. 28 převzat z c. 22 třetího Toledského koncilu (589).

⁶³¹ C. 13, q. 2, c. 30 převzat z Mayenského koncilu (847), c. 27. MANSI 14. 908, který je reprodukován v Burchardově *Dekretu* (XI, 76), Panormie (V, 122) a *Dekretu Yvese de Chartres* (XIV, 124).

⁶³² C. 13, q. 2, c. 30: „Si omnibus-de peccatis suis puram confessionem agentibus et indigne poenitentibus communicatio in fine secundum canonicum precepta danda est: cur canones communionem vel sepulturam eis interdicit, qui pro peccatis suis poenam extremam persolverunt? Scriptum est enim: „Non judicat Deus bis in idipsum.“ In: *CICan I.*, sl. 731.

přizpůsobuje římským zákonům⁶³³ a připouští, že zamítnutí povolení není nespravedlivé. Může totiž mít prospěšný účinek – pro odstrašení zločinců zůstávají často oběšenci ponecháni nepohřbeni, bez hrobu. Rovněž kanonisté, ač zároveň neodmítají popraveným církevní obřady ani pohřbení do posvěcené země, prohlašují, že nelze tyto osoby pohřbít bez souhlasu civilní moci.⁶³⁴

2.6.2 Pravidlo druhé – quibus viventibus non communicavimus mortuis communicare non possumus

Podle tohoto nařízení byl hrob odepřen nevěřícím a všem těm, kteří byli z komunity věřících vyloučeni. Za nevěřící *infideles* byli označováni všichni ti, kteří nevstoupili do církve přijetím křtu, mezi ně patřili Židé, pohané a mnozí další, ať byli označováni jakkoli. Navíc jsme také mohli sledovat v archaickém římském právu, že od církevních prvopočátků měli křesťané a pohané jasně odlišné pohřební zvyky a rituály.

Podle výstižné formulace Salomona Reinacha „*pohané se modlili k mrtvým, kdežto křesťané se modlili za mrtvé*“.⁶³⁵ Křesťanský pohřeb stál v protikladu vůči magickým praktikám, které se zaměřovaly na manipulaci s duší a tělem mrtvého. Dodnes je jisté, že se křesťanskou modlitbou „za zemřelé“ nechápe modlitba namísto někoho druhého, jako by existoval určitý druh modlitby, který může zastoupit modlitbu těch mrtvých, kteří si během svého života ve světě hleděli jen svého.

Velmi diskutovanou otázkou bylo, zda mohou být do církevních hrobů přijímání katechumeni. Synoda v Braze v roce 563 rozhodl, že katechumenům má být církevní hrob odepřen.⁶³⁶ Dokonce sám svatý Jan Zlatoústý prohlásil, že za katechumeny nejsou slouženy bohoslužby, přesto vyzývá věřící, aby se za ně modlili.⁶³⁷ Ohledně smrti Valentiniana, který byl katechumen, vypráví svatý Ambrož že „posvátná mystéria“ nebyla celebrována.⁶³⁸ Ohledně osob dostatečně poučených o pravdách nezbytných pro jejich spásu a odhodlaných ke křtu, které ovšem zaskočila smrt, nicméně převládl v době Innocence III. opačný názor. Tento papež nařídil, že je

---

⁶³³ Digesta 48, 24, 1: „Hodie eorum, in quos animadvertitur, corpora non aliter sepelientur, quam si fuerit petitum et permissum, et nonnunquam non permittitur.“

⁶³⁴ C. 13, q. 2, c. 30, in: CICan I., sl. 731.

⁶³⁵ Cit z VENTURA Václav: *Spiritualita křesťanského mnišství*, Praha – Břevnov: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha & sv. Markéty, 2006, 124.

⁶³⁶ c. 17, MANSI 9. 779: „Item placuit ut catechumenis sine redemptione baptismi defunctis, neque oblationis commemoratio, neque psallendun impendatur officium: nam ex hoc per ignorantiam usurpatum est.“

⁶³⁷ In epist. ad Philipp. hom. III, PG 62. 204.

⁶³⁸ PL 16. 1375.

možné slavit obřady a recitovat modlitby za kněze, který zemřel a omylem nebyl pokřtěn.⁶³⁹ Tato odpověď byla určena všem, kteří byli již dostatečně poučeni naukou křesťanského náboženství a které již rozhodnuté k přijetí křtu překvapila nenadálá smrt.⁶⁴⁰ Děti (*infantes*), které zemřely, aniž by se jim dostalo svátosti křtu, i když se narodily křesťanským rodičům, nemohly být přijaty do hrobu v posvěcené půdě. Jednalo se o aplikaci všeobecného pravidla.

2.6.2.1 Pohřeb odepřený „*ratione peccati publici*“

V první polovině 6. století Cesarius z Arles doporučuje, aby odsouzencům k smrti nebyl křesťanský obřad a pohřeb na hřbitově odmítán: „Nec illud omittendum, ut hii, qui pro scelere suo a praesedibus seu a rectoribus populi fuerint interempti, et saepultura in cimiterio christianorum habere, et offerentium proipsis oblationis iuxta statuta canonum indicamus licentiam non negaci.“⁶⁴¹ Požadavek zachovat právo na křesťanský pohřeb veřejným hříšníkům se objevuje i na synodě v Mayence roku 847.⁶⁴²

Středověké koncily podmínky k církevnímu pohřbení dále upřesňovaly. Křesťanský hrob byl odepřen těm, kteří nebyli bez oprávněného důvodu v posledním roce života u zpovědi a nebyla jim udělena svátost eucharistie na Velikonoce.⁶⁴³ Toto rozhodnutí 4. lateránského koncilu (1215) zpracoval do pražských provinciálních statut Arnošt z Pardubic, byť ovšem v intencích platného obecného práva. Podle Zdeňky Hledíkové lze předpokládat, že tu jde o skutečnosti, které arcibiskup osobně

---

⁶³⁹ c. 2. Biskupovi Crémone, cit. z JAFFÉ Philips: *Regesta Pontificum romanorum*, op. cit., 5883: „Respondemus presbyterum quem sine unda baptismatis extremum diem clausisse litteris tuis significasti, quia in sanctae matris Ecclesiae fide et Christi nominis confessione perseveraverit ab originali peccato solutum, et caelestis patriae gaudium esse adeptum asserimus incunctanter.. Sopitis igitur questionibus doctorum patrum sententias teneas, et in ecclesia tua jugis preces, hostiasque Dea offeri jubeas pro presbytero memorato.“

⁶⁴⁰ HENRICUS: *Summa*, op. cit., De presbytero non baptizato, 2: „Dicendum est quod talis salvus est, dummodo fidem habuit, scilicet propter fidem sacramenti, non propter sacramentum quia illud deficit.. et ideo pro ipso orandum est, quia talis baptismus invisibiliter ministratus intelligitur, cum ipsum non contemptus religionis, sed terminus necessitatis excluserit.“

⁶⁴¹ CESARIUS z arbes: dopis sufragánům na koncilu v Marseille, cit z TREFFORT Cécile: *Du cimiterium christianorum au cimetère paroissial*: op. cit., 58.

⁶⁴² MAŠKOVÁ Pavlína: K obrazu středověkého pohřebiště – církevní normy a výpověď archeologických pramenů, in: *IForum, FF UK v Praze*, Praha 2006, 11.

⁶⁴³ X. 5, 38, 12; c. 21 Čtvrtého lateránského koncilu (1215): „Omnis utriusque sexus fidelis, postquam ad annos discretionis pervenerit, omnia sua solus peccata saltem semel in anno fideliter confiteatur proprio sacerdoti, et iniunctam sibi poenitentiam propriis viribus studeat adimplere, suscipiens reverenter ad minus in Pascha eucharistiae sacramentum, nisi forte de proprii sacerdotis consilio ob aliquam rationabilem causam ad tempus ab huiusmodi perceptione duxerit abstinendum; alioquin et vivens ab ingressu ecclesiae arceatur, et moriens Christiana careat sepultura.“ MANSI 22. 1007.

považoval za důležité či „programové“ pro budoucí zformování provincie, a proto je chtěl zdůraznit.⁶⁴⁴ Dva obsáhlé odstavce se týkaly vlastního působení farářů v sakramentální části duchovní správy. Mezi nimi byla zachována ona povinnost věřících alespoň jednou ročně se zpovídat a o Velikonocích přijmout eucharistii. Pokud tak někdo neučinil a zemřel, měl mu být odepřen církevní pohřeb, protože „je-li někomu za života bráněno ve vstupu do kostela, je mu jako zemřelému odepřen křesťanský pohřeb.“⁶⁴⁵

Církevní hrob byl rovněž odepřen sebevrahům. Předpokládalo se, že je to hněv, zoufalství nebo další podobný motiv, který je dohnal ke spáchání takového zločinu. Proto synoda v Braze z roku 563⁶⁴⁶ rozhodla ve svém kánonu 16, že „ti, kteří si vzali dobrovolně život čepelí, jedem nebo jakýmkoli jiným podobným násilným způsobem, nebudou přijati do církevního hrobu.“⁶⁴⁷ Podmínkou ale bylo, aby si dotyčný vzal život dobrovolně, *voluntariae, sponte*.⁶⁴⁸ Těm, kteří si vzali život ve stavu šílenství či v pomatení smyslů, byl církevní hrob přidělen. Nelze jim totiž připisovat tento čin, protože v době jeho vykonání nebyli při smyslech.⁶⁴⁹ Osobám, které byly nalezené již mrtvé nebo zemřely náhle,⁶⁵⁰ nebyl církevní hrob odepřen, ledaže by sebevražda byla nakonec prokázána.

Těm, kteří zemřeli během turnajů⁶⁵¹ nebo osobních soubojů, byl církevní hrob taktéž odepřen. Třetí synoda ve Valencii (855) je považovala za sebevrahy⁶⁵² a hrob jim byl odepřen, i když smrt nebyla okamžitá. Bude jim uděleno pouze rozhřešení, neboť právě to je nezbytné pro spásu duše, zatímco církevní hrob její nezbytnou podmínkou

⁶⁴⁴ HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Arnošt z Pardubic, Vyšehrad, Praha 2008, 113.

⁶⁴⁵ Statuta provincialia, (Praga, 11.-12. novembris 1349): „[78] De penitentis et remissionibus [...] alioquin et vivens ab ingressu ecclesie arceatur et moriens christiana careat sepultura.“ PK 157.

⁶⁴⁶ Braga, Concilia, II, 35, MANSI 9. 313.

⁶⁴⁷ „Placuit ut hii qui sibi ipsis voluntarie aut perferrum aut pervenenum, aut per precipitium, aut per suspendium, vel quolibet modo inferunt mortem, nulla pro illis, in oblatione commemoratio fiat, neque cum psalmis ad sepulturam eorum cadavera deducantur.“ Tamtéž.

⁶⁴⁸ X. 3, 28, c. 11: „Quocirca fraternitati tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus, quum illa iuvenula non sponte praecipitaverit se de ponte, sed, fugiens manus illorum, qui eam, sicut superius est expressum, rapere nitebantur, casu ceciderit, corpus eius tradi facias ecclesiasticae sepulturae, praesertim quum ex honesta causa fugisse noscatur, et cui communicabatur viventi communicandum sit iam defunctae.“ Poslední kapitola zmiňuje dopis adresovaný 4. března 1206 Innocencem III. arcibiskupovi z Tours. Papež přikazuje přijetí do církevního hrobu mrtvou dívkou, která zemřela pádem do řeky „fugiens manus illorum qui eam ... rapere nitebantur“.

⁶⁴⁹ Glossa, C. 23, q. 5, c. 12 v° voluntarie: „secus si per furorem: tunc non imputaretur ut c. 15, q. 1, c. 12“.

⁶⁵⁰ Koncil v Rouen, 1074, c. 9: „Neodepřeme církevní hrob těm, kteří jsou překvapeni smrtí, nicméně s výjimkou obecných hříšníků.“ HEFELE Chaulès-Joseph, LECLERCQ DoM H.: Historie des conciles d'après les documents originaux, op. cit., 1. V, 113.

⁶⁵¹ X. 5, 13, c. 1.: „Quodsi quis eorum ibi mortuus fuerit, quamvis ei poscenti poenitentia non negetur, ecclesiastica tamen careat sepultura.“

⁶⁵² c. 12, MANSI 15. 9.

není.⁶⁵³ Nařízení proti těm, kteří se účastní turnajů, obsahuje více koncílů: 2. lateránský koncíl (1139),⁶⁵⁴ remešská synoda (1148),⁶⁵⁵ 3. ekumenický lateránský koncíl (1179),⁶⁵⁶ jehož kánon 20 byl zreprodukován v *Dekretálech* Řehoře IX.⁶⁵⁷

Tridentský koncíl se ukázal jako neméně přísný vůči duelantům. Dvacáté páté zasedání *De Reformatione* v kánonu 19 jim odepřelo církevní hrob, pokud zemřeli v souboji.⁶⁵⁸ Tato sentence byla rozšířena Řehořem XII. V roce 1582 na ty, kteří našli smrt v osobním souboji, kterého se neúčastnili žádní svědci (*patrini*). Římský rituál vydaný v roce 1614 se ukázal ještě přísnější neboť zakázal udělení hrobu duelantům, a to i přes to, že před smrtí začali vykazovat známky pokání.⁶⁵⁹

Veřejní lichváři neměli právo na církevní pohřeb. Kánon 25 Třetího lateránského koncílu (1179)⁶⁶⁰ je v tomto bodě jasný, stejně jako kánon 26 Druhého lyonského koncílu (1274).⁶⁶¹ Tato ustanovení převzala i synoda pražská z roku 1406: „Těž ať vyhlásí, že lichvář nesmí přistoupit ke svátosti, a jeho dar ať není přijat a ať není pohřben na hřbitově.“⁶⁶²

⁶⁵³ Srov. DURAND Guillaume: *Rational ou manuel des divins offices*, op. cit., 79, odst. 14 přijímá do církevního hrobu osoby zemřelé v rámci turnajů. Tam, kde je mrtvý člověk nalezen, je i pohřben, kvůli neznámému důvodu jeho smrti. A pokud někdo náhle zemře při obvyklé hře, jako koulené či házené, může být pohřben na hřbitově, protože nezamýšlel nikomu ublížit: „Or, on ne doit ensevelir dans le cimetière des chrétiens qu'un chrétien baptisé, et encore pas tout chrétien; comme, par exemple, un homme tué par un maléfice, car le maléfice est un péché mortel; ou en adultère, ou en vol, ou bien dans les jeux des païens, excepté pourtant le tournoi; et l'on ne doit mettre dans le cimetière que les laïques d'une trèsgrande sainteté (19). Et c'est pourquoi, là où l'on trouve un homme mort, on l'ensevelira à cause du doute où l'on est de la cause de sa mort. Et si quelqu'un meurt subitement en se livrant aux jeux en usage, comme à celui de la balle ou de la boule (ludo pilce), il peut être enterré dans le cimetière, parce qu'il ne pensait à faire de mal à personne.“

⁶⁵⁴ c. 14, MANSI 21. 530.

⁶⁵⁵ c. 12, MANSI 21. 716.

⁶⁵⁶ MANSI 22. 229.

⁶⁵⁷ X. 5, 13, c. 1 „Felicis memoriae Papae Innocentii et Eugenii praedecessorum nostrorum vestigiis inhaerentes, detestabiles illas nundinas vel ferias, quas vulgo torneamenta vocant in quibus milites ex conducto convenire solent et ad ostentationem virium suarum et audaciae temere congregi, unde mortes hominum et animarum pericula saepe proveniunt fieri prohibemus. Quodsi quis eorum ibi mortuus fuerit, quamvis ei poscenti poenitentia non negetur, ecclesiastica tamen carent sepultura.“

⁶⁵⁸ MANSI 33. 192: „Statuit.. ut pugnantes sive ipsi duellantes, et qui eorum patrini vocantur, excommunicationis ac omnium bonorum suorum proscriptionis ac perpetuae infamiae poenam incurrant, et ut homicidae, juxta sacros canones puniri debeant: et si in ipsoconflictu decesserint, perpetuo careant ecclesiastica sepultura.“

⁶⁵⁹ MANY S.: *De locis sacris*, op. cit., 359

⁶⁶⁰ MANSI 22. 231: „constituimus quod usurarii manifesti nec ad communionem admittantur altaris, nec christianam, si in hoc peccato decesserint, accipiant sepulturam“.

⁶⁶¹ MANSI 24. 99-100.

⁶⁶² *Statuta synodalia* (Praha, 15 července 1406): „[6] Item pronuncient quod usurarius ad sacramentum accedere non debeat, nec oblatio eius recipiatur, nec in cimiterio sepeliatur.“ PK 278.

Stejná sankce byla vyhlášena papežem Evženem III. proti těm, kteří páchali únosy.⁶⁶³ Do tohoto seznamu je třeba doplnit určité množství jednotlivých případů předpokládaných v *Corpus juris canonici*. Církevní hrob byl odepřen řeholníkům a světským kanovníkům, kteří bez povolení představeného vlastnili majetek,⁶⁶⁴ zlodějům zemřelým při samotném zločinu,⁶⁶⁵ žhářům,⁶⁶⁶ nenapravitelným rouhačům,⁶⁶⁷ cizoložníkům,⁶⁶⁸ těm, kteří zemřeli na následky uhranutí, protože uhranutí byl hřích.⁶⁶⁹ Pohřeb byl odepřen i laikům, kteří si ve svém vlastnictví ponechávali neprávem získané desátky.⁶⁷⁰

Nakonec byl církevní pohřeb odpírán všem notorickým hříšníkům, to znamená všem, kteří žili veřejně ve svém hříchu, pokud před smrtí nezačali vykazovat známky pokání. Svätý Tomáš nazýval notorickými hříšníky ty, kteří „per evidentiam facti, sicut publici usurarii, aut publici raptores, vel etiam per aliquod iudicium

⁶⁶³ X. 5, 17, c. 2: „Qui (raptor) in sanitate obstinata mente non pœnituerit vel emendaverit, et in morte securitatem ac fidejussores, sicut diximus, prestare nequiverit, solemnitas pœnitentiae quidem parum prodesse videtur, sicut creclimus, sed de peccato contrito viaticum non negetur, itam tamen et nullus clericorum sepulturae illius iutersit.“

⁶⁶⁴ X. 3, 35, c. 2: „Monachus, habens peculium sine licentia abbatis, ab altaris communione removetur, et, sic decedens sepultura et fratrum communione privatur“; c. 10, Třetího lateránského koncilu (1179), MANSI 22. 224.

⁶⁶⁵ C. 13, q. 2, c. 31: „Fures et latrones, si in furando aut depredando occiduntur, visum est pro eis non orandum. Si comprehensi aut vulnerati presbitero vel diacono confessi fuerint, communionem eis non negamus.“ In: CICan I., sl. 731; reprodukce kánonu 31, Triburský koncil (895), MANSI 8 A. 148. Srov. taktéž X. 5, 18, c. 2.

⁶⁶⁶ C. 23, q. 8, c. 32 (Graciánovo Dictum): „Si quis igitur post huius nostrae prohibitionis promulgationem malo studio, siue pro odio, siue pro vindicta ignem apposuerit, vel apponi fecerit, aut appositoribus consilium aut auxilium scienter tribuerit, excommunicetur, et si mortuus fuerit incendiarius, Christianorum careat sepultura, nec absoluetur, nisi prius, dampno cui intulit secundum facultatem suam resarcito, iuret, se ulterius ignem non appositurum.“ In: CICan I., sl. 964; Remešský koncil (1148), c. 15, MANSI 21. 717.

⁶⁶⁷ X. 5, 26, c. 2: „Et, si nec ad hoc eius suppetant facultates, id in poenam aliam commutetur; cui etiam, si renuerit recipere ac peragere poenitentiam supra dictam, ecclesiae interdicatur ingressus, et in obitu ecclesiastica careat sepultura.“

⁶⁶⁸ DURAND Guillaume: *Rational ou manuel des divins offices*, op. cit., 79, odst. 14.

⁶⁶⁹ Tamtéž: „Mais, parce qu'il était occupé aux divertissements de ce monde, quelques-uns disent qu'il doit être enseveli sans le chant des psaumes et sans les autres cérémonies des morts. Si quelqu'un excite un autre à se disputer ou à se battre et vient à mourir impénitent, et sans demander le prêtre, il ne doit pas être mis dans le cimetière, comme disent quelques-uns, non plus que celui qui s'est donné la mort de sa propre main; on en excepte le cas où il serait mort en repoussant la violence faite à son patrimoine ou à celui des siens, étant toutefois pénitent et repentant de ses fautes. Mais si un homme meurt subitement, non pour quelque cause manifeste, mais par le seul jugement de Dieu, il peut être enterré dans le cimetière; car le juste, à quelque heure qu'il sorte de la vie, est sauvé, surtout si, au moment où le Seigneur l'a pris, il s'occupait de choses permises. Le cimetière et l'office des morts sont accordés sans obstacle au défenseur de la justice et au guerrier tués dans une guerre dont le motif était selon l'équité; cependant, on ne porte pas dans l'église ceux qui ont été tués, de peur que leur sang ne souille le pavé du temple de Dieu.“

⁶⁷⁰ X. 3, 30, c. 9: „Prohibemus insuper, ne laici, decimas cum animarum suarum periculo detinentes, in alios laicos possint aliquo modo transferre. Si quis vero receperit, et ecclesiae non reddiderit, Christiana sepultura privetur.“; c. 14 třetího lateránského koncilu (1179), MANSI 22. 226.

ecclesiasticum vel sœculare“.⁶⁷¹ Tento názor přijali dekretalisti.⁶⁷² Byl to také názor Guillauma Duranda, který prohlašoval, že „pokud je muž vracející se z vykřičeného domu zabit na cestě anebo z jiného důvodu zemře, nebude pochován na obecním hřbitově, a to pokud lze prokázat podle pravidel, že smilnil, a pokud se později neprokáže, že se následovně vyzpovídal nebo se kál ze svého hříchu, v opačném případě musí obdržet církevní hrob.“⁶⁷³ Tato myšlenka byla později potvrzena římským rituálem, podle kterého musí být církevní hrob odepřen všem veřejným hříšníkům zemřelým, aniž by před smrtí vykazovali známky pokání.⁶⁷⁴

Mluvíme-li o odepření církevního hrobu „ratione peccati“, je třeba připomenout praxi ve XII. a XIII. století velmi rozšířenou, která spočívala v zamítnutí hrobu osobám zemřelým bez zanechání závěti. V té době existuje pevné spojení mezi vyznáním víry a závětí, a to do té míry, že je pojem „intestat“ [lat. intestat – osoba zesnulá bez závěti] často nahrazován spojením „bez vyznání“.⁶⁷⁵ Zemřít bez vyznání (se) znamená zemřít v hříchu. Osoba bez vyznání byla spojována se sebevrahem a považována za zoufalce. Z toho pak vyplývá, že nemůže být přijata do církevního hrobu.⁶⁷⁶ Anglická legislativa je v tomto bodě formální,⁶⁷⁷ zatímco pro české země je nemožné najít jednoznačné partikulární normy. Postoj duchovenstva vůči osobám zemřelým bez zanechání závěti se proměňovala v průběhu času a dle místa.

Ať je to jakkoli, skutečnost hodná zmínky je ta, že nikde v koncilní legislativě ani v papežských Dekretálech a dokonce ani u dekretistů či dekretalistů se neobjevuje otázka odepření církevního hrobu osobám zemřelým bez zanechání závěti. Maximálně lze citovat provinční synodu v Narbonne,⁶⁷⁸ která v roce 1227 rozhodla, že osoby, které k sobě nepovolaly kněze během své poslední nemoci, zemřou bez vyznání, a bude jim tak odepřen církevní hrob dokud církev nedojde zadostiučinění.

⁶⁷¹ HENRICUS: Summa, op. cit., III. část, q. 80, art. 6.

⁶⁷² HENRICUS: Lectura, op. cit., X. 3, 28, c. 2, fol. 93 r°, n° 6. „Quintodecimo cuilibet notorio peccatori. Hoc autem quod dixi de peccatore intelligendum est de peccatore impœnitente.“

⁶⁷³ DURAND Guillaume: Rational ou manuel des divins offices, op. cit., 79, odst. 14: „Mais si un homme, revenant d'une maison de prostitution ou de quelque lieu où il aura forniqué, est tué en chemin, ou, s'y arrêtant pour quelque cause, y meurt, il ne sera pas enterré dans le cimetière commun, et cela si l'on peut prouver comme il faut qu'il a forniqué, et s'il n'est pas établi qu'ensuite il s'est confessé ou qu'il a eu la contrition de son péché; autrement, il doit être enterré.“

⁶⁷⁴ „Manifestis et publicis peccatoribus, qui sine pœnitentia perierunt.“ Cit z MANY S.: De locis sacris, op. cit., 360.

⁶⁷⁵ AUFFROY Henri: Évolution du testament en France des origines au XIIIe siècle. Paris: ROUSSEAU A. (ed.), 1899, 377n.

⁶⁷⁶ Tamtéž, 378, pozn. 4.

⁶⁷⁷ Tamtéž, 379, pozn. 1.

⁶⁷⁸ c. 5, De condendis testamentis: „Quod si testator vocare, ut diximus sacerdotem et viros catholicos contempserit: careat ecclesiastica sepultura, donec de hujus mandati contemptu, ecclesia satisfactum fuerit competenter.“ MANSI 23. 22.

Podle Bernarda⁶⁷⁹ všichni kněží svorně odmítali pohřbívat osoby, které před svou smrtí neustanovily svou závěť, nic neodkázaly duchovenstvu a stávalo se, že někdy mrtvoly zůstávaly dlouhou dobu nepohřbené, neboť neexistoval žádný odkaz ve prospěch církve. Zajímavé jsou v této souvislosti také příběhy zachycené ve staročeských exemplech z přelomu 14. a 15. století. Vyprávělo se o lidech pohřbených na poli, že prý žili rozmařile či nemravně: „...a pohřben jest na poli, neb práva duchovnie tak držie aneb okazují, aby takoví lidé na poli byli pochováni, kteřížto v lúpežiech, v lovech, v kolbách smrtí bývají zastiženi“; „I bieše obyčej v té krajině toho času, že když by kto v smilství umřel, aby jeho na krchově nepochovali... I kázal jeho ten kněz na poli pochovati.“⁶⁸⁰ Dokonce jeden mnich, protože byl lakomý, byl pohřben mimo hřbitov i se svými penězi.⁶⁸¹

2.6.2.2 Pohřeb odepřený „ratione censurae“

V této kapitole musíme přezkoumat odepření církevního pohřbu vycházející z exkomunikace nebo interdiktů. Církevní hrob byl odepřen osobám exkomunikovaným, což dnes, jak známo, neplatí.⁶⁸² Pro pochopení tohoto důsledku je však nezbytné připomenout, že exkomunikace, církevní censura, podle níž je křesťan dodnes vyloučen ze společenství věřících a ztrácí nárok na další benefícia vyplývající z členství v církvi, s sebou už od středověku nesla odepření církevního hrobu pouze těm, kteří zemřeli bez rozhřešení.⁶⁸³

Navíc bylo pro odepření církevního hrobu exkomunikovaným třeba, aby tito byli exkomunikováni⁶⁸⁴ prokazatelně. Církev je vyloučila ze společenství věřících za jejich života, vyloučení bude zachováno i po jejich smrti. Přesto je ale hrob udělen

---

⁶⁷⁹ Srov. BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique*. op.cit., 123.

⁶⁸⁰ PETRŮ Eduard (ed.): *Olomoucké povídky, Příspěvek ke studiu staročeské zábavné prózy*. Praha 1957, 47, 74.

⁶⁸¹ DVOŘÁK Karel: *Soupis staročeských exempel*, Praha: Univerzita Karlova, 1978, 108.

⁶⁸² Kán. 1184 CIC 1983. K prohloubení platné problematiky exkomunikační instituce viz BORRÁS A.: *L'excommunication dans le nouveau code de droit canonique. Essai de définition*, Paris 1987.

⁶⁸³ HENRICUS: *Lectura*, op. cit., fol. 93 r°, n° 6: „Quibus interdicatur sepultura ecclesiastica? Excommunicato etiam minori excommunicatione. Talis enim est a sacramentis ecclesiae separatus.“

⁶⁸⁴ C. 24, q. 2, c. 1: „De comunione privatis, et ita defunctis. Horum causa iudicio Dei reservanda est, in cuius manu fuit, ut talium obitus non usque ad comunionis remedium differretur. Nos autem quibus viventibus non communicamus mortuis communicare non possumus.“ In: *CICan I*, sl. 984; X. 3, 28, c. 12; X. 5, 39, c. 28: „Nec obstat, quod ecclesiae legitur attributa potestas ligandi atque solvendi homines super terram, tanquam non possit solvere et ligare sub terra sepultos, et quod legitur, ‚Non communicetur mortuo, cui non est communicatum et vivo,‘ quum, etsi communicatum non fuerit, communicandum tamen illi fuisset, quem non contemptus religionis, sed necessitatis articulus impedivit, et in certis casibus a canonibus denotatis ligasse legatur ecclesia mortuos et solvisse.“

těm, kteří se před svou smrtí⁶⁸⁵ opět s církví smířili. Bula *Ad evitanda scandala*⁶⁸⁶ vydaná Martinem V. v roce 1418 uvádí, že nebudou vyloučeni ze společenství věřících než ti exkomunikovaní, kteří byli vyloučeni veřejně (*vitandi*). Velké množství autorů z toho vyvozuje, že jim církevní hrob měl být odepřen, pouze pokud zemřeli zatvřelí v hříchu. Část doktríny se vyslovuje pro odepření církevního hrobu i notorickým exkomunikovaným neudaným veřejně (*tolerati*). Výše zmiňovaná bula neruší žádné z trestních opatření přijatých vůči posledně jmenovaným. Avšak tito jsou vyloučeni z hrobu obecným právem: toto opatření na ně může být aplikováno⁶⁸⁷ jen tedy, pokud zemřeli, aniž by se jim předtím dostalo rozhřešení z jejich chyb. Dodejme, že dvě ustanovení Dekretálů Řehoře IX. povolovaly udělení absoluce přímo zemřelým, nejedná se tu ale o skutečné rozhřešení.⁶⁸⁸

Pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic ve svých provinciálních statutech z roku 1349 ve věci odepření pohřbu exkomunikovaným pojednává ve dvou člancích. Článek 75 upravuje exkomunikaci, zakázaný vstup do kostela a ty, kteří nemají být pohřbeni.⁶⁸⁹ Na závěr článku č. 84 provinciální statut stanoví přímo: „Qui vero excommunicatus moritur, ipsius cadaveri christianorum communio denegetur.“⁶⁹⁰

Toto pravidlo vyplývá z principu zapsaném v dopisu papeže sv. Lva (458 či 459) Rustikovi, biskupovi z Narbonne: „Nos autem quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non possumus.“⁶⁹¹ Tato disciplína se aplikovala na exkomunikované, kteří zemřeli předtím, než se navrátili do společenství věřících, a to i přesto, že učinili pokání.⁶⁹² Taková přísnost však, zdá se, nebyla

⁶⁸⁵ Arg. X. 3, 28, c. 12: „Ut careant ecclesiastica sepultura qui prius erant ab ecclesiastica unitate praecisi, nec in articulo mortis Ecclesiae reconciliati fuerint.“ A především X. 3, 28, c. 14: „Parrochiano tuo qui excommunicatus pro manifestis excessibus, videlicet homicidio, incendio, violerita manuum injectione in personas ecclesiasticas, ecclesiarum violatione vel incestu fuit, dum agetet in extremis, per presbyterum suum juxta formam ecclesiae absolutus, non debent coemeterium et alia ecclesiae suffragia denegari, sed ejus heredes et propinqui, ad quos bona pervenerunt ipsius, ut eodem satisfaciant, censura sunt ecclesiastica compellendi.“

⁶⁸⁶ MANSI 27. 1192. „Quod nemo deinceps... teneatur aliquem vitare.. ni si sententia vel censura hujusmodi fuerit... a iudice publicata vel denunciata specialiter et expresse.“

⁶⁸⁷ MANY S.: De locis sacris, op. cit., 354.

⁶⁸⁸ X. 5, 39, c. 28 et 38: „Sacris est canonibus institutum (Et infra: [cf. c. 12. de sepult. III. 28.]) licet autem is, qui voluntarius excommunicatis illis communicaverat, qui cum omnibus fautoribus et participibus suis excommunicationis sententia sunt adstricti, ad cor postmodum rediens, de mandato ecclesiae excommunicatos, quos prius fovemat, expugnaverit: non tamen prius, quam absolutionis gratiam perceperit, habendus est absolutus, nec, si occumbat in huiusmodi bello, sunt absolutiones vel oblationes recipiendae pro eo, vel orationes Domino porrigendae, nisi quum de ipsius viventis poenitentia per evidentia signa constiterit, et iuxta cuiusdam constitutionis nostrae tenorem defuncto etiam absolutionis beneficium impendatur.“

⁶⁸⁹ PK 156.

⁶⁹⁰ PK 163.

⁶⁹¹ PL 54. 1206.

⁶⁹² PL 54. 1012.

aplikována všude stejně měrou. Kánon 2 synody ve Vaison v roce 442 povoluje udělení křesťanského hrobu těm, kteří vyjádřili dostatečnou lítost ohledně svých chyb, a doporučuje modlit se za jejich úmysl, ačkoli je smrt zastihla předtím, než se navrátili na své místo v církvi.⁶⁹³ Jedenáctá toledská synoda z roku 675 vzala za svůj tento pohled přijatý koncilem ve Vaison.⁶⁹⁴

Zajímavým případem exkomunikace ve středověku byla exkomunikace pro dluhy. Církevní justice obdařená rozsáhlými kompetencemi ve věcech dluhů, a to i mezi laiky, často ukládala klatbu za insolventní jednání a těm, kteří zemřeli, aniž by se zbavili svých dluhů, ačkoli se jinak neprovinili žádným porušením církevní disciplíny, byl odepřen jejich hrob.⁶⁹⁵ Exkomunikace se dotýkala i těch, kteří neplatili poplatky z hrobů. Exkomunikace za dluhy vymizela v XVI. století.⁶⁹⁶

Církevní hrob byl odepřen rovněž osobám prokazatelně stíženým interdiktum, jež zemřely zatvrzené v hříchu.⁶⁹⁷ Pokud byla interdiktum stížena celá území, bylo na nich potom principiálně zakázáno pohřbívát po celou dobu trvání interdiktu.⁶⁹⁸ To platilo samozřejmě i v českých zemích: „Ti, kteří si opovážlivě a nerozvážně myslí, že vědomě pohřbí těla zemřelých v době interdiktu a v případech zákonem nepovolených na hřbitově, veřejně exkomunikované nebo jmenovitě vyloučené či usvědčené lichváře, podléhají tím skutkem trestu exkomunikace.“⁶⁹⁹ Výjimky však

---

⁶⁹³ „Pro his qui, poenitentia accepta, in bonae vitae cursu satisfactoria compunctione viventes, sine communione inopinato nonnumquam transitu.. praeveniuntur, (placuit) oblationem recipiendam et eorum funera ac deinceps memoriam ecclesiastico affectu prosequendam...“ MANSI 11. 144.

⁶⁹⁴ c. 12: „De his, qui accepta poenitentia, antequam reconcilientur ab hac vita recesserint, quamquam diversitas praeceptorum de hoc capite habeatur, illorum lamen nos sententias placuit sequi, qui multiplices numero de hujusmodi humanius decreverunt, ut et memoria talium in ecclesiis commendetur et oblatio pro eorum dedicata spiritibus accipiatur“. Tamtéž.

⁶⁹⁵ Ve Francii byla vymyšlena rychlá procedura vyplývající ze zvláštního způsobu, jak se zavázat před církevními soudy. Dlužník uznal svůj dluh a tím dal souhlas se svou případnou exkomunikací, v případě že se mu dostane jediné upomínky, když svůj dluh neuhradí v daném termínu. Tento způsob závazku se nazýval obligatio cum claustrula de nisi, obligatio de nisi. Registr diecézního soudu v Cerisy uchoval formulí ospravedlňující tento název a nabízí nám dlouhé seznamy osob exkomunikovaných na žádost jejich věřitelů. Pokud se stalo, že byl exkomunikovaný hříšník pohřben do posvěcené půdy, jeho věřitelé měli nárok na to, aby vznesli před církevním soudcem požadavek a dosáhli toho, aby bylo tělo exhumováno a vyvrženo z hřbitova. Dědicové, přátelé či blízcí zesnulého však měli možnost z něj exkomunikaci sejmout tím, že za něj uhradili daný dluh a obdržet tak pro jeho ostatky církevní hrob. Kanonisté mírnili tvrdost tohoto principu prohlašující, že pokud neschopnost vyrovnat dluhy nevycházela z pochybení dlužníka, exkomunikace na něj uvalená neplatila. Srov. BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique*. op.cit., 128-129.

⁶⁹⁶ Srov. tamtéž, 128.

⁶⁹⁷ VI°, 5, 11, c. 20.

⁶⁹⁸ Clem, 3, 7, c. 1.

⁶⁹⁹ Ex Statutis Provincialibus Anni 1349: „c 40 Qui temeritatis audacia defunctorum corpora in cimiteriis interdicti tempore in casibus non concessis a iure vel excommunicatos publice aut nominatim interdictos vel usurarios manifestos scienter sepelire presumunt, excommunicationis sententiae subiaceant ipso facto.“ PK 182.

byly činěny ve prospěch zemřelých kleriků, chudých, cizinců a dětí do dvou let. Někdy bylo povolení k pohřbívání uděleno vybraným hřbitovům i během trvání interdiktu.

Restitucí církevního hrobu zemřelému exkomunikovanému a navrácením dobrodiní modliteb církev ukazovalo spíše na to, že daná osoba nebyla již považována za odloučenou kvůli nespravedlivé exkomunikaci nebo že jí bylo ještě za života odpuštěno za pokání.⁷⁰⁰

2.6.2.3 Pohřeb odepřený „ratione hereticae pravitatis“

Kacířství bylo dalším z důvodů vedoucích k odepření církevního hrobu. A nebyli to jen heretici, ale i podněcovatelé hereze⁷⁰¹, kdo se tomuto trestu museli podrobit. Heretici a podněcovatelé hereze byly především vyloučeni z hrobu v důsledku exkomunikace.⁷⁰² Ze stejného důvodu jim byl rovněž odepřen církevní hrob, a to nezávisle na jakékoli exkomunikaci proti nim vznesené.⁷⁰³ Kánon 27 Třetího ekumenického lateránského koncilu v uvedeném bodě rozhodl formálně. „Si autem (haereticus) in hoc peccato decesserit, neque sub privilegiorum nostrorum quibuscunque indultarum obtentu, neque sub alia quacumque occasione, oblatio pro eo fiat, aut inter christianos accipiat sepulturam.“⁷⁰⁴

Bula *Inter cunctas*⁷⁰⁵ namířená roku 1418 proti wicklefistům a husitům rozhodla, že pro odepření církevního hrobu není třeba, aby církev tyto osoby jmenovitě označila za heretiky.⁷⁰⁶ Stejně jako heretici, ani odpadlíci⁷⁰⁷ neměli nárok na náboženský

---

⁷⁰⁰ HENRICUS: Summa, op. cit., De sententia excom., 9 a 14.

⁷⁰¹ VI°, 5, 2, c. 1.: „Quicumque haereticos credentes, receptatores, vel fautores eorum scienter praesumpserint ecclesiasticae tradere sepulturae, usque ad satisfactionem idoneam, excommunicationis sententiae se noverint subjacere, nec absolutionis beneficium mereantur, nisi propriis manibus publice extument. et projiciant hujusmodi corpora damnatorum, et locus ille perpetua careat sepultura.“

⁷⁰² Mnohé texty předložené pod titulem De Haereticis, X. 5, 7. Třetí lateránský koncil (1179), c. 27, MANSI 22. 231.

⁷⁰³ MANY S.: De locis sacris, op. cit., 355.

⁷⁰⁴ MANSI 22. 232.

⁷⁰⁵ Bullarium Franciscanum sive Romanorum Pontificum constitutiones, epistolas, diplomata continens, tribus ordinibus, Minorum, Clarissarum et Poenitentium, a Seraphico Patriarcha Sancto Francisco institutis concessa, III, Rom 1898, 1902; LEMMENS Leonhard, in: Theologische Revue, Hg. von der Kath.-Theol. Fak. der Universität Münster 2 [1903], 16-18; 2, 420, § 8.

⁷⁰⁶ Tamtéž, „Etsi tales haeretici publici et manifesti, licet nondum per Ecclesiam declarati, in hoc tamen gravi crimine decesserint, ecclesiastica careant sepultura, nec oblationes fiant aut recipiantur pro iisdem.“

⁷⁰⁷ Odpadlíci se neodlišují od heretiků ve věci jejich provinění: „Apostasia non importat determinatam speciem, sed quendam circumstantiam aggravantem“, AQUINAS Thomas: Summa théol., IIa, IIae, q. VII, a. 1, ad.3; GOFFREDI: Summa, op. cit., De Apostatis, 201 v°, no 3.

pohřeb, brali na sebe exkomunikaci *ipso facto*⁷⁰⁸ a odepření církevního hrobu bylo jedním z důsledků této exkomunikace.

Co se týkalo schizmatiků, byli buď zároveň heretici,⁷⁰⁹ a pak na ně bylo třeba aplikovat pravidla výše uvedená, nebo byli jako schizmatici bez hereze zbaveni hrobu v souladu s velkou exkomunikací, kterou byli právoplatně stíženi.

2.6.2.4 Za prodej alkoholu a tajně uzavřené manželství

Trest odepření církevního pohřbu v českých zemích využila synoda svolaná biskupem Janem IV. z Dražic po jeho návratu z vienneského koncilu v roce 1312.⁷¹⁰ Zachovaný zlomek obsahuje zákaz vydaný se souhlasem krále Jana Lucemburského a české šlechty, který pod trestem vyobcování z církevního společenství stanoví, že žádná církevní osoba v celých Čechách nesmí po večerním zvonění prodávat ani kupovat v hospodách víno, pivo a medovinu, vyjma hostů a přespolních v městě Praze. Laikům, kteří by se proti zákazu provinili a nepolepšili se, má být odmítnut přístup do kostela, křesťanský pohřeb a nemají se od nich přijímat ani milodary. Jiné tresty jsou stanoveny pro příslušné preláty, kteří mají statut vyhlásit, a neučiní tak.⁷¹¹

Odepření církevního pohřbu, tento velmi tvrdý trest obecného práva, je pražskou synodou v roce 1353 uplatněno i na tajně uzavřená manželství. Osoby, které uzavřely a žijí v tajném manželství, mají být poslány do Prahy k penitenciářům, kteří jim

---

⁷⁰⁸ X. 5, 7, c. 8, 9 a 13: „Haeretici, receptatores et fautores eorum excommunicati sunt, et decedentes in hoc peccato, in coemeterio ecclesiae sepeliri non debent, nec pro eis orari.“

⁷⁰⁹ X. 5, 8, c. 1. Rozdíl mezi schizmatem a herezí je dobře zaznamenám dekretalisty, GOFFREDI: Summa, op. cit., De schismaticis, 201: „Differt schisma ab haeresi, quia haeresis in principio sui habet perversum dogma, quod non habet schisma; sed in fine contingit aliaquam haeresim, ut recte videatur ab ecclesiae recessisse“ (srov. c. 24, q. 3, c. 26). HENRICUS: Summa, op. cit., 2. „Est talis differentia inter haeresim et schisma, qualis est inter genus et speciem, quia omnis haeticus est schismaticus, sed non convertitur nisi si schisma duraverit. Nam tunc in haeresim incidit, sicut dictum est.“

⁷¹⁰ Srov. POLC Jaroslav V., Kapitoly z církevního života Čech podle předhusitského zákonodárství, in: Pražské arcibiskupství 1344-1994, Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, uspořádali Zdeňka HLEDÍKOVÁ a Jaroslav V. POLC, Praha: Zvon 1994, 30-57, 40.

⁷¹¹ Statuta synodalia (Fragmentum, Praha 1312) [1], PK 99.

vyměří trest, a pokud tak neučiní, má jim být zabráněno ve vstupu do kostela, a po smrti jim má být odepřen křesťanský pohřeb.⁷¹²

2.6.2.5 Sankce za neodmítnutí církevního pohřbu

Aby si církve zajistila efektivnost svých sankcí, vyhlásila několik trestů těm, kteří by neodmítali církevní hrob osobám prohlášeným za nehodné. Exkomunikací byli stíženy *ipso facto* osoby, které vědomě a s troufalou opovážlivostí pohřbívaly v době interdiktu na hřbitovech – s výjimkou případů předpokládaných právem, osoby, které poskytovaly hrob prokazatelným exkomunikovaným osobám stíženým interdiktum *nominatim* nebo zjevným lichvářům. Žádná výjimka ani žádné privilegium nemohly být pro zproštění jejich viny uplatněny.⁷¹³ Tento text vydaný Klementem V. je všeobecnější než kapitola 2, *De haereticis*, z Liber Sextus, která prohlašuje za exkomunikované jen ty, jež vědomě pochovali heretiky, jejich ochránce nebo podněcovatele k herezi.⁷¹⁴

Pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic v čl. 40 svých provinciálních statut (11. - 12. listopad 1349) v souladu s výše citovanými *Clementinae* stanovil: „Ti, kteří si opovážlivě a nerozvážně myslí, že vědomě pohřbí těla zemřelých na hřbitově v době interdiktu a v případech zákonem nepovolených, nebo veřejně exkomunikované nebo jmenovitě vyloučené či usvědčené lichváře, podléhají tím skutkem trestu exkomunikace, od něž nebudou moci být rozhřešeni, pokud před tím podle úsudku

---

⁷¹² „[9] O těch, kteří uzavírají manželství v tajnosti. Konečně, protože sankce svatých kánonů zakazují tajné sňatky, ty, kteří je uzavřeli tajně, ať posílají k penitenciářům našeho pražského kostela pro stanovené pokání. Pokud nebudou chtít přijít, ať je jim zakázán vstup do kostela, pokud by zemřeli bez pokání, ať je jim odepřen církevní pohřeb.“ „[9] De in occulto contrahentium matrimonium. „Postremo, cum coniunctiones clandestinas sacrorum canonum prohibent sanctiones, eos qui clandestine contraxerint ad penitenciaros ecclesie nostre Pragensis pro recipienda penitentia remittant, qui si venire noluerint, ingressum ecclesie eis interdican, in quo si inpenitentes decesserint, ecclesiasticam eis denegent sepulturam.“ PK 167.

⁷¹³ Clem. 3, 7, c. 1. ad verbum: „Eos, qui propriae temeritatis audacia defunctorum corpora, non sine contemptu clavium Ecclesiae, in cœmeteriis interdicti tempore, in casibus non concessis, a iure vel excommunicatos publice, aut nominatim interdictos vel usurarios manifestos scienter sepelire praesumunt: decernimus ipso facto excommunicationis sententiae subiaccere, a qua nullatenus absolvantur, nisi prius ad arbitrium diocesani episcopi eis, quibus per praemissa fuerit iniuria irrogata, satisfactionem exhibuerint competentem: nullo eis circa praemissa exemptionis, vel quovis alio privilegio, sub quamunque forma verborum concessio, aequaliter suffragante.“

⁷¹⁴ VI°, 5, 2, c. 2. „Quicumque haereticos, credentes, receptatores, defensores. vel fautores eorum scienter praesumpserint ecclesiasticae tradere sepulturae, usque ad satisfactionem idoneam excommunicationis sententiae se noverint subjaccere.“

biskupa diecéze nevykonají patřičné zadostiučinění všem, jimž se výše uvedenými fakty stalo bezpráví.⁷¹⁵

Podle Glossy⁷¹⁶ a jednomyslného názoru pozdějších glosátorů byla exkomunikace uvalena pouze v případech výslovně předpokládaných citovanými texty. Nebyla uvalena v případě pochování sebevraha, nekajících, nepokřtěného dítěte etc. Důvod se nachází v principu restriktivní interpretace trestních zákonů: *odia sunt restringend*⁷¹⁷. Ignorance nebo vážné opomenutí by zabránilo uplatnění trestu exkomunikace, což lze vyvodit z nařízení obsažených v *Liber Sextus* a v *Clementinae*.⁷¹⁸

K zodpovězení však zůstává jedna otázka: Koho je třeba rozumět pod osobami, které udělují hrob? Glossa⁷¹⁹ rozumí tímto výrazem vladaře a všeobecně osoby mocné, které se uchylují k výhrůzkám, aby hrob získaly. Je samozřejmé, že kněží a všeobecně všichni členové jak světského, tak řeholního duchovenstva, kteří nařizují, udělují či svěťují hrob v zakázaných případech, jsou stíženy trestem exkomunikace. Samotné pozůstalé a hrobníky z této skupiny můžeme tedy vyloučit. Co se týče osob pohřbených navzdory kanonickým nařízením, musí být exhumovány, pokud je možno rozeznat jejich ostatky.⁷²⁰ Dokud bylo na hřbitově dost místa nebo zesnulý nebyl uznán za světce či kacíře, nebyl důvod jeho klid v hrobě rušit.

2.6.2.6 Zákaz pohřbívání v celé diecézi

Pražská synodální statuta z roku 1308 zakazovala pohřbívání v diecézi při napadení ordináře: „3. a jelikož se často stává, že těm, které od zla neodvrátí bázeň před Bohem, pomáhá od hříchu dočasný trest, chceme a ustanovujeme neustálými konstitucemi jako platné to, že poté, co bude zřejmá zpráva o věznění, zranění či zohydění předem zmíněných osob nebo někoho z nich, nebo o obléhání, odnímání či bránění jejich svobodě, jak bylo řečeno, a poté, co se potvrdí nepochybná zvěst

---

⁷¹⁵ „[40] De sepulturis. Illi, qui proprie temeritatis audacia defunctorum corpora in cimiteriis interdicti tempore in casibus non concessis a iure vel excommunicatos publice aut nominatim interdictos vel usurarios manifestos scienter sepelire presumunt excommunicationis sententiae subiacent ipso facto a qua nullatenus absolvi poterunt nisi prius ad arbitrium diocesis episcopi eis, quibus per premissa fuerit iniuria irrogata, satisfactionem exhibuerint competentem.“ PK 137.

⁷¹⁶ VI°, 5, 2, c. 2.

⁷¹⁷ VI°, 5, 12, reg. 15.

⁷¹⁸ Arg. Clem., 5, 7, c. 1, qui propriae lemeritalis audacia scienter.

⁷¹⁹ Clem., 5, 7, c. 1.

⁷²⁰ Glossa, X. 3, 28, c. 11; HENRICUS, Summa, op.cit., De sepulturis, n° 1: „Et si tales sepulti sunt exhumandi sunt, si tamen ossa discerni possunt, alias non, quia non prodest eis ecclesiastica sepultura.“

o témž, ihned v pražském kostele a ve všech kostelech města a této diecéze ať se zavřou dveře, přestanou zvonit zvony, ať se ustane v bohoslužbách, ať nejsou udíleny žádné svátosti kromě křtu malých dětí a zpovědi umírajících, ať nejsou přijímána těla zemřelých k církevnímu pohřbu, ale ať kněží a plebáni přesto o nedělích a svátcích poté, co vyložili slovo Boží svému lidu, ať zveličí tresty pro zmíněné zločince nebo narušitele církevního práva, aby proti nim, kvůli nimž bylo milostivě upuštěno od slavení bohoslužeb k nebezpečí ohledně spásy a ke škodě duší, všichni, jak urození, tak prostí, bohatí i chudí, popuzení nedostatkem věcí božských, vystoupili a povstali a aby pomohli, aby zajatému či opovrženému byla odňata svoboda.⁷²¹

Napjaté vztahy mezi arcibiskupem Janem z Jenštejna a králem Václavem IV. a jeho oblíbenci se odrážejí v dekretu *Crescente cotidie* vydaném arcibiskupem na synodě 18. října 1385.⁷²² Jím stanoví trest zákazu konání bohoslužeb, vyjma křtu dětí a zaopatření umírajících, v případě zajetí nebo zabití arcibiskupa nebo biskupa nějakým knížetem. Tentokrát bylo udílení křtu povoleno, v nouzi i zpověď, ne však pohřeb: „Taktéž pokud je zajat biskup, ať se ihned ustane ve vykonávání náboženských obřadů, a je-li odveden někam jinam, ať se obdobně ustane i v oné diecézi a podobně také tam, kde se zdržují násilníci. Ať je udílen pouze křest a ať je v nouzi vyslyšena zpověď, ne však pohřeb. A pokud (je zajat) nějaký kanovník nebo klerik, ať se tyranovi zastaví příjmy. A kde je zabaven a spotřebován majetek zajatého z oloupeného kostela a venkovanů, kteří ke kostelu patří, tam ať se ustane ve službách Božích.“⁷²³

---

⁷²¹ Statuta Synodalia (Praha, 20. července 1308): „[3] Et quia sepe fit, ut, quos Dei timor a malo non revocat temporalis saltem pena conhibet a peccato, volumus et constitutione perpetuo valitura sancimus, ut postquam de captivitate, vulneracione vel mutilacione predictarum personarum vel alicuius earum vel obsidione aut ablacione vel impedimento libertatis sue, ut dictum est, certitudo claruerit vel rumor indubitatus pertulerit veritatem, statim in ecclesia Pragensi et in omnibus ecclesiis civitatis et dyocesis eiusdem claudantur hostia, campanarum suspendatur pulsacio, a divinis cessetur officiis nec aliqua preter baptisma parvulorum et penitencias morientium ministrentur ecclesiastica sacramenta nec mortuorum corpora ad sepulturam ecclesiasticam admittantur, sed tamen sacerdotes et plebani diebus dominicis et festivis, proposito suis plebibus verbo Dei, penas in malefactorem seu malefactores predictos vel violatores ecclesiastice libertatis exaggere[n]t, ut in eum vel in eos, propter quos in salutis periculum et animarum dispendium a divinatorum celebracione et peccatorum est propiciose cessatum, omnes tam nobiles quam plebei, divites et pauperes ex divinatorum carencia provocati temporaliter contra eum vel eos procedendo insurgant et capto vel leso, vel cui sua ut premissum est aufertur vel impeditur libertas, [fol. 136] succurant.“ PK 97.

⁷²² Statuta Synodalia 1, 2 (Praha, 18. října 1385), PK 229, 231.

⁷²³ Statuta Synodalia 2 (Praha, 18. října 1385): „Item si episcopus captivatur, cessetur statim a divinis realiter, et si alias ducitur in eandem, similiter in dyocesi cessetur, et ubi morantur captores similiter. Tantummodo baptisma porrigatur et confessiones audiantur in necessitate, sed non sepultura. Et si canonicus vel alius clericus, cessetur in bonis tyranni. Item ubi pro eo rapte ecclesie, eciam rusticorum, qui sunt ecclesie, <bona> detinentur vel consummuntur, ibi cessetur a divinis.“ PK 231.

Tentýž dekret ve své první hlavě ustanovil, aby byl v době zákazu pohřbívání v celé diecézi všechen movitý a nemovitý majetek zabitých trvale připsán církvi. Šlo o „synodální sankci, aby pokud nějaký kníže zajme nebo zabije arcibiskupa nebo biskupa, od té doby ihned ustaly bohoslužby v celé provincii tímto skutkem, a aby se v ní neudílely žádné církevní svátosti kromě křtu dětí a svátosti pokání umírajících. Církevní pohřeb ať je zvlášť zakázán, nicméně ať jsou movité i nemovité statky zahynulých trvale přidruženy k církvi.“⁷²⁴

2.6.2.7 Formule, jejímž prostřednictvím se podávala žádost o exhumaci

„Coram etc.. propono contra P. rectorem ecclesia de P., quod olim Laurentius de P., dum viveret, fuit ad meam instantiam propter ejus contumaciam per talem judicem excommunicationis vinculo innodatus, de qua contumacia morte praeventus, nec satisfecit, nec absolutionis beneficium obtinuit, sieque funus ipsius excommunicati, vel pagani, vel ejus, qui se suspendit, fuit imprudenter in cœmeterio ejusdem loci per praefatum sacerdotem sepultum: quare peto ipsum corpus per dictum presbyterum exhumari, et eum exhumandum fore decerni et dictum presbyterum ad id sententialiter condemnari, peto etiam per vos ipsum pro tanto excessu canonice puniri.“⁷²⁵

2.6.3 Detestandae feritatis abusum z 21. února 1300

Papež Bonifác VIII v dekretále Detestandae feritatis abusum ze dne 21. února 1300 zakazuje zvyk, který se ujal za křížových výprav a označuje jej za projev zatraceníhodné krutosti: těla zemřelých skeletizovat, vařit a rozdělovat na různé části a pak posílat na různá místa.⁷²⁶ Šlo o zvyk, který byl namířen nejen ke zneužití

---

⁷²⁴ Statuta Synodalia 1 (Praha, 18. října 1385): „[1] Sanccione igitur statuimus sinodali, ut si umquam aliquis princeps archiepiscopum vel episcopum ceperit aut occiderit extunc statim in tota provincia divina cessent officia ipso facto nec exhibeanturs in ipsa aliqua ecclesiastica sacramenta preter baptismum parvulorum et penitencias morientium. Sit autem ecclesiastica sepultura specialiter interdicta et nihilominus occisorum bona mobilia et immobilia ecclesie perpetue applicentur.“ PK 229.

⁷²⁵ DURAND Guillaume: Speculum iuris, Venetiis 1580, t. II, 403, n°8, cit z COLLI Vincenzo: 'Lo Speculum iudiciale di Guillaume Durand: codice d'autore ed edizione universitaria', in: Juristische Buchproduktion im Mittelalter, VINCENZO Colli (ed.): Frankfurt am Main 2002, 517-566, 560.

⁷²⁶ BONIFACIO VIII, cap. 1, I - III, tit. 6, De sepult., in Exvag. comm. 3.6.1: „Detestande feritatis abusum quem ex quodam more horribili nonnulli fideles improuide prosequuntur, [...] digne decrevimus absolvendum fideles huius suae improbandae utique consuetudinis vitio intendentes si quisquam ex eis genere nobilis, vel dignitatis titulo insignitus, praeferitum extra suarum partium limites debitum naturae persolvat, in suis vel alienis remotis partibus sepultura electa, defunctis corpus ex quodam impiae pietatis affectu truculenter exenterant, ac illud membratim vel in frustra immaniter concidentes, ea subsequenter aquis immersa exponunt ignibus decoquenda. Et tandem (ab ossibus tegumento carnis excusso) eadem ad partes praedictas mittunt, seu deferunt tumulanda“.

posvátných věcí, ale který mířil přímo k porušení integrity mrtvých lidských těl, která tak nedojdou svého ocenění (navzdory jejich znamenitosti).⁷²⁷

Bonifác VIII ukazuje na podstatu problému, když říká: „Pod zástěrkou zbožnosti nelze páchat bezbožnost, ani o ní uvažovat.“⁷²⁸ Službou zbožnosti je utiшит srdce truchlících, a ne je ještě více zasmušit tím, když vidí, jak je srdce jejich blízkého zemřelého rozdělováno na kousky.

Proto v dekretálu *Detestandae feritatis abusum* Bonifác VIII nařizuje, aby těla zemřelých rozdělená na části a uvařená, za účelem oddělit kosti od masa, byla pohřbena do své země: „Corpora defunctorum exenterantes et ea immaniter decoquentes, ut ossa a carnibus separata ferant sepelienda in terram suam.“⁷²⁹ Dále bylo stanoveno, aby ti, kteří skeletizaci provedou, byli potrestáni trestem exkomunikace, a tomu, s jehož tělem se tak bezbožně a krutě zacházelo, ať je odepřen církevní pohřeb.⁷³⁰

„Jestliže vykonavatelem či vykonavateli zmíněného budou příbuzní zemřelého nebo kdokoliv jiný jakéhokoli postavení, poměrů, či stavu, též pokud budou vynikat kněžskou hodností, a vykonají něco proti našemu nařízení a ustanovení a budou zacházet s těly zemřelých nelidsky a krutě nebo s nimi takto nechají zacházet, ať je jim známo, že tímto skutkem upadají do trestu exkomunikace (který na ně od

---

⁷²⁷ „et merito: cum enim consuetudo qua tenditur ad rerum abusum [...] multo magis illa est reprobanda qua tendit ad abusum corporum humanorum, que non recipiunt: (propter eorum excellentiam) aestimationem“ Glossa ord. Exvag. comm. 3.6.1. ad v. Improbandae.

⁷²⁸ „praetextu enim pietatis impietas non est committenda, non est putanda. Et sicut ministerium pietatis est consolari merentium corda. Dist. disciplina in fisis desolari eadem sub colore obsequendae voluntati improbae, defunctorum est impietas: contristatur n. quis merito cum videt illa diuidi, non patiuntur diuisionem commodam, quo casu in re etiam non sit diuisio, sed de iure sit uni adiudicatio totius rei, aestimatione alteri per sua parte danda. Nec per hoc c. derogatur electioni sepulturae, sed modus hic narratus merito reprobant, ut infra sed ut defunctorum. Sic Iacob et Ioseph elegerunt sepulturam, ut Iacob conditus aromati integre, et eius ossa ad sepulturam paternam portarentur“. BONIFACIO VIII, cap. 1, I. III, tit. 6, De sepulturis: in Exvag. comm. 3.6.1; dále srov. Glossa ord. Exvag. comm. 13. 6. 2 ad v. Impiae pietatis.

⁷²⁹ BONIFACIO VIII, cap. 1, I. III, tit. 6, De sepulturis: in Exvag. comm. 3.6.1: „Arcet luporum truculentem rabiem. [Exenterant.] i. extrahunt interiora, unde exentera intestina dicuntur, quasi ex intra trahantur. Ex quo verbo et pluribus positus in hac constitutione videntur intestina per incisionem corporis non debere extrahi, ut forsan corpus per aliquot dies custodiant super terram ad expectandum defuncti amicos, et ratio redditur si non licet. [c. 23.q 5], in Glossa ord. Exvag. comm., 3.6.1. ad v. exenterant; blíže srov. REGATILLO, E. F., Los cadáveres: Cremación de los cadáveres, in Sal Terrae, 17 (1928), 706-713.

⁷³⁰ „statutum huiusmodi facientes pena excommunicationis, et defunctum, ut ecclesiastica careat sepultura, punit“; „Et nihilominus ille cuius corpus sic inhumane tractatum fuerit, ecclesiastica careat sepultura“. Viz Glossa, Exvag. comm. 3.6.1. ad v. Nos enim.

nynějška uvalíme), od něžž mohou získat rozhřešení pouze od Apoštolského stolce.“⁷³¹

Aby se však s těly zemřelých nezacházelo tak bezbožně a krutě, do budoucna Dekretál stanovil, ať jsou přenesena na místa, na nichž si za života zvolili být pohřbeni, buď ve městě nebo v hradě nebo na místě, kde zemřeli, nebo na blízkém místě, ať jsou včas přinesena ke křesťanskému pohřbu, a teprve po zpopelnění (těl) měly být jejich ostatky přeneseny a pohřbeny na oněch místech, kde si (zemřelí) vybrali hrob.⁷³²

Papež Bonifác VIII tedy ustanovil nejen na jakém místě se má pohřbívat, ale i kdy se má církevní pohřeb celebrovat, totiž před kremací, která, jak se zdá, nebyla ani ve středověku žádnou výjimkou. A ačkoli *ius funerandi* dávalo již dříve možnost výběru hrobu, výhoda tohoto práva nesměla vést k nepřipustné škodě. Bylo zakázáno pohřbívat lidská těla pod jistým trestem ve městech. Nesmělo se kvůli výhodě výběru hrobu dopustit, aby se šířila nákaza, strach a otrava. Aby se nešířila infekce, mělo být tělo svěřeno církevnímu pohřbu a uchováno pouze do svolání pozůstalých.⁷³³

Dekretál dále dovolil nabalzamovat tělo mastmi „čímž bylo ozdobeno, ale ozdobení předpokládá čistotu: neboť těla mají být ozdobena čistá, ne nečistá.“⁷³⁴ Nejdůležitějším symbolem ze všech bylo v pohřebním průvodu mrtvé lidské tělo. Po jeho vystavení šlo o poslední šanci, jak zachovat odcházejícího v paměti přítomných osob.⁷³⁵ Značný důraz byval kladen na nádheru a nákladnost oděvu, který mrtvolu

---

⁷³¹ „Nos enim si praedicti defuncti executor vel executores aut familiares eius, seu quivis alii cuiuscunque ordinis, conditionis, status, aut gradus fuerint, etiam si pontificali dignitate praefulgeant, aliquid contra huiusmodi nostri statuti et ordinationis tenorem praesumerint attentate, defunctorum corpora sic inhumaniter et crudeliter pertractando, vel faciendo pertractari, excommunicationis sententiam (quam exnunc in ipsos proferimus) ipso facto se noverint incururos, a qua non nisi per Apostolicam fedem (praeterquam in mortis articulo) possint absolutionis beneficium obtinere“. Glossa ord. Exvag. comm. 13.6.2 ad v. Impiae pietatis.

⁷³² „Sed ut defunctorum corpora sic impie ac crudeliter non tractentur, deferantur ad loca in quibus viventes elegerint sepeliri, aut in civitate, castro, vel loco ubi decesserint, vel loco vicino ecclesasticae sepulturae tradantur ad tempus, ita quod demum incineratis corporibus, aut alias loca ubi sepulturam elegerint, deportentur, et sepelientur in eis“. BONIFACIO VIII, cap. 1, I. III, tit. 6, De sepulturis: in Exvag. comm. 3.6.1.

⁷³³ Srov. tamtéž: „Item ius statuit quo loco debet sepeliri: et licet ius det electionem sepulturae, hoc iuris beneficium non debet trahi ad dispendium illicitum. Item humana corpora sub certa poena prohibentur sepeliri in ciuitatib. Ergo propter beneficium electionis sepulturae non debet committi, unde habeatur contagium, horror, seu infectio. Et ideo ne contingat infectio, debet corpus tradi ecclesasticae sepulturae, et fieri servitum convocatis amicis.“

⁷³⁴ „Licet corpus humanum condire aromatibus, et hoc est omare ipsum, sed ornatus praesupponit mundum: nam munda ornari debent; non immunda“. Viz tamtéž.

⁷³⁵ O symbolickém vnímání mrtvého těla KRÁL Pavel: Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti, op. cit., 325-326.

zahaloval. Černá byla sice obecně přijímána jako barva smutku a od tridentského koncilu byla i oficiální liturgickou barvou,⁷³⁶ lze však nalézt i další smuteční barvy.⁷³⁷

Jednou z dalších akcí bylo vystavení těla zemřelého, tzv. ostencio corporis,⁷³⁸ v době před pohřbem. Vystavení nabalzamovaného a naaranžovaného těla mohlo tento průběh posledních okamžiků potvrdit.⁷³⁹ Mrtvola byla oblékána do nejdražších látek a zdobena drahými materiály, aby poslední pohled na zemřelého nadlouho v myslích přihlížejících vyvolával nejlepší vzpomínku.

Almužna rozdávaná v průběhu pohřební slavnosti u kostelních dveří patřila v křesťanské společnosti dlouho k nejčastějším příspěvkům na chudé.⁷⁴⁰ Asi od dvacátých let 17. století se žádost o zajištění dostatečného množství chudých a nařízení o jejich zaopatření stávaly nedílnou součástí šlechtických závětí.⁷⁴¹ Věnujme nyní prostor středověké právní úpravě testamentů.

2.7 Exkurz: Právní úprava testamentů v Praze ve 14. – 15. stol.

Testament je definovaná římským právem jako „správné formulování vůle nějaké osoby ohledně toho, co se má podle její vůle stát po její smrti.“⁷⁴² Dlouhodobá péče o rodinné hroby se ukazuje jako právo, na kterém západní křesťanská civilizace lpí, a velmi často lze dokonce říci, že byla hlavním důvodem pro sepsání závěti. Stávalo se dokonce, že volba rodinného hrobu byla jediným cílem pořizovatele závěti: chudý člověk tak považoval za užitečné ustanovit svou závěť jen proto, aby určil místo svého posledního odpočinku. Jakou motivaci pro sepsání závěti mohl mít duchovní

---

⁷³⁶ Srov. DLOUHÁ Markéta: Symbolika barev ve středověku, in: Časopis pro kulturní dějiny 3 (2001), 20-39, 24-25.

⁷³⁷ Srov. KRÁL Pavel: Trauer und Ruhm. Trauerzüge böhmischer Aristokraten im 16. und 17. Jahrhundert. In: BŮŽEK, V., ŠTEFANOVÁ, D. (edd.): Mensch - Handlung - Struktur, 117-137, 133.

⁷³⁸ PETRÁŇ Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/1. Praha 1995, 215.

⁷³⁹ „Balzamírování“ těl českých aristokratů je prokazatelné např. u Petra Voka z Rožmberka či Jana Zrinského ze Serynu. Srov. KRÁL Pavel: Rituál a ceremoniál. Na příkladu pohřebních slavností na šlechtických dvorech v raném novověku, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia minorae facultatis philosophicae universitatis brunensis, C 49, Brno 2004, 71-86, 75, pozn. 21.

⁷⁴⁰ Obecně srov. GEREMEK Bronisław: Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství. Praha 1999, zejména 45-46.

⁷⁴¹ Srov. KRÁL Pavel: Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650. České Budějovice 2002 (= Monographia historica 2), 98-99.

⁷⁴² „Testamentum est voluntatis nostrae iusta sententia de eo quod quis post mortem suam fieri velit.“ Dictionnaire de droit canonique contenant tous les termes du droit canonique avec un sommaire de l'histoire et des institutions et de l'état actuel de la discipline, NAZ Raul (ed.), Paris: Letouzey & Ané, 1935-1965, 1191.

žijící v celibátu? Projevil klerik svá přání týkající se místa pohřbu, náhrobníku a úpravy/výzdoby okolí svého hrobu nějakým jiným písemným dokumentem? Šlo např. nařídit účast na vigílii, mši pohřební a důstojný pohřeb každého duchovního ustanovením provinčního statutu, tj. partikulární normou? Podle zjištění Johanna Kapse v průběhu 14. a 15. století se právní úprava duchovenských testamentů rozvíjela právě jen na úrovni partikulárního kanonického práva.⁷⁴³

2.7.1 Pražská synodální statuta

V českém prostředí synodální statuta z roku 1380 přikázala děkanům „abyste, když se stane, že někteří z plebánů nebo úředníků požívajících benefícia na území vašich děkanátů onemocní, za nimi přišli a povzbudili je, aby se včas zpovídali ze spáchaných skutků, nechali se zaopatřit církevními svátostmi a předali vám soupis věcí, které vlastní, nebo abyste jej sami sepsali, aby nebyl podnět k jejich rozprodávání. A pokud se stane, že zmínění plebáni nebo majitelé beneficií zemřou, z autority současného stavu postarejte se o jejich kostely a benefícia, svědomitě sepište věci, které po zemřelém zůstaly, a uschovejte je, poté, co jste svolali okolní plebány a pohřbili tělo zemřelého důstojně podle jeho stavu, postarejte se o to, aby lid nebyl zanedbán nedostatkem udílení svátostí a bohoslužeb. To jste povinni učinit, dokud nedostanete nějaké jiné nařízení od našeho arcibiskupa či od nás.“⁷⁴⁴

O čtyři roky dříve pražská synoda „nařizuje všem plebánům, pokud se stane, že nějaký plebán zemře, aby se okolní plebáni, odění v superpelliceum, sešli, slavili vigílii obvyklým způsobem a uspořádali onomu plebánovi důstojný pohřeb.“⁷⁴⁵ Ještě starší je nařízení neznámého arcijáhna z roku 1353, které se opět zmiňuje o slavení vigílie, což naznačuje, že bdění u mrtvého za účasti kleriků bylo za vrcholného středověku výjimkou: „Napomínáme také vás, pana děkana a všechny ostatní plebány

---

⁷⁴³ KAPS: Das Testamentsrecht, op. cit., 50-54.

⁷⁴⁴ Statuta Synodalia (Praha 16. července 1380): „[2] Cum merito ex debito iniuncti officii indemnitatibus ecclesiarum et beneficiorum ecclesiasticorum, quantum in nobis est, providere teneamur et desideramus, quantum nobis conceditur ex alto, vobis dominis decanis in virtute sancte obediencie et prestiti iuramenti districte precipiendo mandamus, quatenus cum aliquos plebanorum seu beneficiatorum in decanatum vestrorum districtibus infirmari contigerit, ipsos accedatis et hortemini, ut in tempore confessionem faciant de commissis ac se faciant procurari ecclesiasticis sacramentis inventariumque de rebus quas possident dari vobis faciant, vel ipsemet conscribatis, ne materia sit prout, proh dolor, inolevit eas distrahendí, et si dictos plebanos vel beneficiatos <de> vita decedere contigerit, de ipsis ecclesiis vel beneficiis vos auctoritate presentis statuti intromittatis pro custodia eorundem res relictas per decedentem fideliter conscribendo et conservando, corpus defuncti, primum vocatis vicinis plebanis, honeste secundum statum sepeliendo providentes ne populus in exhibicione sacramentorum et officii divini aliquatenus negligatur usquequo qualiter agere debeatis a domino nostro archiepiscopo vel nobis aliquid aliud receperitis in mandatis.“ PK 211.

a vikáře a prosíme vás v Pánu, abyste ihned poté, co se dozvíte o smrti nějakého plebána, přišli spolu s děkanem na ono místo, slavili vigílii a mši za zemřelého a abyste se postarali o důstojný a náležitý církevní pohřeb.⁷⁴⁶

Tato ustanovení nařizující účast na vigílii, mši pohřební a důstojný pohřeb nahradila klerikům jejich závěť. Postarala se, aby po jejich smrti bylo s jejich mrtvými těly zacházeno s úctou a ostatními spolubratry bylo v modlitbách pamatováno na jejich duše.

2.7.2 Testamentární svoboda

Původní poměrně striktní pravidla omezující světským duchovním dispozici s majetkem byla upřesněna a částečně uvolněna ve druhé polovině 12. století dekretálem papeže Alexandra III.⁷⁴⁷ Duchovní mohli volně disponovat s movitým a nemovitým majetkem, který nabyli v době před získáním církevního obročí. Testamentární svoboda se týkala také majetku získaného až po nabytí benefícia, a to dědictvím po otci či jiných příbuzných, darem od příbuzných či přátel nebo z umělecké činnosti. Tento majetek však nesměl být získán „intuitu ecclesiae“, tedy v souvislosti s drženým církevním beneficiem, ale pouze „intuitu personae.“⁷⁴⁸ Zároveň byla připuštěna výjimka ze striktního právního pravidla, které testamentární dispozici s majetkem získaným „intuitu ecclesiae“ duchovním zcela zakazovalo.

Zmíněné výjimky využil 38letý arcibiskup Arnošt z Pardubic, který si u papeže Klimenta VI. vyžádal dvě tehdy nejčastější osobní milosti, totiž ovolení, aby mu jeho zpovědník mohl v případě smrti udělit plnomocné odpustky, a dále právo svobodného testamentu.⁷⁴⁹

Některá středověká Arnoštova ustanovení týkající se testamentů evokovala nejspíš obvyklou praxi, proti níž byla postavena. Ani církevní představení ani světští patroni

---

⁷⁴⁵ Statuta Synodalia (Praha 16. července 1376: „[6] Item mandatur omnibus plebanis, quando aliquem plebanum mori contigerit, circumsedentes plebani superpelliceati veniant, vigiliis solito more decantent et eidem plebano honestam faciant sepulturam.“ PK 208.

⁷⁴⁶ Mandatum archidiaconi ad statuta synodalia anni 1353: „[14] Hortamur etiam vos dominum decanum et omnes alios plebanos atque vicarios et obsecramus in Domino, quatenus statim postquam ad vestram noticiam mors alicuius plebani pervenerit, una cum decano ad locum venientes, corpus mortui peractis vigiliis et missis defunctorum, honeste et decenter tradere curetis ecclesiastice sepulture.“ PK 173.

⁷⁴⁷ Základní právní úprava je obsažena v X. 3, 26, 1-20. Navazuje na starší ustanovení Gratiánova dekretu - C. 12, 1-5.

⁷⁴⁸ X. 3, 26, 8-9; C. 12, 5. Srov. KAPS: Das Testamentsrecht, op. cit., 44-45.

⁷⁴⁹ Srov. Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, tomus prodromus, I., Acta Clementis VI., KLICMAN Ladislav, NOVÁK Jan Bedřich, KROFTA Kamil, ERŠIL Jaroslav (eds.): Pragae 1903-1998, č. 243-245.

nesmějí zabírat pozůstalost po zemřelých beneficiátech, ta má zůstat k dispozici nástupci zemřelého. Propříště bylo možné podle obyčejové praxe učinit poslední pořízení ohledně movitého majetku získaného v rámci beneficia, ale jen ve prospěch chudých, svatých míst a služebníků či příbuzných, kteří jim za života vykonávali službu.⁷⁵⁰ Dekretál Řehoře IX. výslovně stanovil pravidla pro poslední pořízení biskupů: testamentem mohli zcela volně odkázat pouze majetek, který nabyli před získáním biskupské hodnosti. S majetkem, který již církvi patřil nebo byl získán během episkopátu, však v testamentu disponovat nemohli.⁷⁵¹

Posuzovali jsme dosud pouze nejčastější případ, a to výběr hrobu zanesený v závěti. Stávalo se však, že si někteří zůstavitelé přáli změnit své rozhodnutí, aniž by zároveň museli zrušit celou závěť. Nový výběr tak byl zaznamenán skrze zvláštní listinu. To bylo dovoleno, neboť výběr hrobu, *pars ultimat voluntatis*,⁷⁵² byl jakožto testament, odvolatelný *ad nutum*. Kanonisté v tomto následují římské právo: přiznávají zůstaviteli možnost měnit svobodně svou vůli až do jeho smrti, „voluntas testatoris est ambulatoria usque ad mortem“⁷⁵³ a tím pádem lze změnit obsah závěti a označit jako místo svého hrobu jiné než to, které bylo označeno původně. Výraz *voluntas ambulatoria* pochází z římského práva a nachází se v *Digestech*.⁷⁵⁴ Výběr hrobu se tak může uskutečnit skrze dary a zakládací charty – často i donace byly činěny pouze s vyhlídkou na hrob.

Vedle písemných dokumentů, jež bylo možné předložit a dokázat tak pravdivost⁷⁵⁵ tvrzení, objevoval se někdy výběr hrobu pouze ústně vyslovený a v takovém případě musel být doložen svědectvím. Kolik svědků bylo v takovém případě potřeba? Je známá důležitost pravidla „In ore duorum vel trium testium stet omne verbum“

⁷⁵⁰ X. 3, 26, 12. Srov. KAPS: Das Testamentsrecht, op. cit., 45.

⁷⁵¹ X. 3, 26, 1: „Episcopus de rebus patrimonialibus testari potest; de rebus vero ecclesiae seu intuitu ecclesiae quaesitis testari non valet.“

⁷⁵² X. 3, 28, 5: „Quum liberum sit de universis institutionibus sanctorum Patrum, apud religiosa loca in ultima voluntate sibi eligere sepulturam, canonicae procul dubio obviat rationi, qui devotioni extremae voluntatis decedentium in hac parte contradicere praesumit.“

⁷⁵³ GOFFREDI de Trano, Summa super titulis Decretalium, op. cit., 53-84, 400; srov. ARMSTRONG L.: The Politics of Usury in Trecento Florence: The Questio de Monte of Francesco da Empoli, in: Mediaeval Studies 61 (1999), 1-44.

⁷⁵⁴ Například D. 34, 4 De adimendis vel transferendis legatis, 4.

⁷⁵⁵ Kanonisté připouštějí, že je třeba čtyř svědků vyvrácení písemného dokumentu a že pokud tato listina obsahuje podpisy svědků, je pro její vyvrácení třeba nejméně o dva svědky více, než je na ní podepsaných svědků. Srov. GOFFREDI de Trano, Summa super titulis Decretalium, op. cit., De probationibus, fol. 95: „Videndum est de numero testium, scilicet quot testes, requirantur ad improbandum instrumentum. Et est dicendum, quod quatuor.. Sed quid si instrumentum habeat testes inscriptos, qui instrumentum defendant? Dico quod testes improbantes excedere debent illos in duobus adminus“.

ve věci prokazování závěti.⁷⁵⁶ Kolem tohoto pravidla se ustanovil celý jeden kanonický zvyk, který byl potom oficiálně vyhlášen v *Dekretálech* Řehoře IX.⁷⁵⁷ Podle něj stačilo požádat o dokázání poslední vůle zemřelého a k tomu bylo dostačující potvrzení dvou nebo tří způsobilých svědků.⁷⁵⁸ V posledních vůlích se neznáma objevuje přání, aby se účastníci pohřbu (zpravidla duchovní) sešli tři dny, měsíc a rok po pohřbu a znovu sloužili zádušní mše.⁷⁵⁹

2.8 Přehled vývoje právní úpravy – shrnutí

Historie ukazuje, že se vnější forma církevního pohřbu měnila na základě toho, jak byla chápána církev a její úřad. Dokud byla církev ještě komunitou bez pevné formy, měl pohřební obřad méně strukturovanou podobu bez přítomnosti kněze. Pro období *iuris antiqui* jsme narazili na malou četnost právních pramenů, ať už vycházely z církevního nebo světského prostředí.

Nepokouše-li jsme se sestavit obraz středověkého kostela, pohřbu a hřbitova. Některé právní aspekty církevního pohřbu, o kterých bychom se rádi z pramenů dozvěděli, nebyly popisovány vůbec, nebo jen sporadicky, zatímco vyčlenění hřbitova jako specifického místa pro pohřbívání věřících je v církevních pramenech zachyceno poměrně brzo. Papežské dekretály rozhodovaly konkrétní případy a některé z nich se postupnou praxí a přijetím stávaly obecnými normami. Jakmile se objevují a upevňují právní sbírky z období *iuris novi*, přirozeně nacházejí své vyjádření ve smutečním shromáždění věřících: ordináři, kněží a jáhni mají speciální místa a své úlohy při pohřbívání zesnulých.

Souhrnem lze říci, že křesťanské pohřební rituály byly nejprve projevem lidové zbožnosti, jehož kořeny sahají do biblického období a k němuž se církevní otcové stavěli jak kladně, tak i záporně, přičemž sami jeho podporovatelé pocházeli z lidových vrstev nebo z prostředí, v němž byly rozšířeny. Tento proces přeměny tradic a zvyků byl dovršen fenoménem uctívání mrtvých světců a přeměnou místa

---

⁷⁵⁶ AUFFROY Henri: *Évolution du testament en France des origines au XIIIe siècle*, op. cit., 441.

⁷⁵⁷ X. 3, 26, c. 10 a 11: „Valet testamentum, quod parochianus facit coram presbytero parochiali et duobus testibus, nec valet contraria consuetudo. H. d. inhaerendo verbis literae.“

⁷⁵⁸ Jeden z avignonských koncílů (1326) se ve svém kánonu 27 věnuje tomuto prokazování a prohlašuje: „Super hac probatione, volumus summarie et de piano, sine sumptibus et scriptura quacumque, pel' exhibitionem ordinationis testanlis, coram parochialis ecclesiae rectore procedere, si tamen potuerit et voluerit interesse. Quo absente utique, vel nolente, coram officiali vel ejus locum tenente, si funus in civitate fuerit, hoc probari sufficiet, vel coram personis publicis et honestis, si hoc extra fortasse contingat.“ MANSI 25. 760.

jejich hrobu na svaté místo, jež se stává pro živé cílem poutí, modliteb a proseb o pomoc. Bible nepodává žádné jednoznačné svědectví o uctívání hrobů praotců nebo o modlitbách k nim pronášených v obdobích tísně, spíše naopak, v Písmu panuje v otázce uctívání hrobů zdrženlivost, pramenící z rozhodného odmítnutí kultu mrtvých, vyjádřeného zákazem dotazování se mrtvých. Staré funerální praktiky byly kanonickým právem eliminovány a podmínky pro nové byly tak přísné, že v praxi nemohly vzniknout. Navzdory tomuto vývoji zvyky obklopující pohřbívání a hrob zaujímají v lidové zbožnosti dosud nesmírně významné místo. Emocionální pietas vyústila do lidové zbožnosti, často na hranici nebo za hranicemi církevního pohřbu.

O tom, že nebyly všeobecně dodržovány normy církevního práva správní povahy, svědčí zákazy pohřbívání zemřelých křesťanů na pohanská pohřebiště a trest stanovený za jeho nerespektování. Již od prvních století křesťanství a během všech období, o které jsme se zde zajímali, církevní Otcové, koncily, synody, diecézní představení, ti všichni postupně dále protestovali proti profánnímu užívání hřbitovů, zakázanému konsekrací a benedikcí, které obdržely. Obřad vysvěcení hřbitova byl v písemné formě zachycen poměrně pozdě, až v 10. století v západoevropských pontifikálech, může ale zachycovat starší praxi. Právě od konce 10. století je také akcentována funkce vysvěceného hřbitova jako místa s právem azylu.

Jako kánony ve smyslu zákonných norem se nejdříve uplatnila především statuta synod. Na pražském příkladu bylo možné dobře pozorovat, jakým přelomem tu prošla synodální statuta v průběhu čtvrtého desetiletí 14. století. Pohřbívání laiků v kostelech nebylo církevně nikdy plně uznáno a vždy bylo obecným i partikulárním právem striktně zakázáno. Vyjímky potvrzovaly pravidlo. Zde se totiž dlouhou dobu střetávaly kanonické normy s praxí a archeologické výzkumy ukazují na porušování, od raného středověku tolikrát opakovaných, zákazů pohřbů věřících uvnitř posvátné budovy kostela.

S cílem vyloučit nařčení ze simonie, musela církev postupovat velmi opatrně v otázce, zda kněží mohou přijímat odměny za vykonaný pohřeb. Církevní právo obhajovalo, že je možné přijmout takové prostředky, jež byly nabídnuty dobrovolně. Pozdější legislativa omezuje část darů za vykonaný pohřeb u těch farních kostelů, které nejsou určeny pro slavení pohřbu.

---

⁷⁵⁹ Srov. např. poslední vůli Jana mladšího Popela z Lobkovic z roku 1582. KRÁL Pavel: Mezi životem a smrtí, op.cit., 228-230.

Zjednodušeně lze říci, že kánony upravující církevní pohřeb a hrob se díky Dekretu Burcharda z Wormsu (1008-1012) a Graciánovi emancipovaly od dogmatické, liturgické, pastorální či jiné teologie. Graciánův Dekret ve své druhé části *negotia ecclesiastica* řešil skutečné či fiktivní soudní kauzy, nejen v oblasti majetkového, řeholního a manželského práva, ale i otázku pohřbívání v kostelech, svobodného výběru hrobu a vybírání poplatků z něj. Gracián užíval různé tvary slova *sepulturae* celkem 80x v desítkách kánonů, především ve 13 (q. 13), 16 (q. 1) a 23 (q. 8) kauze, ale termín pro hřbitov *coemeterium* nepoužil ani jednou. Středověcí autoři si velmi dobře uvědomovali veřejnou povahu hřbitova a *locus publicus* stavěli do protikladu k *loci solitarii* pohanských hrobů.

Středověkou právní úpravu církevního pohřbu a hřbitova lze ovšem považovat i za výsledek vědecké práce celé boloňské právní školy glosátorů. Z předních dekretistů byl pro naše téma zajímavý především Huguccio, rodák z Pisy, profesor v Boloni. Byl autorem *Summy*, která je pokládána za nejlepší summu k Dekretu, a mnoha glos. Zemřel r. 1210. Dále to byl Ioannes Teutonicus, probošt v Halberstadtu. Vynikl především jako glosátor Dekretu a *Compilationis quartæ*, glosy předních kanonistů uspořádal pod názvem *Glosa ordinaria*, která bývá nadále ve vydáních Dekretu k němu připojována jako doplněk. Zemřel r. 1245.

Sestavením Graciánova Dekretu se vývoj kanonického práva nejen nezastavil, nýbrž - přímo úměrně k růstu papežské moci - naopak urychlil. Pokračovala zákonodárná činnost papežů, k níž se připojila i významná disciplinární rozhodnutí ekumenických koncilů. Ruku v ruce s činností zákonodárnou šly také aktivity kompilátorské, jejichž výsledkem byly četné sbírky kanonického práva. Z nich nás zajímaly především *compilatio nova*: *Quinque Decretalium Libri Gregorii Papæ IX = Liber Extra* (Dekretálky Řehoře IX. – papežem 1227–1241) a jeho komentátor, dekretalista Ioannes Andreæ, doktor obojího práva.

Vznik pohřebních bratrstev souvisel s urbanizací křesťanů a obecně středověkým korporativismem. Nesnímal z jednotlivce závazek ke skutkům tělesného a duchovního milosrdenství a byl spíše výzvou k činnosti v rámci zmíněných institucí. Vzhledem k četnosti provozování církevních hřbitovů ve středověku se řemeslo hrobníka nikdy nestalo nečestným povoláním, spíše naopak.

Mimo to se v druhé polovině 13. stol. objevilo působení nových řeholí, což vyžadovalo nejen právní regulaci *ius sepeliendi*, ale především *ius funerandi*. Tyto

dvě *ius* získávají podstatně větší míru obecnosti teprve v dekretálech Liber Sextus Bonifatii Papæ VIII (papeže 1294–1303). Tři roky před svou smrtí papež Bonifác VIII vydal pro naše téma ještě jeden velmi podstatný samostatně a originálně komponovaný právní pramen. Šlo o dekretál *Detestandae feritatis abusum* ze dne 21. února 1300, který pravděpodobně jako první, obecně pro celou církev, umožnil celebrovat církevní pohřeb před následným zpopelněním lidských pozůstatků.

Ze 14. století a začátku 16. století byla pro naše téma nosná autentická sbírka *Constitutiones Clementis Papæ V* (papežem 1305–1314) (*Clementinæ*) a systematická soukromá sbírka *Extravagantes Domini Ioannis Papæ XXII.* (2. vydání r. 1503). Tyto právní sbírky tvoří dohromady pět stavebních kvádrů nejvýznamnějšího středověkého právního svodu - Korpusu kanonického práva. Jde o právní sbírku z období *iuris novissimi* vytvořenou komisí kardinálů a kanonistů po tridentském koncilu (1545–1563), která byla zrušena generelní derogační klauzulí kán. 6 CIC 1917 a patří již do práva historického.

Od 16. stol vznikaly sbírky koncilních dekretů, mezi nimi námi hojně citovaná sbírka Jana Dominika Mansiho. Tato sbírka jde však pouze do r. 1439 a je bez rejstříků, v textu jsou i chyby. Žádné kompletní kritické vydání dekretů všech synod a koncilů však dosud nevyšlo.

Rekatolizace a upevnění církevní správy v 17. až 18. stol. se v západní Evropě projeví v jisté unifikaci církevního pohřbu a hřbitova. Společně s církevním hřbitovem měla kanonická forma pohřbu pomoci zachovat „dobrou památku“ na zesnulého, což mělo v katolické komemoraci nejen význam reprezentativní, ale také soteriologický. Jen ten, kdo byl zachován v paměti budoucích generací, měl naději, že jeho duše najde mocné přímluvce, kteří pomocí platných prostředků (obětování mše svaté, modliteb, almužen) ukrátí jeho očistcová trápení.

Prostřednictvím eucharistie byla produčovněna církev (1Kor 11, 25), prostřednictvím křtu tělo (srv. Ef 1, 14; 4, 30) a prostřednictvím pohřbu lidské pozůstatky (Mk 14, 3-9; Mt 26, 6-13; J 12, 1-8; L 7, 36-39). Společně s nárůstem modliteb za produčovnění nesmrtelné duše se spiritualizova také prostor, kam se lidské pozůstatky ukládají, aby těla zesnulých svěřená zemi neztratila niterný poměr ke svým duším.

Způsob pohřbívání, inhumace nebo incinerace, nebyl středověkým právem vůbec akcentován. Není dále známo církevní nařízení, které by ukládání předmětů do hrobů

zakazovalo. Smrt a pohřební obřad (společně s křtem a svatbou) patřily k právním událostem, jež k sobě v Corpus iuris canonici koncentrovaly pozornost církevních právníků. V době reformace se stávaly manifestem konfesní příslušnosti (zesnulého, pozůstalých, účastníků pohřbu).

Středověké testamenty jsou významným pramenem dokládající způsoby zacházení s mrtvým křesťanem a vysokou frekvencí mší za zemřelé. Pravidla závěti přiznávala jedincům určitou samostatnost, opravňovala je k tomu, aby zvyklosti porušovali, a tak prozrazovala, že právní úprava církevního pohřbu nemusí spočívat ani tolik na starobylých, po předcích zděděných obyčejích, jako spíše na právně založených institucích.

Tímto závěrem jsme ukončili první dvě důležité části disertační práce, které se věnovaly metodě a předkodexové právní úpravě. Nyní se budeme věnovat novému systematickému a vědeckému náhledu na zde rozvíjené téma. Legislativa kodexu kanonického práva ke starým sbírkám postupně přidávala nová ustanovení papežů, koncilů a kongregací Římské kurie.

Druhý svazek disertační práce

Univerzita Karlova v Praze
Katolická teologická fakulta

Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky

Zpracoval: ThLic. Tomáš Kotrlý

Vedoucí práce: Prof. JUDr. Antonín Ignác Hrdina, DrSc.

Tato práce vznikla za podpory Grantové agentury UK pod číslem 380/2006.

Praha 2009

Obsah

První svazek disertační práce	4
Obsah	5
Seznam grafů	9
Úvod	10
1 Metoda práce	15
1.1 Vymezení	15
1.2 Struktura.....	16
1.3 Prameny	19
1.4 Platná normativa	25
1.5 Církevní pohřeb jako badatelské téma.....	29
1.6 Terminologie.....	33
1.6.1 Pohřeb	35
1.6.2 Hřbitov	37
1.6.3 Kostel	39
2 Přehled vývoje právní úpravy.....	42
2.1 Ius sepeliendi	43
2.1.1 Lex duodecim tabularum	43
2.1.2 Res extra commercium	46
2.1.2.1 Sepulchrum	50
2.1.2.2 Sepulchrum violati.....	52
2.1.2.3 Actio funeraria	54
2.1.3 Damnatio memoriae.....	55
2.1.4 Pietas	57
2.1.5 Codex Iustinianus repetitae praelectionis	58
2.2 Pohřbívání v kostele.....	59
2.2.1 Od počátků do Graciánova dekretu.....	60
2.2.2 Graciánův Dekret a pozdější zákony	66
2.2.3 Přehled ustanovení pražských synod předhusitské doby	70
2.2.4 Reformace	72
2.2.5 Raný novověk a osvícenství.....	75
2.2.6 Pochovávání kleriků.....	76
2.2.7 Vyjádření interpretační komise z 16. října 1919.....	77
2.2.8 CIC 1983	78
2.2.9 Konfesní úprava v českých zemích.....	80
2.2.9.1 Neveřejné pohřebiště	81
2.2.9.2 Neveřejné pohřebiště v kostele	82
2.2.9.3 Řád neveřejného pohřebiště v kostele.....	84
2.2.9.4 Kostel - záruka pietní ochrany zemřelého?.....	85
2.2.10 Pohřbívání v kostele – shrnutí.....	87
2.3 Církevní hřbitov	90
2.3.1 Počátky v českých zemích	90

2.3.2	Konsekrece a benedikce.....	92
2.3.2.1	Autority kompetentní pro konsekraci či benedikci hřbitovů	94
2.3.2.2	Rušení a rekondiliace hřbitovů.....	97
2.3.3	Výběr hrobu	99
2.3.3.1	Podmínky pro právoplatný výběr hrobu	100
2.3.3.1.1	Způsobilost osobní.....	101
2.3.3.1.2	Uzavření manželství.....	102
2.3.3.1.3	Řeholní osoby	103
2.3.3.1.4	Lstivé jednání.....	104
2.3.3.1.5	Lokalita	106
2.3.3.2	Ubi tumulus ibi funus.....	107
2.3.3.3	Rodinná, nebo farní hrobka?.....	108
2.3.3.4	Domicil, quasi-domicil, vagi.....	110
2.4	Ius funerandi	112
2.4.1	Doktrína	114
2.4.2	Donatio mortis causa.....	116
2.4.3	Žebravé řády	117
2.5	Funeralium taxarum	119
2.5.1	Dopisy sv. Řehoře Velikého	120
2.5.2	Graciánův dekret.....	122
2.5.3	Koncily po Graciánově dekretu	123
2.5.4	Dekretisté a dekretalisté.....	126
2.5.5	Středověká církevní správa	128
2.5.6	Pražské synody a artikuly	129
2.5.7	Kodex kanonického práva.....	132
2.6	Odepření pohřbu	133
2.6.1	Pravidlo první – všichni pokřtění věřící a oni jediní mají právo na církevní hrob	134
2.6.2	Pravidlo druhé – quibus viventibus non communicavimus mortuis communicare non possumus	135
2.6.2.1	Pohřeb odepřený „ratione peccati publici“	136
2.6.2.2	Pohřeb odepřený „ratione censurae“.....	141
2.6.2.3	Pohřeb odepřený „ratione hereticae pravitatis“	144
2.6.2.4	Za prodej alkoholu a tajně uzavřené manželství.....	145
2.6.2.5	Sankce za neodmítnutí církevního pohřbu.....	146
2.6.2.6	Zákaz pohřbívání v celé diecézi.....	147
2.6.2.7	Formule, jejímž prostřednictvím se podávala žádost o exhumaci.	149
2.6.3	Detestandae feritatis abusum z 21. února 1300	149
2.7	Exkurz: Právní úprava testamentů v Praze ve 14. – 15 stol.....	152
2.7.1	Pražská synodální statuta	153
2.7.2	Testamentární svoboda	154
2.8	Přehled vývoje právní úpravy – shrnutí	156
	Druhý svazek disertační práce	161
	Obsah	162
	Seznam grafů.....	166
3	Aplikace CIC 1917	167
3.1	Pohřeb kanonickou formou.....	167

3.1.1	Odepření pohřbu	169
3.1.2	Protiopatření k zednářům	171
3.1.3	Nouzové pohřbení	173
3.2	Předkodexová právní úprava kremace	174
3.2.1	Počátky zákazu zpopelňování	176
3.2.2	Zákaz příslušnosti ke spolkům žehu	177
3.2.3	Odepření pohřbu tomu, kdo si zvolí zpopelnění	179
3.2.4	Zákaz udělování svátostí	181
3.3	Odsouzení kremace	184
3.3.1	Situace v Československé republice	187
3.3.2	Odepření pohřbu zpopelněným	193
3.4	Instrukce De Crematione Cadaverum (19. června 1926)	195
3.5	Exkurz: Funkce krematoria za nacismu a komunismu	200
3.5.1	Nacismus	200
3.5.2	Komunismus	201
3.6	Aplikace CIC 1917 – shrnutí	205
4	Aplikace CIC 1983	207
4.1	Zahájení legislativní činnosti	207
4.2	Předpřípravná akta 2. vatikánského koncilu	208
4.3	Instrukce De Cadaverum Crematione (5. 7. 1963)	213
4.3.1	Zmírnění opatření CIC 1917 ohledně zákazu zpopelnění	219
4.3.2	Zákaz vykonávání obřadů a modliteb na místě zpopelnění	221
4.4	Ordo exsequiarum	222
4.4.1	Komise pro revizi CIC 1917	224
4.4.2	Pohřeb v obřadní síni krematoria	226
4.4.3	Zákaz obřadu za přítomnosti urny	227
4.4.4	Česká kniha pohřebních obřadů	228
4.5	Odepření pohřbu	232
4.5.1	Církevní pohřeb: molte conferenze (29. května 1973)	235
4.5.2	Dekret o církevním pohřbu z 20. září 1973	236
4.5.3	Z důvodu kremace	236
4.5.4	Definice pohřbu	237
4.6	Pohřební mše	238
4.7	Pohřeb nepokřtěných dětí	241
4.8	Liber defunctorum	242
4.8.1	Tridentský koncil	243
4.8.2	Císařské patenty	244
4.8.3	Židovské a nekatolické matriky	245
4.8.4	Matrika z Horní Blatné z let 1541-1563	245
4.8.5	Matriční zákony	246
4.9	Exkurz: Direktář a Katechismus	247
4.10	Aplikace CIC 1983 – shrnutí	249
5	Sekulární právní úprava	255
5.1	Právní ochrana piety obřadu a pohřebiště	255
5.1.1	Počátky konfesní úpravy	256
5.1.1.1	Obecný zákon trestní	257
5.1.1.2	Konfesní pohřebiště	259
5.1.1.2.1	Článek 24 Konkordátu s Polskou republikou	260

5.1.1.2.2	Článek 17 smlouvy se Svobodným státem Durynsko.....	260
5.1.1.3	Zrušení pohřebiště.....	261
5.1.2	Platná veřejnoprávní úprava	261
5.1.3	Hřbitov umístěný ve volné krajině.....	263
5.1.4	K návrhu nového občanského zákoníku	265
5.2	Postavení hrobníka.....	266
5.2.1	Historické reálie o hrobníkovi	267
5.2.1.1	Biblické kořeny	268
5.2.1.2	Počátky profesionalizace	269
5.2.1.3	Pohřební bratrstva	272
5.2.1.4	Odepření pohřbení	273
5.2.1.5	Josefínské reformy	273
5.2.1.6	Přísaha a povinnosti hrobníků.....	275
5.2.2	Technologie výkopu hrobu a exhumace	277
5.2.3	Manipulace s exhumovanými lidskými ostatky.....	279
5.2.4	Hrobníci v ČR.....	281
5.2.5	Péče o hroby a provoz pohřebiště	282
5.2.6	Vliv krematoria na postavení hrobníka.....	284
5.2.7	Kvalifikace hrobníka.....	286
5.2.8	Pohřbívání národnostních menšin a cizinců	289
5.2.8.1	Multikulturní pohřebiště	289
5.2.8.2	Asimilační perspektiva.....	291
5.2.9	Pohřbívání cizinců v ČR.....	293
5.2.10	Postavení hrobníka - shrnutí	293
5.3	Pohřebnictví	295
5.3.1	Mezinárodní přeprava zemřelých	297
5.3.1.1	Mezinárodní průvodka mrtvého.....	298
5.3.1.2	Ukládání do rakve podle mezinárodních předpisů.....	298
5.3.1.3	Přeprava pohřebním motorovým vozidlem	299
5.3.1.4	Mezinárodní přeprava po železnici.....	299
5.3.1.5	Přeprava letecky a po moři	299
5.3.1.6	Porovnání obsahu Štrasburské a Berlínské dohody.....	300
5.3.2	Provozování pohřebiště.....	301
5.3.3	Evidence správce hřbitova	302
5.3.4	Počátky ingerence státu do vybírání hřbitovních poplatků.....	303
5.3.5	Současná sekulární úprava cen	305
5.3.5.1	Zákon o cenách	306
5.3.5.2	Nájem hrobových míst a ostatní služby.....	307
5.3.5.3	Zpopelňování zemřelých a ostatků v krematoriích.....	309
5.3.5.4	Pronájem obřadních místností krematorií.....	310
5.3.6	Odúmrť a sociální pohřby	311
5.4	Exkurz: Spalování části těl a plodů po potratu	313
5.4.1	Středověká úprava.....	313
5.4.2	Odpověď Sacra Congregatio de Propaganda Fide (7. 3. 1967).....	315
5.4.3	Situace v ČR k 1. lednu 2009.....	316
5.5	Sekulární právní úprava – shrnutí.....	318

Závěr	321
Seznam použitých zkratk	329
Prameny a literatura	332
Abstrakt	360
Abstract	362
Příloha I	364
Příloha II	370
Příloha III	393
Jmenný rejstřík	397
Anotace	400
Summary	401

Seznam grafů

Graf 1: Posvátná místa v Česku dle CIC 1983.....	79
Graf 2: Hřbitovy v Česku podle vlastnictví v roce 2006	82
Graf 3: Vývoj vzniku krematorií ve srovnání s vývojem míry kremace v Česku ve 20. století	190
Graf 4: Vývoj míry kremace a míry religiozity v Česku 1910 – 2006.....	191
Graf 5: Schéma výkopu hrobu z roku 2002	278

3 Aplikace CIC 1917

Přehled vývoje právní úpravy církevního pohřbu a hřbitova ukázal, že nedílnou součástí církevního života je bezpochyby i to, jakým způsobem je nakládáno s mrtvými předky, v jaké formě jsou uloženy jejich lidské pozůstatky a na jakém místě se tyto ostatky nacházejí. Právo na pietní ochranu osobnosti tedy není výdobytkem právního státu, ale má svůj historický předobraz v právu kanonickém. Přitom platí obě zmíněná *ius sepeliendi a funerandi*, že o způsobech nakládání s mrtvými, o tom, v jaké formě a na jakém místě jsou jejich ostatky uloženy, má právo rozhodovat sám jednotlivec, popř. pozůstalí nebo dědicové.

Plodným obdobím velkých přírůstků do kanonického práva bylo 19. století, kdy latinská církev prošla legislativní a vědeckou proměnou. Známé je vydání Kodexu církevního práva 1917. Jedná se o soubor zcela vyvážených, všeobecných a výlučných zákonů.

Kodexová legislativa zahrnující církevní pohřeb a hřbitov začala hrát rostoucí roli prostřednictvím koncilních dekretů, instrukcí, odpovědí Apoštolského stolce a partikulárních předpisů. Schválením CIC 1917 se radikálně změnily základní zásady právního systému církve. Kodex se stal výhradním pramenem práva a pohřební zvyky ztrácely postupně svůj právní význam. Stát navíc začal mít zájem na řádném pohřbení všech mrtvých lidských těl, ať už jejich uložením do hrobu nebo zpopelněním.

3.1 Pohřeb kanonickou formou

Podle pohřebních obřadů popsanych v příslušných liturgických knihách,⁷⁶⁰ není-li znám závažný důvod, těla zemřelých věřících, ještě než jsou pohřbena, musí být odnesena do kostela, kde se koná pohřeb.⁷⁶¹ CIC 1917 v kán. 1204 shrnul liturgický rámeček církevního pohřbu takto: „Sepultura ecclesiastica consistit in cadaveris

⁷⁶⁰ Srov. MAROTTO P.: De axiomate „Ubi tumultus ibi funus“, in: Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque Iure, Ufficio Edizioni, 1 (1928), 22-35.

⁷⁶¹ Kán 1215: Nebrání-li tomu vážný důvod, nutno mrtvoly věřících před jejich pochováním přenést z místa, v němž se nacházejí, do kostela, kde se koná pohřební slavnost, tj. celý pořad pohřebních obřadů, jež jsou popsány ve schválených liturgických knihách. „Nisi gravis causa obstat, cadavera fidelium, antequam tumulentur, transferenda sunt e loco in quo reperiuntur, in ecclesiam, ubi funus, idest totus ordo exsequiarum quae in probatis liturgicis libris describuntur, persolvatur.“

translatione ad ecclesiam, exsequiis super illud in eadem celebratis, illius depositione in loco legitime deputato fidelibus defunctis condendis.“

Pramenem této normy je zmiňovaný Dekret Graciánův,⁷⁶² dále Instrukce bývalé Kongregace Sv. Officia (Sutchuen), „Num liceat“ ze dne 10. 4. 1777 ad 2,⁷⁶³ jakož i další instrukce Kongregace Ritu *Fodiana* z 21. 4. 1873,⁷⁶⁴ *Santanderien.*, z 15. 7. 1876,⁷⁶⁵ *Sancti Iacobi de Venezuela*, z 11. 8. 1888,⁷⁶⁶ závěrem pak již zmíněný *Rituale romanum*, tit. VI, c. 3, *Exsequiarum ordo*; c. 7, *Ordo sepeliendi parvulos*. Velký počet a různorodost těchto pramenů je možná jedním z důvodů, proč se nestaly předmětem kodifikace CIC 1983.

Citované dokumenty se staly prameny citovaného kánonu 1204 CIC 1917, z jejichž díkce lze stanovit tři prvky tvořící pojem církevního pohřbu a to:

1. Převezení těla zemřelého do kostela. Tuto povinnost stanoví církev,⁷⁶⁷ spolu s předepsanými ceremoniemi,⁷⁶⁸ kterou vůči zemřelému⁷⁶⁹ mají členové rodiny, dědicové s přihlédnutím k tradici, zvykům, eventuálně i k církevním trestům.⁷⁷⁰
2. Pohřební obřady „super illud“ obsahující denní modlitbu církve, mši svatou a „absolutione super tumulum“.⁷⁷¹ Kostel, ve kterém se konají pohřební

⁷⁶² C. 13, q. 2, c. 22: „Animae defunctorum quatuor modis soluuntur, aut oblationibus sacerdotum, aut precibus sanctorum, aut karorum elemosinis, aut ieiunio cognatorum. §. 1. Curatio vero funeris, conditio sepulturae, pompa exequiarum, magis sunt vivorum solatia quam subsidia mortuorum. Si aliquid prodest in pio sepultura preciosa, oberit pio vilis aut nulla. §. 2. Nec ideo tamen contempnenda sunt corpora et abicienda defunctorum, maximeque iustorum. §. 3. Ubi et illud salubriter discitur, quanta possit esse remuneratio pro elemosinis, quas viventibus et sentientibus exhibemus si neque hoc apud Deum perit, quod examinis hominum membris offitii diligentia persoluitur.“ in: CICan.I, 728.

⁷⁶³ Fontes, vol. IV., Romae 1926, č. 834, 110-112.

⁷⁶⁴ Fontes, vol. VIII., Romae 1938, č. 6055, 183-184.

⁷⁶⁵ Fontes, vol. VIII, č. 6093, 207.

⁷⁶⁶ Fontes, vol. VIII, č. 6190, 276.

⁷⁶⁷ Kán. 1203 § 1; kán. 1215 CIC 1917; srov. VERMEERSCH, CREUSEN J.: *Epitome Iuris Canonici cum commentariis*, Romae - Brugis - Bruxellis 1930, vol. II. č. 511, 318-319, CAPPELLO F. M.: *Summa Iuris Canonici Roma 1945*⁴, vol. II. § 452, 430; PRÜMMER D. M.: *Manuale Iuris Canonici in usum scholarum*, Friburgi Brisgoviae 1933⁶, sl. 372, 455.

⁷⁶⁸ Kán. 1204; kán. 1215 CIC 1917; srov. CONTE A CORONATA Matthaeus: *Institutiones Iuris Canonici*, Roma 1951⁴, vol. II, č. 788-790, 86-88.

⁷⁶⁹ MORAN S. A.: *La Sepultura Eclesiástica*, in: *Comentarios al Código de Derecho Canónico: con el texto latino y castellano*, Madrid 1963, vol. II, č. 636. 797-798.

⁷⁷⁰ Kán. 1203 § 2; 1240 § 1 CIC 1917.

⁷⁷¹ EICHMANN E., MÖRSDORF K.: *Lehrbuch des Kirchenrechtes auf Grund des Codex Iuris Canonici*, München-Paderborn-Wien 1958¹⁰, vol. II, § 174, 323. Nejednalo se nikdy o skutečné rozhršení. Podrobněji viz kapitola Pohřeb odepřený „ratione censurae“.

obřady, je obecně určen právem,⁷⁷² při zachování speciálního práva kardinálů,⁷⁷³ sídelních biskupů, opatů a prelátů „nullius“,⁷⁷⁴ beneficiátů,⁷⁷⁵ řeholníků.⁷⁷⁶ Kostel může být též zvolen samým zemřelým, jeho rodinou,⁷⁷⁷ eventuálně dědici. Z práva zvolit si kostel jsou vyloučeny děti, jakož i řeholníci nemající biskupskou hodnost.⁷⁷⁸

3. Pohřbení zemřelého na místě určeném zákonem.⁷⁷⁹

Uvedené akty tvořily pojem církevního pohřbu v kanonickém smyslu.⁷⁸⁰ Posvátným služebníkem pohřebního obřadu, který se měl postarat, aby zemřelý byl pohřben ve své farnosti, byl vlastní farář, který měl právo i povinnost vykonat pohřební obřady, buď sám „per se“, nebo prostřednictvím svého zástupce „per alium“, s výjimkou vážné nutnosti.⁷⁸¹ Pokud smrt nastala v jiné farnosti a zemřelý mohl být bez problémů dopraven do vlastního kostela, měl vlastní farář zemřelého právo i povinnost vykonat pohřební obřady, po oznámení této skutečnosti faráři místa úmrtí „praemonito parochi loci“.⁷⁸²

3.1.1 Odepření pohřbu

Kán. 2291, 5° CIC 1917 odepření církevního trestu podle kán. 1240, § 1 řadil mezi sankční tresty.⁷⁸³ Ostatně kán. 1240, ačkoliv byl vložen do třetí knihy kodexu, byl

⁷⁷² Kán. 1216 § 1 CIC 1917: „Iure ordinario est ecclesia propriae defuncti paroeciae, nisi defunctus aliam funeris ecclesiam legitime elegerit.“ Prameny k uvedenému kánonu uvádí VERMEERSCH A., CREUSEN J.: *Epitome Iuris Canonici cum commentariis*, op. cit. vol. II, n. 528, p. 325-326; CAPPELLO F. M.: *Summa Iuris Canonici*, op. cit., vol. II, § 466, 443-444.

⁷⁷³ Kán. 1219 § 1 CIC 1917; srov. CONTE A CORONATA Matthaëus: *Institutiones*, op. cit., vol. II, č. 800, 100-101.

⁷⁷⁴ Kán. 1219 § 2 CIC 1917; srov. SIPOS S.: *Enchiridion Iuris Canonici*, Pécs 1940⁴, § 150, č. 3, 683-684; CONTE A CORONATA Matthaëus: *Institutiones*, op. cit., vol. II, č. 800, 100-101.

⁷⁷⁵ Kán. 1220 CIC 1917; srov. CONTE A CORONATA Matthaëus: *Institutiones*, op. cit., č. 800, 101-102.

⁷⁷⁶ Kán. 1221, 1222 CIC 1917; srov. CONTE A CORONATA Matthaëus: *Institutiones*, op. cit., č. 800, 101-102.

⁷⁷⁷ Kán. 1223 § 2 CIC 1917: „Uxor et filii puberes in hac electione prorsus immunes sunt a maritali vel patria potestate.“; srov. CONTE A CORONATA Matthaëus: *Institutiones*, op. cit., č. 801, 105-106.

⁷⁷⁸ Kán. 1224 CIC 1917.

⁷⁷⁹ Kán. 1204 CIC 1917. Pro úplnost uvádíme i další kánony týkající se pohřbu: 1205-1214 CIC 1917.

⁷⁸⁰ CAPPELLO F. M.: *Summa*, op. cit., vol. II, § 451, 430: „Sepultura ecclesiastica latiore sensu usurpata denotat interdum locum sacrum ubi corpora fidelium humana sunt, interdum designat ius sepeliendi cadavera in loco benedicto, interdum ritum ab Ecclesia praescriptum“; srov. CONTE A CORONATA Matthaëus: *Institutiones*, op. cit., č. 804, 113-114.

⁷⁸¹ Kán. 1216 § 2; 1230 § 1 CIC 1917; srov. CONTE A CORONATA Matthaëus: *Institutiones*, op. cit., č. 804, 113-114; VERMEERSCH A., CREUSEN J.: *Epitome*, op. cit., vol. II, č. 537, 333-335; CAPPELLO F. M.: *Summa Iuris Canonici*, op. cit., § 482-486, 461-466.

⁷⁸² Kán. 1230 § 2 CIC 1917.

⁷⁸³ Caput I, De poenis vindicativis communibus: (c. 2291, n. 5°): *Privatio sepulturae ecclesiasticae, ad normam can. 1240, § 1.*

také kánonem trestním: „Jestliže tedy ‚ius ad sepulturam‘ je skutečné právo, jehož předmětem je živý věřící, ‚privatio sepulturae ecclesiasticae‘ je skutečný trest, jehož subjektem je živý věřící, poněvadž spočívá v odepření práva, které patří živému člověku. Ten, kdo se cítí nějakým přečinem vinný, potrestaný církevní sankcí ‚privatio sepulturae‘, je umenšen, je mu odepřeno právo na pohřeb samotný; a toto ‚privatio‘ jej postihuje během života.“⁷⁸⁴

Pohřeb náleží ve smyslu kánonu 1239 § 3 CIC 1917 těm, kteří žijí ve společenství církve. Naopak je odpírán kanonický pohřeb těm: a) kteří nežijí ve společenství církve, tedy nepokřtěným.⁷⁸⁵ Katechumeni umírající nezaviněně před přijetím křtu jsou přičítáni k pokřtěným.⁷⁸⁶ Dosud nepokřtěným dětem katolických rodičů bylo v tomto směru přiznáváno postavení katechumenů; b) těm, kterým je to zakázáno právem ve smyslu kánonu 1240 § 1, 1°-6° CIC 1917 „ex iure expresse“.

Jedná se zde o odpadlíky (sive notorietate iuris, sive notorietate facti), heretiky, jakož i členy skupin heretických, schizmatických, zednářských či jim podobným, tj. pracujících proti církvi či legitimní moci civilní,⁷⁸⁷ dále pak exkomunikované, interdikované po sentenci odsuzující či prohlášené v řízení administrativním, formální sebevrahy⁷⁸⁸, zabitě v souboji či zemřelé v důsledku souboje, ty, kteří přikázali svou kremaci,⁷⁸⁹ a ostatní veřejné či zjevné hříšníky. O tom, zda se odepřel církevní pohřeb sebevrahovi často rozhodovala forenzní pitva. Podle nálezu ministerstva vnitra a spravedlnosti č. 73/1857 ř. z. se od soudní pitvy nemělo upouštět, pokud na zjištění nepřičetnosti záviselo vykonání církevního pohřbu.⁷⁹⁰

⁷⁸⁴ „Se dunque lo ‚ius ad sepulturam‘ è un vero diritto di cui il soggetto è il fedele vivo, la ‚privatio sepulturae ecclesiasticae‘ è una vera pena, che ha per soggetto il fedele vivo, in quanto essa consiste nella privazione di un diritto spettante a persona viva. Colui che si rende colpevole di un delitto, punito dalla sanzione ecclesiastica della ‚privatio sepulturae‘ è diminuito, è privato del diritto alla sepoltura stessa; e questa ‚privatio‘ lo coglie mentre è vivo.“ BERNARD Antonie: La Sépulture en droit canonique. op.cit., 477-478.

⁷⁸⁵ Kán. 1239 § 1 CIC 1917; srov. CAPPELLO F. M.: Summa Iuris Canonici, op. cit., vol. II, § 498-501, 476-478; PRÜMMER D. M.: Manuale Iuris Canonici in usum scholarum, op. cit., sl. 380, 463-464; CONTE A CORONATA Matthaëus: Institutiones, op. cit., vol. II, č. 815, 131.

⁷⁸⁶ Kán. 1239 §2 CIC 1917.

⁷⁸⁷ Kán. 1240 § 1,1^o; srov. též kán. 2335 CIC 1917.

⁷⁸⁸ Přístup společnosti k sebevrahům se v průběhu 19. stol. pozměnil v tom, že se předpokládal nepřičetný stav a zhroucení normálního myšlení, a zároveň se šetřilo citů pozůstalých. Tak byly mrtvolny sebevrahů přijímány na katolické hřbitovy, pohřbeny sice na zvláštním místě, ale ne potupněm, a mohl být vykonán církevní pohřeb. Cís. pat. 24/1850 ř. z. nařizoval, aby pohřbení sebevrahů proběhlo na hřbitově ve vší tichosti. Do té doby byli pochováváni za zdí. Srov. PAULY, Jan, Hřbitovní a pohřební právo, Praha, 1941, 33, 35.

⁷⁸⁹ Kán. 1240 § 1,5^o CIC 1917.

⁷⁹⁰ Srov. BEDNÁŘ František: Sbíрка zákonů a nařízení ve věcech náboženských a církevních v republice Československé, op. cit., 850.

Těm, kteří před smrtí projevili známky lítosti či pokání, např. požadavkem o udělení svátosti smíření či modlitbou, lze dovolit pohřeb kanonickou formou. V případě pochybnosti, pokud je to možné, má být konzultován ordinář. Trvá-li pochybnost, může být pohřeb vykonán, neexistuje-li nebezpečí pohoršení. Na pohoršení farizejské není nutno brát zřetel.⁷⁹¹ Samotné odepření církevního pohřbu nemělo za následek formální ukončení členství v katolické církvi ani se na takovou osobu nepohlíželo jako na jinověrce.

Výše uvedené delikty jsou sankcionovány kánonem 2339 CIC 1917.⁷⁹² K naplnění skutkové podstaty kodexového pojmu „ausi fuerint“ - se žádá plné poznání spojené s rozhodnutím přikázat; „mandare“ - musí obdržet veřejná autorita, tj. ordinář, farář eventuálně reprezentant autority civilní; nucení ve smyslu výrazu „cogere“ - se týká nátlaku fyzického či mravního.⁷⁹³ K naplnění skutkové podstaty vykonání pohřbu: „tradi ecclesiasticae sepulturae“ dostačilo uložit zemřelého na posvěceném místě, i když se neuskutečnily pohřební obřady. Aktivní subjekt (nutící či příkazující) upadal do exkomunikace „latae sententiae nemini reservatae“, zatímco ti, kteří pohřeb pouze dobrovolně dovolili, upadali do interdiktu vstoupit do kostela vyhrazeného ordináři. „ab ingressu ecclesiae Ordinario reservatum“.⁷⁹⁴ I v tomto případě bylo možné mluvit o deliktu a aplikaci trestu, pokud zločin skutečně nastal „effectu secuto“.

3.1.2 Protiopatření k zednářům

Mezi možná protiopatření k zednářům patřila exkomunikace a odepření církevního pohřbu. Ať už šlo o vyšší představitele nebo jen o pouhé stoupence zednářství, z odpovědi z 2. prosince 1840 *De sepultura ecclesiastica concedenda iis, qui nomen*

⁷⁹¹ SIPOS Stephanus: *Enchiridion Iuris Canonici*, Pécs 1940⁴, § 151, 688-691.

⁷⁹² Prameny tohoto kánonu jsou: X. 5, 7, c. 13, de haereticis, in: CICan.II. sl. 787-789; X. 5, 33, c. 24, de privilegiis et excessibus privilegiatorum, in: CICan.II. sl. 866-867; VI°, V, 2, c. 2, de haereticis, in: CICan.II. 1069-1070; VI°, 5, 7, c. 8, de privilegiis, in: CICan.II. sl. 1087-1088; c.1, Clem., 3, 7, c. 1, de sepulturis, in: CICan.II. 1161; BENEDICTUS XIV, *Episcoporum encycl. „Inter omnigenas“*, 2. febr. 1744, § 6, in: *Fontes*, vol. 1, (Romae 1926) č. 339, 805; PIUS IX, const. „Apostolicae Sedis“, 12. oct. 1869 § IV, č. 1, § VI, č. 2, in: *Fontes*, vol. III. č. 552, 28 a 30; srov. CAPPELLO F. M.: *Summa*, op. cit., vol. III, § 660-661, 545-546; CONTE A CORONATA. *Matthaeus: Compendium*, op. cit., vol. II, č. 2383-2385, 464-465; VERMEERSCH A., CREUSEN J.: *Epitome Iuris Canonici*, Romae-Brugis-Bruxellis 1924, vol. V, č. 528, 271-272.

⁷⁹³ SVOBODA Jiří: *Kremace v legislativě kodexu z roku 1917*, in: *Sborník Katolické teologické fakulty*. Svazek 6/ editoři Mlada Mikulicová, Petr Kubín. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. 429-438, 436.

⁷⁹⁴ Kán. 2339 CIC 1917; srov. CAPPELLO F. M.: *Summa*, op. cit., vol. III. § 678-679, 557.

*dederant sectae massonicae*⁷⁹⁵ vyplývá, že se církevního pohřbu dostalo i těm, kteří viditelně činili alespoň náznaky pokání v „*articulo mortis*“:

„Dotaz: Je dovoleno slavit zádušní mše a povolit církevní pohřeb těm, kteří před smrtí přijali svátosti, a přece se hlásili k zednářství a mají na márách znaky této sekty?

Odpověď: Ano, podle zachovávané formy Innocence III. Kap. A nobis, De sent. Excom., poté, co byly odstraněny znaky sekty církví odsouzené, a jen když nebude umístění (*appositio*) znaků zemřelým po přijetí svátostí přikázáno nebo pokud bude odvoláno; ať jsou znaky ihned odstraněny, poté, co bylo zjištěno, že tam jsou, a určitě před průvodem s tělem zemřelého. Ať jsou místní zpovědníci napomenuti ohledně povinnosti požadovat odvolání před svátostným rozhřešením.“⁷⁹⁶ Odsouzení zednářských sekt a zpopelnění vyvolalo pochybnosti právně pastoračního rázu, ve svědomí, z toho důvodu někteří lidé žádali nápravy:

„1. Ať je všem osobám, kterým kdy byl oporou kněz nebo které požádaly o přítomnost kněze ve své poslední hodině, udělen církevní pohřeb. Zde je první pravidlo a já sám se domnívám, že v této zemi nelze konat jinak. Na fakt, že se dotyčný snaží, byť až ve své poslední hodině, usmířit s církví, by mělo být pohlíženo jako na nápravu dostačující k udělení svolení s církevním pohřbem a já sám nedovolil bych si činit jinak. Doufám tedy, že Vaše Excelence souhlasí s tímto pravidlem.

---

⁷⁹⁵ Srov. S.C.S. Off., resp., De sepultura ecclesiastica concedenda iis, qui nomen dederant sectae massonicae, (die 2 dec. 1840), in: ASS 26 (1840), 641.

⁷⁹⁶ „An liceat celebrare parentalia, et ecclesiasticam sepulturam concedere iis qui ante exitum receperunt Sacramenta, attamen sectae massonicae nomen dederunt, et in feretro tenent sectae eiusdem emblemata. R. Affirmative, servata forma Innocentii III Cap. A nobis, De sent. excomm., ablatis insignis sectae ab Ecclesia damnatae, et dummodo appositio emblematum demandata non fuerit a defuncto post receptionem Sacramentorum, vel ab eodem fuerit revocata; et amoveantur statim cognita eorum appositione, et omnino ante associationem cadaveris. Moneatur confessarii loci de obligatione exigendi retractationem ante sacramentalem absolutionem.“ S.C.S. Off., resp., De sepultura ecclesiastica concedenda iis, qui nomen dederant sectae massonicae, (die 2 dec. 1840), in: ASS 26 (1840), 641. Z latinského originálu přeložila Helena Polehlová.

2. Pokud je tělo zesnulého zednáře odneseno do zednářské lóže, nejenže jej nepřijmeme v kostele, ale naopak mu navíc musíme odeprít jakékoli modlitby a církevní obřady.⁷⁹⁷

Jak z těchto textů vyplývá, vůči zpopelňování a společností propagujícím žeh, opírající se v první řadě o zednářství, se církev stavěla přísně a nekompromisně.

3.1.3 Nouzové pohřbení

Zde je třeba učinit poznámku z českého konfesního práva o tzv. nouzovém pohřbení a tzv. pohřbení kvalifikovaném s tím, že se takové dělení nevztahuje pouze na pohřby příslušníků katolické církve. Pokud osoba zemřela v obvodu konfesního hřbitova, kde nebyl hřbitov obecní ani jiné konfese, ke které zemřelý náležel, jedná se o pohřbení nouzové, považované podle ustanovení § 10 odst. 1 mezikonfesního zákona č. 96/1925 Sb. z. a n., za kogentní - plynoucí z předpisů zdravotně-policejních. Stát měl zájem na řádném pohřbení všech mrtvol, správa konfesního hřbitova měla tedy povinnost přijmout a uložit tělesné ostatky jak souvěrce, tak i jinověrce (příp. toho, jemuž byl katolický církev podle kán. 1240 odeprěn). Smlouva o nájmu pohřebního místa byla v případě nouzového pohřbení uzavírána na jeden tlečí turnus a byla považována za veřejnoprávní.

V případě pohřbení kvalifikovaném, tedy uložením ostatků do rodinného hrobu nebo hrobky, byla smlouva považována za soukromoprávní, závaznou pokud se týče veřejnoprávních účinků toliko pro jinověrce (podle ustanovení § 10 odst. 2 citovaného mezikonfesního zákona), a na pohřbení bylo pohlíženo jako na vnitřní záležitost církve. Z toho důvodu se v praxi vyskytovaly četné případy, kdy správa katolického hřbitova odmítla uložit do rodinného hrobu (hrobky) urnu s popelem svého příslušníka, neboť katolická církev pohřeb žehem striktně odmítala z důvodů teologických a morálních. Pokud se katolík proti tomuto zákazu provinil, ztrácel právo na církevní pohřeb a nadto mu bylo odepráno pohřbení v rodinném hrobě (hrobce).

⁷⁹⁷ „Qu: 1. Que toute personne qui aurait été assistée d'un prêtre, ou qui aurait demandé l'assistance d'un prêtre à l'heure de la mort, reçoive la sépulture ecclésiastique. Voilà la première règle, et je crois qu'il est impossible dans ce pays-ci d'agir autrement. Le fait d'avoir cherché à se réconcilier à l'Eglise, même à l'heure de la mort, doit être regardé comme une réparation suffisante pour autoriser la sépulture ecclésiastique, et je n'oserai pas faire autrement. J'espère donc que V. E. approuvera cette première règle. 2. Que si le corps d'un maçon défunt était porté à la loge massonique, on ne le reçoive pas à l'église, mais au contraire qu'on doive lui refuser rigoureusement toute prière et cérémonie ecclésiastique.“ S.C.S. Off., resp. Quoad eos qui nomen dederunt sectae massonicae dubia varia (1 aug. 1855), in: ASS 27 (1894-95), 576-582. Z francouzštiny přeložila Sonia Ennafaa.

Nicméně nález ze dne 16. 3. 1915⁷⁹⁸ oprávnění náboženské společnosti odepřít slušné pohřbení popela spálené mrtvoly (po kremaci) svého příslušníka v rodinném hrobě nepřiznává. Z ustanovení § 10 odst. 2 mezikonfesního zákona nevyplývalo, že by správa konfesního hřbitova mohla odepřít uložení urny s popelem příslušníku své konfese s odůvodněním, že spalování mrtvol v dotčené konfesi je nepřípustné a že zákon garantuje za daných podmínek umístění urny na hřbitově pouze jinověrcům.

Novější rozhodnutí Nejvyššího správního soudu ze dne 3. 11. 1939, č. 5236-37-3, uvádělo, že není v rozporu s ustanovením mezikonfesního zákona a zákona o pohřbívání žehem, když si hřbitovní správa v hřbitovním řádu vymíní, že místa pro hrobky a rodinné hroby se propůjčují jen těm příslušníkům katolické církve, kteří mají právo na církevní pohřeb, když současně pro ukládání popelnic vyhradí zvláštní slušné místo. Později však Nejvyšší správní soud učinil závěr, že správa konfesního hřbitova není oprávněna odepřít slušné uložení popela svého souvěrce do rodinné hrobky.⁷⁹⁹

V následujících kapitolách se budeme výhradně, vzhledem k vývoji právní úpravy po 2. vatikánském koncilu, věnovat legislativě patřičných norem ohledně zpopelnění, včetně toho, jak se postupovalo v případech, kdy pohřeb osoby, která měla být zpopelněna, obsahovala liturgické obřady předepsané církví.⁸⁰⁰ Čím bylo možné se v takovém případě řídit? Měl se pohřeb konat v kostele? a pak, nacházelo-li se krematorium na hřbitově, byl mrtvý doprovázen až ke vstupu na hřbitov a uvedena ve známost nebožtíkova vůle *ad removendum scandalum*? Bylo-li naopak krematorium mimo hřbitov, měl se pohřeb konat pouze v kostele a vyhnout se následujícímu průvodu?⁸⁰¹

3.2 Předkodexová právní úprava kremace

Tvorba právních norem zakazující kremaci nebyla vázána ani na církevní ani na západoevropské právo. Zprvu nebylo ani u Římanů zvykem pohřbívát žehem: „Ipsum cremare apud Romanos non fuit veteris instituti.“⁸⁰² Avšak když zahrabané mrtvoly

⁷⁹⁸ č. 483, Budw. A. 10.811.

⁷⁹⁹ Boh. A 904/42.

⁸⁰⁰ Srov. OESTERLE D.G.: De iure funerandi: Annotatio, in: Ephemerides juris canonici, Officium libri canonici 2 (Roma 1946), 137-140.

⁸⁰¹ Srov. ROSSI G: La: „sepultura ecclesiastica“ el' „ius funerum“ nel diritto canonico a norma del nuovo codice, Bergamo 1920, 137.

⁸⁰² PLINIUS SECUNDUS C.: Naturalis Historiae, lib. 7, c. 54, cit z SEMI Francesco: Scriptorum Romanorum quae extant omnia, Pisa 1977, vol. 3.

v protahujících se válkách byly vyhrabávány, bylo nařízeno mrtvé spalovat, a přece mnohé rodiny zachovávaly starodávný zvyk pohřbívat do země.⁸⁰³

Počátky právní úpravy kremace se neobjevují pouze v archaickém římském právu, ale i v čínském Sungském zákoníku z roku 962 (výjimka se připouštěla u buddhistických mnichů, cizinců, zemřelých daleko od domova a bezdětných).⁸⁰⁴ Kunfuciánské dynastie Liao, Kin a Song se zákazem kremace bránily buddhistickému zvyku šířenému v Číně v 10.-14. stol. zpopelňovat mrtvá lidská těla a jejich polep v urnách umísťovat do svatyní. Pravidla obřadů dynastie Ming dokonce zakazovaly praxi immerse, tj. pohřbívání těl do vody.

Uložení těla zemřelého člověka do hrobu bylo v rabínském judaismu jednou z nejdůležitějších povinností, tzv. *kvura*.⁸⁰⁵ Správně provedená *kvura* přímo ovlivňovala osud člověka po smrti a účast na zmrtvýchvstání. Kremace byla příkře odmítnuta jako nedůstojná a znevažující Bohem stvořené tělo, jež by se mělo spíše přirozeně obrátit v „prach země“ v souladu s Gn 3,19. Spálení Saulova těla (1 Sam 31,12) se stalo precedentem – následovaly po něm tři roky hladu.

Katolická církev nikdy neučila, že by okamžité spálení těl „ex natura sua“ nebo jejich pohřbívání do vody bylo samo o sobě nezákonné.⁸⁰⁶ Je však nutné dodat, že kremace je dosud cizí východnímu duchu a rakvový hřbitov je provozován jako projev jednoty místní církve v jedné jediné společné minulosti nezpopelněných, přirozeně zetlelých lidských ostatků. Na křesťanském Východě je podstatnou částí duchovního zaměření velká úcta k mrtvým lidským tělům uloženým do země.

Hygienické důvody pro zpopelňování byly od lékařů přejaty kvůli případům, kdy se lidské pozůstatky staly nositeli určitých vážných infekčních onemocnění. Za takových okolností mohl pouze oheň zcela zničit infekci, což církev akceptovala.⁸⁰⁷ Rozšířený zvyk pohřbívání těl mrtvých zpopelňováním samo sebou odsuzovala.

První pohřeb žehem v Evropě se uskutečnil v Miláně roku 1876.⁸⁰⁸ „Faktem však zůstává, že všichni ukvapení zastánci zpopelňování byli materialisté a zednáři a

⁸⁰³ „At postquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum, et tamen multae familiae priscos servavere ritus.“ Viz tamtéž.

⁸⁰⁴ EC 120.

⁸⁰⁵ Mišna, Bava batra, 2:9; Srov. SLÁDEK Pavel, Malá encyklopedie rabínského judaismu, Praha: Libri, 2008, heslo pohřeb, 172-174.

⁸⁰⁶ KUJAWSKI T.: Przepisy kościelne w sprawie kremacji zwłok, in: Homo Dei, 1 (1975), 59-66.

⁸⁰⁷ REGATILLO E. F.: Los cadáveres: Cremación de los cadáveres, in: Sal Terrae 17 (1928), 706-713.

⁸⁰⁸ Spalování mrtvol, hrob nebo urna (napsal J. O.), in: Životem 71, 1929, Hlučín, 1-30, 4.

pod zástěrkou hygieny jim ve skutečně šlo o to, zbavit věřící naděje na vzkříšení těla a odvést je od pro ducha prospěšných představ na onen svět, které smrt – jakákoliv smrt – vyvolává nebo probouzí. Zpopelňování mohlo tedy být ve skutečnosti chápáno jako programový sekularizující „článek“ zednářství.⁸⁰⁹

Jak z těchto textů vyplývá, vůči zpopelňování a společností propagujícím žeh, opírající se v první řadě o zednářství, se církev stavěla přísně a nekompromisně.

3.2.1 Počátky zákazu zpopelňování

Karel Veliký v *Capitulare Paderbrunnense*, vydané roku 785, zakázal pod pohrůžkou hrdelního trestu „pohanský zvyk“ zpopelňování: „Si quis corpus defuncti hominis secundum ritum paganorum fiamma consumi fecerit, et ossa eius ad cinerem redierit, capite punietur“.⁸¹⁰

Kapitulář „*Capitulatio de partibus Saxoniae*“ byl vyhlášen pro saské oblasti po jejich násilné anexi k říši Karla Velikého.⁸¹¹ Chápeme-li *ius funerandi* jako nástroj regulace chování lidí s cílem udržet daný společenský řád, pak nejlepším ukazatelem stupně společenské nebezpečnosti kremace pohřbívání mimo hřbitovy v jednotlivých obdobích byla výše trestního postihu za její provádění: 7. *Jestli někdo podle pohanského zvyku dá strávit tělo zemřelého člověka plamenem a jeho kosti v popel obrátí, bude potrestán na životě*.⁸¹² Toto ustanovení ale zřejmě nelze chápat jako boj karolinské církve proti žárovému pohřbívání, ale spíše jako snahu Karla Velikého prosadit na dobytém území svou autoritu a praxi obvyklou v jeho říši.⁸¹³

Papež Lev XIII. vyzval místní ordináře, aby své věřící poučili a zprostředkovali jim stanovisko církve vyvarovat se zpopelnění zemřelých (viz příloha I., č. 1). Stoupenci zednářství naopak vyvíjeli velkou snahu, aby zpopelnění zavedli. Z důvodu veřejného zájmu a zvláště z nutnosti vést věřící po správné cestě Sv. Oficium zakázalo

⁸⁰⁹ „Sta però il fatto che tutti i più scalmanati fautori della cremazione erano materialisti e massoni, e pur colorando sotto il pretesto dell'igiene la loro propaganda, intendevano realmente scalzare dai fedeli la speranza della resurrezione dei corpi e allontanarli dai pensieri salutari dell'ai di là, che la morte - qualunque morte - o suscita o risveglia. Quindi di fatto si poteva ben considerare la cremazione come 'un numero' del programma scristianizzatore della massoneria.“ Viz BENEDETTI E.: *Spigolature di Diritto Canonico*. op. cit., 117. Z italského originálu přeložila Klára Lowensteinová.

⁸¹⁰ „Pokud někdo nechá spálit tělo zemřelého člověka a jeho kosti obrátí v popel, bude potrestán na hrdle (hrdelním trestem).“ MAGNUS Carolus: *Codex Diplomaticus: Capitulare Paderbrunnense* (An. 785), PL 97. 145.

⁸¹¹ Viz HRDINA Antonín: *Texty ke studiu konfesního práva*, op. cit., 48.

⁸¹² Tamtéž.

⁸¹³ Srov. TREFFORT Cécile: *L'interprétation historique des sépultures atypiques. Le cas du haut MoyenÂge*, in: *Archéologie des pratiques funéraires. Approches critiques. Actes de la table ronde des 7 et 9 juin 2001*. BARAY L. (ed.): Glux-en Glenne, 2004, 131-140, 134-136.

pod pohrůžkou exkomunikace latae sententiae možnost vybrat si zpopelnění vlastního nebo jiného těla, anebo přináležet ke společnostem, které žeh propagují. Zákaz se vztahoval zvláště na zednářské lóže a na sekty sesterské, mezi které patřily podle Reinhardta Heinricha i organizované skupiny volnomyšlenkářů a marxistů.⁸¹⁴

„Aby nebylo žádné místo pro omyl, když bude třeba rozhodnout, která z těchto nebezpečných sekt podléhá zákazu, je zvláště jisté, že jsou potrestány exkomunikací latae sententiae sekta zednářů a jiné sekty podobného druhu, které jsou stanoveny v kap. 2 č. IV papežské konstituce Apoštolského Stolce a které brojí proti církvi nebo proti zákonné moci, ať tajně nebo zjevně, a které vyžadovaly nebo nevyžadovaly zachování tajné přísahy po svých přívržencích. Mimo tyto jsou zakázány sekty jiné, kterých je třeba se vyvarovat pod pohrůžkou těžké viny, mezi něž mají být zařazeny všechny ty, které požadují po svých sektářích, aby nikomu nevyzradili tajemství a přísahali bezpodmínečnou poslušnost tajným vůdcům.“⁸¹⁵

O zpopelnění kongregace říká: „Negative.“ Rozhodnutí nechat zpopelnit vlastní tělo nebo tělo někoho jiného bylo proto nezákonné.⁸¹⁶

3.2.2 Zákaz přináležitosti ke spolkům žehu

Pius IX. ustanovením Apostolicae Sedis z 12. října 1869⁸¹⁷ prošetřil a omezil platné postihy. Uvedený řád byl uplatňován až do CIC 1917. V tomto ustanovení Apostolicae Sedis byly tresty, které nastupují bez rozhodnutí představeného, *latae sententiae poenas*, rozděleny do čtyř kategorií:

1. dvanáct exkomunikací vyhrazených způsobem příslušejícím římskému biskupu;

⁸¹⁴ Srov. REINHARDT Heinrich J. F.: Heiligungsam: Begräbnis, in: HERAUSGEGEBEN Klaus Lüdicke: Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici, Band 3 (cann. 747-1310), Ludgerus verlag, November 1996, 1176/2, 5.

⁸¹⁵ „Ne quis vero errori locus fiat, cum diiudicandum erit, quatenus ex his perniciosis sectis censurae, quae vero prohibitioni tantum obnoxiae sint, certum imprimis est, excommunicatione latae sententiae multari Massonicam alisque eius generis sectas quae capite 2. n. IV Pontificae Constitutionis Apostolicae Sedis designatur, quae contra Ecclesiam vel legitimam potestatem machinantur, sive id clam sive palam fecerint, sive exegerint, sive non, a suis asseclis secreti servandi iuramentum. Praeter istas sunt et aliae sectae prohibitaе atque sub gravi culpa reatu vitandae, inter quas praecipue recensendae illae omnes, quae a sectatoribus secretum nemini pandendum, et omnimodam oboedientiam occultis ducibus praestandam iureiurando exigunt.“ in: S.C.S.R.U. Inquisitionis, instr., De secta Massonum, in: ASS 16 (1883), 417-433. Z latinského originálu přeložila Helena Polehlová.

2. sedmnáct exkomunikací vyhrazených způsobem obecným římskému biskupu;
3. tři exkomunikace vyhrazené biskupovi a ordinářům;
4. šest exkomunikací nevyhrazených žádné osobě.⁸¹⁸

Mezi 17 exkomunikacemi vyhrazenými římskému biskupu způsobem obecným figuruje na čtvrtém místě exkomunikace vůči „nomen dantes sectae Massonicae, aut Carbonariae, aut aliis eiusdem generis sectis quae contra Ecclesiam vel legitimas potestates seu palam, seu clandestine machinantur, nec non iisdem sectis favorem qualemcumque praestantes; earumve occultos coriphaeos ac duces non denunnciantes, donec non denunciaverint.“⁸¹⁹

Podle zmíněného ustanovení exkomunikaci podléhají osoby, které se formálně hlásí „nomen dantes“ k zednářství či ke karbonářství nebo k ostatním podobným sektám. Co se týče sectae, papežské ustanovení se nevztahuje na sekty náboženské, nýbrž pouze na ty, které proti církvi nebo proti legitimně ustanovené vládě brojí, ať už veřejně, nebo skrytě.⁸²⁰ Na prvním místě je uvedeno zednářství a karbonářství, dále pak další sekty nebo tajné spolky, které se staví proti církvi.

Ústřední část dokumentu, totiž „ony [sekty], které veřejně či skrytě proti církvi nebo proti legitimní moci brojí“, zůstala v platnosti až do vydání Kodexu kanonického práva v roce 1917, vložena byla do kán. 2335⁸²¹ a včleněna do Kodexu kanonického práva v roce 1983, kán. 1374.⁸²² Exkomunikací byli postiženi také ti, kteří takovým sektám věnovali svou přízeň, a také lidé, kteří neudali jejich tajné koryfeje a vůdce, třebaže je znali. Z ustanovení přímo vyplynula povinnost takové známosti nahlásit.⁸²³

⁸¹⁶ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr. Quoad cadaverum cremationes, (die 19 maii 1886), in: ASS, 19 (1886), 46: kompletní překlad z latinského originálu viz příloha I., č. 1. Srov. BENEDETTI E.: Spigolature di Diritto Canonico. op. cit., 117 – 120.

⁸¹⁷ Pius IX., Ustanovení, Apostolicae Sedis, (12. říjen 1869), in: ASS (1869), 287-312.

⁸¹⁸ Praktický komentář viz D'ANNIBALE, J.: Constitutionem Apostolicae Sedis qua censurae latae sententiae limitantur commentarii, Prati 1894.

⁸¹⁹ Pius IX., op. cit., 293.

⁸²⁰ „sectae eae omnes intelliguntur, quae adversus Ecclesiam, vel Gubernium sibi aliquid proponunt“ D'Annibale, J.: Constitutionem Apostolicae Sedis qua censurae latae sententiae limitantur commentarii, op. cit., 79.

⁸²¹ „Nomen dantes sectae massonicae aliisque eiusdem generis associationibus quae contra Ecclesiam vel legitimas civiles potestates machinantur, contrahunt ipso facto excommunicationem Sedi Apostolicae simpliciter reservatam“ (kán. 2335 CIC 1917).

⁸²² „Qui nomen dat consociationi, quae contra Ecclesiam machinatur, iusta poena puniatur; qui autem eiusmodi consociationem promovet vel moderatur, interdicto puniatur.“ (Kán. 1374 CIC 1983).

⁸²³ Srov. SUCHECKI Zbigniew: La Cremazione nel diritto canonico e civile, op. cit., 137.

Nepřísluší nám zde studovat právní úpravu institutu exkomunikace členů zednářských lóží, musíme se zde věnovat výhradně jednomu z jejích důsledků, a to odepření církevního pohřbu. Oficiální orgán, Sv. stolec, totiž prohlásil, že všechny spolky mající zájem šířit protikřesťanskou propagandu zpopelňování, zvláště pak zednářské lóže nebo jiné k nim přidružené, podléhají stávajícím trestům: „si agatur di societatis massonicae sectae filialibus, incurri poenas contra hanc latas.“⁸²⁴ Dodává však, že „skutečný spolek žehu není to samé co zednářská lóže a není možné také tvrdit, že spolky žehu jsou samy o sobě nezbytnou odnoží zednářství“.

Členství v zednářské lóži již podle kán. 1374 CIC 1983 nevede k exkomunikaci ipso facto jako podle citovaného kán. 2335 CIC 1917. CIC 1983 stanoví, že ten, kdo se stane členem sdružení, které brojí proti církvi, bude potrestán spravedlivým trestem. Jednotlivá sdružení však nejsou vyjmenována.⁸²⁵ Přestože CIC 1983 nezmiňuje žádné trestní sankce ve věci členství v zednářské lóži, zůstává ohledně vstupu do lóže v platnosti morální zákaz Německé biskupské konference z 12.5. 1980.⁸²⁶

Posouzení svobodného zednářství Německou biskupskou konferencí bylo potvrzeno a zostřeno prohlášením Kongregace pro nauku víry z 26. 11. 1983,⁸²⁷ vydaného kvůli chybějícím údajům o svobodném zednářství. Prohlášení Kongregace znovu opakuje negativní soud církve proti svobodozednářským sdružením a příslušnost k lóži zakazuje. Katoličtí křesťané náležející ke svobodnému zednářství se nacházejí ve stavu těžkého hříchu a nemohou přistupovat ke svatému přijímání.⁸²⁸ Prohlášení Kongregace jde v této otázce dále než CIC 1983, který trestá interdiktem pouze ty, kdo proticírkevní sdružení vedou nebo řídí (kán. 1374).

3.2.3 Odepření pohřbu tomu, kdo si zvolí zpopelnění

Dekret *Quoad corporum cremationem Sanctae Romanae et Universalis Inquisitiones S. Ritum Congregationis*, otištěný pod názvem: *Quoad cremationem aliena voluntate*

⁸²⁴ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., *Quoad cadaverum cremationes*, (die 19 maii 1886), in: ASS 19 (1886), 46. Srov. KERIN Charles Augustine: *The privation of Christian burial*, op. cit., 75-77; CONTE A CORONATA Matthaeus: *Compendium Iuris Canonici*, Taurinii - Romae 1945, vol. 2, 35.

⁸²⁵ Biskup STIMPFLÉ vidí u svobodozednářských spolků naplnění skutkové podstaty machinací proti církvi. Když katolík vstupuje do takového spolku, je podle jeho názoru třeba aplikovat kán. 1364 a 1374 CIC 1983, viz STIMPFLÉ Josef: *Freimaurerei und katholische Kirche*. *Nach Veröffentlichung des neuen Kirchenrechts*, in: IKZ *Communio* 13 (1984), 166 – 174, 173.

⁸²⁶ Prohlášení Německé biskupské konference z 12. 5. 1980 k otázce členství katolíků ve svobodném zednářství, in: *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 149 (1980), 164 – 174.

⁸²⁷ Kongregace pro nauku víry ke svobodnému zednářství z 26. 11. 1983: *Osservatore Romano*, Città del Vaticano 1983 (něm. vyd. z 2. 12. 1983), 3.

⁸²⁸ Tamtéž.

peractam, datovaný stále 15. prosincem 1886 (viz příloha I., č. 2),⁸²⁹ představuje další vymezení vůči zpopelnění v takových četných případech, kdy o zpopelnění bylo rozhodnuto třetími osobami. Na známou otázku: Je dovoleno nařídít, aby bylo zpopelněno tělo vlastní či někoho jiného?⁸³⁰ nyní Sv. Oficium dává jinou odpověď: „Pokud se jedná o ty, jejichž těla jsou zpopelněna ne z jejich vlastní vůle, ale z vůle jiných, může být použit církevní obřad a modlitby doma či v kostele...“⁸³¹ v určitých případech, pokud jde o ty, co byli zpopelněni proti své vůli, nejvyšší instance nezakazuje církevní obřad pohřbu a modlitby za mrtvé,⁸³² které mohou být slouženy v kostele nebo v domě zemřelého, ne však u křesťanské pece: „non autem usque ad cremationis locum.“

Rozlišení mezi „z vlastní vůle“ (*propria voluntate*) a „z cizí vůle“ (*aliena voluntate*) trochu podkřívá problematiku zpopelnění. Podmínkou „*aliena voluntate*“ se dalo vyhnout závazku mrtvé pohřbívat do země. V tomto dekretu se ovšem velmi doporučuje vyhnout se nepřístojnostem: „Pohoršení bude moci být vyloučeno, bude-li uvedeno ve známost, že zpopelnění zesnulého nebylo zvoleno z jeho vlastní vůle.“⁸³³

Ve shora uvedeném pravidlu se lze skandálu vyhnout oznámením, že o zpopelnění bylo rozhodnuto osobami třetími,⁸³⁴ a ne jako prosté naplnění nebožtíkovy vůle.

⁸²⁹ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; tento dekret byl otištěn se stejným datem pod upraveným názvem S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam (Jde-li o zpopelnění vykonané z cizí vůle), (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.

⁸³⁰ Qu: II. „An licitum sit mandare, ut sua aliorumve cadavera comburantur?“ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr. Quoad cadaverum cremationes, (die 19 maii 1886), in: ASS, 19 (1886), 46: kompletní překlad z latinského originálu viz příloha I., č. 1.

⁸³¹ „Quoties agatur de iis, quorum corpora non propria ipsorum, sed aliena voluntate cremationi subiciantur, Ecclesiae ritus et suffragia adhiberi posse tum domi, tum in Ecclesia [...]“ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642; kompletní překlad z latinského originálu viz příloha I., č. 1.

⁸³² Viz BENEDETTI E.: *Spigolature di Diritto Canonico*. op. cit., 117 – 118; DALPIAZ V.: *De cadaverum crematione*, op. cit., 251.

⁸³³ „Scandalum vero removeri etiam poterit, si notum fiat, cremationem non propria defuncti voluntate electam fuisse.“ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642: kompletní překlad z latinského originálu viz příloha 2.2. ROSSI v poznámce tvrdí, že v takovém případě je možné se řídit následovně: „Nechť se pohřeb koná v kostele a pak, je-li krematorium na hřbitově, je mrtvý doprovázen až ke vstupu na hřbitov a uvedena ve známost nebožtíkova vůle; je-li naopak krematorium mimo hřbitov na jiném místě, pohřeb by se měl konat pouze v kostele a vyhnout se následujícímu průvodu.“ ROSSI G: *La „sepultura ecclesiastica“ e l'„ius funerum“ nel diritto canonico a norma del nuovo codice*, op. cit., 137.

⁸³⁴ KUJAWSKI T.: *Przepisy kościelne w sprawie kremacji zwłok*, op. cit., 59-66.

Kněžím však zůstává zapovězený přístup ke křemáční peci⁸³⁵ a výslovně je zakázáno provádět církevní obřady na místě zpopelnění.⁸³⁶ Původní dekret odsuzující zpopelnění byl vystaven právě zmíněným otázkám, ale zákaz církevního pohřbu se tím nezměnil. Z praktických důvodů byl znovu připomenut a otištěn výnos vydaný 19. května 1886, kde je zdůrazněna povinnost církevní pohřb odepřít osobě, která výslovně projevila vlastní vůli a nařídila, aby její tělo bylo zpopelněno. Tato ověřená a všeobecně vůle musela zůstat nezměněna až do smrti a bez odvolání.⁸³⁷

Připomeňme, že některé národní a mezinárodní konference kremacionistů mezi přednesenými návrhy zdůrazňovaly jeden: „Hledat jistější prostředky k dosažení toho, aby mohla být naplněna poslední vůle zesnulého.“⁸³⁸ Iniciativa a aktivity kremacionistů ve prospěch zpopelnění byly vzhledem ke stanovisku církve v předstihu.⁸³⁹ Církev zakazovala pohřb osobám rozhodnutým se nechat zpopelnit. Automaticky, jako důsledek tohoto zákazu, těmto osobám musely být odepřeny svátosti.⁸⁴⁰ Ve zvláštních a složitých případech, objevily-li se pochybnosti a obtíže, měl být osloven místní ordinář.⁸⁴¹

3.2.4 Zákaz udělování svátostí

Biskupové v případě zpopelnění věřícího potřebovali mít jasno ve věci týkající se udělování svátostí: „sacramenta morientum“ (viatika a svátosti posledního pomazání

⁸³⁵ „Pokud jeho tělo podle předpisu občanského zákona přes marný odpor rodiny musí být spáleno, je dovoleno knězi nad mrtvým vykonat posvátné obřady; ale naopak je zakázáno doprovázet zemřelého na místo zpopelnění.“ „Si eius corpus ex legis civilis praescripto, frustra renitente, familia, comburendum est licebat sacerdoti super defuncto ritus sacros exsequi; illum vero ad locum cremationis ducere est prorsus prohibitum“, VERMEERSCH A., CREUSEN, J.: *Epitome Juris Canonici*, op. cit., vol. 1, 300.

⁸³⁶ „non autem usque ad cremationis locum, remoto scandalo“, S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.

⁸³⁷ „At ubi agatur de iis, qui propria voluntate cremationem elegerunt, et in hoc voluntate certo et notorie usque ad mortem perseverarunt, attento decreto f. IV, 19 Maii 1886, agendum cum iis iuxta normas Ritualis Romani, Tit. *Quibus non licet dare ecclesiasticam sepulturam*.“, S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.

⁸³⁸ „Ricerca dei mezzi più sicuri per ottenere che siano osservate le disposizioni di ultima volontà relative alla cremazione“, cit z MACCONE L.: *Storia documentata della cremazione presso i popoli antichi e moderni* noc speciale riferimento all'igiene, Bergamo 1932, 60-61. Např. Mezinárodní konference z roku 1910 trvala stále „na prostředcích schopných odstranit potíže, které se staví na odpor zpopelnění i respektování vůle zesnulých.“ Tamtéž.

⁸³⁹ Srov. SUCHECKI Zbigniew: *La Cremazione nel diritto canonico e civile*, op. cit., 143.

⁸⁴⁰ CONTE A CORONATA Matthaëus: *Compendium*, op. cit., vol. 2, 35.

nemocným). Citované dekrety Sv. Oficia vyvolaly pochybnosti u kněží, jež museli udělovat svátosti a také sloužit mši svatou za osoby, které si z vlastní vůle zvolily zpopelnění. Freiburský arcibiskup níže žádá Suprema Sacra Congregatio S. Officii o vysvětlení, jak postupovat ve specifických případech (viz Příloha I., č. 3):

1. Je dovoleno posloužit svátostmi umírajících věřících, kteří nepřísluší k masonske sektě, ani nejsou vedeni jejími principy, ale jiné důvody způsobily, že nařídili, aby jejich těla byla po smrti zpopelněna, pokud nechtějí odvolat toto nařízení?
2. Je dovoleno sloužit obět' mše sv. Za věřící, jejichž těla byla zpopelněna ne bez jejich vlastní viny, veřejně nebo ji vykonat soukromě, a je dovoleno přijímat dary k tomuto účelu?
3. Je dovoleno spolupracovat na zpopelnění buď z nařízení či rozhodnutí, nebo jako zaměstnání - lékařům, úředníkům a pracovníkům v krematoriích? Je to dovoleno, pokud se to děje v nějaké nutnosti nebo proto, aby se vyhnuli velkému zlu?
4. Je dovoleno posloužit takto spolupracujícím svátostmi, pokud nechtějí od této spolupráce upustit nebo říkají, že od ní upustit nemohou?⁸⁴²

Jak je zde velmi dobře patrné, duchovní žádali možnost udělovat svátosti (viaticum a pomazání nemocných) osobám, které volily zpopelnění, ne z protináboženských důvodů nebo jako protikřesťanskou propagandu zednářství, ale z jiných důvodů,⁸⁴³ jako je například veřejná hygiena,⁸⁴⁴ pokrok, národní hospodářství. „Dále se zvlášť útočilo tím, že zpopelnění snad vyžaduje důvod veřejného zdraví (hygieny), jako by škodlivý vzduch stoupající ze hřbitovů infikoval moderní společnost a způsoboval

⁸⁴¹ „In casibus autem particularibus, in quibus dubium vel difficultas oriatur, consulendus erit Ordinarius, qui accurate perpensis omnibus adiunctis id decernet, quod magis expedire in Domino iudicaverit”, S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.

⁸⁴² S.C.S. Off., resp., De crematione cadaverum, (die 27 iul. 1892), in: DH, č. 3276-3279. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

⁸⁴³ CAPELLO F. M.: Summa Juris Canonici, op. cit., vol. 2, 834-836.

⁸⁴⁴ Srov. např. BAYLES G. A.: Cremation and its alternatives, in: The Popular science monthly, 5 (1874), 225-228; BERNAYS A. J.: A contribution to the subject of cremation, in: London, St. Thomas's Hospital. Report, new ser., 5 (1874), 113-114; BAYLES G. A.: Disposal of the dead: by land, by water or by fire; which?: being the last lecture of the course on hygiene and public health delivered to the theological classes in the session of 1874-75, Montreal 1875; BECOUR F.: De la cremation des morts, in: Societe royale de medecine d'Anvers Bulletin, 52 (1890), 34-46. BELCHER G. C.: Cremation, in: The Midland medical journal, 4 (1905), 178-182.

různé choroby; což se dnes ukazuje jako mylné.“⁸⁴⁵ Zpopelnění zvolené z těchto důvodů nemělo popírat existenci onoho světa, nesmrtelnosti duše a vzkříšení těla.

Sv. Oficium v odpovědi De crematione cadaverum z 27. července 1892 zpopelnění prohlásilo za nezákonné a nařídilo zákaz udělit svátosti tomu, kdo se zpopelnění propůjčil. Svátosti nesmí být slouženy věřícímu, který po sobě zanechal vůli po smrti své vlastní tělo nechat zpopelnit a napomenuté osobě, která se ho odmítá vzdát, i když tento věřící není stoupencem zednářství ani jeho zásad, ale o zpopelnění žádal z jiného důvodu: „Ne, pokud byli napomenuti a odmítají to. Ať se napomenutí děje, či je opomenuto, ať slouží pravidla doporučená osvědčenými autoritami, zvláště je třeba se vyhnout pohoršení.“⁸⁴⁶

Sv. kongregace zdůrazňuje nutnost vyhýbat se jakémukoliv pohoršení. Dále podle předpisů kán. 1241 CIC 1917: „Tomu, kdo je vyloučen z církevního pohřbu, nutno odepřít též kteroukoli zádušní mši sv., třebas výroční, tak i jiná veřejná pohřební officia.“ Kromě církevního pohřbu musí být tedy odepřena také mše pohřební, výroční a další veřejné pohřební úkony bohoslužby; veřejně se ani nesmí sloužit mše sv. jako přímluva za zemřelé pro ty, jejichž těla byla zpopelněna, ale může k ní být svoleno pouze soukromě, ne proto, že zemřelí si tak přáli, ale protože jiná osoba to tak chtěla: „Pokud jde o veřejné sloužení mše svaté, ne; pokud jde o soukromou mši svatou, ano.“⁸⁴⁷

Ve srovnání s tak záporným postojem vůči zpopelnění Sv. Oficium stanovuje také jasná opatření týkající se spoluúčasti na zpopelnění, která se udála s úmyslem církevní předpis porušit: „Nikdy není dovoleno podílet se formálně z nařízení a rozhodnutí.“⁸⁴⁸ Přesto dodává, že zaměstnancům spolku žehu a osobám pracujícím uvnitř krematoria spolupráci toleruje, jestliže zpopelnění nevykazuje žádné znaky pojící ho se zednářskou sektou nebo nevráživost vůči církvi:

„Někdy je však možno tolerovat materiální spolupráci, pouze když: 1° není zpopelnění považováno za protestní znamení zednářské lóže; 2° při kremaci

⁸⁴⁵ „Deinde praesertim facta est vis in eo quod cremationem postulet ratio sanitatis publicae, quasi aër valde noxius ex coemeteriis erumpens modernam societatem inficiant et varios creet morbos; quod poriter hodie falsum esse demonstratur“, WERNZ Francisco Xav., VIDAL Petri: Sacramenta-Sacramentalia-Cultus divinis Coemeteria et Sepultura ecclesiastica, in: Ius canonicum ad Codicis Normam Exactum I, Romae 1934, 679-711, 690-691.

⁸⁴⁶ „Si moniti renuant, negative. Ut vero fiat aut omittatur monitio, serventur regulae a probatis auctoribus traditae, habita praesertim ratione scandali vitandi.“ S.C.S. Off., resp., De crematione cadaverum, (die 27 iul. 1892), in: DH, 3276. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

⁸⁴⁷ „circa publicam s. Missae applicationem, negative; circa privatam affirmative.“ Tamtéž, s. 3277.

není nic, co by přímo a obzvláště vyjadřovalo odpor vůči katolické doktríně věrouce a schvalovalo sektu zednářů; 3° není známo, že katoličtí úředníci a pracovníci jsou k této práci poutáni (vázáni) kvůli pohrdání katolickým náboženstvím. Jinak, ač mají být v těchto případech ponecháni v dobré víře, vždy je však třeba je napomenout, aby nehorlili pro spolupráci na zpopelňování.“⁸⁴⁹

Lze shrnout, že se nemají odmítnout svátosti těm, kteří při požadavku kremace garantují vyloučení nebezpečí pohoršení.⁸⁵⁰ Pouze v případě odmítnutí existujícího kanonického napomenutí lze odmítnout svátosti, a v důsledku toho může být mše sv. Za provinilého celebrována pouze neveřejně. Totéž platí v případě formální kooperace činěné formou příkazu, rady či skutku (např. lékaři, úředníci či pracovníci krematoria), nikoliv v případě pouhé kooperace materiální, pokud by se nejednalo o propagaci zednářství, zapření víry, přijetí do sekty či ze zlého úmyslu. Praktickou normu pasivní tolerance kremace a nutnosti trpělivého vysvětlování ze strany ordináře uvádí Kongregace pro nauku víry dne 27. září 1884 v dopise Apoštolskému vikáři vizagapatskému, z níž cituji: „cremationem approbare non debes, sed passive te habeas, collato semper baptisate, et populos instruendos cures iuxta ea quae a te exponuntur“.⁸⁵¹

3.3 Odsouzení kremace

Zmíněné normy, stanovené v dekretech⁸⁵² a v odpovědích⁸⁵³ týkajících se zpopelňování těl, zůstaly v platnosti až do vyhlášení kodexu, který je předmětem našeho zkoumání. Téměř ve stejném znění jako předchozí zákonodárce uvádí stejné dokumenty a posléze se na ně explicitně odvolává. Ústřední problematika této látky podle výkladu církve byla obsažena v následujících kánonech: 1203, § 1-2; kán. 1240, § 1, 5°.

Stat' XII „De sepultura ecclesiastica“ v CIC 1917, vložená do třetí knihy „De Rebus“, ukládá jako zásadní povinnost vyjádřenou církví a znovu potvrzenou právem

⁸⁴⁸ „Numquam licere formaliter cooperari mandato vel consilio.“ Tamtéž, 3278.

⁸⁴⁹ Tamtéž; viz také příloha II této práce.

⁸⁵⁰ Srov. SVOBODA Jiří: Kremace v legislativě kodexu z roku 1917, op. cit., 431.

⁸⁵¹ Fontes, vol. VII, č. 4905, 507.

⁸⁵² S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr. Quoad cadaverum cremationes, (die 19 maii 1886), in: ASS, 19 (1886), 46; S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr. Quoad corporum cremationem, (die 15. dec. 1886), in: ASS, 25 (1892-93), 63; S.C.S. Off., decr. Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.

pohřbívat zemřelé.⁸⁵⁴ Současně ale zavrhuje jejich zpopelnění: „Fidelium defunctorum corpora sepelienda sunt, reprobata eorundem crematione“: Těla zesnulých věřících musí být pohřbena, jejich zpopelnění je odsuzováno (kán. 1203, § 1).⁸⁵⁵

Prameny uvedené normy jsou následující: Dekret Graciánův,⁸⁵⁶ *Extravagantes communes*,⁸⁵⁷ Instrukce bývalé Kongregace Sv. Officia „*Quoad cadaverum cremationes*“, ze dne 19. 5. 1886,⁸⁵⁸ dopis Kongregace de Propaganda Fide (ad Vic. Ap. Vizagapatam), ze dne 27. 9. 1884.⁸⁵⁹

Komentář z roku 1924 k citovanému kánonu Kodexu dodává: „Těmito slovy se nařizuje, aby mrtvá těla věřících byla buď zbožně svěřena zemi, nebo byla umístěna do schránek nebo do kolumbárií (avšak nezpopelněná). Za zvláštních okolností, při nálezích, při válečných porážkách není zpopelnění zakázáno. Církevní zákon věřící v takové nepřízni nechce zavazovat, zvláště když zpopelnění za těchto okolností nemá bezbožný úmysl, což bylo jedním z hlavních důvodů zavrnutí zpopelnění. Přece v průběhu války 1914-1918 nebylo všeobecně používáno a prý odporovalo smýšlení vojáků.“⁸⁶⁰

Jako důsledek přirozeného práva církev vždy připouštěla tradiční formu pohřbívání zemřelých do posvěcené země, kterou ze zásady chápe jako povinnost vůči

⁸⁵³ S.C.S.Off., resp., De crematione cadaverum, (die 27 iul. 1892), in: DH, č. 3276-3279.

⁸⁵⁴ CONTE A CORONATA Matthaes: Compendium op. cit., vol.2, 35-36.

⁸⁵⁵ Srov. „fidelium corpora humani /.../ detestabilem abusum humana corpora cremandi“, S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr. *Quoad cadaverum cremationes*, (die 19 maii 1886), 46.

⁸⁵⁶ C. 13, q. 2, c. 28: „Qui divina vocatione ab hac vita recedunt, cum psalmis tantummodo et psallentium vocibus debent ad sepulcrum deferri. Sufficiat autem, quod in spesurrectionis Christianorum corporibus famulatus divinatorum inpenditur canticorum. Prohibet nos sanctus Apostolus lugere defunctos, dicens: ‚De dormientibus autem nolo vos contristari, sicut et ceteri, qui spem non habent.‘ Et Dominus non fleuit mortuum Lazarum, sed ad huius vitae erumpnas ploravit resuscitandum. Si autem potest hoc episcopus omnibus Christianis prohibere, non moretur agere. Religiosis tamen omnino aliter fieri non debere censemus. Sic enim Christianorum per omnem mundum humari oportet corpora defunctorum. XI. Pars. Gratian. De mortuis etiam queritur, utrum sciant ea, que hic a vivis geruntur? Ysaïas ex persona populi afflicti ait: ‚Abraham pater noster nesciuit.‘ Augustinus quoque in libro de agenda cura pro mortuis illud idem testatur, dicens: [c. 15].“ In: CICan.I, sl. 730.

⁸⁵⁷ c. 1, 3, 6, de sepulturis, in: CICan.II, sl. 1272/1273.

⁸⁵⁸ ASS 19, 1886, 46, srov. Příloha I., č. 1.

⁸⁵⁹ Fontes, vol. VII, č. 4905, 507.

⁸⁶⁰ „De defunctis humanis. His verbis praecipitur ut corpora fidelium sive terrae pie committantur, sive in loculis seu columbariis (non tamen combusta) reponantur. In adiunctis tamen extraordinariis, v. g. In luc pestifera, post stragem bellicam, crematio non prohibetur. Lex enim mere ecclesiastica fideles cum tanto incommodo obligare non intendit, praesertim cum crematio inhisce adiunctis intentionem impiam non redoleat, quae una e praecipuis motivis damnationum fuit. Durante tamen bello 1914-1918, omnino non est adhibita et sensui militum repugnare dicebatur.“ VERMEERSCH A., CREUSEN, J.: Epitome Juris Canonici, op. cit., čl. 511, 299-300.

zemřelému.⁸⁶¹ Stejně jako v minulosti, v oficiálních dokumentech církev určovala zvláště svěřit těla zemřelých zemi a explicitně zakazovala zpopelňování⁸⁶² jakožto násilné ničení těla ohněm, proto v prvním kánonu CIC 1917, týkající se církevního pohřbu, ještě jednoznačně zpopelňování odsuzuje.

Vzhledem k silnému odporu církve vůči zpopelňování, které je třeba chápat jako reakci na hnutí, jež je prosazovala z protikřesťanských důvodů a tím popírala dogmata vzkříšení a nesmrtelnosti duše, osoby, které prostřednictvím smlouvy, poslední vůle nebo jakýmkoliv jiným způsobem z vlastní vůle vyjevily, že chtějí být posmrtně zpopelněny, byly posuzovány normou, zamítající jakýkoliv podobný čin: „Jestliže si kdokoliv jakýmkoliv způsobem zažádal, aby jeho tělo bylo zpopelněno, tuto vůli naplnit je protizákonné, a je-li připojena ke smlouvě, k poslední vůli nebo k jakémukoliv jinému dokumentu, nechť je považována jako nepřiložená“.⁸⁶³

Tak přísné potrestání vůči zpopelňování bylo představeno v jasných bodech. Tímto zákazem pozbývá platnosti jakákoliv smlouva, poslední vůle nebo jiný akt, kterým osoba nařizuje, aby její tělo bylo zpopelněno. Zákazem se porušuje vůle zemřelého a zpopelnění se označí a odsoudí jako nezákonné: „illicitum est hanc exsequi voluntatem.“ Dokonce i s naplněním vůle zemřelého je nakládáno jako by nebylo: „tanquam no adiecta habeatur.“

Odsuzující dekry Sv. Oficia vydané jako reakce na rozšíření spolků žehu, které byly podporovány a propagovány různými zednářskými společnostmi,⁸⁶⁴ zůstávaly v plné platnosti spolu s opatřeními Kodexu tam, kde bylo zpopelnění chápáno jako promyšlený a sjednaný akt osobami nebo okolím, jako symbolické, protináboženské a konkrétní vyjádření, zejména jako důkaz neexistence onoho světa, spolu s popřením nesmrtelnosti duše a vzkříšení těla, jakožto přímý projev materialismu, znak největší nevraživosti vůči křesťanské víře, a tedy jako absolutní odmítnutí jakékoliv náboženské útěchy a podpory. Dodržování tohoto zákona byly zproštěni a postihům

⁸⁶¹ MORAN S. A.: La Sepultura Eclesiástica, in: Comentarios al Código de Derecho Canónico: noc el texto latino y castellano, Madrid 1963, vol. 2, čl. 636, 797-798.

⁸⁶² WERNZ Francisco Xav., VIDAL Petri: Sacramenta-Sacramentalia-Cultus divinus Coemeteria et Sepultura ecclesiastica, op. cit., vol. 1., 685-691.

⁸⁶³ „Si quis quovis modo mandaverit ut corpus suum cremetur, illicitum est hanc exsequi voluntatem; quae si adiecta fuerit contractui, testamento aut alii cuilibet actui, tanquam non adiecta habeatur“ (kán. 1203 § 2); srov. S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.: „At ubi agatur de iis, qui propria voluntate cremationem elegerunt, et in hac voluntate certo et notorie usque ad mortem perseverarunt, attento decreto f. IV, 19 Maii 1886, agendum cum iis iuxta normas Ritualis Romani, Tit. Quibus non licet dare ecclesiasticam sepulturam.“

nepropadali ti veřejní činitelé, kteří z moci svého úřadu nařizovali vykonání zpopelnění zemřelého, který si zpopelnění zvolil; ani pracovníci, kteří z nějaké nutnosti vykonávali zpopelnění těl jako svoje zaměstnání.⁸⁶⁵

3.3.1 Situace v Československé republice

Církev bratrská založila v roce 1904 pohřební spolek Podpora se sídlem v Praze v Soukenické ulici,⁸⁶⁶ který se postupně stal spolkem kremáčním, aby se od zákazu zpopelnění katolické církve distancoval. Až do začátku 90. let 20. stol., kdy byl spolek zrušen, vybíral kazatel pražského sboru od věřících pravidelně každou neděli 10 Kč na proplacení kremace za zemřelé členy sboru.

Důležitým mezníkem české historie kremace byl vznik Církve československé husitské, pro kterou byla kremace také běžnou záležitostí. Součástí jejích kaplí a kostelů byla a dodnes jsou také kolumbária, běžně umístěná kolem oltářů. Pohřbívání žehem se stalo jedním z reformních požadavků Jednoty československého katolického duchovenstva jak upravit církevní praxi. Výbor Jednoty navrhoval změnit pravidla tak, že církevní asistence nebude odpírána tam, kde rozhodnutí zemřelého nechat se zpopelnit nevycházelo z nevěrectví nebo z pohrdání církví.⁸⁶⁷

Dne 16. ledna 1920, den po zveřejnění exkomunikace zakladatelů Církve československé, odpovídá bývalá Kongregace Svatého oficína na pochybnosti pražského arcibiskupa Františka Kordače (1919-1931), které Kongregaci zaslal bezprostředně po nástupu do svého arcibiskupského úřadu. Pražský arcibiskup předložil vyčerpávající počet otázek, rozdělených do pěti bodů ohledně církevního pohřbu těch, kteří nařídili, aby jejich vlastní tělo bylo zpopelněno⁸⁶⁸ (viz Příloha II. č. 1).

⁸⁶⁴ Srov. KERIN Charles Augustine: The privation of Christian burial, op. cit., 75.

⁸⁶⁵ „A lege servanda excusantur et censuras non incurrunt officiales publici qui vi muneris iubent cremationem defuncti, qui eam elegerit, executioni mandari; neque opifices qui ex quadam necessitate operas suas cremandis corporibus locant.“ VERMEERSCH A., CREUSEN J.: Epitome Juris Canonici, op. cit., vol. 1. čl. 511, 300.

⁸⁶⁶ Srov. Sto let ve službě Evangelia (1880-1980), jubilejní sborník Církve bratrské, KOŠTÁL Miloslav (ed.), Praha: Církev bratrská pro vnitřní potřebu, 1980, 169.

⁸⁶⁷ Srov. FRÝDL David: Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky: snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě, L. Marek, Brno, 2001, 73.

⁸⁶⁸ S.C. Conc., resp., Dubia circa sepulturam ecclesiasticam eorum qui proprium corpus mandaverint cremationi tradi, (16. ian. 1920), in: OX, vol. 1, coll. 274-275, č. 238; Entscheidung der Konzilkongregation, betr. Die Verbrennung der Leichen, vom 16. Januar 1920, in: Archiv für Katholisches Kirchenrecht, 101 (1921), 50-51; S.C.S. Off., resp., De crematione cadaverum, (23. feb. 1926), in: OX, vol. 1, coll. 811, č. 692; Entscheidung des Hl. Offiziums, op. cit., 191-193.

Ve velmi krátké odpovědi, která v podstatě nepřinesla nic nového, se Kongregace explicitně odvolává na dekret z 15. prosince 1886⁸⁶⁹ a na odpověď arcibiskupovi z Freiburgu ze dne 27. července 1892.⁸⁷⁰ Trest odepření církevního pohřbu podle ustanovení kán. 1240 CIC 1917 obsahoval zákaz vykonání veškerých pohřebních obřadů, včetně zvonění a průvodů, slavení zádušní mše svaté a veřejných modliteb za zemřelého. V konkrétních případech se však vzhledem k individuálnímu posouzení věci připouštělo provedení alespoň některých náboženských úkonů, vždy se však muselo jednat tak, aby se zabránilo pohoršení věřících.⁸⁷¹

Československý kremační zákon č. 464/1921 Sb., z. a n. o pohřbívání ohněm ze dne 7. 12. 1921 předepisoval předložení dokladu o tom, že zesnulý ustanovil, že jeho tělo má být spáleno, nebo alespoň o tom, že nebyl odpůrcem pohřbívání ohněm. V prvním případě byl naplněn smysl ustanovení kán. 1240 CIC 1917, pokud ten, kdo své zpopelnění nařídil, ve svém rozhodnutí setrval a nedal před smrtí žádné známky kajícího, a proto mu byl církevní pohřeb odepřen vždy. Pokud se zpopelnění dělo z cizí vůle (avšak v souladu s právem československým), mohl farář vykonat předběžné církevní obřady (nikoli však v kremační síni), ba i sloužit veřejnou a slavnou zádušní mši.

Přestože církev nedala svolení k církevnímu pohřbu, nevzdávala se eo ipso své pravomoci nad zesnulým, a duchovním jiné církve nebo náboženské společnosti tak nepříslušelo podle ustanovení § 7 odst. 1 mezikonfesního zákona č. 96/1925 Sb. z. a n. vykonat jakýkoli pohřební úkon vůči zemřelému členu katolické církve.

V souvislosti s všeobecným pokrokem, který se v oblasti pohřebnictví projevil novým způsobem pohřbívání ohněm, vyvstala potřeba doplnit stávající právní stav ustanovením, že žádná církev či náboženská společnost nesmí odpírat na svém hřbitově slušné pohřbení tělesných pozůstatků některé osoby z toho důvodu zpopelnění mrtvoly v krematoriu. Ačkoli to nebylo výslovně vtěleno do zákona, odstavec 2 § 10 zákona č. 96/1925 Sb., z. a n. však uváděl jasně a taxativně podmínky, za nichž je možné pohřbení odepřít. Uvedené ustanovení se však vztahovalo pouze na jinověrce.

⁸⁶⁹ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr. Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS, 25 (1892-93), 63; S.C.S. Off., decr. Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.

⁸⁷⁰ S.C.S. Off., resp., De crematione cadaverum, (die 27 iul. 1892), in: DH, č. 3276-3279.

Podle některých autorů katolická církev v Československu považovala za urážku viditelné umístění urny s popelem zemřelého nebo vyobrazení urny na pomníku, neboť jedním ze základních pravidel katolického pohřbu byl zákaz pohřbívání ohněm. Proti tomuto názoru vystupovali právní autoři s argumentem rovnosti vyznání a ústavně zaručeného práva na veřejné veřejný výkon vyznání, náboženství nebo víry.⁸⁷²

Následující graf znázorňuje, jak se vyvíjel vznik krematorií vzhledem k vývoji podílu kremace. Z grafu je patrné, že rychlá výstavba v 1. etapě (1919 – 1937) byla poháněna spíše uvolněním podmínek, legalizací kremace⁸⁷³ a propagací kremace, neboť míra kremace byla velmi nízká.

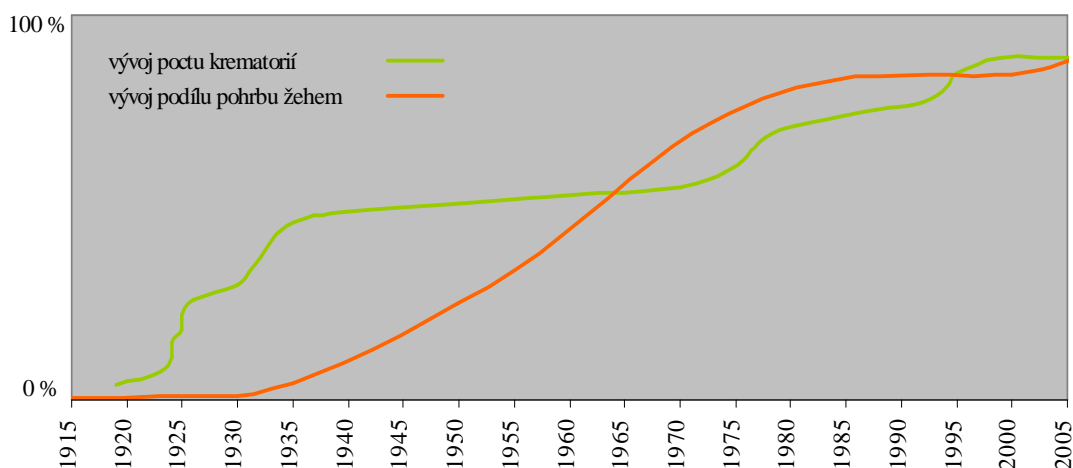
---

⁸⁷¹ Kladl se velký důraz na citlivé řešení těchto otázek při současném respektování předpisů a zásad kanonického práva. Ve svém článku rozebírá Josef Čihák čtyři různé případy a vhodnost a správnost postupu děkana Mariana z pohledu církevním i státních předpisů. Srov. ČIHÁK Josef: Pastorační případy při pohřbívání ohněm, in: Časopis katolického duchovenstva, rok 1922, 254-257, 320-323.

⁸⁷² Srov. PEJŠKA Josef: Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému, svazek druhý, Theologický ústav CSsR., Obořiště, 1937, 220; TUREČEK Josef: Ukládání uren na kultových hřbitovech, in: Kapitoly z konfesního práva čsl., vlastním nákladem, Praha, 1936, 58.

⁸⁷³ Srov. tzv. LEX KVAPIL, zákon č. 180/1919 Sb., o fakultativním pohřbívání ohněm: „Na základě usnesení Národního shromáždění se nařizuje: § 1 Pohřbívání ohněm jest dovoleno. § 2 Provedením zákona jest pověřen ministr veřejného zdravotnictví ve srozumění s ministrem vnitra a spravedlnosti. T. G. MASARYK v.r., ŠVEHLA v.r.“

Graf 3: Vývoj vzniku krematorií ve srovnání s vývojem míry kremace v Česku ve 20. století⁸⁷⁴

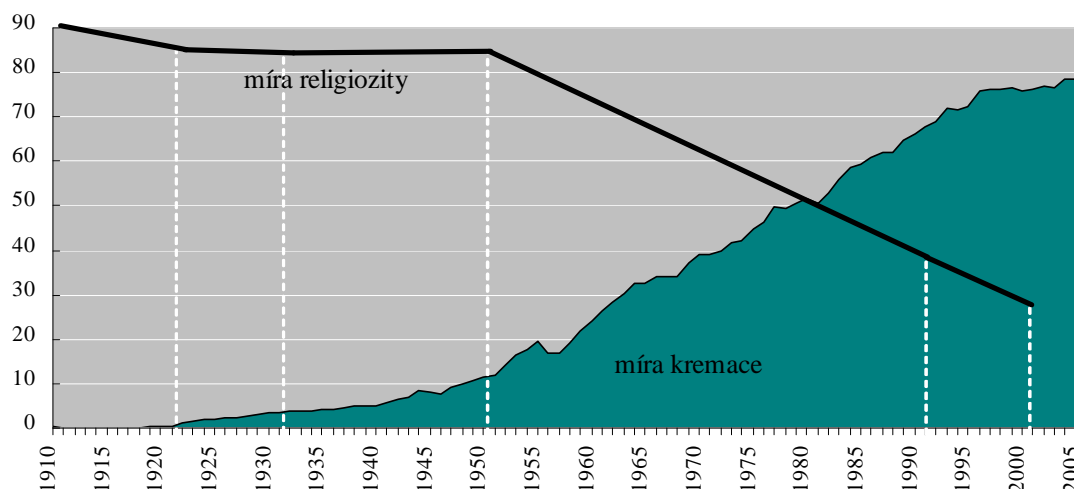

Prováděcím předpisem prvního kremačního zákona se nakonec stalo nařízení vlády č. 517/1919 Sb. z. a n. Ze dne 18. 9. 1919, které stanovilo podrobnosti po stránce správní, technické i zdravotní.

Oba předpisy byly zanedlouho nahrazeny předpisy upravujícími tuto problematiku podrobněji. Zákon č. 464/1921 Sb. z. a n. o pohřbívání ohněm ze dne 7. 12. 1921 zrušil jak zákon, tak i nařízení vlády a převzal jejich věcnou působnost, vl. nař. č. 194/1923 Sb. z. a n. Ze dne 9. 10. 1923 upravilo postup a podmínky zřizování krematorií, stanovilo požadavky na jejich zařízení a provoz a příslušnost správních úřadů.

Z dalšího grafu je rovněž patrné, že nárůst míry kremace započal legalizací kremace v roce 1919 a výstavbou prvního krematoria v Liberci roku 1917.

⁸⁷⁴ Viz HUPKOVÁ Martina: Nekrogeografický výzkum Česka: základní charakter a územní diferenciaci nekrogeografických aspektů v Česku s důrazem na jejich vztah k náboženství, nepublikovaná diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha 2008, 54. Zdroj dat o krematoriích: tamtéž, zdroj dat o kremaci: EC 431-456.

Graf 4: Vývoj míry kremace a míry religiozity v Česku 1910 – 2006⁸⁷⁵

K následnému rozvoji kremace přispěli značnou měrou i němečtí Češi, kteří byli členy spolku „Die Flamme“. „Spalování jest pro všechny stejné. Stejný kremační přístroj, stejné žároviště, stejný žár, stejný koks, plyn či energie...a stejné její množství.“⁸⁷⁶

Nařízení vlády č. 517/1919 Sb. z. a n. zakotvilo v ustanovení § 12 a § 13 vedle fakultativního pohřbívání ohněm povoleného zák. č. 180/1919 Sb. z. a n. institut obligatorní kremace z důvodů veřejného zdravotnictví (§ 12) a z důvodů finančních (§ 13). Vůle osoby však rozhodovala, a jestliže dotčená osoba projevila za svého života nesouhlas s kremací či trvala-li na pohřbení do země, nesmělo být k pohřbu ohněm přistoupeno.

Tuto negativní podmínku „občanské kremační povinnosti“ nový zákon nepřevzal, stejně jako možnost „úřední kremace“ z finančních důvodů, občanské právo na výběr pohřbu žehem však zachoval s tím, že se zpopelňování musí dít v ústavech pro spalování mrtvol (§ 1).⁸⁷⁷ Podle ustanovení § 2 kremačního zákona

⁸⁷⁵ Viz HUPKOVÁ Martina: Nekrogeografický výzkum Česka: op. cit., 56. Zdroj dat o míře kremace: EC 431-456, zdroj dat o míře religiozity: ČSÚ 2007. Chybějící údaje: míra kremace za rok 1983, 1984, 1985, 1989 – data byla dopočítána jako lineární průměr předcházející a následující hodnoty.

⁸⁷⁶ NOZAR K.: Pohřby do země a kremace. Spolek Krematorium, Brno 1931, cit. z MALINOVÁ L.: Kultura a smrt: Kulturně antropologická studie prostředí smrti a umírání. nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Ústav filozofie a společenských věd, Hradec Králové 2002, 54.

⁸⁷⁷ MOUČKOVÁ Kamila: Konfesněprávní prvek v úpravě pohřebnictví v českých zemích ve 20. století, nepublikovaná diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Katedra právních dějin, Praha 2007, 33.

z roku 1921 mohlo být pohřbívání žehem uloženo vládním nařízením za povinnost v žádoucích případech, např. pro výskyt zhoubných epidemií.

Povolení ke spálení dával okresní úřad jako politický úřad, jež obstarával státní veřejnou zdravotní správu v první instanci, a to příslušný podle místa úmrtí, resp. exhumace. Jedna z podmínek vydání takového povolení stanovila předložení průkazu o přání být zpopelněn nebo alespoň o tom, že zemřelý nebyl odpůrcem tohoto způsobu pohřbení (v dikci § 6 nař. vl. č. 517/1919 Sb. z. a n. „projevil-li vůli, že chce býti spálen nebo není-li o něm známo, že projevil vůli opačnou“, rozuměj: že nechce být spálen. Vůle mohla být projevena libovolnou formou, písemně, v závěti nebo ústně alespoň před dvěma hodnověrnými svědky a v případě osob částečně či zcela nesvéprávných byl potřebný projev vůle nahrazen prohlášením zákonných zástupců). Objednatelům pohřbu stačilo tedy prokázat, že zemřelý nebyl zásadním odpůrcem spalování.

Mrtvoly, jejichž totožnost nebyla řádně zjištěna, nesměly být spáleny, což platilo i pro mrtvoly exhumované, neboť jejich spálení se povolovalo, bylo-li vyhověno všem zákonným podmínkám o pohřbívání ohněm.⁸⁷⁸

Kremační zákon z roku 1921 obsahoval v ustanovení § 11 klauzuli, že je-li vyhověno všem zákonným podmínkám a náklady na kremaci jsou zajištěny, nesmí být nikdo, kdo projevil vůli být pohřben ohněm, pohřben jinak. Pokud objednatelé pohřbu nenaplnili přání zesnulého, jednalo se vlastně o přestoupení zákona stíhané podle ustanovení § 18.

Pohřbívání ohněm bylo jak nař. vl. č. 517/1919 Sb. z. a n., tak i kremačním zákonem z roku 1921 dovoleno toliko v ústavech pro spalování mrtvol schválených státní správou. Pouze obcím se vyhrzovalo zřizování a provozování krematorií, k čemuž musely získat povolení politického úřadu druhé instance, totiž zemského úřadu. Dozor nad provozováním krematoria prováděly úřady první instance, tedy okresní úřady. Správa krematoria vydávala zvláštní řád a sazbu poplatků za jednotlivé úkony; oba dokumenty schvaloval zemský úřad. Ustanovení § 4 odst. 2 kremačního zákona stanovilo povinnost krematorií přijímat ke zpopelnění všechny mrtvoly bez ohledu na místo úmrtí. Podrobnější úpravu týkající se krematorií obsahovalo posléze vl. nař. č. 194/1923 Sb. z. a n.

---

⁸⁷⁸ Srov. § 12 zákona č. 464/1921 Sb., o pohřbívání ohněm: „Exhumované mrtvoly smějí být spáleny, je-li vyhověno všem zákonným podmínkám o pohřbívání ohněm.“

3.3.2 Odepření pohřbu zpopelněným

Právní systém církve v první řadě předvídá použití sankce tehdy, když se trest, v našem případě odepření církevního pohřbu, zdá být pro život nějaké společnosti naprosto nezbytný⁸⁷⁹ a sekularizovaná společnost se proti pohřbívání do země staví dosud. Kanonických trestů mělo být použito pouze tehdy, když už bylo jisté a předpokládalo se, že jiné prostředky pastoračního rázu, tedy i právní, na nápravu veřejného pohoršení či provinilce nestačily. Nestačily by ani na obnovení narušené spravedlnosti. Těchto cílů bylo možné dosáhnout jednodušeji za použití trestní moci.

Nepochybně odmítnutí církevního pohřbu je jedním z druhů trestu, který následuje po spáchání deliktu. Pro úplnost učiňme zmínku o deliktu v kanonickém smyslu, tedy: „Deliktem označuje kanonické právo vnější a morálně přičitatelné porušení zákona, k němuž je připojena kanonická sankce, alespoň nedeterminovaná“.⁸⁸⁰ Přičitatelnost deliktu spočívá „ve zlém úmyslu provinilého, v zaviněné neznalosti porušeného zákona, nebo v opominutí povinné péče“.⁸⁸¹

Dále pak trestem rozumíme „zbavení nějakého dobra určeného k napravení viníka, jeho potrestání za spáchané provinění, vynesené zákonnou autoritou“.⁸⁸² Pojem „dobro“ znamená cokoli vnějšího, jehož užívání závisí na církvi a týká se skutečností duchovních (např. právo přijímat svátosti, úřady, také církevní pohřeb), nebo časových (např. pocty, svoboda atd). Církev sleduje použitím trestních norem (spojených s trestem) dosažení účelu: napravit deliktem porušený řád v církvi a obrácení viníka prostřednictvím veřejně formulovaného nároku. Takový trest může být uložen pouze legitimní autoritou.⁸⁸³

Co se týkalo odepření církevního pohřbu, bylo třeba zohlednit zvláště dva kánony: kán. 1240 § 1, 1°; 5° a kán. 2339 CIC 1917. V knize III. – De rebus, v kap. III. „De iis quibus sepultura ecclesiastica concedenda est aut neganda“ jde o osoby, kterým má

⁸⁷⁹ REGATILLO E. F.: Los cadáveres: Cremación de los cadáveres, in: Sal Terrae, 17 (1928), 706-713.

⁸⁸⁰ Kán. 2195 § 1 CIC 1917; srov. VERMEERSCH A., CREUSEN J.: Epigone Juris Canonici, op. cit., vol. III. č. 383, 183-185; PRÜMMER D. M.: Manuale Iuris Canonici in usum scholarum, Friburgi Brisgoviae 1933⁶, sl. 557, 641-642; CAPPELLO F. M.: Summa Iuris Canonici, Roma 1945⁴, vol. 111, § 445-446, 398-400; WERNZ F. W., VIDAL R.: Ius Canonicum ad Codicis normam, op. cit., vol. VII, č. 24-27, 28-35.

⁸⁸¹ Kán. 2199 CIC 1917; srov. PRÜMMER D. M.: Manuale, op. cit., sl. 558, 643-644; CAPPELLO F. M.: Summa, op. cit., vol. III, § 447-449, 401-403; WERNZ F. W., VIDAL P.: Ius Canonicum, op. cit., 28-34.

⁸⁸² Kán. 2215 CIC 1917; srov. CONTE A CORONATA Matthaëus: Compendium, op. cit., vol. II., č. 2165, 370; PRÜMMER D. M.: Manuale, op. cit., q. 561-563, p. 646-647; CAPPELLO F. M.: Summa, op. cit., vol. III, § 456-459, 410-413; WERNZ F. W., VIDAL R.: Ius Canonicum, op. cit., 169-188.

být církevní pohřb udělen nebo odepřen. Kán 1240 § 1 stanovuje: „Ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederit poenitentiae signa.“ Církevní pohřb je odepřen těm, kteří před smrtí nečinili ani náznak kajícího; nebo č. 5° „Qui mandaverint suum corpus cremationi tradi.“ - tomu, který nařídil, aby jeho tělo bylo zpopelněno.

Aplikace trestu odmítnutí církevního pohřbu byla zahrnuta nejen do kánonu 1240 CIC 1917, ale i do již zmíněném kánonu 2339 CIC 1917, jeho páté knihy, zvané „De delictis et poenis“, třetí části „De poenis in singula delicta“, třináctého titulu „De delictis contra auctoritates, personas, res ecclesiasticas“.

Osobám, které přestoupily jeden z nejtěžších církevních zákazů tím, že nechaly své tělo zpopelnit, nesměl být církevní pohřb udělen. Nyní, jelikož z určitého úhlu pohledu tento kánon mohl být chápán jako odmítnutí náboženského pohřbu tomu, který pouze nařídil, aby jeho tělo bylo zpopelněno,⁸⁸⁴ podotkněme, že odepření pohřbu se dělo na základě odpovědi vydané Papežskou komisí pro pravověrné interpretování kodexu 10. listopadu 1925: X. – De sepultura ecclesiastica:

„Pochybnost: Má být podle kánonu 1240 §1, bod 5° církevní pohřb odepřen těm, kteří nařídili, aby jejich tělo bylo zpopelněno, a v této vůli setrvali až do smrti, i když zpopelnění podle normy kánonu 1203 nenásleduje? Odpověď: Ano.“⁸⁸⁵

V odpovědi na uvedené nejasnosti Papežská komise „Ad Codicis Canones Authentice Interpretandos“ zdůrazňovala nutnost odepřít církevní pohřb těm, kteří své vlastní tělo vydali zpopelnění, i když fakticky, z vůle někoho jiného, tělo zpopelněno nebylo, protože kán. 1203, § 2 hodnotil jako nezákonné naplnění vůle toho, který zpopelnění určil.⁸⁸⁶ V odpovědi z 23. února 1926, De crematione cadaverum, (viz Příloha II, č. 3)

⁸⁸³ SIPOS Stephanus: Enchiridion Iuris Canonici, op. cit., § 229, č. 1, 971; srov. PRÜMMER D. M.: Manuale, op. cit., sl. 564, 647-649; CAPPELLO F. M.: Summa, op. cit., vol. III, § 460-462, 413-415.

⁸⁸⁴ KUJAWSKI T.: Przepisy kościelne w sprawie kremacji zwłok, op. cit., 59-66.

⁸⁸⁵ „D. - An, vi canonis (1240 § 1, 5°) ecclesiastica sepultura priventur qui mandaverint suum corpus cremationi tradi et in hac voluntate permanserint usque ad mortem, etiamsi crematio ad normam canonis (1203, § 2) non sequatur. R. – Affirmative.“ Pontificia Commissio ad Canones Authentice Interpretandos, resp. De sepultura ecclesiastica, (10 nov. 1925), n. X, in: AAS 17 (1925), 583.

⁸⁸⁶ Srov. Codicis Iuris Canonici interpretationes authenticae seu responsa a Pontificia Commissione ad Codicis canones authentice interpretandos annis MCMXVII-MCMXXXV data et in unum collecta atque Romanorum Pontificum actis et R. Curiae decisionibus aucta, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanani, 1935, 53.

S. C. Sv. Officia vyzvala biskupa Johannese Mariu Linze, čtyři měsíce před vydáním Instrukce ohledně zpopelnění, aby nad touto praxí bděl.⁸⁸⁷

3.4 Instrukce De Crematione Cadaverum (19. června 1926)⁸⁸⁸

Kodifikovaná povinnost pohřbít lidské pozůstatky křesťana do země působila problémy jak právního, tak i morálního rázu. Předpisy, obsažené v CIC 1917, v kánonech 1203 §§ 1-2; 1240, § 1, n. 5°, posléze potvrzené S. C. Conc. V odpovědi na pochybnosti ohledně odepření církevního pohřbu pro ty, kteří nařídili, aby jejich tělo bylo zpopelněno,⁸⁸⁹ byly oficiálně znovu potvrzeny Papežskou komisí pro autentický výklad zákonů.⁸⁹⁰

Otázky týkající se praxe zpopelňování přicházely ke kongregaci uvedeného sv. Officia stále. Jedna z posledních přišla pět měsíců předtím, než bylo vydána instrukce De crematione cadaverum.⁸⁹¹ Aby se otázka zpopelňování vyřešila, S. C. S. Officia v instrukci De crematione cadaverum⁸⁹² vybízí především biskupy, aby byla zachována zbožná tradice pohřbívání zemřelých věřících.

Instrukce „De crematione cadaverum“ Nejvyššího S. C. S. Officia, vydané 19. června 1926, uvedená v Příloze II., č. 4 této práce, je souhrnem objasnění problematiky zpopelnění. Prakticky shrnuje legislativu církve ohledně kremace a nabádá ordináře, aby trpělivě vysvětlovali důvody, proč je pohřeb do země vlastním ritem církve. Dále rozlišuje důvody, kdy kremace je mravně i právně opodstatněná, zvláště dává-li umírající najevo známky lítosti, a v závěru nabádá diecézní biskupy spolu s metropolitou k iniciaci studia a diskusi o této problematice, jejížto výsledky

⁸⁸⁷ S.C.S. Off., resp., De crematione cadaverum, (23 feb. 1926), in: OX, vol. 1, coll. 811, č. 692. Entscheidung des Hl. Offiziums, op. cit., 191-193.

⁸⁸⁸ S.C.S. Off., instr. De crematione cadaverum, (19 iunii 1926), in: AAS 18 (1926), 282-283. Poté co byla tato instrukce publikována v AAS, byla obšírně okomentována různými vědci. Pro šíři pojednání odkazujeme na následující komentáře: C.S.: De crematione corporis humani praesens quaestio, in: Periodica 18 (1929), 62-82; DALPIAZ V.: De cadaverum crematione, op. cit., 246-254.

⁸⁸⁹ S.C. Conc., resp., Dubia circa sepulturam ecclesiasticam eorum qui proprium corpus mandaverint cremationi tradi, (16 ian. 1920), in: OX, vol. 1, coll. 274-275, n. 238. Entscheidung der Konzilskongregation, betr. die Verbrennung der Leichen, vom 16. Januar 1920, in: Archiv für Katholisches Kirchenrecht, 101 (1921), 50-51.

⁸⁹⁰ Pontificia commissio ad codicis canones authentice interpretandos, resp. De sepultura ecclesiastica, (10 nov. 1925), in: AAS 17 (1925), 583: „D. – An, vi canonis 1240, § 1, 50 ecclesiastica sepultura privantur, qui mandaverint suum corpus cremationi tradi et in hac voluntate permanserint usque ad mortem, etiamsi crematio ad normas canonis 1203, § 2 non sequatur. R. Affirmative.“

⁸⁹¹ S.C.S. Off., resp., De crematione cadaverum, (23 feb. 1926), in: OX, vol. 1, coll. 811, n. 692. Entscheidung des Hl. Offiziums, op. cit., 191-193.

⁸⁹² S.C.S. Off., instr. De crematione cadaverum, (19 iunii 1926), in: AAS 18 (1926), 282-283.

i mínění má být zasláno Apoštolskému stolci. Adresáty tohoto dokumentu byli tedy ordináři; ze svého titulu jakožto pastýři stáda byli nabádáni k tomu, aby věřící poučili a od zpopelňování těla, silně propagovaného spolky žehu, odradili.

Sledujeme-li postup CIC 1917, Instrukce se znovu vrací k otázce zpopelňování zemřelých, vyložené již v dekretch a odpovědích. Znovu zdůrazňuje, že nemálo katolíků se k tomuto barbarskému zvyku uchyluje: „Za prvé, protože mnozí, i katolíci, neváhají oslavovat tento barbarský zvyk (*barbarum hunc morem*), odporující nejen křesťanské, ale i přirozené úctě k tělu zemřelého a pevnému smýšlení církve od jejích prvopočátků, jako jedno z nejdůležitějších věcí dneška, jak říkají, zásluhou občanského pokroku a vědy mající chránit zdraví.“⁸⁹³

V citované Instrukci Sv. Oficium vysvětluje problém a důvody odmítnutí církevní tradice. Křesťané, kteří si zpopelnění těla vyberou, tímto obřadem vyjadřují, pod zástěrkou vědeckého pokroku, jisté opovržení tělem i učením církve. Křesťané však musí smrt nahlížet a považovat za počátek nového života, který končí vzkříšením těla. Ten, kdo na paměti vzkříšení a existenci onoho světa nemá, volí si cestu materialistické filosofie a více či méně otevřeně hlásá materialismus nebo pantheismus jako výraz největší nevraživosti vůči křesťanské víře.⁸⁹⁴

Instrukce zpopelňování zemřelých nechápe samo o sobě jako špatnou praktiku: „Ačkoli tedy zpopelnění může být povoleno a vskutku se povoluje, jako ne absolutně špatné“,⁸⁹⁵ za určitých okolností, když se důvody pro zpopelnění ukázaly jako veřejnosti prospěšné, ho Sv. Oficium nezakazovalo. „Za výjimečných okolností z jistého závažného důvodu veřejného dobra; je jasné, že je přísně zakázáno jakožto bezbožné a skandální obecně jakoby podle řádného pravidla s ním souhlasit

⁸⁹³ „Et primo quidem, quum non pauci, etiam inter catholicos, barbarum hunc morem, nedum christianae sed et naturalis erga defunctorum corpora pietatis sensui constantique Ecclesiae, inde a primis eius initiis, disciplinae plane repugnantem, veluti unum e potioribus hodierni, ut aiunt, civilis progressus scientaeque valetudinis tuendae meritis celebrare non dubitent.“ S.C.S. Off., ins. De crematione cadaverum, in: AAS 18 (1926), 282.

⁸⁹⁴ DALPIAZ V.: De cadaverum crematione, op. cit., 246-254.

⁸⁹⁵ „Quamvis igitur cadaverum crematio, quippe non absolute mala.“ S.C.S. Off., ins. De crematione cadaverum, (19 iunii 1926), in: AAS 18 (1926), 283.

a využívat ho; proto vícekrát byla a je právem papeži, v současné době nejnovějším vydáním Kodexu kanonického práva (kán. 1203, § 1), odsouzena.“⁸⁹⁶

Instrukce odsuzující zpopelňování ze strany Sv. Oficia zakazovala jakýkoliv způsob spoluúčasti a spolupráce se spolky žehu. Ale „societates crematoriae“ a přináležitost k nim nebyly trestány exkomunikací vyhrazenou Sv. stolci.⁸⁹⁷ Přistoupilo se však k pokárání, byla-li tato hnutí přidružena k zednářství.⁸⁹⁸

Exkomunikace z církve zcela nevyklučuje, nýbrž pouze vyvolává účinnost vyjmenovanou v kánonech: „Každý exkomunikovaný je zbaven práva být přítomen při bohoslužebných úkonech, nikoli však při hlásání slova Božího.“⁸⁹⁹ Exkomunikovanému nemohou být uděleny svátosti (kán. 2260, § 1): „Exkomunikovaný nemůže ani přijímat svátosti [...] ani svátostiny.“⁹⁰⁰ To se týká i církevního pohřbu, zemře-li bez názaku pokání: (kán. 2260, § 2). „Pokud jde o církevní pohřeb, platí předpis (kán. 1240, § 1, bod 2°)⁹⁰¹ se všemi důsledky zákona (kán. 1241, § 1, bod 1°, 5°). Je-li, i přes zákaz, pohřben na svatém místě, tehdy „Mandantes seu cogentes tradi Ecclesiasticae sepulturae hereticos notorio, aut nominatim excommunicatos vel interdictos“.⁹⁰²

Ti, co si dovolili přikázat nebo donutit někoho, aby proti předpisu kán. 1240, § 1 byli církevně pohřbeni exkomunikovaní, podléhají rovněž trestu exkomunikace „latae sententiae“. Kdo pohřbí výše zmíněné dobrovolně, upadá „ipso facto“ v interdikt zakazující vstup do kostela, vyhrazený ordináři (kán. 2339). V takových případech byla pro zmírnění trestu aplikována zákonná povinnost pohřbívat (kán. 1203, § 1).

⁸⁹⁶ „In extraordinariis rerum adiunctis, ex certa graviusque boni publici ratione, permitti queat et revera permittatur; communiter tamen ac veluti ex regula ordinaria eidem operam vel favorem praestare, impium et scandalosum ideoque graviter illicitum esse nemo non videt; meritoque proinde a Summis Pontificibus pluries, novissime vero per recens editum Codicem iuris canonici (can. 1203 § 1) reprobata fuisse ac reprobari.“ S.C.S. Off., ins. De crematione cadaverum, (19 iunii 1926), in: AAS 18 (1926), 283.

⁸⁹⁷ „[...] societates crematoriae per se non prohibentur sub censura, licet valde suspectae sint“, CONTE A CORONATA Matthaes: Institutiones, op. cit., 399.

⁸⁹⁸ SUCHECKI Zbigniew: La Cremazione nel diritto canonico e civile, op. cit., 153.

⁸⁹⁹ „Excommunicatus quilibet caret iure assistendi divinis officiis, non tamen praedicationi verbi Dei.“ (kán. 2259 § 1 CIC 1917).

⁹⁰⁰ „Nec potest excommunicatus Sacramenta recipere [...] nec Sacramentalia.“

⁹⁰¹ „Quod attinet ad ecclesiasticam sepulturam, servetur praescriptum c. 1240 § 1 2°“

⁹⁰² PIUS IX., Ustanovení, Apostolicae Sedis, (12. říjen 1869), in: ASS (1869), 287-312.

Ústřední část instrukce se explicitně odvolává na dekret S. C. Sv. Officia Quoad corporum cremationem z 15. prosince 1886,⁹⁰³ který stanovil trest odepření církevního pohřbu tomu, který si zpopelnění vybral a zemřel bez odvolání své vůle. Církevní obřad pohřbu a modlitby za zemřelé však dovoloval „quoties agatur de iis quorum corpora non propria ipsorum sed aliena voluntate cremationi subiiciuntur“ těm, kteří jsou zpopelněni ne z vlastní vůle, ale z vůle jiných. Jak výslovně dekret žádal, musí být podáno prohlášení, že zpopelnění bylo zvoleno osobami třetími, aby nedošlo ke skandálu a veřejnému pohoršení.

Instrukce De crematione cadaverum dále upřesnila, že osoby mající v úmyslu a rozhodnuté se dát zpopelnit nemohly obdržet církevní obřad, který zahrnoval a spočíval v převozu zemřelého do kostela, v pohřebních obřadech sloužených za „praesente cadavere“ v kostele, v uložení zemřelého na místo zákonem určeným k pohřbívání zemřelých věřících.

Instrukce požadovala, aby vůle být zpopelněn byla na veřejnosti odvolána: „Jasně je však třeba říci, že jsou daleko od pravdy vzdáleni všichni, kteří soudí, že je povoleno vykonat církevní obřad podle zvyku v přítomnosti těla zemřelého tomu, o němž soudí, že dokud žil, měl ve zvyku vykonávat nějaký vnější náboženský úkon a že se snad mohl v posledním okamžiku života odříci zlé vůle a že posléze je podle vlastního plánu zemřelého dovoleno tělo zpopelnit. Protože však o tomto domnělém odřeknutí se nemůže být řečeno nic jistého, je jasné, že není možno znát žádný jeho úmysl.“⁹⁰⁴ Pokud výslovné odvolání rozhodnutí učiněného za života chybí, církevní pohřeb musí být odepřen. Stejně tak nemohly být zpopelněné lidské pozůstatky pohřbeny na svatém místě.

Kromě posvěceného hřbitova muselo existovat další místo, „loco profano“, stejně zapovězené pohřbívání pro ty, kterým nebyl povolen církevní pohřeb.⁹⁰⁵ V takových případech zemřelí, pohřbení na svatém místě proti nařízení zákona, museli být exhumováni a uloženi na tzv. občanském hrobovém místě na veřejném pohřebišti:

⁹⁰³ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr. Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS, 25 (1892-93), 63; S.C.S. Off., decr. Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.

⁹⁰⁴ „Valde autem longe a veritate abesse, evidenter, dicendi sunt qui, ex speciosa ratione quod aliquem religionis actum defunctus, dum viveret, exercere solitus esset vel quod ultimo vitae momento pravam voluntatem forte retractare potuerit, licitum censent exsequias ecclesiasticas eidem, praesente cadavere, de more persolvere, licet hoc postea, ex propria ipsius defuncti dispositione, sit igni tradendum. Quum enim de hac coniectata retractatione nihil certo constare queat, nullam ipsius in foro externo rationem haberi posse palam est.“ S.C.S. Off., ins., De crematione cadaverum, (19 iunii 1926), in: AAS 18 (1925), 282.

⁹⁰⁵ WERNZ - VIDAL: Sacramenta-op. cit., vol. 1, 688-689.

„Je-li možno bez velkých obtíží to, že se tělu exkomunikovaného člověka proti ustanovení kánonu dostalo pohřbu na posvěceném místě, má být exhumováno, podle nařízení kán. 1214 § 1 a uloženo na světském místě, srov. kán 1212.“⁹⁰⁶

Z tohoto krátkého rozkladu o ustanoveních CIC 1917 ohledně zpopelňování připomeňme zejména normu, která byla vytvořena během času: poskytovat církevní pohřeb a přijímat do „*communitas fidelium defunctorum*“ také ty, kteří v minulosti důsledně nedodržovali povinnosti vyplývající ze křtu. Musíme ovšem zdůraznit, že odpor katolické církve vůči zpopelňování zemřelých nevznikl v důsledku hygienických důvodů či veřejného zájmu (např. územního plánování), ale proto, že ze začátku zpopelnění znamenalo totéž, co příslušnost k svobodnému zednářství a hanobení katolické doktríny. Jak jsme ukázali, právě to vyvolalo silnou reakci Sv. stolce.

Katolická církev, jak západní tak východní,⁹⁰⁷ hájí pohřeb do země jako její vlastní způsob a přirozený rozpad těla zemřelého chápe jako vhodnější formu pro křesťana. Nezbyvá než souhlasit s tím, že „v minulosti se objevovaly dobové tendence používat kremaci jako jednu z forem protestu proti článku víry o vzkříšení a nesmrtelnosti duše, což již v současnosti ustupuje, a tak výše uvedená instrukce *De cadaverum crematione*, spolu se změnami doby i okolností otevírala cesta k novému pohledu na kremaci, který dovedl citlivě rozlišit směry v instrukci naznačené, což bylo později vzato v úvahu na 2. vatikánském koncilu a následně pak kodifikováno v novém kodexu z roku 1983.“⁹⁰⁸

---

⁹⁰⁶ „Si fieri sine gravi incommodo queat, cadavera excommunicati vitandi qui, contra canonum statuta, sepulturam in loco sacro obinuit, exhumandum est, servato prescripto (c. 1214 § 1), et in loco profano de quo in c. 1212, reponendum.“ S.C.S. Off., ins. *De crematione cadaverum*, (19 iunii 1926), in: AAS 18 (1926), 283: “ Vix vero notatu dignum videtur, omnibus hisce in casibus in quibus non licet pro defuncto funebria ecclesiastica celebrare, ne licere quidem eius cineres sepultura ecclesiastica donare vel quomodocumque in coemeterio benedicto asservare; sed ad praescriptum canonis 1212 in separato loco esse reponendos.“; S.C.S. Off., *Quoad humationem cadaverum cum haereticis et quoad nuptias celebrandas*: „Fideles admonendi sunt ne in cadaverum humatione una cum haereticis ad schismaticis nec preces effundant, nec terram desuper cadavera in fossa iam posita inician, in quod eo vel maxime improbandum est in clericis.“, resp. (ad Vic. Ap. Columbien., Ceylan), in: ASS 27 (1894-95), 575; VERMEERSCH A., CREUSEN J.: *Epitome Juris Canonici*, op. cit., vol. 1, č. 522, 304.

⁹⁰⁷ Kán. 874 – 879 CCEO.

⁹⁰⁸ SVOBODA Jiří: *Kremace v legislativě kodexu z roku 1917*, op. cit., 437.

3.5 Exkurz: Funkce krematoria za nacismu a komunismu

„Krematorium“ dostalo novou funkci za nacismu a komunismu. Zdá se, že novověk ještě nepoznal, co znamená nekřesťanské pohřebnictví. První polovina 20. století to pouze naznačila.

3.5.1 Nacismus

Křehkost způsobu zacházení s mrtvým podle tradice moderny se ukázala poté, když příslušníci SS přišli, v průběhu nacistického systému masového likvidace, krematoriím novou cynicky perfekcionalistickou funkci.⁹⁰⁹ Rozhodnutí nacistů pro odstranění rostoucího počtu obětí z koncentračních táborů, jejichž mrtvá těla se stávala obtížně likvidovatelným odpadem, jejich zpopelněním v krematoriu, bylo důsledkem na jedné straně technického pokroku, na straně druhé celospolečenským dlouhodobým trendem tabuizovat místo pro zpopelnění natolik, že se veřejná krematoria mohla velmi snadno stát nejméně podezřelým článkem stále více zdokonalované mašinérie vraždění a genocidy.⁹¹⁰

Popel z většiny nacistických krematorií byl využit ke kompostování a hnojení v zahradách lágrů. Jak dokládají autobiografická svědectví, zajatcům tato praxe nezůstala dlouho skryta.⁹¹¹ Odtud pochází spojení „odvezli ho do komína“ nebo „vyletěl komínem“. Pro většinu obětí nacismu to byla o poslední úniku z koncentračního tábora.

Po vyhlášení I. a II. stanného práva byla v Protektorátu Čechy a Morava popravena řada osob, jejichž ostatky chtěla okupační správa zlikvidovat tak, aby se nedostaly do rukou pozůstalých. Velitel pražského gestapa nařídil popravené zpopelňovat v noci,

---

⁹⁰⁹ Srov. SCHWARZ G.: Die nationalsozialistischen Lager. Frankfurt/M., New York 1990; k analýze organizace každodenního života v lágru Srov. SOFSKY W.: Die Ordnung des Terrors: das Konzentrationslager, Frankfurt/M. 1993 (počínaje kapitolou „Todesfabrik“, 296-314).

⁹¹⁰ Srov. FISCHER Norbert: Vom Gottesacker zum Krematorium - Eine Sozialgeschichte der Friedhöfe in Deutschland seit dem 18. Jahrhundert, institut pro sociální a hospodářské dějiny, Univerzita v Hamburku, Hanstedt: Nordheide 1995, 260.

⁹¹¹ Srov. KOTRLÝ Tomáš: Teologicko-filosofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky, op. cit., 220-221.

zakázal úředníkům krematoria evidovat kremace a popel měli zřízenci likvidovat na kompostu v zahradě krematoria.⁹¹²

Naproti tomu v Brně gestapo povolilo evidenci kremací, jak bylo do té doby běžně zvykem, urny s popelem však ukládalo ve své úřadovně v budově zrušené právnické fakulty a koncem války popel zlikvidovalo. V Brně proto známe jména téměř všech zpopelněných, jejich popel však nebyl nikdy nalezen. Mimo pohřeb žehem samozřejmě existovaly ještě další způsoby likvidace ostatků, jejichž nalezení by bylo německému nacionálně-socialistickému režimu nepříjemné. Velké množství osob bylo zpopelněno také v terezínském krematoriu.⁹¹³ Po druhé světové válce, v rámci odškodnění obětí evropského národního socialismu, vznikají vládní projekty na dodatečnou pomoc pro obnovu a udržování židovských hřbitovů, známých i neznámých.⁹¹⁴

3.5.2 Komunismus

Ministerstvo místního hospodářství dne 29. 4. 1956 vydalo směrnici⁹¹⁵ o převedení konfesionálních pohřebišť do správy místních národních výborů.⁹¹⁶ Všechna pohřebišť, která byla dosud ve vlastnictví a správě organizací církví a náboženských společností, byla převáděna (a to písemnou dohodou) do správy místního NV, v jehož obvodu se nacházela. Výslovně bylo uvedeno, že dochází pouze k přechodu správy, nikoli též vlastnického práva. Výjimku z obligatorního přechodu správy tvořily židovské hřbitovy (na kterých se však téměř nepohřbívalo), u nichž nebylo ani dodatečně stanoveno datum předání, a kolumbária jako součásti bohoslužebných budov.

Zákon o zdraví lidu č. 20/1966 Sb., který nahradil dřívější zákony č. 103/1951 Sb. a č. 4/1952 Sb. do soustavy zdravotnických zařízení již ani hřbitovy, ani krematoria nepojal (§ 10 cit. zák.) a jen stanovil, že pohřebnictví upraví prováděcí předpis (§ 82 cit. zák.). Tím byla nejdříve vyhláška č. 47/1966 Sb., kterou později nahradila dosud platná vyhláška č. 19/1988 Sb., o pohřebnictví a o postupu při úmrtí, ve znění

⁹¹² Srov. PALEČEK Pavel: Likvidace ostatků obětí nacismu a komunismu na území Československa, Neevidované kremace 1941-1945, Zemřelí ve věznicích 1948-1956, Studijní materiály výzkumného projektu Krize komunistického systému v Československu 1953-1957, řídí Jiří PERNES, Sv. 5, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, Brno: Prius, 2002, 45.

⁹¹³ Srov. LENDEROVÁ Milena: S pietou popel shrnuce aneb Kremace v Čechách, in: Dějiny a současnost 1, 2001, 23-27.

⁹¹⁴ Pro rakouské země srov. 8. čl. mezinárodní smlouvy Abkommen zwischen der Österreichischen Bundesregierung und der Regierung der Vereinigten Staaten von Amerika zur Regelung von Fragen der Entschädigung und Restitution für Opfer des Nationalsozialismus, No 2140.02/0044e-BdSB/2001, ze dne 23. ledna 2001.

⁹¹⁵ Čj. (Zn) 11-061/11-29. 4. -1956 SÚC.

⁹¹⁶ MÜLLER Zdeněk: Hřbitovní právo, in: Právní rozhledy, číslo 6/1997, 303.

pozdějších předpisů. Stejně jako výše zmíněná vyhláška č. 8/1955 Sb. stanoví i tyto vyhlášky, že jsou to místní národní výbory, které hřbitovy (a také krematoria) zřizují a spravují a že je mohou svěřit do správy jimi řízených organizací. Stanoví také, že každý mrtvý musí být pohřben a že správa hřbitova musí propůjčit místo pro hrob a že neobjedná-li pohřeb nikdo z příbuzných, musí pohřbení zajistit místní národní výbor.

Tyto předpisy, vydávané tradicí ministerstvem zdravotnictví, měly převážně charakter zdravotnický, upravovaly zacházení s mrtvými a odnímání tkání, ale vůbec se nezabývaly právními vztahy vznikajícími mezi správou pohřebiště a jeho uživateli. Povaha těchto vztahů činila potíže od doby, kdy byly hřbitovy předány do správy místních národních výborů, zejména šlo o otázku, jaký vliv má tento převod na vztahy již vytvořené.⁹¹⁷

Mezi podmínkami pro zpopelnění⁹¹⁸ již nebylo zařazeno předložení dokladu o tom, že si zemřelý vymínil nebo přál pohřeb žehem nebo že alespoň nebyl jeho odpůrcem. Stát tedy nebránil vnitřnímu náboženskému přesvědčení zemřelého, nezkoumal oprávněnost pohřbu žehem z pohledu náboženského jako v předchozím období. Naopak, podpora myšlenky pohřbu žehem byla vnímána jako jeden z možných prostředků k omezení vlivu katolicismu, o kterém jsme již dříve pojednali.

Dále bylo stanoveno, že mrtvoly se ukládají na hřbitově, zatímco v případě zpopelněných ostatků byl použit širší pojem pohřebiště zahrnující nejen urnové háje, kolumbária apod., ale též hřbitovy.⁹¹⁹ Trestní zákon č. 86/1950 Sb. ani trestní zákon č. 140/1961 Sb. neobsahovaly žádné vymezení skutkové podstaty trestného činu v oblasti pohřebnictví. Nesplnění povinnosti nebo porušení zákazu v oboru pohřbívání nebo pohřebiště bylo toliko trestáno jako přestupek v oboru pohřbívání podle ustanovení § 86 zák. č. 88/1950 Sb. (trestní zákon správní, zrušen zák. č. 60/1961 Sb.) pokutou do 50 000 Kčs nebo odnětím svobody až na dva měsíce.

Poté, co se s nástupem komunistické vlády ukázalo, že občanské rozloučení se zesnulým je stále vzácným obřadem, při jehož organizaci a provádění má ještě komunistická společnost nejvíce slabin, a s cíleným záměrem ještě více potlačit potřeby lidí obracet se na svého faráře a na svou církev s žádostí o provedení křesťanského pohřbu vychází výnos ministerstva vnitra ze dne 7. 4. 1953 poč.

⁹¹⁷ Srov. Tamtéž.

⁹¹⁸ Srov. § 15 nař. č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví; § 14 vyhl. č. 47/1966 Sb., o pohřebnictví; § 15 vyhl. č. 19/1988 Sb., o postupu při úmrtí a pohřebnictví.

č. 166 Sbírký oběžníků pro KNV o zřízení aktivů pro občanské záležitosti při osvětových besedách (později SPOZ – sbory pro občanské záležitosti). Jejich úkolem bylo přivést pozůstalé k myšlence pochování zesnulého bez církevního obřadu. SPOZ však vysílaly své členy i na církevní pohřby, aby tak jménem MNV promluvili o celém životním běhu zesnulého spoluobčana.⁹²⁰

Následovaly zásady pro organizování občanských pohřbů sbory pro občanské záležitosti a komunálními službami.⁹²¹ Vydávány byly také koncepce práce sborů pro občanské záležitosti a příručky kulturních středisek, které měly nastínit „nové pojetí“ pohřbů. „Musíme dokázat to, abychom společnými silami, tj. silami sborů pro občanské záležitosti, společenských organizací, závodů a institucí dokázali, aby občanské rozloučení se zesnulým se vyznačovalo opravdovou pietou, důstojností, vyjadřovalo úctu k člověku, a tak se stalo humánnějším, přirozenějším, prostším, důstojnějším a krásnějším než kterýkoli církevní obřad.“⁹²²

Byla uplatněna snaha o postupné vytlačení náboženství z veřejné i soukromé sféry, proto byly prosazovány nenáboženské varianty tradičně náboženských přechodových rituálů.⁹²³ Do té doby náboženské obřady – křest, biřmování/konfirmace, sňatek a pohřeb – tak byly nahrazovány jejich sekulárními obdobami – vítáním občánků, předáváním občanských průkazů, občanskými sňatky a pohřby. Civilní sňatky a předávání občanských průkazů byly povinné a jejich náboženskou obdobu mohli občané absolvovat jaksí navíc, pokud se k tomu rozhodli. Civilní pohřby a vítání občánků povinné nebyly a lidé místo nich mohli setrvat u původních náboženských rituálů – křtu a církevního pohřbu. Pozůstalí byli tedy i v době nesvobody specifičtí adresáti práv vyplývajících z náboženské svobody, mající právo nejen na církevní pohřeb, ale i na církevní hřbitov.⁹²⁴ Ovšem při současném uplatňování restriktivních opatření státu vůči církvím i věřícím.

Státní tajná bezpečnost, StB, se také intenzivně zajímala o hroby disidentů a protistátních žvlů. Například bronzová náhrobní deska od sochaře Olbrama Zoubka

⁹¹⁹ § 9 nař. č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví; § 11 vyhl.č. 47/1966 Sb., o pohřebnictví; § 13 vyhl.č. 19/1988 Sb., o postupu při úmrtí a pohřebnictví.

⁹²⁰ Srov. PALEČEK V.: Občanské pohřby, Praha, 1974, 2.

⁹²¹ Srov. výnos ministerstva vnitra čj. NV 1962/1-63 a výnos ministerstva školství a kultury čj. 24072/6S-V-1 ze dne 22. 8. 1963.

⁹²² Tamtéž, 1.

⁹²³ Srov. NEŠPOROVÁ Olga: Reflexe smrti a pohřební obřady v současné české společnosti, Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, nepublikovaná disertační práce, Praha 2008, 135.

⁹²⁴ Srov. KAPLAN Karel: Stát a církev v Československu v letech 1948-1953, Brno: Doplněk, 1993, 263.

na hrobě Jana Palacha byla na pokyn StB nejdříve odstraněna, a později dokonce roztavena. V roce 1973 se pak tajná policie rozhodla Palachovy tělesné ostatky exhumovat a zpopelnit. StB kvůli tomu vypracovala speciální plán s instrukcemi, jak donutit matku a bratra Jana Palacha k souhlasu.⁹²⁵ „Při exhumaci Jana Palacha na Olšanských hřbitovech byly třem hrobníkům, kteří exhumaci prováděli, zakoupeny 2 lahve koňaku v ceně 220 Kčs.“ konstatuje zpráva StB popisující tuto událost.⁹²⁶

V době „normalizace“ začal nový fenomén výstavby obřadních sání buď v objektech národních výborů (vítání novorozenců a svatby, včetně výročí svateb: stříbrné, zlaté svatby), nebo samostatných objektů pro účely rozloučení při civilním pohřbu. Ve velkých městech, kde fungují krematoria, nebylo takových staveb třeba, ale na maloměstech a na venkově vznikla takových sání celá řada. Pouze pro ilustraci můžeme jmenovat smuteční obřadní síň při vstupu na místní hřbitov v Brumově Bylnici z roku 1977 od Jaroslava Zbořila. V Bojkovicích (okr. Uh. Hradiště) byla na ploše rozšířeného hřbitova postavena v letech 1983-1986 smuteční obřadní síň podle projektu Ladislava Pastrnka. Hala i vstup jsou doplněny uměleckými artefakty. Podobných sání se na Moravě najde celá řada.⁹²⁷

Smutek byl vnímán jako věc soukromá a byla vyvíjena snaha veřejně na něj neupozorňovat. Breviář společenského života z konce šedesátých let 20. století úmrtí v rodině věnuje pouze jeden odstavec, ve kterém se píše: „... není třeba okázalost, smutek je věcí soukromou. Neplatí již stará pravidla pro držení smutku, pro oblečení, pro použití závoje. Smuteční oznámení bývá bez frází a je dobře upustit od soustrastných návštěv. ... před rakví smekáme, a potkáme-li pohřeb na venkově a jedeme v protisměru autem, zastavíme. Pohřební hostiny se staly přežitkem, rovněž hluboký smutek, kromě dne pohřbu.“⁹²⁸

Samotné konání pohřbu bylo v tomto textu ještě považováno za samozřejmé, ale zároveň v něm byla artikulována snaha eliminovat společenský rozměr a sociální podporu pozůstalých v rámci společenství prostřednictvím soustrastných návštěv

⁹²⁵ „V případě, že Palachová kategoricky odmítne a nepřipustí jakoukoliv manipulaci, bude jí dáno na vědomí, že místo hrobu je podnětem rušivých jevů a výtržností, ohrožuje obecný zájem a pořádek a celý případ bude předán prokurátorovi,“ navrhuje jeden z policistů. Pozůstatky mrtvého mladíka byly nakonec převezeny do Všetat, kde Palach vyrůstal a kde po jeho smrti žila i jeho matka. Viz BLAŽEK Petr, EICHLER Patrik, JAREŠ Jakub: Jan Palach 69, Filozofická fakulta UK v Praze, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha: Togga, 2009, 334-335.

⁹²⁶ Tamtéž.

⁹²⁷ Srov. POJSL Miloslav: Nástin vývoje sakrální architektury na Moravě, op. cit., 64.

⁹²⁸ JEČNÝ Dobromil: Breviář moderního člověka, Svoboda, Praha 1968, 156.

a pohřebních hostin. Veřejné projevování smutku i pořádání pohřebních hostin bylo již na konci šedesátých let záměrně popisováno jako zastaralé, přestože bylo, zejména ve venkovském prostředí, stále praktikováno.

Zatímco deset let po II. světové válce se ještě zhruba pro 75 % všech mrtvých konal katolický církevní pohřeb, o třicet dva let později (v roce 1987) to bylo téměř o polovinu méně, katolický pohřeb se uskutečnil pro 39 % zemřelých.⁹²⁹ Vzhledem k tomu, že k římskokatolické církvi v českých zemích náležela výrazná většina věřících (při sčítání v roce 1950 to bylo 81 %, v roce 1991 89 %), je zřejmé, že pohřební obřady jiných církví netvořily příliš velký podíl na celkovém počtu obřadů, i když přesné číselné údaje o nich nemáme. Naopak, většina pohřbů, které neobsahovaly katolický církevní obřad, se musela odehrávat na sekularizované občanské bázi. Jen ve výjimečných případech byli mrtví pohřbíváni i tzv. bez obřadu.

3.6 Aplikace CIC 1917 – shrnutí

Nové myšlení, které přineslo křesťanství v oblasti pohřbívání zemřelých, se určitým způsobem snažilo oddělit novou víru od pohanského světa. Po Velké francouzské revoluci vznikají nová antiklerikální hnutí a sílí již existující zednářství, které se zpopelňování snažily podporovat, a to z nenávisti vůči dogmatům církve. Kodex z roku 1917, obsahující dekrety, odpovědi a instrukce ohledně zpopelňování, souhlasil s účinnější ochranou pohřbívání do země a proti zpopelňování vydal přísné předpisy. Prohlášení, že smrtí „všechno končí“, které chtěli vyjádřit svobodní zednáři, volnomyšlenkáři a marxistické skupiny zvláště v 19. století jimi zvoleným pohřbem žehem, způsobilo, že církve pohřeb žehem zakázala. Představitelé křesťanského hnutí a zastánci zpopelňování měli ve svých fundamentálních požadavcích tendenci civilně zasahovat do průběhu pohřební liturgie a v prostoru krematoria ji plně řídit. Ve svých prvních dokumentech Sv. stolec zpopelnění prohlásil za odporující křesťanské tradici a Sv. Oficiem k tomu vydalo dekrety, odpovědi a instrukce.

V CIC 1917 se ukládala povinnost zemřelé pohřbít. Jestliže si někdo objednal pohřeb žehem, bylo protizákonné takovou vůli naplnit. Taková osoba se vystavovala trestu odepření církevního pohřbu. Ti, kteří požádali nekatolického duchovního, aby provedl poslední službu nad tělem před kremací, byli považováni za podezřelé z hereze,

---

⁹²⁹ BABIČKA Václav: Vývoj katolické religiozity v Českých zemích v letech 1949-1989 (na základě zjišťování Státního úřadu pro věci církevní a Ministerstva kultury – sekretariátu pro věci církevní), in: Sborník archivních prací 55, 2005, 379-506, 478-480.

a pokud nezměnili své způsoby, měli být exkomunikováni, což byl velmi tvrdý trest. Je evidentní, že zákaz kremace pod Kodexem kanonického práva z roku 1917 byl velmi přísný. Křesťanské církve východu na tomto zákazu obdobně trvají dodnes. Např. v moskevském patriarchátu platí zvyk, že se pohřeb v kostele před kremací zásadně koná bez přítomnosti těla zemřelého, tzv. заочные похороны (dálkový pohřeb).⁹³⁰ Tímto způsobem pravoslavná církev v Moskvě vzkazuje věřícím, že zpopelnění mrtvého těla je pro ortodoxního křesťana nedůstojným způsobem pohřbení, se kterým se oficiální církevní doktrína neztotožňuje.

K povinnostem církevní hřbitovní správy patřilo vedení matriky pohřbených, evidence a pronájem hrobových míst, vedení knihy o předepsaných poplatcích a jejich vybírání, knihy hřbitovních příjmů a vydání a sestavení každoročního celkového zúčtování. Jde nejen o správu majetku, ale i o závazný prostředek k dosažení náboženské dokonalosti skrze „druhé“, skrze truchlící pozůstalé, nahlížené jako obraz Krista (srovnej Ježíš u Lazarova hrobu - Jan 11, 33-36!). Exemplárním příkladem opačné strategie je kremacismus, který představuje podle kanonistů typický výplod svobodného zednářství, jež zavrhl judaistickokřesťanskou tradici s jejím smyslem pro důstojnost mrtvého lidského těla.

Charitativní činnost církve překračuje hranici rodinného života nejen respektem k památce všech zemřelých, ale i prostřednictvím své posvěcující služby, která se během církevního pohřbívání zemřelých uděluje jako svátostina. Nedílnou součástí této svátostiny byly nejen modlitby a obřady, ale i pohřbívání do země. Pohřbení bylo totiž církví chápáno také jako náboženský akt, který ochraňuje církevní právo prostřednictvím právní úpravy ohledně hrobového místa a jiných záležitostí týkajících se provozování církevního hřbitova.

---

⁹³⁰ Srov. <http://www.mospat.ru/index.php?mid=167> (17.3.2008).

4 Aplikace CIC 1983

Právní úprava pohřbívání za účasti faráře byla v důvěrném vztahu s farním systémem a to je východisko, na kterém musíme trvat i dnes. Pohřeb se měl konat především ve farním kostele, do kterého za života patřil i zemřelý, a kde bylo jeho tělo omyto křestní vodou, pomazáno olejem spásy a nasyceno chlebem pravého života. Nasazení řeholníků při pohřbívání věřících ve farnosti a záruka jejich dlouhodobé duchovní (ve některých případech i fyzické) péče o zemřelé mělo za následek vzrůst důvěry vůči řeholním institucím, což se prakticky projevilo mnohem častějším zakládáním kostelních fundací. Každá lokální válka, epidemie nebo živelní katastrofa však konvenční zacházení se smrtí odvála pryč. Dvě velké světové války, v nichž tisíce lidí zemřelo a bylo pochováno mimo domov, otráslы všeobecně přijímanou představou, jak každý farník „odpočívá“ v bezpečí na místním hřbitově natolik, že umožnily, aby se kremace stala jednou z možností církevního pohřbu, což by jinak zřejmě nebylo možné. Ani židovské náboženské právo *halacha* nemohlo svůj odpor ke kremaci založit na přímém biblickém zákazu, což v moderní době po holocaustu otevřelo cesty k jistým kompromisům.

4.1 Zahájení legislativní činnosti

Jan XXIII. jmenoval krátce po skončení 1. sese 2. vatikánského koncilu dne 28. března 1963 papežskou komisi pro revizi Kodexu kanonického práva (29 kardinálů), předsedou komise byl kard. Pietro Ciriaci. Jeho nástupce Pavel VI. (papežem v letech 1963–1978) potvrdil po své intronizaci pokračování koncilu i revize CIC. Po skončení (předposlední) třetí sese 2. vatikánského koncilu jmenoval dne 17. dubna 1964 kolegium konzultorů o 70 odbornících. Vlastní práce nad textem nového CIC začaly po skončení 2. vatikánského koncilu dne 8. prosince 1965. Komise pro revizi CIC a kolegium konzultorů pracovaly obdobně jako při přípravě CIC 1917. Od r. 1969 byly pracovní návrhy (schémata) jednotlivých částí textu nového CIC publikovány v odborném časopisu *Communicationes* (vycházejícího 2x ročně).

První (ještě poněkud nesourodé) Schéma z r. 1972 bylo zasláno jednotlivým pracovním skupinám, které na jeho zlepšení pracovaly do r. 1977. Komisí pro revizi CIC projednané a papežem schválené Schéma bylo 15. 11. 1977 rozesláno biskupům

a dalším odborníkům ke konzultaci a připomínkovému řízení. Od r. 1978 (již za papeže Jana Pavla II. – papežem v letech 1978–2005) začala po sebrání připomínek příprava již důkladného textu. Zakončena byla roku 1980.

Před představením Schématu v roce 1977, týkající se IV. knihy CIC 1983⁹³¹, Komise pro revizi CIC 1917 pracovala v letech 1971-1973 v následujících zasedáních: I. zasedání (25. -29. října 1971); II. zasedání (20. -24. března 1972); III. zasedání (16. -20. října 1972); IV. zasedání (12. -16. února 1973).⁹³²

Kánony CIC 1917 1203-1240, týkající se církevního pohřbu: „De sepultura ecclesiastica“, byly projednávány během II. zasedání ve dnech 20. - 24. března 1972. Otcové zkonstatovali, že kán. 1203 zavazující pohřbívat těla zemřelých věřících a zároveň zavrhuje zpopelnění byl již zrušen:

„Ačkoli bylo již odvoláno samotné nařízení kánonu 1203, jímž se přísně odsuzuje zpopelnění těl zemřelých věřících a jejich pohřeb, bylo nutno ustanovit nové nařízení a vytvořit nový text podle ducha ‚Ordo Exsequiarum‘.“⁹³³

Na základě předpisů Ordo Exsequiarum (Praenotanda, čl. 15) poradci navrhli novou formulaci. Proto nemůžeme analyzovat pouze bezprostřední legislativní práci zmíněné Komise na návrhu CIC 1983, ale musíme se vrátit k liturgické reformě 2. vatikánského koncilu. V rámci liturgické reformy v případě zpopelnění byl brán v potaz pohřební obřad dokonce již od přípravné fáze koncilu.⁹³⁴

4.2 Předpřípravná akta 2. vatikánského koncilu

Poslední obecná reforma křesťanských pohřebních obřadů proběhla na 2. vatikánském koncilu v šedesátých letech 20. stol. Předloha navrhovala, aby pohřební obřady lépe vystihovaly křesťanský smysl smrti a aby byly lépe přizpůsobeny tradicím jednotlivých zemí. Konstituce o posvátné liturgii předepisuje: „Pohřební obřad ať

⁹³¹ Pontificia commissio Codici iuris canonici recognoscendo, Schema canonum Libri IV De Ecclesiae munere sanctificandi Pars II De locis et temporibus sacris deque culto divino (Reservatum), Typis Polyglottis Vaticanis 1977.

⁹³² Liber IV: De Locis et Temporibus Sacris deque Cultu Divino, in: Communicationes 19 (1987), 292-294.

⁹³³ „Quamvero iam abrogatum sit ipsum praeceptum canonis 1203, quo sepultura corporum fidelium defunctorum stricte eorumque crematio reprobatur, necesse erat imprimis novam superscriptionem titulo praeponere, novumque eiusdem textum redeigere ad mentem Ordinis Exsequiarum (Praenotanda, n. 15).“ in: Communicationes 4 (1972), 162-163.

⁹³⁴ ADAM Adolf: Liturgika, Křesťanská bohoslužba a její vývoj, Vyšehrad, Praha 2001, 313.

vyjadřuje zřetelněji velikonoční smysl křesťanské smrti. Má lépe odpovídat podmínkám a tradicím jednotlivých krajů, i pokud jde o liturgickou barvu.⁹³⁵ Dále: „Ať je upraven obřad pohřbu dětí, ať dostane vlastní mši.“⁹³⁶ Rozvaha nad liturgií sama nakonec vedla ke změně názoru a k reformě pohřebních obřadů.

V květnu roku 1959 byla papežem Janem XXIII. jmenována Předpřípravná komise, která měla za úkol navázat styk se všemi katolickými biskupy a požádat je o návrhy témat sněmu, vypracovat v hrubých rysech témata a vyžádat si k nim stanovisko teologických a právnických fakult katolických univerzit a navrhnout složení jednotlivých koncilních orgánů. Zmíněná papežská komise shrnula v šesti bodech návrhy biskupů a dokumenty týkající se výslovně zpopelňování. Šlo o část „De crematione corporum“ materiálu vztahující se ke svatým místům: „De locis Sacris“.⁹³⁷ Návrhy, týkající se přímo zpopelňování, byly představeny nepatrným počtem koncilních otců, pocházejících téměř výlučně z evropských zemí: Itálie, Německo, Velké Británie a jediný hlas byl z Kolumbie.

Příloha č. 4 části „De crematione“ návrhu turínského arcibiskupa Maurilia kardinála Fossatiho⁹³⁸ byla vypracována kanovníkem panem S. Solerem ve prospěch zpopelnění a A. Vaudagnottim, který navrhl zachovat nařízení CIC z roku 1917, odsuzující zpopelnění a zachovávat povinnost pohřbívat zemřelé „addendum pro Christianis officium sese conformandi Christo, 'qui sepultus est', et reminisci oportet, ex doctrina Pauli, humanum corpus esse veluti semen, quod non comburitur, sed in terra absconditur, in fide et spem Resurrectionis.“⁹³⁹ Druhý redaktor A. Vaudagnotti zároveň navrhoval zmírnit pouze tresty pro ty, kteří přestoupí kán. 1203 CIC 1917: „Odsouzení zpopelňování těl věřících má zůstat nezměněno, ani tresty za přestoupení nemají být zmírněny. I když mnozí vylučují z nařízení zpopelnění těla jakoukoli nespravedlnost vůči církvi a říkají, že provádějí věc neutrální, která se netýká ani víry, ani mravů, objektivně je zřejmé z těch deníků (ephemeris), které hájí tuto praxi, že

⁹³⁵ „Ritus exsequiarum paschalem mortis christianae indolem manifestius exprimat, atque conditionibus et traditionibus singularum regionum, etiam quoad colorem liturgicum, melius respondeat.“ Constitutio de Sacra Liturgia, n. 81, in: AAS 56 (1964), 120 [= SC 81].

⁹³⁶ SC 80

⁹³⁷ AD, appendix voluminis II, pars II, Roma 1961, 196-197.

⁹³⁸ AD, volumen II, pars III: Europa, Italia, Roma 1960, 647-648.

⁹³⁹ Tamtéž, 648.

zpopelňování se děje a je propagováno také dnes jako pohrdání církví, jako znamení Kristových nepřátel.“⁹⁴⁰

V krátké zprávě historického exkurzu S. Solero tvrdí: „Zvyk zpopelňování byl v moderních dobách obnoven částečně za tzv. Francouzské revoluce r. 1797 a zesílil jakožto potvrzení odpadlictví, racionalismu, materialismu a na odpor proti církvi. Neboť zpopelňování těl mělo největší přívržence mezi příznivci sekty zednářů.“⁹⁴¹ Podle něj čas způsobil „uhašení či uklidnění sektářského běsnění“⁹⁴² a zpopelnění je nyní možné, protože bylo spolky žehu navrženo s úctou a respektem k náboženství. Proto se zasazoval o to, aby věřícím byla udělena svoboda pohřbívání. „A mnozí katolíci – kteří nesouhlasí s metodou pohřbívání do země, nechtějí však porušit církevní zákony – jsou trápeni výčitkami svědomí.“⁹⁴³

Redaktor S. Solero navrhuje otázku prozkoumat během koncilu. Ocitujme jím obsáhle navrženou argumentaci:

„1. Metoda zpopelnění neodporuje žádnému katolickému dogmatu. Písmo sv. o této věci mlčí. Když apoštolové hlásali evangelium ‚Řekům, Římanům, barbarům‘, v době, kdy velká část světa používala způsob zpopelňování, takovýto způsob nezavrhl. Nesprávně se také říká, že zpopelňování odporuje dogmatu nesmrtnosti duše či vzkříšení těla, neboť antické národy, které tento způsob užívaly (např. Římané), věřily v nesmrtnost duše, a Boží všemohoucnost může vzkřísit těla mrtvých z prachu země (hlíny) stejně jako z popela. Prach jsi... Dokonce za jistých okolností, z nutnosti veřejného blaha, sama církev povoluje spálení těla, což by se jistě nestalo, kdyby zpopelnění odporovalo nějakému křesťanskému dogmatu.

2. Metoda zpopelnění se dnes propaguje jakožto metoda vlastní modernímu pojetí pokroku, hygieny, ekonomie atd. ; a také – a dokonce nejvíce – ze strachu mnoha katolických věřících, že mohou být pohřbeni zaživa.

⁹⁴⁰ „Reprobatio cremationis corporum fidelium intacta servanda est, nec poenae in trasgressionem mitigandae (c. 1203). Licet enim nonnulli a mandato cremandi corpora excludant quamlibet iniuriam Ecclesiae, dicantque se peragere rem indifferentem, quae nec fidem nec mores tangat, attamen obiective, cremationem effici et propagari etiam hodie in contemptum Ecclesiae, et veluti vexillum inimicorum Christi, patet ex ipsis ephemeridibus, quae hanc praxim propugnantur.“ AD, volumen II, pars III: Europa, Italia, Roma 1960, 669.

⁹⁴¹ „Consuetudo incinerationis modernis temporibus restituta fuit ex parte ita dictae ´rivoluzione francese´, anno 1797, et certe invaluit tamquam affirmatio apostasiae, rationalismi, materialismi, et in odium Ecclesiae. Nam usus cremandi cadavera maximos fautores habuit in addictis sectae massonicae.“ AD, volumen II, pars III: Europa, Italia, Roma 1960, 667-668.

⁹⁴² „sectaris furoribus extinctis vel saltem placatis“, tamtéž, 668.

3. Když bude chtít sv. Matka Církev povolit tuto svobodu věřících, bude učiněn konec hořkému konfliktu svědomí; a sama Matka Církev bude moci obnovit farní hřbitovy a pohřbít – jako dříve – popel zemřelých věřících před svým oltářem.⁹⁴⁴

Mezi německy mluvícími biskupy navrhl I. Angerhausen, pomocný biskup v Essenu v Německu, v disciplinárních návrzích, v bodě 19 zcela zrušit kán. 1203 zavazující pohřbívání těl zemřelých věřících, zavrhuje však jejich zpopelnění.⁹⁴⁵ Zpopelnění samo o sobě by již neznamenovalo znak nevíry.

Ve společném vyjádření z 9. září 1959, podepsané kardinálem F. Königem, arcibiskupem F. Jachymem a biskupy I. Streidtem, M. Memelauerem, F. Sabrinem, S. Lászlóem a Rakušany, byl vznesen požadavek prozkoumat nařízení CIC z roku 1917 (obsažené v zásadě v kán. 1203 a 1240, n. 5°, které zpopelnění zakazovaly a upíraly církevní pohřeb tomu, který požádal, aby jeho tělo bylo zpopelněno.⁹⁴⁶

Pomocný biskup Popayánu (Kolumbie), mons. R. Zambrano Camader, mezi návrhy adresované Předpřípravné komisi dne 28. srpna 1959, ve třetí disciplinární části, v bodě 1 souhlasí s tím, že v některých případech by zpopelnění zemřelých mohlo být povoleno. „Za některých okolností by snad bylo možno povolit zpopelnění těla zemřelých.“⁹⁴⁷ Mezi žádostmi týkající se CIC z roku 1917, biskup města Seckau v Rakousku, mons. I. Schoiswohl žádal, aby církevní pohřeb nebyl odepřen tomu, kdo

⁹⁴³ „Et plures catholici – qui methodo humationis repugnant sed tamen leges ecclesiasticis violare nolunt – anxietatibus conscientiae torquentur.“ Tamtéž.

⁹⁴⁴ „1. Methodus incinerationis nulli dogmati catholico adversatur. Scriptura Sacra de hac re tacet. Apostoli, cum nuntiarent evangelium „graecis, latinis, barbaris“, dum magna orbis pars usum incinerationis sequebatur, talem usum non damnarunt. Inepte autem dicitur cremationem adversari dogmati immortalitatis animae vel resurrectionis corporum; nam gentes antiquae quae huic usui inhaerebant (v. g. Romani) animae immortalitatem confitebantur, et Dei omnipotentia suscitare potest defunctorum corpora tam ex cinere luti quam ex cinere ignis. Pulvis es... Immo, certis in adiunctis Ecclesia ipsa, ex publicae salutis necessitate, corporum combustionem permittit: quod non fieret si incineratio adversaretur alicui dogmati christiano. 2. Methodus cremationis hodie proponitur tamquam practice inhaerens moderno conceptui progressus, hygiaenis, oeconomiae etc.; et etiam – immo maxime – ex multorum etiam fidelium catholicorum terrore quod vivi sepeliantur. 3. Quod si Sancta Mater Ecclesia huic libertati fidelium indulgere voluerit, finis dabitur acerbo tot conscientiarum conflictui; et ipsa Mater Ecclesia restituere coemeteria paroecialia poterit, et componere – sicut olim – cineres fidelium defunctorum apud altaria sua.“ AD, volumen II, pars III: Europa, Italia, Roma 1960, 667-668.

⁹⁴⁵ „(an can. 1203) Abrogandum videtur praescriptum de crematione corporum, cum in combustionem corporis non iam signum infidelitatis videatur,“ in: AD, volumen II, pars I: Europa, Germania, Roma 1960, 720.

⁹⁴⁶ „Praescripta de crematione cadaverum prohibita examini subiciantur (cann. 1203, 1240, 5°),“ in: AD, volumen II, pars I: Europa, Austria, Roma 1960, 80.

nařídil, aby jeho tělo bylo zpopelněno. „Ať není církevní pohřeb odepřen těm katolíkům, kteří nařídili, aby jejich tělo bylo zpopelněno, pokud může být dokázáno, že nechtěli způsobit žádný útočný čin proti církvi (kán. 1240, n. 5°). Žádné dogmatické námitky tomu nemohou oponovat.“⁹⁴⁸

Biskup I. Köstner z Gurku v Rakousku v žádosti z 10. září 1959, v čl. 8 tvrdil, kromě návrhu, aby církevní pohřeb nebyl odepřen tomu, kdo se rozhodne, že jeho tělo má být zpopelněno, že lidé si zpopelnění vybírají ne kvůli nenávisti vůči církvi, ale ze strachu ze zdánlivé smrti. „Kán. 1203, par. 1. Ať je zákaz církevního pohřbu odňat těm, kteří nařídili, aby jejich tělo bylo zpopelněno ne z nenávisti k církvi, ale pouze z nepřekonatelného odporu k pohřbu do země, např. protože se bojí, aby nebyli pohřbeni jako zdánlivě mrtví nebo aby jejich kosti nebyly zneuctěny atd.“⁹⁴⁹

M. Riha, benediktinský opat v Rakousku, v návrzích týkajících se knihy v CIC z roku 1917 prohlašuje, že svátosti nemůže odepřít osobám, které si zpopelnění vyberou, a nečiní tak v nenávisti k víře a církvi „in odium fidei et Ecclesiae“. „Ať není v konstituci o zpopelňování těl požadováno tak přísné odepření svátostí, pouze pokud by se toto zpopelnění dělo v nenávisti k víře a církvi. V našich moderních dobách se do mysli dostává mnoho předsudků a iracionálních důvodů a ty odstrašují od pohřbu do země, zvláště ve velkých městech. Přece jsou mnozí lidé tohoto druhu zcela prosti jakéhokoli pohrdání vírou a praxí církve.“⁹⁵⁰

Na konec tohoto stručného přehledu uveďme rétorickou otázku dromorského biskupa E. O'Dohertyho, který se Koncilu tázal ve své odpovědi z 28. 3. 1960 adresované Předpřípravné komisi: „Zda v podmínkách dnešního světa disciplína církve ohledně

⁹⁴⁷ „In aliquibus adiunctis fortasse oporteret cremationem cadaverum permittere,“ in: AD, volumen II, pars VII: America Meridionalis, Columbia, Roma 1960, 458.

⁹⁴⁸ „Sepultura ecclesiastica non negatur catholicis, qui suum corpus cremationi tradi mandaverint, si probari possit ipsos cremationem mandantes, nullum actum Ecclesiae offensivum ponere voluisse (can. 1240, n. 5). Obiectiones dogmaticae huic opponi nequeunt.“ in: AD, volumen II, pars I: Europa, Austria, Roma 1960, 73.

⁹⁴⁹ „Can. 1203, § 1. Vetitum sepulturae ecclesiasticae pro iis tollatur, qui corpus mandaverant cremationi non ex odio versus ecclesiam, sed solummodo propter invincibilem aversionem erga sepulturam, v. gr., quia timent ne sepeliantur apparenter mortui vel ne ossa exhonorentur etc.“ in: AD, volumen II, pars I: Europa, Austria, Roma 1960, 62.

⁹⁵⁰ „In constitutione de crematione cadaverum non tam stricte negatio sacramentorum postuletur, solummodo si haec crematio fieret in odium fidei et Ecclesiae. Modernis nostris temporibus multa praeiudicia, causaeque irrationales in animos influunt et a sepultura terrestri deterrent, imprimis in magnis urbibus. Tamen multi homines huius generis plane liberi sunt ab omni contemptu fidei et praxeos Ecclesiae.“ in: AD, volumen II, pars VIII: Superiores Generales Religiosorum, Austria, Roma 1961, 41.

zpopelňování nemůže, nebo nemá být upravena?“⁹⁵¹ Nelze než souhlasit se závěrem Zbigniewa Suheckiho, že během koncilního zasedání otázka církevního pohřbu před nebo po kremaci a její právně - pastorační důsledky, vyšlé na povrch z mála návrhů biskupů, nebyla diskutována, ale zkoumána. Více než formální otázky měl koncil za úkol prošetřit teologické základy.⁹⁵²

V předpřípravných aktech 2. vatikánského koncilu nelze ani podcenit také tafefóbiu, chorobný strach před možností být pohřben zaživa, kterou zmínil biskup I. Köstner. Tento kolektivní strach ze zdánlivé smrti a z předčasného pohřbení proniká i do sekulární právní úpravy pohřebnictví snahou právně definovat jisté známky smrti a její diagnostiku.⁹⁵³ Strach ze zdánlivé smrti se začal popisovat a akademizovat ve středověku, a to v důsledku různých epidemií moru a cholery. Lidé byli několik hodin poté, co se zdálo, že jsou mrtví, pochováváni. Nikdo mrtvolu řádně neohledal, takže se často stávalo, že pochovali živého. Ve viktoriánské Anglii pak vznikla společnost pro prevenci předčasného pohřbení v Londýně „The Society for the Prevention of Premature Burial“.

Podle odhadů zahraničních psychologů je tento typ fóbie rozšířen v současnosti ve vesnických oblastech tam, kde se hojně pohřbívá do země. V ČR zatím nebyl publikován na tuto úzkostnou poruchu žádný seriózní výzkum. Mezi symptomy tafefóbie patří iracionální strach z hrobů, ze hřbitovů a např. i to, že pozůstalí dávají zemřelým do hrobu do ruky mobil.⁹⁵⁴

4.3 Instrukce De Cadaverum Crematione (5. 7. 1963)⁹⁵⁵

V instrukci „De cadaverum crematione: Piam et constantem“ o zpopelnění zemřelých, vydané 5. července 1963, kterou je možné rozdělit do dvou částí, první dogmatické a druhé praktické,⁹⁵⁶ kongregace Sv. Oficia vybízí k použití jakýchkoliv prostředků

⁹⁵¹ „utrum in conditionibus orbis terrarum hodiernis, disciplina Ecclesiae de crematione modificari non possit aut debeat?“ AD, volumen II, pars II, Europa, Hibernia, Roma 1960, 77.

⁹⁵² Srov. SUCHECKI Zbigniew: La Cremazione op. cit., 164.

⁹⁵³ Do návrhu zákona o pohřebnictví ve státě New York se v roce 1899 dostalo pět viditelných znaků smrti na mrtvém lidském těle, aby se úzkostným pozůstalým dostalo alespoň nějaké útěchy. Srov. To stop premature burial, Bill Introduced Yesterday in the Assembly by Mr. Redington of New York, in: The New York Times, January 19, 1899, Wednesday, 3.

⁹⁵⁴ Srov. POSPÍŠIL Adam: S mobilem se nechává pohřbívát stále více lidí, in: iDnes Mobil.cz, 23. 12. 2008, http://mobil.idnes.cz/s-mobilem-se-nechava-pohrbivat-stale-vice-lidi-foe-/mob_tech.asp?c=A081220_143802_mob_tech_apo (12.1.2009).

⁹⁵⁵ S.C.S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62. Úplné znění s překladem viz příloha II, č. 5 této práce.

⁹⁵⁶ BERUTTI Ch.: De cadaverum crematione: Adnotationes, in: Monitor ecclesiasticus 90 (1965), 198-207, 201.

pro zachování zvyku pohřbívání těl zemřelých věřících do země. V druhém bodě pak zmírňuje některá opatření kanonického práva.⁹⁵⁷ Aby se předešlo následným klamným a zaujatým informacím „z tiskových kanceláří a jiných zdrojů, podle kterých církev svůj tradiční postoj k zpopelňování zemřelých pozměnila“,⁹⁵⁸ upřesněme, že podle kán. 34 CIC 1983 instrukce pouze ustanovení zákona vykládají a dávají pokyny pro jeho provádění. Ustanovením instrukce se neruší zákon (kán. 34, § 2).

V doktrinální části Instrukce jsou vyloženy jasné základní zásady tradice, zakládající se na křesťanské zvyklosti pohřbívát mrtvá těla do hrobu. Tento základ křesťanského smýšlení chce církev vtisknout do mysli věřících: „Piam et constantem christianum consuetudinem fidelium cadavera humandi“ (podporovat zbožný a pevný zvyk pohřbívát do země mrtvá těla věřících).⁹⁵⁹ Neměnný zvyk církve byl během času regulován zvyklostmi, které vyústily v obřady mající ozřejmovat symbolický a náboženský význam pohřbu.⁹⁶⁰ Podle výnosů, posílené ustanoveními se sankcemi v CIC 1917, je pohřbívání doporučováno jakožto zbožná a tradiční zvyklost, jelikož nejvěrněji vyjadřuje mysterium a očekávání vzkříšení. Všichni, kdo se v minulosti provinili proti tak prospěšné praxi, totiž proti povinnosti pohřbení do hrobu tím, že si zvolili zpopelnění, byli ztrestáni kanonickými tresty. „Odepření církevního pohřbu neznamená pouze vyobcování zemřelého z posvěcené země,⁹⁶¹ ale: 1. zákaz všech „actiones“, na kterých stojí církevní pohřeb,⁹⁶² 2. odepření pohřební mše, výroční a veřejných pohřebních úkonů, sankce, z níž v kán. 1241: Tomu, kdo je vyloučen

⁹⁵⁷ L'Istruzione del S. Ufficio a proposito della cremazione, in: L'Osservatore Romano, Città del Vaticano 30-09-1964, 2 bylo následně komentováno viz BERUTTI Ch.: op.cit., 198-207; CORSELINI D.: La recente istruzione del S. Ufficio sulla cremazione dei cadaveri, in: Perfice Munus 40 (1965), 100-104; ZALBA M.: De cadaverum crematione: Adnotationes, in: Periodica 54 (1965), 169-172; KUJAWSKI T.: Przepisy kościelne w sprawie kremacji zwłok, in: Homo Dei, 1 (1975), 59-66. SUCHECKI Z.: La Cremazione nella Legislazione nella Chiesa. in: Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque Iure, Ufficio Edizioni, 66 (1993), 653 - 727.

⁹⁵⁸ L'Istruzione del S. Ufficio a proposito della cremazione, in: L'Osservatore Romano, Città del Vaticano 30-09-1964, 2.

⁹⁵⁹ S.C.S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62.

⁹⁶⁰ Srov. BERUTTI, Ch.: De cadaverum crematione, op.cit., 201-202.

⁹⁶¹ CIC 1917 kán. 1212: Mimo žehnaný hřbitov ať dle možnosti je po ruce jiné místo, rovněž uzavřené a chráněné, kde ať se pochovávají ti, jimž se nepovoluje církevní pohřeb. Praeter coemeterium benedictum alius, si haberi queat, sit locus, clausus itemm et custoditus ubi ii humetur quibus sepultura ecclesiastica non concedentur.

⁹⁶² CIC 1917 kán. 1204: Církevní pohřeb záleží v přenesení mrtvolky do kostela, pohřebních obřadech v něm nad ní celebrowaných a jejím uložením na místě právoplatně určeném pro pohřbívání zemřelých věřících. Sepultura ecclesiastica consistit in cadaveris translatione ad ecclesiam, exsequiis super illud in eadem celebratis, illus depositione in loco legitime ad hoc deputato fidelibus defunctis condendis.

z církevního pohřbu, nutno odepřít též nejen kteroukoli pohřební a zádušní mši sv., třebas výroční, ale i jiná veřejná pohřební officia.“⁹⁶³

Instrukce připomíná právní dokumenty odsuzující zpopelňování tehdy, když bylo žádáno ze silné nechuti vůči církvi. V těchto direktivách, vydaných kongregacemi, jak jsme na patřičném místě rozebrali, se projevila starost, rozhodnost a neústupnost církve v zavrhování některých zásad spolků přátel žehu a pro provinilce stanovily ty nejpřísnější tresty.

Instrukce na začátku upřesňuje negativní postoj církve vůči zastáncům zpopelňování, kteří byli motivováni k této propagandě ze subjektivních důvodů: „Co však bylo úmyslem, jak je zřejmé, bylo to, co subjektivně tkví v mysli přívrženců kremace, objektivně se však netýká samotného zpopelnění.“⁹⁶⁴ z výkladu církevních předpisů je možné dedukovat, že objektivně zpopelňování samo o sobě jakožto jedna z možností pohřbívání mrtvých, zůstává přípustné. Objektivní zavržení zpopelnění už v Instrukci nenajdeme.

Sama o sobě kremace negativní není a není ani potřeba žádného pádného důvodu pro to, aby nemohla být zvolena, vzhledem k tomu, že: „zpopelnění těla se ani netýká duše, ani neznemožňuje Boží všemohoucnosti obnovit tělo, ani samo v sobě neobsahuje objektivní popření těchto dogmat. Nejedná se tedy o věc veskrze špatnou nebo křesťanskému náboženství ze své podstaty nepřátelskou; tak vždy církve smýšlela, ovšem ne za jakýchkoli okolností, jen když bylo nepochybně známo, že se zpopelnění těl uskutečnilo s čestným smýšlením a z obtížnějších příčin, zvláště veřejného pořádku, tehdy zpopelnění nestála ani nestojí v cestě.“⁹⁶⁵

Zde je podle Sucheckého možné spatřovat počátek nového náhledu na subjektivní hledisko, bereme-li v úvahu změnu společenských postojů co do úmyslů lidí.⁹⁶⁶ Zpočátku křesťanského hnutí, resp. někteří jeho zakladatelé, vystupovali jako nesmiřitelní

⁹⁶³ „Excluso ab ecclesiastica sepultura deneganda quoque sunt tum quaelibet Missa exsequialis, etiam anniversaria, tum alia publica officia funebria.“ BERNARDINI C.: *Privatio sepulturae ecclesiasticae*, op. cit., 473-479.

⁹⁶⁴ „Quod vero propositum, uti patet, erat quid subjective inhaerens animo cremationis fautorum, objective autem ipsi cremationi non adhaerens.“ S.C.S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62.

⁹⁶⁵ „corporis enim incineratio, sicut nec animam attingit nec Dei omnipotentiam impedit a corpore restituendo, ita in se non continet illorum dogmatum negativam negationem. Non ergo agitur de re intrinsece mala vel christianae religioni ex se infensa; quod semper sensit Ecclesia, quippe quae, in quibusdam adiunctis, scilicet quando certo constabat vel constat cadaverum cremationem fieri honesto animo et gravioribus ex causis, praesertim ordinis publici, tunc incinerationi non obstabat nec obstat.“ S.C.S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62.

⁹⁶⁶ Srov. SUCHECKI Zbigniew: *La Cremazione* op. cit., 171.

neprátele jakékoliv náboženské víry, a to vyprovokovalo bouřlivou reakci Sv. Oficia. „Změna takového smýšlení k lepšímu a okolnosti stavějící se proti pohřbívání do země se v této současné době jeví jako častější a zřejmější, proto ke Sv. stolci směřují časté prosby o zmírnění církevní nauky ohledně zpopelňování těl zemřelých, o němž je známo, že se děje dnes stále častěji ne z nenávisti vůči církvi či křesťanským mravům, nýbrž jen z důvodů hygienických či ekonomických nebo z důvodu veřejného či soukromého pořádku.“⁹⁶⁷

Dodnes mezi kremacionisty existují svobodní zednáři a materialisté, ale ti oficiálně nedávají najevo, že by jako v minulosti bojovali proti církvi, a ze zpopelňování nečiní nic jiného než otázku sociální a veřejné hygieny.⁹⁶⁸ Dříve ten, který zpopelnění zvolil, byl do značné míry proti církvi. Zpopelňování bylo považováno právě za jedno z jeho největších protestních vyjádření.⁹⁶⁹

Tato troufalost byla omlouvána „iuris tantum“, ale dnes religionisti⁹⁷⁰ soudí, že se v oblasti pohřbívání zmenšilo působení sekt a pro zpopelňování převážily důvody veřejného či soukromého rázu. Je proto lépe, nestaví-li se církev na odpor, pokud je zjištěno, že určitá osoba pojala úmysl nechat se zpopelnit.

⁹⁶⁷ „Huiusmodi animi in melius mutatio et rerum adiuncta inhumationi obstantia iam frequentiora his ultimis temporibus et clariora apparent, unde crebrae porriguntur S. Sedis preces ad obtinendam disciplinam ecclesiasticam mitigationem circa cadaverum cremationem, quam constat multoties hodie promoveri, minime ex odio contra Ecclesiam vel christianos mores, sed tantum ob rationes vel hygienicas, vel oeconomicas, vel alius etiam generis sive publici sive privati ordinis.“ S.C.S. Off., ins. De cadaverum crematione: Piam et constantem, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823.

⁹⁶⁸ Srov. FINI R.: La Cremazione: servizio di stato nel mondo di domani, Firenze 1964. Cit. z SUCHECKI Zbigniew, La Cremazione, op. cit., 171.

⁹⁶⁹ V českých zemích z té doby byl odpůrci kremace citován Jakub Deml: „Rakev s mrtvolou sokolského náčelníka stála uprostřed kremační síně v Olšanech. Zpívalo se, řečnilo se, hrály varhany. Středem všeho byl mrtvý, ale co horšího: středem všeho byla tu mrtvola, rozkládající se hmota. Nač ty věnce? Ví o nich mrtvola? Nač ty řeči? Pro útěchu pozůstalé rodiny, či pro útěchu přátel a osiřelé župy? [...] Nejhorší ze všeho byly ty varhany. Cožpak nikomu z aranžérů tohoto „pohřbu“ nenapadlo, že je to nestylové? K čemu tato sentimentální reminiscence na katolický pohřeb se mísí sv. a s konduktem? A ku podivu: mnohem dokonaleji než všechny ty chvály, zpěvy, věnce a řeči uklidnily rodinu a přátele nebožtíkovy právě ty varhany... Myslím, že podél té rakve stály i hořící svíce. Ale víte, co je podivné? Že tyto hořící svíce nesvítily, nýbrž protestovaly! Svíce, hořící při pohřbu církevním, neprotestují, nýbrž svítí. A při pohřbu církevním není středem všeho ritu mrtvola, nýbrž oltář. A žádný symbol oltáře, nýbrž živý, přítomný Bůh! Lumen de Lumine, Lux mundi! Ale když přišli zřízenci a připravili rakev na oheň a jakýmsi mechanismem rozhrnula se opona a opět mechanismem rakev vklouzla do černé tmy: v tuto chvíli jsme uslyšeli výkřik, který se zahryzl do našeho mozku a který byl do těla rozžhaveným protestem přírody, nebo chcete-li, lidského srdce proti takovému pohřbívání. Byl to výkřik náčelníkovy dcery a musím říci, že tolik zoufalství a hoře nikdy před tím jsem neslyšel z lidského hlasu. Byl to jako výkřik lidské duše nad životem, beze všeho přechodu a proti veškeré logice lidského rozumu pohlceným od žraloka metafysické Nicoty.“ DEML Jakub, in: Na hlubinu 4, IV. roč. 1929, cit. z Spalování mrtvol, hrob nebo urna (napsal J.O.), in: Životem 71, 1929, Hlučín, 1-30, 25-26.

⁹⁷⁰ VOJTÍŠEK Zdeněk: „Nová náboženská hnutí v Česku“, nepublikovaný příspěvek na workshopu Religiózní krajina Česka, který pořádala katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK v Praze dne 12. prosince 2008.

„Proto již není ke zpopelnění těl zemřelých věřících požadováno žádné povolení ani Sv. stolce, ani místního ordináře, jsou-li přesně známy předem zmíněné podmínky [zpopelnění bylo zvoleno z jiných důvodů, které nejsou v rozporu s křesťanskou vírou - pozn. překl.]; bylo by tedy třeba poradit se s místním ordinářem, a jeho rozhodnutí by muselo být dodrženo pouze v případě, kdyby byla skutečná objektivní pochybnost, zda tyto podmínky mají být považovány za splněné [zpopelnění bylo zvoleno z důvodů, které jsou v rozporu s křesťanskou vírou - pozn. překl.].“⁹⁷¹

Pokud lze ve vztazích mezi pohřbíváním a působením sekt hledat nové trendy, pak jde o problém kryogenního ošetření lidských pozůstatků. Kryogenika není v této souvislosti ostatně nepodobná bojům za možnost pohřbívát zpopelněním, který probíhal přece právě před sto lety a v němž se také silně ozývaly argumenty o svobodě přesvědčení. Právě na tato práva se nedávno odvolali stěžovatelé ve Francii.⁹⁷² Zdá se, že kryogenika nechává otázky o etice a selském rozumu bez odpovědi. Představa, že bude člověk oživen v nějakém budoucím světě, v cizím prostředí a bez současné sítě přátel a příbuzných, nepřipadá naštěstí všem lákavá.

V Instrukci se výslovně o zednářství už nemluví, stejně jako v jednom z prvních výnosů zavrhuje zpopelnění.⁹⁷³ „Ještě včera, vzhledem k tomu, jak bylo zpopelnění vnímáno, muselo být bráno a praktikováno jako výraz opozice vůči církevní doktríně, téměř jako popření smyslu křesťanského života a smrti. Dnes se smýšlení změnilo a dá se předpokládat, že zpopelnění je voleno z čistých úmyslů, prostých protidogmatických a antikřesťanských cílů.“⁹⁷⁴ v minulosti, bylo-li zřejmé, že o zpopelnění bylo žádáno bez postranních úmyslů a ze správných důvodů, zvláště za výjimečných okolností. „Takové výjimečné okolnosti mohly být např. válka,

⁹⁷¹ „Itaque, nunc nulla iam nec S. Sedis nec Ordinarii loci licentia requiritur, ut cadavera fidelium defunctorum cremantur quando de existentia praedictarum conditionum certo constat; proindeque Ordinarius loci consulendus esset, eiusque iudicio standum esset, solummodo in casu quo solidum adesset dubium obiectivum num huiusmodi conditiones revera habeantur.“ BERUTTI Ch.: De crematione exuviarum quae de tumultis removeri debent, in: Monitor Ecclesiasticus, 93 (1968), 545.

⁹⁷² Srov. rozsudek, který počátkem roku 2006 vydala Státní rada Francouzské republiky ve věci *Rémy X. a další*, 6. 1. 2006, č. 260307, Recueil Lebon, 2006.

⁹⁷³ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; tento dekret byl otištěn se stejným datem pod upraveným názvem S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam (Jde-li o zpopelnění vykonané z cizí vůle), (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.

⁹⁷⁴ „Fino a ieri, data la mentalità con cui veniva propugnata, la cremazione doveva presumersi scelta e praticata in opposizione della dottrina della Chiesa, quasi una sfida al senso cristiano della vita e della morte. Oggi la mentalità è cambiata, e si può presumere che la cosa avvenga per motivi onesti, alieni da scopi antidogmatici ed anticristiani.“ L'Istruzione del S. Officio a proposito della cremazione, in: L'Osservatore Romano, Città del Vaticano 30-09-1964, 2.

epidemie nebo jiná veřejná pohroma, po níž zůstalo zvláště velké množství mrtvých těl.“⁹⁷⁵

V posledních letech před koncilem se v různých národech radikálně proměnily důvody, se kterými se mnoho lidí obracelo na S. kongregaci, aby získali povolení ke zpopelnění. „Tamtéž je výslovně deklarováno: ‚je známo, že zpopelnění se děje dnes stále častěji ne z nenávisti vůči církvi či křesťanským mravům, nýbrž jen z důvodů hygienických či ekonomických nebo z důvodu veřejného či soukromého pořádku‘, a z těchto důvodů směřují ke Sv. stolci časté prosby o zmírnění církevní nauky ohledně zpopelňování těl zemřelých.“⁹⁷⁶ „Je vskutku pravda, že zpopelňování těl, které samo o sobě není špatné, stejně jako jejich pohřbívání, samo o sobě neuráží žádný princip katolické teologie, ať už dogmatické, nebo morální, takže v některých výjimečných případech může být povoleno a skutečně bývá povoleno; ale úmysl vybrat si z něj argument pro popření konečného vzkříšení těla jej činí vážně a důrazně nepřípustným.“⁹⁷⁷

Opakováním stejných důvodů a odůvodnění z předešlých dokumentů Instrukce De Cadaverum Crematione dospívá k tvrzení:

„1. Je třeba se postarat o to, aby byl svatě zachováván zvyk pohřbívát těla zemřelých věřících do země; a proto ať se ordináři postarají vhodnými radami a doporučeními o to, aby se křesťanský lid zdržel spalování těl a (pokud by nebyl donucen nutností) nevzdával se zvyku pohřbívání do země, který církev vždy zachovávala a posvěcovala slavnostními obřady.“⁹⁷⁸

Starost o věrné zachování zvyklosti pohřbívát zemřelé věřící do země byla svěřena ordinářům. Ti musejí poučít křesťanský lid, jaký druh pohřbívání si volit, aby k rozhodnutí nechat se zpopelnit nevedl žádný postranní úmysl, který by popíral víru

⁹⁷⁵ „Eiusmodi extraordinaria adiuncta esse possunt, v.g. bellum, pestilentia, alia publica calamitas, in qua nimis magna sit cadaverum multitudo.“ BERUTTI, Ch.: De cadaverum crematione, op. cit., 198-207.

⁹⁷⁶ „At vero, ibidem expresse declaratur: ‚constat multoties hodie cadaverum cremationem promoveri, minime ex odio contra Ecclesiam vel christianos mores, sed tantum ob rationes vel hygienicas, vel oeconomicas, vel alius etiam generis sive publici sive privati ordinis‘, et cum ob eiusmodi causas S. Sedi crebrae porigerentur preces ad mitiorem obtinendam disciplinam circa cadaverum cremationem.“ BERUTTI Ch.: De cadaverum crematione, op. cit., 198-207.

⁹⁷⁷ „Verum quidem est etiam cadaverum cremationem, utope in se non malam, sicut eorum hutionem, nullum principium theologiae sive dogmaticae sive moralis catholicae per se laedere, ita ut ipsa in quibusdam extraordinariis casibus, permittit possit et reapse permittatur; sed prova intentio ex ea argumentum desumendi pro negatione finalis corporum resurrectionis ipsam graviter illicitam reddit.“ DALPIAZ V.: De cadaverum crematione, op.cit., 246-254.

nebo učení církve. V této části Instrukce není patrný téměř žádný posun od Instrukce *De crematione cadaverum*, vydaném 19. 6. 1926.⁹⁷⁹ V následující kapitole rozebereme důvody navržené kongregací, kvůli nimž došlo ke zmírnění předpisů CIC 1917, které se v přepracované podobě staly součástí předpisů stávajícího práva.

4.3.1 Zmírnění opatření CIC 1917 ohledně zákazu zpopelnění

Z poslední výše zmíněné Instrukce z roku 1963 jasně vyplývá, že objektivně zpopelnění samo o sobě není špatné ani protináboženské; v důsledku toho jsou předešlé normy zmírněny. „Církev co nejvřeleji doporučuje držet se zbožné zvyklosti pohřbívat těla mrtvých věřících do země, nezakazuje přitom zpopelnění, pokud nebylo zvoleno z důvodů odporujících křesťanskému učení (c. 1176 § 3). CIC zde následuje instrukci S. C. Off. , *De cadaverum crematione*‘ z 5. července 1963.“⁹⁸⁰

V praktické druhé části námi zkoumaného textu S. C. Sv. Oficia v bodě 2 tvrdí: „Aby se dále nezvětšovaly těžkosti plynoucí ze současných okolností a aby nevznikala stále častěji nutnost udělovat výjimky ze zákonů platných v této věci, zdálo se rozumnější zmírnit předpisy kanonického práva, které se týkají zpopelňování tak, aby ty, které jsou zmíněny, v kán. 1203, část 2 (o nevykonávání nařízení kremace) a v kán. 1240, část 1, n. 5° (o zákazu církevního pohřbu pro ty, kteří své tělo nařídili spálit) nebyly zdůrazňovány univerzálně, ale pouze tehdy, bude-li známo, že zpopelnění bylo zvoleno kvůli popření křesťanských dogmat nebo ze sektářského smýšlení nebo z nenávisti ke katolickému náboženství nebo církvi.“⁹⁸¹ z toho vyplývá neupírání liturgických obřadů. Spojovací článek mezi CIC 1917 a CIC 1983, viditelný ve zde zkoumané Instrukci v čl. 3, přináší změnu. Zpopelnění je dovoleno všem osobám a následně, není-li zpopelnění bráno jako popření křesťanských dogmat, ani jako akt nenávisti vůči katolickému náboženství, je dovoleno udělovat svátosti a provádět

⁹⁷⁸ S.C.S. Off. ins., *De cadaverum crematione: Piam et constantem*, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823. Celé znění viz Příloha II této práce.

⁹⁷⁹ Instrukce téže kongregace, vydané 26. června 1926, S.C.S. Off., ins., *De cadaverum crematione* (19-06-1926), in: AAS (1926), 282, kde je ordinářům doporučeno, aby mezi věřícími podporovali snahu zachovávat zvyk pohřbívání zemřelých do země.

⁹⁸⁰ „Die Kirche empfiehlt wärmstens, die fromme Gewohnheit, die Leichname verstorbener Gläubiger zu begraben, beizubehalten; sie verbietet jedoch nicht die Feuerbestattung, es sei denn, daß diese aus der christlichen Lehre entgegenstehenden Gründen gewählt wurde (c. 1176 § 3). Der CIC folgt hier der Instructio der S.C. Off. ,*De cadaverum crematione*‘ vom 5. Juli 1963.“ SCHWENDENWEIN H.: *Das Neue Kirchenrecht: Gesamtdarstellung*, Graz-Wien-Köln 1984, 413-414.

⁹⁸¹ S.C.S. Off., ins. *De cadaverum crematione: Piam et constantem*, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823, celé znění viz Příloha II této práce; BERUTTI Ch.: *De cadaverum crematione*, op. cit., 198-207; CORSELINI, D.: *La recente istruzione del S. Officio sulla cremazione dei cadaveri*, in: *Perfice Munus* 40 (1965), 100-104; ZALBA M.: *De cadaverum crematione: Adnotationes*, in: *Periodica* 54 (1965), 169-172.

veřejné modlitby, předtím zapovězené tomu, který byl zproštěn církevního pohřbu.⁹⁸² V důsledku toho se nesmí odpírat ani pohřební mše, též výroční, ani jakékoliv veřejné pohřební úkony, které CIC 1917 zakazoval: „Dále z toho plyne, že těm, kteří pro své tělo zvolili zpopelnění, nemají být znemožněny svátosti ani veřejné modlitby, pokud není známo, že takovou volbu učinili z důvodů nepřátelských křesťanskému životu, které byly svrchu uvedeny.“⁹⁸³

Dokument zde jasně hlásá stanovisko církve. Proto, aby mohlo dojít k odepření církevního pohřbu, je nutné, aby byly prošetřeny podmínky dané kanonickým právem, než bude nějaká osoba zbavena církevního pohřbu. Musí se učinit skutečné a vlastní šetření, a teprve tehdy je možné rozhodnout, jak pohřeb mrtvého provést. „Až dosud bylo třeba držet se presumpce zákona, že zpopelnění bylo zvoleno z ducha nepřátelského katolickému náboženství, dokud nebyl prokázán opak; nyní však proti zákonu byla postavena presumpce, že zpopelnění bylo zvoleno z nějakého odůvodněného, závažného důvodu, pokud není něco jistě prokázáno. Je-li však zpopelnění zvoleno těmi, kteří náležejí k sektě zednářů či ateistů, v jednotlivých případech by mělo být přísně prozkoumáno, zda zvolení zpopelnění nebylo učiněno opravdu ze zlého úmyslu a vůle; určitě je však církevní pohřeb odepřen těm, kteří před smrtí neprojeví žádné známky pokání.“⁹⁸⁴

Důvody a uvedené příčiny jsou historické: Dekret zavrhuje zpopelnění ze strany Sv. Oficia je z roku 1886, vydaný v důsledku rozšíření nemála hnutí, opírajících se o různé spolky žehu a o zednářství. Z právního hlediska kánony CIC 1917 vstupují a zůstávají v platnosti tam, kde je zpopelnění osobami nebo prostředím žádáno a míněno jako konkrétní postoj a protináboženský symbol,⁹⁸⁵ jako popření nesmrtnosti duše a vzkříšení mrtvých. „Zkrátka: zákon zůstává v zásadě nezměněn s tím, že do včerejška bylo nutné prokazovat bezúhonnost volby, aby bylo možné

⁹⁸² Srov. VITALE, A.: *Contributo ad una teoria delle sanzioni*, in: *Ephemerides Juris Canonici, Officium libri canonici* 20 (Roma 1964), 150-151.

⁹⁸³ S.C.S. Off., ins. *De cadaverum crematione: Piam et constantem*, (5 iulii 1963), in: *AAS* 56 (1964), 822-823, celé znění viz Příloha II této práce.

⁹⁸⁴ „Hucusque iuris praesumptione tenendum erat, donec contrarium probaretur, cremationis electionem factam esse ex animo religioni catholicae graviter infenso; nunc autem contraria iuris praesumptio statuta est, tenendum scilicet esse, nisi aliud certo probetur, electionem cremationis fieri iusta aliqua gravius de causa. Attamen, si crematio ab iis eligatur, qui sectae massonicae vel aetheisticae notorie adhaereant, in singulis casibus accurate investigandum esset num cremationis electio revera facta non sit ex prava intentione et voluntate; certum iidem ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa.“ BERUTTI Ch: *De cadaverum crematione*, op. cit., 206.

⁹⁸⁵ KERIN Ch. A.: *The privation of Christian burial*; op. cit., 66-89.

obdržet dispens, ode dneška bude nutné prokázat ateistické důvody, aby někdo spadl pod tento zákaz.“⁹⁸⁶

4.3.2 Zákaz vykonávání obřadů a modliteb na místě zpopelnění

Kongregace Sv. Oficia na konci Instrukce *De cadaverum crematione*, v čl. 4, obezřetně, poučena z minulosti připomíná a ustanovuje: „Aby však zbožné smýšlení věřících vůči církevní tradici neutrpělo škodu a aby bylo jasné, že duch církve je zpopelnění vzdálený, nikdy se obřad církevního pohřbu a následné modlitby nebudou moci konat na samém místě kremace, ani způsobem prostého doprovodu při převozu těla.“⁹⁸⁷ Pohřbívání zemřelých pro církev zůstane i nadále nezměněným zvykem. To však ještě neznamená, že je církev konzervativní. Udržování a péče o jednotlivé části pohřbívání jsou spíše znakem vysoké kulturní úrovně společnosti a samotného obřadu.

„Podle zmíněné druhé a třetí normy nemá být církevní pohřeb a jiné veřejné modlitby odepřeny těm, kteří si zvolili zpopelnění svého těla. Od této doby mohou být použity církevní obřady a modlitby pouze při převezení těla do kostela a při pohřebním obřadu slaveném v kostele. Ta těla, která mají být poté převezena na místo zpopelnění, lze doprovodit soukromě, bez účasti kléru a bratrstev.“⁹⁸⁸ Právě proto, aby se neoslabila a byla uchráněna oddanost křesťanského lidu k tradici a církevním zvyklostem, kongregace Sv. Oficia předložila dodatek, který zavazuje, aby se žádný liturgický obřad církevního pohřbu s urnami nemohl konat na místě zpopelnění, ani tam nesmí být doprovázen zemřelý.⁹⁸⁹ Kongregace stanovila, že obřad pohřbu se musí konat na jiném místě, odlišném od místa zpopelnění.

Musí být dodržovány patřičné směrnice, jak postupovat v případech, kdy pohřeb osoby, jež má být zpopelněna, obsahuje svaté obřady předepsané církví. Srovnáme-li

⁹⁸⁶ L'Istruzione del S. Ufficio a proposito della cremazione, in: *L'Osservatore Romano*, Città del Vaticano 30-09-1964, 2.

⁹⁸⁷ S.C.S. Off., ins. *De cadaverum crematione: Piam et constantem*, (5 iulii 1963), in: *AAS* 56 (1964), 822-823, celé znění viz Příloha II této práce.

⁹⁸⁸ „Hinc, quoties iuxta praefatas normas secundam et tertiam sepultura ecclesiastica aliisque publicis suffragiis non privantur ii qui sui cadaveris cremationem elegerint, Ecclesiae ritus et suffragia adhiberi possunt solummodo in deferendis cadaveribus ad ecclesiam et in exsequiis in eadem super illa celebratis, quae deinde ad locum cremationis privatim, sine clero et confraternitatibus, transferri debent.“ BERUTTI Ch.: *De cadaverum crematione*, op. cit., 198-207.

⁹⁸⁹ MICHAŁEK R.: *Nove obrzedy pogrzebowe i zwiazane z nimi problemy prawno-liturgiczne*, op. cit., 17-18; L'Istruzione del S. Ufficio a proposito della cremazione, in: *L'Osservatore Romano*, Città del Vaticano 30-09-1964, 2.: „per mostrare l'avversione della Chiesa alla cremazione e ai susseguenti suffragi non si celebra mai nel luogo dove avviene la cremazione e neppure vi si accompagnerà il cadavere“ („aby se dal najevo odpor církve vůči zpopelnění a následným modlitbám, nikdy se pohřeb nekoná na místě zpopelnění, ani se tam nedoprovází zemřelý.“).

Instrukce kongregace Sv. Oficia týkající se zpopelňování zemřelých z roku 1926 a 1963, je možné zaznamenat, že základní prvky textu zůstaly téměř beze změny. Opatření o zpopelnění zrušena nebyla, ale centrální úřady „zmírnily jejich aplikaci jednoduchou změnou náhledu. Až do včerejška, vzhledem k tomu, jak bylo, zpopelnění vnímáno, musel být tento způsob pohřbení přijímán a praktikován jako výraz opozice vůči církevní doktríně, téměř jako popření smyslu křesťanského života a smrti. Dnes se smýšlení změnilo a dá se předpokládat, že zpopelnění je voleno z čistých úmyslů, prostých úmyslů protidogmatických a protikřesťanských.“⁹⁹⁰ Kremaci lze podpořit i z hlediska „uranské symboliky“ očištění, stoupajícího ohně, který může naznačit aspekt očištění, vzestup k Bohu a proměnění pozemského těla (srov. 1 Kor 15).⁹⁹¹

4.4 Ordo exsequiarum

Liturgická komise „consilium ad exsequendam Constitutionem de S. Liturgia“⁹⁹² ustanovená Sv. kongregací pro božský kult, dostala za úkol rozšířit v církevních kruzích rozhodnutí 2. vatikánského koncilu. Mimo již zmíněná rozhodnutí 2. vatikánského koncilu ohledně pohřbu vzala tato komise v úvahu citovanou Instrukci De Cadaverum Crematione z roku 1963 a proslov nejvyššího pontifika Pavla VI., pronesený 14. října 1968 při zvláštní audienci v Konzistoriální aule účastníkům XI. plenárního zasedání „Consilii“.⁹⁹³ Toto zasedání projednávalo část týkající se „pohřbu těch, kteří budou zpopelněni: také tato možnost je s patřičnými opatřeními brána v úvahu, v souladu s předpisy Kongregace pro doktrínu víry.“⁹⁹⁴

Ordo exsequiarum, šest let po vydání Instrukce De Cadaverum Crematione, v článku 15 stanovilo směrnice pro osoby, které si zvolí zpopelnění takto: „Těm, kteří si zvolili zpopelnění vlastního těla, má být povolen obřad křesťanského pohřbu, pokud není známo, že takovou volbu učinili z důvodů nepřátelských vůči

⁹⁹⁰ L'Istruzione del S. Ufficio a proposito della cremazione, in: L'Osservatore Romano, Città del Vaticano 30-09-1964, 2.

⁹⁹¹ Srov. HEINZ A.: Zpopelnění a pohřeb, in: Teologické texty 4/1993, převzato z časopisu Gottesdienst 8/1993, 139.

⁹⁹² BRANDOLINI, L.: Il nuovo „Ordo exsequiarum“, op. cit., 129-148.

⁹⁹³ Allocutio Summi Pontificis Paulus VI, die 14 octobris 1968, peculiari Audientia excepit in Aula Concistorii, participantes XI Sessionem plenariam „Consilii“ quos ita allocutus est: Le esequie. Esequie di coloro che saranno cremati, in: Notitiae, 3 (1967), 155-164.

⁹⁹⁴ Allocutio Summi Pontificis Paulus VI, die 14 octobris 1968, peculiari Audientia excepit in Aula Concistorii, participantes XI Sessionem plenariam „Consilii“ quos ita allocutus est: Le esequie. Esequie di coloro che saranno cremati, in: Notitiae, 4 (1968), 354. Následuje první náčrt „Ordo exsequiarum“ byl vydán 15. srpna 1969 výnosem Kongregace pro božský kult.

křesťanskému životu podle toho, co bylo stanoveno Instrukcí Sv. kongregace sv. úřadu dne 8. 5. 1963 o zpopelňování těl zemřelých, čl. 2-3.⁹⁹⁵

Srovnáme-li směrnice vydané v Instrukci *De Cadaverum Crematione* s částí č. 15 *Praenotanda Ordo exsequiarum*, zaznamenáme ihned změnu v otázce týkající se místa a způsobu vykonání pohřebního obřadu tam, kde si lidé volí zpopelnění. Povolním obřadu křesťanského pohřbu těm, kteří si vybrali zpopelnění, Kongregace pro božský kult dovoluje pohřeb vykonat podle zvyklostí různých krajů následovně: „Obřad ať je slaven podle typu, který je v dané oblasti užíván, tak, aby bylo zřejmé, že církev dává přednost zvyku pohřbívat těla tak, jak sám Pán chtěl být pohřben, pokud bylo vyloučeno nebezpečí pohoršení nebo údivu ze strany věřících.“⁹⁹⁶ Obřad církevního pohřbu se může konat podle zvyklostí různých krajů, ale tak, aby bylo zřejmé, že církev na prvním místě přijímá za vlastní zvyk pohřbívání těl do země. Církev následuje a respektuje dědictví minulosti. Hluboký význam takového učení je vyjádřen v proslovu Pavla VI. během plenárního zasedání komise, jež měla zrevidovat pohřební obřad:

„Respektuji dědictví minulosti. Liturgická obnova nesmí znamenat odmítnutí posvátného dědictví minulých dob a připuštění jakýchkoliv neuvážených novot [...]. Změny musí být v souladu se zdravou tradicí tak, aby z již existujících, nějakým způsobem vzešly organicky nové tvary. (n. 23) Proto moudrá reforma bude ta, která vhodně propojí staré s novým.“⁹⁹⁷

⁹⁹⁵ „Iis qui elegerint proprii cadaveris cremationem, ritus exsequiarum christianarum concedendi sunt, nisi constet ipsos talem electionem fecisse rationibus ductos christianae vitae adversis iuxta ea quae statuta sunt per Instructionem Sacrae Congregationis S. Officii, diei 8 maii 1963, de cadaverum crematione, nn. 2-3.“ S.C. pro Cultu Divino, decr. Ritibus exsequiarum quo Novus Ordo exsequiarum promulgatur, Prot, n. 720/69, (15 augustii 1969), in: *Notitiae* 5 (1969), 423-425; *Praenotanda*, in: *Notitiae* 5 (1969), 423-435; EV 3/1421-1447. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová, srov. přílohu II této práce.

⁹⁹⁶ „Exsequiae celebrentur iuxta typum qui in regione adhibetur, ita tamen ut non lateat Ecclesiam antepone re consuetudinem sepeliendi corpora, sicut Dominus ipse voluit sepeliri, et vitato periculo scandali vel admirationis ex parte fidelium.“ Tamtéž.

⁹⁹⁷ „Rispetto del patrimonio del passato. D'altra parte il rinnovamento liturgico non deve essere cinsiderato in modo da respingere il sacro patrimonio dei tempi passati e da ammettere avventatamente qualsiasi novità [...] Le innovazioni devono concordare con la sana tradizione, così, da far scaturire le nuove forme organicamente, in qualche maniera, da quelle già esistenti“ (n. 23). Perciò dovrà dirsi saggia riforma quella che sarà in grado di armonizzare convenientemente il vecchio col nuovo“. *Allocutio Summi Pontificis Paulus VI, die 14 octobris 1968, peculiari Audientia exceptit in Aula Concistorii, participantes XI Sessionem plenariam "Consilii" quos ita allocutus est: Respekt vůči minulosti*, in: *Notitiae*, 3 (1967), 155-164; in: *Notitiae*, 4 (1968), 343.

4.4.1 Komise pro revizi CIC 1917

Na základě citovaných ustanovení Ordo Exsequiarum (Praenotanda, n. 15) Komise pro revizi CIC 1917 navrhla během svého II. zasedání ve dnech 20. - 24. března 1972 novou formulaci:

„§ 1. Všichni zemřelí věřící mají být svěřeni Bohu církevním pohřbem.

§ 2. Pohřeb neboli posvátný obřad, kterým církev obdařuje zemřelé duchovním bohatstvím a zároveň přináší živým útěchu naděje, má být slaven způsobem, který stanoví podle norem liturgického zákona místní biskupská konference.

§ 3. Těm, kteří si zvolili zpopelnění vlastního těla, pokud o nich není známo, že tuto volbu učinili z důvodů odporujících křesťanskému životu, má být povolen obřad církevního pohřbu, avšak slaven takovým způsobem, aby bylo zřejmé, že církev dává přednost zvyku pohřbívání těl, aby bylo odvráceno nebezpečí pohoršení.“⁹⁹⁸

Dále byly projednány kánony 1240-1242, týkající se osob, kterým je církevní pohřeb udělen nebo odepřen. Komise navrhla řídit se obecným kritériem tohoto znění:

„Ať je odepřen církevní pohřeb hříšníkům, pokud před smrtí neprojeví nějaké známky pokání, a tudíž jim pohřeb nemůže být povolen bez veřejného pohoršení věřících; vyskytne-li se jakákoli pochybnost, je třeba se poradit s místním ordinářem, jehož rozhodnutí je třeba dodržet; trvá-li ovšem pochybnost i nadále, ať je povolen pohřební obřad, a to tak, aby bylo vyloučeno pohoršení. Pokud se toto zajistí, ať se nehledí na kán. 1241 a 1242.“⁹⁹⁹

Příliš obecné přeformulování kán. 1203, spadající do tohoto zasedání, bylo komisí pro revizi CIC 1917 posléze dále prohlubováno.

---

⁹⁹⁸ „§ 1. Omnes fideles defuncti exsequiis ecclesiasticis Deo commendandi sunt. § 2. Exsequiae seu ritus sacri quibus Ecclesia defunctis spiritualem opem impetrat simulque vivis spei solacium affert, celebrandae sunt iuxta modum, quem, ad normam legum liturgicarum, Conferentia Episcopalis regionis statuerit. § 3. Illis etiam qui proprii cadaveris cremationem elegerint, nisi constet ipsos talem electionem fecisse rationibus ductos christianae vitae adversis, concedendi sunt exsequiarum ecclesiasticarum ritus, eo tamen modo celebrati ut non lateat Ecclesiam consuetudinem corpora sepeliendi anteporre, vitatoque periculo scandali.“ Acta Commissionis, in: Communicationes 4 (1972), 162-163.

Do kán. 40 Schématu z roku 1977, jenž hovoří poněkud obecně o osobách, kterým církevní pohřeb má být udělen nebo odepřen¹⁰⁰⁰, Komise, oproti Ordo exsequiarum, již nepřidala žádnou zmínku o zpopelňování, které by bylo zvoleno z důvodů protikřesťanských postojů: „Co se týče zrušení odepření církevního pohřbu, jako přiměřenější se zdálo stanovit všeobecné kritérium, které spočívá v důvodu veřejného pohoršení, tak jako má být církevní pohřeb odepřen hříšníkům, pokud před smrtí neprojeví nějaké známky pokání a pokud se povolení pohřbu nemůže obejít bez pohoršení věřících. Proto není poskytnut žádný případ tohoto druhu hříšníků (kán. 40).“¹⁰⁰¹

Komise vycházela nejen z Ordo exsequiarum, ale také z Instrukce „De cadaverum crematione“: „Poradci mají před očima Instrukci ‚De cadaverum crematione‘ Sv. kongregace Sv. Oficia z r. 1964, nejen normy které poskytuje nový ‚Ordo exsequiarum‘ ohledně pohřbu těch, kteří si zvolili zpopelnění. Z těchto dokumentů je zjevná vůle církve dobrotivě nahlížet na praxi zpopelňování těl, která se koná v mnoha oblastech z důvodů, jež v žádném případě neznamenají urážku katolické nauky. Protože se poradcům jeví jako vhodné vytvořit normu, vyjadřující doporučení církve zachovat zbožný zvyk pohřbívání těl zemřelých a současně povolit zpopelňování těl, pokud nejsou přítomny důvody odporující křesťanské nauce; v kán. 40 je předepsáno odepření církevního pohřbu těm, kteří si zvolili zpopelnění z důvodů odporujících křesťanskému učení.“¹⁰⁰²

⁹⁹⁹ „Exsequiis ecclesiasticis privandi sunt, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa, peccatores quibus eadem non sine publico fidelium scandalo concedi possunt; occurrente aliquo dubio, consultatur loci Ordinarius, cuius iudicio standum est; permanente autem dubio concedatur ritus exsequialis, ita tamen ut removeatur scandalum. Quibus provisus, supprimantur cann. 1241 a 1242.“ Tamtéž, 164-165.

¹⁰⁰⁰ Pontificia commissio Codici iuris canonici recognoscendo, Schema canonum Libri IV De Ecclesiae munere sanctificandi Pars II De locis et temporibus sacris deque culto divino, op.cit., 19.

¹⁰⁰¹ „Quod exsequiarum ecclesiasticarum denegationem, magis congruum visum est criterium generale statuere quod nititur ratione scandalı publici, ita ut exsequiis ecclesiasticis privandi sunt, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa, peccatores quibus eadem exequiae non sine fidelium scandalo concedi possunt. Ideo nullus casum huiusmodi peccatorum praebetur (can. 40).“ Acta Commissionis, in: Communicationes 9 (1977), 267.

¹⁰⁰² „Consultores prae oculis habent Instr. ‚De cadaverum crematione‘ S. Congregationis S. Officiı anni 1964, necnon normas quas praebat novus ‚Ordo Exsequiarum‘ circa exsequias illorum qui cremationem elegerunt. Ex his documentis apparet voluntas Ecclesiae benigne considerandi praxim cremandi cadavera, quae habetur in multis regionibus ob rationes quae nullo modo sapiunt offensionem doctrinae catholicae. Quare Consultoribus opportunum videtur normam redigere quae exprimat commendationem Ecclesiae servandi consuetudinem piam sepeliendi corpora defunctorum ac simul permissionem cremandi cadavera quando non adsint rationes doctrinae christianae; in can. 40 autem praescribit debet privatio exsequiarum ecclesiasticarum pro illis qui cremationem elegerunt ob rationes doctrinae christianae contrarias.“ Acta Commissionis, in: Communicationes 12 (1980), 246-347.

Uvádíme zde na závěr jednomyslně schválený kán. 40 po II. zasedání Komise pro revizi CIC 1917 ze dne 3. prosince 1979, abychom porovnali tento text a text, který byl převzat příštím CIC z roku 1983, a zjistili jejich naprostou totožnost: „Církev horlivě nabádá, aby byl zachován zbožný zvyk pohřbívání těl zemřelých do země, přitom však nezakazuje zpopelnění, pokud nebylo zvoleno z důvodů odporujících křesťanskému učení.“¹⁰⁰³

4.4.2 Pohřeb v obřadní síni krematoria

Umožnila revize církevního pohřbu zahájená 2. vatikánským koncilem, není-li jiná možnost, vykonat pohřební obřady v budově ke krematoriu přilehlé, nebo přímo v jeho v obřadní síni? Jak se s patřičnou opatrností vyhnout jakémukoliv nebezpečí veřejného pohoršení, skandálu, nebo náboženské lhostejnosti?

Rozhodnutí Kongregace pro doktrínu víry nejdříve stanovilo: „1. Pokud se týče pohřbu těl, která mají být zpopelněna: Navržená norma se schvaluje s opravou; tzn. V textu ať je odkaz na čl. 2 a 3 Instrukce z r. 1963, z níž je vybrána, a poslední odstavec (bod) ať je pozměněn takto: Obřad, který se koná v kapli či u hrobu, se v tomto případě může provést v budově ke krematoriu přilehlé, a dokonce chybí-li jiné vhodné místo, v samotné síni krematoria, pakliže bylo vyloučeno vědomé nebezpečí pohoršení či náboženské lhostejnosti.“¹⁰⁰⁴ Kongregace pro božský kult v Ordo exsequiarum upravila poslední část č. 15 Praenotanda tímto citovaným rozhodnutím beze změn, jak je doloženo v příloze II. této práce. Podle Bugniniho tím „na povrch vytanul více liberální než normativní postoj“ vůči slavení obřadu v krematoriu.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰³ „Enixe commendat Ecclesia ut pia consuetudo defunctorum corpora sepeliendi servetur; non tamen prohibet cremationem, nisi ob rationes christianae doctrinae contrarias electa fuerit.“ Acta Commissionis, in: Communicationes 12 (1980), 347. CIC 1983 kán 1176, § 3, překlad Zedníčkův z roku 1994: „Církev velmi doporučuje zachovat zbožný zvyk pohřbívání těl zemřelých do země; nezakazuje však pohřeb žehem, pokud nebyl zvolen z důvodů odporujících křesťanské nauce.“

¹⁰⁰⁴ „1. Quando exsequia corporum cremandorum: Norma proposita probatur, cum emensatione; idest: in textu fit mantio (jako odkaz) ad Instructionem, e qua deprompta est, anni 1963, ad numeros 2 et 3; et ultimum comma ita immutetur: ‚Ritus qui fiunt ad secellum vel ad sepulcrum in hoc casu peragi possunt in ipsa aede crematorii; immo, alio deficiente loco opto, et in ipsa aula crematorii, vitato prudenti periculo scandali vel indifferentismi religiosi.‘“ S.C. pro Cultu Divino, Ordo exsequiarum: Praenotanda, in: Notitiae 5 (1969), 423-435; in: Notitiae viene ripreso questo argomento per alcune precisazioni. S.C. pro Sacr. et Cultu Div., resp., De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint, (ian. 1977), in: OX, vol. 5, coll. 7290, 4493; in: Notitiae 13 (1977), 45.

¹⁰⁰⁵ BUGNINI Annibale: La riforma liturgica (1948-1975), Exsequiae, Roma 1983, 747-753, 751; TÝŽ: The Reform of the Liturgy 1948-1975, do angl. přel. Matthew J. O'Connell, Collegeville, MN: The Liturgical Press, 1990, 811.

Návrh nového „Ordo exsequiarum“ předpokládal vložení ještě jedné části, v níž by byly uvedeny případy, kdy církev zemřelým věřícím církevní pohřeb odpírá.¹⁰⁰⁶ Schválená verze Ordo exsequiarum dokonce nezakazovala ani slavení obřadu církevního pohřbu v kostele v přítomnosti urny.¹⁰⁰⁷ Byly ale brány v potaz i negativní postoje některých právníků, kteří přítomnost urny při slavení mše a pohřebního obřadu považovali za nevhodné.¹⁰⁰⁸ Urna s popelem podle Řádu církevních pohřbů v USA z roku 1989 může být během pohřební mše vystavena, nikoli však na oltáři, ale na malém stočku.¹⁰⁰⁹ Podívejme se nyní podrobněji na legislativní tvorbu zákazu sloužit pohřební obřady v kostele za přítomnosti urny s popelem.

4.4.3 Zákaz obřadu za přítomnosti urny

V lednu 1977 Kongregace pro svátosti a božský kult v jedné odpovědi *De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint*¹⁰¹⁰ o slavení pohřbu pro ty, co si zvolili zpopelnění vlastního těla, řešila problém slavení pohřebních obřadů v kostele za přítomnosti urny s popelem. Podle staleté církevní tradice pohřbívání do země Kongregace svou odpovědí stvrzuje, že nepovažuje za vhodné slavit pohřební obřad, předepsaný pro slavení v přítomnosti zemřelého, nad jeho popelem. Mrtvé lidské tělo, nikoli popel, přijímá liturgické pocty, neboť křtem se lidské tělo stalo posvěceným chrámem Božího Ducha (1Kor 3, 16).

Touto odpovědí Kongregace neodsoudila zpopelnění jakožto formu pohřebního obřadu předepsanou církví, upozorňuje však, že za vhodné nepovažuje uskutečnění a slavení obřadu předepsaného pro obřad za přítomnosti těla zemřelého, nad popelem zemřelého. Popel, tj. lidské ostatky, nevyjadřuje tak příznačně bohatství symbolů, potřebných pro liturgii, jak se to děje v případě mrtvého lidského těla, tj. lidských pozůstatků, kdy je zdůrazněna velikonoční povaha pohřbu.

Významná zůstane biskupská konference Německa, Rakouska, Švýcarska a Lucemburska, která ve sdělení o dokumentech vydaných Sv. kongregací

¹⁰⁰⁶ Srov. MICHAŁEK R.: Nove obrzedy pogrzebowe i zwiazane z nimi problemy prawno-liturgiczne, op. cit., 19-20.: „Římský rituál, v titulu VII., kap. 2 upřesňoval, komu musí být církevní pohřeb odepřen. V poslední verzi Rituálu nebylo jasně stanoveno, v jakých případech církev lidem církevní pohřeb odepírá.“

¹⁰⁰⁷ „possibile sit exsequiarum celebrationem in ecclesia peragere, presente urna cum cineribus.“

¹⁰⁰⁸ MICHAŁEK R.: Nove obrzedy pogrzebowe i zwiazane z nimi problemy prawno-liturgiczne, op. cit., 73-75, kde v čl. 4. shrnuje reference ohledně „Ordo exsequiarum“ a dodává: „v případě, že je obdržena urna s popelem a musí se konat normální pohřební obřad urna musí být vložena do rakve.“

¹⁰⁰⁹ Srov. OCF 416.

¹⁰¹⁰ S.C. pro Sacr. et Cultu Div., resp., De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint, (ian. 1977), in: OX, vol. 5, coll. 7290, 4493; Notitiae 13 (1977), 45. Celý text v latinském originálu, včetně překladu, viz příloha II této práce.

a otištěných v Archiv für Katholisches Kirchenrecht, dovoluje možnost vykonání obřadu pohřbu za přítomnosti urny. Jestliže chybí vhodné místo, celý obřad se musí konat v kapli hřbitova a tam, kde se nachází hrob. „Podle liturgické knihy ‚Die kirchliche Begräbnisfeier in den katholischen Bistümern des deutschen Sprachgebietes‘, potvrzené S. C. Cult dne 4. října 1972, je církevní obřad v krematoriu s následným uložením urny v jednoduché formě možný. Pokud se neujme církevní obřad v krematoriu, může být proveden na dvou místech, a to v hřbitovní kapli (resp. smuteční síni) a u hrobu.“¹⁰¹¹

4.4.4 Česká kniha pohřebních obřadů

Česká liturgická kniha „Pohřební obřady“ odmítá a mění dlouholeté teologické předpoklady. Především jde o rozšíření smutečního obřadu pro děti, zemřelé dříve než dosáhly užívání rozumu,¹⁰¹² které neexistovalo jako plný obřad až do 10. února 1972, kdy byly pohřební obřady dočasně schváleny.¹⁰¹³ Toto schválení poprvé zahrnuje oficiální povolení smutečního obřadu pro nepokřtěné dítě v českých zemích.

V Ordo Christians Funerals platného v USA z roku 1989 nalezneme nejen modlitbu pro pozůstalé nepokřtěného dítěte, ale, na rozdíl od českých pohřebních obřadů, i modlitby pro ty, kteří zemřeli vlastní rukou - jak modlitbu za mrtvého, tak modlitbu za ty, kteří pro tuto sebevražednou oběť truchlí:

*„Pane, ty, jenž miluješ, co jsi stvořil, jsi připraven ušetřit všechny bytosti, protože jsou tvé. Pohled' s pochopením na tvého služebníka N a skrze krev kříže odpusť jeho/její hříchy a selhání. Vzpomeň na víru těch, kteří truchlí, a upokoj jejich touhu po dni, kdy všichni znovu vstanou v Kristu, našem Pánu.“*¹⁰¹⁴

¹⁰¹¹ „Nach dem von der S.C. Cult am 4. Oktober 1972 bestätigten Rituale ‚Die kirchliche Begräbnisfeier in den katholischen Bistümern des deutschen Sprachgebietes‘ ist eine kirchliche Feier im Krematorium mit anschließender Beisetzung der Urne in einfacher Form möglich. Wenn im Krematorium keine kirchliche Begräbnisfeier Platz greift, kann diese in zwei Stationem, nämlich in der Friedhofskapelle (bzw. trauerhalle) und am Grab durchgeführt werden.“ Die deutsche Bischöfe haben hierzu (Juli 1964) Anweisungen gegeben, in: Archiv für Katholisches Kirchenrecht, 133 (1964), 127; (hrsg. Von den Bischofskonferenzen Deutschlands), Österreichs und der Schweiz und dem Bischof von Luxemburg, Einsiedeln-Köln-Freiburg-Basel-Regensburg-Wien-Salzburg-Linz 1972, vgl. Insbes Pastorale Einführungen, 14-17.

¹⁰¹² Srov. POH čl. 9.

¹⁰¹³ Srov. Rada pro provedení konstituce o posvátné liturgii a kongregace pro svátosti a bohoslužbu týkající se obnovy liturgie v Čechách a na Moravě, Dekret Dočasně schválení pohřebních obřadů, 162/72, N 8 (1972), 139.

¹⁰¹⁴ OCF 398: „God, lover of souls, you hold dear what you have made and spare all things, for they are your Look gently on your servant N., and by the blood of the cross forgive his/her sins and failing Remember the faith of those who mourn and satisfy their longing for that day when all will be made new again in Christ, our risen Lord, ...“ Z anglického originálu přeložil autor.

Pohřební modlitba za nepokřtěného zemřelého, který žil v manželství s katolíkem:¹⁰¹⁵

Všemohoucí a věčný Bože, stvořil jsi všechny věci a všichni lidé jsou stvořeni k obrazu Tvému. Svěřujeme nyní duši N Tvé dobrotě. V Tvé nekonečné lásce a síle v něm/ní probud' svoji milost, která je známá jen Tobě od počátku věků. Slyš srdce těch, kteří jeho/ji milovali v naději, že všichni ti, kteří v Tebe věří, najdou mír a pokoj a odpočinek v Tvém království. O to Tě prosíme skrze Krista, našeho Pána.

Pohřební modlitba za toho, kdo je pohřbíván do moře:¹⁰¹⁶

Pane Bože, silou svého Slova uklidnil jsi chaos rozbouřeného moře, přiměl jsi, aby rozvodněné vody potopy ustoupily a utišils bouři v Galilejském moři. Odevzdáváme tělo našeho bratra/sestry N hlubinám, dej mu mír a klid až do dne, kdy on/ona a všichni, kdo věříme v Tebe, budeme zvednuti ke slávě nového života přislíbené v křestní vodě. O to Tě prosíme skrze Krista, našeho Pána.

Oficiální postoj stále upřednostňuje pohřbívání do země, jak se uvádí v teologickém úvodu k českému ritu: „Pohřeb at' se koná způsobem obvyklým v té zemi, ale tak, aby bylo zřejmé, že církev dává přednost pohřbu do země, jak sám i Pán chtěl být pochován.“¹⁰¹⁷ Pohřbívání mrtvých lidských těl do země česká kniha pohřebních obřadů, podle latinské předlohy zmíněného Ordo Exsequiarum, předpokládá jako samozřejmé v prvních 14 úvodních člancích.

V úvodu čl. 15 česká kniha - na rozdíl od latinské předlohy – uděluje těm, kteří si zvolili pohřeb žehem, „nárok na křesťanský pohřeb“. V originálu je totiž uvedeno „*má být povolen křesťanský pohřeb*“: „*lis qui elegerint proprii cadaveris cremationem, ritus exsequiarum christianarum concedendi sunt...*“¹⁰¹⁸ Dále se opakuje, že v budově ke krematoriu přilehlé - a není-li jiné vhodné místo přímo v obřadní síni krematoria - je možné vykonat pohřební obřady, které se jinak konají v pohřební síni (v latinském

¹⁰¹⁵ OCF 398: „Almighty and faithful Creator, all things are of your making, all people are shaped in your image. We now entrust the soul of N. to your goodness in your infinite wisdom and power, work in him/her your merciful purpose, known to you alone from the beginning of time. Console the hearts of those who love him/her in the hope that all who trust in you will find peace and rest in your kingdom. We ask this in the name of Jesus the Lord.“ Z anglického originálu přeložil autor.

¹⁰¹⁶ OCF 406: „Lord God, by the power of your word you stilled the chaos of the primeval seas, you made the raging waters of the Flood subside, and calm the storm on the sea of Galilee. As we commit the body of our brother/sister N. to the deep, grant him/her peace and tranquility until that day when he/she and all who believe in you will be raised to the glory of new life promised in the waters of baptism. We ask this through Christ our Lord.“ Z anglického originálu přeložil autor.

¹⁰¹⁷ POH 15.

¹⁰¹⁸ S.C.S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62.

originálu je logičtěji uvedena kaple - *sacellum*) a u hrobu.¹⁰¹⁹ V závěru citovaného článku Česká liturgická komise zmírnila přísnou podmínku uvedenou v *Ordo Exsequiarum*¹⁰²⁰: „Je však třeba se vyhnout *případnému, rozumně zváženému* nebezpečí pohoršení...“ Případné, rozumně zvážené nebezpečí je zajisté nebezpečí méně časté, spíše neobvyklé než vědomé.

Na přání biskupů a ostatních ordinářů Česká liturgická komise připravila český text obřadu pro rozloučení před kremací, tj. v krematoriu. Je však možné vybrat i jiné texty, které pravdivě odpovídají této skutečnosti.¹⁰²¹ Pět let po vydání českých pohřebních obřadů římská Kongregace *pro Sacramentiis et Cultu Divino* vydala již zmíněnou odpověď „O slavení pohřbu pro ty, kteří si vybrali zpopelnění svého těla“¹⁰²², ve které stanoví, že v krematoriu se mají konat obřady, které celý pohřeb doplňují, nikoli zahajují. Nezdá se podle této odpovědi vhodné slavit obřad nad popelem, který je určen k uctění mrtvého lidského těla. Nejedná se o zavržení zpopelnění, ale spíše o zachování pravdivosti symbolu při liturgickém úkonu. Liturgické pocty přijímá mrtvé lidské tělo, ne však popel, neboť křtem se posvěceným chrámem Božího Ducha stalo tělo. Velmi záleží na tom, aby byla zachována pravdivost znamení, aby liturgická katecheze a samotné slavení se dělo v pravdě a přineslo plody.¹⁰²³

Navzdory tomuto oficiálnímu stanovisku volí většina českých katolíků zpopelnění. Prvky rituálu, které se soustředí na tělo (přijetí, konečné uložení do hrobu), zůstávají ve vztahu ke zpopelněným pozůstatkům problematické. Daný kulturní fenomén nepochybně povede ke změnám budoucího církevního partikulárního práva v ČR.

Poměrně zřídka je v ČR kněz nebo jáhen ochotný předsedat bohoslužbě slova spojené s uložením urny do hrobu, rozptylem nebo vsypem popela do země. Česká liturgická kniha pohřebních obřadů takový obřad ani neposkytuje. Není tedy divu, že tyto „parafráze církevních pohřbů“ nejsou také nikde zaznamenány, tj. proběhnou bez zápisu do knihy zemřelých. Pokud se odůvodněné přání pozůstalých vyskytne, pak

¹⁰¹⁹ POH čl. 15.

¹⁰²⁰ „... *jestliže bylo vyloučeno vědomé nebezpečí pohoršení či náboženské lhostejnosti.*“ „... vitato prudenti periculo scandali vel indifferentismi religiosi.“ S.C.S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62.

¹⁰²¹ Srov. POH čl. 82.

¹⁰²² S.C. pro Sacr. et Cultu Div., resp., De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint, (ian. 1977), in: OX, vol. 5, coll. 7290, 4493; Notitiae 13 (1977), 45. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová – viz příloha II.

¹⁰²³ Srov. tamtéž.

kněz nebo jáhen vykropí urnový hrob a pomodlí se na hřbitově s pozůstalými (může následovat krátká bohoslužba slova s krátkou promluvou). Tyto církevní obřady probíhající při ukládání lidských zpopelněných ostatků do země nesmí zastiňovat symbol „odpočinutí“ v očekávání vzkříšení, což nemusí být snadné, je-li popel přijímán jako symbol zkázy lidského těla. V rubrice Katolického týdeníku „Ptáte se? Odpovídáme!“ byly řešeny otázky týkající se postoje církve k pohřbu žehem a rozptylu popela mrtvého.¹⁰²⁴ Obě praktiky jsou věřícími dnes vnímány neutrálně a nezbuzují pohoršení.

Jiný názor měl ke ještě ke konci 20. stol. předseda Společnosti přátel žehu František Kružík, který uvedl, že nejvhodnější a nejdůstojnější ukládání zpopelněných pozůstatků je vsyp, případně rozptyl. „Jejich ukládání do hrobů, pomníků, kolumbárií (vesměs nevkusných, stroze účelových) bude ještě bohužel neodhadnutelně dlouho trvat. Tím spíše je na místě úsilí po vytváření hájů vzpomínání, jen s loučkami vsypu a rozptylu.“¹⁰²⁵ Spíše pochvalně zmiňoval chrámová kolumbária ve sborových budovách církve čs. husitské a evangelické.

Zvyk vycházející z lidové zbožnosti, spočívající v příležitostné sbírce na určitý konkrétní církevní účel (oproti každotýdenní sbírce na potřeby kostela), tzv. ofěra, při pohřební mši nebo jiné veřejné bohoslužbě, zůstal v české knize zachován. Během pohřební mše se ofěra má konat v době přípravy obětních darů a věřící mají být poučeni o vztahu tohoto obřadu k eucharistii.¹⁰²⁶

V České republice je kniha pohřebních obřadů akceptovanou normou již po třicet pět let. Specifické kulturní rysy tehdejšího nově vzniklého státu a posléze ČSSR, které dodnes přispívají ke kultuře popírání smrti, zvláště ideál kremace a pohřbů bez obřadu, vnímá česká kniha pohřebních obřadů jako protichůdné vůči smuteční liturgii usilující o integritu. Jednou z jejích silných stránek je vnější ritualizace vnitřního procesu narace a zármutku. Poskytuje ve svých třech fázích, včetně klíčového a zároveň velmi vzácného bdění u těla mrtvého, rituální prostor pro vyprávění příběhu o zesnulém a pro vyjádření zármutku a nářku. Poznámka na závěr: Je znovuoobnovení pohřební vigílie ve farnostech, u těla zesnulého nebo v domě smutku, uskutečnitelnou

¹⁰²⁴ Srov. Spalování mrtvých. In: Katolický týdeník 12 (2001), č. 26-27, 5; Rozptyl popela mrtvého. In: Katolický týdeník 11 (2000), č. 5, 3.

¹⁰²⁵ Srov. KRUŽÍK František: Novodobá kremace – úvod do doprovodného programu Mezinárodního veletrhu pohřebnictví, in: Galerie Společnosti přátel žehu, občasník vydávaný pro vlastní potřebu členské základny SPŽ, Brno 1998, 4

¹⁰²⁶ Srov. POH 41.

možností? To budou muset rozhodnout liturgisté¹⁰²⁷, kteří se zabývají pastorcí, i navzdory tomu, že současné životní tempo věřícím zpravidla několika hodinové bdění na modlitbách neumožňuje.

V liturgii je středověký obřad *rozhrěšení* nahrazen *obřadem posledního rozloučení*, který ve své centrální modlitbě shrnuje většinu raně církevní teologie a odmítá přitom důraz na nehodnost, respektive bídnost člověka prezentovaný pozdně středověkou církví. Po smrti již není prostor pro „obrácení“ zavržených. Kanonické právo spatřuje ve smrti především konec svátostného života. Současná kniha pohřebních obřadů uvádí přímo, že obřad posledního rozloučení se nemá chápat jako nějaké očišťování zemřelého – to se děje spíše eucharistickou obětí.¹⁰²⁸

Vzdání pocty tělu pálením kadidla při zádušní mši zavrhuje pozdně středověký důraz na purifikaci a místo ní vyzdvihuje teologii inkarnace a přesvědčení, že lidské tělo je chrámem Ducha svatého. Třetí rituální fáze, obřad uložení do hrobu, pokračuje v utěšování pozůstalých a vzdávání poct zesnulému, přitom záměrně proti kultuře „popírání smrti“. Tak oficiální obřad na jedné straně absorboval kulturní vlivy a na straně druhé prorocky odmítl staletí teologických názorů.

Církevní pohřeb netvoří samozřejmý rámec křesťanské smrti. Podle mého soudu je tento stav především výsledkem vysoké míry sekularizace české společnosti, která s sebou zároveň nese odmítání tradičních církevních obřadů včetně organizované lidové zbožnosti. Nelze ale projektovat takové hodnocení i na starší období a na všechny regiony.

4.5 Odepření pohřbu

Nemáme v úmyslu zde podruhé prohlubovat stejné otázky projednávaného tématu, ale chceme pouze zmínit změny, které se odehrály v právu, nejprve zmírněním, posléze dispensem a následně zrušením kán. 1240, § 1 CIC z roku 1917. Odepření církevního pohřbu se stává častým teoretickým tématem kanonistů na sympoziích a církevních

¹⁰²⁷ Doporučit lze pastorální příručku CHAPMAN Geoffrey: in *Sure and Certain Hope: Rites and Prayers from the Order of Christian Funerals for the use of Lay Leaders*, Liturgy Office of the Bishops' Conference of England and Wales, London: Bath Press 1999, především 85-88.

¹⁰²⁸ Srov. POH čl. 10.

konferencích.¹⁰²⁹ Celý problém navíc aktuálně ožil v praxi. Jeden z posledních případů odeprání církevního pohřbu z roku 2007 vyvolal v Itálii i na mezinárodní scéně odpovídající diskusi.¹⁰³⁰ Mons. Sigalini, biskup z Palestriny, na otázku proč mnoho věřících nepochopilo motivaci současné církve odeprání pohřbů věřících, kteří podstoupili jakoukoli formu euthanasie, řekl výstižně: „Kdyby proběhl obřad v kostele, určitě by se řeklo: Podívejte, církev dělá tolik povyku kolem euthanasie, ale konec konců se s tím nakonec smíří, když jí zaplatíte za pohřeb. A to by bylo ještě horší.“¹⁰³¹

Církevní pohřeb je výsadním právem všech věřících. Nárokovat si jej mohli pouze ti, kdo žili křesťanským životem ve shodě s církví. Zatímco na nevěřící a heretiky lze pohlížet alespoň po dobu jejich života jako na potencionální křesťany, problém nastal u schismaticů, kteří právně nepatřili k viditelné církvi, ale teologicky měli podíl na Kristově milosti. Opačný problém je třeba řešit u křesťanů žijících v těžkém hříchu, kteří sice patří k církvi právně i vírou v Krista, ale schází jim pouto lásky. Jisté napětí mezi právním a duchovním pohledem zůstává nerozřešeno, patří k pozemské existenci církve.¹⁰³² Ta ve svých řadách přijímá hříšníky i spravedlivé, což je další z důvodů, proč jsou nezbytné právní normy upravující jejich život.¹⁰³³

U všech obřadů souvisejících s pohřbíváním může nastat situace, kdy je církev musí odmítnout celebrovat. Jde o případy, kdy jakékoli jiné rozhodnutí je pro církev

¹⁰²⁹ Srov. např. původní tematické bloky pro přihlášky na sympozium „Sacri canones servandi sunt“, které v Praze ve dnech 22.-24. listopadu 2006 pořádal Historický ústav Akademie věd ČR. In: *Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*. Kolektivní monografie (Opera Institutii historici Pragae, series C - Miscellanea, vol. 19), KRAFL, Pavel (ed.). Praha: Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2008, 25.

¹⁰³⁰ Srov. články publikované na <http://www.radiovaticana.org/it1/indice.asp?RedaSel=37&CategSel=15> (22. 2. 2007); SARACENI Vincenzo: Polemiche in italia dopo la decisione dell'ordine dei medici di cremona di archiviare il caso di marco riccio, il medico che ha staccato la spina del respiratore di piorgiorgio welby, in: http://www.radiovaticana.org/radiogiornale/ore14/2007/febbraio/07_02_03.htm#WELBY (22. 2. 2007); Kardinal Camillo RUINI zum „Fall Welby“, 27. 1. 2007, http://www.cardinalrating.com/cardinal_92__article_5176.htm (13. 3. 2007); Římský vikář odmítl církevní pohřeb pro Welbyho, ČTK, zveřejněno: 22. prosince 2006.

¹⁰³¹ Mons. Sigalini denuncia la strumentalizzazione del caso Welby per attaccare la Chiesa e promuovere l'eutanasia, in: <http://www.radiovaticana.org/it1/indice.asp?cRedaSel=22&CategSel=15&PagN=1>, (28. 12. 2006).

¹⁰³² SABRA Georgie: „Thomas Aquinas ‘ Vision of Church. Fundamentals of an Ecumenical Ecclesiology, in: *Tübingen theologische Studien* 27, Mainz 1987, 172-180.

¹⁰³³ PETRÁČEK Tomáš: Církev, právo a finalita lidské existence, in: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*. Kolektivní monografie (Opera Institutii historici Pragae, series C - Miscellanea, vol. 19), KRAFL, Pavel (ed.). Praha: Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2008, 127 – 138, 135.

neakceptovatelné, neboť by legitimovalo jednání namířené proti zákonu Božímu.¹⁰³⁴ Pohřbívání mrtvých a modlitba za ně je skutek tělesného a duchovního milosrdenství.¹⁰³⁵ Odmítnutí těchto skutků není trest udělený zemřelému nebo jeho příbuzným. Rozhodnutí odmítnout pohřeb musí respektovat Boží milosrdenství, úmysly zemřelého a příbuzných, ale musí také respektovat křesťanskou komunitu.¹⁰³⁶

Sekulární právo v českých zemích nesouhlasilo, aby církev těm, kterým odepřela církevní pohřeb, odepřela i pohřbení v rodinné hrobce na konfesním hřbitově. Šlo o státní zákaz aplikovat toto přísné ustanovení církevního práva.¹⁰³⁷ Byl namířen proti všem hřbitovním správám bez rozdílu, zda se jednalo o hřbitov konfesní nebo obecní, a to i pokud jde o uložení mrtvoly, respektive popela příslušníka náboženské společnosti, které hřbitov náleží.

Odepřením křesťanského pohřbu a hrobu církev sice nevynáší odsouzení zesnulého, ale ani mu neslouží tím, že by mu udělovala úctu náboženským pohřbem. Pokud by totiž církev nechala sloužit obřad u hrobu těch, kteří za svého života zavrhovali veškerá dogmata, opovrhovali církevní komunitou nebo se ukázali být svým chováním toho nehodní, ponížila by tak své poslání.

Současný Římský benedikcionál naproti tomu zdůrazňuje, aby všichni křesťané byli pohřbívání na svých hřbitovech na základě společné lidské přirozenosti, jelikož Kristus prolil svou krev na kříži za všechny.¹⁰³⁸ Jinými slovy: „Naše křesťanské společné hřbitovy jsou pak výrazem jakési sounáležitosti všech občanů a jejich zásadní rovnosti před Bohem.“¹⁰³⁹

Smrt obžalovaného ruší kriminální čin (ruší vztah obvinění, trest, trestný postih a vztah potrestání). V trestním právu obecně platí, že právní neosobnost trestního práva neimplikuje pouze to, že duše oddělená od těla nemůže spáchat zločin, ale rovněž nemůže být adresátem trestních postihů. Jestliže duše nemůže být předmětem práva, tělo oddělené od duše pak ještě méně: „tělo od duše již oddělené, které se

¹⁰³⁴ Z poslední doby srov. např. rozhodnutí předsedy italské biskupské konference Camilla kardinála RUINIHO ze dne 22. prosince 2006 odmítnout církevní pohřeb Piergiorgimu WELBYMU. Blíže KOTRLÝ Tomáš: Teologicko-filosofická východiska církevního pohřbu, op. cit., 43-46.

¹⁰³⁵ Mt 25:31-46; KKC 2447.

¹⁰³⁶ Srov. BARRY Robert: Should the Catholic Church Give Christian Burial to Rational Suicides, *Angelicum* 74 (1997) 513-550, 514.

¹⁰³⁷ Srov. ustanovení § 10, odst. 1, věta 1. zákona č. 96/1925 Sb., o vzájemných poměrech náboženských vyznání, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰³⁸ Bened., čl. 1115, 425: „Quare Christiani in coemeteriis sepeliunt et colunt non solum corpora eorum quos fide fratres effecit, sed et eorum quos humana natura fecit consortes: omnes enim Christus in cruce redemit, pro omnibus sanguinem fundens.“

nazývá mrtvola, má být nahlíženo ne jako subjekt, vůči kterému mohou nebo mají být vykonávána práva a zvláště povinnosti jiných.“¹⁰⁴⁰

4.5.1 Církevní pohřeb: molte conferenze (29. května 1973)¹⁰⁴¹

Může být odepření pohřbu považováno za skutečný kanonický trest? Jak jsme již zmínili, u Graciána a v CIC 1917, bylo odepření církevního pohřbu vážným trestem. Oběžníkem „Molte conferenze“ z 29. května 1973, kard. F. Šeper, prefekt Kongregace pro doktrínu víry oznamuje: „Mnohé biskupské konference a četní místní ordináři žádali po této Sv. kongregaci, aby byla zmírněna současná praxe [odmítnutí] církevního pohřbu u těch věřících, kteří se v okamžiku smrti ocitli v situaci neregulárního sňatku.“¹⁰⁴² Po detailním prozkoumání problému Plenární zasedání kongregace v roce 1972 rozhodlo „se souhlasem Nejvyššího pontifika zjednodušit sloužení církevního pohřbu těm katolickým věřícím, kterým byl odepřen dle směrnice kán. 1240.“¹⁰⁴³

Dopis odvolávající se výslovně na kán. 1240 oznamuje, že „bude co nejdříve vydána nová úprava, díky níž sloužit náboženské pohřby nebude zakázáno těm osobám, které, třebaže se před smrtí nacházely ve stavu zjevného hříchu, si uchovaly náklonnost k církvi a činily náznak pokání, proto, aby se předešlo veřejnému skandálu mezi ostatními věřícími.“¹⁰⁴⁴

Podmínky pro udělení pohřbu jsou v dopise stanoveny jasně: 1. věřící musí zachovat přízeň církvi; 2. musí jevit náznak pokání; 3. musí se předejít skandálu mezi ostatními věřícími. V pastorační části dopisu určené klerikům se doporučuje skandál mírnit

¹⁰³⁹ SOKOL Jan: Filosofická antropologie. Praha: Portál, 2002, 141.

¹⁰⁴⁰ „corpus ab anima iam separatum, quod cadaver audit, considerari debet non ut subiectum circa quod aliorum iura ac precipue officia exerceri possunt vel debent.“ BERNARDINI C.: Privatio sepulturae ecclesiasticae, op. cit., 473-479.

¹⁰⁴¹ S.C. pro Doctr. Fidei, litt., La sepoltura ecclesiastica: molte conferenze, (29. květen 1973), in: EV 4/2508; Oběžník boloňské arcidiecéze, Bollettino dell'archidiocesi di Bologna 1973, 407. Tento oběžník byl zaslán na sekretariát CEI prostřednictvím apoštolské nunciatury v Itálii spolu s dopisem č. 4354/73 dne 18. června 1973. Nový decret o církevním pohřbu (20-9-1973) viz S.C. pro Doctr. Fidei, decr., De sepultura ecclesiastica, (20 sept. 1973), in: AAS 65 (1973), 500; EV 4/2610 a následující kapitola této práce.

¹⁰⁴² „Molte conferenze episcopali e numerosi Ordinari di luogo hanno domandato a questa Sacra Congregazione che sia mitigata la prassi attuale della sepultura ecclesiastica di quei fedeli che, al momento della morte, si trovavano in una situazione matrimoniale irregolare“. S.C. pro Doctr. Fidei, litt., La sepoltura ecclesiastica: molte conferenze, (29. květen 1973), in: EV 4/2508.

¹⁰⁴³ „con l'approvazione del Sommo Pontefice di rendere più facile la celebrazione della sepultura ecclesiastica, per quei fedeli cattolici ai quali è stata vietata a norma del can. 1240.“ Tamtéž.

¹⁰⁴⁴ „sarà promulgata quanto prima una nuova regolamentazione, con la quale non sarà più vietata la celebrazione delle esequie religiose a quei fedeli, che, quantunque prima della morte siano trovati in condizione manifesta di peccato, conservarono l'adesione alla Chiesa e diedero un qualche segno di penitenza, purché sia evitato lo scandalo pubblico degli altri fedeli“. Tamtéž.

nebo se mu vyhnout „tak, že kněží budou vhodným způsobem osvětlovat podstatu křesťanského pohřbu, již mnozí chápou jako prosbu o Boží milosrdenství a svědectví víry obce ve zmrtvýchvstání zemřelých a v život ve světě, který nadejde.“¹⁰⁴⁵

4.5.2 Dekret o církevním pohřbu z 20. září 1973¹⁰⁴⁶

Kard. Šeper, prefekt S. C. pro doktrínu víry, výnosem Církevní pohřeb z 20. září 1973 definitivně ruší z nutnosti kán. 1240, § 1. „Otcové kongregace pro doktrínu víry na plenárním shromáždění ve dnech 14. -15. listopadu 1972 rozhodli ohledně církevního pohřbu, že zjevným hříšníkům již pohřby zakázány nebudou, pakliže před smrtí činili alespoň náznak pokání a nedojde-li k veřejnému skandálu mezi ostatními věřícími. Svatý otec Pavel VI. při audienci, kterou poskytl níže podepsanému prefektovi 17. listopadu 1972 schválil, potvrdil a nařídil, aby výše uvedené rozhodnutí otců bylo zveřejněno a z nutnosti byl zrušen kán. 1240 par. 1 i přes jakýkoliv proti předpis.“¹⁰⁴⁷

Předpisy CIC 1917, citované v kán. 1240 § 1 už směrodatné nejsou. Nový dekret zrušením zmíněného kánonu značně zjednodušuje zákonodárství na dvě podmínky: před smrtí musí osoba činit náznak kajícího a musí být odvrácen veřejný skandál. Jedno z ustanovení CIC 1917, které odepření pohřbu řadilo mezi sankční tresty, je odstraněno.¹⁰⁴⁸ Odepření pohřbu je uloženo a určeno především proto, aby odvrátilo skandál, vyvolaný chováním některých hříšníků, na druhém místě, aby nabádalo živé nenásledovat jejich příkladu a utvrdilo je v jejich víře.¹⁰⁴⁹

4.5.3 Z důvodu kremace

Během zasedání Komise pro revizi CIC 1917 z 5. prosince 1979 byl projednáván kán. 40 (kán 1240, § 1 CIC z roku 1917), III. kap.: Komu poskytnout nebo odepřít

¹⁰⁴⁵ „nella misura in cui i pastori sapranno illustrare in modo conveniente il significato delle esequie cristiane, che moltissimi vedono come un ricorso alla misericordia di Dio e come una testimonianza della fede della comunità nella risurrezione dei morti e nella vita del mondo che verrà“. Tamtéž.

¹⁰⁴⁶ S.C. pro Doctr. Fidei, decr., De sepultura ecclesiastica, (20 sept. 1973), in: AAS 65 (1973), 500; EV 4/2610.

¹⁰⁴⁷ „I padri della congregazione per la dottrina della fede nell'assemblea plenaria dei giorni 14-15 novembre 1972 circa la sepultura ecclesiastica hanno decretato che non siano più vietate le esequie ai peccatori manifesti, se prima della morte hanno dato qualche segno di penitenza e se è evitato il pubblico scandalo degli altri fedeli. Il santo padre Paolo VI, nell'udienza concessa al sottoscritto prefetto, il 17 novembre 1972, ha ratificato, ha approvato e ha comandato che sia pubblicata la predetta decisione dei padri, abrogando per quanto è necessario il can. 1240 par. 1 e nonostante qualsiasi disposizione contraria“. S.C. pro Doctr. Fidei, litt., La sepultura ecclesiastica: molte conferenze, (29. květen 1973), in: EV 4/2508.

¹⁰⁴⁸ Srov. BERUTTI Ch.: De crematione exuviarum quae de tumultis removeri debent, op. cit., 544-546, 545.

církevní pohřeb. Komise zkoumala užitečné návrhy, dříve vypracované a vložené do Schématu 1977,¹⁰⁵⁰ přednesené Komisi v roce 1979.

Věc zpopelňování byla zformulována v kán. 40, § 1, d., jak následuje:

„§ 1. Církevní pohřeb má být odepřen hříšníkům, pokud před smrtí neprojevili nějaké známky pokání a pokud se povolení pohřbu nemůže obejít bez pohoršení věřících. [...] d) těm, kteří si zvolili zpopelnění svého těla z důvodů odporujících křesťanské víře.“¹⁰⁵¹

Znění bylo přijato s následujícím výsledkem hlasování: 5 pro, 2 proti. Nato poradci poradci připravili formulaci, která byla následně schválena všemi:

„§ 1. Církevní pohřbení má být odepřeno, pokud před smrtí neprojevili nějaké známky pokání ti: [...] 2° kteří si zvolili zpopelnění svého těla z důvodů odporujících křesťanské víře.“¹⁰⁵²

Téměř ve stejném znění byl tento kánon vydán také v CIC z roku 1983. Pouze se změnila definice pohřbu, termín „sepultura“ byl nahrazen termínem „exequiae“. Podívejme se na tuto diskusi podrobněji v samostatné kapitole.

4.5.4 Definice pohřbu

Zmíněné Schéma z roku 1977, týkající se IV. knihy, části II.: *De locis et temporibus sacris deque cultu Divino*¹⁰⁵³, bylo zkoumáno během tří zasedání: I. zasedání (1. - 6. říjen 1979); II. zasedání (3. - 7. prosinec 1979); III. zasedání (28. leden – 1. únor 1980). Komise shromážděná ve dnech 3. - 7. prosince 1979 musela prozkoumat

---

¹⁰⁴⁹ VITALE A.: Contributo ad una teoria delle sanzioni, in: *Ephemerides Juris Canonici, Officium libri canonici* 20 (Roma 1964), 110-159, 150-151.

¹⁰⁵⁰ Pontificia commissio Codici iuris canonici recognoscendo, *Schema canonum Libri IV De Ecclesiae munere sanctificandi Pars II De locis et temporibus sacris deque cultu divino (Reservatum)*, Typis Polyglottis Vaticanis 1977.

¹⁰⁵¹ „§ 1 Exequiis ecclesiasticis privandi sunt, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa, peccatores quibus eadem non sine publico fidelium scandalo concedi possunt. d) qui proprii corporis cremationem elegerint ob rationes fidei christianae adversas.“ *Acta Commissionis*, in: *Communicationes* 12 (1980), 355-356.

¹⁰⁵² Znění kán. 40, jednomyslně schváleného poradci (5. prosinec 1979): „§ 1. Sepultura ecclesiastica privandi sunt, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa: 2° qui proprii corporis cremationem elegerint ob rationes fidei christianae adversas.“

¹⁰⁵³ Pontificia commissio Codici iuris canonici recognoscendo, *Schema canonum Libri IV De Ecclesiae munere sanctificandi*, op.cit., 11.

IV. knihu týkající se církevního pohřbívání. Fakticky byl během tohoto II. zasedání prozkoumán materiál připravený k diskusi.¹⁰⁵⁴

Během revize kán. 28 (kán. 1203 CIC 1917) chtěla Komise vypustit definici církevního pohřbu, aby dodržela kritérium stanovené na začátku, tj. vyhnout se jakékoliv definici v Kodexu. Naproti tomu navrhla Komise zajímavou formulaci: „Církevní pohřeb spočívá v posvátných obřadech, jimiž církev zesnulému věřícímu vyprošuje duchovní bohatství a současně mu prokazuje čest a živým přináší útěchu naděje.“¹⁰⁵⁵ Až čtyři roky poté, v CIC 1983, je výraz „sepultura“ nahrazen „exequiae“, který lépe odpovídá jeho právnímu a liturgickému obsahu.

4.6 Pohřební mše

Církevní pohřeb v krematoriu před zpopelněním mrtvého lidského těla bez předcházející pohřební mše se zpravidla podobá rozloučení při odchodu nebo odjezdu někoho na delší dobu s tím, že se snad jednou zase vrátí zpět. Vysoká míra sekularizace české společnosti, ale především její negativní postoj vůči církvím vede k tomu, že duchovní se dnes účastní méně než třetiny pohřebních obřadů. Pastoračně - liturgická problematika církevního pohřbu se odrazila během Plenárního sněmu katolické církve v ČR, který v roce 2002 navrhoval zvážit podmínky pro připuštění nevěřících ke slavení pohřební mše a přizpůsobit lépe liturgické předměty a oděvy, včetně liturgické barvy (fialová nebo černá?).¹⁰⁵⁶ Stanislava Janků, trvalý jáhen z Boskovic, tehdy požadoval zavést praxi církevních pohřbů bez slavení pohřební mše *praesente cadavere* v den pohřbení a nahradit ji plně pouze bohoslužbou slova.

Papež Benedikt XVI. připomíná spolu se synodními otci ve své posynodální apoštolské exhortaci *Sacramentum caritatis* důležitost přímluvných modliteb za zemřelé, zvláště v rámci mše svaté: „Když znovu objevíme eschatologickou dimenzi obsaženou v eucharistii, kterou slavíme a adorujeme, dostává se nám na naší cestě podpory a útěchy v naději na slávu (srov. Řím 5,2; Tit 2,13).“¹⁰⁵⁷ I když se z pastoračních důvodů konají soudobé pohřební obřady v ČR v kostele zpravidla beze

¹⁰⁵⁴ Acta Commissionis, in: *Communicationes* 12 (1980), 345-357.

¹⁰⁵⁵ „Sepultura ecclesiastica consistit in ritibus sacris, quibus Ecclesia fidei defuncto spirituales opem imploret simulque munus honorificum ei praebet necnon vivis spei solacium affert.“ Acta Commissionis, in: *Communicationes* 12 (1980), 345-346.

¹⁰⁵⁶ Srov. KUNETKA František: Zápis ze zasedání odborné liturgické komise tématické sekce přípravné komise Plenárního sněmu katolické církve v ČR dne 21. 4 1998 v Praze – Dejvicích. Viz http://snem.cirkev.cz/download/Seznam_prispevky.htm (5. 3. 2007).

mše (která se v tom případě slouží jindy, pokud je to možné), vždycky je předepsána bohoslužba slova. Pohřební zastavení v kostele vždy obsahuje bohoslužbu slova, ať už se mší nebo bez ní.¹⁰⁵⁸

Místo konání rozloučení se zesnulým, kostel nebo obřadní síň, je dáno přáním pozůstalých nebo předem řečeným přáním zesnulého a může tam být důvodem i finanční otázka spojená s pohřbem. Neznamena tedy, že pohřeb v kostele je spojen s pohřební mší sv. Toto je opět dáno přáním pozůstalých nebo dříve vyčteným přáním zesnulého a v neposlední řadě také okolnostmi, zda v ten který den a hodinu se právě eucharistie celebuje. Přesný počet pohřbů se mší sv. nelze z pohřebních matrik vyčíst (nezaznamenávají se), jen v počtu pohřbů s jáhnem lze říci jednoznačně, že pochopitelně nejsou spojeny se mší sv. Například v Boskovicích ještě do poloviny roku 2003 byly pohřby se mší sv. slaveny jen tehdy, měl-li zesnulý v příbuzenstvu kněze.¹⁰⁵⁹ Lze konstatovat, že převážná většina současných církevních pohřbů v ČR, a to i v kostele a za předsednictví kněze, je slavena v rámci bohoslužby slova bez pohřební mše svaté.

Osobě, která nemůže mít církevní pohřeb, se musí odmítnout i jakákoli pohřební mše.¹⁰⁶⁰ Podle Heinricha J. F. Reinhardta, pokud na základě skutkových podstat kán. 1184 § 1 je zemřelému odepřen církevní pohřeb, nesmí být za zemřelého slavena také žádná mše za zemřelé, tzn. ani pohřební mše ani šestitýdenní zádušní mše, roční vzpomínková slavnost nebo jiné.¹⁰⁶¹ Jiný právní názor a zužující výklad tohoto ustanovení předkládá Frederick R. McManus, který omezuje jeho právní účinky pouze na pohřební mši.¹⁰⁶² Právní výklad posledně jmenovaného proti Heinrichu J. F. Reinhardtovu je právně lépe podložený, protože v souladu s kán. 18 CIC 1983 je třeba zákony, které omezují svobodný výkon práv, interpretovat úzce.

Oba se shodují v tom, že protože na missa exequialis je třeba nahlížet jako na část „veřejné“ pohřební slavnosti farního obce (srov. také stejné postavení missa

¹⁰⁵⁷ Srov. POSYNODÁLNÍ APOŠTOLSKOU EXHORTACI SACRAMENTUM CARITATIS papeže BENEDIKTA XVI., op. cit., čl. 32.

¹⁰⁵⁸ Srov. POH čl. 6.

¹⁰⁵⁹ Rozhovor s rodilým Boskovákem a od roku 1995 trvalým jáhnem Ing. Mgr. Stanislavem Janků (* 1931), 15. března 2007.

¹⁰⁶⁰ Kán. 1185.

¹⁰⁶¹ Viz REINHARDT Heinrich J. F.: Heiligungsamt: Begräbnis, in: HERAUSGEGEBEN Klaus Lüdicke: Münsterischer Kommentar op. cit., 1185/1, 3.

¹⁰⁶² Srov. MCMANUS R.: IV. The Office of Sanctifying in the Church (introduction), in: CORIDEN James A., GREEN Thomas J., HEINTSCHEL Donald E. (ed.): The Code of Canon Law – a text and commentary, op. cit., 597.

exequialis s alia publica officia funebria v kán. 1241 CIC 1917), neodporuje zákazu v kán. 1185, pokud je za zemřelého obětována „soukromá“ mše, tedy bez ohlášení.

Ustanovení kán. 1185 stanoví obráceně, že za toho, kdo bude církevně pohřben, může být slavena také mše za mrtvé. Pro osoby jmenované v kán. 1183 (katechumeni, nepokřtění děti, nekatoličtí křesťané) vyvstává však problém, že jako ti, kteří nejsou *in plena communio* katolické církve, nemohou být ani spoluobětujícími při mešní oběti.

Pro nekatolické křesťany proto zakázala Kongregace pro nauku víry v dekretu *Accidit in diversis* z 11. 6. 1976¹⁰⁶³ při veřejné mešní slavnosti za nekatolické křesťany v katolickém kostele v těchto případech uvádět jméno zemřelého v eucharistické modlitbě (zmínění jména např. V prosbách na konci bohoslužby slova tím není vyloučeno). Tento dekret, podle kterého je veřejné slavení mše za zemřelého nekatolického křesťana jako výjimka připuštěno jen tehdy, pokud je vyprošeno jeho rodinnými příslušníky, přáteli nebo podřízenými zemřelého z pravé náboženské pohnutky a pokud podle rozhodnutí ordináře se není třeba u věřících obávat pohoršení, platil jako zvláštní úprava formálně jen do vstupu v účinnost CIC 1983. Oproti CIC 1917 věcně novou úpravou 1183 § 3, která katolický křesťanský pohřeb nekatolického křesťana stanoví jako výjimečný případ (poprvé zmíněno v kán. 39 § 2 ve Schématu pro Úřad svatořečení v roce 1977), zachovává si přesto jak obsah, tak jednotlivé podmínky dekretu z 1976 obsahově také po roce 1983 svoji platnost.

Může mít pokřtěný nekatolík církevní pohřeb? Ekumenický direktář odpovídá: „Pokřtěný nekatolík, když to není proti jeho vůli a duchovní jeho církve není k dispozici.“¹⁰⁶⁴ „Po moudrém uvážení místního ordináře je možné poskytnout členům nekatolické církve či církevního společenství katolické pohřební obřady, pokud to není viditelně proti jejich vůli a za předpokladu, že jejich vlastní duchovní není k dispozici“¹⁰⁶⁵ a že to nezakazují obecná ustanovení kanonického práva.“¹⁰⁶⁶

Ekumenický direktář pokračuje prostřednictvím „*Communicatio in locis sacris*“ ještě dál, když upřesňuje a konkretizuje normu kán. 670 § 2 CCEO/1990: „Pokud však

¹⁰⁶³ Srov. AAS 68 1976, 621-622.

¹⁰⁶⁴ Papežská rada pro jednotu křesťanů; Direktář k provádění ekumenických principů a norem; 1993, vyd. sekretariát ČBK; Praha 1995 – Directorium oecumenicum noviter compositum, in: Acta Apostolice Sedis 85 (1993), 1039-1119, 120.

¹⁰⁶⁵ Srov. kán. 1183, § 3 CIC 1983; CCEO kán. 876, 1.

¹⁰⁶⁶ Srov. kán. 1184 CIC 1983; CCEO kán. 887.

kněží, duchovní či společenství, kteří nejsou v plném společenství s katolickou církví, nemají místo či liturgické objekty potřebné pro důstojné slavení svých náboženských obřadů, diecézní biskup jim může dovolit použít kostel nebo katolickou budovu a také jim zapůjčit vše potřebné pro jejich bohoslužbu. Za podobných okolností jim může být povoleno vykonat pohřeb či bohoslužbu na katolickém hřbitově.“¹⁰⁶⁷

4.7 Pohřeb nepokřtěných dětí

Před 2. vatikánským koncilem neexistoval v latinské církvi pohřební obřad pro nepokřtěné děti. Církevní omezení vedla k vyloučení mnoha dětí, které zemřely nepokřtěné, což vyústilo v anglosaských zemích ve vznik dojemné tradice jejich tajného pohřbívání kolem kostela v místech, kam dešťová voda, chápána jako lidová náhražka vody užívané při křtu,¹⁰⁶⁸ stékala z kostelní střechy na jejich hroby. V českých zemích je tato praxe málo pravděpodobná, protože hrobová místa přiléhají ke kostelu a existuje jen málo možností jak pohřbít nepokřtěné dítě pod kostelním okapem v neposvěcené půdě. Dětské kostřičky bývaly uloženy mimo hřbitov, např. v nádobě jako v Krásné na středním Slovensku, kde leží těsně za hřbitovní zdí.¹⁰⁶⁹ Jindy tento problém řešili rodiče pohřbem u zaniklého kostela či kláštera.

Ani obřad pohřbu dětí zemřelých po křtu, ale před užíváním rozumu nebyl před 15. stoletím oficiálně upraven a jevil stopy nejasnosti a rozpačitosti.¹⁰⁷⁰ Jelikož zádušní mše byla tehdy sloužena jen z hlediska přímluvy, zůstal dětský pohřeb bez vlastní mše. Slavila se mše k počtě andělů. Je přirozené, že se pokřtěné děti ukládaly do posvěcené půdy. Až lepší chápání eucharistie definované 2. vatikánským koncilem mohl tento nedostatek odstranit.

„Ať je upraven obřad pohřbu dětí, ať dostane vlastní mši.“¹⁰⁷¹ Díky této liturgické reformě 2. vatikánského koncilu CIC 1983 dovoluje církvevní pohřeb dětem, jejichž rodiče je chtěli nechat pohřbít, ale které zemřely před pokřtěním.¹⁰⁷² Římský misál obsahuje pro tyto děti i pohřební mši.¹⁰⁷³ V Ordo exsequiarum existují pro takový

¹⁰⁶⁷ Direktář k provádění ekumenických principů a norem, op. cit., čl. 137.

¹⁰⁶⁸ Srov. PAXTON Frederick: *Christianizing Death: The Creation of a Ritual Process in Early Medieval Europe*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990, 92-93.

¹⁰⁶⁹ SLIVKA Martin: *Dieťa na prvej i poslednej cestě. Pochovávanie detí v nádobách*. In: *Hieron 2* (1997), 71-85.

¹⁰⁷⁰ Srov. ŠVÉDA Zdeněk, BRADÁČ Josef: *Výklad Konstituce o posvátné liturgii*, in: Polc, Jaroslav V., *Posvátná liturgie*, Řím: Křesťanská akademie, 1981, 343-409, 388.

¹⁰⁷¹ SC 80

¹⁰⁷² Kán 1183 § 2.

¹⁰⁷³ Srov. POH čl. 9.

případ rovněž specifické modlitby. Navzdory tomu, že je v obou případech duchovní zaměření modliteb velmi opatrné, je zřejmé, že církev dnes vyjadřuje liturgicky naději v milosrdenství Boha, do jehož láskyplné péče se dítě svěruje.

Liturgická modlitba odráží census fidei latinské církve o údělu dětí, které umírají bez křtu, a zároveň mu dává podobu: *lex orandi, lex credendi*. Je významné, že v pravoslavné církvi existuje jediný pohřební obřad pro děti, pokřtěné i nepokřtěné, a církev se modlí za všechny zemřelé děti, aby mohly být přijaty do Abraháмова lůna, kde není bolest nebo tíseň, ale věčný život.¹⁰⁷⁴

V Instrukci o křtu dětí z roku 1980 Kongregace pro nauku víry podtrhla, že „pokud se jedná o děti, které zemřely nepokřtěné, církev nemůže dělat nic jiného než je svěřovat do Božího milosrdenství, jak to také činí v pohřebním obřadu pro tuto příležitost.“¹⁰⁷⁵

V Katechismu katolické církve se předkládá učení, že pro děti, které umírají nepokřtěné, církev nemůže dělat nic víc než je svěřovat do Božího milosrdenství, jak to také činí při specifickém pohřebním obřadu, který je určen pro tyto děti.¹⁰⁷⁶

4.8 Liber defunctorum

CIC 1917 upravoval matriku zemřelých *liber defunctorum* ustanovením kán. 1238 takto: „Detailní zápis pohřbu se vykoná v matriku zemřelých.“ Pokud je prvořadou úlohou faráře vykonat anebo aspoň zabezpečit pohřební obřady, má být jeho úlohou postarat se po skončení pohřbu o zápis do knihy zemřelých (srov. kán. 1182 CIC 1983). Pro naši látku mají matriky zemřelých velký význam z hlediska administrace hřbitova. Pečlivý index současné matriky je velkým ulehčením pro demografické bádání, včetně prognóz pro výpočet časové osy a potřebné kapacity volných hrobových míst na příslušném hřbitově.

Podle vlastních zjištění se v letech 2005 - 2008 do farní matriky zemřelých v obcích a menších městech ČR zapisovaly všechny pohřby, kterým farář předsedal. Chyběla však snaha zaznamenávat i ty církevní pohřby, které v obřadní síni měl kněz či jáhen z jiné farnosti, o tom se většinou ani nikdo z farního úřadu nedozvěděl a ani se mi nepodařilo zjistit, zda jsou vůbec někde zaznamenány. Situace je nepřehledná

¹⁰⁷⁴ Mezinárodní teologická komise, *Naděje na spásu pro děti, které umírají nepokřtěné*, Krystal: Praha 2008, 60.

¹⁰⁷⁵ Kongregace pro nauku víry, *Pastoralis actio*, č. 13, in: AAS 72, 1980, 1144.

¹⁰⁷⁶ KKC 1261.

především ve městech a jedná-li se o farnost mající ve svém obvodu krematorium. Biskupské vizitace ve farnostech na tyto okolnosti zpravidla berou zřetel.

Zaměříme nyní pozornost na nejstarší české dochované matriky a stručný přehled jejich právní úpravy.

4.8.1 Tridentský koncil

Nejstarší dochované matriky pocházejí z období pozdního středověku.¹⁰⁷⁷ V první polovině 17. století matrikami nazývá knihy narozených a pokřtěných, oddaných a zemřelých slavný kanonista biskup Augustin Barbora.¹⁰⁷⁸ Většina zmíněných barokních bratrstev vydávala každoročně seznamy zemřelých členů, aby neupadli v zapomenutí, některé konfraternity vedly kromě matriky žijících členů i knihy mrtvých.¹⁰⁷⁹

Otázku vedení přesných záznamů o udílení svátostí řešil tridentský koncil na svém XXIV. zasedání 11. listopadu 1563. V rámci dekretu Tametsi dubitandum, který normoval manželské právo, koncil stanovil: „aby každý farář vedl knihu, do které je povinen zapisovat jména snoubenců, svědků, den, měsíc a rok a místo uzavření manželství,¹⁰⁸⁰ ustanoveno bylo obdobně i vedení matrik křtů. Pro naši látku nejdůležitější úmrtní matriky se všeobecně rozšířily až s určitým zpožděním. V Německu došlo k zavádění matrik současně se šířením reformace, v katolických krajích se matriky rychle prosadily i mezi katolíky až po tridentském koncilu. K zobecnění matrik došlo ve Španělsku a Portugalsku, podobně jako ve Francii také až po tridentském koncilu, kdy se matriky také rozšířily do jihoamerických kolonií.¹⁰⁸¹

Dalším významným popudem k zevšeobecnění matrik v katolických zemích se stalo vydání Římského rituálu r. 1614.¹⁰⁸² Předepisoval závazné vedení čtyř typů seznamů:

¹⁰⁷⁷ Viz MACHAČOVÁ Alena: České církevní a státní matriky ve 20. století, nepublikovaná diplomová práce, Husitská teologická fakulta, Praha 2004, 2.

¹⁰⁷⁸ Srov. KUPKA Jiří: Hlavní pravidla správy matrik. Druhé vydání, Občanské tiskárny, Brno 1924, 9.

¹⁰⁷⁹ Srov. MIKULEC Jiří: Pražská barokní bratrstva a smrt, Documenta pragensia XX, Archiv hlavního města Prahy ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze - Ústavem dějin UK a Archivem UK, Praha 2002, 125.

¹⁰⁸⁰ Concilii Tridentini canones et decreta, Bielefeld 1858, 142. Sess. XXIV, 11 Nov. 1563, Pius IV, De reform., cap. 1: „Habeat parochus librum, in quo coniugum et testium nomina, diemque et locum contracti matrimonii describat, quem diligentur apud se custodiat.“

¹⁰⁸¹ ELIÁŠKOVÁ Jindra: Matrika Horní Blatné z let 1541-1563 jako historický pramen, nepublikovaná diplomová práce, Filosofická fakulta UK v Praze, Praha 1981, 22.

¹⁰⁸² RITUALE ROMANUM, Romae: Ex typographia reverende Camerae Apostolicae, 1614; ed. anastatica / introduzione e appendice a cura di Manlio SODI, Juan JAVIER Flores ARCAS, presentazione di Achille M. TRIACCA. Città del Vaticano: Libreria editrice vaticana, 2004.

křestních, oddacích, úmrtních a soupis duší a jako první předepsal přesnou formuli matričních zápisů. K oběma typům seznamů, předepsaným tridentským koncilem, přidává knihu zemřelých.¹⁰⁸³ Tyto tři knihy s patřičnými údaji měl vést pro svůj obvod každý farář. Formule, které předepisoval Římský rituál pro zápisy jednotlivých obřadů, uvádí ve své práci Karel Doskočil.¹⁰⁸⁴ Zápis byl větný a poměrně obsáhlý. Ovšem i v praxi bylo běžné, že se duchovní při zápisu do matrik spokojovali se zápisem co nejprostším.

4.8.2 Císařské patenty

Větný zápis přetrvával v našich matrikách většinou až do r. 1784, kdy bylo josefským patentem nařízeno vedení zápisu v rubrikách.¹⁰⁸⁵ Jsou ovšem známy případy, kdy si takto usnadňovali faráři práci již v 17. století.¹⁰⁸⁶ Jazyk matrik byl v našich zemích od počátku jejich vedení nejednotný. Střídala se latina, němčina i čeština. Nejednotnost byla odstraněna po roce 1760, kdy byla do zápisu zavedena nařízením pražské konsistoře latina.¹⁰⁸⁷ Ta vytlačila z matrik němčinu i češtinu. Po vydání josefských patentů pak proniká rychle němčina, čeština se v matričních zápisech objevila opět až ke konci první poloviny minulého století. Výčet nařízení a dekretů, kterými zasahoval stát do vedení matrik, podává se svém článku opět K. Doskočil.¹⁰⁸⁸

Důležitý byl císařský patent z 1. 5. 1781, který ustanovil, že matriky mají právo veřejné listiny a že jim tudíž přísluší plná víra. Základní význam byl přikládán patentu Josefa II. z 20. 2. 1784, nejdůležitějším ustanovením, které přinesl, je státem stanovená povinnost vést tři druhy matrik, dále to, že jejich vedením stát pověřuje faráře. Zároveň také tento patent uzákoňuje jako formu zápisu rubriky, a to v rozšířené podobě oproti té, kterou uváděl návrh obsažený ve dvorském dekretu z 6. 10. 1770¹⁰⁸⁹ a která byla uvedena do praxe arcibiskupským dekretem z 10. 11. 1770. Na farách se vedení matrik v rubrikách prosadilo poměrně rychle, v průběhu r. 1771. Duchovní psali buď do formulářů, které si sami nalinkovali, nebo

¹⁰⁸³ RITUALE ROMANUM, Romae: Ex typographia reverende Camerae Apostolicae, 1614, op. cit., 311.

¹⁰⁸⁴ DOSKOČIL Karel: Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů, in: Časopis rodopisné společnosti československé v Praze, 12 (1940), 35-51, 42 - 43. Zápisy jsou v českém překladu. Autor uvádí také literaturu, která mu byla podkladem pro zjištění předpisů a zákonů, 49.

¹⁰⁸⁵ Císařský patent ze dne 20. 2. 1784. Farářům (katolickým) bylo nařízeno vést odděleně knihu oddavek, knihu se záznamy narozených a knihu o zemřelých. Pozdějšími předpisy (dekret dvorské kanceláře ze dne 19.2.1836) byla stanovena povinnost vyhotovovat matriční duplikáty za účelem zachování informací při ztrátě či zničení jednoho z originálů.

¹⁰⁸⁶ DOSKOČIL Karel: Vývoj farních matrik, op.cit., 44, pozn. 8.

¹⁰⁸⁷ ELIÁŠKOVÁ Jindra: Matrika Horní Blatné z let 1541-op. cit., 22.

¹⁰⁸⁸ DOSKOČIL Karel: op.cit., 44-45.

¹⁰⁸⁹ Celé znění patentu uvádí v českém překladu viz tamtéž, 45-46.

si obstarávali předtištěné formuláře, které tehdy začala tisknout arcibiskupská tiskárna.¹⁰⁹⁰

Jako důsledek prohlášení matrik za veřejné listiny bylo 11. února 1792 nařízeno, že krajský úřad má všechny matriky, i staré, ofoliovati, uvést počet stran, prošívat stužkou a zapečetit. Na většině far bylo toto nařízení provedeno, ale pouze pokud se týkalo matrik novějších, v té době používaných.

4.8.3 Židovské a nekatolické matriky

Také všeobecné zavedení židovských matrik bylo dílem tereziánských a josefínských reforem. Pro židovské chlapce bylo vedení matrik uzákoněno dekretem Marie Terezie z roku 1766, pro dívky teprve v r. 1783. V roce 1787 bylo Židům nařízeno zvolit si stálé, nezměnitelné příjmení. Až do roku 1869 byl dohled nad židovskými matrikami svěřen katolickým farářům, teprve zákony z let 1868/9 byla židovským matrikám přiznána veřejná platnost. První předpisy o vedení vojenských matrik známe opět z doby tereziánské. Roku 1786 bylo jejich vedení nařízeno vojenským duchovním. Od r. 1816 se měly kopie těchto matrik zasílat c. k. polní konsistoři.

Po povolení protestantských a řeckokatolických vyznání tolerančním patentem vedli evangelické matriky katoličtí duchovní. Ještě podle zmíněného dekretu z r. 1829 měli nekatoličtí duchovní povinnost vést ke své matrice duplikát, který museli každý rok zasílat katolickému faráři.¹⁰⁹¹ Výnos ministerstva vnitra č. 107/1849 ř. z. svěřil vedení matrik církví evangelických jejich duchovním se stejnou průkazností, jakou měly matriky ostatní. Pro Jednotu bratrskou tak učinilo nařízení ministerstva vnitra č. 167/1882 ř. z., pro Starokatolickou církev nařízení ministerstva vnitra č. 100/1877 ř. z., pro náboženskou společnost židovskou zák. č. 12/1868. V případě osob bez vyznání vedly matriky na základě zákona č. 51/1870 ř. z. a nařízení ministerstva vnitra č. 128/1870 ř. z. okresní úřady. Ve všech případech se vyžadovalo zhotovení dvou exemplářů.

4.8.4 Matrika z Horní Blatné z let 1541-1563

Jak zjistila Jindra Eliášková v dochované protestantské matrice Horní Blatné z let 1541-1563, nejmenší změny ve formuli ze všech druhů matričních zápisů

¹⁰⁹⁰ ELIÁŠKOVÁ Jindra: Matrika Horní Blatné z let 1541-1563, op. cit., 43.

¹⁰⁹¹ Dvor. dekret ze dne 26. 11. 1829, č. 141/1829 sb. zák. pol.

prodělal v průběhu doby zápis úmrtní.¹⁰⁹² Od roku 1545 jsou to první (alespoň dochované) záznamy úmrtí v českých zemích, a to v předstihu 20 let před dalšími dochovanými zápisy, které byly vedeny v matrice města Nejdku od roku 1562.¹⁰⁹³ Existence těchto zápisů je skutečně ojedinělá, neboť evidence zemřelých byla pro protestantskou, stejně jako pro katolickou církev nejméně potřebná. Proto je také, s výjimkou této matriky, nenacházíme ani v ostatních nejstarších matrikách protestantských, ani později katolických.¹⁰⁹⁴

Všechny zápisy - bez výjimky - uváděly datum pohřbu, někdy i úmrtí (obvykle když se pohřeb konal týž den - to se dělo hlavně za epidemií). Datace byla v zápisech uvedena vždy dle svátků, nikde nenacházíme průběžné denní datování. U každého zápisu byl uveden rok. Pokud se týče jména zemřelého, uváděl ho pastor pouze u dospělých mužů (jméno i příjmení), křestní jméno uváděl u neprovdaných žen, provdané ženy a vdovy byly uvedeny pod jménem svého manžela. Jen výjimečně bylo u starších dětí uvedeno jejich křestní jméno.

U některých osob nalezneme určení místa, odkud pocházejí. Pastor je psal - podobně jako u křtů a sňatků - buď v případě, že zemřelý nebyl z města, nebo tímto údajem rozlišoval dvě osoby stejného jména. U některých zápisů bylo zaznamenáno povolání nebo řemeslo zemřelého, opět jako u křestních nebo oddacích zápisů šlo o řemesla, která byla v místě velice považována. Od roku 1555 (stejně jako u křtů) nacházíme na konci každého roku obsáhlý zápis, který uvádí, kolik toho roku zemřelo osob, kolik mužů, žen a dětí a také kolik osob zemřelo (resp. bylo zapsáno do matriky) od počátku jejího vedení. Katolické zápisy přinášely od roku 1662 jeden cenný a na svou dobu neobvyklý údaj – pravidelné udání věku zemřelého.¹⁰⁹⁵

4.8.5 Matriční zákony

Státní směrnice z konce 18. století a také četné církevní i státní předpisy ze století minulého zůstaly dlouho hlavním základem matričních zákonů. Průlom do výlučného vedení matrik duchovními nastal až po polovině 19. stol., kdy bylo říšským zákonem

¹⁰⁹² „V době největší epidemie označoval pastor zvláštním dodatkem „sine Peste“ osoby, které na mor nezemřely. Mezi tyto poznámky pastora je nutno počítat i od r. 1546 pečlivě dodržovaná označení osob, které zemřely v městském špitálu, slovem „Hospitall“. Frekvence výskytu tohoto označení se zvyšuje, což je pochopitelné, v době epidemií. U záznamů poprav, nacházíme namalované meče, sekery, kola a šibenice. Takto označených zápisů nacházíme v matrice celkem osm a jsou jimi označeny všechny případy poprav, ke kterým ve městě v době vedení matriky došlo.“ Viz ELIÁŠKOVÁ Jindra: Matrika Horní Blatné z let 1541-1563, op. cit., 112-114.

¹⁰⁹³ Tamtéž, 105.

¹⁰⁹⁴ Tamtéž, 106.

¹⁰⁹⁵ Tamtéž, 124.

č. 47 z 25. 5. 1868 vydáno ustanovení, že občané i katolického náboženství mohli uzavřít sňatek i před okresním politickým úřadem. Ten k tomu účelu vedl protokol, knihu ohlášek a svatební rejstřík. Už roku 1840 zákonem č. 51 bylo nařízeno okresním hejtmánstvím a obcím s vlastním statutem vést rejstříky pro osoby nepatřící k žádné státem uznávané církvi.

Formulář uzákoněný josefským patentem r. 1784 byl s menšími úpravami používán až do r. 1949. Teprve matričním zákonem ze 7. 12. 1949 (č. 268 Sb.), který byl vydán současně s novou úpravou rodinného práva, byl v celé republice od 1. 1. 1950 zaveden jednotný systém státních matrik. Směrnice ministerstva vnitra ze dne 23. prosince 1949¹⁰⁹⁶ určila, že uvedené matriky zůstanou zatím na dosavadních místech, tj. v úschově církevních matrikářů.¹⁰⁹⁷ Všechny matriky byly prohlášeny za majetek státu a podle výnosu ministerstva vnitra z 22. prosince 1951 byly staré církevní matriky spolu s průvodním písemným materiálem soustředěny u matričních oddělení ONV a rozděleny na část starší do r. 1870, jež byla předána krajským archivům (později také Státní oblastní archiv „SOA“) a na úroveň jim postaveného Archivu hlavního města Prahy pro obvod Prahy. To se stalo směrnicí z 24. ledna 1952.¹⁰⁹⁸

Mladší církevní matriky byly předány matričním obvodům, aby z nich bylo možno vydávat na požádání rodné, oddací a úmrtní listy. SOA byl též odevzdán původní listinný materiál k matrikám, zpravidla až do r. 1949, kdy fary ukončily matriční činnost. V roce 1980 došlo k předání dalších matrik Státním oblastním archivům, takže byly v těchto institucích uloženy materiály zhruba do r. 1900.

4.9 Exkurz: Direktář a Katechismus

Direktář o lidové zbožnosti a liturgii z roku 2001 věnuje křesťanským pohřbům tři články v kapitole sedmé nazvané „Přímluvné modlitby za zemřelé“.¹⁰⁹⁹ Její podkapitola nazvaná „Křesťanské pohřby“ neobsahuje pouze liturgická a pastorační doporučení pro naši problematiku, ale i normy čistě právní.¹¹⁰⁰ Direktář především napomíná věřící, aby nepřechovávali popel členů rodiny doma, ale aby jej pohřbili

¹⁰⁹⁶ Zn. 275/21-22/12-1949I/4.

¹⁰⁹⁷ Dále mimo jiné stanovila způsob uzavření církevních matrik a pověřila příslušné národní výbory vypracováním soupisu všech církevních matrik svého matričního obvodu bez rozdílu jejich stáří.

¹⁰⁹⁸ Vydanou ústředním archivem ministerstva vnitra na rok 1976, ve fondu B 313, spisy o fondu E pod čj. 355. 7-B-17/1-1952-211.

¹⁰⁹⁹ LID čl. 248-260.

¹¹⁰⁰ LID čl. 252-254.

obvyklým způsobem, dokud Bůh nevzkřísí ze země ty, kdo v ní odpočívají, a moře nevydá své mrtvé (srov. Zj 20, 13).¹¹⁰¹

V Indii, Číně, Japonsku byli zpopelnění misionáři lazaristé, vykonávající zde svůj apoštolát, jelikož pro tamní obyvatelstvo jde o výraz úcty. V Paříži ve svých domovech otcové lazaristé uchovávají urny s ostatky svých bratří zemřelých daleko od vlasti.¹¹⁰² Jde tedy o obecně závazný dekret legislativní povahy ve smyslu kán. 29 CIC 1983, nebo pouze o dekret vydaný výkonnou mocí podle kán. 30? Vzhledem k tomu, že direktář nemá zvláštní papežské schválení, postrádá sílu zákona.

To však neznamená, že by Direktář o lidové zbožnosti a liturgii byl vydán bez jakéhokoli autoritativního zásahu papeže: „Poté, co Kongregace pro bohoslužbu a svátosti obdržela schválení papeže Jana Pavla II. k uveřejnění direktáře „Lidová zbožnost a liturgie“ (List Státního sekretariátu ze 14. prosince 2001, Prot. N. 497. 514), přistupuje k jeho zveřejnění...“¹¹⁰³ Papež tedy potvrdil dekret svoji autoritou a nařídil jeho zveřejnění. Přesto vzniká určitá právní nejistota ohledně závaznosti těch ustanovení direktáře, která případně překračují rámec norem CIC 1983. Direktář se prezentuje jako zákonodárný akt: „...dává *směrnice* pro jejich plodné uskutečňování v místních církvích podle zvláštních tradic každé z nich“.¹¹⁰⁴ To ovšem neznamená, že Direktář fakticky deroguje některé dříve platné normy. Direktář si také nenárokují obecnou závaznost svých ustanovení: „Je tedy především úkolem biskupů, aby ocenili lidovou zbožnost...“.¹¹⁰⁵

Během zmiňované revize CIC z roku 1917 komise navrhla k odsouhlasení zaměnit výraz „sepultura ecclesiastica“ na „exequie ecclesiasticae“. Kongregace pro bohoslužbu a svátosti, která Direktář vytvořila, mohla převzít závěry komise pro revizi CIC 1917 a nazvat podkapitulu VII „církevní pohřby“, tedy termínem, který lépe vystihuje obsah samotného článku. Nevíme, zda šlo o popření historického řízení předchozích kánonů CIC 1983 se všemi detaily, které vedly k jejich definování, či o nepochopení jemnosti.

Obdobně se zachovala komise pro vytvoření Katechismu katolické církve ve IV. kapitole, článku 9, věnovaném křesťanským pohřbům.¹¹⁰⁶ Křesťanský pohřeb

¹¹⁰¹ Srov. LID čl. 254.

¹¹⁰² SUCHECKI, Zbigniew: La crematione, op. cit., 172.

¹¹⁰³ LID 12.

¹¹⁰⁴ Tamtéž.

¹¹⁰⁵ Tamtéž.

¹¹⁰⁶ KKC 1680-1690.

(něm.: Das christliche Begräbnis, angl.: Christian funerals, franc.: Les funeraillles chretiennes, it.: Le esequie cristiane, špaň.: Las exequias cristianas)¹¹⁰⁷ není totéž co pohřeb církevní.

Jiří Svoboda na úvod svého článku Kremace v legislativě kodexu z roku 1917¹¹⁰⁸ uvádí, že kánonu 1176 § 3 CIC 1983¹¹⁰⁹ naukově odpovídá Katechismus katolické církve z roku 1992.¹¹¹⁰ Zásady KKC, vyzdvižené v apoštolské konstituci „Fidei Depositum“,¹¹¹¹ co se církevního pohřbu a zvláště zpopelnění týče, nevyjadřují plně učení tradice, původní učení a právní závěry obsažené v CIC 1983, které jsme zde již detailně přednesli a prozkoumali.

Citovaný kán. 1176, § 3 CIC 1983, kde na prvním místě „vřele doporučuje, aby byl zachován zbožný zvyk pohřbívání těl zemřelých,“ byl vložen pouze do poznámky č. 62 druhé kapitoly, která rozebírá páté přikázání a mluví – v čl. 2299 - 2301 – o respektu ke smrti. Čl. 2301 uvádí pouze druhou část kán. 1176, § 3: „církev dovoluje zpopelnění, pokud takové rozhodnutí nezpochybní víru ve vzkříšení těla,“ bez zdůraznění vřelého doporučení církve pohřbívat těla zemřelých.

Dovolává-li se pohřbívání, Katechismus katolické církve v čl. 2300 říká: „pohřbívání zemřelých je dílo milosrdenství těla, uctívá syny Boží, chrámy Ducha svatého,“ ale ještě neklade důraz na doporučení CIC 1983, které k zachovávání zbožného zvyku pohřbívání těl zemřelých vybízí.

4.10 Aplikace CIC 1983 – shrnutí

Promulgací Kodexu kanonického práva Jana Pavla II. dne 25. ledna 1983 byla završena jedna z významných etap ve vývoji kanonického práva katolické církve západního obřadu. Totéž platí o Kodexu kánonů východních církví,

¹¹⁰⁷ Srov. cizojazyčné verze KKC.

¹¹⁰⁸ Srov. SVOBODA Jiří: Kremace v legislativě kodexu z roku 1917, op. cit., 429.

¹¹⁰⁹ Kán. 1176 § 3 CIC 1983: „Enixe commendat Ecclesia, ut pia consuetudo defunctorum corpora sepeliendi servetur; non tamen prohibet cremationem, nisi ob rationes christianae doctrinae contrarias electa fuerit.“ „Církev velmi doporučuje zachovat zbožný zvyk pohřbívání těl zemřelých do země; nezakazuje však pohřeb žehem, pokud nebyl zvolen z důvodů odporujících křesťanské nauce.“

¹¹¹⁰ KKC 2301: „Ecclesia cremationem permittit nisi haec dubium fidei in corporum resurrectionem manifestet.“ „Církev dovoluje kremaci, jestliže taková volba nezpochybňuje víru ve vzkříšení z mrtvých.“

¹¹¹¹ „Katechismus má věrně a organicky předložit učení Písma svatého, tradici žijící v církvi a autentického učitelského úřadu, jakož i duchovní dědictví Otců, světců a světic církve, aby tak bylo možno lépe poznat křesťanské tajemství a oživit víru Božího lidu. Katechismus musí brát v úvahu rozvíjení nauky, které Duch svatý během staletí vnukl církvi. Je také nutné, aby napomáhal osvětlovat, světlem víry nahlížet nové situace a problémy, které se v minulosti ještě neobjevily.“ KKC, 10.

promulgovaném 18. října 1990, pokud jde o kanonické právo katolických východních církví. Východní katolické církve mají daleko rozmanitější církevní disciplinu, která se ale v oblasti posvěcující služby výrazně neliší od římskokatolické. Vydáním obou kodexů je v katolické církvi završeno dílo revize kanonického práva započaté roku 1958 v souvislosti s 2. vatikánským koncilem.

Platný Kodex kanonického práva se zaměřuje na truchlící a na komunitu spíše než na práva farářů, ochranu hřbitova a přiměřené finanční odměny pro jeho provozovatele. Zkrátka: péče o duše je primární a převládá nad péčí o instituci. Došlo k posunu v sociálním kontextu. Protikřesťanské nóty, které byly spojovány s kremací, ustoupily a byly zatlačeny do pozadí a současně došlo k zájmu o ekologii a omezování nadměrných pohřebních nákladů, jakož i k přihlédnutí k rostoucímu počtu kremací ve srovnání s pohřby do země. Kanonická pravidla týkající se nakládání s mrtvolou byla upravena tak, aby poskytovala větší pružnost při plnění pastoračních potřeb, na které se zaměřila.

Posvěcující služba církve IV. knihy CIC 1983 nevyčerpává celý život církve ani neupravuje její celý právní rámec. Vyjímecná, ale pro naši látku významná ilustrace šíře posvěcující služby církve je uvedena v kán. 835 § 4: „zvláštním způsobem se podílejí na této službě rodiče svým manželským životem v křesťanském duchu a křesťanskou výchovou dětí.“

Kánony upravující *ius sepeliendi* a *ius funerandi*, brané zjednodušeně jako zákonné normy nebo jako obsahová náplň těchto norem, nemohou zachycovat podstatu křesťanského pohřbu a posvátného místa, přesto s nimi zůstávají spojeny a slouží jim. Dříve než se mohou lidé zúčastnit církevního pohřbu, potřebují být povoláni k víře a obrácení, a proto posvátní služebníci pečlivě dbají, aby víru podněcovali a prohlubovali, hlavně službou slova, jímž se víra rodí i žíví.¹¹¹² Svou povahou vyžaduje církevní pohřeb jako každý jiný liturgický úkon společné konání, a proto, kde je to možné, konají se pohřby s hojnou a činnou účastí křesťanů.¹¹¹³

Ius funerandi je úzce svázáno s tím, co bychom mohli definovat jako „náboženství naděje“: schopnost a touha spojovat vztah k Bohu se vztahem k prospěchu druhých, který se dotýká i zesnulých. Pohřeb není uceleným systémem pravidel, rituálů a zvyků jak mají pozůstalí pracovat se smutkem z trvalé vztahové ztráty. Na rozdíl od truchlení, pohřební obřady nevyžadují náklonnost k zemřelému. Posvěcující služebná

¹¹¹² Srov. kán 836 CIC 1983; SC 9.

gesta církve jsou stanovena především pro pomoc zemřelému silou mešní liturgie a veřejných liturgických modliteb spojených s udílením některých svátostí, pro úctu projevenou jeho lidským pozůstatkům, které jsou ukládány do posvěcené země, jakož i pro útěchu pozůstalých z naděje jako znamení jejich společenství s církví.

Křesťané jsou vedeni k povinnosti pohřbívat všechny zemřelé, a to bez upřednostňování sentimentální piety, hledající jen afektovanost, vnější okázalost a prázdné obřadnictví, před vznešenou jednoduchostí, stručností a srozumitelností, která se týká lidského života a umožňuje spontánní reakce. Pohřbu zemřelého podle jeho společenského postavení by věřící neměli dávat přednost před pohřbem chudého cizince nebo nepokřtěného dítěte. Kanonická legislativa byla nucena se vyjádřit k legitimitě poplatků za pohřeb a za hrobové místo a nastavit jasná pravidla pro jejich rozdělování.

Kde je to možné, má církev vlastnit hřbitovy nebo alespoň vymezené prostory na občanských pohřebištích určené pro zesnulé věřící. Obojí má být požehnáno, a pokud to není možné, požehná se při pohřbu hrob. Církevní hřbitov není pouze prostorem výlučně vyhrazeným pro ukládání lidských pozůstatků a ostatků, ale též posvátným místem, které je svaté ještě před prvním pohřbením, tj. rozhodnutím církevní autority. Hřbitov, chápaný CIC 1983 v tom nejširším slova smyslu (kolumbária, rozptylové loučky apod.), má být provozován s úctou a pietou a nemá být využíván k profánním účelům, a to i pokud je ve vlastnictví soukromých osob.

Složitá definice hrobu, popis jeho technického charakteru v CIC 1917, nahradila bezprostředně srozumitelná terminologie CIC 1983 a CCEO. Platný kodex je zvláštní v určitém ohledu: nevyjadřuje se už v rozkazovacích výrazech, jak to ještě činil CIC 1917,¹¹¹⁴ který možnost zpopelnění nepřipouštěl, zdůrazňoval pouze povinnost pohřbívat zemřelé do země a zavrhoval jejich zpopelnění. Tento direktivní tón nebyl v rozporu s tím, aby se odepření církevního pohřbu uskutečnilo, stačilo, když osoba určila, že její tělo má být zpopelněno, i když ve skutečnosti ke zpopelnění nedošlo.

Podle CIC 1983 se pohřbívání zemřelých v principu musí slavit v kostele vlastní farnosti, tedy tam, kde měl zemřelý domicil anebo quasi-domicil. Vlastní kostel farnosti se upřednostňuje z důvodu, že právě k tomuto kostelu byl vázaný duchovní život zemřelého věřícího. Výjimkou je poslední vůle zemřelého anebo těch, kterým

---

¹¹¹³ Srov. kán 837 CIC 1983; SC 11.

¹¹¹⁴ „Fidelium defunctorum corpora sepelienda sunt, reprobata eorundem crematione,“ (kán. 1203, § 1).

přísluší postarat se o pohřební obřady. Takto může být pro pohřeb zvolený jiný kostel, avšak se souhlasem správce kostela a po uvědomění vlastního faráře zemřelého.

O výjimečné situaci lze hovořit, pokud smrt nastala mimo vlastní farnost a mrtvé lidské tělo nebylo do ní přemístěno anebo žádný jiný kostel nebyl zákonně zvolen pro konání pohřbu. V takovém případě je za pohřební obřady zodpovědný farář místa, kde nastala smrt. Pokud je prvořadou úlohou faráře vykonat anebo aspoň zabezpečit pohřební obřady, má být jeho úlohou postarat se po skončení pohřbu i o zápis do knihy zemřelých. Jde o kánony doplňující hlavní úlohy faráři zvláště svěřené, které jsou uvedeny v kán. 530. S církevním pohřbem a hřbitovem se setkával každý prostý kněz, musel se řídit statuty a rubriky v liturgických knihách platnými pro svou diecézi, musel umět poradit v životní nesnázi věřícím pozůstalým nejen z hlediska náboženského, ale i praktického - právního. Reakce církve mezi smrtí a pohřbením může být pro pozůstalé z právního hlediska důležitější než samotný pohřební obřad.

Povaha církevního pohřbu svou symbolikou ukazuje na křesťanskou naději zmrtvýchvstání s Kristem. Nepochopení pohřební liturgie začíná především nedostatečným vědomím toho, co znamená velikonoční událost, jinými slovy - oslabením významu Paschy a jejího místa v dějinách spásy. Dále je to nesprávné porozumění smyslu všeobecného kněžství věřících, neznalost symbolického jazyka liturgie a liturgického vyjadřování vůbec, jehož důsledkem je skutečnost, že věřícím uniká význam slavení eucharistie a cítí se při ní jako cizinci.

Jako vzor pohřbu pro věřícího člověka přijala církev pochovávání do země. Tento způsob na jedné straně připomíná zemi, z níž věřící vzešel (srov. Gn 2, 6) a do níž se nyní vrací (srov. Gn 3, 19; Sír 17, 1), a na druhé straně oživuje vzpomínku na pohřeb Pána Ježíše, pšeničného zrna, které padlo do země a přineslo hojný užitek (srov. Jan 12, 24). Především v cizích kulturách a u národnostních menšin nebylo vždy možné pohřbení do země sladit s cítěním a incineračními zvyky tamního obyvatelstva a národnostních menšin.¹¹¹⁵

Nikomu nemohla uniknout souvislost, která pojí evropský církevní pohřeb s typickým církevním zvykem pohřbívání těl zemřelých do země, nad nimž jsme se obšírně

pozastavovali. V kanonickém právu zvyk může mít normativní kanonickou platnost. Je však třeba uznat, že ve skutečnosti církev následuje slavnostní a láskyplnou praxi péče o lidské pozůstatky a jejich pohřbívání. CIC 1983 zvyku pohřbívání těl zemřelých věřících do země přisuzuje tu největší důležitost, a proto normativní moc posiluje jasnými směrnicemi.

Právo na církevní pohřeb mají především zemřelí katolíci, a to i ti, s nimiž byly za života vážné právně pastorační problémy, pokud před smrtí projeví nějaké známky kajícího. Funkce křesťanského pohřbu spočívá v završení dosavadního společenství pozůstalých se zesnulým a upevnění naděje na opětovné setkání se ve vzkříšení. Tradiční pohřební rituály pohanských národů se díky křesťanské víře ve zmrtvýchvstání změnila ve vyjádření naděje na život věčný. Stávající celospolečenská orientace na výkon vede k deformaci postojů lidí k začátku a konci lidského života.

Zmírnění norem CIC 1917 spolu s Instrukcí o zpopelňování těl zemřelých z roku 1963 otevírá novou cestu a novou éru církve ve vztahu k pohřbívání. Radikální obrat ve smýšlení lidí a opakované žádosti o dispens vysvětlují zmírnění předchozích církevních trestů týkajících se zpopelnění. Omezení kladená takovému pohřbu byla odstraněna novým článkem č. 15 generálních instrukcí *Ordo Exsequiarum* z 15. srpna 1969, jehož překlad je uveden v příloze této práce. Ze slavení pohřbů má však být i nadále zřetelné, že církev dává přednost pohřbu do země před žehem. „Touto novou úpravou se nejen zmírnila církevní disciplína, nýbrž přiměřeně se respektuje také svobodné rozhodnutí věřícího o svém vlastním pohřbu“.¹¹¹⁶

Českému kremačnímu hnutí došel ke konci 20. stol. bojovný dech a tradiční pochovávání do země začalo být opět normálním způsobem pohřbení. Jakákoli katecheze o kremaci by měla zdůraznit, že se spálenými lidskými pozůstatky by mělo být nakládáno se stejnou úctou, jaká se prokazuje nespáleným lidským pozůstatkům. Podstatu nových výhledů lze pastoračně zařadit a shrnout následovně: především je nutné vynaložit veškerou snahu, aby byl svědomitě dodržen zvyk pohřbívání zemřelých věřících do země, zpopelňování však zakázáno není, bylo-li vybráno

¹¹¹⁵ Srov. KOTRLÝ Tomáš: K proměnám postavení hrobníka, in: *Český lid* 95/2008, 273-292, 286-287; TÝŽ, ŠPATENKOVÁ Naděžda: Vzdělávání hrobníků v České republice, in: RYŠAVÝ D., (ed.): *Věda, výuka a vzdělávání. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Fakultas Philosophica Sociologica – Andragogica* 2008. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, 59-66; TÝŽ: Standardy provozních služeb na veřejných pohřebištích 1-2, in: *Moderní obec* 7-8/2008, 35-38; TÝŽ: Zavádění standardů služeb na veřejných pohřebištích v ČR, in: *Informační zpravodaj Sdružení pohřebnictví*, 6/2008, 2-7.

z důvodů neprotiřečících křesťanské víře. V CIC 1983 je právo na církevní pohřeb výslovně upraveno ve prospěch nejen katechumenů, ale toto právo mohou požívat za určitých okolností také nekatoličtí křesťané.

Každý z momentů křesťanského pohřbu má být vykonán s velikou důstojností a náboženským vědomím. „Proto je nezbytné, aby se s tělem zesnulého, jež bylo chrámem Ducha svatého, zacházelo s velkou úctou, aby vystrojení pohřbu bylo důstojné, prosté vši okázalosti či pompy; aby se liturgické symboly (kříž, paškál, svččená voda a kadidlo) používaly opravdu náležitým způsobem.“¹¹¹⁷

Pro západní katolíky pravděpodobně nastal čas ještě jednou se zeptat, jestli tradice pohřební liturgie, která je ve velkých městech prakticky omezena pouze na bohoslužbu slova nebo na obřady doprovázející bezprostředně pohřbení, znamená skutečně nabídku vyvážené „stravy“. Většina pozůstalých jsou v České republice nevěřící, kteří volí církevní pohřeb proto, že respektují přání zesnulého.

Považuji za potřebné zdůraznit na úplný závěr skutečnost, že existence norem upravující církevní pohřeb a hřbitov je pro kanonické právo typická a jejich cílem vždy bylo, aby příslušné právní předpisy nebyly na škodu, ale pro užitek duchovního dobra živých i mrtvých.

---

¹¹¹⁶ SCHMITZ Heribert: Tendenzen nachkonziliarer Gesetzgebung, Trier 1979, 31.

¹¹¹⁷ LID 253

5 Sekulární právní úprava

V průběhu této závěrečné části práce předkládáme stručný vývoj konfesního práva v ČR vzhledem ke kanonické úpravě církevního pohřbu a hřbitova. Analyzujeme novodobý právní pojem pohřebnictví, zda a do jaké míry se konfesněprávní problematiky dotýká. Zmíníme i mezinárodní smlouvy, kterými je Česká republika v pohřebnictví vázána.

Politický převrat v roce 1989 v ČR nepřinesl žádné radikální změny v přístupu ke smrti,¹¹¹⁸ ani v právní úpravě pohřbívání. Organizování pohřebních obřadů zůstalo v rukou stále stejných osob a transformace státních organizací do soukromých byla poměrně plynulá. Patrně nejvýraznější změnou týkající se pohřbívání byla skutečnost, že narostlo množství případů, kdy se pozůstalí rozhodli neuspořádat žádný pohřební obřad či formální rozloučení se zesnulým. Ubývalo též obřadů veřejně přístupných na úkor těch, které se konají pouze v úzkém kruhu rodinném.

V České republice dnes existují tři základní právní režimy, do kterých se tělo může dostat po smrti jedince, kterému přináleželo. Za prvé může posloužit jako zdroj orgánů a tkání pro účely transplantací, za druhé může sloužit pro lékařské potřeby a za třetí bude pohřbeno na veřejném nebo neveřejném pohřebišti. Co se týká druhého bodu dodejme, že aplikace příslušných zdravotních zákonů v praxi je nebezpečně liberální. Výstava mrtvých lidských těl – v Číně konzervovaných -, která se pod názvem „Bodies... The Exhibition“ uskutečnila v roce 2007 v pražské Lucerně a v dalších evropských městech, rozhodně nesloužila lékařské výuce, ale jarmarku extrémního materialismu.¹¹¹⁹ Zdá se, že hrob je sekulárním právem chráněn lépe než samotné lidské pozůstatky. Podrobně toto východisko důkladně analyze.

5.1 Právní ochrana piety obřadu a pohřebiště

Soudobé právo pohřebišť, dříve hřbitovní právo,¹¹²⁰ vychází nejen z postojů volnomyšlenkářských elit propagujících v meziválečném období kremaci, nýbrž i z ruského modelu, který k nám byl v období komunistické vlády přenesen

¹¹¹⁸ Srov. NEŠPOROVÁ Olga: Reflexe smrti a pohřební obřady v současné české společnosti, op. cit., 15.

¹¹¹⁹ Srov. HALÍK Tomáš: Dotkni se ran, Lidové noviny, Praha 2008, 122-128.

¹¹²⁰ Srov. PAULY Jan: Hřbitovní a pohřební právo, op. cit., 56; MÜLLER Zdeněk: Hřbitovní právo - Právní úprava, in: Právní Rozhledy 6, 1997, 303.

a postupně se rozšířil. V ČR se tak stalo na základě zákona č. 4/1952 Sb. nařízením ministra zdravotnictví č. 8/1955 Sb., kdy se z propůjčení místa na hřbitově stala služba, poskytovaná místním národním výborem, obdobná službám, poskytovaným jinými obecně prospěšnými zařízeními, jako jsou parkoviště, tržiště, tábořiště, koupaliště, pod který se zařadily vedle hřbitovů i krematoria, urnové háje, kolumbária a rozptylové loučky.¹¹²¹

Občanský pietní akt, toto laicizované minimum původně náboženské víry, se v České republice nebezpečně zaměnil s tzv. pohřbem bez obřadu, tj. se zpopelněním lidských pozůstatků v krematoriu bez pronajmutí obřadní síně s anonymním smísením popela z nevyzvednutých uren.¹¹²² Podle stanoviska české právní teorie, která vychází z ustanovení § 15 občanského zákoníku, tedy tzv. výše zmíněné zásady pietní ochrany, je i tělo zemřelého integrální součástí osobnosti, a to po celou dobu, pokud jsou lidské pozůstatky člověka individualizovatelné.¹¹²³ Pietní ochrana osobnosti se dále nevztahuje na nakládání s odebranými částmi těla, včetně pevných implantátů, nebo s potraceným plodem.

5.1.1 Počátky konfesní úpravy

V úvodních kapitolách této práce bylo pojednáno o tom, jak původně hřbitovy zakládala a spravovala církev. Vznikaly tak různé hřbitovy podle konfesí, tedy hřbitovy konfesní. Stát zdravotnickým zákonem z roku 1870 právo náboženským společnostem zřizovat si vlastní hřbitovy ponechal,¹¹²⁴ ale zároveň poskytl takové oprávnění obcím. V případě, že však nebylo o pohřebiště jinak přiměřeně postaráno,

¹¹²¹ V Polsku, kde si žádná vláda 20. stol. nedovolila církvím provozování hřbitovů zakázat, se koná dosud většina pohřbů do země, bezobřadné pohřby Poláci neznají. Z cca 12 tisíc pohřebišť jich asi 9 tisíc provozuje polská katolická církev. Ta se může chovat velmi tržně a poplatky za hrobová místa často stanovuje v mnohonásobné výši proti komunálním pohřebišťům.

¹¹²² Např. ve dvoře jihlavského krematoria je smísený popel před uložením do země skladován několik týdnů (dokud se nenaplní) v obřích plastových kontejnerech.

¹¹²³ Srov. ŠVESTKA J. a kol.: Ochrana osobnosti, Linde 1996 (3.vydání), 173.

¹¹²⁴ Výnos ministerstva kultu z 22.5.1874, č. 14903: „V zákoně č. 68/1870 (§3) je pouze stanoveno, že zřízení, udržování a dozor k umrlčím komorám a pohřebišťům je zdravotně-policejní záležitost patřící k samostatnému oboru působnosti obce; není tím však řečeno, že by musila všechna pohřebiště býti zařízena z prostředků obecních a ještě méně lze tvrditi, že jsou tím zrušeny ony předpisy, jež konfesní hřbitovy prohlašují za součást bohoslužebných budov a staví je pod režim konkurenčních předpisů platných“. Výnos ministerstva vnitřní záležitostí ze dne 14.1.1879, č. 16585: „Podle zásady vyslovené v § 3 zák. č. 68/1870 ř.z. postihuje zákonný závazek ke zřízení a rozšíření hřbitova nyní jen obce politické. Náboženské společnosti mají však i doposud právo zřizovati hřbitovy; realizace tohoto práva však předpokládá platné usnesení konkurenčních faktorů o tom.“ Srov. TOMÁNEK František: Sběrka nejdůležitějších předpisů kulturních platných v republice Československé, Praha 1928, 145.

ukládalo se obcím zřízení pohřebišť nových¹¹²⁵ a obec mohla být k plnění povinnosti donucena státní správou.¹¹²⁶

Povinnost obce byla vykládána jako subsidiární, tedy že „obec může býti okresním úřadem ke stavbě hřbitova donucena podle zákonných předpisů tehdy, když místní konfesionální hřbitov musí býti uzavřen, anebo když správa tohoto hřbitova jej nechce rozšířiti pro další potřebné pohřbívání.“¹¹²⁷ Jestliže bylo nutné zřídit v obci hřbitov ze zdravotních důvodů, mohly to úřady uložit jen obci, nikoli náboženské společnosti.¹¹²⁸

5.1.1.1 Obecný zákon trestní

Obecný zákon trestní ze dne 27. května 1852 č. 117 ř. z., který platil jen s dílčími úpravami téměř celé století, v hlavě páté „O přečinech a přestupcích proti veřejnému pokoji a řádu“ v § 278 odst h) upravuje právní ochranu pohřebišť takto: „porušování pohrobišť, otvírání hrobů, pryč brání mrtvých těl nebo zlé s nimi nakládání a odcizení něčeho z věcí takových“.¹¹²⁹ Pachatel měl být potrestán tuhým vězením od jednoho až do šesti měsíců. Odcizil-li však někdo v úmyslu zničením něco na pohřebištích, z hrobů nebo na mrtvých tělech, byl za to potrestán jako za krádež (§§ 172 a 460), tj. žalářem až do pěti let.

Obřadem se rozuměl též církevní pohřeb, který začíná okamžikem, kdy kněz vyjde ustrojen v liturgickém oděvu z kostela k výkropu mrtvoly do domu, a končí, když kněz po vykonání smutečních obřadů liturgické roucho odkládá. Jestliže kněz po vykonání obřadů u hrobu odchází do kostela hřbitovního nebo k hlavnímu kříži na hřbitově, kde koná závěrečné pohřební modlitby, končí obřad až po ukončení závěrečných modliteb.¹¹³⁰ Pod skutkovou podstatu přečinu dle ustanovení 303 tr. zák. spadalo též nepřístojné chování vůči církevnímu průvodu,¹¹³¹ tedy i pohřební průvod jako součást pohřbu byl tímto ustanovením chráněn. Pokud však došlo k bránění nebo rušení slušného pohřbení tím, že se někdo při pohřebních úkonech posmíval učením, obyčejům nebo zřízení církve nebo náboženské společnosti, nebo je zlehčoval, nebo

---

¹¹²⁵ Viz S.s. 2.3.1895, Budw. 8464.

¹¹²⁶ Budw. 10406.

¹¹²⁷ S.s. 3.3.1880, č. 388.

¹¹²⁸ Budw. II. 268.

¹¹²⁹ Cit. z ADAMOVIÁ Karolina, SOUKUP Ladislav: Prameny k dějinám práva v Českých zemích III., Vydavatelství Západočeské univerzity, Fakulta právnická, Plzeň 1999, 147.

¹¹³⁰ Srov. výn. Nejvyššího soudního akasačního dvora ze dne 4. 4. 1879, č. 1341 a ze dne 5. 5. 1893, č. 2926.

¹¹³¹ Rozh. ze dne 17. 2. 1923, V. 1121.

náboženského služebníka při výkonu bohoslužebných obřadů urazil či se v čase provozování náboženství choval neslušně, až z toho mohlo vzejít pohoršení, trestalo se takové jednání jako přečin urážky církve nebo náboženské společnosti zákonně uznané podle ustanovení § 303 citovaného trestního zák. tuhým vězením od jednoho do šesti měsíců.

Těž popel mrtvoly požíval ochrany, a to podle ustanovení § 19 a § 20 zmiňovaného kremačního zákona z roku 1921. Za přečin zneuctění popelu mrtvoly ukládal se trest vězení od jednoho týdne do šesti měsíců a peněžitý trest od 50 Kč do 1000 Kč. Zločin odejmutí popela z držení oprávněného bez jeho svolení nebo bez úředního povolení nebo úmyslného porušení úředního uzávěru popelnice se trestal žalářem od jednoho do pěti let, příp. vedlejším trestem peněžité pokuty od 500 Kč do 10000 Kč. Vl. nař. č. 517/1919 Sb. z. a n. a kremační zákon č. 464/1921 Sb. z. a n. dále obsahovaly ustanovení o přestupcích proti předpisům v nich obsažených se sankcí ve formě peněžité pokuty nebo vězením.

Hrobník byl jako vykonavatel veřejné moci zařazen do řady osob chráněných podle ustanovení § 68 tr. zák. Kdo by hrobníka při výkonu jeho úřední povinnosti ohrožoval s úmyslem úkon zmařit nebo se mu protivit, měl být potrestán podle ustanovení § 81 a § 82 tr. zák. těžkým žalářem v délce od šesti měsíců až pět let. Urážka hrobníka při výkonu jeho úřední povinnosti se trestala vězením v délce od tří dnů až do šesti měsíců.

Hřbitovy byly považovány za veřejné a zdravotnické ústavy.¹¹³² Zákonem č. 68/1870 ř. z. (zdravotnický zákon) získaly obce oprávnění v samostatné působnosti zřizovat, udržovat a dohlížet na hřbitovy a umrlčí komory a v působnosti přenesené oprávnění dozoru policejně-zdravotnického nad dodržováním předpisů ohledně pohřebišť a pohřbívání. Na veřejný charakter hřbitovů usuzujeme především z těchto okolností: jejich zřízení je za určitých podmínek závislé na zákonech a úředních nařízeních a právo pohřbení má každý, kdo splňuje předepsané podmínky.

Dozor nad dodržováním zdravotních předpisů prováděla podle zdravotního zákona obec. Zákonem č. 332/1920 Sb. z. a n. převzal tuto povinnost stát, přičemž obcím byla uložena povinnost spolupůsobit při provádění zákona (tedy při výkonu zdravotní policie).

---

¹¹³² Také hřbitovy konfesní jsou ústavy zdravotnické, (nál. ze dne 3.2.1888, Budw. 3911). „Charakter veřejné věci je dán skutečností veřejné přístupnosti, byť nerovné.“ TUREČEK Josef: Povaha kultových práv k věcem, op. cit., 150-151.

5.1.1.2 Konfesní pohřebiště

Konfesní charakter hřbitovů byl dán nejen skutečností, že takové jsou určeny pro pohřbívání zemřelých členů určitého vyznání.¹¹³³ Konfesní hřbitov totiž nepozbýval své povahy, jestliže na něm byli pohřbíváni též jinověrci.¹¹³⁴ Pro povahu konfesnosti hřbitova svědčí to, že, je položen kolem kostela, dále, že je uváděn v inventáři kostela a že faráři přísluší dispoziční právo při opravách a zadávání hrobových míst.¹¹³⁵

Pokud byl hřbitov zapsán v pozemkových knihách jako majetek kostelní, záduší¹¹³⁶ farní osady, kterou byl zřízen, nebo jako svůj vlastní majitel, mělo se za to, že je hřbitovem konfesním. Pokud byl věnovací listinou určen k pohřbívání členů určité konfese a na základě toho byl od příslušné církve vysvěcen. „Kdyby politická obec hřbitov svým nákladem postavila a kdyby žádala určitou konfesi za jeho vysvěcení, pak i kdyby hřbitov v pozemkových knihách byl obci připsán jako její majetek, pokládá právo hřbitov takový za konfesionální“.¹¹³⁷ Pokud byl tedy hřbitov sice obecními náklady obcí vystavěn, ale věnován pro církevní účely a pro tyto účely přijat,¹¹³⁸ nabývá charakteru konfesního.

Podle nařízení ministerstva kultu a vyučování č. 162/1860 ř. z., podléhalo zcizení církevního majetku státnímu svolení, což znamenalo, že církev měla omezená dispoziční práva ke svým hřbitovům. Hřbitov konfesní podléhal správě příslušné konfese, jejím příslušným orgánům. V katolické církvi vedla správu hřbitova správa zádušní, tj. farář zároveň s patronem a farní obcí, přičemž se skutečně jednalo o správu společnou podle zásad § 41 a 42 z. č. 50/1874 ř. z. - k platnému a proveditelnému ustanovení bylo vždy zapotřebí souhlasu všech oprávněných subjektů. Dle judikatury Nejvyššího správního soudu československého nebyly dozorčí orgány oprávněny takový souhlas nahrazovat nebo snad samy rozhodovat, neboť jim nepřisluší oprávnění správy církevního majetku.¹¹³⁹

---

¹¹³³ Srov. MOUČKOVÁ Kamila: Konfesněprávní prvek v úpravě pohřebnictví v českých zemích ve 20. století, op. cit., 9 - 11.

¹¹³⁴ S.s. 26./2.1903, Budw. 1582.

¹¹³⁵ S.s. 2.3.1895 Budw. 8464.

¹¹³⁶ záduší - neboli fabriční fondy; vznikaly na podporu kostelů jako budov. Blíže srov. CZERNIN Jan: Majetková práva obročí, záduší a kostelů v minulosti a jejich transformace dnes, in: Revue pro církevní právo číslo 6/97, 7 - 38.

¹¹³⁷ S.s. 19.5.1882, č. 870.

¹¹³⁸ Věnování k církevním účelům považoval HOBZA za veřejnoprávní akt, který předpokládá vedle volního projevu vlastníka (darování) také přijetí ze strany církevního institutu. HOBZA Antonín: Úvod do církevního práva, vlastním nákladem, Praha, 1929, 239-240.

¹¹³⁹ Boh. č. 4083-1939, Boh. č. 2194-1939.

5.1.1.2.1 Článek 24 Konkordátu s Polskou republikou

Zvláštním pramenem kanonického práva se staly tzv. konkordáty, to jest smlouvy, uzavřené mezi státy a církví. Jde o specifickou kategorii právních norem spočívajících na mezinárodních smlouvách mezi jednotlivými státy a církví, tedy tzv. smluvně církevní právo.¹¹⁴⁰

Dne 28. 7. 1993 sjednal Apoštolský stolec s Polskou republikou konkordát, který byl ovšem polskou stranou ratifikován téměř až po pěti letech (23. 2. 1998), třebaže v té době byl na papežském stolci Polák Karol Wojtyla a většina Poláků se hlásí ke katolické církvi¹¹⁴¹.

Církev má právo stavět, rozšiřovat a spravovat posvátné a církevní budovy - v souladu s polskými zákony. O nezbytnosti výstavby kostela nebo zřízení hřbitova rozhoduje diecézní biskup nebo příslušný ordinář. Příslušné církevní autority přistupují ke stavbě posvátných a církevních budov nebo ke zřízení hřbitova poté, co získaly nezbytná úřední povolení¹¹⁴².

5.1.1.2.2 Článek 17 smlouvy se Svobodným státem Durynsko

Dne 11. 6. 1997 byla v Erfurtu sjednána mezinárodní smlouva mezi Svatým stolcem a Svobodným státem Durynsko. Jde o jednu ze série smluv, kterou se upravují vzájemné vztahy Svatého stolce a nových německých spolkových zemí. Tyto smlouvy nejsou označeny jako konkordát - tento název je pro příště vyhrazen jen mezinárodním smlouvám s centrálními státy; v případě Německa jde o konkordát z roku 1933, jehož platnost je oběma stranami uznávána, nicméně jeho závaznost i pro nové spolkové státy je těmito zpochybňována, jakkoli se zdá, že vyplývá z čl. 11 Smlouvy o sjednocení. Detailně a precizně vypracovaná smlouva zrcadlí princip: „clara pacta, boni amid“¹¹⁴³.

(1) Církevní hřbitovy požívají ochrany státu.

(2) Pohřbívání nevěřících nebo věřících jiných vyznání na hřbitovech, které mají výlučně postavení na určitém místě a jsou ve správě Katolické církve, se zaručuje.

---

¹¹⁴⁰ Srov. HRDINA Antonín - BALÍK Stanislav: Kanonické právo, dějiny, teorie, obecná část, op. cit., 12, 29.

¹¹⁴¹ Vycházím především ze závěrů Hrdinových - Viz HRDINA Antonín: Texty ke studiu konfesního práva, I. Evropa a USA, Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, 235. Z této práce přebírám i většinu odkazů.

¹¹⁴² Převzato z: Revue církevního práva - Church Law Review, Praha 1998, vol. 9, no. 1, 47.

(Tato záruka platí za předpokladu, že jsou uznány platné předpisy dotčeného hřbitova zejména o užívání hrobů, o délce jejich využití a o jejich možném odebrání.)

(3) Provozní a poplatkové řády církevních hřbitovů vyžadují povolení úřadu příslušného pro pohřbívání. Na žádost církevního provozovatele hřbitova budou hřbitovní poplatky vybírány v exekučním správním řízení. (Panuje shoda v tom, že státní povolení může být odepráno jen z důvodů veřejného pořádku, zejména v oblastech stavebního a hygienického dozoru. Příslušné exekuční správní orgány určí Svobodný stát Durynsko. Náklady spojené s exekučním řízením, které nelze zahrnout do exekuce, hradí církevní provozovatel hřbitova.)¹¹⁴⁴

Veřejnoprávní status, jemuž se ve Spolkové republice Německo těší církev a jejich organizační složky, je „vykoupen“ řadou povinností vůči státu i v takové službě ve veřejném zájmu jakou je provozování veřejného hřbitova.

5.1.1.3 Zrušení pohřebiště

Pokud se týkalo opatření, jaké se vyžadovalo po zrušení hřbitova v příčině jeho dalšího používání, od dekretu ze dne 24. ledna 1785 platilo v českých zemích pravidlo, že se nesmí plocha pohřebiště nejméně po 10 let zastavět, ovšem proti jeho používání jako veřejného sadu, louky neb zahrady z ohledů veřejného zdravotnictví nebylo zpravidla námitek.

25. července 1947 vydalo ministerstvo vnitra výnos, který upozornil na platnost ženevské konvence (z r. 1929), jež byla v roce 1949 dále doplněna a která ukládá signatářským zemím - tedy i Československu – zachovat a starat se také o hroby nepřátelských vojáků. Tato činnost však nebyla pro okresní a místní národní výbory nikterak vítána. V současnosti je tato agenda v gesci Ministerstva obrany ČR a krajských úřadů.¹¹⁴⁵

5.1.2 Platná veřejnoprávní úprava

Lidské pozůstatky nelze za žádných okolností pohřbít mimo pohřebiště, tj. mimo prostor výlučně určený k pohřbívání.¹¹⁴⁶ Tato zásada pietní ochrany osobnosti,¹¹⁴⁷ toto

---

¹¹⁴³ Viz HRDINA Antonín: Texty ke studiu konfesního práva, op. cit., 254-255.

¹¹⁴⁴ Převzato z: Revue církevního práva - Church Law Review, Praha 2000, vol. 17, no. 3, 243.

¹¹⁴⁵ Srov. zákon č. 122/2004 Sb., o válečných hrobech a pietních místech a o změně zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁴⁶ § 2 písm. d) ZP. Zpopelněné lidské ostatky lze uložit kamkoli, v urně nebo bez ní (tzv. rozptyl nebo vsyp).

sekulární přiřazení důstojnosti lidské osobě nachází hlubší zdůvodnění z teologické perspektivy. V platném trestním zákoně¹¹⁴⁸ se pod trestnými činy hrubě narušující občanské soužití zařadilo hanobení hrobu nebo jiného pietní místa. Rušení pohřebního obřadu hrubým způsobem lze zařadit mezi rušení přípravy nebo průběhu shromáždění nebo obřadu lidí. Za tato výtržnictví hrozí trest odnětí svobody až na dvě léta.

V kanonickém právu je důstojnost křesťana založená jeho obecným kněžstvím. Podle současných etiků G. Virta a U. Körtnera¹¹⁴⁹ je pieta vůči mrtvole nikoli normou, nýbrž postojem, který zaujímají pozůstalí vůči památce zemřelého. Z tohoto postoje tedy nelze odvodit pevné normy. Jakožto postoj nemůže být pieta nikdy popsána tak přesně jako nějaká norma. Lze však říci, jaká jednání pietě odporují.

Rakouský ústavní soud zařadil zajištění veřejného pohřebiště pod pojem veřejného pořádku ve smyslu čl. 63 odst. 2 státní smlouvy ze St. Germain a tím vyjádřil, že považuje předpisy o hřbitovech pro fungování soužití mezi lidmi ve státě za podstatné.¹¹⁵⁰ Veřejné pohřebiště na rozdíl od pohřebiště neveřejného nemá být nábožensky legitimováno a snaží se udržet *naked public place* (veřejný prostor chráněný před vlivem jakéhokoli náboženství). Samotný provozovatel veřejného pohřebiště si však může nárokovat takovou míru oddanosti, že se tato *laicita* stává „posvátnou“ a tím je provokující výzvou pro tradiční náboženství, která takové chápání kultu předků vnímají jako idolatrii.

Skutečnost, že církevní hřbitov slouží často zcela nebo zčásti k účelům veřejnoprávním, neznamená, že jde o majetek veřejný ve smyslu teorie veřejného vlastnictví. Jde o majetek soukromý, k němuž má vlastnické právo církev nebo určitá církevní právnická osoba, a přeneseně tedy členové církve, nikoli všichni občané státu. Ani současná zákonná úprava pohřebnictví v ČR podle ZP nevyžaduje u hrobů vlastnictví státu (či veřejnoprávních korporací), nýbrž počítá s existencí soukromých, resp. neveřejných pohřebišť, včetně existujících rodinných hrobek (§ 3 odst. 1 zákona).¹¹⁵¹ Od roku 2002 český stát umožnil registrovaným církvím a náboženským společnostem obnovit správu nad vlastními hřbitovy (jejich podíl na celkovém počtu všech pohřebišť dosahuje více než 33 %) a ustanovit na těchto

---

¹¹⁴⁷ Srov. § 15 zákona č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů a čl. 10 Listiny základních práv a svobod. Vyjmenované osoby musí brát zřetel na to, že nechrání osobnostní práva svá, nýbrž osobnostní práva zemřelého. Musí tedy zásadně respektovat vůli zemřelého, kterou ten za svého života vyjádřil.

¹¹⁴⁸ Srov. § 202 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších zákonů.

¹¹⁴⁹ Srov. VIRT G., KÖRTNER U.: Pieta a blízká láska, in: Teologické texty 3/2001, 112.

¹¹⁵⁰ Sbírnka usnesení a nálezů rakouského Ústavního soudu 3711/1960, 15394/1998.

pohřebišťích vlastního hrobníka. Nově do této služby stát ve veřejném zájmu neumožnil vstoupit všem právníckým osobám.

Výjimečné postavení zaujímají židovské náboženské obce, které provozují v českých zemích neveřejná pohřebišťe. Zde dosud praktikují zvláštní pohřební ritus, který vyžaduje, aby starší hroby nebyly porušovány hroby mladšími. Dále ústa a oči zemřelého bývaly zakrývány kameny nebo úlomky keramiky a v některých případech bývaly rakve opatřeny visacími zámky.¹¹⁵² Archeologický výzkum židovských hřbitovů naráží na právní problémy spojené s jejich přísnou ochranou. Vysoký počet téměř čtyři sta dosud nezrušených oddělených hřbitovů pro příslušníky dnes již zaniklých židovských diaspor ukazuje, jak výrazně se do primárního zakládání pohřebišť kdysi promítala v našem prostředí rozrůzněnost populace.

5.1.3 Hřbitov umístěný ve volné krajině

V českém pohraničí nacházíme hřbitovy v různých stádiích úpadkového vývoje: zcela zaniklé i zpustlé, případně pouze částečně udržované. Žádný hřbitov není pravidelně udržován jako celek, např. v severovýchodní části okresu Tachov.¹¹⁵³ Církevní hřbitovy tam připomínají návštěvu muzea, často jedinou architektonickou přítomnost církve v obci, kde chybí živá komunita. Alexandra Navrátilová dokázala u obyvatel doosidlujících po roce 1945 pohraničí, že pocit domova se u nich vytvořil teprve tehdy, když na místním hřbitově pochovali někoho z rodiny.¹¹⁵⁴

Že si veřejné pohřebišťe, ať již jde o hřbitov v intravilánu či extravilánu obce, zasluhuje zvýšenou míru právní ochrany, dokumentuje zákon o pohřebnictví. Ukládá obcím zřídit kolem hřbitova tzv. ochranné pásmo, kde budou vyloučeny aktivity, které by mohly ohrozit provoz nebo důstojnost (pietu) pohřebišťe.¹¹⁵⁵

¹¹⁵¹ Srov. KOTRLÝ Tomáš: Pohřbívání v kostele. *Revue církevního práva*, 3 (2007), 233 - 243.

¹¹⁵² CIŽMÁŘ Z., ŠMÍD M.: Vývoj Prostějova v archeologických a historických pramenech v období 10.-16. století, in: *Archaeologia historica* 25, 2000, 89-96, 94.

¹¹⁵³ Srov. MATOUŠEK Václav: Třebel, obraz krajiny s bitvou, Praha: Academia, 2006, 286.

¹¹⁵⁴ NAVRÁTILOVÁ Alexandra: Obřad a obyčej v procesu společenské a kulturní integrace novoosídlenců, in: NAVRÁTILOVÁ Alexandra s kol.: *Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě*, Brno 1986, 33-50, 37 a 39.

¹¹⁵⁵ ZP v ustanovení § 17 stanoví, že ochranné pásmo okolo veřejných pohřebišť se zřizuje v šíři nejméně 100 m. Stavební úřad může v tomto ochranném pásmu zakázat nebo omezit provádění staveb, jejich změny nebo činnosti, které by byly ohrožovány provozem veřejného pohřebišťe nebo by mohly ohrozit řádný provoz veřejného pohřebišťe nebo jeho důstojnost. Vlastník pozemku v ochranném pásmu má nárok na náhradu za prokázané omezení užívání pozemku. Náklady spojené s technickými úpravami v ochranném pásmu a náhrady za prokázané omezení užívání pozemku v ochranném pásmu nese provozovatel pohřebišťe. V podrobnostech viz HANÁK Marek: Ochranné pásmo v blízkosti hřbitova, in: *Moderní obec* č. 10/2007, 21-23.

K tomuto právnímu instrumentu přistupuje ještě zákon o ochraně přírody a krajiny, jenž zakotvuje právní ochranu krajinného rázu, jehož součástí může být venkovský hřbitov. Zásahy do krajinného rázu, zejména umístování a povolování staveb, se mohou uskutečnit pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny, harmonické měřítko a vztahy v krajině. K umístování a povolování staveb, jakož i jiným činnostem, které by mohly snížit nebo změnit krajinný ráz, je nezbytný souhlas orgánu ochrany přírody.¹¹⁵⁶

Hřbitov umístěný ve volné krajině může být rovněž podroben právní ochraně jako tzv. významný krajinný prvek. Zákon o ochraně přírody a krajiny definuje významný krajinný prvek jako ekologicky, geomorfologicky nebo esteticky hodnotnou část krajiny, která utváří její typický vzhled nebo přispívá k udržení její stability. Významnými krajinnými prvky jsou lesy, rašeliniště, vodní toky, rybníky, jezera, údolní nivy. Dále jsou to jiné části krajiny, které zaregistruje orgán ochrany přírody jako významný krajinný prvek,¹¹⁵⁷ zejména mokřady, stepní trávníky, remízy, meze, trvalé travní plochy, naleziště nerostů a zkamenělin, umělé i přirozené skalní útvary, výchozy a odkryvy. Mohou jimi být i cenné plochy porostů sídelních útvarů včetně historických zahrad a parků. Zvláště chráněná část přírody je z této definice vyňata.

Zákon o ochraně přírody a krajiny stanoví, že významné krajinné prvky jsou chráněny před poškozováním a ničením. Využívají se pouze tak, aby nebyla narušena jejich obnova a nebyla ohrožena nebo oslabena jejich stabilizační funkce. K zásahům, které by mohly vést k poškození nebo zničení významného krajinného prvku nebo ohrožení či oslabení jeho ekologicko-stabilizační funkce, si musí ten, kdo takové zásahy zamýšlí, opatřit závazné stanovisko orgánu ochrany přírody.¹¹⁵⁸

Takovými zásahy jsou zejména umístování staveb, pozemkové úpravy, změny kultur pozemků, odvodňování pozemků, úpravy vodních toků a nádrží a těžba nerostů. Podrobnosti ochrany významných krajinných prvků stanoví ministerstvo životního prostředí obecně závazným právním předpisem. Je tedy zřejmé, že hřbitov může požívat právní ochrany jak podle zákona o pohřebnictví ve formě ochranného pásma, tak prostřednictvím právních institutů zákona o ochraně přírody a krajiny v rámci ochrany krajinného rázu či na základě registrace jako významného krajinného prvku.

---

¹¹⁵⁶ Srov. § 12 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny: „(4) Krajinný ráz se neposuzuje v zastavěném území a v zastavitelných plochách, pro které je územním plánem nebo regulačním plánem stanoveno plošné a prostorové uspořádání a podmínky ochrany krajinného rázu dohodnuté s orgánem ochrany přírody.“

Při zásazích do struktury a obrazu krajiny je třeba se vyhnout nevratným chybám, jež mohou natrvalo negativně změnit krajinný ráz, jehož dominantním prvkem může být malý, někdy i opuštěný venkovský hřbitov. Tato místa je třeba chránit pro jejich neopakovatelnou atmosféru, která tato venkovská pohřebiště provází.

5.1.4 K návrhu nového občanského zákoníku

Návrh pododdílu 3 „Právo na integritu“ nového občanského zákoníku v § 77 stanoví, že „lidské tělo je pod právní ochranou i po smrti člověka.“¹¹⁵⁹ Z pohledu právních úprav postupu po úmrtí a pohřebnictví považují za nedořešenou otázku implantátů a náhrad: do jaké míry je lze považovat za součásti lidského těla s přihlédnutím k citovanému § 77 návrhu zákona a zejména k § 422 návrhu zákona, který stanoví, že lidské tělo ani jeho části, třebaže byly od těla odděleny, nejsou věci. Právní úprava obsažená v občanském zákoníku by měla poskytnout obecné východisko i pro nakládání s takovými předměty, oddělenými po zpopelnění nebo po pohřbení (uložení do hrobu nebo hrobky) v důsledku rozkladu.

V návaznosti na právní úpravu obsaženou v § 422 návrhu zákona dále shledávám nedořešenou otázku, zda mohou být lidské ostatky (např. zpopelněné, uchovávané ve schránce mimo veřejné pohřebiště) předmětem dědictví, nejsou-li věci. Např. navrhovaný § 69 odst. 2 by se mohl upravit tak, že lidské ostatky uchovávané ve schránce mimo veřejné pohřebiště nabývá ten, koho určil mrtvý, jinak manžel, dítě, popřípadě rodiče, a není-li jich pak dědic. Vraťme se nicméně k našemu tématu a věnujme se argumentům zřizovatelů neveřejných pohřebišť podrobněji.

Evropská doktrína lidských práv akcentuje specifický vztah k mrtvým předkům.¹¹⁶⁰ Přirozeně platí, že právo na respekt k rodinnému a soukromému životu, stejně jako jiná základní práva, může být předmětem určitých omezení, která jsou ústavně aprobována, stanovena zákonem, sledují legitimní cíl a jsou vůči tomuto právu proporcionální.

V případě práva na respekt k rodinnému životu vyplývají důvody omezení z čl. 8 odst. 2 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod

---

¹¹⁵⁷ Srov. § 6 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁵⁸ Viz § 4 odst. 2 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹⁵⁹ Viz návrh nového občanského zákoníku,

<http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&k=381&j=33&d=40461> (14.1.2009)

¹¹⁶⁰ Srov. GREVE H. S.: „What’s in a Name?“ - The Human Right to a Recognized Individual Identity. In Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Liber Amicorum Luzius Wildhaber. Dike Verlag, Nomos Verlagsgesellschaft, Zürich, Baden-Baden 2007, 310.

a čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, podle kterého jsou legitimními důvody omezení tohoto základního práva opatření v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, předcházení nepokojům a zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných. Pouze existence těchto důvodů může legitimovat omezení základního práva, v daném případě shora popsaného pietního respektu k ostatkům předků a k místu jejich pochování. Typicky lze za taková opatření považovat existenci hygienických či stavebnětechnických omezení, případně též vlastnické právo soukromé osoby k místu (pozemku, stavbě), na němž jsou ostatky uloženy.

Z druhé strany přednost citového pouta k místu spočinutí předků (rodinného života) před absolutním právním panstvím (vlastnictvím) nad tímto místem není dána jednou pro vždy. V konkrétním případě podléhá konkurence základních práv testu proporcionality.¹¹⁶¹

5.2 Postavení hrobníka

Hrobník byl považován za orgán veřejného ústavu a v oboru zdravotnicko-policejním podléhal dozoru ze strany obce, v oboru církevním však příslušné duchovní správě.¹¹⁶² Ustanovení hrobníka jako hřbitovního zřízence, výše jeho platu a propuštění náleželo v případě konfesního hřbitova katolickému faráři, příp. správě církevního majetku - faráři a patronovi.¹¹⁶³

Během svého výzkumu na hřbitovech jsme byli svědkem, jak na konkrétním popisu pracovního místa českého hrobníka dochází k oživení všemožných morálních, kulturních a náboženských diferencí mezi lidmi. V nedávno započaté standardizaci dílčí kvalifikace hrobník a ve způsobu ověřování jeho odborné způsobilosti, na níž jsem se osobně podílel, jsem hledal předpoklady pro zřízení nějakého hřbitova otevřeného pro všechny národnosti, ve kterém by koexistovaly náboženství a kultura. Do požadavků kladené na odborné kompetence hrobníka lze zařadit všechny jejich objektivně existující komponenty. Mezi ně patří především globalizace, migrace a vzkríšení lokálních komunit na náboženském a etnickém základu.

---

¹¹⁶¹ Srov. Nález Ústavního soudu ze dne 7. ledna 2009, sp. zn. I. ÚS 2477/08, <http://www.usoud.cz/scripts/detail.php?id=620> (7. ledna 2009).

¹¹⁶² Srov. v. ýn. min. vnitra ze dne 28. 7. 1877, č. 7647/8.

¹¹⁶³ S. s. ze dne 1. 3. 1893, Budw. 7116.

Hrobník je dnes zástupcem provozovatele pohřebiště¹¹⁶⁴ v činnostech souvisejících s pohřbíváním lidských pozůstatků, zpopelněných lidských ostatků a exhumací. Nelze jej označit za nekvalifikovaného pracovníka provádějící různé pomocné, manipulační a obslužné práce.¹¹⁶⁵ V platných řádech provozovaných pohřebišť se návštěvníkovi prostoru mrtvých ukládají povinnosti a zakazují jednání, která jsou běžná na jiných veřejných prostranstvích, protože na hřbitově se mohou necitlivě dotknout mravního cítění pozůstalých nebo důstojnosti zemřelých. Jaké povinnosti by měl ovšem dodržovat a které činnosti vykonávat zaměstnanec provozních služeb na českém pohřebišti, aby neupadla důležitost jeho řemesla? Existuje pro jeho každodenní praxi nějaký hodnotící standard „odborníka na smrt“? Nebo je hoden pozornosti pouze řemeslníkům plat?

Práce hrobníka se řídí právně kulturními normami, které nám ve svém výsledku mohou zanechat záznam v archeologickém kontextu. Těmito normami je dáno, kdo, kdy, kde a jak bude pohřben. Požadavky na hrobníky, jak mají uložit mrtvé lidské tělo na místo posledního odpočinku, se dnes zdají striktní. Je nutné probrat v pokud možno komplexním pohledu základní celky hrobníkových kompetencí (tj. všeho, co se týká pohřbívání) a pokusit se vystihnout určující rysy jeho působení na pohřební zvyky a obřady (tj. na vše, co se týká pohřbu); ani tak se ovšem neobejdeme bez některých konkrétních detailů.

5.2.1 Historické reálie o hrobníkovi

Podle dosavadních výzkumů v požadavcích kladených na hrobníka existovaly značné etnické, regionální a dobové rozdíly. Známé jsou odlišnosti mezi křesťanským a židovským chápáním těch, kteří manipulují s lidskými ostatky na hřbitovech. Judaismus pro svou oddanost posvátnosti životu nalézá vyjádření v rituální účtě k symbolismu znečištění při kontaktu s mrtvým.¹¹⁶⁶ Postupem doby se představa nečistoty mrtvého zcela změnila a význam mrtvých světců přivedl kabalisty dokonce k požadavku, aby se ti, kdo umývají mrtvolu, nejprve sami očistili v rituální lázni, a aby se mrtvého nedotýkaly ženy a nečistí.¹¹⁶⁷ Jestliže zpočátku představovali mrtví a jejich hroby zdroj nejvážnějšího znečištění a živí se měli vystríhat kontaktu s nimi,

---

¹¹⁶⁴ V pracovněprávním poměru nebo dle § 18 odst. 2 ZP.

¹¹⁶⁵ Viz kartotéka typových pozic, <http://ktp.istp.cz/charlie/expert2/act/h1-karta.act?id=219&is=1&lh=> (7.11.2008).

¹¹⁶⁶ Srov. MACCOBY Hyad: *Ritual Morality. The Ritual Purity System and Its Place in Judaism*, University Press, Cambridge 1999. Výkladu znečištění lidskou kostrou jsou věnovány první dvě kapitoly této knihy, zejména 13-29.

¹¹⁶⁷ Srov. BOUŠEK Daniel: *Židovská pout' a poutní místa na Blízkém východě v hebrejské cestopisné literatuře 12.-16. století*, Karolinum, Praha 2008, 290.

později se živí obracejí ke hrobům mrtvých a jsou varováni, aby svou nečistotou neznečistili mrtvé.¹¹⁶⁸ Vykladači Písma se po způsobu antických spisovatelů a filozofů (Lúkiános: „zápach mne pohřbí“; Lucanus: „Nebem je kryt, kdo nedostal urnu“)¹¹⁶⁹ často vyjadřovali proti přehnanému kultu mrtvých a nekromancii.¹¹⁷⁰

5.2.1.1 Biblické kořeny

Pohřbení lidských pozůstatků do země příslušníků svého národa nutně museli Židé považovat za nejvyšší a jedinou opravdovou *gmilut chasadim halvaját ha-met* (skutek milosrdenství zahrnující doprovázení mrtvého k hrobu), protože za ni již nelze očekávat slova díků. Velmi svědomitě pohřbívá mladý Tobiáš v průběhu deuterokanonické knihy Starého zákona (Tob. 1, 16-18). Pohřbíváním mrtvých si podle andělova svědectví vysloužil Boha (Tob. 2, 9, 12, 12). Gracinův Dekret ve snaze zdůvodnit společný hrob manželů cituje Tob. 4, 4: „Až zemře, pohřbi ji vedle mě v jednom hrobě.“¹¹⁷¹ Sv. Augustin Tobiášovo pohřbívání svých bližních komentuje takto:

„Proto nemají být těla zemřelých znevažována a pohazována, především těla spravedlivých věřících, kterých Duch svatý používal jako nástrojů a nádob ke všem dobrým skutkům. Vždyť i otcovský šat a prsten a podobné předměty jsou pozůstalým tím dražší, čím silnější byl jejich cit k rodičům; a nikterak se nemá pohrdat těly, která nosíme jistě mnohem těsněji a důvěrněji než jakýkoliv oděv. Ona totiž nejsou jen ozdobou nebo potřebou, přibíranou zevně, ale patří k samé lidské přirozenosti.“¹¹⁷²

Ujmout se bezbranné mrtvoly člověka, který byl lidskými zákony prohlášen za nepřítele, bylo vysoce hodnoceno až Sofoklem. Jeho Antigona by jednala tejně, i kdyby nešlo o jejího bratra, ale o člověka docela cizího nebo barbara.¹¹⁷³ Smrt odsouzenců byla krutá, avšak odpírat popraveným pokoj v hrobě a tím jejich duše

¹¹⁶⁸ K uctívání hrobů světců v kabale viz GILLER Pinchas: Recovering the Sanctity of the Galilee: the Veneration of Sacred Relics in Classical Kabbalah, in: Journal of Jewish Thought and Philosophy 4 (1194), 147-169.

¹¹⁶⁹ LUCANUS Marcus Annaeus: Pharsalia (= De bello civili) VII. 819, Farsalské pole, přel. J. Nechutová, Praha 1976.

¹¹⁷⁰ BŘEHOVÁ Kateřina: Kult mrtvých ve Starém zákoně. In: Svět živých a svět mrtvých. Soubor studií pracovní skupiny „Náboženské směry v Asii“. Česká orientalistická společnost, Praha 2001, 98.

¹¹⁷¹ C. 13, q. 2, c.2: „Tobias dicit ad filium suum: "Cum acceperit Deus animam meam, corpus meum sepelies, et honorem habebis matri tuae omnibus diebus, et cum ipsa compleuerit tempus suum, sepelies eam iuxta me in uno sepulcro.“ In: CICan I., sl. 721.

¹¹⁷² AUGUSTINUS Aurelius: O Boží Obci II., Praha: Karolinum Univerzita Karlova v Praze, 2007, 50.

¹¹⁷³ VIDMAN Ladislav: Od Olympu k panteonu, Vyšehrad, Praha 1997, 176.

odsoudit k neklidnému bloudění, to bylo horší než smrt. Proti této praxi se nejen v antických ale i v biblických dějinách vzeprly především ženy. Jako by chtěly svou starostí o mrtvé ukázat, že pohřeb je příležitostí pro uvědomění si nepřetržitého obnovování se života. Sofoklovu Antigonu a její osud můžeme proto srovnat s Rispu, dcerou Ajovou a příbuznou usmrcených Saulovců, která jako starozákonní Antígona nepřipustí „aby se na ně ve dne usadili ptáci z nebe a v noci zvířectvo z polí“ (2 Sam 21,10) a sedává šest měsíců pod šibenicí na popravišti, aby zahнала loupeživé supy, šakaly a divoké psy, kteří už chňapají po nohách mrtvých; a což teprve v noci (2 Sam 21,1-14)! Rispa je sice matkou dvou popravených, ale ukazuje svým neobyčejným jednáním, že tuto nesmyslnou smrt nepřijímá, že zůstává věrna svým mrtvým. Žena způsobí tímto svým jednáním obrat, konec pohromy sucha, zatímco mužské válečné akce a krvavé akty pomsty tuto věc jenom zase znovu zhoršovaly.

Také sám Pán, ačkoli měl třetího dne vstát z mrtvých, velebí a k velebení doporučuje dobrý skutek ženy, která na jeho údy vylila drahocennou mast a učinila to k jeho pohřbu (Mat. 26, 10). A v evangeliu se připomínají s pochvalou ti, kdo sňali z kříže jeho tělo, s péčí a úctou je zahalili a pohřbili.¹¹⁷⁴ Namísto závěru citujme opět sv. Augustina:

„Ale tyto doklady neukazují k tomu, že by v mrtvolách byl nějaký cit; ony naznačují, že Boží prozřetelnost, nalézající zalíbení i v takových skutečích milosrdenství, dbá také o těla mrtvých, a to ve spojitosti s vírou ve vzkříšení. A nepřichází-li u Boha nazmar ani ta úsluha a péče, která se prokazuje mrtvým lidským údům, plyne z toho i spasitelné naučení, jak velká asi musí být odplata za milodary udělené žijícím a cítícím!“¹¹⁷⁵

5.2.1.2 Počátky profesionalizace

Počátky profesionalizace hrobníků byly v západní Evropě spojeny se zavedením křesťanských hřbitovů, na kterých byli specializovanými laborantes.¹¹⁷⁶ Antickým pramenem jedinečného významu je *Traditio apostolica*,¹¹⁷⁷ která patří mezi jedny z prvních pokusů o úpravu a uspořádání života církevní obce kolem roku 300. Tato

---

¹¹⁷⁴ Podrobněji srov. KOTRLÝ Tomáš, Pohřeb Ježíše Krista, Pána a Spasitele; iop. cit., 298-309; 355-359.

¹¹⁷⁵ AUGUSTINUS Aurelius: O Boží Obci II., op. cit., 51.

¹¹⁷⁶ LE GOFF Jacques: Za jiný středověk, Argo, Praha 2005, 161.

¹¹⁷⁷ HIPPOLYT Římský: Apoštolská tradice, Refugium Velehrad-Roma, Olomouc 2000, 45.

sbírka hrobníky sice výslovně nejmenuje, ale vztahuje se na ně, když připomíná biskupovi, aby platil spravedlivou mzdu a cenu za dlaždice těm, kdo zřizují hroby a pečují o hřbitovy, aby jejich práce nebyla pro věřící, hlavně pro chudé, zátěží:

„40. O hřbitovech

Nikomou nemá být zátěžko na hřbitově pohřbít.¹¹⁷⁸ Je to věc,¹¹⁷⁹ (která se týká) i všech chudých. Ale hrobník¹¹⁸⁰ dostane mzdu a (zaplacenou) cenu za materiál.¹¹⁸¹ A ty, kteří pracují na tomto místě a pečují o ně, ať živí biskup,¹¹⁸² aby nebyl zatěžován nikdo z těch, kteří jsou na toto místo.“¹¹⁸³

Tuto čtyřicátou kapitolu můžeme směle označit za nejstarší hřbitovní právo církve vydaným před Nicejským sněmem. Křesťanští hrobníci nepatřili k církevní hierarchii, nebyla však vyloučena možnost, aby přijali nižší svěcení. Ve spisech o konfiskaci v Cirtě vystupuje Saturnin jako hrobník a jáhen, Januáriu jako hrobník a podjáhen. Podle apoštolské tradice byli podjáheni považováni také za laiky. Byli to pomocníci jáhnů ve funkcích liturgických, charitativních a administrativních. Ani exorcisté nebyli počítáni mezi duchovní.¹¹⁸⁴ V jednom ze svých dopisů mluví sv. Jeroným o jednom hrobníkovi z Vercelli, který se stal klerikem.¹¹⁸⁵ Patronem hrobníků se stal patron Čech,¹¹⁸⁶ sv. Josef, tesař z Nazareta v Galileji (Mt 13, 55), zákonný muž Panny Marie (Mt 1, 19) a zákonný otec Ježíše. Jeho svátek slavíme 19. března.

Křesťanského hrobníka (lat. fossor), ukládajícího do posvěcené země zemřelá těla křesťanů, včetně chudých, středověká církev povýšila na úroveň těch, kteří sytí hladové, napájí žíznivé, šatí nahé, ujímají se poutníků, pečují o nemocné a navštěvují uvězněné. Synoda v Bénévent v roce 1331 předepisuje pohřbívání chudých zdarma pod trestem exkomunikace.¹¹⁸⁷ Totéž pravidlo je převzato koncilem ze stejného města

¹¹⁷⁸ Z důvodu vysokých poplatků správcům hřbitova.

¹¹⁷⁹ pohřbívání.

¹¹⁸⁰ operarius qui efodit

¹¹⁸¹ „κεραμος“ - „dlaždice“, materiál používaný k stavbě hrobky.

¹¹⁸² Poplatky oněm správcům hřbitova.

¹¹⁸³ Viz HIPPOLYT Římský: Apoštolská tradice, celý překlad upravila a dokončila (kap. 18-43) G. Piáčková, op. cit., 44-45.

¹¹⁸⁴ Srov. MISZTAL Henryk: Svatí a blahoslavení laici, Matice cyrilometodějská s. r. o., Olomouc 2004, 29.

¹¹⁸⁵ MESSINA Rosario: Dějiny charitativní činnosti, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2005, 50.

¹¹⁸⁶ Na podnět panovníka přijali na zasedání zemského sněmu na jaře roku 1654 všichni čtyři stavové českého království sv. Josefa za spolupatrona země a ochránce míru. Josefskou úctu u nás šířili zejména karmelitáni a kapucíni. Srov. HLEDÍKOVÁ Zdeňka, POLC a Jaroslav V. (eds): Pražské arcibiskupství 1344-1994, Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, Zvon: Praha 1994, 182.

¹¹⁸⁷ c. 54, MANSI 25. 964-965.

v roce 1378.¹¹⁸⁸ Pro chudobu byli mrtví odkládáni v noci na břehy řek, hnojiště, haldy a jinde, odkud je pak „lidé hrobníční“ odnášeli do hromadných jam na hřbitov.¹¹⁸⁹

Pro chudé obyvatele Nového Města v Praze je v archivních zápisech z roku 1595 připomínán dokonce zvláštní hrobník chudých lidí.¹¹⁹⁰ Nezůstala ušetřena ani nádvoří Pražského hradu: „Hnoje válelo se po hradských koutech a dvorech na vozy. Nakládajíce jej, našli dělníci v něm kolik mrtvol nedbale zaházených. Francouzi oblíbili si vůbec kopat hroby pro své mrtvé, kde jim v zámku nebo v jeho okolí zrovna napadlo. (...) Objeví se i anonymní hrobník, který za vykopání a pohřbení pěti Francouzů zahrabaných v nádvořích dostane čtyři zlaté třicet.“¹¹⁹¹

Podobné alarmující zmínky o opomíjení pohřebního obřadu, v jiných pramenech velmi řídké,¹¹⁹² zřejmě můžeme vztáhnout pouze na lidi z úplného okraje společnosti a na okamžiky vrcholů morových epidemií, kdy k tomu primárně nevedly ekonomické důvody, nýbrž celkově nezvládnutelná situace a někdy naopak zdravotně-hygienická opatření příkazující pohřbívát mimo stávající přeplněné hřbitovy.¹¹⁹³ Skutečnost, že morem často onemocněly děti a poměrně vzácně hrobníci, nutí sice k zamyšlení, ale těžko ji lze vysvětlit.¹¹⁹⁴

---

¹¹⁸⁸ MANSI 26. 647.

¹¹⁸⁹ WINTER Zikmund: Kulturní obraz českých měst. I, Nákladem Musea Království českého, Praha 1892, 200.

¹¹⁹⁰ Tamtéž, 118.

¹¹⁹¹ NOVOTNÝ Antonín: Zle, matičko, zle čili Praha 1741-1757, Praha 2003, 32.

¹¹⁹² V památné knize záduší kostela svatého Havla v Praze na Starém Městě se dochoval zápis z roku 1598 o nařízení městské rady, které podrobně omezovalo jednotlivé ceny související s pohřbem v závislosti na rozsahu poskytovaného úkonu i na sociální situaci pozůstalých: „Poněvadž se jest to vskutku našlo, že někteří z chudých lidí, nemaje odkud vzíti na náklad pohřební svehch milejch dítek, nebo z domácích svých, že (jsou) pro chudobu mrtvá těla na břehy i v jiná místa, již několikráte nočně, aby se nemohlo věděti odkavadž jsou, vynesena byla, vynášeti dali, k čemuž kdyby se někteří dobří lidé nenahodili a toho neopatřili, byla by snad od psův těla mrtvá roztrhána a rozvláčena.“ Národní knihovna ČR, Praha, XVIIIB 4, fol. 417-418. Cit z KŮRKA Pavel B.: Pohřby a záduší, Ekonomická stránka pohřbu ve městech kolem roku 1600, in: HOLÝ Martin, MIKULEC Jiří (edd.): Církev a smrt, Praha: Historický ústav, 2007, 69-78, 69-70.

¹¹⁹³ K problematice morových epidemií i nouzového pohřbívání nově KARPIŇSKI Andrej: W walce z niewidzalnym wrogiem, Warszawa 2000; MAUELSHAGEN Franz: Pestepidemien im Europa der Frühen Neuzeit (1500-1800), in: Mischa Meier (ed.), Pest. Die Geschichte eines Mensentraumas, Stuttgart 2005, 237-265, 257.

¹¹⁹⁴ Srov. WONDRÁK Eduard: Historie moru v českých zemích, Praha: Triton, 1999, 33.

5.2.1.3 Pohřební bratrstva

Pohřební bratrstva jako nejvyhledávanější „pohřební služby“ v barokní městské společnosti¹¹⁹⁵ měla takový úspěch, že jejich počet omezil samotný papež. Konstituce Klementa VIII. Ze dne 7. prosince 1604 nařídila, aby v jednom místě a zvláště v jednom kostele působilo jen jedno bratrstvo jednoho jména i účelu.¹¹⁹⁶ Pro jednotlivé členy konfraternity bylo dokonce povinností doprovázet zesnulé členy k místu posledního odpočinku. Hlavně pokud se pohřeb konal v místě působení bratrstva, jejich přítomnost v myšlení nejbližších rodinných příslušníků, stejně jako ostatních přihlížejících usnadňovala přechod duše zemřelého do nebeského království. V Čechách jsou sdružení tohoto typu bezpečně doložena od druhého desetiletí 14. století kontinuálně až do novověku.¹¹⁹⁷

Účelem dvou soudobých občanských spolků tohoto typu v České republice je poskytování nikoli útěchy pozůstalým obligátní účastí na pohřbu nebo duchovní pomocí zemřelému konáním zádušních bohoslužeb, ale jednorázové finanční podpory právoplatným pozůstalým při úmrtí člena.¹¹⁹⁸ Církev bratrská založila v roce 1904 křesťanský spolek Podpora se sídlem v Praze v Soukenické ulici, který v Berouně dokonce nechal postavit starobinec. Až do začátku 90. let 20. stol., kdy byl spolek zrušen, vybíral kazatel pražského sboru od věřících pravidelně každou neděli 10 Kč na proplacení kremace za zemřelé členy sboru.¹¹⁹⁹

Bratrstvem zaplacený hrobník musel pohřbívat i nemajetné nečleny bratrstva, ale nesměl být přítomen na bezctném, tichém pohřbu sebevraha, delikventa a dalších, kterým byl církevní pohřeb odepřen. Mrtvola v takovém případě byla zpravidla bez účasti pozůstalých brzy ráno nebo za soumraku spálena, zahrabána mimo hřbitov „in loco profano“ zvláště infamními osobami jako městským sluhou, pohodným nebo katovským pacholkem.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁵ K rolím konfraternit v pohřebních obřadech srov. MIKULEC Jiří: Barokní náboženská bratrstva, šlechta a slavnosti. op. cit., 345-358, 353; dále srov. TÝŽ: „Piae confraternitates“ v pražské arcidiecézi na sklonku 17. století. In: Folia historica bohemia 15, 1991, 269-342.

¹¹⁹⁶ PODLAHA Antonín: Český slovník bohovědný II, Praha: Cyrillomethodějská knihtiskárna a nakladatelství V. KOTRBA, 1916, 456.

¹¹⁹⁷ PÁTKOVÁ Hana: Normy křesťanského života ve statutech laických korporací v pozdním středověku, in: Sacri canones servandi sunt. op. cit., 235 – 238, 235.

¹¹⁹⁸ Srov. bod 1. stanov z roku 1993 „Vzájemně dobročinného spolku Záchrana“ založeného v roce 1911 v Třešti na Jihlavsku a úvod v kronice pohřebního spolku Svěpomoc v Telči z roku 1935.

¹¹⁹⁹ Srov. Sto let ve službě Evangelia (1880-1980), jubilejní sborník Církve bratrské, KOŠŤÁL Miloslav (ed.), Praha: Církev bratrská pro vnitřní potřebu, 1980, 169.

¹²⁰⁰ DÜLMEN Richard: Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích, Dokořán, Praha 2003, 79.

5.2.1.4 Odepření pohřbení

Vícekrát zmiňované odepření církevního pohřbu neznamenal pouze vyobcování zemřelého z posvěcené země, nespočívalo jen v zákazu pohřební mše, zádušních a výročních veřejných modliteb, ale i v absenci jakékoli hrobníkovy péče o takto pohřbené lidské ostatky. Tělo exkomunikovaného, jemuž byl odepřen hrob, bylo zpravidla přikryto hromadou odpadků. Říkalo se tomu *imblocare*.¹²⁰¹ Vzhledem k tomu, že se v českých středověkých zemích nesetkáváme s pohřbenými sarkofágy,¹²⁰² jejich absence by mohla být způsobena řídkým udělováním církevních trestů, tedy interdiktů a exkomunikací.

Připomeňme, že církevně trestáni mohli být až do 2. vatikánského koncilu ti správci katolického hřbitova, kteří i přes církevní zákaz pohřbili nebo nařídili pohřbít lidské pozůstatky nebo uložili zpopelněné lidské ostatky (urnu) na tomto posvátném místě. Tehdy si přivodili „ipso facto“ zákaz vstupu do kostela, interdikt vyhrazený ordináři (kán. 2339 CIC 1917). Přirovnání takto odsouzeného hrobníka k Sofoklově Antigoně se tu opět nabízí.

5.2.1.5 Josefínské reformy

Jeden z nejdůležitějších postupných zvrátů v přístupech k řemeslu hrobníka nastal koncem 18. století, kdy se jeho postavení posílilo o veřejný zájem, hledisko hygieny a bezpečnosti (např. aby spolu s nebožtíkem nepohřbil stopy trestného činu nebo nepohřbil zdánlivě mrtvé). Zákaz pohřbení před uplynutím 48 hodin od úmrtí, popřípadě před pitvou, platil v ČR do 1. ledna 2002, kdy vstoupil v platnost zákon o pohřebnictví.

Vládní cirkuláře a dvorské dekrety, počínající vládou Marie Terezie a Josefa II., vydané v letech 1751-1850, předepisovaly nejen kde se má veřejný hřbitov nacházet, jak má vypadat rakev a hrob, ale kladly i nové požadavky na hrobníka. Až do konce XVI. století spadala problematika pohřbívání zejména do kompetence duchovních autorit. Církev jako jediná vydávala zákony v této oblasti a pokud do ní vstupovaly sekulární autority, bylo to spíše formou podpory a podání pomocné ruky náboženské moci. Přelomem v konfesních vztazích se stala doba vlády císaře Josefa II., který v letech 1782 - 1786 provedl ve svých zemích jednotnou organizaci far. Vyžadoval,

¹²⁰¹ Srov. DUCANGE *Imblocatus*, in: *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, HENSCHEL (ed.), Paris 1840-1850, 3, 765.

aby se při zřizování far přihlíželo k počtu obyvatelstva (700), ke vzdáleností vesnic od farního kostela (jedna hodina chůze), ke schůdnosti cest.¹²⁰³

Byl vydán zákaz pohřbívat nejen v kostelech, ale vůbec ve městech a vesnicích. Kostel, který svým stínem přikrýval domy, pole i hřbitov, se jevil jako symbol rodné země, k níž se nejen venkovan cítil silně přitahován. Pokud farní kostel byl situován uvnitř vesnice, měl být vytvořen nový hřbitov mimo vesnici nebo město. Tedy veškeré pohřbívání z intravilánu do extravilánu.

Z reformy Josefa II. vzbudilo mezi lidem velikou nevoli nařízení z roku 1784 o pohřbívání, podle něhož měly být všechny mrtvolky bez rozdílu stavu doneseny v rakvi ke hrobu a do hrobu uloženy jen zašité v plátně. Pro každou farní osadu měly býti tři obecní rakve různých velikostí a jejich dno upravené jako dvířka, aby prázdná rakev mohla být vytažena. Jan Jeník z Bratřic nám podal zprávu o odmítnutí tohoto nařízení v českých zemích:

„Dle vyhlášeného patentu se nařídilo, aby pro uvarování velkého nákladu a zbytečných outrat při pohřbu mrtvých budoucně všecka mrtvá těla víceji se do žádné truhly nekladla, nýbrž do jakéhosi z plátna sešitého pytle se vložila a tak beze vší ničemné parády pohřbena byla. Nad tím nařízením kvíleli hořce skoro všichni obyvatelé země. Tohle ohnivé reptání proti tomuto patentu stávalo se veřejné, ku kterémuž všemožně kněžstvo ponoukalo a dopomáhalo. Zvláště v krajích venkovský lid dokonce tomu uposlechnouti nechtěl, a pročež se braly celé kompanie a na některých místech i batalióny k pohřbům, což častokrát oučinkovalo nemalé krveprolití.“¹²⁰⁴

V Praze byl odpor k citovanému nařízení Josefa II. ještě silnější:

„Když v Praze zemřel tehdy plukovník Haslinger, důstojníci chtějící prý dáti Pražanům vzor poslušnosti, mrtvolu zemřelého na nový tehda hřbitov vojenský u Invalidovny odvezli v plátně zabalenou, vápnem ji zasypali a tak pohřbili. Než odpor proti nařízení mezi lidem vzrůstal, a když hrozilo z toho

---

¹²⁰² Srov. POJSL Miloslav: Sepulkrální památky na Moravě a ve Slezsku do roku 1420, in: Monumenta Moraviae et Silesiae Sepulcralia I., Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2006, 13.

¹²⁰³ Srov. CEKOTA Vojtěch: Farní organizace na Moravě v 18. století, in: KORDIOVSKÝ E., JAN L. ed.: Vývoj církevní správy na Moravě, XXVII. Mikulovské sympozium 9. - 10. října 2002, Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Brno 2003, 134.

¹²⁰⁴ Jan Jeník z Bratřic, cit. z MICHÁLEK Ladislav, MICHÁLKOVÁ Irena, Zaniklé pražské vojenské hřbitovy, vlastní náklad autorů, Praha 2008, 70.

obecné vzbouření, císař, ač velmi nerad, řečený rozkaz roku následujícího odvolal.“¹²⁰⁵

5.2.1.6 Přísaha a povinnosti hrobníků

Pokud hřbitov nebyl majetkem farnosti, ale obce, odměňoval a řídil hrobníka namísto faráře starosta. Obecní řády obsahovaly přísahu hrobníků, že budou jako obecní sluhové náležitě a podle křesťanského způsobu pochovávat mrtvá těla.¹²⁰⁶ František Nosek nám zachoval text jedné přísahy ze Šakvic:

„Tak jakož jsme za pohrobný volení, přísaháme Pánu Bohu, blahoslavené Panně Mariji, matce Boží a všem svatým, Jeho Milosti vysoce urozenému pánu, pánu Frydrychovi, sv. římské říše hraběti z Oppersdorfu, svobodnému pánu z Dubu a z Frydšteina, dědičnému pánu na hrabství v Hodoníně, J. M. Cís. radě, komorníku, oberštovi a nejvyššímu soudci zemskému v markrabství moravském, pánu rychtáři, purgmistru spolu se všemi staršími a konšely i summú celé obci, že v této povinnosti na nás složené, tělo mrtvé, kdykoliv se nám věděti dá, náležitě a uctivě dle pořádu křesťanského, předně až na krchov nésti a potom uctivě do hrobu pochovávatí slibujeme a připovídáme; téhož nám dopomáhati rač Pán Bůh a všichni svatí. Amen.“¹²⁰⁷

Původní povinnosti hrobařů nesestávaly jen z prací na hřbitově. Roku 1862 byly například v obci Velký Újezd u Olomouce sepsány „Povinnosti novoustanovených hrobařů v obci Hrubým Oujezdě“:

1. Ti samí povinni jsou každý hrob na požádání někoho bez výminky na patřičném místě pět a půl až šest a půl stěvíce hluboko vykopat, a sice tak, aby nový hrob koncem do starého hrobu sahal, by mezi nimi žádné prázdné prostory nezůstalo, staré zdi mezi hroby překopat, pod truhlu však také vždy kamení na způsob kanálů uložit, aby voda vespod z jednoho do druhého a posledně ven vycházeti mohla.
2. Krchovní vrata a brány vždy zavírat, aby nimi vítr netloukl a jich nezlámal.
3. Zimního času sníh z cesty krchovní odstranit, by se tam pohodlně přijít mohlo.

---

¹²⁰⁵ KNEIDL František: Špitálsko za branou Poříčskou, Praha 1923, cit. z MICHÁLEK Ladislav, MICHÁLKOVÁ Irena: Zaniklé pražské vojenské hřbitovy, op. cit., 70.

¹²⁰⁶ NAVRÁTILOVÁ Alexandra: Hrobník. in: Brouček, Stanislav, Jeřábek, Richard (eds.): Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, Mladá fronta, Praha 2007, 285.

4. Polohu hřbitova vždy za sebou rovnat a nikdy vysoko zem na hroby neokazovat neb tím se nadělá schválních dolů, v nichž voda zůstává a dále nemůže.
5. Noční službu při kostelu držeti, by zloděj do chrámu Páně se nevkradl neb okolo kostela škodu neučinil. K nočnímu hlídání obdrží zbraň tak zvanou píku, k tomu od obce roh, na němž každou hodinu počna 10 hodin zvečera až do 4 hodin ráno několikrát ohlásit povinni budou a z toho též odpovědní zůstanou.
6. Také když hodinu u kostela odtroubí, jej obejde a vše v pořádku nalezne, budou povinni do obce k hůru i dolu nahlédnout a když vše v tichosti bude, v půl hodině se zas ku chrámu Páně navrátit, na kterém jim nejvíc záležet musí.
7. Kdyžby po desáté hodině večer mladá chasa jakéhokoliv pohlaví se po vsi toulala, bude povinen ty samé domů rozehnat a kdyžby neuposlechla, radě k potrestání udat, též všechny podezřelé osoby zadržet.
8. V pádě ohně v obci vypuklého hned to oznámit a lidi ze sna probudit, to samé též kdyžby se v sousední obci stalo, úřadu bez meškání oznámit.
9. Jeden druhého v dobrém napomenout, snažit se by různice nebyly a posledně –
10. za takovou výše podotknutou a dobře vykonanou službu mají právo od hrobů plat - jak obyčejně požadovat, k tomu každého roku z obecní pokladnice 13 zl. 44 kr., tj. ke konci roku obdrží, k tomu mají právo v Novém roce na farnosti dobrovolnou koledu vybírat, při tom však žádného kdožby je prázdno propustil nepomluvit, neb jest to jen dobrovolné. Že to vše zachovávat se podvolujem, potvrzujeme vlastnoručním podpisem a rukou dání. Hrubý Oujezd dne 1. ledna 1862.¹²⁰⁸

Hrobník býval i „hotařem“, který hlídal polnosti a hory, obecním bubeníkem a policajtem. Byl najímán i jako zvonař a platilo se mu podobně jako ponocnému. Policajta, pohrobného i ponocného volil obecní výbor až do 30. let 20. století.¹²⁰⁹ Zvolen byl zpravidla ten, kdo pracoval nejlaciněji.

Ve městech se jeho profese začala specializovat podle vznikajících moderních pohřebišť: vojenská, vězeňská, morová apod., která se později stala vyčleněnými

---

¹²⁰⁷ NOSEK František: Kronika, Šakvice 1893, 86.

¹²⁰⁸ Cit. z RICHTER Josef: Kulturní památky Velkého Újezda II., Církevní areál a hřbitov, Obec Velký Újezd ve spolupráci s nakl. Danal, Velký Újezd 2001, 83-84.

součástmi hřbitovů obecních.¹²¹⁰ Ne bez důvodu zdůrazňoval kánon 1206 § 1 CIC 1917, že katolická církev se domáhá práva na vlastní hřbitovy. Přicházela především o ta pohřebiště, která sama sobě zakázala provozovat: urnové háje a kolumbária. Dokud v českých zemích pohřbívání do země převažovalo nad kremací v opačném poměru než dnes, tj. asi do poloviny 20. století,¹²¹¹ poplatky z hrobů představovaly jednu z hlavních kapitol rozpočtu farnosti. Oprávnění na ustanovení hrobníků zaujímalo ještě ve válečných letech důležité místo v konfliktech ve věci farní administrativy.¹²¹²

5.2.2 Technologie výkopu hrobu a exhumace

Přestože občanské pohřby byly vypravovány z kulturních domů, škol, budov místních národních výborů či požárních zbrojnic,¹²¹³ vždy na lidské pozůstatky v rakvi nebo na zpopelněné ostatky v urně nakonec čekal hrobník. Ten je v prvním případě na hřbitově s pomocníky pohřbil (uložením do připraveného hrobu zásyp rakve nebyl součástí pohřbení ani pohřbu), v druhém případě urny ukládal do různých druhů hrobových míst na pohřebišti.

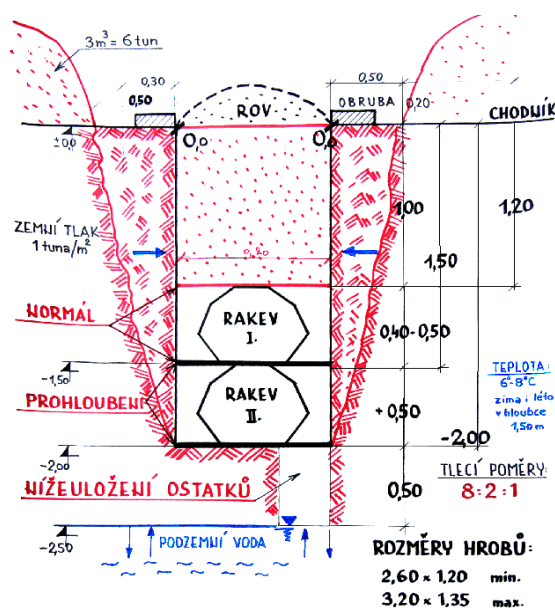
¹²⁰⁹ VÁCLAVÍK Antonín: Luhačovské Zálesí, Luhačovice 1930, 193.

¹²¹⁰ Srov. NAVRÁTILOVÁ Alexandra: Hřbitov jako místo kontaktu dvou světů, in: Folia ethnographica 32, 1998, 153-161, 154-156.

¹²¹¹ Podle údajů tajemníka Společnosti přátel žehu, Stanislava MOTYČKY, které převzali američtí editoři do své statistiky kremace (viz EC 431-456), byl v roce 2002 poměr ve prospěch kremace v ČR na úrovni 77,05 %. V roce 1955 činil tento poměr 19,6 %. Není však jasné, zda do údajů uváděných v této statistice před rokem 1982 jsou zahrnuty i počty kremací na Slovensku.

¹²¹² PAULY Jan: Hřbitovní a pohřební právo, op. cit., 25.

¹²¹³ NAVRÁTILOVÁ Alexandra: K analýze tendencí vývoje rodinných obřadů na současné vesnici: Obřady spojené s úmrtím a pohřbem, in: Český lid 76, (1989), 149-155.

Graf 5: Schéma výkopu hrobu z roku 2002¹²¹⁴

Práce hrobníka byla významným svědectvím o rozmanitosti kulturních forem i o vlivu tradičních lidových, správních a církevních institutů na utváření společenských vztahů. Během exhumací hrobník odkrýval způsoby ukládání tělesných pozůstatků od jejich starších podob až do současnosti. Provozovatelé městských hřbitovů pravidelně prohlubují svoji kvalifikaci a zajišťují školení pro všechny pracovníky na pohřebišti.

Na Slovákku se říkávalo: hrobař přišel vzít míru na hrob, stolař na truhlu.¹²¹⁵ Hloubka hrobů byla různá, ale od 14. století bývala upravována předpisy, podle nichž nad víkem rakeve měl být minimálně jeden loket zeminy (40-70 cm) nebo hloubka jámy měla dosahovat sedm mužských stop, což představovalo asi dva metry. Tyto předpisy se však vždy nedodržovaly, jak vyplývá například ze zprávy, podle níž se roku 1491 ve švýcarském Winterthuru dostal do vězení hrobník nedodržující míru.¹²¹⁶ Podle Josefa Ungera je ovšem otázkou, jakou míru nebo míru čeho vlastně nedodržel. Rakev tehdy nebyla běžnou záležitostí, takže někdy pohřbili nebožtíka na prkně, jindy přímo do země a v některých případech do staršího hrobu.

¹²¹⁴ Schéma vypracoval Jan HRDLIČKA pro školení hrobníků v letech 2002–2008. Během tohoto období Hrdlička proškolil 840 hrobníků, nepočítajíc ty, kteří se školí pravidelně.

¹²¹⁵ VÁCLAVÍK Antonín: Luhačovské Zálesí, Luhačovice 1930, 377.

¹²¹⁶ UNGER Josef: Pohřební rítus 1. až 20. století v Evropě z antropologickoarcheologické perspektivy, in: MALINA Jaroslav (ed.): Panoráma biologické a sociokulturní antropologie 25, Akademické nakladatelství CERM, Brno 2006, 60.

Hrobník z Krásna například potvrdil, že ještě v 50. letech 20. století neukládali nepokřtěná nemluvňátka ani do rakviček, natož do řádných rodinných hrobů.¹²¹⁷ Naproti tomu ve Švýcarsku kladl hrobař kosti příbuzných do hrobu dítěte s tvrzením, že mrtvému to činí v nebi dobře a krátí dobu jeho posmrtného pykání.¹²¹⁸ Cenné zdroje informací o povolání hrobníka lze nalézt ve farních nebo obecních cenových předpisech. Z roku 1850 jeden takový zachoval etnograf Emil Horský: „Hrobníkovi se platilo: za vyzdvižení kameňa na kryptě a složení těla do ní [...]. Dále přijde hrobníkovi za kopání hrobu na hřbitově a za pochování mrtvého těla času zimního, kdežto zem zmrzlá a ke kopání tvrdá jest...“¹²¹⁹

S exhumovanými lidskými ostatky hrobník zacházel různě, mohl je buď pietně uložit do kostnic či zvláště pro tyto účely vykopaných jam, nebo je mohl použít jako součást zásypu nového hrobu.¹²²⁰ Z roku 1520 pochází doklad, že kostnice bývaly neustále plné, protože pro malou plochu hřbitova musel hrobník vybírat kosti z hrobů.¹²²¹ Etnograf František Košák zachytil v 19. století na Rokycansku tento zvyk: „Když se pochovává do hrobu starého, ve kterém už někdo byl pochován, tu sbírají se kosti a svážou do bílého šátku a dávají buď do koutka ve hrobě, nebo na rakev nově pochovaného“.¹²²²

5.2.3 Manipulace s exhumovanými lidskými ostatky

Lidské ostatky ze zrušených a opuštěných hrobů na obecních hřbitovech v ČR hrobník zpravidla ukládá do společného hrobu.¹²²³ Daniel Feranc vyzývá v Teologických textech studenty katolické teologie Univerzity Karlovy, aby v průběhu svého studia navštívili hrob vysokoškolského profesora Jana Nepomuka Ehrlicha, a zároveň dodává „mé hledání [jeho hrobu na Vyšehradském hřbitově] by

¹²¹⁷ PALÁTOVÁ-CVEKLOVÁ Dagmar: Poslední věci člověka v představách, víře, obyčejích a tradici valašského lidu, nepublikovaná disertační práce (FF UK), Praha 1950, 139.

¹²¹⁸ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens 1., Directmedia Publishing GmbH (elektronicky na CD), Berlin 1927, 979.

¹²¹⁹ HORSKÝ Emil: Co stála u nás smrt r. 1850, in: Český lid 21, (1914), 10-20, 17.

¹²²⁰ KOSTKA Michal, SMOLÍKOVÁ Miroslava: Archeologický výzkum hřbitova u kostela sv. Klimenta v Praze-Bubnech. O pohřebním ritu 19. století, in: Archeologické rozhledy 50, (1998), 822-836, 829; UNGER Josef: Pohřební ritus městského obyvatelstva 1. až 18. století v archeologických pramenech Moravy a Slezska, in: Archeologia historica 25, (2000), 335-356.

¹²²¹ WINTER Zikmund: Kulturní obraz českých měst. II, Nákladem Musea Království českého, Praha 1892, 470.

¹²²² KOŠÁK František: Nemoc, smrt a pohřeb v pověrách, pověstech a obyčejích lidu na Rokycansku, in: Český lid 8, (1899), 194-198, 197.

¹²²³ Zhruba tři tisícovky hrobů budou například v roce 2008 zrušeny na Ústředním hřbitově v Plzni. Srov. SKOKÁNOVÁ Eliška: Nebožtíci opouštějí hroby, in: Hradecký deník, 19. 3. 2007, 7. Málkovský starosta Pavel Bursa potřebuje nový hřbitov, protože „o náš hřbitov i hřbitovy v okolí jsme přišli zásluhou těžby uhlí, v současné době pochováváme většinou až v Chomutově.“ Viz Málkov chce rozhlednu, nový hřbitov nebo dům pro seniory, (cer), in: Chomutovský deník, 7. 11. 2007, 3.

trvalo ještě dlouho, navštívil jsem však [...] odborníka.“¹²²⁴ Autor tím dokládá známou skutečnost, že na veřejných pohřebištích nenajdeme hroby svých předků snadno – a nemusí se jednat o hrobová místa starší sta let. Rok co rok zmizí hroby i významných mužů a žen.

Podrobnější pohled na práci soudobého hrobníka během pohřbívání do opuštěných hrobů se zetlelými ostatky ukázal, že je někteří hrobníci neukládají do jamky pod jeho dno, ale exhumují je a po zpopelnění v krematoriu popel uloží do společného hrobu. Provozovatel pohřebiště provádí na opuštěném hrobovém místě exhumaci kostí zesnulých i za účelem jejich kremace. Islámské nebo židovské náboženství takovou praxi přirozeně zakazuje,¹²²⁵ nakonec i Československá republika ji zákonem v roce 1921 omezila.¹²²⁶ Dokonce už středověká provinciální statuta arcibiskupa Arnošta z Pardubic na adresu židovských hřbitovů stanoví „ať jejich hřbitovy nejsou ničeny exhumací těl ani jinak.“¹²²⁷

Výjimečně takovou praxi zakazují i řády jednotlivých pohřebišť.¹²²⁸ K rozšíření této nejnovější praxe přispívá i ekonomické hledisko: cena za zpopelnění exhumovaných lidských ostatků může být dnes smluvní, nespadá pod regulaci cen Ministerstva financí ČR.

Místo posledního odpočinku se ruší také na žádost pozůstalých. Jan Hrdlička, předseda české Společnosti přátel žehu, která oslaví v roce 2009 stoleté výročí svého založení (počet jejích členů se podle Hrdličky snížil z 100 000 v polovině 20. století na 7 000 v roce 2007),¹²²⁹ se v této souvislosti vyjádřil o tom, jak se jeho společnost

¹²²⁴ FERANC Daniel: Jan Nepomuk Ehrlich, in: Teologické texty 18 (2007), 190-195, zde poznámka 118, 195. Avšak ani Václav Potoček, odborník na národní Vyšehradský hřbitov, na toto první mimokonfesní pohřebiště z „vůle národa“, které symbolizuje konec konfesionálního pohřbívání v českých zemích, si nemůže být místem pohřbení vídeňského rodáka Jana Nepomuka Ehrliche jist. Vždyť na náhrobku je uveden nápis Rodina Bouzkova. Viz POTOČEK Václav: Vyšehradský hřbitov, Praha: Svatobor, 2005, 319.

¹²²⁵ Lo Tishkach Czech Republic Preliminary Report, nepublikováno, Brusel 2008, 19. Jde o iniciativu Konference evropských rabínů, která mimo jiné shromáždila jakési legislativní kompendium o ochraně piety na evropských hřbitovech viz <http://www.lo-tishkach.org/> (9. ledna 2009).

¹²²⁶ Srov. § 12 zákona č. 464/1921 Sb., o pohřbívání ohněm: „Exhumované mrtvolky smějí být spáleny, je-li vyhověno všem zákonným podmínkám o pohřbívání ohněm.“

¹²²⁷ Statuta provincialia (Praha 11.-12. listopadu 1349), „[68] Vacat [De Iudeis] [...] Ad baptismum non cogantur inviti nec in personis vel rebus suis sine iudicio puniantur nec in suis festivitibus perturbentur nec eorum cimiteria per exhumationem corporum vel alias violentur.“ PK 153.

¹²²⁸ Srov. čl. 20 Řád veřejného pohřebiště Města Valašské Meziříčí z dne 7. 6. 2007: „Po zániku nájmu se lidské ostatky, o jejichž nové uložení se bývalý nájemce nepostaral, ponechají na dosavadním místě. Při nájmu hrobového místa novým nájemcem budou tyto lidské ostatky uloženy pod úroveň dna hrobu. Ponechané zpopelněné lidské ostatky se vyjmou a uloží do společných hrobů bez úředních obalů.“

¹²²⁹ Spolek Krematorium měl v roce 1925 dvacet pět tisíc členů, o dvacet osm let později dosáhl roční přírůstek třicet tisíc členů, viz CHUCHEL Jaromír: Kremační hnutí, důležitá součást ideologického působení, Společnost přátel žehu, Jihlava 1979, 26 a 43.

snaží podporovat všechny exhumace předků svých členů za účelem následného zpopelnění v krematoriu (20. 6. 2006): „Hroby i hrobky našich členů tak mohou na nekonečně dlouhou dobu sloužit jako podzemní kolumbária.“ V urně tak zpravidla končí, samozřejmě na náklad nového nájemce opuštěného hrobového místa, v zemi zetlelé a exhumované lidské ostatky.

Nekteří pozůstalí si sami bez vědomí hrobník uloží urnu s ostatky do kolumbária nebo provedou na pohřebišti rozptyl. Evidence lidských ostatků se tím hrobníkovi komplikuje. Urnu si pozůstalí také mohou odnést domů. Stejnou praxi nedávno povolily protestantské Korutany na nátlak pozůstalých jako poslední ze všech rakouských spolkových zemí, když zrušily platný zákaz praxe pohřbívání popela zemřelých v „obydlích“ novelou z roku 2007 korutanského zákona o pohřebnictví.¹²³⁰

5.2.4 Hrobníci v ČR

Terénní výzkum studentů Katolické teologické fakulty UK v letech 2004-2006 sesbíral v ČR data o celkem 5 799 nezrušených veřejných a neveřejných pohřebištích o celkové ploše cca 2 621 hektarů.¹²³¹ Výsledky pokračujícího výzkumu všech provozovaných pohřebišť jsou zveřejňovány v mapových službách portálu veřejné správy. Hřbitovy zabírají asi 0,03 procenta rozlohy českých zemí, což je zhruba desetina rozlohy Brna. Klíčový statistický údaj v souvislosti s naším tématem byl počet 3 678 obcí, ve kterých se provozované pohřebiště nacházelo a ve kterých tudíž měl být ustanoven hrobník. Dle údajů autorizovaných osob, které ověřují odbornou způsobilost hrobníků, jich však proškoleny bylo během posledních pěti let pouze 850.

Kvalifikovaným odhadem hřbitovní sekce Sdružení pohřebnictví u nás pracuje přes tisíc profesionálních hrobníků (nepočítáni jsou jejich pomocníci), kteří v průměru vykopou deset a otevrou třicet rakvových hrobů ročně (včetně exhumací a uložení uren). Jde o muže i o ženy. Hrobnice Květa Řehořková provádí výkopové práce, exhumuje a vede hřbitovní knihy sama nepřetržitě od roku 1972 na dvou veřejných pohřebištích v Křížlicích v Krkonoších.

---

¹²³⁰ Podle § 23a K-BStG, Zemská sbírka zákonů č. 61/1971 však stále platí, že „(2) V jedné urně nesmí být smíseny zbytky popela z více mrtvých těl, vyjma popela mrtvého nebo novorozeného dítěte s popelem své matky.“ Oproti katolíkům se pohřební obřady protestantů neodehrávají zpravidla v kostelech nebo modlitebnách, ale především v domě zesnulého a na hřbitově.

¹²³¹ ELIÁŠ Vojtěch, KOTRLÝ Tomáš (a kol.): Přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v ČR, op. cit., 5.

Další hrobnice, paní Dana Doležalová, je hrobnicí osmnáct let. Po sametové revoluci zaniklo na Táborsku JZD, kde ona a manžel dlouho pracovali. Když hledali novou práci, přečetli inzerát: hledá se hrobník, byt k dispozici. Městský úřad v Libušíně u Kladna novou hrobnici přijal na poloviční úvazek; manžel nastoupil na šachtu. „Jak se kope hrob, mi řekli lidi, kteří to dělali přede mnou. Při premiéře se mi stala nepříjemnost. Vykopala jsem hrob do dvou metrů a pak zjistila, že se nedostanu ven. Bála jsem se volat o pomoc, aby nějakou babičku na hřbitově nekleplo. Zavolala jsem až při zaslechnutí mužského zakašlání. Ten pán mi pak donesl žebřík,“ směje se tomu ještě dnes.¹²³² Dodala, že jako ateistka nemá s hrobnictvím žádný problém.

Starostové situaci komplikují tím, že hrobníkovi nepovolují pracovat pro pozůstalé na hřbitovech v sousedních obcích. V 947 městských hřbitovech, které zabírají téměř polovinu z celkové plochy pohřebišť,¹²³³ jsou na jednoho hrobníka hřbitovy dva a na osmi největších ústředních hřbitovech přes deset hektarů se jeden hrobník dělí o svou práci zpravidla se čtyřmi kolegy. Výjimečně hrobník zvládne vykopat dva hroby denně. Výkopové stroje a rypadla jsou použitelná na volných hřbitovních plochách s dostatečně širokými a pevnými přístupovými cestami.

5.2.5 Péče o hroby a provoz pohřebišť

Kvalita práce hrobníka byla určena nejen nově vykopanými hroby, ale také těmi, které uchránil před vykradači, lat. *vispilonēs* (*vispillō* „hrobník“), a které svou vlastní činností nepoškodil. Ani vandalismus na hřbitovech není u nás ničím novým.¹²³⁴ Proto také hrobníci bydleli na hřbitově a včetně hrobů spravovali hřbitovní kaple, pohřební (obřadní) síně, umrlčí komory, pitevny, márnice, kostnice, krypty, domky zahradníků a hřbitovní správy, mauzolea, krematoria a kolumbária, oplocení se vstupní bránou, sociální vybavení a zajišťovali dostatek vody pro údržbu květinových výzdob hrobů. Hrobníkovi na druhé straně hrozilo propuštění ze služby, pokud poškozoval hřbitovního zahradníka tím, že přijímal od pozůstalých do dalšího opatrování úpravu jejich hrobů.¹²³⁵ Na hřbitovech dosud trvale bydlí nejen někteří hrobníci, ale za hřbitovní zdí sídlí i obecní a městské úřady.

---

¹²³² Osobní rozhovor během školení hrobníků v Praze dne 25. dubna 2006 pořádný vzdělávacím centrem pro veřejnou správu v Praze.

¹²³³ ELIÁŠ Vojtěch, KOTRLÝ Tomáš (a kol.): Přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v ČR, op. cit., 3.

¹²³⁴ Irena a Ladislav Michálkovi citují Boženu Švanderlíkovou (rok 1911), hospodářský úřad (rok 1916) a Josefa Vlka (rok 1917), kteří si stěžují na vandalství na vojenských hřbitovech v Praze. Viz MICHÁLEK Ladislav, MICHÁLKOVÁ Irena: Zaniklé pražské vojenské hřbitovy, op. cit., 53.

¹²³⁵ Obecní věstník zemského hlavního města Brna č. 15. Brno 1933, 114.

Hrobům na katolických hřbitovech, zejména v okolí venkovského kostela, nebyla věnována ze strany duchovního správce i pozůstalých zvláštní pozornost. Neustálý nedostatek hrobových míst v blízkosti kostela vedl k tomu, že hrobník znovu a znovu stávající hroby otevíral, exhumoval a chystal pro další nebožtíky. V Příbyslavi se na hřbitově o výměře třetiny fotbalového hřiště s třemi sty hroby během šesti století pohřbilo kolem 24 tisíc zemřelých,¹²³⁶ což znamená, že se každý hrob musel opakovaně uvolnit asi po sedmi a půl letech. Není proto překvapivé, že úpravu a výzdobu těchto hrobů v těsné blízkosti kostela v obecnějším měřítku zaznamenala Alexandra Navrátilová až od konce 19. století, kdy se začaly zřizovat větší hřbitovy za městem.¹²³⁷ Pastorační asistent Jiří Foller potvrzuje, že lidé přijíždějí na bohoslužbu raději do toho kostela, kolem něhož udržují hroby svých blízkých: „Mnozí návštěvníci jdou na hroby před mší svatou.“¹²³⁸

Vlastní náboženský život obyvatel může bez dlouhodobé existence církevní komunity prodělat znatelný úpadek, to však ještě neznamená absenci lidové zbožnosti. Jak dokládají současné terénní etnologické výzkumy ve východní části Evropy, pohřební a zádušní obřady na hřbitově zůstávají nejvýznamnějším projevem vlastní religiozity navzdory tomu (či právě proto), že přítomnost faráře, jáhna či vzdělaného laika je dlouhodobě vyloučena.¹²³⁹

Obyvatelé současných českých měst si podle socioložky Olgy Nešporové zvykají hledat odpovědi na podstatné otázky života jinde než u hrobu. Ptáme-li se, kde jinde než na veřejném pohřebišti mohou truchlící nalézt snadnější realizaci svých personalizovaných projevů smutku, odpověď můžeme nalézt ve veřejném prostoru,¹²⁴⁰ v jejich domovech nebo na neveřejných pohřebištích.¹²⁴¹

Na Kladensku ještě v 80. letech 20. století nebylo zvláštností, že otec naložil rakev s mrtvým dítětem na trakař a sám, bez doprovodu, odvezl dítě na hřbitov.¹²⁴² Někteří otcové dodnes chtějí vlastnoručně vykopat hrob zpravidla v případech tragického

¹²³⁶ MÁLEK Oldřich: Historické problémy s odstraňováním mrtvých ze světa živých, in: Příbyslavský čtvrtletník 1, (2005), 10-26, 11.

¹²³⁷ NAVRÁTILOVÁ Alexandra: Dětský pohřeb v kontextu ritualizace smrti. Z etnologických pramenů 19. a 20. století, in: Studijné Zvěsti 42, (2007), Nitra: Archeologický ústav SAV, 127-140, 137.

¹²³⁸ PALÁN Aleš: Kostely jsou jako lednice, Zhoř jako mrazák, in: Katolický týdeník 19, (2008), 9.

¹²³⁹ VÁVRA Jiří: Projevy identity v pohřebním ritu obyvatel Bohemky a Veselinovky na Ukrajině, in: Český lid 94, (2007), 19-41, 22.

¹²⁴⁰ NEŠPOROVÁ Olga: Veřejná připomínka smrti pomníčky u silnic obětem dopravních nehod, in: Sociologický časopis 44, (2008), 139-166, 163.

¹²⁴¹ KOTRLÝ Tomáš: Pohřbívání v kostele, in: Revue pro církevní právo 3, (2007), 232-250, 243.

úmrtí vlastního dítěte. „Výjimečně povolím pozůstalým vykopat hrob pod mým dozorem v místě, kde se na hřbitově ještě nekopalo,“ zdůraznil David Stejskal, hrobník s 131etou praxí v Říčanech (rozhovor z 3. května 2008).

5.2.6 Vliv krematoria na postavení hrobníka

V českých zemích se praktikovala žárová forma pohřbívání lidských pozůstatků od starého neolitu (od kultury lidu s lineární keramikou). Novodobé zpopelňování lidských ostatků je dnes výsledkem úplného kremačního a kremulačního procesu. Nezanedbatelný byl pro rozvoj kremace i její status módnosti, sílil zájem o Dálný východ, o buddhismus a o cestování obecně, přestože podle učení východních náboženských tradic nelze dosud po zpopelnění lidské ostatky dále zpracovávat do granulární formy popela. Podíl kremací v ČR v letech 1918-2002¹²⁴³ na celkovém počtu zemřelých a výstavba celkem 29 krematorií¹²⁴⁴ ukazuje zesilující oblibu zpopelňování lidských pozůstatků, což má na postavení hrobníka zásadní vliv. Kopání rakvového hrobu nahrazuje provádění malých výkopových prací pro ukládání uren, otevírání rakvových hrobů, stavba kolumbárií, vsypy, rozptyly a sondáže.

Případy znečištění vody, vzduchu a půdy byly určitým druhem žaloby proti hřbitovům s pohřbenými těly. Praxe ovšem říká, že případy znečištění se vyskytly pouze na těch hřbitovech, které byly budovány na nevhodných místech bez předchozího hydrogeologického průkumu a kde nebyla respektována zákonem předepsaná tlecí doba pro pohřbívání na stejném místě. Další argument přátel žehu, že pohřbívání do země není ekologické, protože mrtví zabírají místo živým,¹²⁴⁵ po zmíněných terénních

¹²⁴² HEROLDOVÁ Iva: Velký dotazník č. 18 z let 1982-1983, Národopisná společnost Československá, Praha 1983.

¹²⁴³ EC 431-456.

¹²⁴⁴ Seznam krematorií v ČR podle roku založení (v soukromých rukou zvýrazněna, zrušená podtržena): Liberec 1918, Praha-Olšany 1921, Pardubice 1923, Most 1924, Nymburk 1924, Ostrava (staré) 1925, České Budějovice 1925, Plzeň 1926, Brno 1930, Praha-Strašnice 1932, Olomouc 1932, Karlovy Vary 1933, Ústí nad Labem 1934, Semily 1937, Praha-Motol 1954, Ostrava (nové) 1969, Česká Třebová 1970, Most 1974, Blatná 1974, Jihlava 1976, Zlín 1978, Šumperk 1978, Jindřichův Hradec 1981, Tábor 1982, Klatovy 1985, Mělník 1985, Kladno 1992, Jaroměř 1994, Hrušovany u Chomutova 1995, Hustopeče 1997.

¹²⁴⁵ CHUCHEL Jaromír: Kremační hnutí, op. cit., 73.

výzkumech Katolické teologické fakulty neobstál.¹²⁴⁶ Nekrogeografický výzkum Česka naznačuje, že rozložení krematorií nezávisí na hustotě zalidnění.¹²⁴⁷

Obava „zelených“ se docela dobře může obrátit spíše proti kremaci, protože při zpopelňování lidských pozůstatků vznikají škodlivé plyny.¹²⁴⁸ Příspěvek emisí rtuti a toxických látek z 54 kremačních pecí (strašnické krematorium v Praze zpopelňuje najednou až ve čtyřech pecích) také není zanedbatelný. Je to způsobeno postupně se zvyšujícím relativním podílem kremací proti klasickým pohřbům do země, vyšším průměrným věkem dožití obyvatel Evropy (více zubního amalgamu, srdečních stimulatorů) a narůstajícím počtem konzervovaných nebo balzamovaných mrtvých těl repatriovaných ze zahraničí.¹²⁴⁹

Evropské zákony o pohřebnictví zakazují tzv. nekrvavou pitvu, tj. odstranění nesnímatelné náhrady z lidských pozůstatků. Odhadované současné množství rtuti v zubních výplních obyvatel Evropy, které představuje pro příští léta potenciální zdroj znečištění ovzduší z krematorií, činí asi dva tisíce tun.¹²⁵⁰ Výroba kremačních pecí, terminálních sond a především, z důvodu piety, nemožnost zpětného získávání tepla z procesu zpopelňování mimo areál krematoria neumožňuje zařadit kremaci mezi projekty trvale udržitelného rozvoje. Dochází k vytipování nejvhodnějších volných hřbitovních ploch u velkých měst pro pohřbívání většího počtu osob během krizových

---

¹²⁴⁶ Jmenujme některé publikace z minulosti, vzniklé z popudu společností podporovaných kremacionisty, pro které bylo pohřbívání do země považováno za hlavní příčinu znečištění vod, vzduchu, půdy: ROBINET G.: Sur les prétendus dangers presentés par les cimetières en général et par ceux de Paris en particulier, in: Journal de Pharmacie, Paris 1888; REICHARD W.: Friedhof und Brunnenwasser, in: Gesundheit, okt. 1875; CADET A.: Hygiène, inhumation, crémation ou incinération des corps, Paris 1881; AYE G. B.: La cremazione dei cadaveri riguardata dal lato chimico-igienico-storico-sociale e religioso, in: Annali di Chimica applicata alla medicina, Milano 1873; SEMI F.: Sulle ptomaine od alcoidi cadaverici, in: ATTI R: Accademia delle Scienze, Bologna 1878; KNOPF S.: A plea for Cremation in tuberculosis's and similiary infection diseases, Chicago 1907.

¹²⁴⁷ Srov. HUPKOVÁ Martina: Nekrogeografický výzkum česka: základní charakter a územní diferenciacie nekrogeografických aspektů v česku s důrazem na jejich vztah k náboženství, nepublikovaná diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha 2008, 54.

¹²⁴⁸ Srov. Zpráva pracovní skupiny zřízené MŽP ČR pro dioxiny a podobné látky, Ministerstvo životního prostředí ČR, Praha 1997.

¹²⁴⁹ Srov. návrh výzkumného projektu MMR ze dne 19. 12. 2008 „Technologie a metody detekce chemických, biologických a radiologických látek uvolňujících se z procesu zpopelňování lidských pozůstatků v kremačních pecích.“ Archiv odboru legislativně právního, MMR, nepublikováno, Praha 2008.

¹²⁵⁰ SANTARSIERO Anna Settimo, GAETANO Dell'Andrea Elena: Mercury emission from krematoria, in: Ann ist super sanita 3, (2006), 369-373.

událostí (energetické krizi, povodně).¹²⁵¹ Je ironií osudu, že environmentální úvahy, které kdysi napomohly rozšíření kremace, ji nyní zpochybňují.

Uložení urny je obecně specifické tím, že může být uschována v běžných prostorách, které měly původně jinou funkci, a nebyly tedy primárně určeny jako hrobové místo. Zpopelnění lidských pozůstatků v krematoriu je sice po technické stránce pietním aktem jednorázovým, ale nikoli až na výjimky definitivním. Primárním uložením lidských ostatků může být interiérová urna v domovech pozůstalých, sekundárním urnové místo na pohřebišti. Interiérová urna, poté, co se stane na obtíž, nakonec zpravidla končí v lepším případě v hromadném hrobě, v horším na skládce. Možná taky proto, že na hřbitově nelze bez evidence hrobníka položit urnu ani na rodinný hrob.

Obřadní síň krematoria dala vzniknout novým soukromým rituálům, pieta hřbitova a práce hrobníka má však dosud pro společnost symbolický význam, je veřejná a konzervativní. Zatímco pohřbů s občanským obřadem ubývá, urnových hájů, kolumbárních zdí a rozptylových/vsypových louček na veřejných hřbitovech přibývá. Občanský pietní akt, toto laicizované minimum původně náboženské víry, se v České republice zásadně zaměnil s tzv. pohřbem bez obřadu, tj. se zpopelněním lidských pozůstatků v bezobřadové rakvi v krematoriu bez pronajmutí obřadní síně s anonymním smísením popela z nevyzvednutých urn. Například na centrálním hřbitově v Chomutově vykopal v roce 2008 hrobník další, v pořadí již šestý společný hrob. Uložil tam v květnu najednou popel z 254 urn (sto deset jich od roku 1996 do roku 2003 nasbíralo město, které kremaci objednalo, dalších asi osmdesát nebylo pozůstalými vyzvednuto, v deseti urnách byly uloženy zpopelněné ostatky mrtvě narozených dětí a zbytek byly urny s popelem z exhumovaných lidských ostatků na opuštěných hrobech). Bez hrobníka nelze dokončit žádný pohřeb, ani ten bez obřadu.

5.2.7 Kvalifikace hrobníka

Daniel Defoe (1659-1731), známý autor Robinsona Crusoa, v beletristicky laděné reportáži (v „ich“- formě) „Deník morového roku 1665“ vydaného v roce 1722, jako jeden z prvních žádal stanovit povinnosti lékařů, ohledačů mrtvol a hrobníků.¹²⁵² Během pandemií, válek a živelních katastrof se všude projeví nedostatek

---

¹²⁵¹ Srov. návrh výzkumného projektu MMR ze dne 19. 12. 2008 „Disparity mezi stávajícími a budoucími územními nároky na bezpečné pohřbívání lidských pozůstatků v ČR během krizových událostí.“ Archiv odboru legislativně právního, MMR, nepublikováno, Praha 2008.

profesionálních hrobníků. Ve Vídni roku 1679 byli během moru přinuceni pohřbívat mrtvé propuštění vězňové. V Praze byl i nedostatek služebnictva ve špitálech řešen tím, že 4. června 1680 byli tři k smrti odsouzení zločinci vyvedeni do špitálu k obsluze nemocných.¹²⁵³

Určitý pokrok však v našich zemích nesporně představoval podrobný „Infekční řád“ vydaný roku 1705 a znovu v letech 1713 a 1715. Na třiceti čtyřech hustě tištěných stranách velkého formátu se zde podrobně uvádí, co vše je povinností jednotlivé vrchnosti, co mají zajistit takzvaní zdravotničtí inspektoři a direktori, duchovní, lékaři, chirurgové, lékárníci, lazebníci, bradýři, inspektoři stráží a stráže samy, dále pak almužníci, správci špitálů, faráři a scholáři, poštmistrové, poslové, otcové a matky v domácnostech, dozorcí na ulicích, jednotliví řemeslníci, pocestní, žebráci, trhovci, nakladači a skladači, hlídači nakažených domů, uzavírači nakažených domů, inspektoři a sloužící v lazaretech, v karanténních domech, nosiči mrtvých, hrobníci a ti, kdož čistili nakažené domy. Teprve roku 1716 čteme v hlášení města Pardubic konkrétní návod k pohřbívání se sypáním nehaseného vápna do hrobu, navrch se měla dát ještě silná vrstva hlíny.¹²⁵⁴ Byty pro zdravé, v lazaretu zaměstnané osoby, mají být odděleny, tj. byt pro kněze, správce, lékaře, provizora, chirurga a jeho pomocníky, ošetřovatele a ošetřovatelky, hrobníky, pradelny atd.¹²⁵⁵

Navzdory všem těmto snahám, možná jako výsledek zduchovnění křesťanské smrti, nebylo ve většině evropských zemí vzdělávání v sektoru pohřebnictví dlouho regulováno. Standardizace kvalifikace hrobníků komplikovalo také to, že způsoby zacházení s neinfikovanými mrtvými těly patřily mezi typické regionální záležitosti. Po devíti zasedáních dvaceti osmi účastníků z deseti zemí přesto vznikla první evropská technická norma o požadavcích na pohřební služby,¹²⁵⁶ kterou Evropská komise pro normalizaci přijala dne 29. srpna 2005. Jako česká technická norma vyšla o rok později. Používání technických norem je založeno na principu dobrovolnosti. Tomu též odpovídá platná právní úprava v ČR, která stanoví, že „česká technická norma není obecně závazná“.¹²⁵⁷ Shoda s technickou normou by měla být jedním ze způsobů, jak je možné stanovené požadavky splnit. Technická norma by měla být

---

¹²⁵² DEFOE Daniel: *A journal of the plague Year*, Maryland: Penguin Books, 1966.

¹²⁵³ WONDŘÁK Eduard: *Historie moru v českých zemích*, Praha: Triton, 1999, 61.

¹²⁵⁴ Tamtéž, 83.

¹²⁵⁵ Srov. MAUBEUGE Nikolas Johann: *Directotium antipestilientiale oder Kurtze ohnmassgebliche Pest-Ordnung, im Fall (so Gott gnädigst verhüte) das grausame Mord-Giffit einrisse*. Gedruckt zu Olmütz bey Ignatii Rosenburg im Jahr 1713, 25.

¹²⁵⁶ *Funeral Services Requirements 2005*, European standard: prEN 15017:2005 (E).

technickým vyjádřením obecného právního požadavku, který však může být splněn i jinými prostředky.

Norma například definuje pro Českou republiku nový termín „reburial“, když doporučuje provozovatelům veřejných pohřebišť nabízet pozůstalým, kteří ještě nemají vybrané hrobové místo na příslušném pohřebišti, možnost uložit zemřelého do veřejné hrobky na dobu, než je bude možno „znovupohřbít“ do vlastní, popřípadě nově vybudované hrobky. Inhumace může být přijatelnější díky jakési autenticitě, když se zemřelí navracejí zpět „přírodě“.¹²⁵⁸ Podle Nešporové explicitní důrazy na život (zejména rostlinný a živočišný) lesních hřbitovů nemusí být vnímány pouze jako ekologické postoje.¹²⁵⁹ Lze je též interpretovat jako určitou snahu překonat či popřít smrt (i když nemusí být plně reflektována těmi, kteří volí toto hrobové místo).

Podle nedávno dokončeného českého standardu dílčí kvalifikace „hrobník“ (č. 69-005-E) dostupnou tendencí na českých hřbitovech může být travnatý hřbitov, který současně zajišťuje nejlepší provětrávání hrobu, rozhodující pro správný proces rozkladu lidských ostatků. Pozůstalí by neměli oblékat zesnulé do šatů z umělých vláken a do země vkládat předměty, které tlecí proces zpomalují (poduška pod hlavu z peří, kožené nebo kovové oděvní součástky jako opasek, boty, spony, symbolické dary pozůstalých : rybářské pruty, golfové míčky, mobil apod.). Kovové rakve nebo dřevěné rakve se zinkovou vložkou lze použít pouze ve zděných hrobkách, kde probíhá tlecí proces bez přispění nekrofilního hmyzu a s rakví se kdykoli manipuluje, aniž by šlo o exhumaci. Kromě nadměrného používání kamene na hřbitovech lze omezit i asfaltování a dláždění a vytvořit plochy zeleně.

Předmětem této standardizace hrobníka je sjednotit způsob jak pietně zacházet s lidskými pozůstatky a ostatky. Technický termín „human remains“ je záměrně flexibilní. Význam pojmu „pozůstatky“ nepůsobí jako celek, ale jako něco, co zůstalo po již probíhajícím nebo již proběhnuvším procesu: různé příklady neštěstí, kosterní pozůstatky, ohořelé zbytky člověka ve stavu popela, rozsáhlá mechanická poškození. Termín „corpuse“ „mrtvé lidské tělo (mrtvý lidský plod)“ by mohl lépe respektovat tuto podstatnou část osoby, která se skrze něj projevovala a vyjadřovala.

---

¹²⁵⁷ Viz § 4, odst. 1, zákona č. 22/1997 Sb., o technických požadavcích na výrobky a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších změn a doplňků, (dále jen zákon č. 22/1997 Sb.

¹²⁵⁸ DOUGLAS Davies J.: *A Brief History of Death*. Blackwell Publishing, Malden 2005, 39.

¹²⁵⁹ NEŠPOROVÁ Olga: Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století, in: *Soudobé dějiny* 23, (2007), 354-378, 366.

5.2.8 Pohřbívání národnostních menšin a cizinců

V poslední době se objevují snahy chránit a uchovávat lidské pozůstatky a hrobová místa původních či menšinových skupin obyvatelstva. Tato problematika je velmi akcentována například v USA. V roce 1989 přijala vláda USA zákon o repatriaci a ochraně hrobů původních Američanů.¹²⁶⁰ Tento zákon požaduje, aby všechna muzea, univerzity a výzkumné instituce konzultovaly s představiteli indiánských societ otázky etnické (kmenové) příslušnosti lidských pozůstatků a předmětů pohřební výbavy, které by mohly mít pro jednotlivé kmeny kulturní nebo historický význam. Tyto lidské pozůstatky a předměty musí být vráceny příslušným kmenům, aby je jejich příslušníci mohli znovu pohřbít či s nimi jinak naložit podle svého uvážení. Zákonem byl také omezen rozsah, v němž smí být prováděna analýza nalezených lidských ostatků.

Proti současnému zavádění standardů služeb na veřejných pohřebištích v České republice mluví skutečnost, že tyto popsané činnosti provozovatele pohřebiště nejsou určeny pouze pro pozůstalé Čechy, Moravany a Slezany. Například Cikánům ve střední Evropě lze přiřknout hroby, které jsou datovány už do přelomu středověku a novověku. Takové pohřebiště bylo objeveno v bavorském Riedenu, kde bez rakve byli pohřbeni dva muži, dvě děti a tři ženy.¹²⁶¹ Jako cikánské je interpretováno pohřebiště u hornobavorského Erdingu,¹²⁶² kde byly objeveny hroby mužů i žen, přičemž jedna žena pohřbena i s nenarozeným dítětem.¹²⁶³

5.2.8.1 Multikulturní pohřebiště

Počet třiceti sesbíraných platných řádů veřejných pohřebišť a pěti osobních rozhovorů s jejich provozovateli a hrobníky během posledních dvou let se však z hlediska pohřbívání menšin jeví jako příliš nízký pro relevantní výsledky. Řešení v sobě zahrnuje příliš mnoho proměnných: frekvence a počet pohřbíváných členů menšin, vzdálenost, typ a velikost hřbitova, ekonomická náročnost a osobnost kněze. Míra

¹²⁶⁰ Native American Graves Protection and Repatriation Act – NAGPRA, 25 U.S.C. 3001 et seq. [Nov. 16, 1990], viz http://www.nps.gov/history/local-law/FHPL_NAGPRA.pdf (3.2.2009).

¹²⁶¹ CODREANU-WINDAUER S.: Probleme hoch- und spätmittelalterlicher Bestattungen. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 8. Treffen, Rahden/Westf., 238-245. U koster se našly jen háčkové záponky. Důvodem interpretace tohoto pohřebiště jako cikánského je především poloha mimo sídliště.

¹²⁶² MAIER R.: Neuzeitliche Zigeuner- bestattungen und Pferdeopfer- deponierungen bei der Stadt Erding in Oberbayern. In: Jahresbericht der bayerischen Bodendenkmalpflege 21, (1980), 229-241. U koster se nacházely háčkové záponky, přezky, břitvy a kousek lebky sloužící jako magický předmět. V nedaleké jámě se našla nádoba a zbytky spáleného koně.

vlivu faráře na utváření pohřebních obyčejů je podrobně popsána u české reemigrantské skupiny rudohorských Slováků.¹²⁶⁴ Tuto rozmanitost navíc podněcují imigranti odlišného náboženského vyznání a kulturního zázemí, kteří v nových podmínkách rovněž hledají důstojné hrobové místo a chtějí záruku jeho ochrany.¹²⁶⁵ Není to jen symbolický význam „dobré hrobové kultury“,¹²⁶⁶ který je využíván jako prostředek k utvrzování a budování etnické identity. Podobný význam má v českém prostředí „dobrý odborník na smrt“ odpovědný za pietní zacházení s již pohřbenými ostatky jiného národnostního původu než českého.

Křesťanský hrobník jako dědic antického světa po celá staletí musel „zápasit“ s pohřbíváním lidských pozůstatků, popř. s exhumací ostatků, členů odlišných civilizačních komponentů obyvatelstva, kteří si přinesli určité pohřební tradice. Za určitých okolností mohou být tyto zvyky, mezi nimiž významné místo zaujímají pohřební obřady a obyčeje, určitým prvkem sebeobrany vůči okolí.¹²⁶⁷ Multietnické hřbitovy, kde by bylo umožněno hrobníkům pohřbívat např. bez rakve, doposud v ČR absentují.

Vzorová správa multikulturního pohřebiště otevřená všem národům, církvím a náboženským společnostem se nachází v hamburském Friedhofu Ohlsdorfu v SRN. Zvlášť dlouhou tradici této otevřenosti tam potvrzují hroby Čínského pohřebního spolku, Japonské kolonie a Německobaltského hřbitovního bratrstva. Správa multietnického hřbitova umožňuje pohřbívat způsobem odpovídajícím islámskému pohřebnímu ritu bez rakve a v pohřebním rouchu z bezešvého plátna (kafan). Příkladem jsou hroby iránskomuslimské komunity.

Po dlouhém období plánování byl 3. října 2008 za účasti vídeňského starosty a zástupců Kataru a Saúdské Arábie otevřen první muslimský hřbitov v Rakousku. Hřbitov najdete ve 23. vídeňském obvodu Liesing na adrese Großmarktstraße 2a. Jedná se o moderní areál umístěný na 3,4 hektarech, kde jsou plánovány čtyři tisíce jednotlivých hrobových míst. Vedle toho zde nalezneme budovy s prostorem pro

¹²⁶³ „Název místa „Galgenwiesen“ čili „Šibeniční louka“ však nabádá k opatrnosti v interpretaci a možné úvaze o popravišti.“ Viz UNGER Josef: Pohřbívání v šestnáctém století, op. cit., 47.

¹²⁶⁴ MORAVCOVÁ Danuše: Prostor soužití. Pohřební tradice jako zrcadlo vztahů etnické skupiny a české společnosti, in: Češi v cizině 7, (1993), 160-181, 172-173.

¹²⁶⁵ NEŠPOROVÁ Olga: Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století, op. cit., 365.

¹²⁶⁶ REIMERS Eva: Death and identity: graves and funerals as cultural communication. Mortality 2, (1999), 147-167, 151.

¹²⁶⁷ Srov. NAVRÁTILOVÁ Alexandra: Obřady životního cyklu u reemigrantských skupin v českém a moravském pohraničí, in: Lidé města 11, (1996), 114-130.

rituální obmytí mrtvého těla a modlitebnou určenou speciálně pro poslední rozloučení. Podle prohlášení představitelů nejvýznamnější celostátní muslimské organizace Islámského náboženského společenství v Rakousku je otevření prvního muslimského hřbitova chápáno jako jeden z příkladů integrace do většinové společnosti.¹²⁶⁸

Ústředí muslimských obcí od srpna 2004 uzavřelo nájemní smlouvu se Správou pražských hřbitovů na šest hrobových míst ležících ve 29. oddělení Olšanských hřbitovů v Praze na Žižkově, v místě s kapacitou v okolí asi padesáti hrobových míst. Na brněnském ústředním hřbitově muslimové užívají dvanáct hrobových míst na jednom ze starších oddělení, kde zbývají už jen tři volná místa. Mohamed Ali Šilhavý zřídil v roce 1994 první muslimské hrobové oddělení na veřejném pohřebišti, které provozuje město Třebíč. Zajímavé na výběru tohoto hřbitovního pole je skutečnost, že šlo původně o pozemek vyhrazený pro komunistické prominenty. Těchto třicet hrobů, s linií orientovanou směrem východozápad, nese zajímavé propojení funerální islámské tradice s tradicí ryze středoevropskou. Na náhrobcích sice najdeme nápisy provedené v arabštině („Ve jménu Boha milosrdného, slitovného“ basmala a další verše z Koránu), jinak se však tyto hroby od „pravých“ muslimských výrazně liší svou zdobností. Podle předsedů Islámských nadací v Praze a v Brně, Ing. Lazhara Maamriho (pražská mešita) a Ing. Muneeba Hassaniho Al Rawiho (brněnská mešita), je nepředstavitelné, aby byla na náhrobku z leštěného mramoru umístěna fotografie zesnulého, hrob vyzdoben vázou s květinami nebo dokonce svíčkou.

5.2.8.2 Asimilační perspektiva

Blízkost hrobů příslušníků téže skupiny je nosnou a zvykově pevně kodifikovanou podmínkou při výběru vhodného hrobového místa, o jehož konečném umístění rozhodují především mužští příbuzní a samozřejmě provozovatel pohřebiště. Příslušníci či stoupenci jedné a téže skupiny však mohou být zcela odlišní lidé a mohou si ze své pohřební tradice vzít cokoli. Pravidelné ukládání lidských pozůstatků nebo zpopelněných lidských ostatků členů menšin do míst, jejichž výběr není závislý na blízkosti lidských ostatků členů téže skupiny, lze považovat za signál konečného zhroucení sociálních bariér mezi skupinami. Potvrzení této ideje si vyžádá další bádání.

---

¹²⁶⁸ Srov. K LAPETEK Martin: První muslimský hřbitov v Rakousku, in: Katolický týdeník 46 (2008), 5.

Pohřbívání lidských pozůstatků nebo zpopelněných lidských ostatků členů menšin obvykle na všech hřbitovních polích (popř. kolumbáriích, vsypových a rozptylových loučkách), ve kterých pohřbívá majorita, signalizuje poslední ze stadií, kdy menšinová skupina směřuje k asimilaci do dominantního kulturního proudu společnosti. Uzavírání nájemních smluv mezi příslušnou menšinou a provozovatelem pohřebiště na opuštěná hrobová místa s nezetlelymi i zetlelymi lidskými ostatky členů majority nebo na nová hrobová místa nacházející se mezi hroby na veřejném pohřebišti členů rozdílných etnik se tak stává jedním z definičních znaků mezi procesy akulturace a asimilace. Toto další za smrt jdoucí vymezení „archeologicky“ zjištěných, a tudíž také „menšinových“ skupin upozorňuje, že „menšinu“ je třeba definovat komplexně a že ji nestačí vymezit pouze z jednoho, například mocenského hlediska nebo z hlediska podílu v populaci.

Ve shodě s asimilační perspektivou bylo zjištěno, že míra hřbitovní segregace je nižší, čím „starší“ je etnická skupina v určité společnosti (Romové), naopak „novější“ skupiny jsou uzavřenější a mají vyšší počet hrobů na jednom hřbitovním oddělení (cizinci muslimského vyznání) nebo pohřbívají zpravidla na hřbitovech v místě svého původního domova (Ukrajinci, Vietnamci). Nepřítomnost nejstarší generace nejen oslabuje sílu společenské kontroly nad výběrem hrobového místa, ale ovlivňuje také velice nízkou úmrtnost menšiny.

Představy členů zkoumané menšiny o smrti a posmrtném životě se formují podle zákonů tradice v uzavřeném lokálním společenství. Jsou tedy přibližně shodné. Spojují v sobě ideje křesťanské (Romové a Ukrajinci), islámské (cizinci muslimského vyznání) nebo buddhistické a další věrouky (Vietnamci) a pověrečně-magické vnímání světa. Vývoj podoby hrobu i vnitřního smyslu jeho umístění u menšin závisí na postavení skupiny v lokální společnosti a také na vůli zařadit se. Pokud se český správce pohřebiště postaví k hrobům menšin odmítavě a duchovní donutí pozůstalé k redukci všech cizokrajných pohřebních obřadů, nepřátelské prostředí na veřejných pohřebištích v ČR příslušníky menšin semkne a následně upevní i význam původních pohřebních zvyků prováděných za dveřmi jejich domovů či přímo tam, odkud pochází.

Úroveň znalostí a pracovních kompetencí hrobníků v oblasti pohřbívání lidských pozůstatků příslušníků národnostních menšin je citlivým měřítkem latentního, dokonce sílícího sklonu části české společnosti ke xenofobii či přinejmenším jisté míře „kolektivní nervozity“. Kořeny těchto jevů můžeme obecně hledat v oblasti

ekonomickosociální, etnickokulturní, morálněprávní nebo náboženské a rituální, přičemž hranice mezi těmito okruhy se mohou vzájemně prolínat.

5.2.9 Pohřbívání cizinců v ČR

Ročně umíralo v letech 1999-2007 v ČR méně než tři sta příslušníků cizího státu.¹²⁶⁹ Rituální uložení jejich lidských pozůstatků nebo zpopelněných lidských ostatků (uren) na veřejných pohřebištích předpokládá jistý citový vztah pozůstalých. Tento vztah provozovatel ani hrobník nemůže nahradit. Tradiční česká kritéria pro intencionální, regulérní a pietní uložení zemřelého jedince se nemusí shodovat s těmi, která platí za nejbližšími hranicemi. Proto odpovědnost v případě, že se jedná o lidské pozůstatky příslušníka cizího státu, padá přímo na český stát. Ten v § 5 citovaného zákona o pohřebnictví ukládá provozovateli pohřebiště jednu obecnou povinnost: hrobník tyto pozůstatky nesmí pohřbít, dokud neobdrží souhlas příslušného státu s pohřbením na území České republiky. Zpopelnění lidských pozůstatků cizince je zakázáno zcela, pokud obec ke kremaci neobdrží souhlas příslušného státu.

Toto ustanovení lze chápat i jako doklad rovnosti všech lidí, protože základní právo k pohřbení v místě původního domova platí pro všechny bez rozdílu. Na druhé straně výše citovaný zákon představuje velkou byrokratizaci pohřbu. Například Pavel Jirsa, zástupce náčelníka Horské služby ČR, při záchranném zásahu v polských Krkonoších v březnu 2008, pouze sto metrů od českopolské hranice, nemohl přenést lidské pozůstatky českého turisty do Špindlerova Mlýna. Byl nucen přenechat je kvůli polským předpisům, obdobným výše zmíněnému českému ustanovení, polské straně. Pozůstalým zbytečně narostly pozdější náklady o úhradu polské pohřební službě za uložení lidských pozůstatků do chladicího zařízení a o dálkový převoz přes hranice, nemluvě o administrativních průtazích.

5.2.10 Postavení hrobníka - shrnutí

Tak jako vymírají v přírodě živočišné druhy a mizí květiny a rostliny, tak se i z lidské společnosti vytrácejí řemesla a dovednosti lidských rukou. Křesťanští balzamovači, truhláři, hrobníci, kameníci a další řemeslníci po dvě tisíciletí zachází s mrtvým lidským tělem podle dobového a místního konvenčního rámce. V mnoha rodinách se tato povolání objevují nepřetržitě v snad desítkách generací. Návrat k poctivému hrobnickému řemeslu není nijak snadný, musí se začínat v podstatě od začátku.

---

¹²⁶⁹ Demografické události cizinců, ČSÚ 2008.

Neustálé zvyšování kvalifikace a ověřování odborné způsobilosti dnes není jen záležitostí vysoce prestižních povolání, jako jsou lékaři nebo třeba právníci. Vzdělávání, profesionalizace a specializace jsou prostě požadavkem naší současné společnosti. A tento diktát je natolik neúprosný, že se dotýká i „posledních věcí člověka“ a reguluje například i ověřování odborné způsobilosti u pracovníků, kteří dosahují onoho pomyslného dna na žebříčku prestiže povolání. Pomyslná laťka, která je nastavena pro klíčové pracovníky provozovatele pohřebiště, se ale v důsledku daných okolností nesnižuje. Naopak.

Sdružení pohřebnictví ČR nastolilo trend, který usiluje o změnu vžitě dickensovské představy o hrobařích jako těch, kteří šidí pozůstalé a okrádají mrtvé. Hrobníka nelze považovat za „výkopový stroj“, který za plat buď pohřbí pozůstatky nebo uloží ostatky. Situace, v níž hrobník na sebe bere roli služby ve veřejném zájmu, dává vzniknout veřejnému pohřebišti v obci jakožto plodu křesťanské civilizace.

Pohřební obřad vtělený do podoby vyhovující provozovatelům živnosti pohřební služby je kulturně produktivnější a v obřadní síni krematoria v mnohém ohledu slaví velkolepé úspěchy (přestože nebo snad právě proto, že samotné pohřbení, tj. závoz pozůstatků do kremační pece, není jeho součástí).

Dosavadní poznatky ze zavádění českých hodnotících standardů hrobníka, jejichž shromažďování není ukončeno, však dovolují vyslovit jen některé dílčí závěry, z nichž mnohé je třeba pojímat jako pracovní hypotézy a východisko dalšího komparativně pojatého výzkumu. Existenci hrobníka lze připustit v každé oblasti světa, v každé kulturní entitě, ačkoli požadavky na jeho práci mají nutně rozdílný obsah a formu, tvořivý potenciál a míru dobrovolnosti. Lze si vůbec představit abstraktní analýzu postavení hrobníka bez vztahu ke konkrétnímu hřbitovu a komunitě? Varoval-li G. K. Chesterton na začátku 20. století před všeobecnou standardizací podle velmi omezeného standardu jako největším zlem, dokonce větším než přemíra anarchie,¹²⁷⁰ myslel tím především mohutný nástup technokracie do občanské společnosti. Stejně dobře však mohl upozorňovat na obrovský rozmach zřizování různých řemeslnických cechů a asociací.

Samotná snaha o změnu postavení hrobníka nemá kladné znaménko, samotné ověřování odborné způsobilosti jeho kvalifikace není pozitivní. Respektovaného hrobníka nezajistí standard, ale ctnost „pieta“, tj. schopnost dospět k takovým

pravidlům na veřejném pohřebišti, která umožní smírné řešení rozporů, pokojné pohřbívání respektující odlišné tradice, zájmy i hodnoty formující postoje a zároveň poskytující elementární záruky svobodného výběru hrobového místa a ochrany důstojnosti mrtvého lidského těla (včetně toho, kterému se ještě nevyvinuly kosti).

O práci hrobníků vypovídají písemné prameny, které jsou tradičním informačním zdrojem historiografie. Do badatelského spektra tu vstupuje studium ceremoniálu a rituálu a současně i studium orientované na církevní a sekulární právo. Významná svědectví o jednotlivých pohřbech i pohřebištích, o jejich materiální podobě a ideovém kontextu mohou vydávat četné další obory archeologie, znaleství materiálů a technologií a samozřejmě etnografie v celé své metodologické šíři.

Je nanejvýš zjevné, že ve studiu této problematiky se stýkají zájmy, možnosti a metodologické postupy řady oborů. Badatelské postupy otevírají i nové možnosti široce založeného srovnávacího studia o smrti, pohřbívání a pohřbech. Tento výzkum nabývá zřetelně na intenzitě a není zjevně pochyb o tom, že otevírá pozoruhodný vhled i do soudobého provozu veřejného pohřebiště.

Hřbitovní služby zajišťují něco mnohem více než jen ochranu hrobů, totiž primární stupeň poradenského systému pro pozůstalé.¹²⁷¹ Prvním náznakem snahy o strategické plánování podpory pozůstalých je závazek české vlády, která na začátku roku 2008 svým usnesením č. 8/2008 uložila Ministerstvu pro místní rozvoj (MMR) do roku 2012 zpracovat koncepci péče o pozůstalé.¹²⁷²

5.3 Pohřebnictví

Definice pojmu pohřebnictví nebyla legislativně nikde nikdy přesně vymezena. I přesto jeho obsah a rozsah nevedl ke vzniku teoretických nebo praktických sporů a byl interpretován a aplikován jednotně. Pro naše účely znamená pohřebnictví zajišťování pohřbů za účelem zisku podnikatelskými subjekty v rámci modernizační diferenciaci společnosti, v procesu, který nazýváme sekularizace, respektive v této rituální oblasti spíše dezeklesiace.

---

¹²⁷⁰ CHESTERTON Gilbert Keith: Úžas, radost a paradoxy života v díle G K. Chestertona, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 162.

¹²⁷¹ Srov. ŠPATENKOVÁ Naděžda: Poradenství pro pozůstalé, Grada, Edice: Psyché, Praha 2008, 59.

¹²⁷² Srov. bod 7. I. vládního materiálu Kvalita života ve stáří, viz <http://www.mmr.cz/pohrebnictvi-koncepce-strategie> (4. 3. 2008).

Císařským patentem č. 227/1859 ř. z. a později zákonem č. 26/1907 ř. z. bylo mezi koncesované živnosti zařazeno pod ustanovením § 15 bodu 23 živnostenského řádu provozování podniků pohřebních. Při propůjčení živnosti byly zkoumány místní poměry, zvláště se pak přiměřeně hledělo k tomu, zdali a pokud již obcí není dostatečně postaráno o pohřbívání mrtvol. Oprávnění k provozování pohřebních podniků ve formě koncese uděloval okresní úřad. Každá obec byla povinna postarat se o pohřeb osoby chudé, která zemřela v jejím obvodu, a to zcela na své náklady.¹²⁷³

Tímto živnostenským oprávněním nebyla nijak dotčena práva náboženských společenství na výhradní konání pohřebních obřadů, zahrnující též obstarání kostelního zvonění, kostelní hudby a jiných s rituálními výkony spojených služeb a výkonů¹²⁷⁴ a náboženská společenství nemusela žádat o udělení koncese. Tradiční právo náboženských společenství v oboru pohřebnictví značně omezovalo soukromé pohřební podniky.¹²⁷⁵

V náboženských společnostech obstarávaly pohřby již zmíněná pohřební bratrstva a pohřební spolky zaváděné se souhlasem duchovní správy. Jejich činnost však nebyla považována za živnostenské podnikání.¹²⁷⁶ Právní pojem *pohřebnictví* se zrodil až v polovině 20. století na ministerstvu zdravotnictví, konkrétně v nařízení ministra zdravotnictví č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví, které provádělo zákon č. 4/1952 Sb. o hygienické a protiepidemické péči. Církvím a náboženským společnostem byla správa jejich (tzn. konfesních) hřbitovů odebrána. V ustanovení § 20 odst. 1 nař. min. zdrav. o pohřebnictví bylo stanoveno, že „pohřebiště spravují a zřizují místní národní výbory...“; o oprávnění církví a náboženských společenství k jejich vlastním hřbitovům, resp. pohřebištím nebylo řečeno nic.

---

¹²⁷³ Srov. MOUČKOVÁ Kamila: Konfesněprávní prvek v úpravě pohřebnictví v českých zemích ve 20. století, op. cit., 37.

¹²⁷⁴ Srov. nař. min. vnitra, obchodu a kultu č. 183/1907 č. z. z., § 1.

¹²⁷⁵ Meze oprávnění živnostenských podniků byly dány jednak min.nař. 183/1907, jednak právem faráře, a to dispozičním nad konfesním hřbitovem a právem autonomie v případě církevního pohřbu.

¹²⁷⁶ O živnost se nemohlo jednat, neboť znaky živnostenského podnikání nebyly naplněny: činnost, kterou spolky provozovaly, byla nevýdělečná, spolek sledoval účel dobročinný. Srov. PAULY Jan: Hřbitovní a pohřební právo, op. cit., 124-125.

5.3.1 Mezinárodní přeprava zemřelých

V případě pohřbení lidských pozůstatků člověka zemřelého v cizině je nutno i v ČR dbát Mezinárodního ujednání o přepravě mrtvol¹²⁷⁷ (nutnost doložit provozovateli neveřejného pohřebiště – faráři tzv. umrlčí pas, tj. průvodní list k přepravě lidských pozůstatků). Lze doporučit i dodržení české technické normy pro pohřební služby. Jde o první evropskou technickou normu pro pohřebnictví, zpracovanou Evropskou komisí pro normalizaci CEN.¹²⁷⁸ Upravuje povinnost používat kovové vložky v rakvi a je nutno dodržovat i legislativu cizí země, z které je převoz realizován. V podstatě existují dvě možnosti pro převoz zesnulého zpět do ČR: převoz lidských pozůstatků a pohřbení v ČR; pohřbení žehem v zemi úmrtí a převoz zpopelněných ostatků a jejich uložení v ČR.

Pro mezinárodní přepravu zemřelých platí dále tyto předpisy: Úmluva o mezinárodní železniční přepravě (COTIF) část CIM čl. 5 §1 písm. b), která stanoví, za jakých zvláštních podmínek jsou připuštěny zásilky mrtvol;¹²⁷⁹ vyhláška Ministerstva financí ČR č. 136/1998 Sb. o osvobození zboží od dovozního cla (§116); železniční přepravní řád – rozhodující v místě pohřbení; letecký přepravní řád a mezinárodní manuál TACT (The Air Cargo Tariff) - mající k dispozici pobočky všech leteckých společností; předpisy Ministerstva zahraničních věcí ČR upravující postup zastupitelských úřadů ČR při úmrtí státních občanů ČR v zahraničí a při přepravě lidských pozůstatků a lidských ostatků do ČR.

Mimo tyto právní normy platí od roku 1973 Evropská dohoda o přepravě mrtvých (Štrasburská dohoda), kterou podepsaly: Belgie, Finsko, Řecko, Island, Lucembursko, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, Švédsko, Švýcarsko, Slovensko, Španělsko, Turecko, Kypr. Tato dohoda nebyla zatím ČR ratifikována.

¹²⁷⁷ Mezinárodní ujednání o přepravě mrtvol (Berlín, 10. 2. 1937), publikováno ve Sbírce zákonů č. 44/1938 Sb. Ujednání kromě ČR zavazuje tyto státy: Belgie, Chile, Dánsko, Egypt, Francii, Itálii, Konžskou demokratickou republiku, Mexiko, Nizozemsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Slovensko, SRN, Švýcarsko, Turecko. Podle Ujednání je průvodní list pro přepravu mrtvol vyřizován místními úřady smluvních států, nikoliv zastupitelskými úřady ČR.

¹²⁷⁸ ev. č. EN 15017:2005:E o požadavcích na pohřební služby z 29. srpna 2005, kterou ČSN jako českou technickou normu přijalo v květnu 2006.

¹²⁷⁹ Členy úmluvy kromě ČR jsou tyto státy: Albánie, Alžírsko, Belgie, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Dánsko, Finsko, Francie, Chorvatsko, Irák, Irán, Libanon, Lichtenštejnsko, Litva, Lucembursko, Maďarsko, Makedonie, Maroko, Monako, Nizozemsko, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Rumunsko, Řecko, Slovensko, Slovinsko, SRN, Sýrie, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko, Tunisko, Turecko, Velká Británie.

5.3.1.1 Mezinárodní průvodka mrtvého

Mezinárodní průvodka mrtvého by měla pokud možno odpovídat vzoru, který je přílohou dohody. Musí být vypracována v jazyce země a minimálně v jednom mezinárodně užívaném jazyce.

K žádosti je třeba přiložit:

- ▶ ověřený výpis z registru zemřelých;
- ▶ úřední potvrzení, že z hlediska lékařského a zdravotního nejsou proti přepravě žádné výhrady;
- ▶ potvrzení, že uložení do rakve bylo provedeno podle předpisů stanovených dohodou.

5.3.1.2 Ukládání do rakve podle mezinárodních předpisů

Je třeba dbát nato, že:

- ▶ zemřelý musí být dopravován v rakvi s kovovou vložkou;
- ▶ rakev musí mít na dně minimálně 5 cm silnou vrstvu z látky, která vstřebává tekutiny;
- ▶ k vstřebávající vrstvě je nutné přidat antiseptický prostředek;
- ▶ u smrti způsobené přenosnou nemocí musí být zemřelý zabalen do prostěradla, které bylo napuštěno antiseptickým prostředkem;
- ▶ kovová vložka musí být nepropustně uzavřena (letováním nebo lepením) a opatřena ventilkem s ochranným filtrem vyrovnávající rozdíl tlaku v rakvi a okolí;
- ▶ kovová vložka musí být upevněna do dřevěné rakve tak, aby se nemohla pohybovat;
- ▶ prkna rakve musí být minimálně 3 cm silná;
- ▶ dřevěná rakev musí být vodotěsně sklížená;
- ▶ uzavření dřevěné rakve musí být provedeno šrouby, které budou od sebe vzdálené maximálně 20 cm;
- ▶ rakev je nutné dodatečně zajistit pomocí kovové pásky.

Lidské pozůstatky osob, které zemřely na mor, cholera, neštovice nebo skvrnitý tyf, se smějí přepravovat mezi státy, které uzavřely dohodu, nejdříve za jeden rok.

5.3.1.3 Přeprava pohřebním motorovým vozidlem

Přeprava zemřelého po pozemních komunikacích je povolena jen v pohřebním motorovém vozidle. Vozidlo musí odpovídat ustanovení ZP.

- ▶ Před nástupem jízdy je nutné přezkoušet dopravní a funkční schopnosti vozidla.
- ▶ Lékárníčka musí obsahovat vše, co předpisuje zákonné ustanovení.
- ▶ Běžně je nutné kontrolovat, zda je vozidlo vybaveno varovným trojúhelníkem, varovnou svítilnou a dalšími náležitými předměty.

Předměty tvořící vybavení vozidla musí být ve vozidle umístěny mimo prostor pro rakev a musí být bezpečně a snadno přístupné.

5.3.1.4 Mezinárodní přeprava po železnici

Platí tyto předpisy:

- ▶ Rakev musí být převážena v uzavřeném vagoně.
- ▶ Převoz v otevřeném vagoně je možný, pokud byla rakev předána v uzavřeném převozním kontejneru a v něm i po dobu přepravy zůstala.
- ▶ Rakev musí být dopravována nejrychlejší cestou a podle možností bez překládání.
- ▶ Společně s rakví se smějí přepravovat mimo jiné pouze květinové kytice a věnce.
- ▶ Rakev musí být v cílové stanici odebrána ve lhůtě, která je pro tento účel v jednotlivých zemích stanovena.

5.3.1.5 Přeprava letecky a po moři

U letecké přepravy platí kromě všeobecných pravidel stanovených úmluvami ještě doplňující ustanovení příslušné letecké přepravní společnosti. Většinou jde o montáž zařízení vyrovnávajícího tlak v rakvi s tlakem okolí, dále pak zabalení rakve do obalu nepřipomínajícího rakev.

Po moři je dovoleno přepravovat v rakvi uloženého zemřelého pouze tak, aby nedocházelo k obtěžování cestujících a posádky. Rovněž musí být vyloučena možnost styku s potravinami nebo s poživatinami.

5.3.1.6 Porovnání obsahu Štrasburské a Berlínské dohody

Štrasburská dohoda vymezuje maximum požadavků, které lze návazně (bilaterálně nebo multilaterálně) dále zjednodušit. Požadován pouze pas pro mrtvolu, obsahující minimálně údaje uvedené v příloze dohody a dokumentace vyplývající ze samostatných mezinárodních přepravních dohod (na rozdíl od Berlínské dohody, která přímo upravuje podmínky pro jednotlivé druhy přepravy). Berlínská dohoda vyžaduje jako podklad pro vystavení pasu pro mrtvolu na rozdíl od Štrasburské dohody i ověřený úmrtní list a úřední potvrzení, že není námitek proti přepravě a mrtvola byla uložena podle podmínek dohody.

Podle Štrasburské dohody pas pro mrtvolu může být vyplněn v úřední řeči země vystavení a v jedné z úředních řečí Rady Evropy. Berlínská dohoda doporučovala vystavení pasu v jazyce státu vydání a dále v některém z nejužívanějších jazyků pro mezinárodní styky.

Každá smluvní strana Štrasburské dohody je povinna sdělit generálnímu sekretáři Evropské rady označení příslušného úřadu oprávněného k vystavení pasu pro mrtvolu. Berlínská dohoda pouze v textu uvádí „úřad příslušný pro místo úmrtí“ nebo „odpovědný úřad“. Štrasburská dohoda upřesňuje požadavky kladené na rakev, zejména tzv. letecké (považuje-li to stát odjezdu za nutné, je třeba opatřit rakev zařízením k vyrovnání vnějšího a vnitřního tlaku).

Požadavky na transportní rakev uvedené v Berlínské a Štrasburské dohodě se částečně liší (podle Berlínské dohody má být vnější rakev dřevěná z prken o tloušťce min tři cm silných, zajištěná šrouby nanejvýše 20 cm od sebe vzdálenými a ztužena kovovými pruhy, vnitřní rakev kovová, uzavřená pájením; podle Štrasburské dohody postačuje vnější rakev dřevěná se stěnou o tloušťce min. dva cm a vnitřní rakev kovová nebo jediná dřevěná rakev s tloušťkou tři cm a vyložená jednou vrstvou ze zinku nebo jiné obdobné látky).

Berlínská dohoda obsahuje ustanovení, podle něhož přeprava zemřelých na mor, cholera, neštovice nebo skvrnitý tyf není povolena na území cizích států před uplynutím alespoň 1 roku. Štrasburská dohoda pouze v úvodní klauzuli uvádí, že země jsou pamětlivy skutečnosti, že přeprava nepředstavuje žádné zdravotní nebezpečí, i když smrt lze přičítat přenosné nemoci, za předpokladu, že byla učiněna vhodná opatření zejména pro nepropustnost rakve.

Štrasburská dohoda výslovně neuvádí (narozdíl od Berlínské), zda se její režim vztahuje i na přepravu těl po exhumaci. Na rozdíl od Berlínské dohody, Štrasburská dohoda nevyklučuje z režimu dohody přepravu mrtvol v pohraničních oblastech. Současně je však dána možnost tuto přepravu prostřednictvím zjednodušení požadavků vyloučit (viz bod 1).

Podle Štrasburské dohody může země, která ji podepsala, žádat od země, která podepsala Berlínskou dohodu, požadovat plnění povinností plynoucích z Berlínské dohody. Vzájemný vztah není blíže upraven.

Exhumace tělesných ostatků na hřbitově v zahraničí se řídí vnitřními předpisy té země (příp. okresu, kantonu atp.), kde se má exhumace konat. Přeprava těchto ostatků do ČR se řídí stejnými předpisy jako přeprava zesnulých osob, tj. lidských pozůstatků, jak ze zahraničí, tak i do zahraničí.

5.3.2 Provozování pohřebiště

Zcela samostatným tématem jsou právní problémy spojené s opuštěnými hrobovými místy, které musí řešit provozovatelé hřbitovů zejména v pohraničních oblastech, kde bylo vysídleno původní německé obyvatelstvo, po němž zůstala mnohdy velmi cenná hrobová zařízení, tj. náhrobky, pomníky, krycí desky a trvalé ozdoby.¹²⁸⁰ Někdy jsou, zejména ke špatnému stavebně technickému stavu, rovněž bezpečnostním rizikem pro nájemce a návštěvníky hřbitova. Přestože zařízení hrobu byly vždy věci, ke kterým se jednotlivec neměl nikdy legálně dostat, vyplatilo se je krást, protože provozovatelé zařízení ke sběru nebo výkupu odpadů o ně měli zájem. Vykradači hrobů by od 1. 1. 2009 neměli mít poprvé po roce 1989 v ČR motivaci k této trestné činnosti. Sběrný surovin nesmí vykoupit urny či náhrobní desky. Ministerstvo životního prostředí novelizovalo vyhlášku, která zakazuje provozovatelům zařízení ke sběru nebo výkupu odpadů vykupovat předměty pietního a bohoslužebného charakteru.¹²⁸¹

Řešení problémů spojených s právním režimem opuštěných hrobových míst a jejich zařízení je právně složité, vyžaduje zkoumání nejen aktuálních právních předpisů, ale často také těch občanskoprávních, které byly účinné v době opuštění hrobového místa. Mezi podáními, jimiž se na veřejného ochránce práv lidé obracejí, se vyskytují

---

¹²⁸⁰ Podrobněji viz HANÁK Marek: Opuštěné hroby a hrobky, in: Právní rádce 5 (2007), 13-15.

¹²⁸¹ Srov. novelu § 8 odst. 5 vyhlášky Ministerstva životního prostředí č. 383/2001 Sb., o podrobnostech nakládání s odpady, ve znění pozdějších předpisů. Stalo se tak vyhláškou č. 478/2008 Sb., s účinností od 1.1.2009.

ta, jež se dotýkají užívání hrobových míst.¹²⁸² V některých případech se český ombudsman setkává s tím, že po smrti nájemce hrobového místa a vlastníka hrobového zařízení není důsledně projednáno dědictví po zůstaviteli. Proto je nutné, aby provozovatelé pohřebišť důsledně plnili svoji evidenční povinnost ve vztahu k spravovanému pohřebišti, a měly tak k dispozici veškeré potřebné údaje o hrobových místech a zařízeních zde umístěných.

5.3.3 Evidence správce hřbitova

Z výše podaného výkladu je zřejmé, že mezi Úřadem pro zastupování státu ve věcech majetkových a obcemi může vyvolávat spory o vlastnictví opuštěného hrobového zařízení dokladování, že byl naplněn požadavek zákona o pohřebnictví týkající se vyrozumění vlastníka náhrobku a ostatního hrobového zařízení o tom, že pokud se do jednoho roku o tyto věci nepřihlásí, bude s nimi naloženo jako s věcmi opuštěnými.

Sporným se uvedený postup může stát v případě, že správci hřbitovů nebudou schopni Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových doložit, že svou informační povinnost splnili vůči vlastníkovi hrobového zařízení, a nikoli vůči nájemci. Skutečností totiž je, že nájemce hrobového místa nemusí být osobou totožnou s jeho vlastníkem. Pokud tedy správce pohřebiště po skončení sjednané doby nájmu nevyrozumí vlastníka hrobového zařízení, ale pouze jeho nájemce o postupu dle § 20 písm. g) bod 4 zákona o pohřebnictví, dostává se následně v rámci prokázání opuštěnosti hrobového zařízení vůči Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových do důkazní nouze.¹²⁸³

ZP v § 25, odst. 9, stanoví, že pokud nájemce po skončení nájmu neodstraní hrobová zařízení včetně urny, postupuje provozovatel pohřebiště podle § 20 písm. g) bodů 4 a 5 obdobně: bude s nimi naloženo jako s věcmi opuštěnými. Dále stanoví provozovateli pohřebiště povinnost písemně upozornit nájemce hrobového místa (nikoli však vlastníka hrobového zařízení, který automaticky nemusí být nájemcem) na skončení sjednané doby nájmu nejméně 90 dnů před jejím skončením. Není-li mu trvalý pobyt nebo sídlo nájemce znám, uveřejní tuto informaci na veřejném pohřebišti způsobem, který je v místě obvyklý, nejméně 60 dnů před skončením sjednané doby

---

¹²⁸² Veřejný ochránce práv např. obdržel od stěžovatelky podnět s žádostí o pomoc ve věci rodinné hrobky na hřbitově. Stěžovala si na to, že hrobové místo bylo bez vědomí rodiny pronajato jiné osobě, které bylo současně odprodáno i tzv. hrobové zařízení (hrobka) a umožněna exhumace. Přestože si dotyčná paní na uvedený postup opakovaně stěžovala u správy hřbitova i obce, nedočkala se zjednaní nápravy. Srov. HANÁK Marek: Spor o hrobku, in: Moderní obec 12. 7. 2006, 10.

¹²⁸³ HANÁK Marek: Opuštěné hroby a hrobky, in: Právní rádce 5/2007, 15.

nájmu. U skončení nájmu tedy zákon o pohřebnictví ukládá provozovateli informační povinnost pouze vůči nájemci hrobového místa. Naproti tomu § 20 písm. g) bod 4 zákona o pohřebnictví, podle kterého se v případě opuštěného hrobového místa a hrobového zařízení postupuje, ukládá informační povinnost vůči vlastníkovi hrobového zařízení.

K tomu navíc přistupuje skutečnost, že zákon o pohřebnictví v rámci výčtu povinností provozovatele pohřebiště týkajících se evidence související s provozováním veřejného pohřebiště výslovně neuvádí povinnost vést evidenci vlastníků hrobového zařízení. Z taxativního výčtu činností, které zahrnuje provozování veřejného pohřebiště, první čtyři klíčové činnosti zajišťuje hrobník: výkopové práce související s pohřbením a exhumací; pohřbívání lidských pozůstatků a lidských ostatků do hrobů nebo hrodek; provádění exhumací; ukládání, rozptyl a vsyp zpopelněných lidských pozůstatků; správa a údržba veřejného pohřebiště včetně komunikací a okolní zeleně; pronájem hrobových míst; vedení související evidence.

5.3.4 Počátky ingerence státu do vybírání hřbitovních poplatků

Vybírání poplatků hřbitovních na církevních hřbitovech bylo původně počítáno k poplatkům štolovým a s nimi společně upravovány. Podle dvorského dekretu ze dne 7. července 1794, označeném *Taxa za hrobové místo*, bylo nepřipustné, aby byla štolová taxa za pohřební místo vybírána od duchovního k jeho vlastním rukám, nýbrž je uloženo účetním (t. j. zádušním) pod jejich odpovědností za účtování takových peněz do kostelní pokladny. Jako integrující část veřejného hřbitova vyžadovaly tyto taxy schválení politického úřadu. Hřbitovní poplatky církevní byly tedy zároveň poplatky veřejnoprávní.

Sommer správně rozlišoval mezi poplatky za pohřeb a za hrob s tím, že hřbitovní poplatky nebyly poplatky štolovými.¹²⁸⁴ Podle 3. odst. § 23 zák. č. 50/1874 ř. z. úkony hřbitovní správy nesměly být vázány na předchozí zaplacení štolových poplatků.

---

¹²⁸⁴ „Poplatky hřbitovní nelze však čítati právně k poplatkům štolovým, poněvadž tyto určeny jsou duchovnímu správci za určité úkony ke zvýšení jeho příjmu, kdežto ony platí se za použití církevního ústavu a plynou do kostelního jmění. Zejména nejsou katolické poplatky hřbitovní placeny za pohřeb a nenáleží proto do 2. odstavce § 23 zák. č. 50/1872 ř. z., kterýžto odstavec byl zrušen § 6 zák. č. 122/1926 Sb. Hřbitovní poplatky katolické náležejí do 1. odstavce § 23 zák. č. 50/1874 ř. z., jenž zabezpečuje vymáhání politickou exekucí těm dávkám a jiným plněním k účelům církevním, jež náboženským příslušníkům s přivolením vládním byly uloženy.“ Srov. SOMMER Jiří: Hřbitovy, in: Slovník veřejného práva československého. svazek I., Brno: Polygrafia, 1929, 225-229, 228.

Povinností okresních úřadů bylo zkoumat, zda štolové poplatky jsou v sazbách sekularizované pohřební služby uvedeny tak, jak byly stanoveny příslušnými farními úřady, v jejichž obvodu chce pohřební služba svou činnost provozovat. Štolový patent, v němž byly stanoveny sazby pohřební pro církevní funkcionáře, byl zrušen zákonem ze dne 25. června 1926, č. 122 Sb. z.

Tehdejší pohřební služby (ústavy) byly podle cit. zákona povinny se s dotýčnými farními úřady dohodnout o stanovení jednotlivých pohřebních tříd, kde má být vše zevrubně popsáno, z jaké výpravy ta či ona pohřební třída bude sestávat a farní úřady jsou oprávněny pro tyto třídy předepsat pohřebním ústavům příslušné štolové poplatky za církevní funkce a za dodání předmětů k nim potřebných, za zvonění, za kostelní zpěvy a hudbu a za všeliké jiné, s rituálními výkony spojené církevní služby a výkony (§1). Ustanovení těchto poplatků bylo ze strany farních úřadů podmíněno celou řadou okolností:

- ▶ Poplatky jsou tím vyšší, čím okázalejší je pohřeb,
- ▶ dále řídí se podle zámožnosti a sociálního postavení osoby zemřelé
- ▶ a podle slavnosti jednotlivých funkcí církevních,
- ▶ podle starých zvyklostí mají být poplatky ty tak veliké, jaká byla cena rakve.¹²⁸⁵

Na konzistorním zasedání 27. 2. 1711 byl potrestán rousínovský farář, který pobíral větší štolu, a jako pokutu měl zaplatit 12 zlatých do konzistorní pokladny. Na konzistorním jednání 30. 10. 1738 byl podobně potrestán děkan František Berger v Lipníku nad Bečvou, jenž rovněž nedovoleně zvyšoval štolové poplatky.¹²⁸⁶

Jestliže byla mrtvola pohřbena v jiné farnosti, nežli byla ta, v níž zemřelý byl osadníkem, je strana povinna platit celé štolové poplatky podle zvolené třídy na obou farách, a to ve vlastní faře s ohledem na příslušnost a v cizí faře pro požadované funkce (nařízení pro Čechy 9. července 1808¹²⁸⁷), a to tak, že i I. třída v cizí farnosti je I. třída ve vlastní farnosti atd.¹²⁸⁸ Toto právo bylo v předválečné Československé

---

¹²⁸⁵ Viz Řád církevních pohřbů a jejich poměr k pohřebním ústavům v katolických farnostech generálního vikariátu pražského, schválený katolickou arcibiskupskou konsistoří v Praze, 1. prosince 1915, č. 14798, ve smyslu výnosu místodržitelství ze dne 1. ledna 1916, č. 335. 990.

¹²⁸⁶ K tomu ZUBER Rudolf: Osudy moravské církve v 18. století, 1, Praha 1987, 200, 130.

¹²⁸⁷ „Wird eine Leiche in einer anderen als der eigenen Pfarre beigesetzt, so sind die Taxen nach der erwählten Klasse in den beiden Pfarren zu bezahlen. His findet auch die Ausfolgung eines Leichnams in der anderer Pfarre zu begraben nur dann statt, wenn die Gebühr entrichtet ist.“ Viz PAULY Jan: Hřbitovní a pohřební právo, op. cit., 193.

¹²⁸⁸ Viz Řád církevních pohřbů a jejich poměr k pohřebním ústavům, op. cit., č. 335. 990.

republice stále zachovávané.¹²⁸⁹ Tedy u nás tehdy nepatřilo vlastnímu faráři *portio paroecialis*, čili část štolových poplatků, nýbrž všechny štolové poplatky, jak pro tu či onu třídu byly ustanoveny.

Práva na štolové poplatky zbavoval vlastního faráře CIC 1917 v kán. 1236 § 1. v tom případě, když místo úmrtí bylo od vlastní fary tak vzdáleno, že nemohlo být do ní pohodlně dopraveno. Podle Paulyho už při tehdejších spojení dráhy, používání automobilů k převozu mrtvol, fúrií vagonů a pod., nebylo možné tuto „zásadu“ zpravidla uplatnit; navíc ve městech, kde bylo více far, nebo v Praze a v předměstích, kde fary jedna s druhou sousedily a většina měla společný hřbitov, nešlo tuto „zásadu církevního práva“ uplatnit v praxi.¹²⁹⁰ Mimo to podle práva státního, výše jmenovaného nařízení pro Čechy ze dne 9. července 1808, přináležel vlastnímu faráři celý štolový poplatek vždy, když jeho osadník je pohřben na jiné farnosti, ať je tato vzdálena od vlastní fary jakkoliv.

Před vydáním zákona č. 122/1926 Sb. z. a n. zahrnovaly štolové patenty též poplatky hřbitovní, tzn. že nově zaváděné poplatky musely být schvalovány vládou z titulu změny štolového řádu. Vymáhání takových poplatků se dělo cestou politické exekuce. Ustanovení § 6 výše citovaného zákona však zrušilo platnost štolového řádu, schvalování hřbitovních poplatků na konfesijních hřbitovech bylo tak napříště považováno za vnitřní záležitost církve. Politické úřady nezasahovaly příslušným úřadům církví a náboženských společností do stanovení hřbitovních poplatků, ale schválením hřbitovního řádu konfesního hřbitova poskytl okresní úřad poplatkům stanoveným správou konfesního hřbitova právo politické exekuce podle vládn. nař. č. 8/1928 Sb. z. a n.¹²⁹¹ Podívejme se nyní na platnou právní úpravu.

5.3.5 Současná sekulární úprava cen

Cílem této kapitoly je dokázat, že regulované ceny již nemají v pohřebnictví své místo, protože postrádají logiku.¹²⁹² Sdružení pohřebnictví jménem svého předsedy Pavla Cajzla požádalo Ministerstvo financí ČR poprvé dne 5. května 2008 o zrušení

---

¹²⁸⁹ Srov. kán 30 CIC 1917.

¹²⁹⁰ Srov. PAULY Jan: Hřbitovní a pohřební právo, op. cit., 191.

¹²⁹¹ Okresní úřad se zabýval ustanoveními hřbitovního řádu pouze z hledisek zdravotně policejních. Předložením hřbitovního řádu bylo však politickému orgánu dáno stanovení a výše hřbitovních poplatků na vědomí, což podle výn. Zemského úřadu v Praze ze dne 21. 3. 1936, č. 326 stačilo k získání exekučního titulu. Srov. PAULY Jan: Hřbitovní a pohřební právo, op. cit., 231.

¹²⁹² Blíže viz Regulované ceny, Informační zpravodaj, občasník Sdružení pohřebnictví v ČR, 9 (2007), titulní strana.

regulace cen služeb v pohřebnictví.¹²⁹³ Sdružení pohřebnictví má za to, že za více než 17 let od zavedení smluvních cen se situace v oboru pohřebnictví změnila natolik, že setrvávání na regulaci cen služeb v pohřebnictví a její opakované rozšiřování lze považovat za kroky neadekvátní rozvoji tržního prostředí a nejednou za zcela kontraproduktivní; i obcím přinášejí jen zbytečnou a náročnou administrativu. Proto Sdružení pohřebnictví navrhuje zcela, a to v době co možná nejkratší, zrušit regulaci cen za veškeré úkony v oboru služeb pohřebních.

5.3.5.1 Zákon o cenách

Zákon č. 526/1990 Sb., o cenách, který nastartoval proces liberalizace cen k 1. 1. 1991 jako nezbytnou podmínku zahájení procesu transformace z centrálně direktivní ekonomiky k ekonomice tržní, platí v zásadě ve stejné podobě již sedmnáct let. Ministerstvo financí je tímto zákonem zmocněno regulovat cenu zboží a služeb dotovaných ze státního rozpočtu a veřejných rozpočtů nad rámec stávajícího zmocnění k regulaci s odkazem na mimořádné tržní situace či tržní nedostatečnosti, což umožňuje státu regulovat nebo dokonce fixovat téměř kdykoli jakékoli ceny. Regulace může být v některých případech užitečná, ale pouze tehdy, pokud se týká výrobce s monopolním postavením a jsou naplněny další předpoklady narušení tržního prostředí. Jakékoliv další zmocnění může vést k poškozování liberálního tržního prostředí. Zákon navíc nereaguje na nové uspořádání orgánů státní správy a na vznik nových odvětvových regulačních orgánů, vybavených kompetencemi k regulaci a kontrole cen.

Způsoby regulace cen jsou upraveny v § 3 a následujících citovaného zákona a cenovými rozhodnutími cenových orgánů (zpravidla cenovými výměry). Od počátku 90. let je různou měrou uplatňována i regulace cen v oboru poskytování služeb v pohřebnictví, která se v posledních letech rozšiřuje.

Regulace cen v pohřebnictví byla a je uplatňována následovně:

1. Od počátku 90. let dosud jsou úřední - maximální ceny stanoveny MF ČR na nájem pozemků nesloužících podnikání – neboli na nájem hrobových míst.
2. Asi od druhé poloviny 90. let dosud stanoví výměry MF možnost vyhlášení maximální ceny místními cenovými orgány (obce a kraje) na služby

---

¹²⁹³ Srov. dopis Sdružení pohřebnictví adresovaný na odbor cenové politiky MF ČR, čj. 55/2008/VG.

krematorií, z toho jen zpopelňování zemřelého a ostatků v rakvi včetně uložení popele do urny s označením.

3. Od ledna 2005 se regulace cen rozšířila i na možnost místních cenových orgánů vyhlásit maximální ceny na služby hřbitovní, poskytované v souvislosti s pronájmem a užíváním hřbitovního místa. Jelikož podle ZP mají zákonnou povinnost provozovat veřejná pohřebiště obce (jen výjimečně církve), bylo naplnění nově zavedené regulace chápáno již vydáním ceníku obce, jakožto provozovatele pohřebiště. A to i přesto, že po formální stránce se ve skutečnosti o regulované ceny maximální ve smyslu zákona o cenách nejednalo, neboť nebyly vyhlášeny zcela předepsaným způsobem.
4. Od ledna 2007 se regulace cen dále rozšířila i na možnost místních cenových orgánů vyhlásit maximální ceny na služby kremační – pronájem obřadních místností. Tato možnost byla využita jen sporadicky.
5. Konečně od ledna 2008 se regulace cen v pohřebnictví rozšířila opět o povinnost uplatnit věcně usměrňované ceny na služby kremační a hřbitovní, kde pravomoc dána obcím a krajům vyhlásit ceny maximální nebyla uplatněna. Nebo jen na ceny za služby:
  - a) související s nájmem hrobových míst,
  - b) zpopelňování zemřelých a ostatků v krematoriích,
  - c) propůjčení obřadních síní krematorií.

5.3.5.2 Nájem hrobových míst a ostatní služby

Na příkladu nájmu hrobových míst, kdy je cena za nájem tvořena součtem regulované ceny za nájem a smluvní cenou za služby s nájmem spojené, lze názorně ukázat, že výsledná cena je prakticky neregulovatelná. Podle § 16 ZP je provozování veřejného pohřebiště službou ve veřejném zájmu, zajišťovanou obcí v samostatné působnosti. Veřejná pohřebiště v majetku církví mohou církve provozovat jen za předpokladu, že o jejich provozování projeví zájem do 1. 7. 2002. Opakovaně tak mohou církve učinit až v roce 2012. Z citovaného výzkumu KTF UK vyplynulo, že drtivá většina

z cca 5799 veřejných pohřebišť v ČR provozují obce ve své samostatné působnosti přímo nebo prostřednictvím jiné fyzické nebo právnické osoby.

Zákon o pohřebnictví vycházel ze skutečnosti, kdy veřejná pohřebiště jsou u nás zásadně provozována jako činnost, která nepřináší zisk. Proto byla uvedeným zákonem zrušena i do té doby existující živnost „provozování pohřebišť a krematorií“ a nahrazena toliko živností „provozování krematorií“. Při přípravě zákona v letech 2000 – 2001 se potvrdilo, že obce z veřejných rozpočtů dotují veřejná pohřebiště v rozsahu 40 až 60 %. Podle současných podkladů a zkušeností neexistuje v ČR jediné veřejné pohřebiště, které by bylo ziskové.¹²⁹⁴ Naopak jejich provoz je stále dotován z veřejných a jiných prostředků v rozsahu 25 až 50 %.

Skutečnost, že na cenu za nájem hrobového místa je MF ČR vyhlášena maximální cena hluboko pod úroveň objektivních nákladů (u malých obcí ještě před několika léty dokonce pod úroveň cen z období „socialistického hospodářství“), musejí obce v zájmu snižování ztrát vynakládané prostředky realizovat v tržbách i formou cen za služby spojené s nájmem hrobových míst. Cena za hrobová místa je tak uměle rozdělena, což je zdrojem zbytečných komplikací. Nejedem občan nad tím kroutí nevěřičně hlavou, jiný poukazuje na zbytečnou (ale českou specialitu) – byrokracii. Obce jsou při kontrolách na uplatňování maximálních cen vystavovány zbytečným postihům za překročení cen za užívání hrobů, například na deset let o desítky korun, bez ohledu na skutečnost, že obec je pohřebiště nucena ze zákona dotovat statisícovými i většími částkami. Existují případy, kdy osoby s právním vzděláním se domnívají, že mají povinnost platit obci jen cenu nájmu a nikoliv služby s nájmem spojené a takováto podání uplatňují v soudních žalobách či oficiálních stížnostech.

Pokud stát nově zavádí pro provozovatele pohřebišť – obce povinnost stanovit ceny maximální i na služby související s nájmem hrobu, nebo v opačném případě povinnost stanovit cenu způsobem věcného usměrňování, pak jde o opatření, které život obcím dále nepřiměřeně komplikuje. V případě stanovení maximální ceny nelze cenu překročit obrazně ani o jeden haléř, a to jak z titulu zaokrouhlení výměry místa, tak z titulu zaokrouhlení peněžní jednotky při platbě v hotovosti. V praxi je tak zapotřebí vést daleko preciznější evidenci o rozměrech místa, neustále sledovat změny jeho rozměrů a v konečném důsledku administrativa narůstá. Pokud obec nepůjde cestou

---

¹²⁹⁴ Výjimku tvoří podle odhadu hřbitovní sekce Sdružení pohřebnictví některé kolumbární zdi ve sborových budovách Církve čs. husitské a v přilehlých stavbách evangelických chrámů.

vyhlášení maximální ceny a ponechá si určitou volnost (například při zaokrouhlování výměr míst), pak musí mít cenu stanovenou způsobem dle věcného usměrňování cen.

Výměr MF pak přímo stanoví nejen náklady, které tam nesmí provozovatel zahrnout, ale zejména stanoví, že do ceny lze promítnout pouze ekonomicky oprávněné náklady pořízení, zpracování a oběhu doložitelné z účetnictví, přiměřený zisk, daň případně clo.¹²⁹⁵ V odborné veřejnosti tak začíná být patrný názor, že nejen rozšiřování regulace cen na provoz veřejných pohřebišť, ale i stanovení maximální ceny za nájem hřobových míst je kontraproduktivní opatření, bránící obcím rozvíjet činnost v samostatné působnosti. Nabízí se i otázka, proč vlastně stát a následně ministerstvo financí přijímá opatření, na které obce doplácí i ekonomicky, když na úhradě ztrát vůbec neparticipují. To navíc za situace, kdy od roku 2005 převedla pro plátce DPH služby hřbitovní ze snížené do základní sazby DPH.

5.3.5.3 Zpopelňování zemřelých a ostatků v krematoriích

Podle dat z ČSÚ z roku 1991 došlo v České republice v roce 1990 celkem ke 129 156 úmrtím, z nichž bylo 95 513 (to je 73,95 %) pohřbeno zpopelněním v krematoriích.¹²⁹⁶ Podle podrobného rozboru, prováděného tehdy Sdružením pohřebnictví v ČR, bylo v roce 1990 v celé ČR celkem 23 krematorií s počtem 60 žárovišť. Vybavení tehdejších krematorií umožňovalo zpopelňovat asi šest zemřelých na jednom žárovišti za jednu osmi hodinovou směnu. Roční kapacita všech krematorií v jednosměnném provozu v rozsahu 93 600 žehů tak byla naplněna na 102 %.¹²⁹⁷ Zpopelňování zesnulých tak muselo být prováděno v prodloužených směnách, někde dokonce ve dvousměnném provozu, který v tehdejších podmínkách významně zkracoval životnost pecí, zejména za situace, kdy opravy patřily do činností „bilancovaných státem“ a s velkými čekacími lhůtami. Tyto skutečnosti pravděpodobně vedly k závěrům, že soutěžní prostředí při zpopelňování

---

¹²⁹⁵ Srov. Výměr MF č. 01/2008 ze dne 6. prosince 2007, kterým se vydává seznam zboží s regulovanými cenami, in: Cenový věstník MF 14/2007, Oddíl B. Maximální ceny, které mohou stanovit kraje a obce podle zákona č. 265/1991 Sb., o působnosti orgánů České republiky v oblasti cen, ve znění pozdějších předpisů, 7. Pod číslem 7. 93. 03. 11 jsou to služby krematorií, z toho pod regulaci cen spadá jen zpopelnění zemřelého a ostatků v rakvi včetně uložení popele do pevně uzavíratelné urny s označením a pronájem obřadních místností; pod číslem 8. 93.03.11 služby hřbitovní poskytované v souvislosti s pronájemem a užíváním hřobového místa.

¹²⁹⁶ EC 431-456.

¹²⁹⁷ Srov. přílohu k dopisu Sdružení pohřebnictví adresovaného na odbor cenové politiky MF ČR ze dne 5. května 2008, spisová značka 55/2008/VG, vyřizuje Václav GRAF, archiv Sdružení pohřebnictví.

zemřelých není odpovídající, a to i přesto, že veškerá krematoria byla tehdy v majetku nebo správě obcí a měst.

Od roku 1992 počet zemřelých dle dat ČSÚ klesá a v letech 2004 až 2007 činil ročně v průměru 106 048 zemřelých (v letech 2006 a 2007 přes 104 000). Podíl pohřbení zpopelněním na celkovém počtu úmrtí se pohybuje dlouhodobě kolem 76 až 78 %, to je na úrovni v průměru 81 700 zpopelnění ročně. V roce 2007 pak bylo z celkového počtu cca 104 500 úmrtí zpopelněno 83 500 zemřelých, to je 80 % (údaj o zpopelnění v krematoriu v Táboře je stanoven odhadem).¹²⁹⁸

Tyto počty jsou dnes zajišťovány ve 27 krematoriích, které mají k dispozici 54 žárovišť. Ta jsou navíc proti počátku 90. let výrazně modernizovaná a vzhledem k minulosti umožňují běžně vícesměnný provoz. Výstavbou nových krematorií na Kladně, v Hrušovanech, v Jaroměři a v Hustopečích u Brna se (vyjma severní Moravy) zmenšily i přepravní vzdálenosti do krematorií.

Současné technologie umožňují v jednom žárovišti provést za směnu v průměru sedm zpopelnění, což představuje roční kapacitu v 54 žárovištích v jednosměnném provozu 98 280 zpopelnění a ve dvousměnném provozu dokonce takřka 200 000 zpopelnění. Současná kapacita krematorií je tak využita na 85 % v jednosměnném provozu a při možném dvousměnném provozu dokonce na necelých 50 %. Vzhledem k nemalému růstu cen energií lze důvodně očekávat i větší snahu krematorií o vícesměnný provoz (respektive provoz v prodloužených směnách), který snižuje energetickou náročnost na jedno zpopelnění. Nové technologie a dostatečné kapacity zcela odstranily zmíněné obtíže při opravách žárovišť.

Důvody pro regulaci cen za službu zpopelňování zemřelých v krematoriích se od počátku 90. let změnilly natolik, až zcela pominuly. Je na místě zmínit i skutečnost, že většina krematorií je v majetku nebo správě měst, které tak mají spolu s ostatními nástroji a právními normami možnost výši cen při zpopelňování zemřelých v případě potřeby ovlivňovat.

5.3.5.4 Pronájem obřadních místností krematorií

Regulace za tento úkon – službu, vyhlášením maximální ceny místním cenovým orgánem a není-li, pak její stanovení dle podmínek věcného usměrňování cen je

v roce 2008 stanoveno poprvé. Samostatným šetřením, které bylo provedeno ve spolupráci se Sdružením pohřebnictví v ČR, vyplývá, že smuteční síně krematorií byly například v roce 2007 k rozloučení se zemřelými využity u cca 18 800 pohřbení za rok, to je přibližně z 18 %.

U zbývajících počtu úmrtí a pohřbení bylo smuteční rozloučení v kostelech, v občanských smutečních síních (zpravidla v majetku či správě obcí), v domech smutku nebo zkrátka rozloučení neproběhlo vůbec. Přitom z celkového počtu propůjčení obřadních síní v krematoriích připadalo 7 726 jen na dvě největší města v ČR, a to Prahu a Brno, kde bylo provedeno v roce 2007 cca 12 300 zpopelnění. Podíl propůjčení obřadní síně na počtu zpopelnění v krematoriích těchto měst tak činí 62,8 %. V obou případech pak se jedná o zařízení v majetku měst, které mají možnost cenu usměrnit přímo – přes organizaci, která z pověření těchto měst krematoria provozují.

V obřadních síních ve zbývajících krematoriích se uskutečnilo jen 11 100 smutečních rozloučení, to je 10,6 % z celkového počtu úmrtí. Konkurenční tlak je natolik významný, že jakákoliv regulace cen je zcela zbytečná. A to tím více, jak se uvolňuje usměrňování cen v řadě jiných oborů a služeb. A pokud v některých regionech je konkurence malá, pak je to bezpochyby podnět pro orgány, kterým ze zákona o cenách a zákona o ochraně spotřebitele přísluší právo dohledu nad prodejem zboží a poskytováním služeb konečným spotřebitelům.

5.3.6 Odúmrť a sociální pohřby

Všeobecný občanský zákoník (ABGB) č. 946/1811 Sb., který vycházel z recipovaného římského práva, v § 549 mezi břemena váznoucí na dědictví zařadil také náklady na pohřeb, přiměřený místní zvyklosti, stavu a jmění zemřelého.¹²⁹⁹ Nebyl-li nikdo oprávněn k dědické poslouposti nebo nenabyl-li nikdo dědictví, připadla pozůstalost jako odúmrť státu.¹³⁰⁰

Soudobý Úřad státu pro zastupování státu ve věcech majetkových vyřešil v posledních letech několik tisíc případů odúmrť. Finanční výtěžek, který následně odvedl do státní pokladny, se pohyboval v řádech desítek milionů korun. Podle

---

¹²⁹⁸ EC 431-456.

¹²⁹⁹ „§ 549. Zu den auf einer Erbschaft haftenden Lasten gehören auch die Kosten für das dem Gebrauche des Ortes, dem Stande und dem Vermögen des Verstorbenen angemessene Begräbnis.“ Viz <http://www.ibiblio.org/ais/abgb4.htm> (13.3.2009).

¹³⁰⁰ Srov. § 760 ABGB.

ustanovení § 472 odst. 1 platného občanského zákoníku odpovídá stát za přiměřené náklady pohřbu zůstavitele stejně jako dědic. Zvláště citlivá je otázka úhrady ceny za nájem hrobového místa státem, tedy v záležitosti týkající se zajištění důstojného pohřbu osob, jejichž majetek připadne státu jako odúmrt', a to v případech, kdy tyto osoby projevily ještě za svého života přání na vypravení církevního pohřbu a uložení svých pozůstatků do hrobu. Umožňuje stávající právní úprava i proplacení nájmu hrobového místa a zajištění důstojného pohřbu státem?

Ministerstvo financí, resp. Úřad státu pro zastupování státu ve věcech majetkových v současné době na danou problematiku aplikuje ustanovení § 41 odst. 2 zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, podle něhož se náklady pohřbu zůstavitele považují za přiměřené nejvýše v rozsahu stanoveném zvláštním předpisem. V současné době je tímto zvláštním předpisem zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, který ve svém ustanovení § 376 odst. 2 stanoví, že náhradu přiměřených nákladů spojených s pohřbem tvoří výdaje účtované za pohřeb, hřbitovní poplatky, výdaje na zřízení pomníku nebo desky do výše 20 000 Kč, výdaje na úpravu pomníku nebo desky, cestovní výlohy a jedna třetina obvyklých výdajů na smuteční ošacení osobám blízkým podle § 116 občanského zákoníku.

Ustanovení § 2 písm. c) ZP uvádí, že se pohřbením rozumí uložení lidských pozůstatků do hrobu nebo hrobky na veřejném pohřebišti nebo jejich zpopelnění v krematoriu. Vyjdeme-li tedy pouze z definice samotného pohřbení, je zřejmé, že stávající úprava hřbitovního a pohřebního práva připouští dva možné způsoby pohřbu. Soudíme, že není pochyb o tom, že pro pohřbení uložením do hrobu je nezbytné uhradit nájem za hrobové místo. Zaplacení nájmu hrobového místa (dříve hřbitovního poplatku) je pro pohřbení mrtvého zcela jistě nezbytným úkonem.

O tom, zda bude pohřbení provedeno zpopelněním či uložením do hrobu (hrobky), rozhoduje v případech, kdy pohřbení nesjedná ve lhůtě 96 hodin od oznámení úmrtí žádná fyzická ani právnická osoba, obec, na jejímž území k úmrtí došlo (viz § 5 odst. 1 zákona o pohřebnictví). Obec pak má právo na úhradu nákladů na pohřbení i vůči státu. Ministerstvo pro místní rozvoj je odpovědné, jako ústřední orgán státní správy za pohřebnictví, i za refundaci účelně vynaložených nákladů za pohřbení zemřelých, jejichž pohřeb zajistila ve smyslu ZP obec. Vzhledem k tomu, že zemřelý neměl dědiců, vůči kterým by obec mohla svoje nároky za vypravení pohřbu požadovat, je obec oprávněna, ve smyslu § 5 odst. 4 výše citovaného zákona,

požadovat jejich uhrazení vůči státu. MMR vyplácí ze svého rozpočtu měsíčně desítky tisíc korun českých. V roce 2007 MMR obcím za sociální pohřby refundovalo celkem 1 073 000 Kč¹³⁰¹ a 1 648 317 Kč v roce 2008. Zrušení pohřebného na začátku roku 2008 se tedy odrazilo ve zvýšení počtu sociálních pohřbů a ve zvýšení nákladů státu na refundace obcím za sociální pohřby. Na rok 2009 zvyšuje MMR rozpočtovou položku pro tento účel na 2 mil. Kč.

5.4 Exkurz: Spalování části těl a plodů po potratu

Spalování klinického odpadu a plodů po potratu ve spalovně zdravotnického zařízení není pohřbením, ale zvláštním způsobem likvidace lidských pozůstatků. V odpovědi ze 3. 8. 1897 Sv. Oficium prohlásilo, že části těl oddělené za života věřících, pokud tomu nebrání vážné obtíže, mají být také pohřbeny do malého pozeňnaného prostoru země; z důvodů rozumného utajení však povolilo poslechnout lékaře, kteří nařídili spálení.¹³⁰² Nepůjde proto v této kapitole o důkladný přehled dané problematiky, jinak bych rozbil rámec této práce, ale především o problematiku pohřbívání plodů po potratu.

5.4.1 Středověká úprava

Středověké kanonické právo upravilo místo pohřbení plodu po potratu. Pokud dítě zemřelo v lůně matčině společně s matkou, dítě mělo být uloženo v hrobě spolu se svou matkou.¹³⁰³ Pokud naopak dítě vyšlo již mrtvé z matčina lůna, bylo pohřbeno vně hřbitova tak, jak prohlašuje Guillaume Durand,¹³⁰⁴ jehož názor nebyl ve středověku přijímán jednoznačně, protože po vyjádření tohoto svého názoru

¹³⁰¹ Údaje čerpám z účetnictví MMR. Kopie sedmi faktur mi poskytli kolegové z odboru finančního řízení a Platební jednotky Strukturálních fondů MMR za období 31. ledna – 5. února 2007 o celkové výši 44 500 Kč. V každém z těchto sedmi případů, který je k faktuře doložen v přílohách, včetně kopie úmrtního listu, usnesení soudu o zastavení dědického řízení, faktury o zaplacení obce pohřební službě, žádosti obce o refundaci apod., se jedná o zemřelého s rodinnými pozůstalými (sic!), pozůstalou manželkou, sestrou, bratrem, vnukem, kteří však shodně vypovídali před soudem, že jejich manžel(ka), bratr, sestra, dědeček či babička zanechal(a) nepatrný majetek bez obecné hodnoty (např. bezcenné šatstvo, prádlo, obuv, ale i dvě skříně, čtyři židle, jedno křeslo, dva stolky, nefunkční televizor a ledničku, rozkládací gauč, železnou postel bez matrací, komodu atd.). Zda zůstavitel ještě za života daroval svému vnukovi byt, soudní usnesení a výpovědi svědků mlčí.

¹³⁰² „In responso 3 aug. 1897 S. Officium declaravit membra recisa fidelium, nisi obstarent graves difficultates, in parvo terre spatio benedicto esse sepelienda; licere tamen, prudenti dissimulatione, obedire medicis qui combustionem iusserint.“ in: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, Romae 1933, vol. 2, č. 1975.

¹³⁰³ DURAND Guillaume: *Rational ou manuel des divins offices*, op. cit., 80, odst. 16: „Cependant, l'enfant tiré mort du ventre de sa mère, et non baptisé, sera enterré hors du cimetière.“

¹³⁰⁴ Glossa v tomto smyslu, *De cansecrat.*, dist. 1, c. 28, celebrare. „Sed quid dices de muliere praegnante mortua?... Consuevit tamen aperiri et foetus extrahi et extra coemeterium sepeliri. Ad hoc facit extra, de sepult, c. sacris (12).“

dodává: „někteří nicméně prohlašují, že porod (*partus*) je považován za součást útrobu“.¹³⁰⁵

Co se týče ženy, která zemřela během porodu, ta „nemá být přenesena do kostela, aby, jak říkají někteří, kostelní dlažba nebyla potřísněna její krví. To ale není správné, neboť by se pro ni utrpení proměnilo v chybu. Je tedy povoleno odnést zesnulou ženu do kostela a zároveň bedlivě dávat pozor na to, aby chrám Páně nebyl potřísněn krvácením, na to je třeba dávat velmi pečlivě pozor.“¹³⁰⁶ Synoda v Rouenu (1074), c. 9, zakázala odepřít hrob ženám těhotným či zemřelým při porodu.¹³⁰⁷

V českých zemích se zachovala již zmíněná matrika Horní Blatné z let 1541-1563. Protestantický pastor do oddělení zemřelých zapisoval i mrtvé a předčasně narozené děti a výskyty epidemií.¹³⁰⁸ Odlišoval v zápise děti živě narozené, které zemřely bez křtu, a děti mrtvé či předčasně narozené. V katolických matrikách nebyly mrtvě narozené děti a plody po potratu vedeny vůbec, neboť církve na osobách, které nepřijaly svátost křtu, neměla z důvodu kanonického zákazu církevních obřadů žádný zájem.

Luther neřešil právní stránku pohřbívání plodů po potratu, nicméně se zabýval neméně důležitější pastorační stránkou, jak utěšit ženy, které potratily. Napsal krátký spis nazvaný *Útěcha pro ženy, které potratily*. Tento Lutherův krátký traktát vyšel v roce 1542 a přežil knihu, k níž byl původně připojen.¹³⁰⁹ Píše s pastýřským zájmem, možná prohloubeným i jeho zkušenosti se smrtí vlastního dítěte, a zdůrazňuje, že matky nemají ze samovolného potratu obviňovat samy sebe a nemají si myslet, že je Bůh z nějakého důvodu trestá. Naopak je povzbuzuje, aby pevně věřily tomu, že modlitby, které se modlily v období těhotenství, byly v nebi skutečně vyslyšeny. Luther uzavírá: „Neděste se, ani se nermuťte nad svým dítětem či nad sebou a vezte,

---

¹³⁰⁵ DURAND Guillaume: *Rational ou manuel des divins offices*, op.cit., 80, odst. 16 : „Il y en a pourtant qui disent que le fruit (*partus*) est censé faire partie des entrailles.“

¹³⁰⁶ Tamtéž. Podle Glossy HUGUCCIO připouští stejné řešení. *De consecrat.*, dist. 1, c. 28, celebrare.

¹³⁰⁷ GUERIN, *Les conciles généraux et particuliers*, Paris 1897, III., II, 277. Cit. dle BERNARD Antonie: *La Sépulture en droit canonique*. op.cit., 117.

¹³⁰⁸ Srov. ELIÁŠKOVÁ Jindra: *Matrika Horní Blatné z let 1541-1563* op. cit., 112-114.

¹³⁰⁹ Srov. ALBRECHT Michael J.: *Jsmě žebráci*, Martin Luther o umírání a smrti, op. cit., 26. „Jistá poznámka, která se objevila v Bugenhagenově výkladu 29. žalmu připraveném pro dánského krále Kristiána III. v roce 1541 vedla Luthera k doporučení, aby připojil stručné slovo útěchy pro ženy, jejichž děti zemřely při porodu. Bugenhagen Lutherovi odpověděl, že velice rád připojí jakýkoli dodatek, který Luther k tomu tématu napíše.“ Tamtéž.

že vaše modlitba Boha těší a že Bůh učiní vše tak, že to bude mnohem lepší, než vůbec můžete pochopit nebo si přát.“¹³¹⁰

5.4.2 Odpověď Sacra Congregatio de Propaganda Fide (7. 3. 1967)¹³¹¹

Po 2. vatikánském koncilu, tři roky po vydání citované Intsruckce o zpopelňování těl zemřelých, nemocniční kaplan Evangelical Deaconess Hospital v dopise z 16. listopadu 1966 položil římské kongregaci Sacra Congregatio de Propaganda Fide dva dotazy.¹³¹² Netýkaly se pravděpodobně zvláštních způsobů likvidace lidských pozůstatků ve spalovně zdravotnického zařízení, i když i tuto interpretaci pouze na základě citované Odpovědi nelze vyloučit:

„a) Je katolíkům dovoleno, aby z vlastní vůle nechali zpopelnit své amputované údy nebo údy jiných osob a také důležité části vyjmuté [z lidského těla], kromě případů, kdy zpopelnění bylo podle okolností nařízeno z lékařských nebo společenských důvodů?

b) Plody mladší 17 týdnů těhotenství – z nichž mnohé bývají pokřtěny – a důležité části těla jsou zřídka pohřbeny do země, ale většinou zpopelněny. Skutečně musí být tato praxe odsuzována podle základních zásad morálky?“¹³¹³

Sv. Oficium odeslalo zmíněnému kaplanovi velmi jasnou odpověď:

„Sděluji Vám, že otcové Sv. kongregace prozkoumali položené dotazy a na zasedání, které se konalo ve středu 1. března tohoto roku, rozhodli: ‚Existuje-li nějaký opodstatněný důvod, který pohřbu plodu či údu lidského těla brání, vůči zpopelnění ze strany této Sv. kongregace pro doktrínu víry nejsou žádné námitky.‘“

Odpověď Otců ještě více dokazuje, že církve z objektivního hlediska proti zpopelňování není, je-li navrhuto z ekonomických, hygienických důvodů, a ne proti dogmatům vzkříšení a nesmrtnosti duše. A tak se omezím na současné české způsoby zacházení s plodem po potratu v porovnání s touto kanonickou úpravou.

---

¹³¹⁰ The American Edition of Luther's Works, ed. Doberstein, John W., Fortress Press, Philadelphia 1959, volume 43, 250.

¹³¹¹ S.C. de Prop. Fide, resp., Mens S.C. pro Doctrina Fidei circa amputationem foetus vel membrorum corporis humani, et circa cadaverum cremationem, (7 mar. 1967), in: OX, Romae 1972, vol. 3, coll. 5121, n. 3543.

¹³¹² Tamtéž.

¹³¹³ Tamtéž.

5.4.3 Situace v ČR k 1. lednu 2009

Česká občanská společnost, která v 19. a 20. století převzala správu hřbitovů do vlastních rukou, sice umožnila pohřbit na hřbitově lidské pozůstatky delikventů, sebevrahů a nepokřtěných dětí, ale zabránila pohřbívat lidské plody po potratu.¹³¹⁴

Požadavek podmíněného způsobu zacházení s plodem po potratu představuje potřebnou pomoc při vyjasnění a oporu v rozhodovacím procesu pro umělé přerušování těhotenství jako prokázání zásadní úcty k tomuto mrtvému lidskému tělu jak rodinnými příslušníky, tak příslušnými lékaři.¹³¹⁵

Matka dítěte musí na umělý potrat zpravidla několik hodin čekat a pokud je v pokročilém těhotenství může mezitím porodit. Nastává palčivá otázka, jak naložit s takto nechtěně narozeným dítětem, určeným původně k potracení. Jeden z vlastníků Belkis Gonzalez kliniky Hialeah na Floridě údajně takto narozené dítě vhodil v roce 2006 do pytle a toho se zbavil. Policie našla rozkládající se tělo novorozence o týden později.¹³¹⁶ Často rodiče nenechají pohřbit ani mrtvě narozené dítě, které je pak v nemocnici odstraněno jako biologický odpad.

Ukončení těhotenství bylo v Irsku do doby před několika desítkami let považováno za událost bez významu, ale už tehdy některé ženy značně trpěly kvůli lhostejnosti okolí.¹³¹⁷ Anglický psychiatrický poradce Kenneth McAll doporučuje rodičům (s odkazem na Iz 49,1), aby svému samovolně či úmyslně porazenému dítěti dali nějaké jméno.¹³¹⁸ Modlitba za tyto děti bude specifitější a osobnější, obětování zádušní mše svatá za ně pak přináší překvapivé výsledky: „Mám zaznamenáno přes

¹³¹⁴ Pohřbívací povinnost se týká pouze živé a zdravě narozených minimálně jednokilových dětí, které přežijí 24 hodin po porodu. Mrtvý plod do váhy 1 kg se dostává do režimu, který neumožňuje uložit je na místa, která jsou vykazána k pohřbívání, neumožní spálit je v krematoriu, tedy v místě, kde má být spalováno. Pokud rodič potraceného anebo předčasně odňatého lidského plodu pohřební službu přesto požádá, neumožní se mu jeho pohřbení pod pokutou 50 000.- Kč. Srov. KOTRLÝ Tomáš: Pohřeb Ježíše Krista, Pána a Spasitele, op. cit., 298-328.

¹³¹⁵ KOTRLÝ Tomáš: Pohřbívání v kostele, op. cit., 232-250.

¹³¹⁶ Tehdy 18letá matka, Sycoria Williamsová, byla v 23 týdnu těhotenství, když se v roce 2006 ocitla na klinice Hialeah kvůli umělému potratu, který měl provést gynekolog Pierr Jean-Jacues Renelique. Ten se však dostavil k pacientce pozdě. Sycoria Williamsová během čekání porodila dítě, které pak zaměstnanci podle jejích slov zabili tak, že ho dali do plastického pytle, který skončil mezi odpadem. Na Floridě proto zakázaly úřady Pierru Jean-Jacuesovi Reneliquemu vykonávat porodnickou a gynekologickou praxi. Srov. 7. 2. 2009 – TAMPA, viz <http://www.novinky.cz/clanek/160745-divka-sla-na-potrat-porodila-zive-dite-skoncilo-mezí-odpadem.html> (8.2.2009).

¹³¹⁷ GARATTINI Chiara: Creating memories: materiál culture and infanti le death in contemporary Ireland. *Mortality* 2, (2007), 193-206, 195.

¹³¹⁸ Srov. McALL Kenneth, Uzdravení rodových kořenů, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 31.

šest set případů přímého uzdravení, ke kterému došlo po slavení eucharistie za tyto děti.¹³¹⁹

Vzpomínky na pohyby plodu v lůně matky, jeho zarámované obrázky z ultrazvuku, otisky jeho nožiček poskytnuté nemocnicí, uschované dary pro nenarozené dítě během těhotenství svědčí o zesilující memorializaci plodů po potratu i v českých zemích.¹³²⁰ Citovaný zákon o pohřebnictví vyšel rodičům v roce 2001 vstříc a umožnil plody po potratu pohřbit, aby se staly právoplatnými členy rodiny.¹³²¹ Jeho první novela tuto možnost ze zákona vyškrtla. Pokud by rodič o pohřbení potraceného plodu na hřbitově přesto požádal, žádosti hrobník nemůže vyhovět.¹³²² Nejedná se o lidský pozůstatek, ale klinický odpad, který ani v krematoriu nelze zpopelnit pod sankcí nedovoleného podnikání. Je dokonce dovolené a není zákonem o pohřebnictví zakázáno s mrtvými plody jakkoli obchodovat.

Vnitřní řád každého zdravotnického zařízení upravuje nakládání s tímto klinickým odpadem. Slovenský zákon o pohřebnictve definuje plody po potratu jako tzv. jiné lidské pozůstatky a jejich pohřbení povoluje, aniž by vyžadoval evidenci v matrice. Obdobně upravují problematiku pohřbení plodů po potratu i ostatní evropské státy.

Z dohody náměstků Ministerstva pro místní rozvoj a Ministerstva zdravotnictví (MZ) v rámci vypořádání zásadních připomínek MMR k návrhu zákona o zdravotních a specifických službách ze dne 11. září 2008 vyplývá, že „na základě žádosti pacientky, která potratila, nebo otce potraceného plodu, lze

► plod po potratu nebo

---

¹³¹⁹ Tamtéž, 58-59.

¹³²⁰ ŠPATENKOVÁ Naděžda: Poradenství pro pozůstalé, Grada, Praha 2008, 139.

¹³²¹ Srov. § 2 písm. a) ZP (platný do 31. 12. 2001) „Vymezení základních pojmů“. U termínu plod po potratu byl odkaz na § 4 vyhlášky č. 11/1988 Sb., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky. Ještě před schválením této verze byl podán pozměňovací návrh, který spočíval v tom, že plod po potratu se stává lidským pozůstatkem jen tehdy, pokud žena sjedná pohřbení. Slovenský zákon č. 470/2005 Z. z. z 23. 9. 2005 o pohřebnictve a o změně a doplnění zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů, definuje plody po potratu jako tzv. jiné lidské pozůstatky a jejich pohřbení povoluje, aniž by vyžadoval evidenci v matrice.

¹³²² V praxi přesto k ilegálnímu pohřbívání plodů po potratu dochází. Např. na základě žádosti rodičů Burdových byl pohřben pětiměsíční plod (20. týden těhotenství, délka 15 cm) dne 30. 8. 2002 na Ústředním hřbitově v Brně. Mrtvý plod byl i symbolicky pokřtěn římskokatolickým knězem jménem Monika. Lidské pozůstatky plodu byly po pitvě pietně zabaleny do buničiny. Přikryté křestní rouškou byly poté na patologii uloženy do dětské rakve a předány pohřební službě. Pohřební průvod a uložení do hrobu se konalo za přítomnosti kněze P. Vojtěcha Jeniše. Večer téhož dne byla za Moniku Burdovou sloužena i zádušní mše sv. v kostele sv. Janů ve farnosti Brno-Bystrc P. Vnislavem Frurivtem. Blíže viz www.nenarozeni.cz (30. ledna 2009).

- ▶ plod po potratu a ostatní biologické zbytky potratu, nelze-li z těchto zbytků plod po potratu oddělit,

vydat k pohřbení. Biologickými zbytky potratu se především rozumí placenta a těhotenská sliznice.¹³²³

Poradce ministra MMR, Tomáš Moravec, se během zmíněného jednání náměstků podělil o vlastní zkušenost s nemožností pohřbít plod po potratu: „Já uvedu svoji zkušenost, i když jsem to nechtěl. Já dodneška s jistým vztekem chodím kolem jisté velké nemocnice, protože před 18 lety mi tam vyletěl komínem na začátku druhého trimestru (odmlka) chlapeček a – to byl spontánní potrat – dodneška z toho mám vzteka, že jsem si ho na své valašské loučce nemohl vlastnoručně rozsypat. Nikdo se mě na nic neptal. Pravda je, že byl komunismus. Nikdo nic nechtěl. A tak si myslím, že to, co momentálně u nás je, je v podstatě ještě socialistický systém. A to by teda být nemělo.“¹³²⁴

Podle katolické církve se mají i mrtvá embrya respektovat stejně jako lidské pozůstatky jiných lidských bytostí.¹³²⁵ Těla bez kostí nezanechají žádné materiální svědectví o krátkém životě.

5.5 Sekulární právní úprava – shrnutí

U sekulární zásady pietní ochrany zemřelého musíme poznamenat, že její použití je natolik závislé na situačním kontextu, že zde můžeme směle mluvit o příkladu právního kontextualismu jako druhu právního myšlení vůbec.¹³²⁶ Stojíme před paradoxem: racionální zdůvodnění posmrtné ochrany mrtvého lidského těla jsou nezbytná, ale zároveň nezajistí, aby se na nich lidé shodli. Právo na důstojné pohřbení a hrobové místo občanská společnost neuděluje, nýbrž uznává a potvrzuje jako obecně platné. Jde o ustanovení přirozeného zákona, jehož věčnou hrdinkou je Antigona, která věděla, že když překračuje lidský zákon, a vydává se tak v jeho

---

¹³²³ Zázpis z jednání náměstků Ministerstva pro místní rozvoj (Ing. Milan Půček, PhD., MBA, 1. náměstek MMR) a Ministerstva zdravotnictví (MUDr. Markéta Hellerová, náměstkyně pro zdravotní péči MZ) v rámci vypořádání zásadních připomínek MMR k návrhu zákona o zdravotních a specifických službách, MMR, Praha 11. 9. 2008 v 10:00 hod., archiv odboru legislativně právního MMR, 1.

¹³²⁴ Tamtéž, 2.

¹³²⁵ *Donum vitae*. Instrukce Kongregace pro nauku víry. *Enchiridion Vaticanum*: 10, Vatikán 1987.

¹³²⁶ Obecně srov. LOTH Marc A.: *Judikatura a kontextualismus - poznámky k právu, jazyku a společnosti*, in: *Jurisprudence* 1, 2006, 3-11. Autor analyzuje situaci v Nizozemí, kde narůstá počet případů soudního rozhodování, při kterém soudce rozhodne *contra legem*, aby v konkrétním případě nedošlo k narušení principu spravedlnosti.

trestající moc, poslouchá lepší příkaz, nepsané a nezměnitelné zákony. Neboť – jak říká – tyto nepsané zákony se nezrodily z libovůle dnešního a zítřejšího dne, „jdou z hlubin času, do nichž nikdo nedozří.“¹³²⁷

Popis pracovních míst zaměstnanců hřbitovní správy nám dovolilo lépe pochopit, v čem spočívala a stále spočívá práce laika. 2. vatikánský koncil mluví o svatosti lidí těžké práce. Práci chápe jako prostředek ke zdokonalení sebe sama. Říká totiž: „Dělníci, kteří velmi často těžce pracují, mají touto lidskou prací zdokonalovat sebe.“¹³²⁸ Myšlenky o práci, která posvěcuje, obsahuje také encyklika Pavla VI. *Populorum progressio* a zvláště a hluboce to promýšlí encyklika Jana Pavla II. *Laborem exercens*.

Křesťané si vybírali hřbitov nebo výjimečně kostel, kde chtěli být pochováni, aby pak sloužil k poslednímu odpočinku po dlouhé generace celé rodině. Rodinné hroby představují linii spojující současníky s jejich předky i potomky, byť lze předpokládat, že intenzita takových vazeb se liší, pokud jde o vztah mezi výlučně živými příslušníky rodiny a vztah k již dávno zesnulým předkům. Nepochybnou součástí *ius sepeliendi* a *ius funerandi* je vztah žijícího člena rodiny k jeho zesnulým předkům, jehož typickým a sociálně doložitelným obsahem je požadavek a právo na pietní zacházení s předky.

Česká biskupská konference nevydala vnitřní směrnici upravující pohřbívání v římskokatolických kostelech a na církevních hřbitovech v ČR, včetně zápisů do matrik zemřelých. Absence vnitřního předpisu, který by upravil především způsob vydání řádu neveřejného pohřebiště v kostele a ukládání uren s popelem v obydlích, se v praxi zatím nijak dramaticky neprojevuje, ale odborníkům na pohřbívání komplikuje komunikaci s věřícími pozůstalými.

Mezi samostatné úkoly církve provozování veřejného pohřebiště již nepatří. Tuto službu ve veřejném zájmu zákon o pohřebnictví zahrnuje do samostatné působnosti obce. Provozování pohřební služby, krematoria, konzervování a balzamace jsou živnosti s cílem vytvořit na základě smluvních cen zisk. Nejfrekventovanějšími právními problémy jsou regulované ceny v pohřebnictví, převoz zemřelých, ochrana pietních míst a práv menšin, likvidace biologického odpadu a využití lidských pozůstatků pro výuku nebo ve vědě a výzkumu.

---

¹³²⁷ Citováno podle SOFOKLES: *Antigona*, přel. V. Renč, Praha, Orbis 1965, 22-23.

¹³²⁸ LG 41.

Hrobníci hledali dokonalost v dílech tělesného milosrdenství. Péče o mrtvá lidská těla a jejich pohřbívání můžeme označit za projev spirituality čistě laické. Smrt patřila mezi nejdůležitější okamžiky v životě náboženských bratrstev, které bylo nutné využít k náležitě slavnosti. Nákazy morové, pandemie, živelní katastrofy a válečné situace dávaly laikům příležitost k úkonům heroismu lásky k bližnímu pohřbíváním jejich lidských pozůstatků.

To, co mohou pozůstalí pro svého zesnulého provést z vlastní iniciativy a vlastním přičiněním, to se jim nemá brát z rukou a přenášet na zdravotní nebo pohřební služby. Následkem je totiž těžké psychické poškození a rozvrat sociálního řádu. Bezpochyby je úkonem lásky pohřbívat zemřelé a modlit se za ně, jímž se odpovídá tady a teď na reálnou a naléhavou potřebu pozůstalých, zároveň ale je stejně nezbytným úkonem lásky, když člověk usiluje o takové uspořádání společnosti, jež nedovolí, aby se lidské pozůstatky neuložily do hrobu a staly se odpadem; zvláště když nastala situace, že se církevní hřbitovy ruší a do hrobů se neukládá nesčetné množství zpopelněných lidských ostatků, a dokonce plodů po potratu.

Církev ani stát nepodporují odstředivé tendence od veřejného prostoru, určeném výlučně pro pohřbívání lidských pozůstatků nebo ukládání lidských ostatků. Provozování hřbitova je občanskou službou ve veřejném zájmu. Při přípravě zákona o pohřebnictví se na MMR jednalo o možnosti upravit provozování pohřebiště jako čtvrtou koncesovanou živnost v pohřebnictví. To se ovšem nejevilo jako příliš vhodné, neboť provozování pohřebišť nebylo výdělečnou činností v ČSSR ani v evropských státech a z důvodů etiky a piety by ani nemělo být založeno na vysloveně tržních principech. Pozemky, na kterých se hřbitov zřídil, nemohou být restituovány.

V oblasti křesťanského pohřbívání to můžou být obory praktické teologie, které by se sekulárními způsoby zacházení s lidskými pozůstatky a ostatky ve společnosti zabývaly. Na kvalitě společenského života, tedy i na vztazích mezi živými a mrtvými, závisí rozhodujícím způsobem ochrana a rozvoj osob, kvůli nimž je každá společnost ustavena. Hříchy proti pietě k zemřelým jsou hříchy sociálními.

Závěr

Na konci tohoto nutně stručného výkladu se jako závěr nabízí skutečnost, že církevní pohřeb společně se hřbitovem je obzvláště zajímavý způsob jak využít zprostředkující role, kterou katolicismus v obecné rovině připisuje církvi. Církev skrze tuto svátostinu spojuje vztah k Bohu se vztahem k prospěchu druhých, který se dotýká i zesnulých. Církevní správa za přispění státní moci proto uznala a zaručila věřícím *ius sepeliendi*. Od archaických právních počátků náleželo toto právo rodinným příslušníkům pohřbených a dědicům a jeho účelem je dodnes pietně přijatelný přirozený (inhumace) nebo kulturní (incinerace) proces přeměny lidských pozůstatků v lidské ostatky. Slouží živým, kteří jsou subjektem tohoto práva. Mrtvé lidské tělo, stejně jako duše oddělená od těla, není předmětem *in iure* obecně; není ani subjektem, vůči kterému mohou nebo mají být vykonávána práva a zvláště povinnosti jiných. Zřejmá je, jak ostatně vyplývá z obsahu starověkých zákonů vydaných řecko-římskou civilizací se zvláštním poukazem na primitivní zákon XII. desek, náboženská a doktrinální povaha *ius sepeliendi*.

Mrtvé lidské tělo, před pohřbením i po pohřbení, je *res extra commercium*, věcí mimo dědictví a mimo obchod a pro své zvláštní určení je vyňato ze soukromého vlastnictví. Proto ani exhumované lidské ostatky by neměly být zpopelněny, dokud nebylo vyhověno stejným zákonným podmínkám jako pro zpopelnění nepohřbených lidských pozůstatků. Stejný účel sledoval zákaz, zrušený až 2. vatikánským koncilem, uložit na posvatném místě církevního hřbitova v krematoriu zpopelněné lidské ostatky.

Na základě shrnutí předchozích historických dokumentů vydaných ve formě papežských dekretů a koncilních rozhodnutí, kanonické právo k *ius sepeliendi* připojilo *ius funerandi*, které společně s právem křtít patřilo mezi základní farní práva. Dokud kostel uvedená farní práva nezískal, nestal se plnohodnotným farním kostelem a označoval se jako filiální. Pravomoc kostela pohřbívat zemřelé na příslušném hřbitově byla v souvislosti s rozvojem mobility a žebravých řádů stále častěji oslabována základním právem věřícího být po své smrti přenesen do svobodně vybraného kostela a důstojně pohřben na svobodně vybraném hrobovém místě. Středověká kanonická legislativa povolila porušení principu „*ubi tumulus ibi funus*“ a doporučila řídit se místními zvyky. Během reformace se církevní hřbitovy rozdělily podle příslušné konfese a ze strany státu byly považovány za hřbitovy konfesní.

Každé konkrétní provedení církevního pohřbu bylo značně ovlivněno národnostními zvyky a vykazovalo proto vysokou míru variability jak z diachronického pohledu tak vzhledem k regionálnímu rozlišení. Uspořádání a organizace církevního pohřbu navazovaly na starobylé instituce předkanonického období. Základní právní rámec vykazoval trvalou stabilitu. Za celebrování církevního pohřebního obřadu *officium sepulturae* bylo zakázáno vymáhat jakoukoli peněžní částku. Pokud se ale naopak jednalo o hrobové místo, *terra aut locum sepulturae*, nabízelo se rozlišení mající zdroj v římském právu. Pokud bylo hrobové místo místem posvátným, bylo postaveno mimo jakýkoli obchod a bylo zakázáno jej přenechat ke světskému užívání za jakoukoli odměnu. K naplnění skutkové podstaty vykonání pohřbu *tradi ecclesiasticae sepulturae* proto dostačilo uložit zemřelého na posvěceném místě, i když se žádné pohřební obřady neuskutečnily. Sekulární právo v českých zemích proto zabránilo církvi, aby těm, kterým odepřela církevní pohřeb, odepřela i pohřbení v rodinné hrobce na církevním hřbitově.

Církevní hřbitovy, na rozdíl od kostelů, klášterů a dalších církevních institucí, nebyly ve středověku zakládány panovníkem. Šlo o místo výlučně určené pro pohřbívání diecézním biskupem, který byl kompetentní provést jeho žehnání. Není náhodou, že v západní Evropě se písemné ukotvení tohoto obřadu objevuje v souvislosti s upevňováním farností. Pouze církevní autoritě příslušelo schvalovat založení církevního hřbitova, organizovat jeho správu, ochranu nebo povolit jeho zrušení. Panovník, příslušníci jeho rodiny a posléze i přední velmoži a jiné soukromé osoby si zřizovaly nákladné rodinné krypty přímo v kostelech a kaplích (které zpravidla s tímto úmyslem již zakládali). Později zavedená výstavba šlechtických solitérních hrodek mimo církevní hřbitovy, narozdíl od pohřbívání *intra muros ecclesiae*, již nebyla v rozporu s kanonickým právem. Pohřbívání *ad sanctos* se stalo trvalou připomínkou středověké personality práva. Platný zákaz pohřbívání mimo veřejná nebo neveřejná pohřebiště navozuje otázku ingerence do práva vlastnického ve vztahu k fyzickým osobám, které by si v současnosti neveřejné pohřebiště chtěly zřídit na vlastním pozemku, jak to kdysi bývalo možné a jak to CIC 1983 dodnes předpokládá.

Výhody plynoucí z *ius funerandi* nesměly vést k nepřijatelné škodě. Podmínky pro právoplatný výběr hrobu proto byly kanonickým právem přesně vymezeny. *Ius funerandi* stanovilo, kdo a na jakém místě smí pohřbívát. Nesmělo se dopustit, aby se z kostelů a kaplí stávaly márnice, ze hřbitovů se šířila nákaza, strach a otrava. Hrobové místo, jeho výběr a příjmy z něho, to jsou tři body, kolem kterých se, jak

jsme ukázali v přehledu právního vývoje, logicky seskupují problémy spojené s hroby v kanonickém právu prakticky až do 2. vatikánského koncilu.

Původně byly církevní pohřby udíleny zdarma, a *ex lege* zdarma jsou dosud, později se však stalo zvykem přijímat odměnu, která zprvu byla dobrovolná, od 4. lateránského koncilu se však stala povinná a byla regulována diecézními (partikulárními) i sekulárními předpisy. Zdá se i do budoucna spravedlivější, a nejde o projev komercializace posvěcující služby církve, aby za námahu a ztrátu času způsobenou cestováním do krematoria a na veřejná pohřebiště kněží a jáhni byli pozůstalými odměněni podle předem dohodnutých a transparentních dávek, které by Česká biskupská konference stanovila při příležitosti udílení této svátostiny.

Chceme-li odpovědět na úvodní otázku, do jaké míry církev zacházela s mrtvým lidským tělem podle zákona a do jaké míry podle dobového a místního konvenčního rámce, je nutné důsledně odlišit platnost promulgovaného zákona a jeho uplatnění v praxi, tedy jeho aplikaci. Ze samotné formální promulgace právní normy automaticky nevyplývá její užívání v právním životě. Trvalo celá staletí, než se nová ustanovení v oblasti pohřbívání prosadila. Při hodnocení významu církevních zákonů jako historického pramene by bylo nutno též posuzovat pro konkrétní období míru vymahatelnosti práva. Po celou dobu procházelo svým vlastním vývojem církevní soudnictví, příslušné pro osoby duchovní a dále pro věci jemu vyhrazené.

Ius funerandi může být omezeno pouze obecným ustanovením kanonického práva a upravuje i právo řeholních osob nebo členů společnosti apoštolského života vybrat si místo svého pohřbu a hrobu. Přesto *ius funerandi* nebylo zařazeno mezi základní práva CIC 1983 v kán. 208 - 231. Církevní pohřeb byl CIC 1983 revidován ve světle liturgických knih vydaných po 2. vatikánském koncilu v maximální možné míře v souladu s předchozí kanonickou úpravou tak, aby nenastal konflikt mezi normami ani v případě církevního pohřbu nepokřtěných dětí nebo církevního pohřbu před kremací.

CIC 1983 klade na laiky a kleriky v záležitosti pomoci zemřelým duchovními prostředky minimální požadavky, které vylučují jakoukoli formu výkladu nebo interpretace, jež by činila pohřební obřady církve a pocty vzdávané zemřelým absurdní nebo nesrozumitelné. Slavení církevního pohřbu je liturgií tehdy, jestliže ho jménem církve konají zákonně pověřené osoby za použití úkonů, schválených církevními představenými. Pouze Apoštolský stolec a v rámci právní normy diecézní

biskup a biskupské sbory různého druhu smějí pohřební liturgii měnit, něco do ní přidávat anebo z ní ubírat.¹³²⁹ Příslušná církevní autorita uvedená v SC 22 § 2 by měla zvážit jaké prvky tradic a kultury jednotlivých národnostních menšin v ČR mohou být vhodně do církevního pohřbu zařazeny. Lze konstatovat, že převážná většina soudobých církevních pohřbů v ČR, a to i v kostele a za předsednictví kněze, je slavena v rámci bohoslužby slova bez slavení pohřební mše svaté.

Vědecké pokroky spolu s rozvojem technických vymožeností zaznamenaly v pohřebnictví netušené úspěchy. Předpokládáme proto, že se o církevním pohřbu bude stále více diskutovat v konfesním právu a budou se více řešit také podmínky pohřbívání, v současnosti ne zcela vyhovující. Nemožnost pohřbít plody po potratu a embrya jen proto, že tato mrtvá lidská těla nejsou lidskými pozůstatky podle zákona, a dovolit, aby se s nimi zacházelo jako s biologickým odpadem, je více než výmluvné.

Přestože katolická církev z objektivního hlediska proti zpopelňování není, je-li navrženo z ekonomických nebo hygienických důvodů a není namířeno proti dogmatům vzkříšení a nesmrtelnosti duše, zkušenost s kvantitativním rozmachem kremace, neúctou ke zpopelněným lidským ostatkům a pohřby bez obřadu jednoznačně prokazuje tzv. kluzký svah. Jednotlivé kongregace římské kurie odpovídaly na vznesené otázky biskupů v kontextu křesťanské víry. Tato prohlášení ani po dlouhé době „nezastarala“ a právě v dnešní situaci nám mají co říci – jsou svrchovaně aktuální. Nelze než souhlasit s papežem Benediktem XVI., že „[...] se lidé stali zbožím, že jsou kupováni a prodáváni, že jsou zásobárnou náhradních dílů pro konání, jímž doufáme překonat smrt, a přitom stále víc snižujeme důstojnost člověka.“¹³³⁰

Nemáme pochybnosti o tom, že i technická, pietně hygienická, služba mrtvým lidským tělům, prokazovaná s láskou, je vysoce duchovní dílo. Posvátná tajemství křesťanského pohřbu nevyklučují odbornou materiální péči o lidské ostatky a popel (tyto činnosti přenechala církev hrobníkům). Církevní pohřeb však nikdy nemůže být pouze dobře zorganizovaným občanským pietním aktem objednaným pozůstalými, dědici nebo obcí (tyto činnosti přenechala církev provozovatelům pohřebních služeb).

Pokoncilní liturgická legislativa týkající se slavení pohřbu pro ty, kteří si vybrali zpopelnění svého těla, není obsažena v platné české liturgické knize Pohřební obřady. Liturgické pocty přijímá mrtvé lidské tělo, ne však popel, neboť křtem se posvěceným

---

¹³²⁹ Srov. kán. 838 CIC 1983; SC 22.

chrámem Božího Ducha stalo tělo. Nejedná se o zavržení popela, ale spíše o zachování pravdivosti symbolu při liturgickém a právním úkonu. Zpopelněné lidské ostatky již byly pohřbeny v krematoriu v okamžiku závozu rakve do žároviště a pravděpodobně tomu předcházely i pohřební obřady v obřadní síni. Velmi záleží na tom, aby byla zachována pravdivost znamení a zemřelý nebyl církevně pohřbíván opakovaně. Zápis o církevním obřadu před kremací byl proveden ve farní matrice zemřelých nebo alespoň v provozní knize u řádného provozovatele krematoria.

V případě, že je obdržena urna s popelem a pohřební obřad se slaví v kostele, urna by měla být vložena do rakve (Polsko) nebo umístěna na malý stolek vedle oltáře (USA). Následující ukládání urny do hrobu, vsyp nebo rozptýl popela není pohřbením, a to ani v českém sekulárním právu. Církevní obřad v průběhu uložení urny do hrobu je proto možný pouze v jednoduché formě. Pokračovat v církevním pohřbu má mnohem větší význam před závozem lidských pozůstatků do žároviště. Po tomto pohřbení by měly následovat pouze obřady zádušní, výroční mše svaté a dušičkové veřejné pobožnosti na hřbitovech. Z tohoto důvodu direktář o lidové zbožnosti a liturgii z roku 2001 nedoporučuje popel členů rodiny přechovávat doma, ale uložit jej na hřbitově obvyklým způsobem.

Katolická církev v ČR, přestože jí to bylo v roce 2002 umožněno, neobnovila provoz ani u jednoho svého veřejného pohřebiště, kterých vlastní téměř třetinu z celkové počtu 5799 (v roce 2006). Provozuje zcela výjimečně pohřebiště pouze neveřejná, aniž by se vždy řídila sekulární právní úpravou. Do roku 1956 vedla správu církevního hřbitova správa zádušní, tj. farář zároveň s patronem a farní obcí. Soudobý, zřídka řízený a kontrolovaný, provoz na veřejných pohřebištích sebou nese velké riziko znesvěcení posvátného místa. Kodex kanonického práva dodnes předpokládá partikulární zákon k ochraně posvátného charakteru hřbitova, aby se toto posvěcené místo ve vlastnictví obce nebo fyzických osob nepoužilo ke světským nebo jiným než vlastním účelům.

Eschatologické aspekty *ius sepeliendi* a *ius funerandi* mají právní závaznost. Odmítnutí výkonu těchto subjektivních práv bylo proto vždy katolickou církví považováno za nejvyšší sankční trest vůči tomu, kdo hrubě porušil její zákony. Na druhé straně sloužil tento trest jako silná zbraň, na základě které se církev postupně vymaňovala z přímé závislosti na panovníkovi a jeho úřednících. Ten, kdo byl potrestaný církevní sankcí *privatio sepulturae*, byl ve svých právech *ius sepeliendi*

---

¹³³⁰ Viz RATZINGER Josef, *Der Kreuzweg unseres Herrn. Meditationen*. Freiburg: Herder, 2006, 23.

a *ius funerandi* umenšen; a toto „privatio“ jej postihlo během jeho života, nikoli po jeho smrti (od okamžiku úmrtí byli potrestáni především pozůstalí a dědicové, ale i jeho případní následovníci a ctitelé). Samotné odepření církevního pohřbu nemělo za následek formální ukončení členství v katolické církvi ani se na takovou osobu nepohlíželo jako na jinověrce. Odepření pohřbu se proto mohlo stát součástí raně novověkého trestního práva. Obrátíme-li se však ke konkrétním středověkým církevním normám, najdeme hlubší pohled. Gracián opakoval argument, že pokud se dotyčný hříšník těsně před smrtí vyznal ze svých hříchů, neměl být potrestán odmítnutím pohřbu, neboť neměl pykat dvakrát za stejný zločin.

Jestliže byl dotyčný člověk pokřtěný, nebyl stíhán církevním trestem a jeho pohřeb by se nestal veřejným pohoršením, církevnímu pohřbu nelze bránit dodnes. V tu chvíli není úkolem církevní autority zemřelého „kádrovat“, učinit nějaké poslední gesto vůči zemřelé osobě, chtít ji hodnotit a postavit se nad Boha při posuzování její spásy (srov. Řím 14,10). *Ius sepeliendi* a *ius funerandi* mají původ v respektu k obecné lidské podstatě, a to v obou směrech, jak ve vztahu k zemřelé osobě, tak ve vztahu k osobám pozůstalým.

I katolík sebevrah má být církevně pohřben, ale týká se to zpravidla těch, kteří si sáhli na život v okamžiku, kdy pravděpodobně nebyli při plném vědomí. To neplatí pro ty, kteří podstoupili jakoukoli formu euthanazie a před smrtí neučinili alespoň náznak kajícího. Jinak dávají opakovaně a zjevně najevo, že si přejí ukončit svůj život, aby ukončili své utrpení. Pohřbem by církev takové jednání, namířené proti zákonu Božímu, legitimovala a vysílala tím do světa odporující si signály všeobecné relativizace. Jsou-li kanonické podmínky naplněny, musí být proto některým věřícím církevní pohřeb odmítnut. *Privatio exequiae* je CIC 1983 uloženo a určeno nikoli jako trest, ale především proto, aby odvrátilo veřejné pohoršení vyvolané chováním některých hříšníků a nabádalo živé k nenásledování jejich příkladu. Věřící je sice ve svých právech umenšen, je mu odepřeno právo na pohřeb a pohřební mši samotnou, ale toto „privatio“ už sebou nese, tak jako dříve, odmítnutí církevního hřbitova a hrobu, které bylo spojené s oním společenským rozměrem známým pod archaickým pojmem *damnatio memoriae*. Církevní pohřeb nesmí být zpolitizován, zneužit ideologií a stát se propagací principů, které jsou v rozporu s křesťanským životem. Už v Bibli odsoudil Ježíš Kristus fakt, že někteří lidé posílají druhé na smrt a pak jim staví pomníky (srov. Mt 23, 29-33; Lk 11, 47-52).

Vývoj, kterým se katolická církev ve vztahu k církevnímu pohřbu vydá v budoucnosti, lze jen přibližně odhadovat. Kanonické normy upravující pohřbívání nebudou *de lege ferenda* ukládat žádné právní povinnosti tam, kde k dosažení cíle snadněji postačí odkazy, napomenutí, rady a jiné prostředky, podporující utváření společenství věřících. Na druhé straně bude nutná reflexe reálného stavu do právní normy zvláště v části věnované odepření církevního pohřbu. Od provozování krematoria, rozptylových a vsypových louček, urnových hájů a kolumbárií, především v blízkosti kostelů a za účelem zisku, by měla církevní autorita věřící přiměřeným způsobem odrazovat.

Provozování církevního hřbitova by naopak mohlo přispět ke vzájemnému sblížení mezi lidmi věřícími i lidmi víru nepraktikujícími. Církev by proto měla mít v konkordátu, tj. ve smlouvě s ČR, jasně stanovené právo zřídit, rozšiřovat a provozovat církevní hřbitov, veřejný i neveřejný, včetně práva pohřbívát v kostelních kryptách - v souladu s českými zákony. Rozhodovat o tom může diecézní biskup nebo příslušný ordinář. Příslušné církevní autority by samozřejmě přistoupily ke zřízení hřbitova poté, co by získaly nezbytná úřední povolení.

Tolerance k pohřbívání lidských pozůstatků jejich zpopelněním v krematoriu patří sice mezi příklady týkající se vlastní zodpovědnosti a svobody rozhodování jednotlivého křesťana, ale tím pastorační péče o věřící pozůstalé nekončí. Z provozovatelů pohřebních služeb a krematorií by se mohli prostřednictvím celoživotního vzdělávání stávat certifikovaní průvodci a poradci pro pozůstalé. Pohřební a hřbitovní služby by představovali primární stupeň psychologického modelu poradenského systému pro pozůstalé.

Účastníci církevního pohřbu se skrze tuto svátostinu mohou hlouběji disponovat k pochopení četných významů tajemství Ježíšova pohřbu. Návštěvníci církevního hřbitova a poutníci u hrobů Božích služebníků, u jejich někdy zachovalých lidských ostatků, mohou lépe proniknout do tajemství Kristova mystického těla. Veškerá pohřební liturgie je oslavou křesťanské smrti a totéž platí i pro správu hřbitova. Vedení matriky pohřbených nesmí chybět v žádné farnosti, ze které jsou zemřelí doprovázeni k místu posledního odpočinku. Vlastní farář zemřelého by měl být o smrti a pohřbení svého farníka v jiné farnosti včas vyrozuměn.

Narozdíl od systému pohanských pravidel, kanonické právo neobsahovalo žádné pevné a obecné normy určující chování pozůstalých k zemřelému, a to ani v období

mezi úmrtím a pohřbem. Nepřikládalo ani žádný konkrétní doktrinní význam aktům a gestům spojených s přípravou těla k pohřbení, včetně jeho mytí, balzamace, pitvy nebo exhumace. Církev se naopak distancovala od obsahu praktik pohřbívání lidských pozůstatků mimo hřbitovy, immersí, skeletizaci, mumifikování a nákladné balzamování. V incinerační praxi odkryla církev pověru, že smrt znamená úplné zničení člověka. Základní princip však zůstává stejný: úcta k mrtvému. Pieta vůči mrtvému lidskému tělu a jeho schránce není normou ani liturgickým úkonem ve smyslu kán. 834 CIC 1983, nýbrž postojem, který zaujímají živí vůči památce zemřelého. Z tohoto postoje tedy nelze odvodit pevné normy. Jakožto postoj nemůže být pieta nikdy popsána tak přesně jako nějaká norma. Lze však říci, jaká jednání pietě odporují. Teoretická otázka, zda-li projevy piety k lidským pozůstatkům a jejich hrobům se v určitém momentě stávají nějakou partikulární liturgickou normou nebyla v této práci řešena.

Cílem této práce nebylo pozvednout specifické disciplinární požadavky na úroveň univerzálního dogmatického principu, a tedy aplikovat je při posuzování pohřební praxe jiných církví nebo jiných epoch. Cílem putování do minulosti nebylo přiblížit se co nejvíce ke kanonickým formám pohřbu, které jsou od nás co nejvíce vzdáleny s úmyslem je napodobovat, ale pochopit. Snažili jsme se vrátit k bodu, ve kterém se co nejlépe zrcadlí původní celistvost studované oblasti, před tím, než došlo k jejímu rozdělení a zjednodušení. Liturgické normy upravující církevní pohřeb a hřbitov obsažené CIC 1917 byly po 2. vatikánském koncilu běžně měněny či zrušovány mimokodexovou (tedy liturgickou) legislativou. Obvykle byla atomizace způsobena i postupnými dispensemi a zesílením pravomoce biskupa. Komise pro revizi CIC 1917 se nicméně držela zásady do nového CIC nevkládat předpisy týkající se liturgických norem.

I když se nám na první pohled téma pohřbu a hřbitova v legislativě Kodexu kanonického práva mohlo zdát nepřitažlivé a vlastně jasné, často v sobě oba právní instituty skrývaly velmi zajímavé symboly a prvky umožňující nám přiblížit se dobové mentalitě a myšlení současníků. Pak můžeme zase o něco lépe poznat a pochopit vlastní minulost církve a skrze ni i její současnost, neboť symbolické prvky v myšlení a jednání lidí jsou často přejímány i v dobách pozdějších. Je však nutno mít na paměti, že probíhající čas a proměna sociálních kontextů smrti budou vyžadovat trvalou a stále obnovovanou reflexi různých zde předložených témat, protože je třeba zohledňovat nová znamení času.

Seznam použitých zkratk

Zkratka	Vysvětlení
§	Paragraf nebo dle kontextu rukopis
Exvag. comm.	CHAPUIS Jan: Extravagantes (aliæ) communes, in CICan. II
X.	Decretales D. Gregorii papae IX, Liber Extra, in: CICan. II
VI°	Liber sextus decretalium D. Bonifacii Papae VIII., in: CICan. II
AAS	Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale. Città del Vaticano, Libreria editrice Vaticana, Roma 1909 -. V letech 1865-1908 vycházel jako Acta Sanctae Sedis (ASS).
AD	Acta et documenta Concilio Oecumenico Vaticano II apparando Serie i (Antepreparatoria), Typis Polyglottis Vaticanis (Città del Vaticano 1960-1961), 5 vols.
Arg.	Komentář dekretalistů: ANDREÆ Ioannes: Novella super sexto Decretalium, Venetiis: Pincius 1499, reprint Graz 1996 a HENRICUS de Segusio, cardinalis Hostiensis: Summa Aurea super Titulis Decretalium, Lyon 1556, reprint Aalen 1962; TÝŽ: In I-VI Decretalium Libros Commentaria, Two volumes, Venice 1581 (známé také jako „Apparatus“ nebo „Lectura“), reprint Turin 1965.
Bened.	Rituale romanum, ex decreto sacrosancti oecumenici concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli II promulgatum de benedictionibus, editio typica, typis polyglottis Vaticanis MCMLXXXV
Boh.	Bohuslav – Sběrka nálezů nejvyššího správního soudu československého
Budw.	Budwiński – Sběrka nálezů nejvyššího správního soudu
C. I.	Codex Justinianus, část kodifikace císaře Justiniána (Corpus Iuris Civilis) z r. 529 obsahující císařské konstituce od Hadriána po Justiniána. Čísla označují knihu, titul a fragment.
C.	Cause
c.	canon (před vydáním CIC)
C. Th.	Codex Theodosianus
CEN	European Committee for Standardization
CIC 1917	Kodex kanonického práva z r. 1917, povolení překladu: Řím 22. 1. 1948, č. prot. 8/47, Olomouc 1969
CIC 1983	Kodex kanonického práva z r. 1983. Praha: Zvon, 1994
CICan. I	Corpus iuris canonici I., Decretum Gratiani, FRIEDBERG Aemilius (ed.): Lipsiae: Bernhard Tauchnitz, 1922 [repr. ed. Graz 1959 ²]
CICan. II	Corpus iuris canonici II. FRIEDBERG, Aemilius (ed.), Lipsiae: Bernhard Tauchnitz, 1879 [repr. ed. Graz 1959 ²]
Clem.	CLEMENTIS Papae V. constitutiones, in: CICan. II
Coll.	Sloupec
CTh	Codex Theodosianus, kodifikace císařských konstitucí z období císaře Konstantina Velkého, vypracovaná komisí r. 438 zřízenou na příkaz Teodosia II.
ČBK	Česká biskupská konference

Seznam použitých zkratk

Zkratka	Vysvětlení
D.	Digesta seu Pandectae, nejvýznamnější část kodifikace císaře Justiniána (Corpus Iuris civilis) z r. 533 obsahující vybrané fragmenty ze spisů římských právníků z období klasického práva. Čísla označují knihu, titul, fragment a někdy i jeho začátek (pr.) nebo následující paragraf
DH	DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P., Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum edizione biliguae (Dehoniane Bologna 1995 ³⁷)
EC	Encyclopedia of Cremation. DOUGLAS Davies J., LEWIS, Mates H. (eds.): Aldershot: Ashgate Publishing Company, 2005.
ESLP	Evropský soud pro lidská práva
EV	Enchiridion Vaticanum. Documenti ufficiali della Santa Sede, Dehoniane (Bologna 1981-..)
Fontes	Codicis Iuris Canonici Fontes cura Emi Petri Card. Gasparri editi, Romae 1935.
Gai. inst.	Gaii institutiones, učebnice římského práva v čtyřech knihách z poloviny 2. stol.
Glossa	TEUTONICUS Ioannes: Glossa ordinaria, in: Gratian, The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–20) with the Ordinary Gloss, Washington: D. C.: The Catholic University of America, 1993.
GS	2. vatikánský koncil. Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě Gaudium et spes (7. 12. 1965). in: Dokumenty 2. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995
inst.	institutiones
instr.	Instrukce
Just. inst.	Justiniani institutiones, učebnice římského práva z roku 533, ale i část kodifikace císaře Justiniána (Corpus Iuris Civilis) čerpající především z Gaiových institucí
Kán.	Kánon (v CIC 1917 a CIC 1983)
KKC	Katechismus katolické církve, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2001
KT	Katolický týdeník
LG	2. vatikánský koncil. Věroučná konstituce o církvi Lumen gentium. in: Dokumenty 2. vatikánského koncilu. Praha: Zvon, 1995
LID	Kongregace pro bohoslužbu a svátosti, Direktář o lidové zbožnosti a liturgii, Směrnice a zásady, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2006, [= EV 20].
LThK	Lexikon für Theologie und Kirche, III., V., VII., IX., Freiburg 1959-2000
MANSI	MANSI Joannes Dominicus, (ed.), Sacrorum conciliorum nova et amplissima Collectio, Zatta, Firenze-Venezia 1759-1827, 53 svazků, (nové vydání PETIT, L. - MARTIN, J. B., (edd.), Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, 60 svazků, Huberti Welter, Paris 1899-1927, reed. Graz 1960/1961).
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
ms. lat.	manuscriptum latina
NSČR	Nejvyšší soud České republiky
o. s. ř.	občanský soudní řád
o. z.	občanský zákoník
OCF	Order for Christian Funerals, Catholic Book Publishing co., New York 1989

Seznam použitých zkratk

Zkratka	Vysvětlení
OE	Ordo Exsequiarum, Kongragace pro bohoslužby, Editio typica 1969
OX	OCHOA Xaverius (ed.): Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae, Commentarium pro Religiosit, Roma: 1966-1998, 8 vols
PG	Patrologiae cursus completus, Series graeca et orientalis, ed. J. P. Migne, 161 vols, Paris 1841-1886; PG číslo svazku. číslo sloupce.
PK	Pražské synody a koncily předhusitské doby, Jaroslav V. POLC - Zdenka HLEDÍKOVÁ (red.), Karolinum, Praha 2002.
PL	Patrologiae cursus completus, Series latina, ed. J. P. Migne, 217 vols., Paris 1878-1890; PL číslo svazku. číslo sloupce.
POH	Pohřební obřady, Česká biskupská konference, druhé vydání, Liturgický institut v Praze; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, Praha, 1999
q.	question
ř. z.	říšský zákoník
S. C. Conc.	Sacra Congregatio Concilii
S. C. de Prop. Fide	Sacra Congregatio de Propaganda Fide
S. C. pro Cultu Div.	Sacra Congregatio pro Cultu Divino
S. C. pro Doctr. Fidei	Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei
S. C. pro Sacr. et Cultu Div.	Sacra Congregatio pro Sacramentis et Cultu Divino
S. C. S. Off.	Suprema Sacra Congregatio S. Officii
S. C. S. R. U. Inquis.	Sanctae Romanae et Universalis Inquisitiones Decreta S. Ritus Congregationis
S. s.	Správní soud
Sb. n. a us.	Sbírka nálezů a usnesení ústavního soudu
Sb. z a n.	Sbírka zákonů a nařízení
SC	konstituce 2. vat. koncilu o posvátné liturgii Sacrosanctum Concilium, AAS 56 (1964), 97-134, EL č. 1-131
SOA	Státní oblastní archiv
SÚA	Státní ústřední archiv (Praha)
SÚC	Státní úřad pro věci církevní
ZP	Zákon č. 256/2001 Sb. o pohřbniectví a o změně některých zákonů, ve znění zákona č. 479/2001 Sb., zákona č. 320/2002 Sb., zákona č. 274/2003 Sb., zákona č. 122/2004 Sb. a zákona č. 67/2006 Sb.

Prameny a literatura

Prameny

Bible

- ▶ Bible, ekumenický překlad, Praha 1985.

Kodexy kanonického práva

- ▶ Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus praefatione eminentissimi card. Gasparri et indice analytico-alphabeticum auctus, Romae 1924. Překlad Kodexu kanonického práva. Povolení překladu: PCI Řím 22. 1. 1948, č. prot. 8/47, Olomouc 1969.
- ▶ Codex iuris canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, in: Acta Apostolicae Sedis 75, Pars II (1983), 1-317; Úřední znění textu a překlad do češtiny. Latinsko-české vydání s věcným rejstříkem, Zvon: Praha 1994.
- ▶ Codex canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, in: Acta Apostolicae Sedis 82 (1990), 1033-1363. Codice dei Canonici delle Chiese Orientali promulgato da Giovanni Paolo II, in: Enchiridion Vaticanum. Documenti ufficiali della Santa Sede 12, 4. vyd., Bologna 1997; Manuál pro Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium aneb Úvod do Kodexu kánonů východních církví, Pazourek, M. (vyd.), Praha 1998.

Dokumenty 2. vatikánského koncilu

- ▶ LG: Lumen gentium. AAS 57 (1965), 5-71.
- ▶ SC: Sacrosanctum Concilium. AAS 56 (1964), 97-134.
- ▶ L'Istruzione del S. Officio a proposito della cremazione, in: L'Osservatore Romano, Città del Vaticano 30. 9. 1964.
- ▶ S. C. S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62. S. C. S. Off., instr. La cremazione dei cadaveri, (5 lugli 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62.

Dokumenty po 2. vatikánském koncilu

- ▶ Pontificium Consilium de legum textibus interpretandis, Roma 1969-.
- ▶ S. C. de Prop. Fide, resp., Mens S. C. pro Doctrina Fidei circa amputationem foetus vel membrorum corporis humani, et circa cadaverum cremationem, (7 mar. 1967), in: OX, Romae 1972, vol. 3, coll. 5121, 3543.
- ▶ S. C. pro Doctr. Fidei, decr., De sepultura ecclesiastica, (20 sept. 1973), in: AAS 65 (1973), 500; EV 4/2610. S. C. pro Doctr. Fidei, decr., La sepultura ecclesiastica, (20 sept. 1973), in: AAS 65 (1973), 500; EV 4/2610.
- ▶ S. C. pro Doctr. Fidei, litt., De sepultura ecclesiastica: Complures conferentiae, (29 maii 1973), in: EV 4/2508. S. C. pro Doctr. Fidei, litt., La sepultura ecclesiastica: molte conferenze, (29. květen 1973), in: EV 4/2508.
- ▶ Dekret Kongregace pro nauku víry „Accidit in diversis“, veřejná mše za zemřelé nekatolíky in: AAS 68 1976; 621-622.

- ▶ S. C. pro Sacr. et Cultu Div., resp., De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint, (ian. 1977), in: OX, vol. 5, coll. 7290, 4493; Notitiae 13 (1977), 45.
- ▶ Pontificia commissio Codici iuris canonici recognoscendo, Schema canonum Libri IV De Ecclesiae munere sanctificandi Pars II De locis et temporibus sacris deque cultu divino (Reservatum), Typis Polyglottis Vaticanis 1977.
- ▶ List Kongregace pro nauku víry k některým otázkám eschatologie AAS 71 (1979) 940-942.
- ▶ Kongregace pro nauku víry, Pastoralis actio, č. 13, in: AAS 72, 1980, 1144.
- ▶ Apoštolská konstituce Divinus Perfectionis Magister, in: AAS 75 (1983), 349-355.
- ▶ Kongregace pro nauku víry ke svobodnému zednářství z 26. 11. 1983: Osservatore Romano, Città del Vaticano 1983 (něm. vyd. z 2. 12. 1983).
- ▶ Liber IV: De Locis et Temporibus Sacris deque Cultu Divino, in: Communicationes 19 (1987), 292-294.
- ▶ Pontificia commissio Codicis Iuris Canonici authentice interpretando, Codex Iuris Canonici: Fontium annotatione et indice analytico-alphabetico auctus, Città del Vaticano 1989.
- ▶ Instrukce Kongregace pro svatořečení Sanctorum Mater, in: AAS 99 (2007), 465-509.

Direktáře

- ▶ Ekumenický direktář (1993), Papežská rada pro jednotu křesťanů: Direktář k provádění ekumenických principů a norem, vyd. sekretariát ČBK; Praha 1995 – Directorium oecumenicum noviter compositum, in: Acta Apostolice Sedis 85 (1993), 1039-1119.
- ▶ Direktář o lidové zbožnosti a liturgii (2001), Kongregace pro bohoslužbu a svátosti, Dekretem č. Prot. N. 1532/00/L, Vatican City, December 2001. Vydání v českém jazyce: Kongregace pro bohoslužbu a svátosti, Direktář o lidové zbožnosti a liturgii, Směrnice a zásady, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2006.

Právní a koncilní sbírky

- ▶ Acta Apostolicae Sedis. Commentarium officiale. Città del Vaticano, Libreria editrice Vaticana, Roma 1909 -. V letech 1865-1908 vycházel jako Acta Sanctae Sedis (ASS).
- ▶ Acta et Documenta Concilio Oecumenico Vaticano II Apparando, Series I, (Antepreparatoria), pars I-II-III-VII-VIII, Roma 1959/63.
- ▶ BARON Arkadi, Pietras Henryk: Decrees of the Ecumenical Councils, I. Nicaea I to Lateran V, TANNER Norman P. (ed.), Georgetown 1990.
- ▶ BUŠEK Vratislav – HENDRYCH Jaroslav - LAŠŤOVKA Karel - MÜLLER Václav: Československé církevní zákony, díl I., Praha: Kompas, 1931.
- ▶ Codicis Iuris Canonici Fontes cura Emi Petri Card., Gasparri editi, Romae 1935.
- ▶ Codicis Iuris Canonici interpretationes authenticae seu responsa a Pontificia Commissione ad Codicis canones authentice interpretandos annis MCMXVII-MCMXXXV data et in unum collecta atque Romanorum Pontificum actis et R. Curiae decisionibus aucta, Città del Vaticano: Typis Polyglottis Vaticani, 1935.
- ▶ Communicationes. Pontificium Consilium de legum textibus interpretandis, Roma 1969-.

- ▶ Corpus Iuris Canonici, FRIEDBERG Aemilius (ed.), Pars I. - II., Decretum Gratiani, Lipsiae 1879, Decretalium collectiones, Lipsiae 1922, [repr. ed. Graz 1959²].
- ▶ GARCÍA Y GARCÍA Antonius (ed.): Constitutiones Concilii quarti Lateranensis una cum Commentariis glossatorum, Mic series A: Corpus glossatorum, vol. 2, Città del Vaticano 1981.
- ▶ HEFELE Chaules-Joseph, LECLERCQ DoM H.: Historie des conciles d'après les documents originaux, II, Paris 1907.
- ▶ JAFFÉ Philipp: Regesta pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII, 2 vols., Leipzig 1885-1888, reprint Graz 1956.
- ▶ MANY Séraphin: Praelectiones Juris Canonici: Praelectiones de Sacra Ordinatione, Praelectiones de Missa, Praelectiones de Locis Sacris [in 3 vols], Paris 1903-05.
- ▶ OCHOA Xaverius (ed.): Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae, Commentarium pro Religiosit, Roma: 1966-1998, 8 vols.
- ▶ PETIT L. - MARTIN J. B. (edd.): Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio, 60 svazků, Paris: Huberti Welter, 1899-1927, reed. Graz 1960-1962.
- ▶ POTTHAST A.: Regesta pontificum Romanorum inde ab a. post Christum natum MCXCVIII ad a. MCCIV, 1, Berlin 1874-1875, reprint Graz 1957.
- ▶ RICCOBONO Salvator (ed.): Fontes Juris Romani Ante Justiniani, Firenze 1941.

Právo liturgické

- ▶ BENEDIKCIONÁL: Česká biskupská konference, liturgická komise, Praha: Matice cyrilometodějská 1994.
- ▶ BUGNINI Annibale: The Reform of the Liturgy 1948-1975, do angl. přel. Matthew J. O'Connel, Collegeville, MN: The Liturgical Press, 1990.
- ▶ POHŘEBNÍ OBŘADY: Církevní schválení kardinál Miloslav Vlk, arcibiskup pražský a primas český, předseda České biskupské konference, Liturgický institut v Praze a Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.
- ▶ RITUALE ROMANUM, Ordo exsequiarum, ed. typ. 1969; Český misál, Sekretariát české liturgické komise, vydáno ve Vatikáně; Praha; 1983.
- ▶ S. C. pro Cultu Div., decr. Ritibus exsequiarum quo Novus Ordo exsequiarum promulgatur, Prot, n. 720/69, (15 augustii 1969), in: Notitiae 5 (1969), 423-424; Praenotanda, in: Notitiae 5 (1969), 424-430; EV 3/1421-1447.
- ▶ S.C. pro Cultu Divino, Ordo exsequiarum: Praenotanda, in: Notitiae 5 (1969), 423-435.

Právo partikulární

- ▶ Rada pro provedení konstituce o posvátné liturgii a kongregace pro svátosti a bohoslužbu týkající se obnovy liturgie v Čechách a na Moravě, Dekret Dočasné schválení pohřebních obřadů, 162/72, N 8 (1972).
- ▶ Prohlášení Německé biskupské konference z 12. 5. 1980 k otázce členství katolíků ve svobodném zednářství, in: Archiv für katholisches Kirchenrecht 149 (1980), 164 - 174.
- ▶ Order of Christian Funeral, General instruction, New York: Catholic Book Publishing co. 1989.
- ▶ Prováděcí směrnice ČBK k instrukci Koncerty v kostelích, in: Kongregace pro bohoslužbu a svátosti, Koncerty v kostelích, červená řada dokumentů ČBK, Praha 1995.

- ▶ Pastorační příručka pro veřejné pobožnosti: Církevní schválení mons. Jan Graubner, arcibiskup olomoucký, předseda České biskupské konference, č. j. 617/2000 ze dne 10. srpna 2000, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, Vydání v KNA druhé, 2006.
- ▶ Die kirchliche Begräbnisfeier, Authentische Ausgabe für den liturgischen Gebrauch. Hrsg.: Ständige Kommission zur Herausgabe der authentisch-liturgischen Bücher im deutschen Sprachgebiet, München: Herder Verlag, 2009.

Judikatura

- ▶ Výnos nejvyššího soudního akasačního dvora ze dne 4. 4. 1879, č. 1341 a ze dne 5. 5. 1893, č. 2926.
- ▶ Sbírka usnesení a nálezů rakouského Ústavního soudu 3711/1960, 15394/1998.
- ▶ Rozsudek Státní rady Francouzské republiky ve věci Rémy X. a další, 6. 1. 2006, č. 260307, Recueil Lebon, 2006.
- ▶ Rozsudek Evropského soudního dvora pro lidská práva ze dne 17. 1. 2006 ve věci Elli Poluhas Dödsbo v. Švédsko, č. 61564/00, bod 23 ff.
- ▶ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 7. ledna 2009, sp. zn. I. ÚS 2477/08.

Věřoučné a konvergenční dokumenty

- ▶ Donum vitae. Instrukce Kongregace pro nauku víry. Enchiridion Vaticanum: 10, Vatikán 1987.
- ▶ KKC: Katechismus katolické církve, Praha; 1995.
- ▶ Kompendium sociální nauky církve, Papežská rada pro spravedlnost a mír, Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.
- ▶ Mezinárodní teologická komise, Naděje na spásu pro děti, které umírají nepokřtěné, Krystal: Praha 2008.

Konfesní prameny

- ▶ TOMÁNEK František: Sbírka nejdůležitějších předpisů kultových platných v republice Československé, Praha 1928.
- ▶ VANĚČEK Václav, MALÝ Karel: Prameny k dějinám státu a práva v Československu, Praha 1977.
- ▶ Konkordát s Polskou republikou, in: Revue církevního práva 9 (1998) 47.
- ▶ Smlouva Apoštolského stolce se Svobodným státem Durynsko, in: Revue církevního práva 17 (2000).
- ▶ HRDINA Ignác Antonín: Texty ke studiu konfesního práva I.-III., Univerzita Karlova v Praze, Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006-2007.

Papežské dokumenty

- ▶ BENEDIKT XVI.: Sacramentum caritatis, posynodální apoštolská exhortace, Praha: Paulínky, Česká biskupská konference, 2007.
- ▶ BONIFACIO VIII.: Detestandae feritatis abusum, De sepulturis, in: Exvag. comm. 3. 6. 1, in: Liber Sextus Decretalium D. Bonifacii Papae VIII. suae integritati una cum Clementinis et Extravagantibus, earumque Glossis restitutus, In aedibus Populi Romani, Romae 1582.
- ▶ PIUS IX., Ustanovení, Apostolicae Sedis, (12. říjen 1869), in: ASS (1869), 287-312.

- ▶ PAULUS VI, die 14 octobris 1968, peculiari Audientia excepit in Aula Concistorii, participantes XI Sessionem plenariam „Consilii“ quos ita allocutus est: Le esequie. Esequie di coloro che saranno cremati, in: *Notitiae*, 4 (1968), 353-354.

Historické odpovědi, dopisy, instrukce a dekrety kongregací

- ▶ S. C. S. Off., resp., De sepultura ecclesiastica concedenda iis, qui nomen dederant sectae massonicae, (die 2 dec. 1840), in: *ASS* 26 (1840), 641.
- ▶ S. C. S. Off., resp. Quoad eos qui nomen dederunt sectae massonicae dubia varia (1 aug. 1855), in: *ASS* 27 (1894-95), 576-582.
- ▶ S. C. S. R. U. Inquisitionis, instr., De secta Massonum, in: *ASS* 16 (1883), 417-433.
- ▶ Dopis Kongregace de Propaganda Fide (ad Vic. Ap. Vizagapatam), ze dne 27. 9. 1884, in: *Codicis Iuris canonici Fontes cura Emi Petri Card. Gasparri editi, vol. VII., Romae 1935, č. 4905, 507.*
- ▶ S. C. S. Off., resp., De crematione cadaverum, (die 27 iul. 1892), in: *DH*, č. 3276-3279.
- ▶ S. C. S. Off., resp., Quoad humationem cadaverum cum haereticis et quoad nuptias celebrandas, (ad Vic. Ap. Columbien., Ceylan), in: *ASS* 27 (1894-95), 575.
- ▶ S. C. S. R. U. Inquisitionis, decr. Quoad cadaverum cremationes, (die 19 maii 1886), in: *ASS*, 19 (1886), 46.
- ▶ S. C. S. R. U. Inquisitionis, decr., Circa occultas sectas, in: *ASS* 1 (1865-66), 290-294.
- ▶ S. C. S. R. U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: *ASS* 25 (1892-93), 63; tento dekret byl otištěn se stejným datem pod upraveným názvem S. C. S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: *ASS* 29 (1896-97), 642.
- ▶ S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam, (die 15 dec. 1886), in: *ASS* 29 (1896-97).
- ▶ S.C.S. Off., Quoad humationem cadaverum cum haereticis et quoad nuptias celebrandas: „Fideles admonendi sunt ne in cadaverum humatione una cum haereticis ad schismaticis nec preces effundant, nec terram desuper cadavera in fossa iam posita iniciant, in quod eo vel maxime improbandum est in clericis.“, resp. (ad Vic. Ap. Columbien., Ceylan), in: *ASS* 27 (1894-95), 575.
- ▶ S.C.S. Off., resp. Quoad eos qui nomen dederunt sectae massonicae dubia varia (1 aug. 1855), in: *ASS* 27 (1894-95), 576-582.
- ▶ S.C.S. Off., resp., De sepultura ecclesiastica concedenda iis, qui nomen dederant sectae massonicae, (die 2 dec. 1840), in: *ASS* 26 (1840), 641.
- ▶ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: *ASS* 25 (1892-93).
- ▶ S. C. Conc., resp., Dubia circa sepulturam ecclesiasticam eorum qui proprium corpus mandaverint cremationi tradi, (16 ian. 1920), in: *OX*, vol. 1, coll. 274-275, n. 238; Entscheidung der Konzilskongregation, betr. die Verbrennung der Leichen, vom 16. Januar 1920, in: *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*, 101 (1921), 50-51.
- ▶ S. C. S. Off., instr. De crematione cadaverum, (19 iunii 1926), in: *AAS* 18 (1926), 282-283.

- ▶ S. C. S. Off., resp., De crematione cadaverum, (23 feb. 1926), in: OX, vol. 1, coll. 811, 692; Entscheidung des Hl. Offiziums, betr. die Strafen für Katholiken, die akatholische Religionsdiener zum Begräbnisse von Katholiken herbeirufen, vom 23. Februar 1926, in: Archiv für Katcholisches Kirchenrecht, 106 (1926), 191-193.

Historické prameny

- ▶ ADAMOVÁ Karolina, SOUKUP Ladislav: Prameny k dějinám práva v Českých zemích III., Vydavatelství Západočeské univerzity, Fakulta právnická, Plzeň 1999.
- ▶ AQUINAS Thomas: Summa Theologiae cum Supplemento et Commentariis Caietani, Editio Leonina, IV.-XI., Romae 1886-1906.; český překlad vydali otcové dominikáni pod vedením Emiliána Soukupa OP v letech 1937-1940 v Edici Krystal, Olomouc.
- ▶ Archiv pražské metropolitní kapituly, I. (-1419), Katalog listin a listů, in: ERŠIL Jaroslav, Jiří PRAŽÁK (ed.): Praha 1956.
- ▶ AUGUSTINUS Aurelius: De cura pro mortuis gerenda ad Paulinum, PL 40. 593-594.
- ▶ AUGUSTINUS Aurelius: Katechetické spisy. Vavřincova příručka o víře, naději a lásce, Praha: Krystal OP, 2005.
- ▶ AUGUSTINUS Aurelius: O Boží Obci II., Karolinum Univerzita Karlova v Praze, Praha 2007.
- ▶ BALÍK Stanislav, (red.) a kol., Texty ke studiu obecných dějin státu a práva II. - Feudální stát a právo, Praha 1974.
- ▶ BARON Arkadi, PIETRAS, Henryk: Decrees of the Ecumenical Councils, I. Nicaea I to Lateran V, TANNER Norman P. (ed.), Georgetown 1990.
- ▶ BEDNÁŘ František: Sběrka zákonů a nařízení ve věcech náboženských a církevních v republice Československé, Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká, Praha, 1929.
- ▶ BEJBLÍK Alois (ed.): Fynes Moryson, Cesta do Čech, Praha: Mladá fronta, 1977.
- ▶ BORETIUS A.(ed.): Capitularia regum Francorum, Monumenta Germaniae Historica, Hannover 1883.
- ▶ BRETHOLZ B. (ed.): Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag, Monumenta Germaniae Historica - Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series, Berlin 1923.
- ▶ Bullarium Franciscanum sive Romanorum Pontificum constitutiones, epistolas, diplomata continens, tribus ordinibus, Minorum, Clarissarum et Poenitentium, a Seraphico Patriarcha Sancto Francisco institutis concessa, III, Rom 1898, 1902.
- ▶ Capitulatio de partibus Saxoniae, in: BORETIUS A. (ed.): Capitularia regum Francorum, Monumenta Germaniae Historica, Hannover 1883.
- ▶ CICERO M. Tullius: De legibus, in: SEMI Francesco: Scriptorum Romanorum quae extant omnia, Padova 1968.
- ▶ Codex diplomaticus Boh. t. 1 no 124, in: Fontes Rerum Bohemicarum, Pragae 1891.
- ▶ COING Helmut: Handbuch der Quellen und Literatur der neueren Europaischen Privatrechtsgeschichte, I-III, München, 1973-1988.
- ▶ D'ANNIBALE, J.: Constitutionem Apostolicae Sedis qua censurae latae sententiae limitantur commentarii, Prati 1894.

- ▶ D'ACHERY Lucas: *Spicilegium: Sive, collectio veterum aliquot scriptorum qui in Galliae bibliothecis delituerant: olim editum opera ac studio D. Lucae d'Achery, Paris 1723, reprint Gregg, 1967.*
- ▶ Die deutsche Bischöfe haben hierzu (Juli 1964) Anweisungen gegeben, in: *Archiv für Katholisches Kirchenrecht* 133 (1964), 127; (hrsg. Von den Bischofskonferenzen Deutschlands), Österreichs und der Schweiz und dem Bischof von Luxemburg, Einsiedeln-Köln-Freiburg-Basel-Regensburg-Wien-Salzburg-Linz 1972, vgl. Insbes Pastorale Einführungen.
- ▶ Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag; hrsg. v. B. Bretholz; MGH SS Nova series II; Berlín; 1923.
- ▶ HAVLÍK Lubomír: *Zákon sudnyj ljudem (Soudní zákoník pro lid)*, in: *Almanach Velká Morava*, Brno 1965.
- ▶ HIMMELSTEIN Franz Xaver: *Synodicon Herbipolense. Geschichte und Statuten der im Bisthum Würzburg gehaltenen Concilien und Dioecesansynoden*, Würzburg 1855.
- ▶ HIPPOLIT ŘÍMSKÝ, *Apoštolská tradice*, Olomouc: refugium Velehrad-Roma, 2000.
- ▶ HLEDÍKOVÁ Zdeňka: *Synoden in der Diözese Prag 1280-1417*, in: *Partikularsynoden im späten Mittelalter*, red. Nathalie Kruppa - Leszek Zygnier, *Veroff Fentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte* 219, *Studien zur Germania Sacra* 29, Göttingen 2006, 307-330.
- ▶ HOLDER Alfred (ed.): *Lex Salica Emendata nach dem Codex von Trier-leijden (vossianvs LAT. OCT. 86)*, Leipzig: B. G. Teubner, 1880.
- ▶ HRDINA Anatonín: *Texty ke studiu kanonického práva*, Právnická fakulta, Západočeská univerzita, Plzeň, 1998.
- ▶ HRDINA Ignác Antonín: *Prameny ke studiu kanonického práva*, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2007.
- ▶ IUSTINIANI INSTITUTIONES, *Corpus Iuris Civilis*, Paulus Krueger (recognovit), přel. Blaho Peter, Berolini, Trnava: Iura Edition 2000.
- ▶ JOSEPHUS: *Válka židovská, II.*, Praha: Academia 1992.
- ▶ KINCL J.: *Texty ke studiu obecných dějin státu a práva I. - Starověk*, Praha 1972.
- ▶ KINCL Jaromír, URFUS Valentin, SKŘEPEJK Michal.: *Římské právo. 1. vydání.*, Praha: C. H. Beck, 1995.
- ▶ LIVIUS, *Dějiny VIII/7*, přel. Pavel Kucharský – Čestmír Vránek, Svoboda, Praha 1979.
- ▶ LUCANUS Marcus Annaeus: *Pharsalia (= De bello civili) VII. 819*, Farsalské pole, přel. J. Nechutová, Praha 1976.
- ▶ LUTHER Martin Werke. *Kritische Gesamtausgabe* (hrsg. H. BOHLAU); Weimar 1883-1983; *The American Edition of Luther's Works*, DOBERSTEIN John W. (ed.): Fortress Press, Philadelphia 1959.
- ▶ MAGNI Alberti: *Opera omnia*; ed. A. Borgnet; sv. 30; Paris; 1864.
- ▶ MAGNUS Carlus, *Codex Diplomaticus: Capitulare Paderbrunnense*, PL 97. 145.
- ▶ MAURICE Clement: *Recherches sur les paroisses et les fabriques au commencement du XIIIe siècle d'après les registres des papes*, in: *Mélanges d'archéol. et d'hist. de l'Ecole française d'Athènes et de Rome* 15 (1895), 387-418.
- ▶ MOMMSEN Theodor, KRUEGER Paulo: *Gai institutionum commentarii quatuor*, *Corpus Iuris Civilis, I*, Berlin 1954.
- ▶ *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, tomus prodromus, I, Acta Clementis VI.*, KLICMAN Ladislav, NOVÁK Jan Bedřich, KROFTA Kamil, ERŠIL Jaroslav (eds.): Pragae 1903-1998.

- ▶ MOSCHETTI G.: *Bibliographia iuris canonici ex ephemeridibus ab a 1918 ad a 1934*, in: *Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque Iure, Ufficio Edizioni* 14 (1941), 121-415.
- ▶ *Obecní věstník zemského hlavního města Brna č. 15. Brno 1933.*
- ▶ POLC Jaroslav V., HLEDÍKOVÁ Zdeňka (red.): *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha: Karolinum 2002.
- ▶ *Pontificia Commissio ad Canones Authenticae Interpretandos, resp. De sepultura ecclesiastica*, (10 nov. 1925), n. X, in: *AAS* 17 (1925), 583.
- ▶ *Pontificia Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos, Responsa ad proposita dubia, De sepultura ecclesiastica*, 10 novembris 1925, in: *AAS* 17 (1925), 583.
- ▶ RITUALE ROMANUM, Romae: Ex typographia reverende Camerae Apostolicae, 1614; ed. anastatica / introduzione e appendice a cura di Manlio SODI, Juan JAVIER Flores ARCAS, presentazione di Achille M. TRIACCA. Città del Vaticano: Libreria editrice vaticana, 2004.
- ▶ *Řád církevních pohřbů a jejich poměr k pohřebním ústavům v katolických farnostech generálního vikariátu pražského, schválený katolickou arcibiskupskou konsistoří v Praze 1. prosince 1915, č. 14798, ve smyslu výnosu místodržitelství ze dne 1. ledna 1916, č. 335. 990.*
- ▶ SOFOKLES: *Antigona*, přel. V. Renč, Praha, Orbis 1965.

Dekretisté

- ▶ HUGUCCIO Pisanus, *Summa Decretorum, I, Distinctiones I-XX*, Oldřich Přerovský (ed.): Città del Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 2006.
- ▶ TEUTONICUS Ioannes: *Glossa ordinaria*, in: Gratian, *The Treatise on Laws (Decretum DD. 1–20) with the Ordinary Gloss*, Washington: D. C.: The Catholic University of America, 1993.

Dekretalisté

- ▶ DURAND Guillaume: *Rational ou manuel des divins offices*, Paris 1854⁵, sv. 1-4, in: DAVRIL Anselmus., Thibodeau, T. M. I (eds.): DURANTI Guillelmi: *Rationale divinorum officiorum*, Brepols: Turnholti, 1995.
- ▶ DURAND Guillaume: *Speculum iuris*, Venetiis 1580, in: COLLI Vincenzo: 'Lo Speculum iudiciale di Guillaume Durand: codice d'autore ed edizione universitaria', in: *Juristische Buchproduktion im Mittelalter*, VINCENZO Colli (ed.): Frankfurt am Main 2002, 517-566.
- ▶ GOFFREDI de Trano, *Summa super titulis Decretalium*, Venise 1570, in: ARMSTRONG L.: *Usury and Public Debt in Early Renaissance Florence: Lorenzo Ridolfi on the Monte Comune*, Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Studies and Texts, 2003.
- ▶ HENRICUS de Segusio, cardinalis Hostiensis: *In I-VI Decretalium Libros Commentaria*, Two volumes, Venice 1581, reprint Turin 1965.
- ▶ HENRICUS de Segusio, cardinalis Hostiensis: *Summa Aurea super Titulis Decretalium*, Lyon 1556, reprint Aalen 1962.
- ▶ ANDREAE Johannes: *Novella super sexto Decretalium*, Venetiis: Pincius 1499, reprint Graz 1996: *Liber sextus decretalium/Comm. Johannes Andreae*, in: MONELIENSIS Franciscus, NEVO Alexander de (eds.): 1 CD-ROM, 12 cm (Omnia opera. Angelo Mai).

Komentáře CIC 1917

- ▶ CAPPELLO F. M: Summa Iuris Canonici, Roma 1945⁴, vol. 111.
- ▶ CONTE A CORONATA Matthaeus: Compendium Iuris Canonici, Taurinii - Romae 1945.
- ▶ CONTE A CORONATA Matthaeus: Institutiones Iuris Canonici, Roma 1951⁴.
- ▶ EICHMANN, E. - MÖRSDORF, K.: Lehrbuch des Kirchenrechtes auf Grund des Codex Iuris Canonici, München-Paderborn-Wien 1958¹⁰.
- ▶ MORAN, S. A.: La Sepultura Eclesiástica, in: Comentarios al Código de Derecho Canónico: con el texto latino y castellano, Madrid 1963.
- ▶ PRÜMMER D. M.: Manuale Iuris Canonici in usum scholarum, Friburgi Brisgoviae 1933⁶.
- ▶ SIPOS Stephanus: Enchiridion Iuris Canonici, Pécs 1940⁴.
- ▶ VERMEER P.: Conspectus bibliographicus Iuris Canonici ab a 1934 ad a 1954, in: Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque Iure, Ufficio Edizioni. Ciudad del Vaticano 32 (1959), 401-429.
- ▶ VERMEERSCH Arthur Marie Théodore, CREUSEN Joseph: Epitome Iuris Canonici cum commentariis, Romae - Brugis - Bruxellis 1930.
- ▶ WERNZ Francisco Xav., VIDAL Petri, AGUIRRE Philippo: Ius Canonicum ad Codicis normam, Romae 1937.

Komentáře CIC 1983

- ▶ SOCHA H.: De normis generalibus - Allgemeine Normen, in: HERAUSGEGEBEN Klaus Lüdicke: Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici, Band 3 (cann. 747-1310), Münster: Ludgerus verlag, November 1984.
- ▶ CORIDEN James A., GREEN Thomas J. ; DONALD E. Heintschel (eds.); The Code of Canon Law – a Text and Commentary, The Canon Law of America, New York: Mahwah Paulist Press, 1985.
- ▶ REINHARDT Heinrich J. F.: Heiligungsamt: Begräbnis, in: HERAUSGEGEBEN Klaus Lüdicke: Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici, Band 3 (cann. 747-1310), Münster: Ludgerus verlag, November 1996.

Slovníky a statistiky

- ▶ BABIČKA Vácslav: Vývoj katolické religiozity v Českých zemích v letech 1949-1989 (na základě zjišťování Státního úřadu pro věci církevní a Ministerstva kultury – sekretariátu pro věci církevní), in: Sborník archivních prací 55 (2005), 379-506.
- ▶ BAŃKOWSKI A.: Etymologiczny słownik języka polskiego, Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2000.
- ▶ BARTOŇ J.: Uvedení do novozákonní řečtiny, Praha KLP, 2004.
- ▶ Demografické události cizinců, ČSÚ 2008
- ▶ Deutsches Universalwörterbuch, 5., überarbeitete Auflage, Dudenverlag; Mannheim-Leipzig-Wien-Zürich, 2003.
- ▶ Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, Paris 1907-1953.
- ▶ Dictionnaire de droit canonique contenant tous les termes du droit canonique avec un sommaire de l'histoire et des institutions et de l'état actuel de la discipline, NAZ Raul (ed.), Paris: Letouzey & Ané, 1935-1965.

- ▶ ELIÁŠ Vojtěch, KOTRLÝ Tomáš (a kol.): Přehled veřejných a neveřejných pohřebišť v ČR, 1. vydání, Praha: Vyšehrad, 2006.
- ▶ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens 1., Directmedia Publishing GmbH (elektronicky na CD), Berlin 1927.
- ▶ MACHEK Václav: Etymologický slovník jazyka českého, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997.
- ▶ MOKIENKO V. – WURM A.: Česko-ruský frazeologický slovník, 1. vydání, Univerzita Palackého, Olomouc, 2002.
- ▶ NĚMEC I.: Staročeský slovník, Ústav pro jazyk český, Praha: Academia, 1987.
- ▶ PFEIFER W.: Etymologisches Wörterbuch des Deutschen, Akademie der Wissenschaften - Verlag; Berlin: 1989.
- ▶ PODLAHA Antonín: Český slovník bohovědný II, Praha: Cyrillomethodějská knihtiskárna a nakladatelství V. KOTRBA, 1916.
- ▶ Příruční slovník jazyka českého, IV./I., Praha: třetí třída České akademie věd a umění, Školní nakladatelství, 1941-1943.
- ▶ TICHÝ L.: Slovník novozákonní řečtiny, 1. vyd., Olomouc: Burget 2001.
- ▶ VASMER M.: Russisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1950-58.

Nepublikované prameny

- ▶ Dopis Sdružení pohřebnictví adresovaného na odbor cenové politiky MF ČR ze dne 5. května 2008, spisová značka 55/2008/VG, vyřizuje Václav GRAF, archiv Sdružení pohřebnictví.
- ▶ HAVLÍČEK Tomáš, HUPKOVÁ, Martina: nepublikovaný výzkumný projekt GA AV č. IAA701110701 s názvem: „Diferenciace proměn religiózní krajiny Česka v transformačním období“ katedry sociální geografie a regionálního rozvoje při PřF UK v Praze, 2008.
- ▶ Kronika pohřebního spolku Svěpomoc v Telči z roku 1935, archiv spolku.
- ▶ KRÍSTEK Adam, SNOPEK Lukáš: dopis ze dne 21. května 2007 ve věci Dotaz na právní názor ve věci pohřebišť v sakrálních stavbách, adresovaný ředitelce odboru církví Ing. Pavle Bendové, archiv MMR.
- ▶ Kvalita života ve stáří, viz <http://www.mmr.cz/pohrebnictvi-koncepce-strategie> (4. 3. 2008).
- ▶ Lo Tishkach Czech Republic Preliminary Report, Brusel 2008.
- ▶ Náboženská situace v ČR v současnosti, statistické podklady (práce sněmovní komise č. 2 mezi 1. a 2. zasedáním Plenárního sněmu Katolické církve v ČR), nepublikováno, Praha 2005.
- ▶ Stanovy z roku 1993 „Vzájemně dobročinného spolku Záchrana“ založeného v roce 1911 v Třešti na Jihlavsku, archiv spolku.
- ▶ Zápis z jednání náměstků Ministerstva pro místní rozvoj a Ministerstva zdravotnictví v rámci vypořádání zásadních připomínek MMR k návrhu zákona o zdravotních a specifických službách, MMR, Praha 11. 9. 2008., archiv odboru legislativně právního MMR.

Sekulární právní prameny

- ▶ Všeobecný občanský zákoník Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) č. 946/1811 Sb.
- ▶ LEX KVAPIL, zákon č. 180/1919 Sb., o fakultativním pohřbívání ohněm.
- ▶ Mezinárodní ujednání o přepravě mrtvol (Berlín, 10. 2. 1937), publikováno ve Sbírce zákonů č. 44/1938 Sb.

- ▶ Native American Graves Protection and Repatriation Act – NAGPRA, 25 U.S.C. 3001 et seq. [Nov. 16, 1990].
- ▶ Slovenský zákon č. 470/2005 Z. z. z 23. 9. 2005 o pohrebníctve a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů.
- ▶ Úmluva o mezinárodní železniční přepravě (Bern, 9. 5. 1980), publikována vyhláškou ve Sbírce zákonů č 8/1985 Sb., změna: č. 61/1991 Sb., č. 251/1991 Sb., č. 274/1996 Sb. (COTIF).
- ▶ Vídeňská úmluva o konzulárních stycích (Víděň, 24. 4. 1963), publikována vyhláškou ve Sbírce zákonů č. 32/1969 Sb.
- ▶ Zákon č. 256/2001 Sb. o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- ▶ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Technické normy

- ▶ Funeral Services Requirements 2005, European standard: prEN 15017:2005 (E).
- ▶ Hodnotící standard dílčí kvalifikace Hrobník (č. 69-005-E).
- ▶ Letecký a přepravní řád a mezinárodní manuál TACT (The Air Cargo Tariff).

Ostatní

- ▶ Plenární sněm katolické církve v ČR: Život a poslání křesťanů v církvi a ve světě, závěrečný dokument, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství 2007.
- ▶ Provozní řád neveřejného pohřebiště České provincie Řádu rytířů Kristových, archiv Konventu a provinční správy, Zámek 1, Stránecká Zhoř, 2005.
- ▶ Řád veřejného pohřebiště Města Valašské Meziříčí z dne 7. 6. 2007.
- ▶ Výměr MF č. 01/2008 ze dne 6. prosince 2007, kterým se vydává seznam zboží s regulovanými cenami, in: Cenový věstník MF 14/2007, Oddíl B.
- ▶ Zpráva pracovní skupiny zřízené MŽP ČR pro dioxiny a podobné látky, Ministerstvo životního prostředí ČR, Praha 1997.

Literatura

Literatura k CIC 1917

- ▶ BERNARDINI C.: Privatio sepulturae ecclesiasticae, in: *Il Diritto Ecclesiastico* 4 (1929), 473-479.
- ▶ C[...] S[...]: De crematione corporis humani praesens quaestio, in: *Periodica* 18 (1929), 62-82.
- ▶ ČIHÁK Josef: Pastorační případy při pohřbívání ohněm, in: *Časopis katolického duchovenstva*, rok 1922, 254-257, 320-323.
- ▶ DALPIAZ V.: De cadaverum crematione, in: *Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque Iure, Ufficio Edizioni* 7 (1934), 239-255.
- ▶ EICHMANN E., MÖRSDORF K.: *Lehrbuch des Kirchenrechtes auf Grund des Codex Iuris Canonici*, München-Paderborn-Wien 1958¹⁰.
- ▶ FALCHI G. F.: *Diritto penale romano. I singoli reati*, Padova 1932.
- ▶ FERRY WILLIAM A.: Stole fees, in: *Canon law studies* 59, Catholic University of America, Washington 1930, 5-25.

- ▶ HOBZA Antonín: Úvod do církevního práva, Praha: vlastním nákladem, 1929.
- ▶ MOREL, Maurice Le.: „sepulchrum“, étude de droit romain, in: Annales de l'Université de Grenoble, nouvelle série 5 (1928), 5-180.
- ▶ OESTERLE D. G.: De iure funerandi: Annotatio, in: Ephemerides juris canonici, Officium libri canonici 2 (Roma 1946), 137-140.
- ▶ ROSSI G. La: „sepultura ecclesiastica“ el' „ius funerum“ nel diritto canonico a norma del nuovo codice, Bergamo 1920, 130-145.
- ▶ SVOBODA Jiří: Kremace v legislativě kodexu z roku 1917, in: Sborník Katolické teologické fakulty. Svazek 6/ editoři Mikulcová Mlada, Kubín Petr. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, 429-438.
- ▶ TUREČEK Josef: Lze-li podle československého práva odepřít pohřbení urny s popelem na konfesním hřbitově?, in: zvláštní otisk z časopisu České Právo, 15 (1933), Praha 1933
- ▶ TUREČEK Josef: Povaha kultových práv k věcem, Příspěvek k dogmatice práva, platného v historických zemích ČSR, Knihovna sborníku věd právních a státních, Praha 1934.
- ▶ TUREČEK Josef: Ukládání urn na kultových hřbitovech, in: Kapitoly z konfesního práva čsl., vlastním nákladem, Praha, 1936.
- ▶ WERNZ Francisco Xav., VIDAL Petri: Sacramenta-Sacramentalia-Cultus divinis Coemeteria et Sepultura ecclesiastica, in: Ius canonicum ad Codicis Normam Exactum 1, Romae 1934, 679-711.

Literatura k CIC 1983

- ▶ BERUTTI Ch.: De cadaverum crematione: Adnotationes, in: Monitor ecclesiasticus 90 (1965), 198-207.
- ▶ BERUTTI Ch.: De crematione exuviarum quae de tumultis removeri debent, in: Monitor Ecclesiasticus, 93 (1968), 532-545.
- ▶ BORRÁS A.: L'excommunication dans le nouveau code de droit canonique. Essai de définition, Paris 1987.
- ▶ CORSELINI D.: La recente istruzione del S. Ufficio sulla cremazione dei cadaveri, in: Perfice Munus 40 (1965), 100-104.
- ▶ FINI R.: La Cremazione: servizio di stato nel mondo di domani, Firenze 1964.
- ▶ HENCHAL Michael J.: Cremation: Canonical Issues, in: The Jurist 55 (1995).
- ▶ KUJAWSKI T.: Przepisy kościelne w sprawie kremacji zwłok, in: Homo Dei, 1 (1975), 59-66.
- ▶ MORAN S. A.: La Sepultura Eclesiástica, in: Comentarios al Código de Derecho Canónico: con el texto latino y castellano, Madrid 1963, 789-825.
- ▶ PROVOST James H.: Canonical aspects of the treatment of the dead, in: Death, Dying, and Burial Conference, Thomas J. GREEN (ed.), Catholic University of America, School of Canon Law, Washington DC 1999, The Jurist, vol. 59, no 1, 203- 213.
- ▶ SCHEUERMANN A.: Zur Einführung in den CIC 1983, in: Ordenkorr 24 (1983), 391-403.
- ▶ SCHWENDENWEIN H.: Das Neue Kirchenrecht: Gesamtdarstellung, Graz-Wien-Köln 1984.
- ▶ SUCHECKI Z.: La Cremazione nella Legislazione nella Chieza. in: Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque Iure, Ufficio Edizioni, 66 (1993), 653 - 727.

- ▶ SUCHECKI Zbigniew: Il Diritto Canonico di fronte alla cremazione. In: *I martedì* 8 (1998), 48-50; 52-53.
- ▶ SUCHECKI Zbigniew: *La cremazione dei cadaveri nel Diritto Canonico*, Roma 1990.
- ▶ SUCHECKI Zbigniew: *La cremazione dei corpi nelle disposizioni del „Codex Iuris Canonici” del 1917 e del 1983. (Studio storico-giuridico).* in: *Aa.Vv., I problemi cimiteriali nell'Europa postindustriale, (Atti del convegno 24-25 maggio 1997 - Portoferraio [Isola d'Elba])*, Bologna 1997, 131-211.
- ▶ SUCHECKI Zbigniew: *La Cremazione nel diritto canonico e civile*, Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995.
- ▶ SUCHECKI Zbigniew: *La cremazione nel diritto comparato.* In: *Utrumque Ius. Collectio Pontificiae Universitatis Lateranensis, Vitam Impendere Magisterio: Profilo intellettuale e scritti in onore dei professori Reginaldo M. PIZZORNI, O.P. e Giuseppe di Mattia, O.F.M. Conv. (a cura di D.J. Andrés Gutiérrez, C.M.F.)*, Roma: Libreria Editrice Vaticana (ed.), Libreria Editrice Lateranense, 1993, 111-167.
- ▶ SUCHECKI Zbigniew: *La Cremazione nella Legislazione nella Chiesa.* In: *Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque, Iure Ufficio Edizioni*, 66 (1993), 653 – 727.
- ▶ SUCHECKI Zbigniew: *Relazione: Il diritto Canonico di fronte alla cremazione.* In: *Aa.Vv., Scegliere la cremazione: normative, problematiche di diritto, tecnologie e modalità di gestione, Idee e opinioni a confronto, Atti del convegno del 20 maggio 2000 (a cura di Comune di Treviso, Assessorato alla Sanità - Servizi Sociali - Servizi Demografici) Treviso 2000*, 19-54.
- ▶ SUCHECKI Zbigniew: *Revisione della normativa della Chiesa nei confronti della cremazione.* in: *Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque, Iure Ufficio Edizioni*, 75 (2002), 263-299.
- ▶ SUCHECKI Zbigniew: *Revisione della normativa della Chiesa nei confronti della cremazione/parte I.* In: *I servizi demografici: mensile professionale per i servizi di anagrafe, stato civile, elettorale, leva, statistica ed informatica*, 3 (2002), 353-356.
- ▶ SUCHECKI Zbigniew: *Zagadnienie kremacji w rozwoju historycznym.* In: *Prawo Kanoniczne*, 36 (1993), 145-159.
- ▶ ZALBA M.: *De cadaverum crematione: Adnotationes*, in: *Periodica* 54 (1965), 169-172.

Teologická literatura

- ▶ ADAM Adolf: *Liturgika, Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Praha: Vyšehrad, 2001.
- ▶ AMBROS Pavel: *Teologicky milovat církev. Velehrad – Olomouc: Refugium*, 2003.
- ▶ BRANDENBURG H.: *Kirchenbau I (Der frühchristliche Kirchenbau)*, in: *Theologische Realenzyklopädie*, 18 (1989).
- ▶ BRANDOLINI, L.: *Il nuovo „Ordo exsequiarum“*, in: *Ephemerides Liturgicae*, 84 (1970), 129-148.
- ▶ FERANC Daniel: *Jan Nepomuk Ehrlich*, in: *Teologické texty* 18 (2007), 190-195.
- ▶ FRITH John: *A Disputacion of Purgatorye*, Antwerp, 1531, in: *WRIGHT Nicholas Thomas (ed.): The work of John Frith*, Abingdon: Sutton Courtenay Press, 1978, 196-197.
- ▶ HALÍK Tomáš: *Dotkni se ran, Lidové noviny*, Praha 2008.

- ▶ HEINZ A.: Zpopelnění a pohřeb, in: Teologické texty 4/1993, převzato z časopisu Gottesdienst 8/1993, 139.
- ▶ CHAPMAN Geoffrey: in Sure and Certain Hope: Rites and Prayers from the Order of Christian Funerals for the use of Lay Leaders, Liturgy Office of the Bishops' Conference of England and Wales, London: Bath Press 1999.
- ▶ KUNETKA František: Nejstarší římské Ordo defunctorum v pohledu paradigmatu rites de passage, in: Studia theologica 4 (2005), 13-25.
- ▶ MISZTAL Henryk: Svatí a blahoslavení laici, Olomouc: Matice cyrilometodějská s. r. o., 2004.
- ▶ ROWELL G.: The Liturgy of Christian Burial: An Introductory Survey of the Historical Development of Christian Burial Rites, London: S.P.C.K., 1977.
- ▶ ŠPIDLÍK Tomáš: Věřím v život věčný. Eschatologie. Praha: Velehrad-Roma: Refugium, 2007.
- ▶ ŠVÉDA Zdeněk, BRADÁČ Josef: Výklad Konstituce o posvátné liturgii, in: Polc, Jaroslav V., Posvátná liturgie, Řím: Křesťanská akademie, 1981, 343-409.
- ▶ VENTURA Václav: Spiritualita křesťanského mnišství, Praha – Břevnov: Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha & sv. Markéty, 2006.
- ▶ VIRT G., Körtner U.: Pieta a bliženská láska, in: Teologické texty 3 (2001).
- ▶ WOLF Gabriel: Kanonizační řízení v současnosti, in: Světci a jejich kult ve středověku, Tomáš Kubín - Hana Pátková - Tomáš Petráček (red.): Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, Dějiny umění - historie 4, 2006, 109-119.

Historiografická literatura

- ▶ AUFFROY Henri: Évolution du testament en France des origines au XIIIe siècle. Paris: ROUSSEAU A. (ed.), 1899.
- ▶ BERNARD Antonie: La Sépulture en droit canonique. Du décret de Gratien au concile de Trente. Thèse pour le Doctorat (Diss), Paris: Les Editions Domat-Montchrestien, 1933.
- ▶ BUBELOVÁ Kamila T.: Předmět reivindikace podle justiniánského práva, in: Facultas iuridica 5, 6 – 2003, 2004, Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 48 – 66.
- ▶ CEKOTA Vojtěch: Farní organizace na Moravě v 18. století, in: Kordiovský E., Jan L. ed.: Vývoj církevní správy na Moravě, XXVII. Mikulovské sympozium 9. - 10. října 2002, Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Brno 2003, 128-136.
- ▶ DANIELL Christopher: Death and Burial in Medieval England 1066-1550, London: Routledge, 1997.
- ▶ DLOUHÁ Markéta: Symbolika barev ve středověku, in: Časopis pro kulturní dějiny 3 (2001), 20-39.
- ▶ DOSKOČIL Karel: Vývoj farních matrik v českých zemích ve světle právních předpisů, in: Časopis rodopisné společnosti československé v Praze, 12 (1940), 35-51.
- ▶ DUCANGE Imblocatus, in: Glossarium mediae et infimae latinitatis, HENSCHEL (ed.), Paris 1840-1850.
- ▶ ELBEL Petr: Testamentum meum de libris meis. Knihovna olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole (1454-1457) opět v centru pozornosti, in: KRUŠÍNSKÝ

- Rostislav (ed.): Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2005, 85-119.
- ▶ ELIÁŠKOVÁ Jindra: Matrika Horní Blatné z let 1541-1563 jako historický pramen, Filosofická fakulta UK v Praze, Praha: nepublikovaná diplomová práce, 1981.
  - ▶ HEYROVSKÝ Leopold: Dějiny a systém soukromého práva římského, čtvrté opravené vydání, Praha: Knihkupec C. K. české univerzity J. Otto, 1910.
  - ▶ HLEDÍKOVÁ Zdeňka, POLC a Jaroslav V. (eds): Pražské arcibiskupství 1344-1994, Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, Zvon: Praha 1994.
  - ▶ HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Arnošt z Pardubic, Vyšehrad, Praha 2008.
  - ▶ HLEDÍKOVÁ Zdeňka: Sacri canones servati, in: Krafl, Pavel (ed.): Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV. Kolektivní monografie (Opera Instituti historici Pragae, series C - Miscellanea, vol. 19), Praha: Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2008, 517 – 524.
  - ▶ HOFMEISTER Philips: Das Gotteshaus als Begräbnisstätte, in: Archiv für katholisches Kirchenrecht mit besonderer Berücksichtigung der Länder deutscher Sprache (AkathKR 111), Mainz: Kanonistisches Institut der Universität München, 1931, 450-487.
  - ▶ HOLÝ Martin, MIKULEC Jiří (edd.): Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007 (=Folia historica Bohemica, Supplementum I).
  - ▶ KERIN Charles Augustine: The privation of Christian burial; an historical synopsis and commentary, Washington: Dissertation, 1941.
  - ▶ KRÁL Adolf Bunny: Nálezy ze žerotínské hrobky v Židlochovicích, in: Jižní Morava 5 (1969), 58-79, 61-64.
  - ▶ KRÁL Pavel: Křtiny, svatby a pohřby. K vzájemné reflexi panovnických a šlechtických přechodových rituálů ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století, in: Bůžek Václav, Král Pavel (edd.): Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740), české Budějovice 2003 (=Opera historica 10), 439-456.
  - ▶ KRÁL Pavel: Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650. České Budějovice 2002 (= Monographia historica 2).
  - ▶ KRÁL Pavel: Pohřby posledních pánů z Hradce, in: Bůžek Václav (ed.), Poslední páni z Hradce, české Budějovice 1998 (=Opera historica 6), 401-512.
  - ▶ KRÁL Pavel: Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti, in: Bůžek Václav, Král Pavel (edd.): Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000 (=Opera historica 8), 315-332.
  - ▶ KRÁL Pavel: Rituál a ceremoniál. Na příkladu pohřebních slavností na šlechtických dvorech v raném novověku, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis, C 49, Brno 2004, 71-86.
  - ▶ KRÁL Pavel: Ronšperské setkání. Švamberský pohřeb jako místo politické komunikace předbělohorské šlechtické společnosti, in: Jihočeský sborník historický 68, 1999, 291-307.
  - ▶ KRÁL Pavel: Smrt a pohřby české šlechty na prahu novověku, České Budějovice 2004.
  - ▶ KRÁL Pavel: Trauer und Ruhm. Trauerzüge böhmischer Aristokraten im 16. und 17. Jahrhundert. In: BŮŽEK, V., ŠTEFANOVÁ, D. (edd.): Mensch - Handlung – Struktur, 117-137.

- ▶ KRÁL Pavel: Žena a smrt v 16. a 17. století, in: Lenderová Milena (ed.): Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století, Praha 2002, 105-130.
- ▶ KRÁL; Pavel: Smrt a pohřby české šlechty na prahu novověku, České Budějovice 2004, 290-308.
- ▶ KUBÍN Petr: Kanonizace v raně středověkých Čechách, in: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV. Kolektivní monografie (Opera Instituti historici Pragae, series C - Miscellanea, vol. 19), KRAFL, Pavel (ed.): Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2008, 139 – 144.
- ▶ KUDLÁČOVÁ Alena: Pohřbívání v kostelech na Moravě a ve Slezsku v 9. – 15. století, Masarykova Univerzita v Brně, Přírodovědecká fakulta, Katedra antropologie, nepublikovaná magisterská diplomová práce, Brno 2006.
- ▶ KUPKA Jiří: Hlavní pravidla správy matrik. Druhé vydání, Občanské tiskárny, Brno 1924.
- ▶ KŮRKA Pavel B.: Pohřby a záduší, Ekonomická stránka pohřbu ve městech kolem roku 1600, in: HOLÝ Martin, MIKULEC Jiří (edd.): Církev a smrt, Praha: Historický ústav, 2007, 69-78.
- ▶ KŮRKA Pavel B.: Urozenost, ctnost, krása i umění. Za nic nestojí, když peněz není. Správa a majetek záduší kostela sv. Valentina na Starém Městě pražském v raném novověku, Pražský sborník historický 34, 2006.
- ▶ LALOUETTE Jacqueline: La libre pensée en France 1848-1940, Bibliothèque de l'évolution, Paris: Albin Michel, 1997.
- ▶ LENDEROVÁ Milena: S pietou popel shrnouce aneb Kremace v Čechách, in: Dějiny a současnost 1 (2001), 23-27.
- ▶ LORENZOVÁ Helena, PETRASOVÁ Taťána (edd.): Fenomén smrti v české kultuře 19. století, Praha 2001; Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity, Studia Historica Brunensia C 49, 2002.
- ▶ MACCONE L.: Storia documentata della cremazione presso i popoli antichi e moderni noc speciale riferimento all'igiene, Bergamo 1932.
- ▶ MAROTO Philipe: De axiomale „Ubi tumulus ibi funus“, in: Apollinaris. Commentarius Iuris Canonici. Pontifica Universitas Lateranensis Facultatis utriusque Iure, Ufficio Edizioni, 1 (1928), 22-35.
- ▶ MARTÈNE Edmond: De antiquis ecclesiae ritibus libri, Rouen 1700-1702, reprint Olms (Hildesheim ed.), 1967-1969.
- ▶ MAŠKOVÁ Pavlína: K obrazu středověkého pohřebiště – církevní normy a výpověď archeologických pramenů, in: IForum, FF UK v Praze, Praha 2006.
- ▶ MIKULEC Jiří: „Piae confraternitates“ v pražské arcidiecézi na sklonku 17. století. In: Folia historica bohemica 15 (1991), 269-342.
- ▶ MIKULEC Jiří: Pražská barokní bratrstva a smrt, Documenta pragensia XX, Archiv hlavního města Prahy ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze - Ústavem dějin UK a Archivem UK, Praha 2002.
- ▶ VALENTOVÁ Kateřina, ČERNÝ Karel: „Imponuntur omnes in tumbam“, Smrt a pohřeb ve světle jezuitských konvencinářů, in: HOLÝ Martin, MIKULEC Jiří, (edd.): Církev a smrt, Praha: Historický ústav, 2007, 245-264.
- ▶ VANĚČEK Václav: Pronikání římského a kanonického práva, in: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV. Kolektivní monografie (Opera Instituti historici Pragae, series C - Miscellanea, vol. 19), KRAFL, Pavel (ed.): Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha 2008, 25-31.
- ▶ VOJÁČEK Ladislav, SCHELLE Karel, KNOLL Vilém: České právní dějiny, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008.

- ▶ WINKELBAUER Thomas, KNOZ Thomas: Geschlecht und Geschichte. Grablegen, Grabdenkmaler und Wappenzyklen als Quellen für das historisch-genealogische Denken des österreichischen Adels im 16. und 17. Jahrhundert. In: BAHLCHE J. - STROHMEYER A. (edd.): Konstruktion der Vergangenheit. In: Zeitschrift für historische Forschung. Beiheft 29. Berlin 2002, 129-178.
- ▶ WONDRAK Eduard: Historie moru v českých zemích, Praha: Triton, 1999.
- ▶ WYNGAERT Anastase Van den: Querelles du clergé séculier et des ordres mendiants à l'Université de Paris au XIIe siècle, in: France franciscaine 5 (1922), 257-281, 369-397.
- ▶ ZDICHYNEC Jan, KUCHAROVÁ Hedvika: Poznámky k pohřebním rituálům u cisterciáků v raném novověku ve srovnání s rituály premonstrátského řádu, in: HOLÝ Martin, MIKULEC Jiří (edd.): Církev a smrt, Praha: Historický ústav, 2007, 209-228.
- ▶ ZEMEK Metoděj: Spory o desátek a farní patronát v Uherském Brodě - pobělohorská církev v prostředí poddanského města, in: KORDIOVSKÝ E., Jan L. ed.: Vývoj církevní správy na Moravě, XXVII. Mikulovské sympozium 9. - 10. října 2002, Brno: Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003, 178-208.
- ▶ ZUBER Rudolf: Osudy moravské církve v 18. století, I. díl, Praha: Charita, 1987.

Etnografická literatura

- ▶ HEROLDOVÁ Iva: Velký dotazník č. 18 z let 1982-1983, Národopisná společnost Československá, Praha 1983.
- ▶ HORSKÝ Emil: Co stála u nás smrt r. 1850, in: Český lid 21, (1914), 10-20.
- ▶ KOŠÁK František: Nemoc, smrt a pohřeb v pověrách, pověstech a obyčejích lidu na Rokycansku, in: Český lid 8, (1899), 194-198.
- ▶ MORAVCOVÁ Danuše: Prostor soužití. Pohřební tradice jako zrcadlo vztahů etnické skupiny a české společnosti, in: Češi v cizině 7 (1993), 160-181.
- ▶ NAVRÁTILOVÁ Alexandra: Dětský pohřeb v kontextu ritualizace smrti. Z etnologických pramenů 19. a 20. století, in: Studijné Zvěsti 42, (2007), Nitra: Archeologický ústav SAV, 127-140.
- ▶ NAVRÁTILOVÁ Alexandra: Hrobník. in: Brouček, Stanislav, Jeřábek, Richard (eds.): Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska, Mladá fronta, Praha 2007.
- ▶ NAVRÁTILOVÁ Alexandra: Hřbitov jako místo kontaktu dvou světů, in: Folia ethnographica 32, 1998, 153-161.
- ▶ NAVRÁTILOVÁ Alexandra: K analýze tendencí vývoje rodinných obřadů na současné vesnici: Obřady spojené s úmrtím a pohřbem, in: Český lid 76, (1989), 149-155.
- ▶ NAVRÁTILOVÁ Alexandra: Obřad a obyčej v procesu společenské a kulturní integrace novoosídlenců, in: NAVRÁTILOVÁ Alexandra s kol.: Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě, Brno 1986, 33-50.
- ▶ NAVRÁTILOVÁ Alexandra: Obřady životního cyklu u reemigrantských skupin v českém a moravském pohraničí, in: Lidé města 11, (1996), 114-130.
- ▶ NOSEK František: Kronika, Šakvice 1893.
- ▶ NOVOTNÝ Antonín: Zle, matičko, zle čili Praha 1741-1757, Praha 2003.
- ▶ PALÁTOVÁ-CVEKLOVÁ Dagmar: Poslední věci člověka v představách, víře, obyčejích a tradicích valašského lidu, nepublikovaná disertační práce (FF UK), Praha 1950.

- ▶ TŘEŠTÍK D.: Král muž. Slovanský etnologický mýtus v Čechách 9.-10. století. In: CHOCHOLÁČ B., JAN, L., KNOZ, T. (edd.): Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám. Brno 1999, 71-86.
- ▶ VÁCLAVÍK Antonín: Luhačovské Zálesí, Luhačovice 1930.
- ▶ VÁVRA Jiří: Projevy identity v pohřebním ritu obyvatel Bohemky a Veselinovky na Ukrajině, in: Český lid 94, (2007), 19-41.
- ▶ WINTER Zikmund: Kulturní obraz českých měst. I - II, Nákladem Musea Království českého, Praha 1892.

Archeologická literatura

- ▶ CIŽMÁŘ Z., ŠMÍD M.: Vývoj Prostějova v archeologických a historických pramenech v období 10.-16. století, in: Archaeologia historica 25, 2000, 89-96.
- ▶ DOUBRAVSKÝ Zdeněk: Bukůvkové a jejich renesanční hrobka v Postřelmově. Postřelmov 2000.
- ▶ GALUŠKA Luděk: Uherské Hradiště – Sady, Křesťanské centrum říše Velkomoravské, Moravské zemské muzeum, Brno: Nadace Litera, 1996.
- ▶ GREENE J. Patrick: Norton Priory: the archaeology of a medieval religious house, Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- ▶ KORČÁKOVÁ Veronika: Ikonografický program pohřební zámecké kaple Všech svatých v Telči, in: Průzkumy památek 8/1 (2001), 21-36.
- ▶ KOSTKA Michal, SMOLÍKOVÁ Miroslava: Archeologický výzkum hřbitova u kostela sv. Klimenta v Praze-Bubnech. O pohřebním ritu 19. století, in: Archeologické rozhledy 50, (1998), 822-836.
- ▶ MĚŘÍNSKÝ Z., UNGER Josef: Archeologický výzkum pozůstatků kostela na zaniklé vsi Koválov u Žabčic. In: Jižní Morava, 19 (1983), 119-135.
- ▶ POULÍK Josef: Nález kostela z doby říše Velkomoravské v trati Špitálky, in: Památky archeologické, 46 (1955), 307-350.
- ▶ SLIVKA Martin: Diet'a na prvej i poslednej cestě. Pochovávanie detí v nádobách. In: Hieron 2 (1997), 71-85.
- ▶ SOCHOR Stanislav: Pohřebiště pánů z Kunštátu v klášteře žďárském, in: Zprávy anthropologické společnosti, 3 (1948), 3-25.
- ▶ ŠOLLE Miloš: Kostel Panny Marie na Budči (okr. Kladno), in: Památky archeologické, 72/1 (1991), 231 – 265.
- ▶ TREFFORT Cécile: Du cimiterium christianorum au cimetère paroissial: évolution des espaces funéraires en Gaule du VIe au Xe siècle, in: Archéologie du cimetière chrétien. Edd.: H.Galiné, E. Zadora-Rio, Tours 1996, 55-63.
- ▶ TREFFORT Cécile: L'interprétation historique des sépultures atypiques. Le cas du haut Moyen Âge, in: Archéologie des pratiques funéraires. Approches critiques. Actes de la table ronde des 7 et 9 juin 2001. BARAY L. (ed.): Glux-en-Glenne, 2004, 131-140.
- ▶ UNGER Josef: „Motte“ a kostel na zaniklé vsi Divice u Brumovic. In: Archaeologia historica, 13 (1988), 369-373.
- ▶ UNGER Josef: Objev pozdněgotické krypty v brněnském minoritském kostele, in: Pravěk (Nová řada) 8 (1999), 297 – 303.
- ▶ UNGER Josef: Pohřbívání v šestnáctém století, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis, C 49, Brno 2004, 41-48.

- ▶ UNGER Josef: Pohřební ritus 1. až 20. století v Evropě z antropologickoarcheologické perspektivy, in: MALINA Jaroslav (ed.): Panoráma biologické a sociokulturní antropologie 25, Akademické nakladatelství CERM, Brno 2006.
- ▶ UNGER Josef: Pohřební ritus městského obyvatelstva 1. až 18. století v archeologických pramenech Moravy a Slezska, in: Archeologia historica 25, (2000), 335-356.
- ▶ UNGER Josef: Wiedertäuferfriedhöfe in Südmähren, in: Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 7 (1991), 129-132.
- ▶ WIEGANDOVÁ Lea: Další nálezy z kostela sv. Václava v Ostravě. Přehled výzkumů 1972.

Ostatní

- ▶ ALBRECHT Michael J.: Jsme žebráci, Martin Luther o umírání a smrti, Praha: Lutherova společnost, 2007.
- ▶ ARIÈS Philippe: Dějiny smrti I., Praha: Argo, 2000.
- ▶ ARMSTRONG L.: The Politics of Usury in Trecento Florence: The Questio de Monte of Francesco da Empoli, in: Mediaeval Studies 61 (1999), 1-44.
- ▶ AUBERT J.: Pour une actualisation de la législation funéraire: rapport d'etude, Paris 1981.
- ▶ AUBY J. F., Votre commune et la mort: aspects juridiques, techniques, financiers, Paris 1982.
- ▶ BARKER G., Rasmusen T.: Etruskové, Praha: Lidové noviny, 2005.
- ▶ BARRY Robert: Should the Catholic Church Give Christian Burial to Rational Suicides, Angelicum 74 (1997), 513-550.
- ▶ BAUMEISTER V: Heiligenverehrung I, in: Reallexikon für Antike und Christentum, 14 (1988), sl. 96-150, sl. 115, 120.
- ▶ BAYLES G. A.: Cremation and its alternatives, in: The Popular science monthly, 5 (1874), 225-228.
- ▶ BAYLES G. A.: Disposal of the dead: by land, by water or by fire; which?: being the last lecture of the course on hygiene and public health delivered to the theological classes in the session of 1874-75, Montreal 1875.
- ▶ BECOUR F.: De la cremation des morts, in: Societe royale de medecine d'Anvers Bulletin, 52 (1890), 34-46
- ▶ BELCHER G. C.: Cremation, in: The Midland medical journal, 4 (1905), 178-182.
- ▶ BENEDETTI E.: Spigolature di Diritto Canonico. Circa la cremazione, in: Perfice Munus, 2 (1927), 115-120
- ▶ BERLIÈRE Ursmer: L'exercice du ministère paroissial par les moines dans le haut Moyen Age, in: Rev. bénédict. 89 (1927), 227-250.
- ▶ BERNAYS A. J.: A contribution to the subject of cremation, in: London, St. Thomas's Hospital. Report, new ser., 5 (1874), 113-114
- ▶ BLAŽEK Petr, EICHLER Patrik, JAREŠ Jakub: Jan Palach 69, Filozofická fakulta UK v Praze, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha: Togga, 2009.
- ▶ BLINZLER J.: Das Turiner Grablinden und die Wissenschaft, Ettal 1952.
- ▶ BOEHLKE H. K.: Das Bestattungs - und Friedhofswesen in Europa: Funeral Directing and cemetery administration in Europe, Wien 1977.
- ▶ BOROWITZ Eugen, B.: Liberal Judaism, New York: Union of American Hebrew Congregations, 1984.

- ▶ BOUŠEK Daniel: Židovská pout' a poutní místa na Blízkém východě v hebrejské cestopisné literatuře 12.-16. století, Praha: Karolinum, 2008.
- ▶ BRAS Gabriel Le: L'immunité réelle, étude sur la formation de la théorie canonique de la participation de l'Eglise aux charges de l'Etat, et sur son application dans la monarchie française au XIIIe siècle (thèse de doctorat), Rennes, 1920.
- ▶ BROWN Andrew D.: Popular Piety in Late Medieval England: The Diocese of Salisbury 1250-1550, Oxford: Clarendon press, 1995.
- ▶ BŘEHOVÁ Kateřina: Kult mrtvých ve Starém zákoně. In: Svět živých a svět mrtvých. Soubor studií pracovní skupiny „Náboženské směry v Asii“. Česká orientalistická společnost, Praha 2001.
- ▶ CODREANU-WINDAUER S.: Probleme hoch- und spätmittelalterlicher Bestattungen. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 8. Treffen, Rahden/Westf., 238-245.
- ▶ COX Margaret: Life and Death in Spitalfield 1700-1850, York: CBA, 1997.
- ▶ CZERNIN Jan: Majetková práva obročí, záduší a kostelů v minulosti a jejich transformace dnes, in: Revue pro církevní právo číslo 6/97, 7 - 38.
- ▶ DEFOE Daniel: A journal of the plague Year, Maryland: Penguin Books, 1966.
- ▶ DEML Jakub, in: Na hlubinu 4, IV. roč. 1929, in: Spalování mrtvol, hrob nebo urna (napsal J.O.), in: Životem 71, 1929, Hlučín, 1-30.
- ▶ DESCOEUDRES Geirges (ed.): Sterben in Schwyz. Beharrung und Wandlung im Totenbrauchtum einer ländlichen Siedlung vom Spätmittelalter bis in die Neuzeit. Basel 1995.
- ▶ DOUGLAS Davies J.: A Brief History of Death. Blackwell Publishing, Malden 2005
- ▶ DUINDAM J.: Myths of Power. Norbert Elias and the Early Modern European Court. Amsterdam 1994.
- ▶ DÜLMEN Richard: Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích, Dokořán, Praha 2003.
- ▶ DVOŘÁK Karel: Soupis staročeských exempel, Praha: Univerzita Karlova, 1978.
- ▶ ELIADE Mircea: Dějiny náboženského myšlení II., Praha: Oikoymenh, 1996.
- ▶ ELIAS Norbert: Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen. Frankfurt am Main 1976.
- ▶ ELIAS Norbert: Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie. Frankfurt am Main 1990.
- ▶ FISCHER Norbert: Vom Gottesacker zum Krematorium - Eine Sozialgeschichte der Friedhöfe in Deutschland seit dem 18. Jahrhundert, institut pro sociální a hospodářské dějiny, Univerzita v Hamburku, Hanstedt: Nordheide 1995.
- ▶ FOURNIER P., L'œuvre canonique de Régino de Prüm, in: Bibliothèque de l'Ecole des Chartes 81 (1920).
- ▶ FRÝDL David: Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky: snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě, Brno: L. Marek, 2001.
- ▶ GARATTINI Chiara: Creating memories: material culture and infantile death in contemporary Ireland. Mortality 2, (2007), 193-206.
- ▶ GEREMEK Bronisław: Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství. Praha 1999.
- ▶ GILLER Pinchas: Recovering the Sanctity of the Galilee: the Veneration of Sacred Relics in Classical Kabbalah, in: Journal of Jewish Thought and Philosophy 4 (1994), 147-169.

- ▶ GRATIEN Père: Ordres Mendiants et clergé séculier à la fin du XIIIe siècle, in : Etudes franciscaines 36 (1924).
- ▶ GREVE H. S.: „What’s in a Name?“ - The Human Right to a Recognized Individual Identity. In Human Rights, Democracy and the Rule of Law. Liber Amicorum Luzius Wildhaber. Dike Verlag, Nomos Verlagsgesellschaft, Zürich, Baden-Baden 2007.
- ▶ GRIMAL Pierre: La civilisation Romaine, Paris: Verlag Flammarion, 2009.
- ▶ GUREVIČ A.: Kategorie středověké kultury. Praha 1972.
- ▶ HANÁK Marek: Ochranné pásmo v blízkosti hřbitova, in: Moderní obec 10 (2007), 21-23.
- ▶ HANÁK Marek: Opuštěné hroby a hrobky, in: Právní rádce 5 (2007).
- ▶ HANÁK Marek: Spor o hrobku, in: Moderní obec 7 (2006), 12-13.
- ▶ HARRISON Jane Ellen: Prolegomena to the Study of Greek Religion, New Jersey: Princeton University Press, 1991.
- ▶ HASSENPFUG Eyla: Das Laienbegräbnis in der Kirche, Historisch-archäologische Studien zu Alemannien im frühen Mittelalter, Rahden/Westf: Vlg Marie Leidorf, 1999.
- ▶ HÄUSSLING A. A.: Mönchskonvent und Eucharistiefier. Mönchskonvent und Eucharistiefier. Eine Studie über die Messe in der abendländischen Klosterliturgie des frühen Mittelalter und zur Geschichte der Messhäufigkeit (LWQF 58), Münster 1973.
- ▶ HELFERTO VÁ Jitka: Castra doloris doby barokní v Čechách, in: Umění XXII, 1974, 290-308.
- ▶ HENGEL Martin: Nachfolge und Charisma. Eine exegetisch-religionsgeschichtliche Studie zu Mt 8, 21 und Jesu Ruf in die Nachfolge, in: Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 34, Berlin, 1968.
- ▶ HENGERER Mark (Ed.): Macht und Memoria. Begrabniskultur europäischer Oberschichten in der Frühen Neuzeit, Köln-Weimar-Wien 2005.
- ▶ HORPENIAK Vladimír (ed.): Memento mori! Smrt jako brána k věčnosti ve výtvarném umění, Muzeum Šumavy Sušice - Kašperské Hory 2004.
- ▶ HRDINA Ignác Antonín, Balík Stanislav: Kanonické právo, dějiny, teorie, obecná část, Fakulta právnická, Vydavatelství ZČU, Plzeň 1997.
- ▶ HRDINA Ignác Antonín: Graciánův dekret ve zkratce, in: Revue pro církevní právo 7 (1997), 5-13.
- ▶ HRDINA Ignác Antonín: Kanonické právo, Praha: Eurolex Bohemia, 2002.
- ▶ HRDINA Ignác Antonín: Náboženská svoboda v právu České republiky, I. vydání, Praha: Eurolex Bohemia, 2004.
- ▶ HRDINA Ignác Antonín: Pokodexová kanonická legislativa, in: KUBÍN Petr, MIKULICOVÁ Mlada SVOBODA David (ed.): Omnia autem probate, sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, svazek VII., Vydala Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, 2005, 232-245.
- ▶ HUPKOVÁ Martina: Nekrogeografický výzkum česka: základní charakter a územní diference nekrogeografických aspektů v česku s důrazem na jejich vztah k náboženství, nepublikovaná diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha 2008.
- ▶ CHESTERTON Gilbert Keith: Úžas, radost a paradoxy života v díle G. K. Chestertona, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.
- ▶ CHUCHEL Jaromír: Kremační hnutí, důležitá součást ideologického působení, Společnost přátel žehu, Jihlava 1979.

- ▶ ILLI Martin: Wohin die Toten gingen. Begräbnis und Kirchhof in der vorindustriellen Stadt. Zürich 1992.
- ▶ JAKUBEC Ondřej (ed.): Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích, Olomouc 2007.
- ▶ JEČNÝ Dobromil: Breviř moderního člověka, Svoboda, Praha 1968.
- ▶ JENNER Mark: Death, Decomposition and Dechristianisation? Public Health and Church Burial in Eighteenth-Century England, in: *English Historical Review* 120 (2005), 615-632.
- ▶ JEREMIAS, Joachim., Heiligengräber in Jesu Umwelt. Eine Untersuchung zur Volksreligion der Zeit Jesu, Göttingen 1958.
- ▶ JIREČEK Hermenegild: Právníký život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce IX. do konce XIX. století, Praha-Brno 1903.
- ▶ JÜRGENSMEIER, F., Die Leichenpredigt in der katholischen Begräbnisfeier, in: Rudolf Lenz (Hrsg.) *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, Bd. 1 Köln/Wien 1975, 122-154.
- ▶ KALISTA Zdeněk: Tvář baroka. Poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí. Praha 1990.
- ▶ KAPLAN Karel: Stát a církev v Československu v letech 1948-1953, Brno: Doplněk, 1993.
- ▶ KAPS Johannes: Das Testament des Geistlichen, Breslau 1941³.
- ▶ KAPS Johannes: Das Testamentsrecht der Weltgeistlichen und Ordenspersonen in Rechtsgeschichte, Kirchenrecht und bürgerlichem Recht Deutschlands, Österreichs und der Schweiz, München 1958.
- ▶ KARPIŃSKI Andrej: W walce z niewidzialnym wrogiem, Warszawa 2000.
- ▶ KEJŘ Jiří: Pronikání kanonického práva, in: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV*. Kolektivní monografie (Opera Instituti historici Pragrae, series C - Miscellanea, vol. 19), KRAFL, Pavel (ed.): *Historický ústav AV ČR, v. v. i.*, Praha 2008, 132-136.
- ▶ KEJŘ Jiří: Summae confessorum a jiná díla pro foro interno v rukopisech českých a moravských knihoven, in: *Studie o rukopisech Monographia* 8 (2003), 12-14, 27-28.
- ▶ KOTRLÝ Tomáš, ŠPATENKOVÁ Naděžda: Vzdělávání hrobníků v České republice, in: RYŠAVÝ D., (ed.): *Věda, výuka a vzdělávání. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Fakultas Philosophica Sociologica – Andragogica* 2008. Olomouc: Univerzita Palackého, 2008, 59-66.
- ▶ KOTRLÝ Tomáš: K proměnám postavení hrobníka, in: *Český lid* 95/2008, 273-292.
- ▶ KOTRLÝ Tomáš: Pohřbívání v kostele, in: *Revue pro církevní právo* 3 (2007), 232-250.
- ▶ KOTRLÝ Tomáš: Pohřbívání v současných českých kostelech, in: *Akord, revue pro literaturu, umění a život*, 3-6 (2007), 146-208.
- ▶ KOTRLÝ Tomáš: Pohřeb Ježíše Krista, Pána a Spasitele, in: *Akord, revue pro literaturu, umění a život*, XXVI, 1-7, (2006), 298-328.
- ▶ KOTRLÝ Tomáš: Standardy provozních služeb na veřejných pohřebištích 1-2, in: *Moderní obec* 7-8/2008, 35-38.
- ▶ KOTRLÝ Tomáš: Teologicko-filosofická východiska církevního pohřbu a vývoj jeho právní úpravy s přihlédnutím k právu České republiky. Nepublikovaná rigorózní práce, Katolická teologická fakulta Karlovy Univerzity v Praze, Praha 2007.

- ▶ KOTRLÝ Tomáš: Zavádění standardů služeb na veřejných pohřebištích v ČR, in: Informační zpravodaj Sdružení pohřebnictví, 6/2008, 2-7.
- ▶ KÖTTING Bernhard: Der fruhchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude, Arbeitsgemeinschaft für Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen. Geisteswissenschaften, Heft 123, Köln 1965.
- ▶ KRAUTHEIMER Richard: Rom. Schicksal einer Stadt 312-1308. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1996.
- ▶ KRUŽÍK František: Novodobá kremace – úvod do doprovodného programu Mezinárodního veletrhu pohřebnictví, in: Galerie Společnosti přátel žehu, občasník vydávaný pro vlastní potřebu členské základny SPŽ, Brno 1998.
- ▶ KUTTNER Stephan, FRANSEN Gérard (eds.): Summa „Elegantius in iure diuino“ seu Coloniensis, New York- Città del Vaticano 1969-1990.
- ▶ LE GOFF Jacques: Za jiný středověk, Argo, Praha 2005.
- ▶ LEMMENS Leonhard, in: Theologische Revue, Hg. von der Kath.-Theol. Fak. der Universität Münster 2 [1903], 12-28.
- ▶ LOTH Marc A.: Judikatura a kontextualismus - poznámky k právu, jazyku a společnosti, in: Jurisprudence 1, 2006, 3-11.
- ▶ MACCOBY Hyad: Ritual Morality. The Ritual Purity System and Its Place in Judaism, University Press, Cambridge 1999.
- ▶ MACEK Josef: Víra a zbožnost jagellonského věku. Praha 2001.
- ▶ MACHAČOVÁ Alena: České církevní a státní matriky ve 20. století, nepublikovaná diplomová práce, Husitská teologická fakulta, Praha 2004.
- ▶ MAIER R.: Neuzeitliche Zigeuner- bestattungen und Pferdeopfer- deponierungen bei der Stadt Erding in Oberbayern. In: Jahresbericht der bayerischen Bodendenkmalpflege 21, (1980), 229-241.
- ▶ MÁLEK Oldřich: Historické problémy s odstraňováním mrtvých ze světa živých, in: Příbyslavský čtvrtletník 1, (2005), 10-26.
- ▶ MALINOVÁ L.: Kultura a smrt: Kulturně antropologická studie prostředí smrti a umírání. nepublikovaná diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta, Ústav filozofie a společenských věd, Hradec Králové 2002.
- ▶ MANODORI A. (a kol.): Mura e Via Consolari, 1. - 2., Via Cassia, Via Flaminia, Via Salaria, Via Nomentana, Via Tiburtina, Via Prenestina, Via Casilina, Via Appia, Via Ostiense, Via Portuense, Via Aurelia, Via Trionfale. Roma Archeologica. Guida alle antichità della città eterna, nono itinerario, Elio de Rosa editore, Roma 2000.
- ▶ MARÁZ Karel: Popis barokního i současného otevření hrobky Jošta Lucemburského v kostele sv. Tomáše v Brně, in: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis, C 49, Brno 2004, 135-143.
- ▶ MATOUŠEK Václav: Třebel, obraz krajiny s bitvou, Praha: Academia, 2006.
- ▶ MAUBEUGE Nikolas Johann: Directotium antipestilentiale oder Kurtze ohnmassgebliche Pest-Ordnung, im Fall (so Gott gnädigst verhüte) das grausame Mord-Giff einrisse. Gedruckt zu Olmütz bey Ignatii Rosenburg im Jahr 1713.
- ▶ MAUELSHAGEN Franz: Pestepidemien im Europa der Frühen Neuzeit (1500-1800), in: MISCHA Meier (ed.), Pest. Die Geschichte eines Menschentraumas, Stuttgart 2005, 237-265.
- ▶ MESSINA Rosario: Dějiny charitativní činnosti, Kostelní Vydří: , Karmelitánské nakladatelství, 2005.
- ▶ MICHÁLEK Ladislav, MICHÁLKOVÁ Irena, Zaniklé pražské vojenské hřbitovy, vlastní náklad autorů, Praha 2008.

- ▶ MICHAŁEK R.: Nove obrzedy pogrzebowe i zwiazane z nimi problemy prawno-liturgiczne, in: *Ruch Biblijny i Liturgiczny*, 27 (1974), 17-75.
- ▶ MORTIER Antonin: *Histoire des Maîtres généraux de l'ordre des Frères prêcheurs*, Paris 1903-1904.
- ▶ MOUČKOVÁ Kamila: *Konfesněprávní prvek v úpravě pohřebnictví v českých zemích ve 20. století*, nepublikovaná diplomová práce, Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Katedra právních dějin, Praha 2007.
- ▶ MOŽNÝ Ivo: *Moderní rodina. Mýty a skutečnosti*. Praha: Nakladatelství Blok, 1990.
- ▶ MÜLLER Zdeněk: *Hřbitovní právo - Právní úprava*, in: *Právní Rozhledy* 6, 1997, 298-305..
- ▶ MUSSELLI Luciano: *Storia del diritto canonico. Introduzione alla storia del diritto e delle istituzioni ecclesiastici*, Torino: G. Giappichelli Editore, 1992.
- ▶ NEŠPOROVÁ Olga: *Reflexe smrti a pohřební obřady v současné české společnosti*, Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, nepublikovaná disertační práce, Praha 2008.
- ▶ NEŠPOROVÁ Olga: *Smrt, umírání a pohřební rituály v české společnosti ve 20. století*, in: *Soudobé dějiny* 23, (2007), 354-378.
- ▶ NEŠPOROVÁ Olga: *Veřejná připomínka smrti pomníčky u silnic obětem dopravních nehod*, in: *Sociologický časopis* 44, (2008), 139-166.
- ▶ NOZAR K.: *Pohřby do země a kremace*. Spolek Krematorium, Brno 1931.
- ▶ OBUCHOVÁ Viera, HOLČÍK Štefan: *Cintorín pri Kozej bráně*, Bratislava: Albert Marenčin Vydavateľstvo PT, 2006.
- ▶ OSOLSOBĚ Petr: *Ars Moriendi*, in: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis*, C 49, Brno 2004, 99-118.
- ▶ PALEČEK Pavel: *Likvidace ostatků obětí nacismu a komunismu na území Československa, Neevidované kremace 1941-1945, Zemřelí ve věznicích 1948-1956*, Studijní materiály výzkumného projektu *Krize komunistického systému v Československu 1953-1957*, řídí Jiří Pernes, Sv. 5, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v Praze, Brno: Prius, 2002.
- ▶ PALEČEK V.: *Občanské pohřby*, Praha, 1974, 2.
- ▶ PÁTKOVÁ Hana: *Normy křesťanského života ve statutech laických korporací v pozdním středověku*, in: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV. Kolektivní monografie (Opera Instituti historici Pragae, series C - Miscellanea, vol. 19)*, KRAFL, Pavel (ed.). Praha: Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2008, 235 - 238.
- ▶ PAULY Jan: *Hřbitovní a pohřební právo*, Praha: C. A. T, 1941.
- ▶ PAULY Jan: *Pohřební právo náboženských společností v Rakousku po stránce státního zákonodárství*, Praha: Cyrillo-methodějské knihkupectví Gustav Francil, 1917.
- ▶ PAVLÍČKOVÁ Radmila: *Triumphus in Mortem, pohřební kázání nad biskupy v raném novověku*, Bohumír Němec – Veduta, České Budějovice 2008.
- ▶ PAXTON Frederick: *Christianizing Death: The Creation of a Ritual Process in Early Medieval Europe*, Ithaca, NY: Cornell University Press, 1990.
- ▶ PECK M. Scott: *Odmítnutí duše*, Pragma, Praha 2001.
- ▶ PEJŠKA Josef: *Církevní právo se zřetelem k partikulárnímu právu československému*, svazek druhý, Theologický ústav CSsR., Obořiště, 1937.
- ▶ PESCHKE, K.-H.: *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 2004.

- ▶ PETIT Joseph: Registre des causes civiles de l'officialité épiscopale de Paris (1384-1387), Paris 1919, in: Collection: Documents inédits de l'histoire de France, Paris: Comité des travaux historiques et scientifiques, 1996-2000.
- ▶ PETRÁČEK Tomáš: Církev, právo a finalita lidské existence, in: Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII-XV. Kolektivní monografie (Opera Instituti historici Pragae, series C - Miscellanea, vol. 19), KRAFL, Pavel (ed.). Praha: Historický ústav AV ČR, v. v. i., 2008, 127 - 138.
- ▶ PETRÁŇ Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II/I. Praha 1995.
- ▶ PETRŮ Eduard (ed.): Olomoucké povídky, Příspěvek ke studiu staročeské zábavné prózy. Praha 1957.
- ▶ PHILIPPE André: Sur une acception particulière du mot „atrium“ au moyen âge, in: Bulletin monumental XC (1931), Paris: Pikard, 279-294.
- ▶ POJSL Miloslav: Hrobka moravského markraběte Vladislava Jindřicha na Velehradě, in: Slovácko 10/11, (1968-1969), 86 – 96.
- ▶ POJSL Miloslav: Sepulkrální památky na Moravě a ve Slezsku do roku 1420, in: Monumenta Moraviae et Silesiae Sepulcralia I., Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2006.
- ▶ POJSL Miloslav: Středověké sepulkrální památky bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě, in: Archaeologia historica 10 (1985), 423 -438.
- ▶ POLC Jaroslav V., Kapitoly z církevního života Čech podle předhusitského zákonodárství, in: Pražské arcibiskupství 1344-1994, Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, uspořádali Zdeňka Hledíková a Jaroslav V. Polc, Praha: Zvon 1994, 30-57.
- ▶ POTOČEK Václav: Vyšehradský hřbitov, Praha: Svatobor, 2005.
- ▶ PRAHL Roman a kol.: Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830, Praha 2004.
- ▶ PRIX Dalibor, ROHÁČEK Jiří (edd.): Epigraphica & Sepulcralia I. Sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2000 až 2004, Praha 2005.
- ▶ PROSPERI Adriano: Tribunali della coscienza. Inquisitori, confessori, missionari. Torino 1996.
- ▶ QUILICI L.: Via Appia - Della Pianura Pontina a Brindisi. Ed.: Itinerari d'arte e di cultura, Roma 1989.
- ▶ RADIMSKÁ Jitka (ed.): „Vita morsque et librorum historia“. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, České Budějovice 2006 (=Opera romanica 9).
- ▶ REGATILLO E. F.: Los cadáveres: Cremación de los cadáveres, in: Sal Terrae, 17 (1928), 706-713.
- ▶ REIMERS Eva: Death and identity: graves and funerals as cultural communication. Mortality 2, (1999), 147-167.
- ▶ REINER E.: 'Alija ve-'alija le-regel 1099-1517, Jerušalajim 1988.
- ▶ RICCA-BARBERIS Mario: Funerali, Milano: Società Editrice Libreria 1906.
- ▶ RICHTER Josef: Kulturní památky Velkého Újezda II., Církevní areál a hřbitov, Obec Velký Újezd ve spolupráci s nakl. Danal, Velký Újezd 2001.
- ▶ ROBINSON O. F.: The Criminal Law of Ancient Rome, London 1995.
- ▶ ROLLASON David: Saints and Relics in Anglo-Saxon England, Oxford 1985.
- ▶ RYANTOVÁ Marie: Normativní vymezení procesu vyřizování pozůstalosti světských duchovních a písemností s ním spojených v 17. a první třetině

18. století, in: Hlaváček Ivan, Hrdina Jan (edd.): *Facta probant homine*, Praha 1998, 241-430.
- ▶ SABRA Georgie: Thomas Aquinas Vision of Church. Fundamentals of an Ecumenical Ecclesiology, in: *Tübingen theologische Studien* 27, Mainz 1987, 172-180.
  - ▶ SANTARSIERO Anna Settimo, GAETANO Dell'Andrea Elena: Mercury emission from krematoria, in: *Ann ist super sanita* 3, (2006), 369-373.
  - ▶ SAUMAGNE Ch.: Corpus christianorum, in: *Revue internationale des droits de l'Antiquité* 57, 1960, 438 - 478.
  - ▶ SCHMITZ Heribert: *Tendenzen nachkonziliarer Gesetzgebung*, Trier 1979.
  - ▶ Schwarz G.: *Die nationalsozialistischen Lager*. Frankfurt/M., New York 1990.
  - ▶ SKŘEJPEK Michal: *Ius et Religio, Právo a náboženství ve starověkém Římě*, Vydavatelství 999.
  - ▶ SLÁDEK Miloš: Poznámky k problematice českých pohřebních kázání 16. a 17. století. *Literární archiv* 27, (1994).
  - ▶ SLÁDEK Miloš: *Vítr jest život člověka aneb život a smrt v české barokní próze*. Praha 2000.
  - ▶ SOFSKY W.: *Die Ordnung des Terrors: das Konzentrationslager*, Frankfurt/M. 1993.
  - ▶ SOKOL Jan: *Filosofická antropologie*. Praha: Portál, 2002.
  - ▶ SOMMER Jiří: Hřbitovy, in: *Slovník veřejného práva československého*. svazek I., Brno: Polygrafia, 1929, 225-229.
  - ▶ SOMMER Petr: Christianizace střední Evropy a archeologické prameny, in: *Slavia Antiqua* 37, (1996), 137-145.
  - ▶ Spalování mrtvol, hrob nebo urna (napsal J. O.), in: *Životem* 71 (1929), Hlučín, 1-30.
  - ▶ STÄHLER Klaus: Grabbau, in: *Reallexikon für Antike und Christentum* 12 (1983), 251-262.
  - ▶ STIMPFLE Josef: Freimaurerei und katholische Kirche. Nach Veröffentlichung des neuen Kirchenrechts, in: *IKZ Communio* 13 (1984), 166 - 174.
  - ▶ STUTZ Ulrich Georg: *Geschichte des Kirchlichen Benefizialwesens von seinen Anfängen bis auf die Zeit Alexanders III*, Stuttgart 1895, reprint Scientia, Aalen 1995.
  - ▶ SVOBODA Milan: Pohřební kázání - jeden z pramenů poznání aristokratické společnosti. Ke společným vazbám šlechtických rodin na území dnešního Euroregionu Nisa. In: *Časové úvahy* 12 (2001), 35-53.
  - ▶ ŠPATENKOVÁ Naděžda: *Poradenství pro pozůstalé*, Grada, Edice: Psyché, Praha 2008.
  - ▶ ŠRONĚK Michal: Pohřební ceremonie Petra Voka z Rožmberka a jejich konfesijní pozadí, in: *Dalibor Prix - Jiří Roháček (edd.), Epigraphica & Sepulcralia I*, Praha 2005, 201-215.
  - ▶ ŠUBRT J.: *Římská literatura*, Praha: Oikoyomenh 2005.
  - ▶ ŠVESTKA J. a kol.: *Ochrana osobnosti*, Linde 1996.
  - ▶ TEIGE Josef: *Základy starého místopisu Pražského (1437-1620) II. Oddíl I, díl II. Staré Město pražské*, Praha 1915.
  - ▶ TRETERA Rajmund Jiří: Novodobé předpisy kanonického práva a jejich překlady, in: *Revue pro církevní právo* 2 (1995), 22-31.
  - ▶ URBÁNEK Rudolf: *České dějiny. III/3. Věk poděbradský*. Praha 1930.
  - ▶ VARVAŘOVSKÝ Pavel: Ústavní soud o náhradě škody pozůstalým, in: *Právní Forum* 10 (2005), 100-105.

- ▶ VAŠICA Josef: K otázce původu Zákona sudného ljudem, in: Slavia 30, 1961, 5-20.
- ▶ VAŠICA Josef: Literární památky Epoque Velkomoravské 863-885, Praha 1996, 149-156.
- ▶ VIDMAN Ladislav: Od Olympu k panteonu, Vyšehrad, Praha 1997.
- ▶ VITALE A.: Contributo ad una teoria delle sanzioni, in: Ephemerides Juris Canonici, Officium libri canonici 20 (Roma 1964), 110-159.
- ▶ WAGNER J. F.: Cremation, Cases of Consience from The Casuist, Vol. II, New York 1908.
- ▶ WEILER Joseph: Ein Christliches Europa: Erkundungsgänge, Mnichov: Verlag Anton Pustet, 2004.
- ▶ WETZSTEIN Thomas: Heilige vor Gericht. Das Kanonisationsverfahren im europäischen Spätmittelalter, in: Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 28 (2004) Köln-Weimar-Wien, 203-513.

Novinové články

- ▶ Málkov chce rozhlednu, nový hřbitov nebo dům pro seniory, (cer), in: Chomutovský deník 7. 11. 2007.
- ▶ PALÁN Aleš: Kostely jsou jako lednice, Zhoř jako mrazák, in: Katolický týdeník 19 (2008), 9.
- ▶ POSPÍŠIL Adam: S mobilem se nechává pohřbívat stále více lidí, in: iDnes Mobil.cz, 23. 12. 2008.
- ▶ Regulované ceny, Informační zpravodaj, občasník Sdružení pohřebnictví v ČR, 9 (2007), titulní strana.
- ▶ Rozptyl popela mrtvého. In: Katolický týdeník XI (2000), 5.
- ▶ SKOKÁNOVÁ Eliška: Nebožtíci opouštějí hroby, in: Hradecký deník 19. 3. 2007.
- ▶ Spalování mrtvých. In: Katolický týdeník XII (2001), č. 26-27, 5.
- ▶ To stop premature burial, Bill Introduced Yesterday in the Assembly by Mr. Redington of New York, in: The New York Times 19 (1899), 1.

Internetové odkazy

- ▶ http://mobil.idnes.cz/s-mobilem-se-nechava-pohrbivat-stale-vice-lidi-foe-/mob_tech.asp?c=A081220_143802_mob_tech_apo (12.1.2009).
- ▶ <http://snem.cirkev.cz/download/Statistiky%20studijn%ED.doc>, (5. 3. 2007).
- ▶ <http://visualiseur.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k593407>.
- ▶ <http://www.archive.org/details/histoiredesconci52hefele> (10.5.2008).
- ▶ http://www.cardinalratIng.com/cardinal_92__article_5176.htm (13. 3. 2007).
- ▶ <http://www.ceec.uni-koeln.de/projekte/CEEC/texts/Achery1723/Achery1723-Inhalt.htm> (12.12.2008).
- ▶ <http://www.kingofpeace.org/resources/petfuneralliturgie.htm> (12. 3. 2007).
- ▶ <http://www.lo-tishkach.org/> (9. ledna 2009).
- ▶ <http://www.nenarozeni.cz> (30. ledna 2009).
- ▶ <http://www.novinky.cz/clanek/160745-divka-sla-na-potrat-porodila-zive-dite-skoncilo-mezí-odpadem.html> (8.2.2009).
- ▶ <http://www.pohreb.cz>.
- ▶ <http://www.pohrebiste.cz>.
- ▶ <http://www.pohrebnictvi.cz>.
- ▶ <http://www.portal.gov.cz>. (30. ledna 2009).

- ▶ <http://www.radiovaticana.org/ted/Articolo.asp?c=114012> (13. 3. 2007).
- ▶ <http://www.radiovaticana.cz/hledat.php4?nadpis=&telo=pohreb&datumVydani=&autor=&vyhledat=Vyhledat&limit=100> (22. 2. 2007).
- ▶ <http://www.usoud.cz/scripts/detail.php?id=620> (7. ledna 2009).
- ▶ <http://www.vatican.va/archive/>.
- ▶ <http://www.spoilheap.co.uk/burintr.htm> (12.10.2007), 281-298.
- ▶ <http://www.religion-landscape.cz> (14.11.2007).
- ▶ http://www.vira.cz/index1.php?sel_id=486 (28.11.2007).
- ▶ <http://www.socrem.bologna.it> (19.10.2008).
- ▶ <http://mdz.bib-bvb.de/digbib/gratian> (1.2.2009).
- ▶ http://mdz11.bib-bvb.de/dmgh_new/ (9.2.2009).
- ▶ <http://snem.cirkev.cz/download/Statistiky%20studijn%ED.doc> (5. 3. 2007).
- ▶ <http://portal.justice.cz/ms/ms.aspx?o=23&k=381&j=33&d=40461> (14.1.2009)
- ▶ <http://www.blisty.cz/art/22896.html> (22. 2. 2007).
- ▶ <http://www.radiovaticana.org/it1/indice.asp?RedaSel=37&CategSel=15> (22.2.2007)

Abstrakt

Předkládaná disertační práce nabízí seznámení se současnou normativou a stavem výzkumu církevního pohřbu a hřbitova v legislativě obou kodexů kanonického práva, jak toho z roku 1983, tak toho z roku 1917. V několika dalších kapitolách autor popisuje hlavní trendy pohřbívání v kostele, na hřbitově a v krematoriu, podle církevních a občanských předpisů v historické posloupnosti a přitom letmo porovnává vztah dvou normativních systémů (právo kanonické – české právo sekulární). Za hranicemi církevního pohřbu a hřbitova se církev musí pohybovat v rámci příslušného zákonodárství, na druhé straně však musí být zákony formulovány tak, aby takový pohyb umožňovaly.

Metodou práce je analýza a komparace vycházející z originálních kanonických textů vydaných v uvedených edicích a kodexech. Kodex kanonického práva obsahuje o pohřbu a hřbitovech pouze základní normy. Praktický způsob provedení pohřebních obřadů pak stanoví liturgické knihy. Normy Kodexu se zpravidla týkají toho, kdo je odpovědný za provádění pohřebních obřadů a žehnání hřbitova, kdy a kde se pohřeb může konat, kdo může být pohřben z kostela apod. Kromě shora zmíněných pramenů autor využil rovněž instrukcí a direktářů, které pocházejí z různých úřadů Apoštolského stolce. A nakonec autor čerpal i z konkrétních norem, které byly stanoveny biskupskou konferencí nebo jednotlivým biskupem pro jeho diecézi nebo dokonce pro jednu farnost.

Církevní pohřeb je součástí posvěcující služby církve a má v ní své specifické místo. Je svátostí a spolu s mešní liturgií za zesnulého jím církev vyprošuje zemřelému pomoc u Boha, vyjadřuje úctu jeho pozemskému životu a tělu a zároveň vyjadřuje křesťanskou víru v život věčný a tím v trvalé společenství se zesnulým, která má být útěchou pozůstalým.

Kanonické právo pak svými předpisy stanoví, kdo má nárok na církevní pohřeb, kde se má konat, kdo odpovídá za jeho provedení, co je nutno dodržet, včetně zápisu do příslušných matrik. Dále obsahuje normy týkající se církevních hřbitovů coby posvátných míst, jejich žehnání a využívání, a možnosti pohřbívání v kostelech. V práci autor sleduje vývoj této normativy v průběhu dějin i v závislosti na místě, a také vzhledem k ukládání ostatků do hrobu jako součásti církevního obřadu.

Jako v jiných disciplínách kanonického práva odrážejí oficiální zákony a liturgické předpisy upravující církevní pohřeb pouze část celé problematiky. Autor upozorňuje na obrovský podíl relativity a proměnlivosti v dílčích pravidlech, zvycích a normách a pokouší se o hlubší zdůvodnění pohřbívání do země z teologické perspektivy. Společně s církevním hřbitovem má kanonická forma pohřbu pomoci zachovat „dobrou památku“ na zesnulého, což má v katolické komemoraci nejen význam reprezentativní, ale také soteriologický. Jen ten, kdo je zachován v paměti budoucích generací komunikujících s Bohem, má naději, že jeho duše najde mocné přímluvce, kteří pomocí platných prostředků (obětování mše svaté, modliteb, almužen, odpustků) zkrátí jeho očištnou cestu.

Abstract

The submitted dissertation thesis offers in its introductory chapters the survey of contemporary normative acts and the state of research of ecclesiastical funeral rites and cemetery in the legislation contained in the Codices of Canon Laws, both in that of 1983, as well as of 1917. In the following chapters the author describes in historic sequence major trends in burying practices inside the church, in the cemetery and in crematorium under Church regulations and, simultaneously, briefly compares the relationship between the two normative systems (Canon laws and Czech secular laws). Beyond the boundaries of ecclesiastical funeral rites and cemetery, the Church is obliged to act in the framework of the relevant legislation; on the other hand, however, the laws must be formulated so as to make such activities possible.

The working method of the thesis consists in an analysis and a comparison resulting from original Canon texts published in editions and codices referred to in the text. As to the ecclesiastical funeral rites and cemeteries the Code of Canon Laws contains just the basic norms. Practical manners of the performance of ecclesiastical funeral rites are laid down by liturgical books. The norms of the Code, as a rule, deal with the issue who is in charge to conduct the ecclesiastical funeral rites and to bless the cemetery, when and where such rites may take place, who is entitled to be buried from the church, etc. In addition to the aforementioned law books, the author also made use of instructions and directives that come from various offices of the Apostolic See. And finally, the author drew on particular norms that were set out by the bishops' conference or by an individual bishop for his diocese or even for a single parish.

The ecclesiastical funeral rites, as the sanctifying office of the Church, have got specific posture not only in the framework of off-sacramental church laws, but even among other acts of divine worship other than sacraments in which they link non-sacramental worship with conferring some of the sacramentals. The celebration of ecclesiastical funeral rites as a single sacramental satisfies the concept of the Church, too. The ecclesiastical funeral rites in a form prescribed by Canon laws are designed to assist the deceased by virtue of mass liturgy and public liturgical prayers of the Church linked to the conferring of sacramentals, to show respect for human remains that are sepulchred into sacred ground, as well as to console the survivors as a token of their association with the Church. The Canon laws set forth who is entitled

to be buried inside the church and, vice versa, who is not entitled to be buried in a sacred ground. What acts constitute the notion of ecclesiastical funeral rites and a cemetery in the canon sense of the word? When did sepulchring of human remains into the grave become an indivisible part of the Church office and what is important therein from the liturgical point of view? Has the manner of sepulchre itself still got any function in the ecclesiastical funeral rites today?

As in other disciplines of Canon laws, the official acts and liturgical regulations providing for the ecclesiastical funeral rites reflect only a proportion of the whole issue. The author draws attention to a tremendous degree of relativity and variability of particular rules, customs and norms, and attempts to offer a deeper justification for the burying into the ground from a theological perspective. The Canon form of ecclesiastical funeral rites – together with a Church cemetery – is to help maintain a “good memory” of the deceased, which bears both representative as well as soteriological significance in the Catholic commemoration. Only that who is kept in memory of future generations communicating with the God, has got a chance that his/her soul is going to find a powerful intercessors who shorten his/her purgatory way by means of efficient means (sacrificing a mass, prayers, alms and indulgence).

Příloha I

1. S. C. S. R. U. Inquisitionis, decr. Quoad cadaverum cremationes, (die 19 maii 1886), in: ASS, 19 (1886), 46.
2. S. C. S. R. U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; tento dekret byl otištěn se stejným datem pod upraveným názvem S. C. S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam (Jde-li o zpopelnění vykonané z cizí vůle), (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.
3. S. C. S. Off., resp., De crematione cadaverum, (die 27 iul. 1892), in: DH, č. 3276-3279.

1. QUOAD CADAVERUM CREMATIONES¹³³¹ DECRETUM

Non pauci Sacrorum Antistites cordatique Christifideles animad-vertentes, ab hominibus vel dubiae fidei, vel massonicae sectae addictis, magno nisu hodie contendí, ut ethnicorum usus de hominum cadaveribus comburendis instauretur, atque in hunc finem speciales etiam societates ab iisdem institui: veriti, ne eorum artibus et cavillationibus fidelium mentes capiantur, et sensim in eis imminuatur existimatio et reverentia erga christianam constantem et solemnibus ritibus ab Ecclesia consecratam consuetudinem fidelium corpora humandi: ut aliqua certa norma iisdem fidelibus praesto sit, qua sibi a memoratis insidiis caveant; a Suprema S. Rom. et Univ. Inquisitionis Congregatione declarari postularunt:

I. An licitum sit nomen dare societatibus, quibus propositum est promovere usum comburendi hominum cadavera?

II. An licitum sit mandare, ut sua aliorumve cadavera comburantur?

Eminentissimi ac Reverendissimi Patres Cardinales in rebus fidei generales Inquisitores, super scriptis dubiis serio ac mature perpensis, praehabitoque dd. Consultorum voto, respondendum censuerunt:

Ad I. Negative, et si agatur de societatibus massonicae sectae filialibus, incurri poenas contra hanc latas.

Ad II. Negative.

Factoque de his Sanctissimo Domino Nostro Leoni Papae XIII relatione, Sanctitas Sua resolutiones Eminentissimorum Patrum approbavit et confirmavit, et cum locorum Ordinariis communicandas mandavit, ut opportune instruendos curent Christifideles circa detestabilem abusum humana corpora cremandi, utque ab eo gregem sibi concreditum totis viribus deterreant.

Ios MANCINI

S. Rom. et Univ. Inquis. Notarius.

---

¹³³¹ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr. Quoad cadaverum cremationes, (die 19 maii 1886), in: ASS 19 (1886), 46.

1. Dekret o zpopelňování mrtvol¹³³²

Mnozí kněží a rozumní křesťané si všímají, že jsou dnes velkým úsilím ponoukáni lidmi pochybné víry či lidmi patřícími k zednářům, aby byl zaveden zvyk pohanů týkající se spalování těl, a že se za tímto účelem zakládají zvláštní společnosti. Obávají se, aby jejich schopnostmi a uštěpačností nebyly jaty myslí věřících a nezeslábla pozvolna jejich víra a úcta k ustálenému křesťanskému zvyku pohřbívat těla věřících do země, zvyku církví posvěcenému slavnostními obřady: aby věřící měli nějakou jistou normu, kterou by se uchránili před jmenovanými nástrahami. Žádali, aby bylo ustanoveno Nejvyšší kongregací pro sv. římskou a obecnou inkvizici:

I. Je dovoleno hlásit se ke společností, jejichž účelem je propagovat zvyk spalování těl lidí?

II. Je dovoleno nařídit, aby bylo zpopelněno tělo vlastní, či někoho jiného?

Nejvznešenější a nejdůstojnější Otcové kardinálové, všeobecní inkvizitoři ve věcech víry, poté co pečlivě a včas posoudili zde výše vylíčené pochybnosti, se usnesli na odpovědi:

Ad I. *Ne*, a pokud se jedná o dceřiné společnosti zednářské lóže, propadá trestům proti ní ustanoveným.

Ad II. *Ne*.

Poté, co Nejsvětější pán náš papež Lev XIII. byl o těchto věcech zpraven, schválila Jeho Svatost nařízení nejvznešenějších Otců, potvrdila je a nařídila, aby byla místními ordináři oznámena, aby se kněží postarali o to, aby křesťané byli včas informováni o opovržení hodným zvyku zpopelňování lidských těl a aby všemi silami odstrašovali od něj stádo jim svěřené.

---

¹³³² S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr. Quoad cadaverum cremationes, (die 19 maii 1886), in: ASS 19 (1886), 46. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

2. QUOAD CORPORUM CREMATIONEM¹³³³ DECRETUM

Emi ac Rmi DD. Cardinales Inquisitores Generales decreverunt: Quoties agatur de iis, quorum corpora non propria ipsorum, sed aliena voluntate cremationi subiiciantur, Ecclesiae ritus et suffragia adhiberi posse tum domi, tum in Ecclesia, non autem usque ad cremationis locum, remoto scandalo. Scandalum vero removeri etiam poterit, si notum fiat, cremationem non propria defuncti voluntate electam fuisse. At ubi agatur de iis, qui propria voluntate cremationem elegerunt, et in hac voluntate certo et notorie usque ad mortem perseverarunt, attento decreto f. IV, 19 Maii 1886, agendum cum iis iuxta normas Ritualis Romani, Tit. *Quibus non licet dare ecclesiasticam sepulturam*. In casibus autem particularibus, in quibus dubium vel difficultas oriatur, consulendus erit Ordinarius, qui accurate perpensis omnibus adiunctis id decernet, quod magis expedire in Domino iudicaverit.

2. Dekret o zpopelňování těl zemřelých¹³³⁴

Nejvznešenější a nejdůstojnější páni kardinálové, všeobecní inkvisitoři, ustanovili: Pokud se jedná o ty, jejichž těla jsou zpopelněna ne z jejich vlastní vůle, ale z vůle jiných, může být použit církevní obřad a modlitby doma či v kostele, ne však na místě kremace, pokud bylo vyloučeno pohoršení. Pohoršení bude moci být vyloučeno, bude-li uvedeno ve známost, že zpopelnění zesnulého nebylo zvoleno z jeho vlastní vůle. Pokud jde však o ty, kteří si zvolili kremaci z vlastní vůle a v této vůli setrvali jistě a vědomě až do smrti, podle dekretu f. IV z 19. V. 1886 je třeba s nimi jednat podle norem Římského rituálu s názvem *Komu není dovoleno vykonat církevní pohřeb*. Avšak v jednotlivých případech, v nichž by vznikla pochybnost či obtíže, je třeba poradit se s ordinářem, který po pečlivém zvážení všech okolností rozhodne o tom, co zvážil, že je v Pánu prospěšnější.

¹³³³ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; tento dekret byl otištěn se stejným datem pod upraveným názvem S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam (Jde-li o zpopelnění vykonané z cizí vůle), (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.

¹³³⁴ S.C.S.R.U. Inquisitionis, decr., Quoad corporum cremationem, (die 15 dec. 1886), in: ASS 25 (1892-93), 63; tento dekret byl otištěn se stejným datem pod upraveným názvem S.C.S. Off., decr., Quoad cremationem aliena voluntate peractam (Jde-li o zpopelnění vykonané z cizí vůle), (die 15 dec. 1886), in: ASS 29 (1896-97), 642.

3. DE CREMATIONE CADAVERUM¹³³⁵ RESPONSUM

Qu.: 1. Utrum liceat sacramenta morientium ministrare fidelibus, qui massonicae quidem sectae non adhaerent nec eius ducti principiis, sed aliis rationibus moti corpora sua post mortem cremanda mandarunt, si hoc mandatum retractare nolint?

2. Utrum liceat pro fidelibus, quorum corpora non sine ipsorum culpa cremata sunt, Missae sacrificium publice offerre vel etiam privatim applicare, itemque foundationes ad hunc finem acceptare?

3. Utrum liceat cadaverum cremationi cooperari, sive mandato ac consilio, sive praestita opera, ut medicis, officialibus, operariis in crematorio inservientibus? Et utrum hoc liceat saltem, si fiat in quadam necessitate aut ad evitandum magnum damnum?

4. Utrum liceat taliter cooperantibus ministrare sacramenta, si ob hac cooperatione desistere nolunt aut desistere non posse affirmant?

Resp.: Ad 1. Si moniti renuant, negative. Ut vero fiat aut omittatur monitio, serventur regulae a probatis auctoribus traditae, habita praesertim ratione scandali vitandi.

Ad 2. Circa publicam s. Missae applicationem, negative; circa privatam affirmative.

Ad 3. Numquam licere formaliter cooperari mandato vel consilio. Tolerari autem aliquando posse materialem cooperationem, dummodo

1° crematio non habeatur pro signo protestativo masonicae sectae;

2° non aliquid in ipsa contineatur, quod per se directe atque unice exprimat reprobationem catholicae doctrinae et approbationem sectae;

3° neque constet, officiales et operarios catholicos ad opus adstringi vel vocari in contemptum catholicae religionis. Ceterum quamvis in hisce casibus relinquendi sunt in bona fide, semper tamen momendi sunt, ne cremationi cooperari intendant.

Ad 4. Provisum in praecedenti. Et detur Decr. 15 Dec. 1886.

---

¹³³⁵ S.C.S. Off., resp., *De crematione cadaverum*, (die 27 iul. 1892), in: DH, n. 3276-3279.

3. Odpověď ohledně zpopelnění mrtvol¹³³⁶

Dotazy: 1. Je dovoleno posloužit svátostmi umírajících věřícím, kteří nepřísluší k masonské sektě, ani nejsou vedeni jejími principy, ale jiné důvody způsobily, že nařídili, aby jejich těla byla po smrti zpopelněna, pokud nechtějí odvolat toto nařízení?

2. Je dovoleno sloužit oběť mše sv. Za věřící, jejichž těla byla zpopelněna ne bez jejich vlastní viny, veřejně nebo ji vykonat soukromě, a je dovoleno přijímat dary k tomuto účelu?

3. Je dovoleno spolupracovat na zpopelnění buď z nařízení či rozhodnutí, nebo jako zaměstnání, například lékařům, úředníkům a pracovníkům v krematoriích? Je to dovoleno, pokud se to děje v nějaké nutnosti nebo proto, aby se vyhnuli velkému zlu?

4. Je dovoleno posloužit takto spolupracujícím svátostmi, pokud nechtějí od této spolupráce upustit nebo říkají, že od ní upustit nemohou?

Odpověď: Ad 1) Ne, pokud byli napomenuti a odmítají to. Ať se napomenutí děje, či je opomenuto, ať slouží pravidla doporučená osvědčenými autoritami, zvláště je třeba se vyhnout pohoršení.

Ad 2) Pokud jde o veřejné sloužení mše svaté, ne; pokud jde o soukromou mši svatou, ano.

Ad 3) Nikdy není dovoleno podílet se formálně z nařízení a rozhodnutí. Někdy je však možno tolerovat materiální spolupráci, pouze když

1° není zpopelnění považováno za protestní znamení zednářské lóže;

2° při kremaci není nic, co by přímo a obzvláště vyjadřovalo odpor vůči katolické doktríně věrouce a schvalovalo sektu zednářů;

3° není známo, že katoličtí úředníci a pracovníci jsou k této práci poutáni (vázáni) kvůli pohrdání katolickým náboženstvím. Jinak ač mají být v těchto případech ponecháni v dobré víře, vždy je však třeba je napomenout, aby nehorlili pro spolupráci na zpopelnění.

Ad 4) Ošetřeno v předchozím bodě. Ať se jedná podle dekretu z 15. prosince 1886.

---

¹³³⁶ S.C.S. Off., resp., De crematione cadaverum, (die 27 iul. 1892), in: DH, č. 3276-3279. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

Příloha II

1. S. C. Conc., resp., *Dubia circa sepulturam ecclesiasticam eorum qui proprium corpus mandaverint cremationi tradi*, (16 ian. 1920), in: OX, vol. 1, coll. 274-275, n. 238; *Entscheidung der Konzilskongregation, betr. Die Verbrennung der Leichen*, vom 16. Januar 1920, in: *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*, 101 (1921), 50-51.
2. *Pontificia Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos, Responsa ad proposita dubia, De sepultura ecclesiastica*, 10 novembris 1925, in: AAS 17 (1925), 583.
3. S. C. S. Off., resp., *De crematione cadaverum*, (23 feb. 1926), in: OX, vol. 1, coll. 811, č. 692. *Entscheidung des Hl. Offiziums, betr. Die Strafen für Katholiken, die akatholische Religionsdiener zum Begräbnisse von Katholiken herbeirufen*, vom 23. Februar 1926, in: *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*, 106 (1926), 191-193.
4. S. C. S. Off., instr. *De crematione cadaverum*, (19 iunii 1926), in: AAS 18 (1926), 282-283.
5. S. C. S. Off., instr. *De cadaverum crematione*, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62.
6. S. C. pro Cultu Divino, decr. *Ritibus exsequiarum quo Novus Ordo exsequiarum promulgatur*, Prot, n. 720/69, (15 augustii 1969), in: *Notitiae* 5 (1969), 423-424; *Praenotanda*, in: *Notitiae* 5 (1969), 423-435; EV 3/1421-1447.
7. S. C. pro Doctr. Fidei, decr., *De sepultura ecclesiastica*, (20 sept. 1973), in: AAS 65 (1973), 500; EV 4/2610. S. C. pro Doctr. Fidei, decr., *La sepultura ecclesiastica*, (20 sept. 1973), in: AAS 65 (1973), 500; EV 4/2610.
8. S. C. pro Sacr. Et Cultu Div., resp., *De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint*, (ian. 1977), in: Xav. OX, vol. 5, coll. 7290, 4493; *Notitiae* 13 (1977), 45.

1. DUBIA CIRCA SEPULTURAM ECCLESIASTICAM EORUM QUI PROPRIUM CORPUS MANDAVERINT CREMATIONI TRADI¹³³⁷ RESPONSUM

Dubium - Beatissime Pater, Codex in can. 1203 § 1 statuit: «Fidelium defunctorum corpora sepelienda sunt, reprobata eorundem crematione». In can. 1240 § 1, n. 5° vero, legitur: «Ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa, qui mandaverint suum corpus cremationi tradi».

Cum in regione nostra saepius nunc occurrat similis casus, humillime infrascriptus rogat, quomodo sese gerere debeat:

I. Quando quis mandaverit suum corpus cremationi tradi, attamen:

1. mandatum suum non revocavit et proinde crematur;
2. mandatum suum non revocavit, etsi antemortem sacramentum scienter et volenter poenitentiae suceperit et crematur;
3. mandatum suum non revocavit, ante mortem extremam unctionem, sensibus tamen destitutus, suscepit, et crematur;
4. mandatum suum non revocavit, nec Sacramenta suscepit, familiares eius tamen dicunt, eum signa quaedam (et qualia?) poenitentiae dedisse, et crematur;
5. mandatum suum revocavit, sed familiares eius asserunt, eum revocasse, et nihilominus crematur;
6. mandatum suum revocavit, sed familiares nihilominus decernunt, ut crematur.

II. Estne idem sentendum (in casibus praedictis) si quis:

1. mandavit cadaver suum cremari ob despectum religionis?
2. mandavit cadaver suum cremari ob despectum religionis sed ex timore ne forte in tumulo reviviscat, vel ne ossa eius aliquando post abolitionem coemeterii reiiciantur?
3. mandavit, sed solummodo bona fide, nullatenus Ecclesiae aversus?

---

¹³³⁷ S.C. Conc., resp., Dubia circa sepulturam ecclesiasticam eorum qui proprium corpus mandaverint cremationi tradi, (16 ian. 1920), in: OX, vol. 1, coll. 274-275, n. 238; Entscheidung der Konzilskongregation, betr. die Verbrennung der Leichen, vom 16. Januar 1920, in: Archiv für Katholisches Kirchenrecht, 101 (1921), 50-51.

III. Et qui si quis non mandavit cadaver suum cremationi dari, at familiares eius ita decernunt?

IV. Quid dicendum in casu,

1. quando quis noluit cremari, sed ultra fines patriae mortuus est, consanguinei vel familiares vero volunt, ut reliquiae defuncti in patria deponantur, et cum non permittatur a gubernio vel nimis difficile sit, ut cadaver transportetur, illud cremationi dant unice hanc ob causam, ut facilius in patriam deferri possit ab tumulandum?
2. Et potestne urna cum cinere deponi in sepulcro familiari cum leges civiles hoc non prohibeant, quinimmo adiudicent ius cinerem cremati sepeliendi in cryptis et sepulcris, familiaribus etiam in coemeteriis catholicorum?
3. Et quidem cum vel sine caeremoniis ecclesiasticis?
4. Et si caeremoniae permitterentur, quaenam et ubi?

V. Demum quaeritur, in quonam ex praefatis diversis casibus et sub quibusnam conditionibus, quando cadaver cremationi detur, permittitur:

1. ut cadaver in domo a parrocho benedicatur?
2. ut e domo ad ecclesiam per parochum conducatur?
3. ut in ecclesia, vel a domo, si in ecclesiam non transfertur, conducatur per parochum ad confines parochiae? vel usque ad s. d. stationem ferream?
4. ut conducatur a parrocho usque ad coemeterium, ubi dein comburitur?

Resp. - 16 Jan. 1920: Examini subjectis dubiis ab Amplitudine Tua propositis circa cremationem cadaverum haec S. Congregatio Concilii respondit: „Provisum per decretum S. Offici diei 15 Decembris 1886 [ASS 25 (1892-93) 63] et 27 Julii 1892. (CICF n. 1158). In casibus dubiis Ordinarius recurrat ad S. Sedem“.

1. Pochybnosti ohledně církevního pohřbu těch, kteří nařídili, aby jejich vlastní tělo bylo zpopelněno¹³³⁸ **Odpověď**

Pochybnost – Nejpožehnanější Otče, kodex v kán. 1203 § 1 ustanovil: „Těla zemřelých věřících mají být pohřbena, jejich zpopelnění je odsuzováno.“ V kán. 1240 § 1, č. 5 se čte: „Církevní pohřeb není povolen těm, kteří nařídili, aby jejich tělo bylo zpopelněno, pokud neprojevili před smrtí nějaké známky kajcnosti.“

Jelikož se v našem kraji nyní častěji objevuje podobný případ, níže podepsaný se co nejponíženěji ptá, jakým způsobem se má zachovat:

I. Když ten, který svěřuje své tělo zpopelnění, přece:

1. neodvolal své nařízení, a byl proto zpopelněn;
2. neodvolal své nařízení, ačkoli přijal vědomě a úmyslně předsmrtnou svátost smíření, a byl zpopelněn;
3. neodvolal své nařízení, před smrtí přijal poslední pomazání, aniž by byl při vědomí, a byl zpopelněn;
4. neodvolal své nařízení, ani nepřijal svátosti, jeho příbuzní však říkají, že projevil nějaké známky lítosti (jaké?), a byl zpopelněn;
5. odvolal své nařízení, ale jeho příbuzní prohlašují, že neodvolal, a přesto byl zpopelněn;
6. odvolal své nařízení, ale jeho příbuzní přesto rozhodnou, ale byl zpopelněn.

II. Má být rozhodnuto stejně (ve vylíčených případech), pokud někdo:

1. nařídil, aby jeho tělo bylo zpopelněno kvůli pohrdání náboženstvím?
2. nenařídil, aby jeho tělo bylo zpopelněno kvůli pohrdání náboženstvím, ale ze strachu, aby náhodou neobživil v hrobě nebo aby jeho kosti nebyly rozházeny po zrušení hřbitova?
3. nařídil, ale pouze v dobré víře, nikoli z nepřátelství k církvi?

III. A co když někdo nenařídil, aby jeho tělo bylo zpopelněno, avšak jeho příbuzní tak rozhodnou?

---

¹³³⁸ S.C. Conc., resp., *Dubia circa sepulturam ecclesiasticam eorum qui proprium corpus mandaverint cremationi tradi*, (16 ian. 1920), in: OX, vol. 1, coll. 274-275, n. 238; *Entscheidung der Konzilskongregation, betr. die Verbrennung der Leichen*, vom 16. Januar 1920, in: *Archiv für Katholisches Kirchenrecht*, 101 (1921), 50-51. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

IV. Co má být řečeno v případě,

1. kdy ten, který nechtěl být zpopelněn, ale zemřel za hranicemi své vlasti a pokrevní nebo jiní příbuzní chtějí, aby ostatky zemřelého byly přeneseny do vlasti, a pokud není povoleno vládou, aby jeho tělo bylo převezeno, nebo je to dosti obtížné, nechají ho spálit z tohoto důvodu, aby mohlo být snadněji dopraveno do vlasti kvůli pohřbení?
2. A může být urna s popelem umístěna v rodinném hrobě, když to nezakazují občanské zákony, ba dokonce přisuzují právo pohřbívat popel spáleného v rodinných hrobkách a hrobech též na katolických hřbitovech?
3. (Má to být) s církevním obřadem, nebo bez něj?
4. A kdyby byl povolen obřad, jaký a kde?

V. Nakonec se táži, ve kterém z vylíčených případů a za jakých podmínek, pokud bude tělo zpopelněno, je dovoleno:

1. aby farář tělo v domě (doma) požehnal?
2. aby farář tělo doprovázel z domu do kostela?
3. aby v kostele, nebo z domu, pokud se nenese do kostela, doprovázel farář tělo na hranice farnosti? Nebo až na nádraží?
4. aby farář doprovázel tělo až na hřbitov, kde tělo bude poté spáleno?

Odpověď – 16. ledna 1920: Po předložení pochybností přednesených Tvou Velebností ohledně zpopelňování těl k posouzení odpovídá tato Sv. kongregace takto: „Je to ošetřeno dekretem Sv. úřadu z 15. prosince 1886 a 27. července 1892. V nejasných případech ať se ordinář obrátí ke Sv. stolci.“

2. PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS¹³³⁹ X. - DE SEPULTURA ECCLESIASTICA

D. - An, vi canonis 1240 §1, 5° ecclesiastica sepultura priventur qui mandaverint suum corpus cremationi tradi et in hac voluntate permanse-rint usque ad mortem, etiamsi crematio ad normam canonis 1203 § 2 non sequatur.

R. - Affirmative.

Datum Romae, die 10 novembris 1925.

P. Card. Gasparri, Praeses.

Ioseph Bruno, Secretarius.

2. Papežská komise pro autentický výklad kánonů kodexu¹³⁴⁰ X. – O církevním pohřbu

Pochybnost: - Má být zakázán církevní pohřeb podle kán. 1240 § 1, 5° těm, kteří nařídili, aby jejich tělo bylo zpopelněno a v této vůli vytrvali až do smrti, i když kremace podle normy kán. 1203 § 2 nenásleduje?

Odp. – Ano.

V Římě, dne 10. listopadu 1925

P. kard. Gasparri, předseda

Ioseph Bruno, sekretář

---

¹³³⁹ Pontificia Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos, Responsa ad proposita dubia, De sepultura ecclesiastica, 10 novembris 1925, in: AAS 17 (1925), 583.

¹³⁴⁰ Pontificia Commissio ad Codicis canones authentice interpretandos, Responsa ad proposita dubia, De sepultura ecclesiastica, 10 novembris 1925, in: AAS 17 (1925), 583. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

3. DE CREMATIONE CADAVERUM¹³⁴¹ RESPONSUM

Preces. - Beatissime Pater, Cum ex praescripto Can. 1240 § 1 n. 5 sepultura ecclesiastica priventur, qui mandaverint suum corpus cremationi tradi, saepius contingit, ut eorum catholici parentes aut propinqui superstites advocent ministrum acatholicum, ut ritum funeris haeretici eorum corporibus ante cremationem adhibeat.

Qui modus agendi non solum communicationem activam in divinis cum haereticis graviter illicitam continere, sed etiam Can. 2316 plecti videtur, cum praesertim in regionibus catholicis haeresis propagationem aliquo modo juvare dicendus sit.

Quaeritur igitur:

An tales catholici dicendi sint suspecti de haeresi ex Can. 2316?

An ex Canone 2315 actibus legitimis prohibeantur aut etiam habendi sint tanquam haeretici, haeticorum poenis obnoxii?

An aliam poenam ecclesiasticam incurrant aut poenam excommunicationis ex canone 2314, ipsis comminari aut infligere consultum sit?

Responsum S. Officii d. 23 feb 1926:

Sacra Congregatio, dum Te enixe hortatur ut vigili cura adlaborare ne cesses nedum contra vetitam cremationis praxim, sed etiam contra praedictum haeticarum exequiarum abusum; Tibi insimul mandat ut fideles accurate edocendos satagas, eos qui funera haeticorum pro suis petant, tanquam de haeresi suspectos haberi, et consequenter obnoxios esse poenis ferendae sententiae per Canonem 2315, in terminis ab eodem praestitutis, comminatis; et si moniti non resipuerint, posse excommunicationis censura mulctari; nec ad Sacramenta esse admittendos nisi antea, quo meliori modo iudicio Amplitudinis Tuae fieri potuerit, scandalum reparaverint.

---

¹³⁴¹ S.C.S. Off., resp., De crematione cadaverum, (23 feb. 1926), in: OX, vol. 1, coll. 811, č. 692. Entscheidung des Hl. Offiziums, op.cit., 191-193.

3. O zpopelňování těl zemřelých¹³⁴² Odpověď

Prosby: - Nejblaženější Otče, jelikož podle předepsaného kán. 1240 § 1 n. 5 je křesťanský pohřeb odepřen těm, kteří nařídili, aby jejich tělo bylo zpopelněno, dost často se stává, že jejich katoličtí rodiče nebo příbuzní pozůstalí přivolávají nekatolického duchovního, aby poskytl jejich tělu před zpopelněním obřad heretického pohřbu. Zdá se, že tento *modus agendi* nejen obsahuje značně nepřipustnou aktivní spolupráci s heretiky na věcech božských, ale tento způsob jednání je také trestán podle kán. 2316, jelikož je třeba říci, že zvláště v katolických oblastech podporuje nějakým způsobem rozšiřování hereze.

Proto se ptám:

Je třeba o takových katolících říci, že jsou podezřelí z hereze?

Brání se jim v legitimních úkonech podle kán. 2315, nebo mají být považováni za heretiky vinné k trestům pro heretiky? Nepropadají jinému církevnímu trestu, nebo jim hrozí trest exkomunikace podle kán. 2314 nebo do něho přímo upadají? Je dovoleno podílet se na zpopelňování těl, buď z nařízení či rozhodnutí, nebo při výkonu služby, jako např. lékařům, úředníkům a zaměstnancům pracujícím v krematoriu? a je to dovoleno, děje-li se to v nějaké tísní (nouzi) nebo proto, aby se vyhnuli velkému trestu? Je možno posloužit takto spolupracujícím svátostmi, pokud nechtějí od této spolupráce upustit nebo tvrdí, že od ní upustit nemohou?

Odpověď Sv. Oficia z 23. února 1926:

Sv. kongregace Tě horlivě povzbuzuje, aby ses nepřestával bdělou péčí stále činit proti zakázané praxi zpopelňování, ale též proti zmíněnému zneužití pohřebního obřadu heretiků; a zároveň Ti nařizuje, abys věřící přesně poučil, že ti, kteří žádají pro své zemřelé obřad heretiků, jsou považováni za podezřelé z hereze, a jsou tím pádem vinni a hrozí jim samočinný trest podle kán. 2315, v mezích jím stanovených. Pokud budou napomenuti a nepřijdou k rozumu, mohou být potrestáni postihem exkomunikace, a že nemají být připuštěni ke svátostem, pokud předem nenapraví pohoršení, podle rozhodnutí Tvé Velebnosti.

¹³⁴² S.C.S. Off., resp., De crematione cadaverum, (23 feb. 1926), in: OX, vol. 1, coll. 811, č. 692. Entscheidung des Hl. Offiziums, op. cit., 191-193. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

4. DE CREMATIONE CADAVERUM¹³⁴³ INSTRUCTIO

Cadaverum cremationis praxi nonnullis in regionibus, posthabitis iteratis Sedis Apostolicae in contrarium declarationibus atque ordinationibus, in dies, ut relatum est, invalescente, ne tam gravis abusus, ubi iam obtinuit, confirmetur aliove extendatur, Suprema haec Sacra Congregatio Sancti Officii muneris sui esse ducit locorum per orbem Ordinariorum hac super re attentionem denuo instantiusque, probante SSmo Domino Nostro, excitare.

Et primo quidem, quum non pauci, etiam inter catholicos, barbarum hunc morem, nedum christianae sed et naturalis erga defunctorum corpora pietatis sensui constantique Ecclesiae, inde a primis eius initiis, disciplinae plane repugnantem, veluti unum e potioribus hodierni, ut aiunt, civilis progressus scientiaeque valetudinis tuendae meritis celebrare non dubitent; haec eadem Sacra Congregatio christiani gregis Pastores quam vehementissime hortatur ut concreditas sibi oves omnimodis edocendas curent hoc reapse consilio a christiani nominis hostibus cadaverum cremationem laudari ac propagari ut, animis a mortis consideratione speque corporum resurrectionis paulatim aversis, materialismo sternatur via. Quamvis igitur cadaverum crematio, quippe non absolute mala, in extraordinariis rerum adiunctis, ex certa gravique boni publici ratione, permitti queat et revera permittatur; communiter tamen ac veluti ex regula ordinaria eidem operam vel favorem praestare, impium et scandalosum ideoque graviter illicitum esse nemo non videt; meritoque proinde a Summis Pontificibus pluries, novissime vero per recens editum Codicem iuris canonici (can. 1203 § 1) reprobata fuisse ac reprobari.

Ex quo etiam patet quod, etsi iuxta decretum diei 15 decembris 1886 (Collect. P. F., n. 1665) Ecclesiae ritus et suffragia non inhibeantur «quoties agatur de iis quorum corpora non propria ipsorum sed aliena voluntate cremationi subiiciuntur»; quum tamen id (ut in ipso decreto expresse adnotatur) eatenus valere tenendum sit, quatenus per opportunam declarationem «cremationem non propria defuncti sed aliena voluntate electam fuisse» scandalum efficaciter removeri queat, sicubi specialia rerum temporumque adiuncta id sperare non sinant, funerum ecclesiasticorum hoc quoque in casu prohibitionem integram manere dubitari non potest.

¹³⁴³ S.C.S. Off., instr. De crematione cadaverum, (19 iunii 1926), in: AAS 18 (1926), 282-283.

Valde autem longe a veritate abesse, evidenter, dicendi sunt qui, ex speciosa ratione quod aliquem religionis actum defunctus, dum viveret, exercere solitus esset vel quod ultimo vitae momento pravam voluntatem forte retractare potuerit, licitum censent exsequias ecclesiasticas eidem, praesente cadavere, de more persolvere, licet hoc postea, ex propria ipsius defuncti dispositione, sit igni tradendum. Quum enim de hac coniectata retractatione nihil certo constare queat, nullam ipsius in foro externo rationem haberi posse palam est.

Vix vero notatu dignum videtur, omnibus hisce in casibus in quibus non licet pro defuncto funebria ecclesiastica celebrare, ne licere quidem eius cineres sepultura ecclesiastica donare vel quomodocumque in coemeterio benedicto asservare; sed ad praescriptum canonis 1212 in separato loco esse reponendos. Quodsi forte civilis loci auctoritas, Ecclesiae infensa, vi contrarium exigat, ne desint sacerdotes ad quos spectat, qua par est animi fortitudine, huic apertae Ecclesiae iurium violationi obsistere, emissaque congrua protestatione, ab omni abstineant interventu. Tum, data occasione, praestantiam, utilitatem ac sublimem ecclesiasticae sepulturae significationem seu privatim seu publice praedicare ne cessent, ut fideles, Ecclesiae intentionem apprime edocti, a cremationis impietate deterreantur.

Et quoniam, denique, haec omnia ad optatum finem, nisi viribus unitis, haud facile erit deducere; mens est Sacrae Congregationis ut diversarum regionum ecclesiasticarum Sacrorum Antistites, si quando res id exigat, penes proprium Metropolitanam convenientes, insimul exquirant, discutiant, statuam quid ad rem magis opportunum in Domino iudicaverint, et de - consiliis hac super re simul initis deque eorum executione atque effectu Sanctam Sedem deinde informem.

Datum Romae ex Aedibus Sancti Officii die 19 iunii 1926.

R. Card. MERRY DEL VAL.

4. O zpopelňování těl zemřelých¹³⁴⁴ Instrukce

Jelikož praxe zpopelňování těl nabývá na síle v mnoha oblastech a Apoštolský stolec vyjádřil opakované projevy a nařízení proti tomu, (avšak marně, jak bylo řečeno), aby se tak závažné zneužití neupevnilo tam, kde se ujalo, a nerozšířilo jinam, tato Nejvyšší kongregace Sv. Oficia považuje se souhlasem papeže za svou povinnost vzbudit opět o této věci naléhavěji pozornost ordinářů po celém světě.

Za prvé, protože mnozí, i katolíci, neváhají oslavovat tento barbarský zvyk, odporující nejen křesťanské, ale i přirozené úctě k tělu zemřelého a pevnému smýšlení církve od jejich prvopočátků, jako jedno z nejdůležitějších věcí dneška, jak říkají, zásluhou občanského pokroku a vědy mající chránit zdraví. Tato Sv. kongregace vybízí co nejdůrazněji pastýře křesťanského stáda, aby se postarali, aby jejich svěřené ovečky byly všemi možnými způsoby poučeny skutečně tímto záměrem, aby zpopelňování těl nebylo chváleno nepřáteli křesťanství, aby neurovnávali cestu materialismu, poté co se jejich duše odvrátí od přemýšlení o smrti a od naděje na vzkříšení těla. Ačkoli tedy zpopelnění může být povoleno a vskutku se povoluje, jako ne absolutně špatné, za výjimečných okolností z jistého závažného důvodu veřejného dobra; je jasné, že je přísně zakázáno jakožto bezbožné a skandální obecně jakoby podle řádného pravidla s ním souhlasit a využívat ho; proto vícekrát byla a je právem papeži, v současné době nejnovějším vydáním Kodexu kanonického práva (kán. 1203, § 1), odsouzena.

Z toho také plyne, že ačkoli podle dekretu z 15. 12. 1886 církevní obřad a modlitby nejsou zakázány, pokud se jedná o ty, jejichž těla jsou zpopelněna ne z jejich vlastní vůle, ale z vůle cizí, přece je třeba chápat, že to platí (jak je v dekretu výslovně řečeno) pokud může být pohoršení účinně odvráceno vhodným prohlášením, že „zpopelnění bylo zvoleno ne z vlastní vůle zemřelého, ale z vůle cizí“. A pokud někde zvláštní okolnosti nedovolí v to doufat, nelze pochybovat, že zákaz církevních pohřbů zůstává také v tomto případě nezměněn.

Jasně je však třeba říci, že jsou daleko od pravdy vzdáleni všichni, kteří soudí, že je povoleno vykonat církevní obřad podle zvyku v přítomnosti těla zemřelého tomu, o němž soudí, že dokud žil, měl ve zvyku vykonávat nějaký vnější náboženský úkon a že se snad mohl v posledním okamžiku života odřici zlé vůle a že posléze je podle vlastního plánu zemřelého dovoleno tělo zpopelnit. Protože však o tomto domnělém

¹³⁴⁴ S.C.S. Off., instr. De crematione cadaverum, (19 iunii 1926), in: AAS 18 (1926), 282-283. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

odřeknutí se nemůže být řečeno nic jistého, je jasné, že není možno znát žádný jeho úmysl.

Stěží se zdá hodno poznamenání, že ve všech těchto případech, v nichž není dovoleno slavit církevní pohřeb pro zemřelého, není ani povoleno pohřbít církevně jeho popel nebo jej jakýmkoli způsobem uchovávat na posvěceném hřbitově, ale má být podle předpisu kán. 1212 přenesen na zvláštní místo. Jestliže však snad místní občanská autorita nepřátelská církvi se násilím domáhá opaku, pak ať nechybí kněží, kteří se jí postaví, neboť se sluší postavit se statečností ducha proti tomuto porušení práv upřímné církve a poté, co přiměřeně protestovali, ať se zdrží jakékoli intervence. Je-li jim dána příležitost, ať nepřestávají mluvit soukromě či veřejně o důstojnosti, užitečnosti a zvláštním významu církevního pohřbu, aby věřící byli zvláště poučeni o vůli církve a byli zastrašeni bezbožností zpopelnění.

A jelikož to vše není snadné dovést k žádanému cíli, pouze sjednocenými silami, je vůlí Sv. kongregace, aby kněží různých církevních oblastí, pokud to tak záležitost vyžaduje, se sešli u svého metropolity, zkoumali, diskutovali a rozhodli, o čem v Pánu usoudili, že je v té věci vhodnější a aby o společně učiněných rozhodnutích a o jejich vykonání a důsledcích informovali posléze Sv. stolec.

V Římě v budově Sv. Oficia, 19. června 1926

R. kard. Merry Del Val.

5. DE CADAVERUM CREMATIONE¹³⁴⁵ INSTRUCTIO

Piam et constantem christianorum consuetudinem fidelium cadavera humandi Ecclesia semper fovere studuit sive ipsam communiendo opportunis ritibus, quibus inhumationis symbolica et religiosa significatio clarior appareret, sive etiam poenas comminando contra eos qui tam salutarem praxim impeterent; quod praesertim praestitit Ecclesia quoties impugnatio fiebat ex infenso animo adversus christianos mores et ecclesiasticas traditiones ab iis qui, sectario spiritu imbuti, humationi cremationem substituere conabantur in signum violentae negationis christianorum dogmatum, maxime vero mortuorum hominum resurrectionis et humanae animae immortalitatis.

Quod vero propositum, uti patet, erat quid subiective inhaerens animo cremationis fautorum, obiective autem ipsi cremationi non adhaerens; corporis enim incineratio, sicut nec animam attingit nec Dei omnipotentiam impedit a corpore restituendo, ita in se non continet illorum dogmatum obiectivam negationem.

Non ergo agitur de re intrinsece mala vel christianae religioni ex se infensa; quod semper sensit Ecclesia, quippe quae, in quibusdam adiunctis, scilicet quando certo constabat vel constat cadaverum cremationem fieri honesto animo et gravioribus ex causis, praesertim ordinis publici, tunc incinerationi non obstabat nec obstat.

Huiusmodi animi in melius mutatio et rerum adiuncta inhumationi obstantia iam frequentiora his ultimis temporibus et clariora apparent, unde crebrae porriguntur S. Sedi preces ad obtinendam disciplinae ecclesiasticae mitigationem circa cadaverum cremationem, quam constat multoties hodie promoveri, minime ex odio contra Ecclesiam vel christianos mores, sed tantum ob rationes vel hygienicas, vel oeconomicas, vel alius etiam generis sive publici sive privati ordinis.

Quas preces Sancta Mater Ecclesia, spirituali quidem fidelium bono directe intenta, sed aliarum necessitatum non ignara, benigne suscipiendas censet, sequentia statuendo:

---

¹³⁴⁵ S.C.S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62. S. C. S. Off., instr. La cremazione dei cadaveri, (5 lugli 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62.

- ▶ curandum omnino ut consuetudo fidelium defunctorum corpor; sepeliendi sancte servetur; quapropter, opportunis instructionibus et suasionibus adhibitis, caveant Ordinarii ut populus christianus a cadaverum crematione abstineat, nec recedat, nisi necessitate coactus, ab usu inhumationis, quem Ecclesia semper retinuit et sollemnioribus ritibus consecravit;
- ▶ ne autem difficultates ex bodiernis rerum adiunctis exsurgentes plus aequo augeantur, et ne frequentior oriatur necessitas dispensandi a legibus in hac re vigentibus, consultius visum est aliquatenus mitigare iuris canonic: praescripta, quae cremationem tangunt, ita scilicet ut quae statuuntur in can. 1203, par. 2 (de non exequendo mandato cremationis) et in can. 1240, par. 1, n. 5° (de deneganda sepultura ecclesiastica iis qui mandaverint suum corpus cremationi tradi) non iam universaliter urgeantur, sed tunc tantum quando constiterit cremationem electam fuisse ex negatione christianorum dogmatum, vel ex animo sectario, vel ex odio in catholicam religionem et Ecclesiam;
- ▶ inde etiam sequitur, iis qui elegerint proprii cadaveris cremationem, non esse, ex hoc capite, deneganda sacramenta nec publica suffragia, nisi constet ipsos talem electionem fecisse ex supra indicatis rationibus christianae vitae adversis;
- ▶ ne autem pius christifidelium sensus erga ecclesiasticam traditionem detrimentum patiatur et ut Ecclesiae animus a crematione alienus clare pateat, ritus ecclesiasticae sepulturae et subsequencia suffragia numquam fieri poterunt in ipso loco cremationis, ne per modum quidem simplicis comitatus in translatione cadaveris.

Quam Instructionem, ab Emis Patribus rebus fidei et morum tutandis praepositis in plenario conventu diei 8 Maii 1963 recognitam, Ssmus D. N. D. Papa Paulus VI, in Audientia Emo Secretario S. Officii die 5 Iulii eiusdem anni concessa, benigne adprobare dignatus est.

Sebastianus Masala, *Notarius*

5. Instrukce o zpopelňování těl zemřelých¹³⁴⁶

Církev se vždy snažila podporovat zbožný a pevný zvyk pohřbívat do země těla věřících buď upevnováním tohoto zvyku vhodnými obřady, jimiž se náboženský význam a symbolika pohřbu jeví jasnější, nebo také hrozbou trestů pro ty, kteří napadali tak prospěšnou praxi. To, čemu církev zvláště bránila, bylo četné napadání s nepřátelským smýšlením proti křesťanským zvykům a církevním tradicím těmi, kteří byli naplněni sektářským duchem a snažili se nahradit pohřbívání kremací na znamení násilného popření křesťanských dogmat, nejvíce však zmrtvýchvstání zemřelých lidí a nesmrtelnosti lidské duše.

Je zřejmé, že úmyslem bylo to, co subjektivně tkví v duchu (mysli) přívrženců kremace, objektivně se však netýká samotného zpopelnění; neboť zpopelnění těla se ani netýká duše, ani neznemožňuje Boží všemohoucnosti obnovit tělo, ani samo v sobě neobsahuje objektivní popření těchto dogmat.

Nejedná se tedy o věc veskrze špatnou nebo křesťanskému náboženství ze své podstaty nepřátelskou; tak vždy církev smýšlela, ovšem ne za jakýchkoli okolností, ale jen když bylo nepochybně známo, že se zpopelnění těl uskutečnilo s čestným smýšlením a z obtížnějších příčin, zvláště veřejného pořádku, tehdy zpopelnění nestála ani nestojí v cestě.

Změna takového smýšlení k lepšímu a okolnosti stavějící se proti pohřbívání do země se v této současné době jeví jako častější a zřejmější, proto ke Sv. stolci směřují časté prosby o zmírnění církevní nauky ohledně zpopelňování těl zemřelých, o němž je známo, že se děje dnes stále častěji ne z nenávisti vůči církvi či křesťanským mravům, nýbrž jen z důvodů hygienických či ekonomických nebo z důvodu veřejného či soukromého pořádku.

Svatá matka církev má na mysli duchovní dobro věřících, přičemž si je dobře vědoma dalších nutností, chce laskavě těmto prosbám vyhovět a stanoví následující:

¹³⁴⁶ S.C.S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

- ▶ je třeba se postarat, aby byl svatě zachováván zvyk pohřbívat těla zemřelých věřících do země; a proto ať se ordináři postarají vhodnými radami a doporučeními, aby se křesťanský lid zdržel spalování těl a (pokud by nebyl donucen nutností) nevzdával se zvyku pohřbívání do země, který církev vždy zachovávala a posvěcovala slavnostními obřady;
- ▶ aby se dále nezvětšovaly těžkosti plynoucí ze současných okolností a aby nevznikala stále častěji nutnost udělovat výjimky ze zákonů platných v této věci, zdálo se rozumnější zmírnit předpisy kanonického práva, které se týkají zpopelňování tak, aby ty, které jsou zmíněny, v kán. 1203, část 2 (o nevykonávání nařízení kremace) a v kán. 1240, část 1, n. 5° (o zákazu církevního pohřbu pro ty, kteří své tělo nařídili spálit) nebyly zdůrazňovány univerzálně, ale pouze tehdy, bude-li známo, že zpopelnění bylo zvoleno kvůli popření křesťanských dogmat nebo ze sektářského smýšlení nebo z nenávisti ke katolickému náboženství či církvi;
- ▶ dále z toho plyne, že těm, kteří pro své tělo zvolili zpopelnění, nemají být znemožněny svátosti ani veřejné modlitby, pokud není známo, že takovou volbu učinili z důvodů nepřátelských křesťanskému životu, které byly svrchu uvedeny;
- ▶ aby však zbožné smýšlení věřících vůči církevní tradici neutrpělo škodu a aby bylo jasné, že duch církve je zpopelňování vzdálený (cizí), nikdy se obřad církevního pohřbu a následné modlitby nebudou moci konat na samotném místě kremace, ani způsobem prostého průvodu (doprovodu) při převozu těla.

Tuto instrukci probádanou na plenárním shromáždění 8. 5. 1963 nejznamenitějšími Otcí určenými k ochraně věcí víry a mravů laskavě uznal za vhodnou ke schválení papež Pavel VI. při audienci udělené sekretáři Sv. úřadu dne 5. 7. téhož roku.

Sebastian Masala, *notář*

6. ORDO EXSEQUIARUM¹³⁴⁷ DECRETUM

15. Iis qui elegerint proprii cadaveris cremationem, ritus exsequiarum christianarum concedendi sunt, nisi constet ipsos talem electionem fecisse rationibus ductos christianae vitae adversis iuxta ea quae statuta sunt per Instructionem Sacrae Congregationis S. Officii, diei 8 maii 1963, de cadaverum crematione, nn. 2-3.¹³⁴⁸

Exsequiae celebrentur iuxta typum qui in regione adhibetur, ita tamen ut non lateat Ecclesiam anteponeere consuetudinem sepeliendi corpora, sicut Dominus ipse voluit sepeliri, et vitato periculo scandali vel admirationis ex parte fidelium.

Ritus qui fiunt ad sacellum vel ad sepulcrum in hoc casu peragi possunt in ipsa aede crematorii; immo, deficiente alio loco apto, et in ipsa aula crematorii, vitato prudenti periculo scandali vel indifferentismi religiosi.¹³⁴⁹

6. Řád pohřebních obřadů¹³⁵⁰ Dekret

15. Těm, kteří si zvolili zpopelnění vlastního těla, má být povolen obřad křesťanského pohřbu, pokud není známo, že takovou volbu učinili z důvodů nepřátelských vůči křesťanskému životu podle toho, co bylo stanoveno instrukcí Sv. kongregace Sv. úřadu dne 8. 5. 1963 o zpopelňování těl zemřelých, č. 2-3.¹³⁵¹

Obřad ať je slaven podle typu, který je v dané oblasti užíván, tak, aby bylo zřejmé, že církev dává přednost zvyku pohřbívat těla tak, jak sám Pán chtěl být pohřben, pokud bylo vyloučeno nebezpečí pohoršení nebo údivu ze strany věřících.

¹³⁴⁷ S.C. pro Cultu Divino, decr. Ritibus exsequiarum quo Novus Ordo exsequiarum promulgatur, Prot. n. 720/69, (15 augustii 1969), in: Notitiae 5 (1969), 423-424; Praenotanda, in: Notitiae 5 (1969), 423-435; EV 3/1421-1447.

¹³⁴⁸ S.C.S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62. S. C. S. Off., instr. La cremazione dei cadaveri, (5 lugli 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62.

¹³⁴⁹ In *Notitiae* viene ripreso questo argomento per alcune precisazioni. S.C. pro Sacr. et Cultu Div., resp., De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint, (ian. 1977), in: OX, vol. 5, coll. 7290, 4493; Notitiae 13 (1977), 45.

¹³⁵⁰ S.C. pro Cultu Divino, decr. Ritibus exsequiarum quo Novus Ordo exsequiarum promulgatur, Prot. n. 720/69, (15 augustii 1969), in: Notitiae 5 (1969), 423-424; Praenotanda, in: Notitiae 5 (1969), 423-435; EV 3/1421-1447. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

¹³⁵¹ S.C.S. Off., instr. De cadaverum crematione, (5 iulii 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62. S. C. S. Off., instr. La cremazione dei cadaveri, (5 lugli 1963), in: AAS 56 (1964), 822-823; EV 2/61-62.

Obřad, který se koná v kapli či u hrobu, se v tomto případě může provést v budově ke krematoriu přilehlé, a dokonce chybí-li jiné vhodné místo, v samotné síni krematoria, pakliže bylo vyloučeno vědomé nebezpečí pohoršení či náboženské lhostejnosti.¹³⁵²

---

¹³⁵² In *Notitiae* viene ripreso questo argomento per alcune precisazioni. S.C. pro Sacr. et Cultu Div., resp., De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint, (ian. 1977), in: OX, vol. 5, coll. 7290, 4493; *Notitiae* 13 (1977), 45.

7. DE SEPULTURA ECCLESIASTICA LITTERAE CIRCULARES: Complures conferentiae¹³⁵³

Complures Conferentiae episcopales et multi loci Ordinarii ab hac Sacra Congregatione petierunt, ut mitigetur hodierna praxis sepulturae ecclesasticae eorum fidelium, qui in hora mortis in conditione matrimoniali irregulari inveniuntur.

Opiniones et consilia quae nobis hac in re pervenerunt, diligenti studio ab hoc Sacro Dicastero prosecuta, Congressui plenario Congregationis anni 1972 pro examine subiecta sunt. Quo in Congressu Patres decreverunt, Summo Pontifice adprobante, faciliorem esse reddendam celebrationem sepulturae ecclesasticae pro iis fidelibus catholicis quibus ad normam can. 1240 prohibita fuit.

Huic canoni quatenus opus est derogando, quam primum nova norma promulgabitur, qua non prohibebitur celebratio exsequiarum religiosarum iis fidelibus, qui, quamvis ante mortem manifesta in condicione peccati inveniantur, adhesionem Ecclesiae servaverunt signumque quoddam poenitentiae dederunt dummodo absit publicum scandalum aliorum fidelium

Fidelium autem communitatisque ecclesasticae scandalum eadem proportione attenuari vel vitari poterit, qua pastores modo convenienti exsequiarum christianarum sensum illustrabunt, quem per plures in recur ad Dei misericordiam et in testimonio fidei communitatis in resurrectionem mortuorum et vitam venturi saeculi deprehendunt.

Praesentibus litteris rogo Excellentiam Tuam, ut cum Ordinariis istius Conferentiae Episcopalis communicare faveas, quod brevi tempore publici iuris fiet textus novi decreti de sepultura ecclesastica cum effectu immediato ab ipsa die eius notificationis. Haec Tecum communicans omni qua par est reverentia permaneo. Tibi addictissimus. Romae, 29 maii 1973.

FRANJO card. ŠEPER, *Praefectus*

Fr. JERÔME HAMER OP, a *Secretis*

---

¹³⁵³ S.C. pro Doctr. Fidei, litt., De sepultura ecclesastica: Complures conferentiae, (29 maii 1973), in: EV 4/2508. Bollettino dell' archidiocesi di Bologna, 1973, 407.

7. Okružní list o církevním pohřbu: *Complures conferentiae*¹³⁵⁴

Mnohé biskupské konference a ordináři z mnoha míst žádali od Sv. kongregace, aby byla zmírněna současná praxe církevního pohřbu těch věřících, kteří jsou v hodině smrti v neprávoplatném (neregulérním) manželském stavu.

Názory a úsudky, které nás v této věci napadly, pečlivě prostudoval tento posvátný úřad a na plenárním zasedání Kongregace v r. 1972 byly podrobeny zkoumání.

Na tomto zasedání Otcové rozhodli, se souhlasem papeže, že je snazší povolit slavení církevního pohřbu těm katolickým věřícím, kterým bylo podle normy kán. 1240 zakázáno.

Po odvolání části tohoto kánonu, kam až je třeba, bude co nejdříve ohlášena nová norma, kterou nebude slavení církevního pohřbu zakázáno těm věřícím, kteří ačkoli se před smrtí nacházejí ve zjevném stavu hříchu, zachovali náklonnost k církvi a projeví jakoukoli známku pokání, jen pokud se předejde veřejnému pohoršení ostatních věřících.

Pohoršení věřících a církevní obce bude moci být zmenšeno do té míry nebo bude vyloučeno úplně, jestliže pastýři vhodným způsobem vylíčí smysl křesťanského pohřbu, který mnozí pochopí jako návrat k Božímu milosrdenství a jako svědectví víry obce ve vzkříšení mrtvých a v život budoucího věku.

Tímto listem žádám Tvou Excelenci, abys dal na vědomí ordinářům biskupské konference to, že v krátké době vznikne text nového dekretu o církevním pohřbu s okamžitým účinkem ode dne jeho oznámení.

Zůstávám s Tebou ve spojení. Tobě oddaný.

Franjo kard. Šeper, *prefekt*

V Římě 29. května 1973

---

¹³⁵⁴ S.C. pro Doctr. Fidei, litt., De sepultura ecclesiastica: *Complures conferentiae*, (29 maii 1973), in: EV 4/2508. Bollettino dell' archidiocesi di Bologna, 1973, 407. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

8. DE SEPULTURA ECCLESIASTICA¹³⁵⁵ DECRETUM

Patres Sacrae Congregationis pro Doctrina Fidei in Plenariis Comitiis dierum 14-15 novembris 1972 de sepultura ecclesiastica decreverunt: ne prohibeantur exsequiae peccatoribus manifestis, si ante mortem aliqua signa dederint poenitentiae et absit publicum aliorum fidelium scandalum.

Sanctissimus Dominus Noster Paulus Pp. VI in Audientia die 17 novembris 1972 infrascripto Praefecto impertita praedictam Patrum decisionem, abrogando quatenus opus est can. 1240 par. 1 et contrariis quibuslibet non obstantibus, ratam habuit, approbavit et publicari iussit.

Romae, die 20 Septembris 1973.

Franjo Card. Šeper
Praefectus

Hieronymus Hamer
Archiepiscopus tit. Lorensis a *Secretis*

8. O církevním pohřbu¹³⁵⁶ Dekret

Otcové Sv. kongregace pro nauku víry na plenárním zasedání ve dnech 14. - 15. února 1972 rozhodli ohledně církevního pohřbu, že zjevným hříšníkům už pohřby zakázány nebudou, pokud před smrtí činili alespoň známky pokání a nedojde-li k veřejnému pohoršení ostatních věřících.

Nejsvětější Otec Pavel VI. při audienci, kterou udělil níže podepsanému prefektovi 17. listopadu 1972, rozhodnutí schválil, potvrdil a nařídil, aby bylo zveřejněno, po zrušení kán. 1240 par. 1 z nutnosti s tím, že žádná opačná nařízení tomu nebudou stát v cestě. V Římě, 20. září 1973.

Franjo Kard. Šeper
Prefekt

Hieronymus Hamer
Arc. tit. Lorensis, sekretář

¹³⁵⁵ S.C. pro Doctr. Fidei, decr., De sepultura ecclesiastica, (20 sept. 1973), in: AAS 65 (1973), 500; EV 4/2610.

¹³⁵⁶ S.C. pro Doctr. Fidei, decr., De sepultura ecclesiastica, (20 sept. 1973), in: AAS 65 (1973), 500; EV 4/2610. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

9. DE CELEBRATIONE EXSEQUIARUM PRO IIS, QUI PROPRII CADAVERIS CREMATIONEM ELEGERINT¹³⁵⁷ RESPNSUM

In *Praenotandis* «Ordinis Exsequiarum», n. 15, dantur normae circa ritum celebrationem pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerunt. Ad huiusmodi normas quod attinet, quaeritur utrum praeter ritus, qui flunt «in ipsa aede crematorii, immo, deficiente alio loco apto, in ipsa aula crematorii», possibile sit exsequiarum celebrationem ecclesia peragere, praesente urna cum cineribus.

R. Solutio problematis aliquo modo invenitur in supradicto n. 15 *Praenotandorum*, in quo sermo est tantummodo de ritibus, qui fiunt ad sacellum vel ad sepulcrum. E contextu eiusdem numeri deducitur Missam exsequialem iam celebratam esse, corpore defuncti in ecclesia praesente, antequam ad aedam crematorii deferretur, dum e contra in coemeterio vel in sacello aut in aede vel in ipsa aula crematorii peragantur ritus, qui sepulturam comitantur.

Namque non videtur opportunum super cineres ritus celebrare, qui ad corpus defuncti venerandum ordinatur. Non agitur de crematione damnanda sed potius de veritate signi in liturgica actione servanda. Etenim cineres, qui humani corporis corruptionis exstant signum, indolem «dormitionis» in resurrectione exspectanda inepte adumbrant. Corpus insuper, non autem cineres, liturgicos accipit honores, quia baptismo sacratum templum factum est Spiritus Dei. Maxime interest veritatem signi servare ut liturgica catechesis necnon celebratio ipsa in veritate et cum fructibus fiant.

Si vero corpus defuncti in ecclesiam ad Missam exsequialem celebrandam deferri nequit, eadem Missa celebrari potest, aliis non impediens rationibus, etiam absente corpore defuncti, iuxta normas, quae pro celebratione praesente cadavere servandae sunt.

---

¹³⁵⁷ S.C. pro Sacr. et Cultu Div., resp., De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint, (ian. 1977), in: OX, vol. 5, coll. 7290, 4493; Notitiae 13 (1977), 45.

9. O slavení pohřbu pro ty, kteří si vybrali zpopelnění svého těla¹³⁵⁸ Odpověď

V *Praenotanda* liturgické knihy „*Ordinis Exsequiarum*“, v čl. 15 jsou zaznamenány předpisy ohledně ritu slavení pro ty, kteří si zvolili zpopelnění svého těla. Co se týče těchto předpisů, ptám se, zda je kromě obřadů, které se konají „v samotné budově ke krematoriu přilehlé, ba dokonce, chybí-li jiné vhodné místo, přímo v síni krematoria“, možno slavit pohřeb v kostele za přítomnosti urny s popelem.

Odp. Řešení tohoto problému se nalézá v předem zmíněném čl. 15 *Praenotanda*, kde je řeč o obřadech, které se konají v kapli či u hrobu. Z kontextu toho článku plyne, že pohřební mše již byla slavena za přítomnosti těla zemřelého, které je poté převezeno do krematoria, zatímco se v kapli, u hrobu nebo v krematoriu konají obřady, které pohřeb provázejí.

Neboť se nezdá vhodné slavit obřad nad popelem, který je určen k uctění mrtvého lidského těla. Nejedná se o zavržení zpopelnění, ale spíše o zachování pravdivosti symbolu při liturgickém úkonu. Neboť popel, který je symbolem zkázy lidského těla, nevhodně zastihuje symbol „odpočínutí“ v očekávání vzkříšení.

Tělo navíc, ne však popel, přijímá liturgické pocty, neboť křtem se stalo posvěceným chrámem Božího Ducha. Velmi záleží na tom, aby byla zachována pravdivost znamení, aby liturgická katecheze a samotné slavení se dělo v pravdě a přineslo plody. Jestliže vskutku tělo zemřelého nemůže být přivezeno do kostela ke slavení zádušní mše, tatáž mše se může slavit, nebrání-li tomu jiné důvody, také za nepřítomnosti těla zemřelého, podle předpisů, které jsou platné pro slavení za přítomnosti těla zemřelého.

---

¹³⁵⁸ S.C. pro Sacr. et Cultu Div., resp., De celebratione exsequiarum pro iis, qui proprii cadaveris cremationem elegerint, (ian. 1977), in: OX, vol. 5, coll. 7290, 4493; Notitiae 13 (1977), 45. Z lat. originálu přeložila Helena Polehlová.

Příloha III

Platný řád neveřejného pohřebiště

NOVA MILITIA JESU CHRISTI

Konvent a provinční správa Řádu rytířů Kristových v ČR

Zámek 1, Stránecká Zhoř, CZ - 59442

Podle § 3 odst. 1 až 3, zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o pohřebnictví“), vydává Konvent Řádu rytířů Kristových ve smyslu ustanovení řádové konstituce: Hl. V. § 6¹³⁵⁹ při zachování příslušných právních a hygienických norem,¹³⁶⁰ dále pak podle Protok. gen. kapituly řádu 44/99 o pohřebních obřadech a zvyklostech:

Provozní řád neveřejného pohřebiště České provincie Řádu rytířů Kristových:

Článek I.

Úvodní ustanovení:

1. Řád neveřejného pohřebiště České provincie Řádu rytířů Kristových (dále jen „řád“) upravuje provoz neveřejného pohřebiště v budově zámku – sídla provozovatele, na pozemku st. 15 v k. ú. Stránecká Zhoř.
2. Provozovatelem a správcem pohřebiště je Řád rytířů Kristových (dále jen „provozovatel“).

Článek II.

Přístup externích osob k pohřebišti:

1. Vzhledem k uzavřené povaze neveřejného pohřebiště je toto přístupné pro externí osoby jen po dohodě s provozovatelem.

---

¹³⁵⁹ „Socii ordinis eorumque necessarii proximi in sepulcra propria (hypogea, conditoria) sepeliantur, legibus atque valetudinis regulis servatis. Vide etiam CIC, Can. 1241, § 2“ v českém znění: Členové řádu a jejich nejbližší rodinní příslušníci mají být pohřbíváni v soukromých pohřebištích: krypta, hrobka.

¹³⁶⁰ Viz též ustanovení Církevního práva CIC, Can.1241, § 2.

2. Osoby v příbuzenském poměru k pohřbeným osobám mají přednostní právo požadovat přístup k tomuto pohřebišti mimo pořad konaných bohoslužeb v tomto prostoru.

Článek III.

Ukládání lidských pozůstatků a jejich exhumace:

1. Lidské pozůstatky může do hrobky (dále jen „krypty“) ukládat pouze provozovatel pohřebiště, jiná osoba jen výjimečně, a to s jeho písemným souhlasem. Obdobně to platí i o provádění prací spojených se zajišťováním exhumací.

2. Do krypty je možné ukládat pouze a výlučně příslušníky – členy Řádu rytířů Kristových a jejich nejbližších rodinných příslušníků a pohřeb musí být římsko katolického ritu v souladu s ustanovením Církevního práva CIC, Can. 1176 až 1182, 1184 včetně. Jiné způsoby pohřbu jsou nepřípustné.

3. Exhumace je možná výhradně jen s písemným souhlasem provozovatele pohřebiště a krajské hygienické stanice, z důvodu obzvlášť výjimečného, nebo z důvodů určených zákonem.

4. Všechny rakve určené k pohřbení musí být označeny viditelným štítkem z barevného kovu, obsahujícím jméno zemřelého, tituly, datum narození a den úmrtí, případně i datum pohřbu. Před spuštěním do krypty musí být víko vnější rakve pevně a trvale spojeno šrouby se spodní částí rakve. Hlavy šroubů budou zapečetěny příslušným řádovým představeným.

5. Konečná rakev pro uložení lidských pozůstatků do krypty bude vždy provedena jako trojdílná. Vnitřní rakev z měkkého dřeva s pevně přišroubovaným víkem je uložena do neprodyšně zaletované kovové (cínové, měděné nebo zinkové) rakve tzv. „vločky“. Následně pak do dubové nebo masivní modřínové vnější rakve. Vnější rakev bude opatřena šrouby pro spojení horní a spodní části, v rozích bude dřevo spojeno na pevné čepy „tzv. cinky“ a celkově její konstrukce musí být provedena tak, aby splnila předpoklad pro dlouhodobé bezpečné uložení. Maximální rozměry pro uložení do pohřebních komor jsou: délka 220 cm, šířka 85 cm a výška na okraji 65 cm, uprostřed až 75 cm. Tento náročný typ rakve, zaručující maximální bezpečnost a trvanlivost pohřbu, bude pro každý pohřeb vyroben a připraven na zakázku.

6. V souladu s § 10, zákona o pohřebnictví je možné významné osoby pohřbené do krypty konzervovat a balzamovat, přičemž podmínky pro uložení do konečné rakve podle odst. 5. tohoto článku se tímto nemění.

Článek IV.

Evidence pohřbených osob:

1. Provozovatel je podle tohoto řádu a podle vnitřních předpisů o archivaci (řád. konst. Hl. V., § 8, a související) cit. „Omnes literae, que alicuius...“ povinen založit a vést evidenci osob v kryptě pohřbených, a to trvanlivým způsobem, formou matričního zápisu do „domácího protokolu“ (Protocolum domesticum), a to do části označené jako „Librum defunctorum“ – Kniha zemřelých.

2. Zápis uvedený v odst. 1. tohoto článku nenahrazuje povinnost matričního zápisu, která musí být zákonně splněna u příslušné matriky jak církevní, tak státní v souladu s dotčenými předpisy.

Článek V.

Technické náležitosti:

1. Pohřby do tohoto neveřejného pohřebiště jsou konány do prostoru krypty, nacházející se pod podlahou kapitulní síně za řádovou kaplí Božího milosrdenství, v areálu zámku na parcele č. st. 15, k. ú. Stránecká Zhoř.

2. Prostor krypty je vymezen v podzemní části a je přístupný výlučně masivní žulovou deskou zapuštěnou v podlaze. Ventilace je samospádová v masivu zdiva a vyvedena nad střechu objektu. Podlaha je nová, betonová s keramickou dlažbou. Odvodnění provedeno jak pod podlahovou deskou drenáží, tak i z povrchu, sběrným místem, obojí v souladu s příslušnými právními podmínkami vyvedeno do „neškodného stavu“.

3. Kapacita krypty je nyní celkem 18 rakví. Osm je uložitelných do podélných sepulkrálních komor v severní stěně, deset je pak uložitelných volně na podlaze k tomu určené. Po obsazení uvedené kapacity zbývá ještě rezerva pro případné doplnění o dvě rakve ve středu podlahy.

*Článek VI.
Závěrečná ustanovení:*

1. Tento řád neveřejného pohřebiště byl vypracován dne 25. ledna 2006 v souladu s požadavky stanovenými zákonem o pohřbnictví a stanoviskem Krajské hygienické stanice kraje Vysočina se sídlem v Jihlavě, územního pracoviště Žďár nad Sázavou č. j.: 2602/04-HOK ze dne 31. května 2004 a nabývá účinnosti schválením příslušného odboru Krajského úřadu kraje Vysočina v Jihlavě č. j.: KUJI 9250/2006 SŘ, ke dni 6. února 2006.

2. Řád neveřejného pohřebiště byl v souladu s citovanými právními normami vyhlášen představeným české provincie Řádu rytířů Kristových, podle vlastního práva (ex constit) pod čísl. jedn. H – 170/06, ve Stránecké Zhoři dne 9. února 2006.

Jmenný rejstřík

- ADAM, 208
 ADAMOVIČ, 257
 ALBRECHT, 73, 314
 ALEXANDR III., 154
 AMBROS, 16
 ANDREAE, 111
 AQUINAS, 88, 144
 ARIÈS, 62
 ARMSTRONG, 110, 155
 ATTI, 285
 AUBERT, 30
 AUBY, 30
 AUFFROY, 140, 156
 AUGUSTIN, 62, 90, 92, 115, 268
 AUGUSTINUS, 269
 AYE, 285
 BABIČKA, 205
 BAHLCHE, 41
 BALÍK, 34, 43, 63
 BAŃKOWSKI, 35
 BARAY, 40, 176
 BARKER, 57
 BARON, 20
 BARRY, 234
 BASEL, 75
 BAUMEISTER, 60, 61
 BAYLES, 182
 BECOUR, 182
 BEDNÁŘ, 22, 170
 BEJBLÍK, 74
 BELCHER, 182
 BENEDETTI, 30, 176, 178, 180
 BENEDIKT XVI., 10, 238
 BERLIÈRE, 117, 118
 BERNARD, 30, 37, 62, 67, 96, 102, 106, 109, 110, 118, 122, 141, 143, 170, 314
 BERNARDINI, 32, 215, 235
 BERNAYS, 182
 BERUTTI, 213, 214, 217, 218, 219, 220, 221, 236
 BLAŽEK, 204
 BLINZLER, 57
 BOEHLKE, 29
 BONIFACIO VIII., 149, 150, 151
 BORETIUS, 65, 91, 121
 BOROWITZ, 89
 BORRÁS, 141
 BOUŠEK, 39, 60, 95, 267
 BRADÁČ, 241
 BRANDENBURG, 60
 BRANDOLINI, 30, 222
 BRAS, 95
 BRETHOLZ, 92
 BŘEHOVÁ, 268
 BUBELOVÁ, 47
 BUGNINI, 30, 226
 CADET, 285
 CAPPELLO, 168, 169, 170, 171, 193, 194
 CEKOTA, 274
 CICERO, 44, 45, 46, 48, 50, 52
 CODREANU-WINDAUER, 289
 COING, 20
 COLLI, 149
 CONTE A CORONATA, 168, 169, 170, 171, 179, 181, 185, 193, 197
 CORIDEN, 32, 51, 78, 79, 239
 CORSELINI, 214, 219
 CREUSEN, 168, 169, 171, 181, 185, 187, 193, 199
 CZERNIN, 259
 ČERNÝ, 76
 ČIHÁK, 189
 D'ANNIBALE, 178
 DALPIAZ, 180, 195, 196, 218
 DAVRIL, 37, 96, 119
 DEFOE, 286, 287
 DEML, 216
 DESCOEUDRES, 75
 DONALD, 32, 51, 78, 239
 DOSKOČIL, 244
 DOUBRAVSKÝ, 75
 DOUGLAS, 288
 DUCANGE, 273
 DUINDAM, 42
 DÜLMEN, 272
 DURAND, 37, 63, 77, 96, 119, 138, 139, 140, 149, 313, 314
 DURANTI, 37, 96, 119
 DVOŘÁK, 141
 EICHLER, 204
 EICHMANN, 168
 ELBEL, 69
 ELIADE, 57
 ELIAS, 42
 ELIÁŠ, 79, 82, 281, 282
 ELIÁŠKOVÁ, 243, 244, 245, 246, 314
 ERŠIL, 154
 FALCHI, 54
 FERANC, 279, 280
 FERRY, 120
 FINI, 216
 FISCHER, 200
 FOURNIER, 64
 FRANSEN, 16
 FRITH, 72, 73
 FRÝDL, 187
 GAETANO, 285
 GALUŠKA, 64
 GARATTINI, 316
 GEREMEK, 152
 GILLER, 268
 GOFF, 269
 GOFFREDI, 110, 111, 112, 113, 144, 145, 155
 GRAF, 309
 GRATIEN, 30, 118, 119
 GREEN, 27, 32, 51, 78, 239
 GREENE, 69
 GREVE, 265
 GRIMAL, 58
 GUREVIČ, 42
 HALÍK, 255
 HANÁK, 263, 301, 302
 HASSENPFUG, 65
 HÄUSSLING, 60
 HAVLÍČEK, 82
 HAVLÍK, 91
 HELFERTOVIČ, 41
 HENGERER, 41
 HENCHAL, 84
 HENRICUS, 20, 101, 110, 111, 112, 113, 114, 126, 127, 136, 140, 141, 144, 145, 147
 HENSCHER, 273
 HERAUSGEGEBEN, 26, 29, 177, 239
 HEROLDOVÁ, 284
 HEYROVSKÝ, 46, 47, 48, 49, 55
 HIMMELSTEIN, 20
 HIPPOLYT, 269, 270
 HISPANUS, 20
 HLAVÁČEK, 23
 HLEDÍKOVÁ, 34
 HLEDÍKOVÁ, 20, 70, 113, 118, 137, 145, 270
 HOBZA, 259
 HOFMEISTER, 62, 65, 66, 68
 HOLČÍK, 74
 HOLDER, 40
 HOLÝ, 30, 76, 121, 131, 271
 HORPENIAK, 30
 HORSKÝ, 279
 HRDINA, 19, 23, 24, 26, 27, 28, 34, 43, 59, 62, 63, 98, 134, 176
 HRDLÍČKA, 278

- HUGUCCIUS, 66, 67, 109,
110, 122, 158, 314
HUPKOVÁ, 82, 190, 191, 285
CHAPMAN, 232
CHESTERTON, 294, 295
CHOCHOLÁČ, 42
CHUCHEL, 280, 284
ILLI, 75
JAKUBEC, 30
JAREŠ, 204
JEČNÝ, 204
JEREMIAS, 59, 60
JIREČEK, 91
JOHANNES, 20
JOSEPHUS, 57
JÜRGENSMEIER, 35
KALISTA, 42
KAPLAN, 203
KAPS, 23
KARPIŇSKI, 271
KEJŘ, 91, 134
KERIN, 29, 179, 187, 220
KINCL, 43, 59
KLICMAN, 154
KNEIDL, 275
KNOLL V., 90, 91
KNOPF, 285
KNOZ, 41, 42
KORČÁKOVÁ, 75
KÖRTNER, 262
KOSTKA, 279
KOŠÁK, 279
KOTRBA, 272
KOTRLÝ, 28, 80, 89, 200, 234,
253, 263, 269, 283, 316
KÖTTING, 61, 63
KRAFL, 34, 61, 91, 233
KRÁL, 30, 31, 41, 42, 43, 69,
75, 151, 152, 157
KRAUTHEIMER, 61
KROFTA, 154
KRUEGER, 47
KRUPPA, 70
KRUŠÍNSKÝ, 69
KRUŽÍK, 231
KŘÍSTEK, 83
KUBÍN, 26, 28, 32, 61, 171
KUDLÁČOVÁ, 66
KUCHAŘOVÁ, 76
KUJAWSKI, 32, 175, 180, 194,
214
KUNETKA, 30
KUPKA, 243
KŮRKA, 131, 271
KUTTNER, 16
KVAPIL, 189
LALOUETTE, 35
LAŠTOVKA, 22
LEMMENS, 144
LENDEROVÁ, 201
- LEV VELIKÝ, 62
LORENZOVÁ, 30
LOTH, 318
LUCANUS, 268
LUTHER, 72, 73, 314, 315
MACCOBY, 267
MACCONE, 181
MACEK, 74
MAGNUS, 176
MACHEK, 35
MÁLEK, 283
MALINA, 278
MALINOVÁ, 191
MALÝ, 91
MARÁZ, 80
MAROTTO, 167
MASARYK, 189
MAŠKOVÁ, 136
MATOUŠEK, 263
MAUBEUGE, 287
MAUJELSHAGEN, 271
MAURICE, 113, 114
MĚŘÍNSKÝ, 64
MESSINA, 270
MICHÁLEK, 32
MICHÁLEK, 221, 227
MICHÁLEK, 274, 275, 282
MICHÁLKOVÁ, 274, 275, 282
MIKULÁŠ I., 62
MIKULEC, 30, 76, 131, 243,
271, 272
MIKULICOVÁ, 28, 171
MISCHA, 271
MISZTAL, 26, 270
MOMMSEN, 47
MONELIENSIS, 111
MORAN, 168, 186
MORAVCOVÁ, 290
MOREL, 49, 50
MÖRSDORF, 168
MORTIER, 118
MOSCHETTI, 21
MOTYČKA, 277
MOUČKOVÁ, 191, 259, 296
MÜLLER, 22, 201, 255
MUSSELLI, 19
NAGPRA, 289
NAVRÁTILOVÁ, 263, 275, 277,
283, 290
NEŠPOROVÁ, 203, 255, 283,
288, 290
NOSEK, 275, 276
NOVÁK, 154
NOVOTNÝ, 271
NOZAR, 191
OBUCHOVÁ, 74
OESTERLE, 30, 174
OSOLSOBÉ, 74, 88
PALÁN, 283
PALÁTOVÁ-CVEKLOVÁ, 279
- PALEČEK, 201, 203
PÁTKOVÁ, 26, 272
PAULUS, 52, 54
PAULUS VI, 222, 223, 383
PAULY, 22, 31, 35, 60, 170,
255, 277, 296, 304, 305
PAVLÍČKOVÁ, 73
PAXTON, 241
PEJŠKA, 189
PESCHKE, 86
PETRÁČEK, 26, 233
PETRÁŇ, 152
PETRASOVÁ, 30
PETRŮ, 141
PHILIPPE, 38
PIETRAS, 20
PIUS IX, 106, 171, 177, 178,
197
PLINIUS SECUNDUS, 174
PODLAHA, 272
POJSL, 40, 55, 57, 69, 70,
129, 204, 274
POLC, 20, 145, 241, 270
POSPÍŠIL, 213
POTOČEK, 280
POULÍK, 64
PROVOST, 27, 32
PRÜMMER, 168, 170, 193,
194
RADIMSKÁ, 30
RASMUSEN, 57
RATZINGER, 89, 325
REGATILLO, 150, 175, 193
REICHARD, 285
REIMERS, 290
REINER, 60
RICHTER, 20, 276
ROBINSON, 53
ROHÁČEK, 30, 69
ROLLASON, 61
ROSSI, 174, 180
ROUSSEAU, 140
ROWELL, 42
RYŠAVÝ, 253
ŘEHOŘ, 62, 120, 128
SABRA, 233
SANTARSIERO, 285
SEMI, 44, 45, 174, 285
SCHMITZ, 254
SCHWENDENWEIN, 219
SIPOS, 169, 171, 194
SKOKÁNOVÁ, 279
SKŘEJPEK, 35, 44, 48, 52, 53,
58
SLÁDEK, 73
SLIVKA, 241
SMOLÍKOVÁ, 279
SNOPEK, 83
SOFOKLES, 319
SOCHOR, 63

- SOKOL, 235
SOMMER, 40, 303
SOUKUP, 257
STÄHLER, 60
STIMPFLE, 179
STROHMEYER, 41
STUTZ, 65
SUCHECKI, 32, 33, 178, 181,
197, 213, 214, 215, 216,
248
SVOBODA Jiří, 32, 171, 184,
199, 249
SVOBODA Milan, 73
ŠMÍD, 263
ŠOLLE, 63
ŠPATENKOVÁ, 253, 295, 317
ŠRONĚK, 69
ŠTEFANOVÁ, 152
ŠUBRT, 57
ŠVÉDA, 241
ŠVEHLA, 189
ŠVESTKA, 256
- TEIGE, 69, 131
TEUTONICUS, 20, 66, 127,
158
THEODORETUS di CIRO, 61
TOMÁNEK, 22, 256
TREFFORT, 40, 90, 136, 176
TŘEŠTÍK, 42
TUREČEK, 32, 120, 189, 258
TURÍNSKÝ, 62
UNGER, 64, 69, 74, 75, 77,
278, 279, 290
URBÁNEK, 74
URFUS, 43
VÁCLAVÍK, 277, 278
VALENTOVÁ, 76
VANĚČEK, 91
VASMER, 35
VAŠICA, 91
VÁVRA, 283
VENTURA, 135
VERMEER, 21
- VERMEERSCH, 168, 169,
171, 181, 185, 187, 193,
199
VIDAL, 183, 186, 193, 198
VIDMAN, 268
VIRT, 262
VITALE, 220, 237
WAGNER, 51
WEILER, 90
WERNZ, 183, 186, 193, 198
WETZSTEIN, 26
WIEGANDOVÁ, 69
WILLIAM, 120
WINKELBAUER, 41
WINTER, 271, 279
WOLF, 26
WONDRÁK, 271, 287
WRIGHT, 73
WYNGAERT, 118
ZALBA, 214, 219
ZDICHYNEC, 76
ZUBER, 304

Anotace

Název

Pohřeb a hřbitov v legislativě Kodexu kanonického práva s přihlédnutím k právu České republiky

Autor

Tomáš Kotrlý, Praha 2009

Disertační práce analyzuje právní záruky úcty k lidským pozůstatkům a ostatkům včetně ochrany míst, kde jsou pohřbeny nebo uloženy, tj. především hřbitovů, v kanonickém právu v průběhu dějin s přihlédnutím k sekulárnímu právu v českých zemích. Dále se práce zabývá kanonickoprávními aspekty církevního pohřbu. Ten je v církvi chápán jako svátostina a svou symbolikou ukazuje na křesťanskou naději zmrtvýchvstání s Kristem. Právo na církevní pohřeb mají především zemřelí katolíci, a to i ti, se kterými byly za života vážné právně pastorační problémy, pokud před smrtí projevili nějaké známky kajícího srdce. Funkce křesťanského pohřbu spočívá v završení dosavadního společenství pozůstalých se zesnulým a upevnění naděje na opětovné setkání se ve vzkříšení. Tradiční pohřební rituály pohanských národů se díky křesťanské víře ve zmrtvýchvstání změnila ve vyjádření naděje na život věčný.

Klíčová slova

Církevní pohřeb, hřbitov, Kodex kanonického práva, pohřebnictví, Česká republika.

Summary

Title

Funeral and Cemetery in Legislation of Canon Laws Code in View of Laws of the Czech Republic

Author

Tomáš Kotrlý, Prague 2009

The dissertation thesis analyses legal guarantees of the respect for human mortal remains and human remains in Canon laws, including the protection of places where they are sepulchred or deposited, i. e. cemeteries in particular, in the course of history in view of secular laws in the Czech lands. It further deals with the Canon legal aspects of ecclesiastical funeral rites. In the Church the rites are understood as a sacramental and through the symbolic meaning thereof they point at Christian hope for resurrection with Christ. Primarily the deceased Catholics, including those who have had serious legal pastoral problems in the course of their lives have got the right to ecclesiastical funeral rites, where they have shown certain signs of penitence prior to their death. The office of Christian funeral rites consists in the accomplishment of the current community of the bereaved with the deceased and strengthening of the hope for the reunion in resurrection. Thanks to Christian faith in resurrection, traditional funeral rituals of pagan nations have transformed in voicing the hope for the eternal life.

Key words

Ecclesiastical funeral rites, cemetery, Code of Canon Laws, undertaking, the Czech Republic